ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ
ΣΕΡΡΩΝ - ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ
ΕΠΑΙΝΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΕΡΡΑΪΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
ΠΕΤΡΟΥ Θ. ΠΕΝΝΑ - ΤΡ. Δ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ 1976

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ
ΣΕΡΡΩΝ – ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ

(Σωματεῖον ἀνεγνωρισμένον δυνάμει τῶν ὑπ' ἀριθμ.
12751/1952 καὶ 671/1972 ἀποφάσεων τοῦ Πρωτοδικείου 'Αθηνῶν)

ΤΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ
1976 — 1979

Πρόεδρος	ΠΕΤΡΟΣ ΠΕΝΝΑΣ
'Αντιπρόεδρος	ΤΡ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ
Γεν. Γραμματεὺς	ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΛΑΧΟΣ
Ταμίας	ΕΛΕΝΗ ΚΛΟΥΤΣΙΝΙΩΤΟΥ
Ἔφορος	ΓΕΩΡΓ. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΙΔΗΣ

Σύμβουλοι

Γ. ΑΒΤΖΗΣ, ΠΑΤΡΟΚΛΟΣ ΚΡΙΤΟΠΟΥΛΟΣ, ΒΑΛΣΑΜΟΣ ΚΥΠΑΡΙΣΣΙΑΔΗΣ, ΘΩΜΑΣ ΠΑΠΑΘΩΜΑΣ, ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ, ΑΔΡΙΑΝΟΣ ΦΥΛΑΚΤΟΣ

'Εξελεγκτικὴ 'Επιτροπὴ

ΜΙΧΑΗΛ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, ΑΡΓΥΡΗ ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ-ΑΛΕΞΑΝΔΡΑΚΗ, ΠΑΝΟΣ ΠΙΕΡΡΟΣ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Πᾶν ὅ,τι ἀφορᾶ τὴν Διοίκησιν τῆς 'Εταιρίας, πᾶσα μελέτη πρὸς δημοσίευσιν εἰς προσεχεῖς τόμους τῶν «Σερραϊκῶν Χρονικῶν» ὡς καὶ τὰ πρὸς κρίσιν καὶ ἀναγγελίαν βιβλία ἀποστέλλονται εἰς τὸν Πρόεδρον κ. ***Πέτρον Πένναν*** εἰς τὰ Γραφεῖα τῆς 'Εταιρίας ὁδὸς Σταδίου 48, 2ος ὄροφος, τηλέφ. 32 18 207, 'Αθήνας.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ
ΣΕΡΡΩΝ - ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ
ΕΠΑΙΝΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

Τ.Ε.Ι. ΣΕΡΡ...
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΣΕΡΡΑΪΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ,

ΠΕΤΡΟΥ Θ. ΠΕΝΝΑ – ΤΡ. Δ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ

ΑΘΗΝΑΙ 1976

3

ΘΕΟΔΩΡΟΥ Κ. Π. ΣΑΡΑΝΤΗ

ΟΙ ΒΛΑΧΟΦΩΝΟΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ *

Μέχρι τὸν Δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, σὲ μερικὰ μέρη τῆς Βορείου Ἑλλάδος δροῦσε ἡ «Ἀρουμουνικὴ προπαγάνδα», ἡ ὁποία ἔπαυσε νὰ ὑπάρχη στὰ χρόνια τῆς Κατοχῆς.

Ἀπὸ τότε μέχρι σήμερα δὲν ξαναπαρουσιάσθηκε γιὰ πολλοὺς λόγους, ἀλλὰ βασικὰ γιατὶ δέν ὑπάρχει πιὰ τὸ ὑλικὸ ἐκεῖνο, ποὺ θὰ ἠμποροῦσε νὰ τὴν στηρίξη. Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει καθόλου ὅτι ἐξαφανίσθηκαν καὶ τὰ τελευταῖα ἴχνη της, ἀφοῦ ἡ προπολεμικὴ γενεὰ ζῆ ἀκόμα, καὶ ἀφοῦ ὑπάρχουν ἀκόμα ζηλωταὶ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, ὅπως ἀποδεικνύουν μερικά, ἴσως λεπτομερειακά, πάντως ἀξιοπρόσεκτα γεγονότα.

*

Στὶς 25 Μαΐου 1947, μὲ μεγάλη συγκέντρωσι, συνεδρίασε ἡ «Μακεδονορουμανικὴ Ἑταιρεία» στὸ Βουκουρέστι, γιὰ νὰ διαμαρτυρηθῆ παγκοσμίως γιὰ τὴν δῆθεν κακομεταχείρισι «τοῦ Ρουμανικοῦ λαοῦ» στὴν Ἑλλάδα [1].

Στὶς Ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες, στὶς 24 Ἀπριλίου 1948, δημοσιεύθηκε μία εἴδησις ποὺ ἔλεγε: «Κατὰ τηλεγράφημα πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν, ἡ Ρουμανικὴ Κυβέρνησις ἐπέδωκε διὰ τοῦ ἐν Βελιγραδίῳ πρεσβευτοῦ της πρὸς τὸν ἐκεῖ Ἕλληνα πρεσβευτὴν διαμαρτυρίαν διὰ τὰς δῆθεν διώξεις τὰς ὁποίας ὑφίστανται αἱ ἐν Ἑλλάδι ρουμανικαὶ μειονότητες . . . κλπ.».

Στὸ Bulletin Européen τοῦ Ἱδρύματος «Dragan» καὶ στὸ τεῦχος τοῦ Ἀπριλίου 1969, ὁ καθηγητὴς Michel de la Ventolière ἐδημοσίευσε ἕνα ἄρθρο, ὅπου ὁμιλεῖ γιὰ τὴν ὕπαρξι Ρουμανικῆς μειονότητος στὴν Πίνδο, ἡ ὁποία μειονότης καταπιέζεται ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος.

Καὶ ἠμπορεῖ, βέβαια, στὸ τελευταῖο νὰ μᾶς δόθηκε ἡ δυνατότης νὰ ἀπαντήσουμε στὸν ἀρθρογράφο καθηγητὴ μὲ ἕνα δικό μας ἄρθρο [2], ἀλλὰ τὸ ζήτημα εἶναι ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ ἐπεισόδια καὶ πολλὲς ἄλλες ἐνδείξεις, ποὺ δια-

---

* Ἡ παροῦσα μελέτη ἀνεκοινώθη, κατ' ἀρχάς, ὡς διάλεξις τὴν 16 Ἀπριλίου 1975, εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, διοργανωθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἑνώσεως Βορείων Ἑλλήνων, τῆς ὁποίας ὁ συγγραφεὺς τυγχάνει Πρόεδρος. Συμπληρωθεῖσα ἤδη διὰ πλουσίας βιβλιογραφίας καὶ ἀναμορφωθεῖσα ὅπου ἐπεβάλλετο, καταχωρεῖται εἰς τὰς στήλας τῶν «Σερραϊκῶν Χρονικῶν» λόγῳ τῆς μεγάλης Ἐθνικῆς σπουδαιότητος τοῦ θέματος, τὸ ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς διαπραγματεύεται μετὰ πλήρους ἐπιστημονικῆς σαφηνείας καὶ δίδει τὴν πρέπουσαν λύσιν εἰς τὸ ἐθνολογικὸν τοῦτο πρόβλημα ἐπὶ τοῦ ὁποίου μεγάλη ἐπεκράτει σύγχυσις. [Π. Θ. Π.].

1) Δ. Π. Ἀνέστη: «Τὸ Κουτσοβλαχικὸ ζήτημα», Τουφεξῆ, Λάρισα 1961.

2) Bulletin Européen, Ἱδρύματος «Dragan», Αὔγουστος 1969.

πιστώσαμε, ἀποκαλύπτουν ὅτι τὸ ζήτημα τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας στὴν Βόρειο Ἑλλάδα βρίσκεται ἁπλῶς σὲ νεκρὸ σημεῖο. Φοβόμαστε ὅτι ἠμπορεῖ νὰ ὑποβόσκη, ἀλλὰ ὁπωσδήποτε δὲν ἐξέλιπε τελείως καὶ ὅτι περιμένει κάποια εὐκαιρία γιὰ νὰ ξαναπαρουσιαθῇ. Περιμένει κάποια δική μας ἀδυναμία, σὰν ἐκείνη τῆς Συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου τοῦ 1913, γιὰ νὰ ξαναζωντανέψη. Δηλαδὴ νὰ ξαναζωντανέψη τὸ μηδέν, ὅπως πολὺ χαρακτηριστικὰ τὸ ἀναφέρει σὲ μιὰ ἐργασία του ὁ κ. Εὐάγγελος Ἀβέρωφ καὶ ὅπως τὸ σημειώνει στὸν πρόλογο τῆς ἴδιας μελέτης καὶ ὁ ἀείμνηστος Σοφοκλῆς Βενιζέλος [3].

*

Ἀλλά, ποιὸ εἶναι τέλος πάντων τὸ κύριο σῶμα αὐτοῦ τοῦ ζητήματος, γιὰ τὸ ὁποῖο ἔγινε τόση συζήτησις καὶ τόσο ἀπασχόλησε ἄλλοτε σημαντικὸ μέρος τοῦ πληθυσμοῦ στὴν Ἑλλάδα τοῦ Βορρᾶ;

Σ᾽ αὐτὸ τὸ ζήτημα θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἀπαντήσουμε, ὅσο εἶναι δυνατὸν πιὸ σύντομα, χωρὶς ὅμως νὰ ἀφήσουμε πολλὰ κενὰ καὶ πολλὲς ἀμφιβολίες.

*

Οἱ Βλαχόφωνοι Ἕλληνες στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο (κυρίως Θεσσαλία, Μακεδονία, Ἤπειρο) πρὶν ἑνάμισυ αἰῶνα, ὅπως γράφουν ξένοι περιηγηταὶ καὶ ἄλλοι ἐρευνηταί [4], ὑπολογίζονταν γύρω στοὺς 75.000—80.000, ἴσως καὶ περισσότεροι. Σήμερα πρέπει νὰ εἶναι πολὺ λιγώτεροι, ἴσως καὶ πιὸ κάτω ἀπὸ τοὺς μισούς, ποὺ καὶ αὐτοὶ τείνουν σιγὰ-σιγὰ νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν λατινογενῆ τους διάλεκτο, τὴν ὁποία οἱ νέες γενεὲς δὲν τὴν μαθαίνουν πιά.

Παρὰ τὸν μικρό τους ὅμως ἀριθμό, ἔχουν μέσα τους, ἐπηυξημένη μάλιστα, τὴν ζωντάνια ὅλων τῶν ὀρεινῶν Ἑλλήνων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους συγκροτοῦνται ἰσχυροὶ ἐθνικοί, κοινωνικοί, πνευματικοὶ καὶ οἰκονομικοὶ παράγοντες, ἔτσι ποὺ νὰ προκαλοῦν ἄθελά τους τὸν σιωπηλὸ φθόνο πολλὲς φορὲς τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, ποὺ ζοῦν μαζύ τους, πρᾶγμα ποὺ πάλι ἔφερε μεγάλη ἐμπλοκή, ἔξαρσι καὶ ὑπερβολή, σὲ μιὰ μεταξύ τους ὑποσυνείδητη διχοστασία, ποὺ βοήθησε τὴν ρουμανικὴ προπαγάνδα στὸ νὰ ἐπαυξήση τὸ ἔδαφος τῆς δράσεώς της.

*

Τὸ ζήτημα τῶν Βλαχοφώνων αὐτῶν ἀπασχόλησε ζωηρὰ ὅλους τοὺς

---

3) Ε ὐ. Ἀ β έ ρ ω φ : «Ἡ πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος». Ἀθῆναι 1948. Πρόλογος.

4) A m i B o u é : «La Tourquie d' Europe», 4 vols. Paris **1840**. A m i B o u é : «Itineraires dans la Tourquie d' Europe». Vienne **1854**. F r. P o u q u e v i l l e : «Voyage dans la Grèce», 3 vols. Paris 1820–21. F r. P o u q u e v i l l e : «Memoires sur l' Illyrie ancienne et moderne, sur les colonies valaques etc.». Mémoire de l' Academie des Inscriptions, 12, 1839. M. W. L e a k : «Resherches in Greece». London 1814. M. W. L e a k : «Travels in Northern Greece», 4 vols. London 1835.

ἱστορικούς, ποὺ εἶχαν σὰν ἀντικείμενο τὴν ἐξιστόρησι τῶν γεγονότων τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου.

Ὡς τὸν Δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο ἡ μελέτη κρατήθηκε σὲ ὑψηλὰ ἀκαδημαϊκὰ ἐπίπεδα καὶ ἦτο θέμα κυρίως τῶν εἰδικευμένων ἱστορικῶν, ἐνῶ σὰν πολιτικὸ θέμα, ὅπως λέγει ὁ Σοφ. Βενιζέλος στὴν ἴδια μελέτη ποὺ ἀναφέραμε προηγουμένως [5], ἀγνοήθηκε σχεδὸν τελείως ἀπὸ τὶς Ἑλληνικὲς Κυβερνήσεις.

Μετὰ τὸν Πόλεμο ὅμως καὶ μετὰ τὴν ἠθική, ἀλλὰ κατάφορα ἄδικη, κακοποίησι ποὺ ὑπέστη τὸ σύνολο τῶν Βλαχοφώνων, ἐξ αἰτίας τῆς δράσεως κατὰ τὴν Κατοχὴ ὀλίγων ἀνοήτων ἢ συμφεροντολόγων ἢ καὶ πραγματικῶν προδοτῶν—οἱ ὁποῖοι ὅμως σὲ ἀναλογία δὲν ἦσαν καθόλου περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ὑπολοίπους Ἕλληνες—παρουσιάζεται μία ἔξαρσις στὴν ἔρευνα τοῦ θέματος, μὲ σταθερὴ πλέον τὴν πρόθεσι ὅτι οἱ Ἕλληνες πρέπει νὰ τελειώνουν ἐπὶ τέλους μὲ αὐτὸ τὸ θέμα, ποὺ τόσο πολὺ ἐταλαιπώρησε καὶ ἐταλάνισε τοὺς Βλαχοφώνους.

Μορφωμένοι καὶ φιλότιμοι ἐρευνηταί [6], ἀπὸ τοὺς Βλαχοφώνους κυρίως, ρίχθηκαν μὲ πεῖσμα στὴ μελέτη τοῦ θέματος, ἐξωνύχισαν κάθε τεκμήριο καὶ κάθε μαρτυρία, ἀναδήφισαν τὶς πηγὲς πάλι ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἀνακάλυψαν καινούργιες, ἐβασάνισαν κάθε πληροφορία, γιὰ νὰ ἰδοῦν τελικὰ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ἐργασίες, ποὺ λύουν τὸ θέμα ὁριστικὰ καὶ ἀπαντοῦν μὲ ἀδιάσειστα ἱστορικὰ στοιχεῖα στὴν κάθε, ἠθελημένη ἢ ἀκούσια, διαστρέβλωσι τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας.

---

5) Εὐ. Ἀβέρωφ, ἔνθ' ἀν. Πρόλογος.

6) Εὐ. Ἀβέρωφ, ἔνθ' ἀν. Ἀθ. Χρυσοχόου: «Οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου». Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Μακεδονικὴ Λαϊκὴ Βιβλιοθήκη, 2. Θεσσαλονίκη 1942. Δ. Π. Ἀνέστης, ἔνθ' ἀν. Ν. Γ. Φίστας: «Φεύγει ἡ Νέβεσκα». Θεσσαλονίκη 1964. Α. Δ. Κεραμόπουλος: «Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βόρειοι γείτονες». Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων. Ἀθῆναι 1945. Τηλ. Κατσουγιάννης: «Περὶ τῶν Βλάχων τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν». Θεσσαλονίκη, Α΄ 1964, Β΄ 1966. Ἀχ. Λαζάρου: «Βλαχόφωνοι Ἕλληνες καὶ Ἑλληνικὰ Γράμματα». Σαμαρίνα 99-102, Ἀθῆναι 1973. Σ. Ν. Λιάκος: «Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμάνιων (τουπίκλην Βλάχων)». Θεσσαλονίκη 1965, ἰδίου: «Σύντομη ἐπισκόπησι τῶν Ἀρμεναρίων τῆς Μικρευρώπης». Θεσσαλονίκη 1974. Α. Δ. Μπουσμπούκη: «Πρωτοαρχαιοελληνικὲς λέξεις κοινὲς στὸν Ὅμηρο καὶ τὴ λατινομακεδονικὴ (Κουτσοβλάχικη)». Θεσσαλονίκη 1972. Α. Β. Παπαβασιλείου: «Ἱστορικὰ σημειώματα γιὰ τοὺς Βλάχους ἢ Κουτσοβλάχους». Βέροια 1969. Ἐράλδυς Παπαγεωργίου: «Οἱ Κουτσόβλαχοι». Τρίκκη 1947. Α. Παπαευγενίου: «Ἡ Βόρειος Ἑλλάς». Θεσσαλονίκη 1946. Ἄρης Ν. Πουλιανός: «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων». Σύγχρονα Θέματα, τ. 3, Ἀθήνα 1963. Γ. Χ. Σούλης: «Βλαχία—Μεγάλη Βλαχία—ἡ ἐν Ἑλλάδι Βλαχία» Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Γέρας Ἀντ. Κεραμοπούλου. Ἀθῆναι 1953.

*

Ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς Ρωμαϊκῆς ἐπεκτάσεως στὴν Ἑλληνικὴ Χερσόνησο καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ τὸν Β'—καὶ περισσότερο ἀπὸ τὸν Α'—π. Χ. αἰῶνα ἀρχίζει γιὰ τὴν Ἑλλάδα γενικά, καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τὸν χῶρο τῆς Ἠπείρου-Θεσσαλίας-Μακεδονίας, μία περίοδος ἀπὸ φοβερὲς ἀναστατώσεις, ἀλλεπάλληλες βαρβαρικὲς ἐπιδρομὲς ἀπὸ τὸν Βορρᾶ, πολλὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες συσσώρευσαν ἀνιστόρητες συμφορές, ἐπέφεραν ἀναρίθμητες μετοικεσίες λαῶν καὶ δημιούργησαν πρωτοφανεῖς ἀλλοιώσεις πληθυσμῶν· κακά, ποὺ ἔμελλε νὰ σταματήσουν, γιὰ τὴν πολυπαθῆ αὐτὴ περιοχή, μὲ τὴν ἐπικράτησι τοῦ Ἰσλάμ, δηλαδὴ μετὰ ἀπὸ 1.500 χρόνια περίπου, ὁπότε τὸ βάρος τοῦ Προφήτου ἔθεσε τέρμα στὶς ἀναστατώσεις, γιὰ νὰ ἐπιβάλη ὁ ἴδιος τὸν ἀνείπωτο ζυγὸ τῆς πιὸ σκληροτράχηλης καὶ ὠμῆς δουλείας.

Καὶ ἐπὶ ὅσον καιρὸ ἡ ἰσχὺς τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας διετηρεῖτο σὲ ὑψηλὰ ἐπίπεδα, ἡ κατάστασις συνεκρατεῖτο σὲ βαθμὸ ἀνεκτό, χωρὶς ἀνεπανόρθωτες ἐπιπτώσεις στὸν πληθυσμό. Ἀπὸ τότε ὅμως ποὺ ἡ αὐτοκρατορία τῆς Ρώμης ἄρχισε νὰ καταρρέη καὶ τὸ ἐπίκεντρο τῆς δυνάμεώς της νὰ μεταφέρεται στὴν Ἀνατολή, στὸ Βυζάντιο, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ μὲ ἄλλου εἴδους πιὰ κεντρικὴ ἐξουσία καὶ ὄχι μὲ τὴν φρόνιμη καὶ ρωμαλέα Ρωμαϊκὴ Σύγκλητο ἐπικεφαλῆς τοῦ Κράτους, ἡ ὁποία μὲ τόση ἐπιτυχία κρατοῦσε τὰ ἡνία τῆς Ρώμης, τὰ πράγματα χειροτέρεψαν σὲ σημεῖο ποὺ οἱ ἀλλοιώσεις τῶν ἐγκατοίκων στὶς περιοχὲς αὐτὲς νὰ καταντήσουν συνηθισμένο γεγονὸς καὶ σὲ μερικὲς περιοχὲς οἱ ἀλλοιώσεις νὰ γίνουν ριζικὲς καὶ ὁριστικές.

Γιὰ τὴν περίοδο αὐτή, ποὺ ἀναφέρεται σὲ πολλοὺς αἰῶνες, ἡ Ἐπιστήμη δὲν διαθέτει πλήρη τὰ στοιχεῖα γιὰ νὰ συνθέση τὴν ὑπεύθυνη Ἱστορία της. Δὲν διαθέτει γραπτὲς ἢ ἄλλες μαρτυρίες τῆς μορφῆς καὶ τῆς εὐσυνειδησίας τῶν κλασικῶν χρόνων, γιατὶ τὰ παληὰ πνευματικὰ κέντρα, τὸ ἕνα μετὰ τὸ ἄλλο, ἔσβησαν ὑπὸ τὴν πίεσι τῶν βαρβάρων καὶ ἀπολίτιστων ἐπιδρομέων, καὶ θὰ ἀργήση πολὺ γιὰ νὰ τὰ ἀντικαταστήση, ἐν μέρει καὶ μετὰ τὸν Θ' αἰῶνα, τὸ Βυζάντιο, ὅπου θὰ ἀναγεννηθοῦν τὰ Γράμματα σὲ βαθμὸ ἀντάξιο τῆς Κλασικῆς καὶ τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, ἀφοῦ ὅμως θὰ μεσολαβήση ἕνα χάσμα σκότους περισσότερο ἀπὸ πέντε αἰῶνες.

Οἱ σύγχρονοί μας ἱστορικοί, ποὺ προσπαθοῦν νὰ ἁρμολογήσουν τὰ τότε γεγονότα, στηρίζονται σὲ δευτέρας ποιότητος γραπτὲς μαρτυρίες διαφόρων χρονικογράφων ἢ περιηγητῶν, ἀπὸ τὶς ὁποῖες πολὺ λίγες εἶναι πραγματικὲς ἱστορικὲς ἐργασίες, ἐνῶ οἱ περισσότερες ἔχουν τὴ μορφὴ ἱστορικῶν μυθιστορημάτων, ὅταν δὲν εἶναι προσωπικὰ λογοτεχνικὰ ἀπομνημονεύματα ἢ εὐτελῆ ἐγκώμια πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς τῆς ἐποχῆς.

Ἡ ἐπίμονη ὅμως προσπάθεια τῶν ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος τοῦ ΙΘ' καὶ τοῦ Κ' αἰῶνος κατώρθωσε νὰ σκιαγραφήση τὰ γεγονότα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς—ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει περισσότερο—κατὰ ἕνα τρόπο ἀρκετὰ ἱκανοποιητικό, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνη ὅτι οἱ ἀσάφειες καὶ οἱ ἀμφιβολίες ἐξέλιπαν τελείως.

*

Οἱ Ρωμαῖοι, σὲ ὅλες τὶς χῶρες ποὺ κατακτοῦσαν, ὠργάνωναν ἀμέσως τὴν ἀσφάλεια τοῦ τόπου καὶ τὴ διοίκηση τῆς περιοχῆς. Πρῶτα-πρῶτα, δηλαδή, συγκροτοῦσαν τὸ στρατὸ καὶ μετὰ τὶς κρατικὲς ὑπηρεσίες.

Ἀλλά, καὶ γιὰ τὸ ἕνα καί γιὰ τὸ ἄλλο, κατὰ ἕνα πολὺ ἔξυπνο καὶ ἀξιοπρόσεκτο τρόπο, χρησιμοποιοῦσαν τὸ ἐντόπιο ἀνθρώπινο δυναμικό, πλαισιωμένο μονάχα μὲ πυρῆνες — ἀξιωματικοὺς καὶ ἀνωτέρους ὑπαλλήλους — ἀπὸ Ρωμαίους πολίτες. Αὐτὸ οἱ Ρωμαῖοι τὸ ἔκαμναν ἀπὸ ἀνάγκη, γιατὶ ὁ πληθυσμὸς τῆς Ρώμης ἦτο πολὺ ὀλίγος γιὰ νὰ ἐξαρκέση σὲ μιὰ ὁλοκληρωτικὴ ἐπάνδρωσι τοῦ στρατοῦ καὶ ὅλων τῶν κρατικῶν ὑπηρεσιῶν, ποὺ ἀπαιτοῦσαν οἱ ἀνάγκες ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν τῆς ἀχανοῦς Ρωμαϊκῆς ἐπικρατείας.

Στὸ στρατό, ὁπωσδήποτε καὶ ὅπως εἶναι φυσικό, κατατάσσονταν κυρίως ἀγρότες καὶ πρὸ παντὸς κάτοικοι ὀρεινῶν περιοχῶν, γιατὶ αὐτοὶ καὶ πιὸ πτωχοὶ ἦσαν γιὰ νὰ ἔχουν κλίσι πρὸς τὴν περιπέτεια καὶ τὴν ἀναζήτησι τύχης, ἀλλὰ καὶ πιὸ πολεμικοί, πιὸ ρωμαλέοι. Καὶ δὲν ἠμποροῦμε νὰ δεχθοῦμε ὅτι δὲν ἐγίνετο ἐπιλογὴ στὴν κατάταξι τῶν ἀνδρῶν γιὰ τὴν συγκρότησι τῶν ρωμαϊκῶν λεγεώνων, οἱ ὁποῖες ἄφησαν ἐποχὴ στὴν παγκόσμια πολεμικὴ ἱστορία. Καὶ ὅσο γιὰ τὶς ρωμαϊκὲς λεγεῶνες στὴν Ἑλληνικὴ Χερσόνησο, ὅπως οἱ λεγεῶνες τῆς Ἰλλυρίας καὶ τῆς Μακεδονίας, ὅπως ξέρουμε ἀπὸ τὴν Ἱστορία, ἀποδείχθηκαν ἀπὸ τὶς ἐκλεκτότερες μονάδες τοῦ Ρωμαϊκοῦ Στρατοῦ.

Σὲ ἀνήσυχους τόπους ὅμως, ὅπου τὸ αἴσθημα τῆς ἀντιστάσεως τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ κατακτητοῦ ἦτο ζωηρό, ὅπως στὴν περιοχὴ ποὺ ἐξετάζουμε, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς κινητὲς στρατιωτικὲς μονάδες—τὶς λεγεῶνες—οἱ Ρωμαῖοι συγκροτοῦσαν καὶ ἄλλες τοπικές, σταθερές, ἀπὸ ἐνόπλους, ποὺ εἶχαν σὰν ἀποστολὴ τὴν ἀστυνόμευσι τοῦ τόπου καὶ πολὺ περισσότερο τὴν διατήρησι ἐλεύθερης τῆς ἐπικοινωνίας στοὺς δρόμους καὶ πρὸ παντὸς στὶς διαβάσεις τῶν βουνῶν, ὅπου κατοικοῦσαν καὶ τὰ πιὸ ἀνυπότακτα στοιχεῖα.

Αὐτὲς τὶς σταθερὲς μονάδες τῆς ὑπαίθρου τὶς συγκροτοῦσαν ἀπὸ ἐντόπιους ἄνδρες, ποὺ τοὺς ἀποκαθιστοῦσαν γεωργικά, ἢ ἀπὸ ἀπομάχους λεγεωναρίους καὶ τὶς ἀποκαλοῦσαν βοηθητικὲς μονάδες, auxilia [7]. Ἐδῶ, ἐν ἀντιθέσει μὲ τοὺς λεγεωναρίους, οἱ ὁπλίτες ὀνομάζονταν armati (ὁ ἑνικὸς armatus), ὅρο, ποὺ στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων, οἱ Βλαχόφωνοι, ἐπιτάσσοντας κατὰ τὴν συνήθειά τους τὸ ἄρθρο τους τοῦ ἑνικοῦ λ ο υ ἢ τοῦ πληθυντικοῦ λ ι, τὸ ἔκαμαν ἀ ρ μ ά τ ο υ λ ο υ (armatus + lu = armatulu) καὶ ἀ ρ μ ά τ λ ι, ποὺ ἀργότερα ἑλληνοποιήθηκαν στὰ ἀ ρ μ α τ ο λ ὸ ς καὶ ἀ ρ μ α τ ο λ ο ί.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος σὰν κρατικοὶ λειτουργοὶ προσλαμβάνονταν ἄνθρω-

---

7) Ἀ ν τ. Δ. Κ ε ρ α μ ό π ο υ λ ο ς : «Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι». Ἀθῆναι 1939, σελ. 114 κ. ἑ., ἰ δ ί ο υ : «Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βόρειοι γείτονες». Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων». Ἀθῆναι 1945, σελ. 168 κ.ἑ.

ποι τῶν πόλεων, ἀστοὶ μορφωμένοι, ποὺ θὰ ἠμποροῦσαν γρήγορα νὰ προσαρμοσθοῦν καὶ νὰ συγκροτήσουν τὸν γραφειοκρατικὸ κρατικὸ μηχανισμό [8].

*

Τόσο ὅμως ὁ Ρωμαϊκὸς Στρατός, ὅσο καὶ οἱ Διοικητικὲς Ὑπηρεσίες εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ μιὰ ἑνιαία γλῶσσα γιὰ νὰ συγκροτηθοῦν καὶ νὰ λειτουργήσουν σὰν ἑνιαῖο σύνολο. Ὁ Στρατὸς γιὰ νὰ ὀργανωθῇ, νὰ ἐκπαιδευθῇ καὶ νὰ δράσῃ, ὅπως καὶ οἱ κρατικοὶ λειτουργοὶ γιὰ νὰ διεκπεραιώσουν τὴν ὑπηρεσία τους, ἔπρεπε νὰ συνεννοοῦνται σὲ μιὰ γλῶσσα καὶ ἡ γλῶσσα αὐτὴ ἦτο ἡ Λατινική. Στὴ Λατινικὴ ἐκπέμπονταν τὰ στρατιωτικὰ παραγγέλματα, στὴ Λατινικὴ ἦσαν διατυπωμένοι οἱ στρατιωτικοὶ κανονισμοὶ καὶ οἱ στρατιωτικοὶ ὅροι καὶ στὴ Λατινικὴ συντάσσονταν τὰ ἔγγραφα τοῦ Κράτους [9].

Ἐκτὸς ἀπὸ ὅλα αὐτά, ἡ Λατινικὴ ἔγινε ἀπαραίτητη καὶ σὲ πολλοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ποὺ ἠμπορεῖ νὰ εἶχαν ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα σὰν ἐπαγγελματίες ἢ ἐπιστήμονες, γιὰ νὰ ἐργασθοῦν ὅμως ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ συνεννοοῦνται μὲ τὸν Στρατὸ καὶ μὲ τὴν Διοίκησι στὴν ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ Κράτους. Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ἀκόμα, ὅπως οἱ ὀργανισμοὶ τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, οἱ μεταφορεῖς κλπ., ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ μάθουν τὰ Λατινικά, γιὰ νὰ ἠμπορέσουν νὰ λειτουργήσουν καὶ νὰ ζήσουν στὸ καινούργιο κράτος.

Ἔτσι ὅμως ἡ Λατινικὴ γλῶσσα εἰσχωροῦσε καὶ μετεδίδετο σὲ ὁλόκληρο τὸ λαό. Καὶ ὅπου ὁ Στρατὸς ἦτο πολυπληθέστερος καὶ μονιμώτερος καὶ οἱ Διοικήσεις ἰσχυρότερες, ἐκεῖ καὶ ὁ λατινόγλωσσος πληθυσμὸς αὐξάνονταν γρηγορώτερα. Καὶ ὅπου ἡ τοπικὴ γλῶσσα ἦτο πιὸ πρωτόγονη, πιὸ κατώτερη ἀπὸ τὴ γλῶσσα τῶν Ρωμαίων, ἡ Λατινικὴ ἐξερίζωνε τελείως τὴν διάλεκτο τῶν ἐντοπίων, ὅπως ἔγινε στὴ Δύσι καὶ στὴ Δακία, ὅπου ὅλοι ἔγιναν λατινόγλωσσοι, σὲ μιὰ ἐξελικτικὴ τοπικὴ μορφὴ τῆς γλώσσης, ὅπως τὴν διαμόρφωσε ἡ τοπικὴ ἄρθρωσις, ἡ ὁποία διατήρησε τὰ ἰσχυρὰ τοπικὰ φωνητικὰ στοιχεῖα της. Κατὰ τόπους πῆρε διαφορετικὴ ἐξέλιξι, γιὰ ν' ἀποκτήσῃ, μὲ τὸ πέρασμα τῶν αἰώνων, τὴ δική της προσωπικότητα [10].

---

8) Ὁ Ἰ ω ά ν. Λ υ δ ὸ ς («Περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων Πολιτείας», ΣΤ' αἰ., ἔκδοσις Βιέννης 1837) στὸ ΙΙΙ Βιβλίο, σελ. 68, γράφει : «... Νόμος ἀρχαῖος ἦν πάντα μὲν τὰ ὁπωσοῦν πραττόμενα παρὰ τοῖς ἐπάρχοις, τάχα δὲ περὶ ταῖς ἄλλαις τῶν ἀρχῶν, τοῖς Ἰταλῶν ἐκφωνεῖσθαι ρήμασιν... τὰ δὲ περὶ τὴν Εὐρώπην πραττόμενα πάντα τὴν ἀρχαιότητα διεφύλαξεν ἐξ ἀνάγκης, διὰ τὸ τοὺς αὐτῆς οἰκήτορας, καίπερ Ἕλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ καὶ μάλιστα τοὺς δημοσιεύοντας...». Μὲ τὸ Ε ὐ ρ ώ π η ν ἐννοεῖ τὴν Ἑλληνικὴ Χερσόνησο καὶ μὲ τὸ δ η μ ο σ ι ε ύ ο ν τ α ς τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους.

9) Ἰ. Λ υ δ ό ς, ἔνθ' ἀν. Κ. Κ ο ύ μ α ς: «Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων». Βιέννη 1832, τόμ. 12ος, σελ. 522.

10) Διάφοροι ἱστορικοὶ (ὅρα καὶ Α. Β. Π α π α β α σ ι λ ε ί ο υ, ἔνθ. ἀν., σελ. 35) λέγουν ὅτι «διὰ νὰ μεταδοθῇ σ' ἕνα λαὸ μιὰ γλῶσσα, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπιδράσῃ ὁ φορεὺς τῆς γλώσσης σὲ μεγαλύτερο ἀριθμὸ ἐπὶ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ κλπ.». Αὐτὸ δὲν εἶναι ἀπόλυτο, ἀλλὰ καὶ ποτὲ ἀρκετό. Εἶναι ἁπλῶς ἕνας τρόπος μεταδόσεως μιᾶς γλώσ-

Στὴ Νότιο Ἑλλάδα ὅμως, ὅπου ἡ Ρωμαϊκὴ παρουσία ἦτο χαλαρώτερη—ὅλοι οἱ Ρωμαῖοι σεβάσθηκαν ἐκεῖ τὸ Ἑλληνικὸ μεγαλεῖο—καὶ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἰσχυρότερη ἀπὸ τὴ Λατινικὴ—ἀφοῦ ἀνάγκαζε καὶ τοὺς Ρωμαίους νὰ μαθαίνουν Ἑλληνικά, ἂν ἤθελαν νὰ θεωρηθοῦν μορφωμένοι—ἀλλὰ καὶ ὅπου ἀκόμα καὶ οἱ πολεμικὲς ἀναστατώσεις ἦσαν λιγώτερες καὶ μικρότερης διαρκείας, ἡ Λατινικὴ γλῶσσα δὲν ἠμπόρεσε νὰ εἰσδύση καὶ νὰ μείνη στὸ λαό. Καὶ αὐτὰ τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα ποὺ ἴσως ἀναγκάσθηκε νὰ μάθη γιὰ νὰ συνεννοηθῆ μὲ τὸν Ρωμαῖο κυρίαρχο, ὅπου δὲν τὸν ἐξελλήνισε, ἔσβησαν μπροστὰ στὴν ὑπεροχὴ καὶ τὴ λάμψι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης [11].

*

Στὸ Βόρειο τμῆμα τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, καὶ εἰδικὰ στὴν Ἤπειρο, Θεσσαλία, Μακεδονία, δὲν ἔγινε αὐτὸ ποὺ ἔγινε στὴ Δύσι, ἀλλὰ οὔτε καὶ αὐτὸ ποὺ συνέβη στὴ Νότιο Ἑλλάδα. Καὶ δὲν ἔγινε αὐτὸ ποὺ ἔγινε στὴ Δύσι, γιατὶ ἐδῶ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀντιστάθηκε στὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ. Δὲν ἠμπόρεσε ὅμως νὰ συμβῆ αὐτὸ ποὺ συνέβη στὴ Νότιο Ἑλλάδα, γιατὶ ἐδῶ τὰ πολεμικὰ γεγονότα ἦσαν συχνότερα, ἀφοῦ στὸ χῶρο αὐτὸν ἔγιναν οἱ πιὸ ἀποφασιστικὲς μάχες τῆς Ἱστορίας· ὁ μόνιμος Ρωμαϊκὸς Στρατὸς ἦτο πολυπληθέστερος καὶ συνεχῶς σχεδὸν ἐκεῖ ἐγκατεστημένος· οἱ ξενικὲς ἐπιδρομὲς φοβερώτερες, ἀπὸ τὶς φοβερώτερες ὁλόκληρης τῆς Εὐρώπης· καὶ τέλος ὁ χῶρος αὐτὸς παρέμεινε ὁ διάδρομος, ἀπὸ ὅπου ὑποχρεωτικὰ ἔπρεπε νὰ περάσουν, ἐπιτιθέμενοι ἢ ἀμυνόμενοι, οἱ ἐμπόλεμοι, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ κινηθοῦν πρὸς κάθε κατεύθυνσι.

Ἔτσι, σιγὰ-σιγά, ἀλλὰ σταθερά, στὸ χῶρο ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει καὶ ἐξετάζουμε ἐδῶ, δημιουργήθηκε μία διγλωσσία στὸν πληθυσμό, ἡ ὁποία κράτησε, ἂν δὲν ἐπαυξήθηκε, καὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες τοῦ Βυζαντίου. Ἕνα μέρος τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ ἡγετικὴ τάξις—στρατὸς καὶ διοίκησις —

σης. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι. Ὑπάρχει καὶ ἡ βία τοῦ κατακτητοῦ. Ἀλλὰ πολὺ περισσότερο, ἡ δύναμις καὶ ἡ τελειότης καὶ ἡ ἀνωτερότης τῆς γλώσσης. Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐπεβλήθηκε στὴν Ἀσία μετὰ τὸν Μέγα Ἀλέξανδρο, γιατὶ ἦτο ἰσχυρότερη καὶ τελειότερη ἀπὸ τὶς τοπικὲς γλῶσσες καὶ ἀντιστάθηκε στὴν Λατινική, καὶ στὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ περισσότερο στὴν Ἀσία, γιὰ τὸν ἴδιο λόγο. Καὶ ἡ Λατινικὴ ἐπεκράτησε στὴ Δύσι καὶ στὴ Δακία, γιατὶ στάθηκε ἰσχυρότερη καὶ τελειότερη ἀπὸ τὶς τοπικὲς διαλέκτους.

11) Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς γλώσσης τῶν τυχὸν ἐκλατινισθέντων στὴ γλῶσσα Ἑλλήνων ἔγινε ἀπὸ τὴν μία ἡμέρα ὥς τὴν ἄλλη. Ἀντίθετα, ὅπως γράφει καὶ ὁ Παπαρρηγόπουλος καὶ ἄλλοι, χρειάσθηκαν αἰῶνες γιὰ νὰ ἐξοστρακισθῆ τελείως ἡ Λατινικὴ ἢ λατινογενὴς (ὅπως π. χ. ἡ Βλάχικη) ἀπὸ τὴν Νότιο Ἑλλάδα. Ἀλλὰ καὶ οἱ Βλαχόφωνοι κτηνοτρόφοι, ποὺ στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων εἶχαν διαπεραιωθῆ στὴν Πελοπόννησο γιὰ τὴν ἐπιβίωσι τοῦ κτηνοτροφικοῦ τους κεφαλαίου, μόλις πρὶν ἑκατὸ χρόνια ἀπέβαλαν τὴν λατινογενῆ τους διάλεκτο, ἀφοῦ ὁ M. F. Cousinery («Voyage dans la Macédoine», Paris 1931) συνάντησε Βλαχοφώνους στὴν ἀγορὰ τοῦ Ἄργους στὶς ἀρχὲς τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνα.

καὶ οἱ συναλλασσόμενοι μαζύ τους, ἔγινε λατινόγλωσσο, μὲ τὴν εἰδικὴ τοπική του ἄρθρωσι, καὶ θεωρήθηκε ἀπὸ ὅλους σὰν ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ κυριάρχου, ἀφοῦ ἐξυπηρετοῦσε τὰ συμφέροντά του, καὶ ἕνα ἄλλο μέρος παρέμεινε ἑλληνόγλωσσο.

Αὐτὴν τὴν κατάστασι βρῆκαν καὶ ἀντιμετώπισαν ὅλοι οἱ ἐπιδρομεῖς κατὰ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους στὴν ἀρχὴ καὶ κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ ἀργότερα. Θέλοντας νὰ ἐξουδετερώσουν τὴν Ρωμαϊκὴ ἢ τὴν Βυζαντινὴ κυριαρχία χτύπησαν ἀλύπητα, ὄχι μονάχα τὸν ἐχθρικὸ στρατό, ἀλλὰ καὶ τοὺς λατινογλώσσους, ποὺ ἦσαν καὶ οἱ φορεῖς τῆς ἐχθρικῆς ἰσχύος, καὶ μετὰ ὅλους τοὺς ἄλλους, ποὺ κατανтοῦσαν εὔκολη λεία τους.

Οἱ λατινόγλωσσοι, εἴτε ἐν ἐνεργείᾳ στρατιωτικοὶ εἴτε ἀπόστρατοι, εἴτε ἀκόμα καὶ κρατικοὶ λειτουργοί, ἀντιμετώπισαν κρίσιμες καταστάσεις, βρέθηκαν ὑπὸ διωγμόν, ὑπὸ ἐξόντωσιν. Τὰ στρατιωτικὰ τμήματα, σιγὰ-σιγά, διαλύθηκαν καὶ οἱ κρατικὲς ὑπηρεσίες καταργήθηκαν. Πόλεις, διοικητικὰ κέντρα λατινογλώσσων, ὅπως οἱ Στόβοι, ἡ Κασσάνδρα, ἡ Πέλλα καὶ τόσα ἄλλα, τότε καταστράφηκαν. Ἄνθρωποι σκοτώθηκαν, ἄνθρωποι ἐξανδραποδίσθηκαν. Ὅσοι διασώθηκαν—καὶ ἦτο φυσικὸ νὰ διασωθοῦν ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἀνῆκαν στὸ στρατό, ἀφοῦ ἦσαν οἱ ρωμαλεώτεροι καὶ οἱ πιὸ ἀτίθασοι—ζήτησαν καὶ βρῆκαν καταφύγιο στοὺς τόπους καταγωγῆς τους, ἢ στὰ βουνά, ὅπου παρέμεναν οἱ ὁμοιοπαθεῖς τους armati καὶ ὅπου ἡ κατάστασις εἶχε διαφορετικὴ ἐξέλιξι.

Ἐνῶ στὰ πεδινὰ μέρη, σιγὰ-σιγά, οἱ λατινόγλωσσοι θὰ ἐκλείψουν, εἴτε ἀπὸ τὸν ἀμείλικτο διωγμὸ ποὺ θὰ ὑποστοῦν, εἴτε ἀπὸ τὴν ἐπικράτησι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης στὸ Βυζάντιο, στὰ βουνά, ἀντίθετα, οἱ ἐπιδρομεῖς ποτὲ δὲν θὰ ἠμπορέσουν νὰ ἐπικρατήσουν μόνιμα καὶ ὁλοκληρωτικά. Οἱ ἐκεῖ ἐγκατεστημένοι λατινόγλωσσοι ὁπλίτες, μόνιμοι φύλακες στὶς ὁδεύσεις καὶ στὶς διαβάσεις, πληθυνόμενοι καὶ μὲ τοὺς καταδιωκομένους τοῦ κάμπου, θὰ διασωθοῦν σὲ μεγάλη ἀναλογία, ὄχι μονάχα στὴν Ἑλληνικὴ Χερσόνησο, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλες τὶς ὀροσειρὲς ποὺ βρέθηκαν νὰ ὑπηρετοῦν—στὶς Ραιτικὲς Ἄλπεις, στὶς Ἰουλιανές, στὶς Δειναρικές, στὶς Δαλματικές, στὸν Αἶμο καὶ στὰ Πυρηναῖα ἀκόμη—καὶ θὰ παραμείνουν ἐκεῖ καρφωμένοι στὰ ἄγονα βουνά τους, ἀπολαμβάνοντας ὅμως τὴν κάποια ἐλευθερία τους, ποὺ τοὺς τὴν παρεῖχε τὸ ἀπρόσιτο τοῦ τόπου, ἀλλὰ καὶ τὸ ἄγονο τοῦ ἐδάφους, ποὺ δὲν προκαλοῦσε τὴν βουλιμία τοῦ κατακτητοῦ.

Ἔτσι ὅμως συνέβη καὶ κάτι ἄλλο. Οἱ ὀρεινοὶ αὐτοὶ λατινόγλωσσοι, ἐπειδὴ ὑπηρέτησαν ἐπὶ πολλὰ χρόνια στὸ στρατό, ἔγιναν οἱ καλλίτεροι ἐπαγγελματίες στρατιῶτες, ἐπάγγελμα ποὺ τὸ κληρονόμησαν καὶ οἱ ἀπόγονοί τους καὶ τὸ διετήρησαν ἐπὶ αἰῶνες [12].

---

12) Τὸ «ἐπάγγελμα» αὐτὸ τοὺς ἔκαμε ὥστε νὰ μισθώνουν τὴν ὑπηρεσία τους καὶ νὰ στρατολογοῦνται ὄχι μονάχα ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς αὐτοκράτορες,

Ἐδῶ εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ γεγονότα, ποὺ μέ τόσο λίγα λόγια ἐκθέτουμε ἐμεῖς ἐδῶ, οὔτε τόσο ἁπλᾶ ἔγιναν, οὔτε καὶ σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα διαδραματίσθηκαν.

Ἡ μετάπτωσις αὐτῶν τῶν λατινογλώσσων ἀπὸ τὴν ἐπίζηλη θέσι τους στὸν πανίσχυρο Ρωμαϊκὸ ἢ Βυζαντινὸ στρατὸ ἢ καὶ στὴ διοίκησι τοῦ Κράτους στὴν θέσι τοῦ κατατρεγμένου καὶ τοῦ φυγάδος στὰ βουνὰ τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου κράτησε αἰῶνες, ἀφοῦ πέρασε πολυκύμαντα στάδια καὶ γνώρισε φοβερὲς περιπέτειες, ποὺ ἴσως οἱ φοβερώτερες ὑπῆρξαν μετὰ τὴν ἐπικράτησι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης στὸ Βυζάντιο. Γιατὶ τότε ἀκριβῶς στοὺς διῶκτες τους προσετέθησαν καὶ οἱ ἑλληνόγλωσσοι Βυζαντινοί [13].

Τόσο οἱ χρονικογράφοι ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, ὅσο καὶ οἱ σύγχρονοί μας ἱστορικοί, ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἱστορία τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης, ἀναφέρονται ἐν ἐκτάσει σ' αὐτοὺς τοὺς λατινογλώσσους, ποὺ τοὺς ἀποκαλοῦν Βλάχους καὶ τοὺς ὁποίους πάρα πολλὲς φορὲς τοὺς παρουσιάζουν σὰν πρωταγωνιστὰς σὲ σημαντικὰ καὶ κοσμοϊστορικὰ γεγονότα. Καὶ ἀνάλογα μὲ τὴν ἐσωτερική τους διάθεσι ἢ τὴν δική τους τοποθέτησι ἢ καὶ τὴν ἐπιστημονική τους εὐσυνειδησία, ἄλλοτε τοὺς ἐκθειάζουν σὰν ζωντανὸ καὶ ρωμαλέο λαό, ἐνῶ τὶς περισσότερες φορὲς τοὺς ρυπαίνουν μὲ τοὺς χειρότερους χαρακτηρισμοὺς καὶ μὲ τὸ χειρότερο ὑβρεολόγιο [14].

Ὅλα ὅμως αὐτὰ σημαίνουν ὅτι ὅλος αὐτὸς ὁ κόσμος, σὲ ὅλες τὶς ἐποχές, ἀρνήθηκε ἐπίμονα νὰ παραμείνῃ στὰ παρασκήνια, ἀλλὰ θαρρετὰ πάλαιψε στὸ προσκήνιο τῆς Ἱστορίας γιὰ νὰ ἐπιζήσῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ διασώσῃ, σὲ μερικὲς μάλιστα περιοχὲς μονάχος αὐτός, ὅλες τὶς ἠθικὲς δυνάμεις ποὺ συνθέτουν τὸν Ἕλληνα, τὴν ἀγάπη πρὸς τὴν Πατρίδα, τὴν προσήλωσι στὴ θρησκεία καὶ στὴν πατριαρχικὴ οἰκογένεια.

ἀλλὰ πολλὲς φορὲς καὶ ἀπὸ τοὺς διεκδικητὰς τοῦ θρόνου καὶ ἀργότερα ἀπὸ τοὺς Δεσπότες τῆς Ἠπείρου, τοὺς Φράγκους τῆς Ἑλλάδος ἢ καὶ τοὺς Ἐνετοὺς (ὅρα: Κίνναμον, Χωνιάτην, Χαλκοκονδύλην, Κεκαυμένον, Ἄνναν Κομνηνήν, Ἀν. Κεραμόπουλον, ἔνθ. ἀν., Ν. Βέην, ἔνθ' ἀν., Θ. Μόμμσεν: «Ἱστορία τῶν Ρωμαίων», μετάφρασις Σ. Κ. Σακελλαροπούλου, τόμ. 5, Ἀθῆναι 1921, Οὐίλ. Μύλλερ: «Φραγκοκρατία στὴν Ἑλλάδα», μετάφρασις Ἀγ. Φουριώτη, Ἀθῆναι 1960, Γ. Φίνλεϋ: «Ἱστορία τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τῆς Ἑνετοκρατίας στὴν Ἑλλάδα», μετάφρασις Μ. Γαρίδη, Ἀθήνα 1958, καὶ ὅλους τοὺς νεωτέρους).

13) Ἡ συνεχὴς αὐτὴ κληρονομικὴ στράτευσις τοὺς ἔκαμε, ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος νὰ αὐξήσουν καὶ νὰ κάμουν πιὸ στενοὺς τοὺς δεσμοὺς μεταξύ τους καὶ ν' ἀποτελέσουν σχεδὸν μιὰ ξεχωριστὴ λαϊκὴ ὁμάδα ἑνιαίας γλώσσης, ἄσχετα ἀπὸ ποιὰ τοπικὴ περιοχὴ προέρχονταν· ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅμως ἦλθαν σὲ φυσικὴ ἀντίθεσι καὶ διάστασι μὲ τὸν ὑπόλοιπο πληθυσμὸ ποὺ τοὺς συντηροῦσε σὰν ὁπλίτες, εἴτε μὲ φορολογίες εἴτε μὲ ἐπιτάξεις, ἔτσι ποὺ νὰ θεωρηθοῦν μερικὲς φορὲς σὰν ἐχθρὸς καὶ σὰν μάστιξ τοῦ τόπου.

14) Κεκαυμένος: «Στρατηγικόν», ἔκδοσις Πετρουπόλεως, 1896.

Πιστεύουμε ὅτι ὁ Cousinery [15] συνέλαβε πληρέστερα αὐτὸ τὸ θέμα τῶν ἐκλατινισθέντων στὴ γλῶσσα Ἑλλήνων καὶ ὅτι τὰ ὅσα σύντομα, ἀλλὰ μὲ μεγάλη σαφήνεια, ἐκεῖνος ἐκθέτει, δὲν διαφέρουν σχεδὸν καθόλου ἀπὸ ἐκεῖνα, στὰ ὁποῖα καταλήγουν καὶ ἄλλοι ξένοι [16], ἀλλὰ καὶ δικοί μας ἐρευνηταί, ὅπως ὁ Κεραμόπουλος [17], ὁ Παπαβασιλείου [18], ὁ Λιᾶκος [19], ὁ Χρυσοχόου [20], ὁ Παπαγεωργίου [21], ὁ Κατσουγιάννης [22], ὁ Ἀνέστης [23] κ. ἄ.

*

Αὐτοὶ οἱ διωκόμενοι ἀπὸ ὅλους ἐλεύθεροι Ἕλληνες, ἀφοῦ πέρασαν ἀρχικὰ ἀπὸ τὸ στάδιο τῆς καλυβένιας στέγης, γιὰ τὴν ὁποία ζωντανὴ μέχρι σήμερα παραμένει ἡ παράδοσις σὲ ὅλους τοὺς τόπους τους [24], ἄρχισαν σιγὰ-σιγὰ νὰ συγκροτοῦν μονιμώτερες κατοικίες, σὲ μικροὺς ἢ μεγάλους οἰκισμούς, ὅσο τοὺς ἐπέτρεπαν οἱ περιστάσεις καὶ οἱ περιπέτειες τῶν πολέμων.

Τελικά, στὰ βουνὰ τῆς Βορείου Ἑλλάδος—Ἤπειρο, Θεσσαλία, Μακεδονία—βρέθηκαν ἐγκατεστημένοι σὲ ἀξιόλογους οἰκισμοὺς Βλαχόφωνοι Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ἀμείωτο καὶ ἀδιάπτωτο διατηρῶντας μέσα στοὺς αἰῶνες τὸ ἐθνικό τους φρόνημα, στὸν προφορικὸ λόγο χρησιμοποιοῦσαν τὸ λατινογενὲς ἐπίκτητο ἰδίωμά τους, ἐνῶ στὸν γραπτό τους, στὸν ἐκκλησιασμό τους καὶ στὴ μοῦσα τους ἐπὶ τὸ πλεῖστον, χρησιμοποιοῦσαν τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα, τὴν ὁποία μάλιστα διατήρησαν καθαρώτερη καὶ μὲ λιγώτερα ξενικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς Ἑλληνοφώνους γείτονές τους στὸν ἴδιο χῶρο.

Καὶ ἐνῶ στὴ Δύσι καὶ στὴ Δακία καὶ ἀλλοῦ ἡ παληὰ γλῶσσα θὰ ξεχασθῆ γιὰ νὰ ἐπικρατήση ἡ καινούργια λατινογενὴς—στὴ Γαλλία ἀπὸ τὸν Θ' αἰῶνα, στὴν Ἰταλία ἀπὸ τὸν Ι', στὴν Ἱσπανία, Πορτογαλία καὶ Ραιτία

---

15) M. E. Cousinery: «Voyage dans la Macédoine». Paris 1831.

16) Sulzer (1771), Thuman (1774), Schafarik (1843), Rokert–Rosler (1862), N. Iorga (1918), Densusianu κλπ. (ὅρα: Δ. Παπαζήση: «Βλάχοι (Κουτσόβλαχοι)». Ἠπειρωτικὴ Ἑστία, ἔτος ΚΓ', Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1974, σ. 607).

17) Α. Δ. Κεραμόπουλος: «Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι». Ἀθῆναι 1939 καὶ τοῦ ἰδίου: «Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βόρειοι γείτονες». Ἀθῆναι 1945.

18) Α. Β. Παπαβασιλείου, ἔνθ' ἀν.

19) Σ. Ν. Λιάκος: «Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμάνιων ἢ Βλάχων». Θεσσαλονίκη 1965.

20) Α. Χρυσοχόου: «Οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου». Θεσσαλονίκη 1942.

21) Sp. Papageorgiou: «Les Koutsovalaques». Athènes 1908.

22) Τ. Μ. Κατσουγιάννης: «Περὶ τῶν Βλάχων τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν». Θεσσαλονίκη, Α' 1964 καὶ Β' 1966.

23) Δ. Π. Ἀνέστης: «Τὸ Κουτσοβλαχικὸ ζήτημα». Τουφεξῆ, Λάρισα 1961.

24) Ν. Α. Βέης: Πρόλογος στὸ «Ἀσπροπόταμο Πίνδου» τοῦ Ἀ. Κ. Χατζηγάκη. Τρίκκαλα 1945. Ζ. Παπαθανασίου: «Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Λάϊστας (Ζαγορίου)». Ἠπειρωτικὴ Ἑστία, ἔτ. Δ', 1955.

ἀπὸ τὸν ΙΒ' καὶ στὴ Ρουμανία ἀπὸ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα [25]—ἐδῶ στὰ βουνὰ τὰ δικά μας θὰ συμβῆ τὸ ἀντίθετο. Ὅσο περνοῦσαν τὰ χρόνια καὶ ὅσο ἡ ἠρεμία ἀπὸ τὶς μετοικεσίες ἀποκαθίστατο—εἰδικὰ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς τουρκικῆς ἐπικρατήσεως—αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες ἐπανέρχονταν στὴν ἐθνική τους γλῶσσα καὶ στὸν προφορικὸ λόγο, κατέβαιναν στὶς πολιτεῖες, ξενητεύονταν, γίνονταν ἀστοί, καλλιεργοῦσαν τὰ Γράμματα—πρῶτοι αὐτοὶ ἀνάμεσα στοὺς ὑποδούλους Ἕλληνες, ὅπως ἀποδεικνύουν τὰ ἐκπαιδευτικὰ καθιδρύματα τῆς Μοσχοπόλεως, τῶν Ζαγορίων κ. ἄ.—διδάσκοντας καὶ γράφοντας πάντοτε στὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀναδεικνύοντας Πατριάρχες καὶ Ἀρχιερεῖς καὶ Δασκάλους τοῦ Γένους· πρῶτοι αὐτοὶ στοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνες καὶ στὶς ἐθνικὲς δωρεὲς καὶ εὐεργεσίες.

*

Λέγουν μερικοὶ ἀνθέλληνες—δῆθεν ἱστορικοὶ ποὺ πολιτικολογοῦν—ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσα ἐπεκράτησε τελικὰ στοὺς Βλαχοφώνους χάρις στὴν Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀργότερα χάρις στὴν καταπίεσι τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους.

Πρῶτα-πρῶτα, ξεκινῶντας ἀπὸ τὸ δεύτερο, ἡ διγλωσσία στοὺς Βλαχοφώνους ὑπῆρχε πάντοτε καὶ πολὺ πρὶν ἀνασταθῆ τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος, πρᾶγμα ποὺ τὸ ἀποδεικνύουν τὰ ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐκπαιδευτήρια τῶν Βλαχοφώνων, σὲ ἐποχὴ μάλιστα ποὺ δὲν εἶχαν ἀκόμη συγκροτηθῆ παρόμοια στοὺς τόπους τῶν ἄλλων Ἑλλήνων.

Καὶ ὅσο γιὰ τὴν ἐπίδρασι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, συνέβη ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο. Οἱ Βλαχόφωνοι καταδιώχθηκαν μὲ κάθε τρόπο ἀπὸ τοὺς Πολίτες—Ἱερωμένους καὶ Φαναριῶτες—μὲ ἀποκορύφωμα τὴν κατάργησι, κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς τῶν Ἀχριδῶν, ἡ ὁποία μὲ τοὺς ἐντοπίους ἱεράρχες της, κατὰ τὸ πλεῖστον, ὅπως ὁ πολὺς Ἰωσάφατ καὶ ἄλλοι, στάθηκε στοὺς αἰῶνες Ἑλληνικὸς φάρος καὶ ἀνασχετικὸ φράγμα στὸν σλαβικὸ χείμαρρο [26].

Ἀλλά, ἀφοῦ ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχε τόση δύναμι, γιατί δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπιβάλη τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ στοὺς λατινογλώσσους, δὲν λέγουμε τῆς Δακίας, ἀλλὰ τουλάχιστον τοῦ Αἵμου, ποὺ εἶναι καὶ πιὸ κοντὰ στὴν Κωνσταντινούπολι ἢ τοῦ Σβέτι Ἰλιγίνσκι Βερτκόβε ἢ τῶν Ἀλβανικῶν Ἄλπεων, ὅπου παντοῦ ἐπὶ αἰῶνες στὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐκκλησιάζοντο οἱ ἐκεῖ λαοί;

Τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ εἶναι τελείως ἀντιεπιστημονικό. Γιατὶ δὲν ὑπάρχει

25) Γ. Π. Ἀναγνωστόπουλος: «Ρωμανικαὶ γλῶσσαι». Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία «Πυρσός». Ἀθῆναι 1934, τόμ. ΚΑ', σελ. 301-302. Μ. Β. Σεργκιέβσκι: «Βεγκένιε β Ρομάνσκογιε γιαζικοζνάνιε». Μόσχα 1952, σελ. 24.

26) Ἰωακεὶμ Μαρτινιανός: «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Μοσχοπόλεως». Ἀθῆναι 1939 καὶ τοῦ ἰδίου: «Ἡ Μοσχόπολις». Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1957.

ἱστορικὸ παράδειγμα, πουθενὰ τοῦ κόσμου, ὅπου ἡ θρησκεία νὰ κατώρθωσε νὰ ἐπιβάλη στοὺς πιστούς της τὴ γλῶσσα τῶν Γραμμάτων της ἢ τοῦ ἐκκλησιασμοῦ της. Οὔτε ὁ Μωάμεθ, ἀλλὰ οὔτε καὶ ὁ Πάπας—γιὰ νὰ μείνουμε σ' αὐτὰ τὰ δυὸ πιὸ ζωντανὰ παραδείγματα—τὸ κατώρθωσαν, ποὺ μὲ τόση πίεσι καὶ μὲ τόσο ἰσχυρὰ μέσα συνεκράτησαν τὴ θρησκεία τους.

*

Ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ ἀποδεικνύουν καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμα. Ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ πάλαιψαν ἐπὶ αἰῶνες γιὰ τὴν ἐπιβίωσί τους, γιὰ τὴν διάσωσι τῆς ἐθνικῆς τους συνειδήσεως καὶ θρησκείας—ἐδῶ ἀξίζει νὰ ὑπενθυμίσουμε ὅτι στοὺς καταλόγους τῶν ἐξισλαμισθέντων Χριστιανῶν, ποὺ ἀναφέρονται στὰ ἀρχεῖα τῶν Τουρκικῶν Ἱεροδικείων τῆς Μακεδονίας, ποὺ μετέφρασε καὶ ἐδημοσίευσε ὁ Ι. Κ. Βασδραβέλλης [27], καθὼς καὶ στὰ χωριὰ τῶν Βαλαάδων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, δὲν ἀναφέρεται οὔτε ἕνας Βλαχόφωνος—οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ παρουσιάζονται στὸ ἐθνικὸ προσκήνιο νὰ ἀναλαμβάνουν πάλι τὰ παληὰ τῶν ὀρεινῶν Ἑλλήνων προτερήματα, τῆς μεγαλωσύνης, τῆς παλληκαριᾶς καὶ τῆς φιλοπατρίας, ποὺ ἐλάνθαναν κατὰ τὴν διάρκεια τῆς λαίλαπος τῶν αἰώνων.

Πολλοὶ σύγχρονοι ἱστορικοί, μερικοὶ μάλιστα πολὺ σοβαροί [28], παρα-

---

27) Ι. Κ. Βασδραβέλλης: «Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Βεροίας. Ἐπιλογαί». Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1942. Ἰδίου: «Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας, Α' Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης 1635-1912». Θεσσαλονίκη 1952· Ἰδίου: «Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας, Β' Ἀρχεῖον Βεροίας-Ναούσης». Θεσσαλονίκη 1953. Ἰωακεὶμ Μαρτινιανός: «Ἡ Μοσχόπολις». Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1957, σελ. 17 καὶ 24.

28) Κ. Παπαρρηγόπουλος: «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», ἔκδοσις ἑκατονταετηρίδος, Ἐλευθερουδάκη. Ἀθῆναι 1932, τόμ. Δ'α', σελ. 297: «...Αἱ κυριώταται ἐντὸς τοῦ Ἴστρου κατοικίαι τῶν Βλάχων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους (Ι' καὶ ΙΑ' αἰ.) ἦσαν πρὸς βορρᾶν μὲν περὶ τὸν Αἶμον, πρὸς μεσημβρίαν δὲ περὶ τὴν Πίνδον. Ἡ ἐπικρατεστέρα τὴν σήμερον γνώμη εἶναι ὅτι οἱ Βλάχοι οὗτοι ἦσαν συγγενεῖς τῶν ἐπέκεινα τοῦ Ἴστρου Βλάχων καὶ ὅτι οἱ τελευταῖοι οὗτοι προέκυψαν ἐκ τῆς ἀναμίξεως τῶν πολυαρίθμων Ρωμαίων ἀποίκων, οὓς ὁ αὐτοκράτωρ Τραϊανὸς ἵδρυσεν...» καὶ «..Ἀπὸ δὲ τοῦ Αἵμου κατῆλθον μέχρι Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου, ἐν μέρει μὲν παρακολουθοῦντες τὴν τύχην τῶν βουλγαροσλαβικῶν ἐποικήσεων καὶ κατακτήσεων, ἐν μέρει δὲ διότι, στρατολογούμενοι ὑπ' αὐτῶν τῶν μοναρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐλάμβανον παρ' αὐτῶν γαίας πρὸς ἀποκατάστασιν...». Ὁ Ν. Α. Βέης («Βλάχοι», Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη, Ἀθῆναι 1928, εἰς τόμ. Γ' καὶ σελ. 330 κ.ἑ.) λέγει: «Βλάχοι (ἄλλως λεγόμενοι Κουτσόβλαχοι καὶ Τσιντσάροι). Λατινογενὴς λαὸς τῆς Βαλκανικῆς, συγγενὴς μὲν τῶν Ρουμάνων, ἀλλ' οὐχὶ καὶ παραφυὰς τούτων, παρὰ τοὺς διισχυρισμοὺς ἐρευνητῶν τινων, δουλευόντων εἰς πολιτικοὺς σκοπούς». Ὁ Π. Ἀραβαντινὸς («Περὶ τῶν Κουτσοβλάχων», Ἀθῆναι 1905) εἰς Α' τόμ., σελ. 32, 33 λέγει: «...Κατὰ τὴν δεκάτην ἑκατονταετηρίδα μερὶς τῶν ἐν Μοισίᾳ Δακῶν ἀπώκησαν ὁμοεθνεῖς εἰς τὰ περὶ τὴν Πίνδον Ἠπειρωτικὰ καὶ Θεσσαλικὰ μέρη...». Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι δικοί μας καὶ πρὸ παντὸς ξένοι, ποὺ πολιτικολογοῦν, γράφουν καὶ ὑποστηρίζουν ὅτι οἱ Βλαχόφωνοι προέρχονται ἀπὸ τὶς περιοχὲς τοῦ Ἴστρου.

συρόμενοι ἀπὸ κάποια ὁμοιότητα τῆς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ κοινὸ ὄνομα Βλάχοι—σ᾽ αὐτὸ ἀσχολούμεθα πιὸ κάτω—ταυτίζουν ἢ καλλίτερα θεωροῦν ὅτι εἶναι τῆς ἴδιας προελεύσεως καὶ ἐθνότητος οἱ Βλαχόφωνοι τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου (Ἤπειρος, Θεσσαλία, Μακεδονία) μὲ τοὺς Βλάχους τῆς Παριστρίου περιοχῆς καὶ τοῦ Αἵμου τῆς Βουλγαρίας, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν καὶ πρωταγωνισταὶ στὴ δημιουργία, κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα, τοῦ Βλαχο-Βουλγαρικοῦ κράτους τῶν Ἀσανιδῶν, ποὺ τόσα πράγματα δημιούργησε στὸ Βυζάντιο.

Ἡ σύγχυσις αὐτή—γιατὶ γιὰ καθαρὴ σύγχυσι πρόκειται—προῆλθε ἀπὸ τὶς χωρὶς ἐπιστημονικὴ εὐθύνη διηγήσεις πολλῶν χρονικογράφων τοῦ Βυζαντίου, ὅπως ὁ Χωνιάτης [29], ὁ Κίνναμος [30], ὁ Χαλκοκονδύλης [31], ὁ Κεκαυμένος [32] κ. ἄ., οἱ ὁποῖοι μὲ ἀκράτητη ἐπιπολαιότητα γράφουν ὅ,τι θέλουν ἐπάνω σ᾽ αὐτὸ τὸ θέμα. Ἐκδηλώνοντας καὶ τὴν ἐσωτερική τους ἐχθρικὴ διάθεσι πρὸς τοὺς Βλάχους τοῦ Αἵμου, περιλαμβάνουν σ᾽ αὐτοὺς ὅλους τοὺς Βλαχοφώνους τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου καὶ προσθέτουν μάλιστα ὅτι οἱ τῆς Βορείου Ἑλλάδος προέρχονται ἀπὸ μετοικεσία ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Δουνάβεως.

Αὐτὸ ὅμως, ὅπως μὲ ἐπιμονὴ καὶ σχολαστικότητα ἐρευνήθηκε ἀπὸ τοὺς σύγχρονους ἱστορικούς, δικούς μας καὶ ξένους, μὲ βάσι καὶ καινούργια στοιχεῖα ποὺ ἀποκαλύφθηκαν, δὲν στηρίζεται σὲ καμμιὰ μαρτυρία ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Καὶ οὔτε ἠμποροῦσε ποτὲ μιὰ τόσου μεγάλου πληθυσμοῦ μετοικεσία—γιατὶ τότε ἐπρόκειτο γιὰ ἑκατοντάδες χιλιάδες ψυχῶν—νὰ μὴ ἀναφέρεται ἀπὸ κανέναν σύγχρονο ἱστορικὸ ἢ χρονικογράφο, τὴν στιγμὴ ποὺ ἀναφέρεται ἡ μετοικεσία τῶν ὀλίγων Πετσενέγκων τοῦ Παΐκου, ποὺ δὲν ὑπῆρξαν Ἕλληνες καὶ γι᾽ αὐτό, ἀφοῦ ἀλλαξοπίστησαν ἀργότερα, ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν Ἑλληνο-Τουρκικὴ ἀνταλλαγή [33].

Ἀλλὰ κατὰ τὴν θεωρία αὐτῆς τῆς μετοικεσίας, θὰ ἔπρεπε τότε καὶ οἱ λατινόγλωσσοι τῆς Ραιτίας τῆς Ἑλβετίας, τῶν Ἰουλιανῶν καὶ τῶν Δειναρικῶν Ἄλπεων, ὅπως καὶ τῆς Δαλματίας—αὐτῶν οἱ λατινογενεῖς διάλεκτοι ὁμοιάζουν περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη μὲ τὴν διάλεκτο τῶν Βλαχοφώνων—νὰ ἔχουν μετοικήσει ἀπὸ τὸν Δούναβι, πρᾶγμα ποὺ θὰ ἀποδείκνυε ἄκρα ἐπιπολαιότητα καὶ ἐπιστημονικὴ ἀσυνειδησία.

Καί, τέλος, κατὰ ποία λογικὴ σκέψι θὰ ἠμπορούσαμε νὰ δικαιολογή-

---

29) Νικήτας Ἀκομινᾶτος (Χωνιάτης), Μπέκερ, Βόννη 1837 (1, 236—237).

30) Ἰ. Κίνναμος, Migne, Patrologia Graeca, CXXXIII.

31) Λ. Χαλκοκονδύλης, Μπέκερ, Βόννη 1843.

32) Κεκαυμένος: «Στρατηγικόν», Πετρούπολις 1896.

33) Ν. Ἀκομινᾶτος, ἐνθ᾽ ἀν. Ι. Ζωναρᾶς: «Ἐπιτομὴ Ἱστοριῶν», Λειψία 1868–1875. Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλος: «Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι», ἔνθ᾽ ἀν., σελ. 24-26, 41, 63, 76, 88 καὶ 107.

σουμε τὴν μετοικεσία μιᾶς τόσο μεγάλης μάζης πληθυσμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐγκατέλειψε τὶς γόνιμες πεδιάδες τῆς Δακίας, γιὰ νὰ ἔλθη νὰ σκαλώση στὰ ἄγονα καὶ ἀφιλόξενα βουνὰ τῆς Βορείου Ἑλλάδος;

*

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ ὅλα αὐτά, οἱ ἀνθρωπολογικὲς ἔρευνες τοῦ καθηγητοῦ ἀνθρωπολόγου Ἄρη Πουλιανοῦ [34] στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο καὶ τοῦ Ρώσου Μ. Β. Σεργκιέβσκι [35] στὴν περιοχὴ τοῦ Δουνάβεως, ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ Βλαχόφωνοι τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου εἶναι αὐτόχθονες καὶ δὲν ἔχουν καμμία ὁμοιότητα μὲ τοὺς κατοίκους τοῦ Δούναβι καὶ τοῦ Αἵμου, θέτοντας ἔτσι τελεία καὶ παῦλα σὲ μιὰ διχογνωμία, ποὺ ταλαιπωροῦσε τὸν πνευματικὸ κόσμο, ὁ ὁποῖος προσπαθοῦσε νὰ λύση τὸ πρόβλημα μονάχα μὲ τὰ δεδομένα τῆς Γραμματολογίας, ποὺ καὶ μ' αὐτά, ἂν χωρὶς πολιτικὴ προκατάληψι τὰ ἐξετάση κανένας, θὰ καταλήξη ἀβίαστα στὸ ἴδιο ἀκριβῶς συμπέρασμα [36].

Οἱ ἔρευνες καὶ οἱ μελέτες τοῦ Ἄρη Πουλιανοῦ κατέληξαν καὶ σὲ ἕνα ἄλλο, ἀκόμη πιὸ ἀμάχητο, συμπέρασμα. Οἱ Βλαχόφωνοι τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου δὲν ὁμοιάζουν ἀπολύτως μεταξύ τους. Δὲν εἶναι τῆς ἴδιας ἀκριβῶς ἀνθρωπομετρικῆς κλίμακος, ὅπως ἀναφέρει [37]. Ἀντίθετα ὁμοιάζουν μὲ τοὺς Ἑλληνοφώνους τῆς γειτονικῆς τους περιοχῆς. Ἔτσι, οἱ Βλαχόφωνοι τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας ὁμοιάζουν μὲ τοὺς Ἑλληνοφώνους γείτονές τους τῶν Γρεβενῶν καὶ τοῦ Βοΐου. Οἱ τοῦ Ζαγορίου δὲν ὁμοιάζουν μὲ τοὺς Βλαχοφώνους τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ μὲ τοὺς Ἑλληνοφώνους Ἠπειρῶτες γείτονές τους. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ παντοῦ ἀλλοῦ. Πρᾶγμα ποὺ σημαίνει ὅτι οἱ Βλαχόφωνοι στὴν Ἑλλάδα εἶναι ἀναμφισβήτητα ἐκλατινισμένοι στὴ γλῶσσα γηγενεῖς κάτοικοι [38].

Τόση μάλιστα εἶναι ἡ ὁμοιότης αὐτὴ τῶν Βλαχοφώνων μὲ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, ὥστε πολλοὶ καὶ σοβαροὶ ἐρευνηταὶ νὰ ξεγελασθοῦν εὔκολα.

---

34) Ἄρης Ν. Πουλιανός: «Ἡ προέλευσι τῶν Ἑλλήνων». Μόρφωση, Ἀθήνα 1960. Ἰδίου: «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων». Σύγχρονα Θέματα, τ. 3, Ἀθήνα 1963, σελ. 283—291.

35) Μ. Β. Σεργκιέβσκι: «Βεγκένιε β Ρομάνσκογιε γιαζικοζνάνιε». Μόσχα 1952.

36) Ὅρα Κεραμόπουλον καὶ λοιποὺς νεωτέρους.

37) Ἄρης Ν. Πουλιανός: «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων», ἔνθ' ἀν., σελ. 283—291.

38) Κ. Κούμας: «Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων». Βιέννη 1832, σελ. 522 κ.ἑ. Κ. Ἄμαντος: «Βλάχοι». Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία «Πυρσοῦ». Ἀθῆναι 1934, τόμ. 10ος, σελ. 80. Ὁ Ἄρης Ν. Πουλιανὸς στὴ μελέτη του «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων», στὴ σελίδα 288, λέγει: «...Σύμφωνα μὲ τὰ ἀνθρωπολογικὰ δεδομένα ποὺ ἐκθέσαμε, μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι οἱ Βλάχοι τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, Βορείου Θεσσαλίας καὶ μερικῶς τῆς Ἀνατολικῆς Ἠπείρου (Ἀετομηλίτσα κλπ.) σχηματίζουν ἕναν τύπο, ὁ ὁποῖος σχεδὸν δὲν διακρίνεται ἀπὸ τὸν τύπο τῶν Ἑλλήνων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας (ἰδιαίτερα τῆς περιοχῆς Βόϊο-Γρεβενὰ) καὶ τῶν σλαβοφώνων. Αὐτὸς ὁ τύπος (Δυτικομακεδονι-

Ὁ Ami Bouè γράφει [39]: «Λαὸς ποὺ δύσκολα ξεχωρίζει κανένας μερικὲς φορὲς ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες εἶναι οἱ Βλάχοι...». Ὁ Leak [40] πάλι λέγει: «Τὸ Κηπουριό, ἕνα ἀπὸ τὰ μικρὰ Βλαχικὰ χωριά, ποὺ τὸ περισσότερο τὸ εἴδαμε ἀπὸ τὶς δυὸ μεριὲς τοῦ δρόμου...». Ἐννοεῖ ὁπωσδήποτε τοὺς κατοίκους τοῦ Κηπουριοῦ, οἱ ὁποῖοι ὅμως εἶναι Ἑλληνόφωνοι. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Πουλιανὸς διαπιστώνει [41]: «Κοπατσαραῖοι, Βλάχοι ποὺ δὲν ὁμιλοῦν Βλάχικα, ἀλλὰ μόνον Ἑλληνικά...».

Ἀλλὰ καὶ πιὸ πέρα ἀκόμα. Παρ' ὅτι ἡ γλῶσσα, ὅπως λέγουν διάφοροι ἐρευνηταί, ὅπως ὁ Beloch [42], ὁ Weigand [43], ὁ Παπαευγενίου [44] κ. ἄ., δὲν εἶναι τὸ ἀσφαλέστερο κριτήριο γιὰ τὴν ἀτομικότητα καὶ τὴν ἐθνικότητα τῶν κατοίκων—γιατὶ ἀλλοιῶς οἱ Τουρκόφωνοι Ἕλληνες πρόσφυγες δὲν θὰ ἔρχονταν στὴ Ἑλλάδα—ἐν τούτοις, στὴν προκειμένη περίπτωσι, καὶ ἀπὸ γλωσσολογικὴ ἄποψι στὸ ἴδιο συμπέρασμα καταλήγουμε.

Τὸ ἀνθρωπολογικὸ καὶ γλωσσολογικὸ ὑλικό, ποὺ συγκέντρωσε πρὶν λίγα χρόνια ὁ Ρῶσος Β. Β. Μπουνιὰκ [45] στὶς δύο ἐπαρχίες τῆς Ρουμανίας, τὴν Ὀλτένια (Μικρὴ Βλαχία) καὶ τὴν Μουντένια (Μεγάλη Βλαχία), δὲν ἔχει καμμιὰ ὁμοιότητα μὲ τὰ ἀνθρωπολογικὰ καὶ τὰ γλωσσολογικὰ στοιχεῖα τῶν Βλαχοφώνων τῆς Ἑλλάδος. Ἢ καλλίτερα, ἠμποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ὁμοιό-

---

κός) εἶναι ὁ πιὸ ἀνοικτόχρωμος τύπος τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐλαφρὰ βραχυκεφαλικός... Οἱ Βλάχοι τῆς Ἀνατολικῆς Ἠπείρου (Ζαγορίων, Δωδώνης, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν Ἀρβανιτοβλάχων) εἶναι ἀνθρωπολογικὰ πλησιέστεροι πρὸς τὸν Ἠπειρωτικὸ τύπο (Δειναρικὸ) καὶ τὸν Κεντροελλαδικό, ποὺ εἶναι περισσότερο σκούρου χρωματισμοῦ...».

39) Ami Boué: «La Tourquie d' Europe», 4 vols. Paris 1840.

40) W. M. Leak: «Travels in Northern Greece», 4 vols. London 1835.

41) Ἄρης Ν. Πουλιανός: «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων», ἔνθ' ἀν., σελ. 286.

42) K. J. Beloch: «Griechische Geschichte», 3 vols. Strassburg 1893–1904.

43) G. Weigand: «Die Sprache des Olympo-Valachen». Leipzig 1888.

44) Ἀθ. Παπαευγενίου: «Ἡ Βόρειος Ἑλλάς». Θεσσαλονίκη 1946. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κεραμόπουλος («Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι», ἔνθ' ἀν., σελ. 19, ὑποσημείωσις 2) λέγει: «...Οἱ τρίγλωσσοι Ἐλβετοὶ (σ. σ.: ἀπὸ τὸ 1938 εἶναι τετράγλωσσοι, ὡς κατ. σημ. 54) διέπλασαν ἐθνικὸν αἴσθημα κατὰ τὴν πολιτικήν των ἀγωγήν. Οἱ Βαλαάδες τῆς Δυτ. Μακεδονίας καὶ Ἠπείρου, ἐξισλαμισθέντες ὄχι πρὸ πολλοῦ, ἀπώλεσαν τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν... Αὐτὸ τοῦτο ἔπαθον καὶ οἱ Τουρκοκρῆτες, ἑλληνόγλωσσοι ὡσαύτως ὄντες...Ἀλλ' οἱ λέγοντες: 'ἐθνικὴ σημαία μου εἶναι ἡ γλῶσσα' δὲν ἔχουν δικαίωμα νὰ ἐνοχλῶσι τοὺς λέγοντας: 'ἐθνικὴ σημαία μου εἶναι τὸ αἷμά μου'. Οὗτοι εἶναι κυρίως ὁμόφυλοι· διότι τὸ αἷμα εἶναι συμφυὲς τῇ ὑπάρξει, ἐν ᾧ ἡ γλῶσσα εἶναι τι ἐπακτόν, ὡς εἰς τοὺς Γενιτσάρους τῆς Τουρκίας...».

45) Ἄρης Ν. Πουλιανός: «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων», ἔνθ' ἀν., σελ. 290.

της τους δὲν εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ ὅση εἶναι ἡ ὁμοιότης τῆς Ἱσπανικῆς μὲ τὴν Πορτογαλικὴ γλῶσσα, ἢ ἀκόμα καὶ μὲ τὴν κοινὴ τῆς Νοτίου Γαλλίας, τὴν Προβηγκιανή, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνη καθόλου ὅτι οἱ Ἱσπανοί, οἱ Πορτογάλοι καὶ οἱ Προβηγκιανοὶ ἔχουν τὴν ἴδια ἐθνικότητα [46].

Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ρουμᾶνος Γιόργκα [47], πρὶν πολιτικολογήση μὲ τὶς ἐργασίες του, ἔκαμνε τὶς ἴδιες διαπιστώσεις καὶ ἔγραφε ὅτι οἱ Βλαχόφωνοι τῆς Ἑλλάδος δὲν ἔχουν καμμιὰ σχέσι μὲ τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ποὺ ὁμιλοῦν λατινογενεῖς γλῶσσες.

*

Πολλὴ συζήτησις ἔγινε ἐπίσης, ποὺ ἐν μέρει συνεχίζεται ἀκόμη καὶ σήμερα, γιὰ τὴν προσωνυμία Β λ ά χ ο ι, συζήτησις ἡ ὁποία ἔχει δύο σκέλη.

Ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος περιστρέφεται στὸ νὰ λυθῆ τὸ θέμα τῆς προελεύσεως τῆς προσωνυμίας καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο στὸ νὰ δοθῆ μία ἱκανοποιητικὴ ἀπάντησις στὸ περίεργο φαινόμενο, ὅτι ἐνῶ οἱ Βλαχόφωνοι αὐτοὶ πληθυσμοὶ ἀποκαλοῦνται ἀπὸ ὅλους Βλάχοι, οἱ ἴδιοι μεταξύ τους αὐτοαποκαλοῦνται Armâni.

Μετὰ ἀπὸ τὶς περισπούδαστες μελέτες τῆς τελευταίας τριακονταετίας, τὸ θέμα θὰ πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἐξηντλημένο.

Πρῶτα-πρῶτα, ἡ προσωνυμία Β λ ά χ ο ι δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν λατινογενῆ γλῶσσα τῶν Βλαχοφώνων. Δὲν εἶναι λέξις ἰδική τους.

Οἱ περισσότεροι, ἂν μὴ ὅλοι, οἱ ἱστορικοὶ—ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Κεραμόπουλο, ποὺ ἔχει ἰδική του ἄποψι—ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ προσωνυμία προῆλθε ἀπὸ τὴν γερμανικὴ λέξι Welsch καὶ Walsch μὲ τὴν ὁποία ἀποκαλοῦν οἱ Γερμανόφωνοι ὅλους τοὺς Λατινοφώνους λαούς, μὲ τοὺς ὁποίους γειτονεύουν [48].

---

46) Ὅρα Κ ο ύ μ α ν καὶ Κ ε ρ α μ ό π ο υ λ ο ν, ἔνθ' ἀν.

47) N. I o r g a: «Histoire des Roumains de la peninsule des Balkans», Bucarest 1919 καὶ Ἀ ν τ. Κ ε ρ α μ ό π ο υ λ ο ς, «Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βόρειοι γείτονες», ἔνθ' ἀν., σελ. 102.

48) Κ. Π α π α ρ ρ η γ ό π ο υ λ ο ς, ἔνθ' ἀν., τόμ. Δ'α', σελ. 297, ὑποσημείωσις 1: «Μεταξὺ τῶν πολλῶν προτεινομένων ἐτυμολογιῶν τοῦ Β λ ά χ ο ς ἡ πιθανοτέρα φαίνεται ἡ ἐκ τοῦ γρμ. Welschen ὡς ὠνόμαζον οἱ Γερμανοὶ τοὺς λατινικοὺς λαούς, ὡς βαρβαρίζοντας τὴν γλῶσσαν (Welschen) βαρβάρως λαλεῖν». Κ. Κ ο ύ μ α ς, ἔνθ' ἀν., τόμ. 12ος, σελ. 522. Καὶ ὅλοι οἱ νεώτεροι ἐκτὸς τοῦ Ἀ ν τ. Κ ε ρ α μ ο π ο ύ λ ο υ καὶ τοῦ Ν. Β έ η. Ὁ μὲν Κ ε ρ α μ ό π ο υ λ ο ς ἔχει τὴν πιὸ κάτω ἄποψι (σημ. 53), ὁ δὲ Β έ η ς («Βλάχοι», Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη, Ἀθῆναι 1928, τόμ. Γ', σελ. 330) λέγει: «...Τὸ ζήτημα περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως Β λ ά χ ο ς (Vlach) εἶναι λίαν ἐπίμαχον· κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν γνώμην ἡ λέξις αὕτη εἶναι σλαυική, καίτοι ἐπεχείρησέ τις (σ. σ.: ἀσφαλῶς ἐννοεῖ τὸν Ἀντ. Κεραμόπουλον, ὅπως ἐκθέτουμε στὴ σημείωσι 53) ν' ἀποδείξῃ αὐτὴν ἀνατολικῆς καταγωγῆς...».

Αὐτὴν τὴν γερμανικὴ προσυνωμία τὴν παρέλαβαν, κατὰ τοὺς ἴδιους πάντα ἱστορικούς, οἱ Σλάβοι ποὺ ἀρχικὰ ἐγκαταστάθηκαν στὴν περιοχὴ τῆς Τρανσυλβανίας καὶ παραλλαγμένη στὴ γλῶσσα τους σὲ Β λ α χ καὶ Β λ α χ ι τὴν μετέφεραν καὶ τὴν μετέδωσαν σὲ ὁλόκληρη τὴν Ἑλληνικὴ Χερσόνησο. Ἔτσι πολιτογραφήθηκε στὰ λεξιλόγια ὅλων τῶν λαῶν τῆς χερσονήσου, χωρὶς ὅμως νὰ καταχωρηθῇ ποτὲ στὸ λεξιλόγιο τῶν Βλαχοφώνων, ἀφοῦ τοὺς ἦτο ἀκατανόητη.

Στὸ θέμα ὅμως αὐτὸ ὑπάρχει καὶ μία ἄλλη ἄποψις, ποὺ δὲν ἔχει ἐξετασθῆ καλὰ μέχρι σήμερα.

Δὲν εἴχαμε πεισθῆ ἀπολύτως μὲ τὴν προηγουμένη ἐξήγησι τῆς προελεύσεως τοῦ ὅρου Β λ ά χ ο ς ἀπὸ τὴν γερμανικὴ λέξι Welsch [49]. Καὶ δὲν εἴχαμε πεισθῆ, γιατὶ μάταια ἐρευνήσαμε καὶ δὲν βρήκαμε πουθενὰ στὴν Ἱστορία ἕναν τέτοιας μορφῆς καὶ τόσης διαρκείας συγχρωτισμὸ Σλάβων καὶ Γερμανοφώνων στὸν γειτονικὸ χῶρο τῶν λατινογλώσσων τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, ὥστε νὰ υἱοθετήσουν οἱ Σλάβοι τὴν γερμανικὴ προσωνυμία Welsch γιὰ τοὺς Βλαχοφώνους. Γι' αὐτὸ δώσαμε εὐρύτερη ἔκτασι στὴν ἔρευνά μας καὶ βρήκαμε καινούργια στοιχεῖα γιὰ τὸ θέμα μας.

Στὸ «Die Altslavische Sprache» τοῦ Milan Simovich [50] εἴδαμε ὅτι ἡ λέξις Β λ ὰ χ καὶ πληθυντικὸς Β λ ά σ ι στὴν παλαιοσλαβικὴ γλῶσσα σημαίνει ξ έ ν ο ς, ποὺ ἀργότερα στὶς νεοσλαβικὲς γλῶσσες κωδικοποιήθηκε σὰν ἔννοια τοῦ Β λ ά χ ο ς καὶ Β λ ά χ ο ι. Μᾶς γεννήθηκε ἀμέσως ἡ ἰδέα νὰ ἐξετάσουμε τὸ ἂν ἡ παλαιοσλαβικὴ λέξις β λ ὰ χ προϋπῆρξε στὸ λεξιλόγιο τῶν Σλάβων πρὶν αὐτοὶ κατεβοῦν στὴν περιοχὴ τῶν λατινογλώσσων τῆς Τρανσυλβανίας καὶ τῆς Δακίας, ὁπότε ἡ λέξις θὰ εἶναι ἰδική τους καὶ δὲν θὰ προέρχεται ἀπὸ τὴ γερμανικὴ Welsch ἢ Walcsh.

Ἡ μελέτη τῶν ἐργασιῶν τοῦ καθηγητοῦ Milan Simovich μᾶς ἀνάγκασε καὶ πήραμε προσωπικὴ ἐπαφὴ μαζύ του καὶ μετὰ ἀπὸ συζήτησι καὶ ἔρευνα πεισθήκαμε ὅτι ἡ λέξις β λ ὰ χ προϋπῆρξε στὸ σλαβικὸ λεξιλόγιο πρὶν αὐτοὶ κατεβοῦν στὴν περιοχὴ τῶν λατινογλώσσων καὶ τῶν γερμανογλώσσων, μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ξ έ ν ο ς, ἀ λ λ ό τ ρ ι ο ς, ἀ λ λ ό φ υ λ ο ς, ἀ λ λ ο ε θ ν ή ς, ὁπότε ὁ ὅρος Β λ ά χ ο ι εἶναι λέξις σλαβικὴ καὶ δὲν εἶναι γερμανική [51].

---

49) Δὲν ὑπάρχει καμμιὰ μαρτυρία ἢ τεκμήριο γιὰ τὸ ὅτι οἱ Γερμανοὶ ἀποκάλεσαν Welsch τοὺς Λατινοφώνους τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, ἀλλὰ οὔτε καὶ αὐτοὺς τῆς Δαλματίας, τῶν Δειναρικῶν καὶ Ἰουλιανῶν Ἄλπεων. Ἁπλῶς οἱ μελετηταί, στὴ γενικότητα τῆς προσωνυμίας Welsch ὑπήγαγαν καὶ τοὺς λατινογλώσσους τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου. Αὐτὸ ὅμως δὲν μᾶς ἔπεισε, ὅπως δὲν μᾶς ἔπεισε καὶ τὸ Voloc τοῦ Γιάννη Κορδάτου.

50) M i l a n S i m o v i c h: «Die Altslavische Sprache», Berlin 1933.

51) Πολλοὶ ἐρευνηταὶ ἀπορρίπτουν αὐτὴν τὴν ἄποψι. Λέγουν ὅτι εἶναι πλάσμα τῶν Σλάβων γιὰ νὰ ἀποδείξουν ὅτι «ὅλα εἶναι δικά τους». Ἡ διαπίστωσίς

Τ.Ε.Ι. ΣΕΡΡΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Κατὰ τὴν ἄποψι αὐτὴ οἱ Σλάβοι ἀπεκάλεσαν β λ ὰ χ καὶ β λ ά σ ι τὸν ξένο, τὸν ἀλλοεθνῆ ἢ τοὺς ἀλλοεθνεῖς, μὲ τὸν ὁποῖο ἢ μὲ τοὺς ὁποίους ἦλθαν σὲ πρώτη ἐπαφὴ καὶ συνάφεια, εὐθὺς μόλις εἰσῆλθαν στὴν περιοχὴ τῶν λατινογλώσσων λαῶν τῆς περιοχῆς τῆς Τρανσυλβανίας καὶ τοῦ Δούναβι, καὶ μὲ τοὺς ὁποίους στὸν χῶρο τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου εἶχαν ἐπὶ αἰῶνες κοινὴ ἢ παράλληλη ἢ καὶ ἐχθρικὴ δρᾶσι. Ἀπὸ ἐκεῖ τὴν μετέφεραν πρὸς τὸν Νότο γιὰ νὰ πολιτογραφηθῆ ἀπὸ ὅλες τὶς γλῶσσες τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου. Τὴν ἄποψι αὐτὴ τὴν ἐνισχύει καὶ τὸ ἑξῆς γεγονός:

Ὑπεστηρίζετο καὶ ὑποστηρίζεται ἀπὸ ὅλους ὅτι οἱ Γερμανο-Ἑλβετοὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλβετίας καὶ οἱ Αὐστριακοὶ τοῦ Δυτικοῦ Τυρόλου καὶ τῆς Καρινθίας ἀποκαλοῦν Welsch τοὺς λατινογλώσσους Rhéto-Romanches κατοίκους τῆς Rhétie (ἀρχαίας Rhaetia) στὶς πηγὲς τοῦ Ρήνου, τοῦ Ἴνν καὶ τοῦ Ἀδίδη, ὅπου σήμερα οἱ περιοχὲς τοῦ Grisons (Graübünden), τοῦ Τυρόλου καὶ τῆς Λομβαρδίας. Αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι ἀλήθεια.

Παρ' ὅτι τὰ γλωσσικά τους ἰδιώματα, ποὺ εἶναι διαφορετικὰ κατὰ περιοχὲς (Engadine, Frioul, Tyrol) ἔχουν μεγάλη ὁμοιότητα μὲ τὴ γλῶσσα τῶν Βλαχοφώνων τῆς Ἑλλάδος—τὴν μεγαλύτερη ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες λατινογενεῖς γλῶσσες—ἐν τούτοις οἱ γείτονές τους, Γερμανοὶ ἢ ὄχι, τοὺς ἀποκαλοῦν Rhéto-Romanches ἢ Rheto Romanisches ἢ ἁπλῶς Romanches. Κατὰ τὴν ἐπιτόπια καὶ ἐπίμονή μας ἔρευνα καὶ ὅπως τελευταῖα μᾶς διεβεβαίωσε ὁ καθηγητὴς Gabriel Mützenberg [52], πουθενὰ δὲν διαπιστώσαμε τὴν προσωνυμία Welsch ἢ Walsch γι' αὐτοὺς τοὺς λατινογλώσσους, ποὺ ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν καὶ λογοτεχνικὰ ἔργα πρὶν ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες [53].

μας ὅμως εἶναι ὅτι ἐνῶ τοὺς Ρωμανο-Ἑλβετοὺς στὰ καντόνια τῆς Γενεύης, τοῦ Βῶ, τοῦ Βαλλαὶ καὶ τοῦ Νεσιατὲλ οἱ Γερμανοὶ τοὺς ἀποκαλοῦν Welsch, δὲν δίδουν τὴν ἴδια προσωνυμία στοὺς Romanches οὔτε στοὺς λατινοφώνους τῶν Ἰουλιανῶν, Δειναρικῶν καὶ Δαλματικῶν Ἄλπεων.

52) G. M ü t z e n b e r g: «Destin de la langue et de la littérature Rhéto–Romanes». L' Age d' Homme, Lausanne 1974. G. M ü t z e n b e r g: «Basse–Engadine, un haut–lieu de la poésie Rhéto–Romane». Genève 1974.

53) Ὁ Ἀ ν τ. Δ. Κ ε ρ α μ ό π ο υ λ ο ς μετὰ ἀπὸ μακροχρόνια καὶ ἐπίμονη ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἀπέκλεισε ὅλες τὶς ἄλλες ἐκδοχὲς (δὲν εἶχε ὑπ' ὄψει του τὴ δική μας ἄποψι γιὰ τὴν σλαβικὴ προέλευσι τῆς προσωνυμίας Β λ ά χ ο ι καὶ στὴν τελευταία του γιὰ τοὺς Βλάχους μελέτη («Βλάχοι», Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Προσφορὰ εἰς Στίλπωνα Π. Κυριακίδην, Θεσσαλονίκη 1953, σελ. 326 — 344) ὑποστηρίζει, μὲ ἱστορικὰ καὶ γλωσσολογικὰ ἐπιχειρήματα, ὅτι ἡ προσωνυμία Β λ ά χ ο ς προέρχεται ἀπὸ τὸ Φ ε λ ά χ ο ς (Φελάχος-Φαλάχος-Βαλάχος-Βλάχος), ποὺ ἐσήμαινε στὴν Αἴγυπτο τὸν μόνιμο ὁπλίτη, ποὺ τὸ κράτος τὸν ἀποκαθιστοῦσε γεωργικὰ μὲ τὴν ὑποχρέωσι τῆς στρατεύσεώς του σὲ ὥρα ἀνάγκης. Αὐτὸς ὁ θεσμός, ὅπως καὶ ἡ προσωνυμία μεταφέρθηκαν ἀπὸ τοὺς Λαγίδες Μακεδόνες ἢ ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους στὴν Εὐρώπη (Ἑλληνικὴ Χερσόνησο) ὅπου καὶ ἔγιναν δεκτὰ καὶ υἱοθε-

Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀκόμα περιεργότερο σύμπτωμα εἶναι ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ λατινόγλωσσοι, ὅπως καὶ οἱ Βλαχόφωνοι τῆς Ἑλλάδος, καθὼς καὶ στὶς Δειναρικὲς Ἄλπεις, στὴ Δαλματία καὶ στὸν Αἷμο, βρίσκονται ἐγκατεστημένοι καὶ ἐλέγχουν τὶς σημαντικώτερες διαβάσεις τῶν Ἄλπεων. Αὐτοὶ ποὺ βρίσκονται στὶς πηγὲς τοῦ Ρήνου ἐλέγχουν τὶς διαβάσεις τοῦ Ἁγ. Γοτθάρδου καὶ τῆς Φούρκας καὶ αὐτοὶ ποὺ βρίσκονται στὸ Ἄνω Engadine καὶ Frioul τὴν τοῦ Brenero. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς γείτονές τους οἱ Romanches χαρακτηρίζονται σὰν ὁ πιὸ ἀνήσυχος καὶ ὁ πιὸ πολεμικὸς λαὸς τῶν Ἄλπεων [54].

τήθηκαν. Μ' αὐτὸν μάλιστα τὸ θεσμὸ ἐξασφάλιζε τὸ Βυζάντιο ἐπὶ αἰῶνες τὴν συγκρότησι τῶν στρατιῶν του ἐκστρατείας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀσφάλεια τοῦ τόπου.

Οἱ ἀπόψεις αὐτές, ἀλλὰ καὶ πολλὲς ἄλλες ἐπάνω στὸ ἴδιο θέμα, τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ, καταπολεμήθηκαν μὲ πεῖσμα, ὅταν ζοῦσε ἀκόμα, ἀπὸ πολλοὺς ἱστορικοὺς καὶ μόλις τελευταῖα ἄρχισαν νὰ τὶς προσέχουν, νὰ τὶς ἐρευνοῦν καὶ νὰ τὶς παραδέχωνται.

Πάντως, ἡ προέλευσις τῆς προσωνυμίας Βλάχος ἀπὸ τὸ Φελάχος, κατὰ τὸν τρόπο ποὺ τὴν ὑποστηρίζει ὁ Κεραμόπουλος, παρουσιάζει πολλὰ ἀδύνατα σημεῖα καὶ χρειάζεται περισσότερη πιὸ πέρα ἔρευνα γιὰ νὰ γίνη ἀποδεκτή. Τὸ πιὸ ἀδύνατο σημεῖο, στὴν προκειμένη περίπτωσι, εἶναι τὸ ὅτι εἶναι δύσκολο νὰ ἀποδειχθῆ λογικὰ καὶ ἱστορικὰ ἢ καὶ γλωσσολογικὰ ἡ μεταφορὰ τῆς προσωνυμίας ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο στὴν Μακεδονία καὶ πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὴ Μακεδονία στὴν παραδουνάβια περιοχή, ὅπου ἦτο καὶ ὁ κύριος ὄγκος τῶν Βλάχων.

54) Τὸ 1,3% τοῦ πληθυσμοῦ στὴν Ἑλβετία (75.000 80.000 κάτοικοι, σύμφωνα μὲ τὴν τελευταία ἀπογραφὴ τοῦ 1972) ποὺ κατοικεῖ στὸ καντόνιο τοῦ Grisons (Graübünden) ὁμιλεῖ τὴν Romanche (ποὺ διακρίνεται σὲ τρεῖς διαφορετικὲς διαλέκτους). Ἀπὸ τὸ 1938 τὴν Romanche ἡ Ἑλβετικὴ Κυβέρνησις τὴν ἀναγνώρισε σὰν τέταρτη ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ Κράτους (οἱ ἄλλες τρεῖς εἶναι ἡ Γερμανική, ἡ Γαλλικὴ καὶ ἡ Ἰταλική) καὶ ἵδρυσε εἰδικὲς ἕδρες γι' αὐτὴ τὴ γλῶσσα σὲ ὅλα τὰ Πανεπιστήμια. Ὅλοι δὲ ἐκεῖ—λαὸς καὶ κυβέρνησις—κάμνουν ὅ,τι μποροῦν γιὰ νὰ συγκρατήσουν αὐτὸν τὸν πληθυσμὸ στοὺς ὀρεινοὺς οἰκισμούς του καὶ νὰ διατηρήσουν τὰ ὡραῖα ἔθιμά του. Ἄλλη διάλεκτο τῆς Romanche ὁμιλοῦν καὶ 20.000 ὀρεινοὶ κάτοικοι στὶς Δολομιτικὲς Ἄλπεις τῆς Ἰταλίας καὶ ἄλλη ὁμιλοῦν 450.000 στὸ Frioul, στὴν κοιλάδα τοῦ Tagliamento ὥς τὴν Gorizia.

Στὴ Δυτικὴ Καρινθία, ὅπου συνορεύει μὲ τὸ Frioul ὑπάρχουν μερικὲς χιλιάδες ἀπὸ ὀρεινοὺς κατοίκους, ποὺ ὁμιλοῦν ἀκόμα μιὰ παραπλήσια γλῶσσα μὲ τὴν Frioulanne.

Στὶς Δαλματικὲς Ἄλπεις ἡ ἐκεῖ λατινογενὴς γλῶσσα, ποὺ συγγένευε μὲ τὴν Romanche καὶ τὴν Βλάχικη τῆς Ἑλλάδος, δὲν ὁμιλεῖται πιά. Πρὶν λίγα χρόνια ἐξέλιπε καὶ ὁ τελευταῖος ποὺ τὴν ὡμιλοῦσε.

Γιὰ τοὺς λατινόφωνους στὸν Αἷμο καὶ στὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ Δούναβι, στὴ Βουλγαρία, δὲν ἔχουμε συγκεκριμένες πληροφορίες, οὔτε ξέρουμε καμμιὰ σύγχρονη σχετικὴ μελέτη. Φαίνεται ὅτι ἐκεῖ θὰ ἐκβουλγαρισθοῦν καὶ στὴ γλῶσσα, ἂν δὲν ἔχουν ἐκβουλγαρισθῆ ἀκόμα.

Τὸ θέμα τῆς συγγένειας, ποὺ ἔχουν οἱ λατινογενεῖς γλῶσσες ὅλων αὐτῶν

Τὸ ἄλλο σκέλος τοῦ θέματος εἶναι τὸ γιατί οἱ Βλαχόφωνοι αὐτοαποκαλοῦνται Armâni, ποὺ εἶναι παραφθορὰ τοῦ Romani μὲ τὴν προσθήκη ἑνὸς εὐφωνικοῦ Α ἐμπρός, ποὺ στὴ διάλεκτό τους τὸ προτάσσουν σὲ ὅλες τὶς λέξεις ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ Ρ. Αὐτὸ ὅμως τὸ ζήτημα εἶναι ἁπλούστερο ἀπὸ τὸ προηγούμενο.

Μετὰ τὴν ἐπικράτησι τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ εἰδικώτερα μετὰ τὸν ἀφορισμὸ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου, οἱ λέξεις Ἕλλην καὶ Ἑλλὰς ἐξωστρακίσθηκαν ἀπὸ τὸ λεξιλόγιο τῶν Χριστιανῶν, γιατὶ οἱ Ἕλληνες, σὰν Ἐθνικοί-Εἰδωλολάτρες, θεωρήθηκαν ὡς οἱ μεγαλύτεροι ἐχθροὶ τῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ [55].

Καὶ ὄχι μονάχα οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπέροχα προϊόντα τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνεύματος ἦσαν ἀφωρισμένα καὶ τὰ κατέστρεφαν ὅπου καὶ ἂν τὰ εὕρισκαν. Ἀκόμα καὶ μετὰ τὴν πνευματικὴ ἀναγέννησι τοῦ Βυζαντίου, ἐπὶ Μακεδονικῆς Δυναστείας, ὁπόταν δειλὰ-δειλὰ ἄρχισαν νὰ μελετῶνται τὰ ἔργα τῶν κλασικῶν χρόνων, ὅσα ἀπὸ αὐτὰ κατώρθωσαν νὰ διασωθοῦν ἀπὸ τὴν λαίλαπα τοῦ φανατισμοῦ, καὶ τότε ὁ ὅρος Ἕλλην δὲν ἐτόλμησε νὰ εἰσδύση στὴ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, παρὰ μονάχα στὸ Νότιο μέρος τῆς Ἑλλάδος.

Καθ᾽ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατίας οἱ μὲν αὐτοκράτορες—καὶ ὁ τελευταῖος ἀκόμη Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος—ἦσαν «οἱ ἐν

τῶν ὀρεινῶν κατοίκων (στὶς Ραιτικές, Δολομιτικές, Ἰουλιανὲς καὶ Δειναρικὲς Ἄλπεις, καθὼς καὶ στὴ Δαλματία, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν Αἷμο καὶ στὰ Πυρηναῖα) μεταξύ τους, ποὺ εἶναι ἡ στενώτερη ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες λατινογενεῖς γλῶσσες, νομίζουμε ὅτι ἀξίζει μιὰ προσεκτικὴ ἔρευνα ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς γλωσσολόγους. Γιατὶ ἀπὸ τὰ ὀλίγα ποὺ ξέρουμε καὶ ποὺ εἴδαμε, μᾶς φαίνεται ὅτι αὐτὲς οἱ γλῶσσες προῆλθαν ἀπὸ μιὰ κοινὴ γλῶσσα λατινογενῆ (Argot) ἀνθρώπων ποὺ ἔζησαν ἐπὶ πολλὰ χρόνια ὑπὸ στρατιωτικὲς συνθῆκες, γιατὶ ὑπάρχουν πολλὰ κοινὰ στοιχεῖα κατάλοιπα στρατιωτικῆς ὁρολογίας καὶ στρατιωτικῶν ἐκφράσεων, μὲ ὕφος ζωῆς στρατοπέδου καὶ ἐκστρατείας. Αὐτὴ ἡ συγγένεια, κατὰ τὴ γνώμη μας πάντοτε, δὲν παρουσιάζεται μὲ τὶς ἄλλες λατινογενεῖς γλῶσσες.

55) Ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος («Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», ἔνθ᾽ ἀν., τόμ. Γ', σελ. 14) λέγει: «...Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, ὁ περιφανὴς νομοθέτης τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως, ἔγραψε πολύκροτον 'Λόγον κατὰ Ἑλλήνων', δι᾽ οὗ μὴ ἀρκεσθεὶς νὰ ἀποκηρύξῃ αὐτοὺς ὡς εἰδωλολάτρας ἤλεγξε προσέτι καὶ ἐχλεύασε τὴν σοφίαν αὐτῶν...Ἡ γλῶσσα λοιπὸν παρέμεινε κοινή, ἀλλὰ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα, γυμνωθὲν τῆς ἀρχαίας εὐκλεοῦς ἐκδοχῆς, ἔλαβε τὴν σημασίαν τοῦ εἰδωλολάτρου· καὶ ἔκτοτε τό τε ὄνομα τοῦτο καὶ πάντα τὰ ἐξ αὐτοῦ παράγωγα...ἀπεκρούσθησαν καὶ περιυβρίσθησαν ὑπὸ τῆς νέας πίστεως ἐπὶ αἰῶνας μακρούς...». Καὶ πιὸ κάτω προσθέτει: «Ὁ Μαλάλας ὁμιλῶν περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ βεβαιοῖ ὅτι 'διωγμὸς γέγονεν Ἑλλήνων μέγας' καὶ ὅτι 'ἐθέσπισεν ὁ αὐτὸς βασιλεὺς ὥστε μὴ πολιτεύεσθαι τοὺς ἑλληνίζοντας' καὶ ὅτι 'συσχεθέντες Ἕλληνες περιεβρωμίσθησαν καὶ βιβλία αὐτῶν κατεκαύθησαν καὶ εἰκόνες τῶν μυσερῶν θεῶν αὐτῶν καὶ ἀγάλματα'».

Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστοὶ βασιλεῖς καὶ αὐτοκράτορες τῶν Ρωμαίων», οἱ δὲ ὑπήκοοί τους ἦσαν Ρωμαῖοι πολίτες, ὅπως τοὺς ἀποκατέστησε ὁ Καρακάλλας τὸ 212 μ. Χ.

Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς Δυτικοὺς ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἀπεκαλεῖτο Ρ ω μ α ν ί α ἢ Ρ ω μ υ λ ί α καὶ οἱ πολῖτες Ρ ω μ ά ν ο ι.

Οἱ ὅροι Ἕ λ λ η ν καὶ Ἑ λ λ ὰ ς θὰ ἀργήσουν νὰ ξαναγυρίσουν στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο, μετὰ τὴν τουρκικὴ κατάκτησι, μόλις κατὰ τὸν ΙΗ΄ αἰῶνα [56]. Τότε θὰ ἐπανέλθουν στὸν λαὸ οἱ ὅροι Ἕ λ λ η ν καὶ Γ ρ α ι κ ό ς, παράλληλα μὲ τὸ Ρ ω μ η ό ς, ποὺ διατηρεῖται μέχρι σήμερα.

Ἑπομένως οἱ Βλαχόφωνοι αὐτοαποκαλούμενοι Armâni δὲν κάμνουν τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ αὐτοαποκαλοῦνται Ρ ω μ η ο ὶ στὴ γλῶσσα τους.

Αὐτὸς ὁ ὅρος δὲν ἔχει καμμιὰ σχέσι μὲ τὸ Ρ ο υ μ ο ῦ ν ο ι ἢ Ρ ω μ ᾶ ν ο ι ποὺ εἶναι τὸ ἐθνικὸ ὄνομα τῶν σημερινῶν Ρουμάνων, γιατὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα μόλις πρὶν ἑκατὸ χρόνια τὸ ἀπέκτησαν οἱ Βλάχοι τοῦ Δούναβι, ὅταν ἀπέκτησαν τὴν ἐθνική τους ἀνεξαρτησία. Ἐνῶ τὸ Armâni τῶν Βλαχοφώνων προϋπῆρχε ἀπὸ τότε ποὺ ἀνεγνωρίσθησαν σὰν Ρ ω μ α ῖ ο ι πολίτες ὅλοι οἱ ὑπήκοοι τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας.

*

Ἐκεῖνο, ποὺ ἔχει κάποια ἰδιαίτερη σημασία στὴν προκειμένη περίπτωσι εἶναι ὁ ὅρος Κ ο υ τ σ ό β λ α χ ο ι, γιὰ τὸν ὁποῖο καὶ πολλοὶ σοβαροὶ ἐρευνηταὶ κάμνουν λάθος ἢ προχειρολογοῦν. Σχεδὸν ὅλοι ὑποστηρίζουν ὅτι τὸ πρῶτο συνθετικὸ προέρχεται ἀπὸ τὴν λέξι κ ο υ τ σ ό ς, ποὺ ἔχει τὶς διάφορες μειωτικὲς σημασίες του.

Δὲν εἶναι ὅμως ἔτσι τὸ πρᾶγμα.

Χωρὶς νὰ εἰσέλθουμε στὶς λεπτομέρειες, γιατὶ θὰ ἐκτεινόμεθα πολύ, τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι ἡ περιοχὴ τῆς Βορειοδυτικῆς Θεσσαλίας, ἀπὸ πρὶν τὸν ΙΒ΄ αἰῶνα, ὅπως μᾶς πληροφοροῦν οἱ Ν. Χωνιάτης, Ἀκροπολίτης καὶ ἄλλοι [57], ὠνομάζετο Μ ε γ ά λ η Β λ α χ ί α καὶ παρουσιάζετο σὰν ξεχωριστὸ διοικητικὸ διαμέρισμα, μὲ πρωτεύουσα τὴν Τρίκκη. Τὴν Τρίκκη οἱ Βλαχόφωνοι τὴν ἀποκάλεσαν Τ ρ ι κ κ ό λ ο υ, ὅπως τὴν ἀποκαλοῦν καὶ σήμερα, ἐπιτάσσοντας τὸ ἄρθρο τους λ ο υ, γιὰ νὰ ἑλληνοποιηθῆ ἀργότερα ἀπὸ ὅλους σὲ Τ ρ ί κ κ α λ α καὶ σήμερα σὲ Τ ρ ί κ α λ α [58].

---

56) Γ. Φ ί ν λ ε ϋ: «Ἱστορία τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τῆς Ἑνετοκρατίας στὴν Ἑλλάδα», μετάφρασις Μ. Γαρίδη. Ἀθήνα 1950, σελ. 531.

57) Ν ι κ ή τ α ς Ἀ κ ο μ ι ν ᾶ τ ο ς (Χ ω ν ι ά τ η ς), ἔνθ' ἀν. (841)· Γ. Ἀ κ ρ ο π ο λ ί τ η ς, ἔκδοσις Heisenberg, 48. Γ. Π α χ υ μ έ ρ η ς, ἔκδοσις Βιέννης, 1, 83. Λεπτομέρειες στὸν Γ. Χ. Σ ο ύ λ η: «Βλαχία Μεγάλη Βλαχία-ἡ ἐν Ἑλλάδι Βλαχία», Γέρας Ἀντ. Κεραμοπούλου, σελ. 489—497.

58) Στοὺς Εὐρωπαϊκοὺς χάρτες, ἀπὸ τὸν ΙΕ΄—ΙΗ΄ αἰῶνα (ὅρα: Θ. Κ. Π. Σ α ρ ά ν τ η ς: «Ἡ Δυτικὴ Μακεδονία εἰς τοὺς χάρτας ἀπὸ ΙΕ΄-ΙΗ΄ αἰῶ-

Γιὰ λίγο διάστημα σὰν πρωτεύουσα τῆς Μεγάλης Βλαχίας χρησιμοποιήθηκε καὶ τὸ Πατρατζὶκ ἢ αἱ Νέαι Πάτραι, ἡ σημερινὴ Ὑπάτη [59].

Τὴν Μεγάλη Βλαχία τὴν παρεχώρησε ὁ Στέφανος Δουσὰν στὸν ἀδελφό του Συμεὼν τὸν Οὔρεσι ἢ Ουρὼς ἢ Οὔρσους, ὅπως τὸν ἀποκαλοῦσαν οἱ Βλαχόφωνοι, ὁ ὁποῖος καθώρισε τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα σὰν ἐπίσημη γλῶσσα στὸ κράτος του καὶ ὑπογράφετο, ὅπως μᾶς διασώθηκε σὲ χρυσόβουλο στὰ Μετέωρα [60], «Κυρ-Συμεὼν ὁ Παλαιολόγος καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων, Σερβίας καὶ Ρουμανίας, ὁ Οὔρεσις». Πῆρε τὸ ὄνομα Π α λ α ι ο λ ό γ ο ς ἀπὸ τὴν μητέρα του τὴν Μαρία τὴν Παλαιολογίνα, κόρη τοῦ Δεσπότη Ἰωάννου Δούκα τοῦ Παλαιολόγου.

Ἐπὶ Συμεὼν ἡ Μεγάλη Βλαχία εἶχε ἐκταθῆ πρὸς τὸ βορρᾶ μέχρι καὶ πέρα ἀπὸ τὴν Ἀχρίδα, πρὸς τὰ δυτικὰ μέχρι τὴν Ἄρτα καὶ πρὸς τὸ νότο μέχρι σχεδὸν τὸν Κορινθιακὸ κόλπο. Ἀπὸ τότε ἄρχισε καὶ ἡ ἐγκατάστασις τῶν Βλαχοφώνων σὲ ἀστικὰ κέντρα καὶ ἰδιαίτερα στὴν πρωτεύουσα τὴν Τρίκκη, ὅπου δὲν ἄργησαν νὰ γίνουν ὁ σοβαρώτερος κοινωνικὸς καὶ οἰκονομικὸς παράγων, θέσι ποὺ τὴν διατηροῦν μέχρι σήμερα.

Οἱ ὅροι Μ ε γ α λ ο β λ α χ ί α καὶ Μ ε γ α λ ό β λ α χ ο ι διατηρήθηκαν, ὅπως μᾶς πληροφοροῦν οἱ Pouqueville, Ami Boué, Leak κ.ἄ., ὥς τὸν ΙΘ΄ αἰῶνα.

Παράλληλα μὲ τὸν ὅρο Μ ε γ ά λ η Β λ α χ ί α δημιουργήθηκε καὶ ὁ ὅρος Μ ι κ ρ ὴ Β λ α χ ί α, ἡ ὁποία περιελάμβανε, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Φραντζῆς [61] καὶ ὅπως ἀναλύει σὲ περισπούδαστη μελέτη του ὁ Γ. Σούλης [62], καθὼς καὶ ὁ Τρ. Εὐαγγελίδης στὸν Μπαίδεκέρ του τοῦ 1913 [63], ὅλη τὴν

νος. Ἡμερολόγιον Δυτικῆς Μακεδονίας 1961, σελ. 20—32) ἡ Τρίκκη ἀναγράφεται Tricca, Triccolo καὶ μετὰ Triccola. Εἶναι φανερὸ ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὴν ὀνομασία τῶν Βλαχοφώνων Τ ρ ι κ κ ό λ ο υ. Στὸ τέλος τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος ἀναγράφεται Triccala. Ὅλα αὐτὰ σημαίνουν ὅτι αὐτὸς ποὺ συνέτασσε τοὺς χάρτες, ἄλλοτε ἔπαιρνε πληροφορίες ἀπὸ Ἑλληνοφώνους κατοίκους Τρικάλων καὶ ἄλλοτε ἀπὸ Βλαχοφώνους, ἀφοῦ στὴν πόλι κατοικοῦσαν καὶ ἀπὸ τοὺς μὲν καὶ ἀπὸ τοὺς δέ. Μὲ τὴν εὐκαιρία πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι ἡ βορειοδυτικὴ συνοικία τῶν Τρικάλων, στὴν δεξιὰ ὄχθη τοῦ Ληθαίου, ὀνομάζεται σήμερα Τρικαίολου, πρᾶγμα ποὺ μᾶς κάμνει νὰ ὑποπτευθοῦμε ὅτι ἐκεῖ θὰ ὑπῆρχε κάποιος ἀρχαῖος ναὸς τῆς θεᾶς Τρίκκης, κόρης τοῦ Ἀσωποῦ, τὸ Τ ρ ι κ κ α ῖ ο ν, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν προσθήκη τοῦ ἄρθρου λ ο υ ἀπὸ τοὺς Βλαχοφώνους ἔγινε καὶ παρέμεινε Τ ρ ι κ κ α ί ο λ ο υ.

59) Ν ι κ. Γ ρ η γ ο ρ ᾶ ς : 1, 110· ὅρα καὶ Γ. Χ. Σ ο ύ λ η ν, ἔνθ᾽ ἀν., σελ. 495.

60) Ν. Β έ η ς : «Σερβικὰ καὶ Βυζαντινὰ γράμματα Μετεώρων». Ἀθῆναι 1910, σελ. 47.

61) Φ ρ α ν τ ζ ῆ ς, Βόννη 414· ὅρα καὶ Γ. Χ. Σ ο ύ λ η ν, ἔνθ᾽ ἀν., σελ. 494.

62) Ν. Χ. Σ ο ύ λ η ς, ἔνθ᾽ ἀν., σελ. 494.

63) Τ ρ. Ε ὐ α γ γ ε λ ί δ η ς : «Μπαίδεκερ Νέας Ἑλλάδος». Ἀθῆναι 1913, Πρόλογος.

ὀρεινὴ περιοχὴ ποὺ βρίσκεται στὶς νότιες διακλαδώσεις τῆς Πίνδου, ὥς τὸν Κορινθιακὸ κόλπο καὶ ὥς τὴν Αἰτωλία καὶ Ἀκαρνανία. Ὁ δὲ Cousinery [64] μᾶς πληροφορεῖ ὅτι συνήντησε Βλαχοφώνους καὶ στὴν ἀγορὰ τοῦ Ἄργους.

Ὅταν οἱ Τοῦρκοι, στὸ τέλος τοῦ ΙΔ΄ αἰῶνα, κατέκτησαν τὴν Ἑλλάδα βρῆκαν τὰ ὀνόματα Μεγάλη Βλαχία καὶ Μικρὴ Βλαχία, καὶ τοὺς κατοίκους Μεγαλόβλαχους καὶ Μικρόβλαχους. Αὐτὰ τὰ ὀνόματα τὰ μετέφρασαν στὴ γλῶσσα τους καὶ τὰ ἔκαμαν Μπουγιοὺκ Βαλαχὶ καὶ Κιουτσιοὺκ Βαλαχὶ καὶ τοὺς κατοίκους Μπουγιοὺκ Βαλὰχ καὶ Κιουτσιοὺκ Βαλάχ.

Συνέπεσε ἔτσι οἱ νοτιώτεροι αὐτοὶ Κιουτσιοὺκ Βαλὰχ νὰ βρεθοῦν πλησιέστερα πρὸς τὶς περιοχὲς ὅπου οἱ Ἑλληνόφωνοι πληθυσμοὶ ἦσαν συμπαγέστεροι. Καὶ τοὺς Βλαχοφώνους τῶν γειτονικῶν τους βουνῶν τοὺς ἀποκάλεσαν Κουτσόβλαχους, γιατὶ ἔτσι τοὺς ἄκουσαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ὅρος ποὺ σιγὰ-σιγὰ ἀπὸ τὸ Νότο προχώρησε πρὸς τὸ Βορρᾶ, γιὰ νὰ γενικευθῆ μετὰ τὸ 1913 γιὰ ὁλόκληρη τὴν Ἑλλάδα καὶ διατηρήθηκε παράλληλα μὲ τὸ Βλάχος.

Καὶ ἐπειδὴ ὅλοι αὐτοὶ οἱ Βλαχόφωνοι, ἀπὸ τότε ποὺ βρέθηκαν στὰ βουνὰ ἐγκατεστημένοι, ἀπόκτησαν σὰν κύρια ἀπασχόλησι τὴν κτηνοτροφία [65] —ἀφοῦ τὰ βουνὰ δὲν ἔχουν ἄλλους πόρους ἐπαρκεῖς γιὰ τὴν ἐπιβίωσι τοῦ πληθυσμοῦ—οἱ Ἕλληνες τοῦ Νότου ἐγενίκευσαν τὴν προσωνυμία ἀποκαλῶντας Βλάχους ὅλους ὅσους ἀσχολοῦνται μὲ τὴν κτηνοτροφία, ἄσχετα μὲ τὴν γλῶσσα ποὺ ὁμιλοῦν.

*

Καὶ γιὰ νὰ τελειώσουμε μὲ αὐτὸ τὸ θέμα, θὰ προσθέσουμε μερικὲς λέξεις ἀκόμα γιὰ μιὰ ἄλλη παρεξηγημένη ἔννοια, ἐπάνω στὸ θέμα τῶν Βλαχοφώνων.

Ὁ Κεδρηνὸς στὴ «Σύνοψι τῶν Ἱστοριῶν» του ἀναφέρει κάπου ἕνα ἐπεισόδιο, ποὺ συνέβη στὰ 976 καὶ λέγει: «. . . τούτων δὲ τῶν τεσσάρων ἀδελφῶν, Δαβὶδ μὲν εὐθὺς ἀπεβίω ἀναιρεθείς, μέσον Καστορίας καὶ Πρέσπας, κατὰ τὰς λεγομένας Καλὰς Δρῦς, παρά τινων Βλάχων ὁδιτῶν . . .» [66].

Τὴν λέξι ὁδῖται ὅλοι τὴν ἐξηγοῦν σὰν ἔννοια τοῦ ὁδοφύλαξ ἢ τοῦ φύλακος τῶν διαβάσεων ἢ τοῦ πεζοπόρου, τοῦ ὁδοιπόρου κλπ.

Νομίζουμε ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι πολὺ ἁπλούστερο.

Τὸ ὁδίτης εἶναι κατὰ λέξιν ἀκριβὴς μετάφρασις τοῦ λατινικοῦ stradiotes ποὺ στὴ ρωμαϊκὴ στρατιωτικὴ ὁρολογία ἐσήμαινε κάτι τὸ ἀντί-

---

64) M. E. Cousinery, ἔνθ' ἀν.

65) Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ στὴν Ἀλεξειάδα (σελ. 273) ἀναφέρει: «Ὁπόσοι τὸν νομάδα βίον εἵλοντο, βλάχους τούτους ἡ κοινὴ λαλεῖν οἶδα διάλεκτος..».

66) Γ. Κεδρηνός: «Σύνοψις Ἱστοριῶν». Βιέννη 1838, ΙΙ, σελ. 435.

στοιχο μὲ τὸ δικό μας σήμερα λοιπὸς ὁπλίτης. Δηλαδὴ ὁπλίτης χωρὶς καμμιὰ συγκεκριμένη εἰδικότητα, γιὰ νὰ διακρίνεται ἀπὸ τοὺς princeps, τοὺς triariis καὶ τοὺς astates, δηλ. τοὺς τιτλούχους ὁπλίτες τῆς λεγεῶνος. Τὸ stradiotes εἶναι παράγωγο τοῦ strada (ὁδός, δρόμος) καὶ αὐτοὶ οἱ ὁπλίτες ὠνομάζονταν stradiotes, γιατὶ βρίσκονταν συνεχῶς στὸ ὕπαιθρο, στοὺς δρόμους, ἦσαν οἱ armati τῆς ὑπαίθρου.

Οἱ stradiotes, ποὺ σιγὰ-σιγὰ ἔγιναν στρατιῶτες, λέξις ποὺ δὲν παράγεται ἀπὸ τὸ στρατός, ὅπως νομίζουμε, στὸ Βυζάντιο ἦσαν ὁπλίτες τῆς ὑπαίθρου, στοὺς ὁποίους παρεχωρεῖτο γεωργικὸς κλῆρος μὲ τὴν ὑποχρέωσι στρατεύσεως σὲ ὥρα ἀνάγκης.

*

Αὐτοὺς τοὺς Βλαχοφώνους θέλησαν κάποτε, καὶ μάλιστα μόλις πρὶν ἑκατὸ χρόνια, νὰ οἰκειοποιηθοῦν μερικοὶ ζηλωταὶ τῆς «Ἀρουμουνικῆς προπαγάνδας», πλαστογραφῶντας τὴν Ἱστορία, ἀπὸ τὴν ὁποία ἡμεῖς ἐδῶ τὰ κύριά της σημεῖα ἐθίξαμε.

Ἀλλά, αὐτοὶ οἱ Βλαχόφωνοι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἱστορία τους, μέσα στοὺς αἰῶνες, ὅπως ἀποδεικνύεται, δὲν εἶπαν ποτὲ ὅτι ἀποτελοῦν ἄλλην ἐθνότητα ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἑλληνική, εἴτε στὸ ἐλεύθερο Ἑλληνικὸ Κράτος ζοῦσαν, εἴτε ἦσαν ὑπόδουλοι. Οὔτε ποτὲ διεχώρησαν τοὺς ἑαυτούς τους ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες, οὔτε ἔκαμαν τίποτε, ποὺ νὰ μὴ συμβάλη στὴ δημιουργία καὶ στὴ δόξα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους.

Ὅταν στὰ 1432, ὅπως λέγουν οἱ ἱστορικὲς πηγές, οἱ Βλαχόφωνοι τῆς Πίνδου ἐπαναστατοῦσαν, πρῶτοι αὐτοὶ κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ συγκροτοῦσαν τὸ πρῶτο στὴν Ἑλληνικὴ Χερσόνησο ἀρματολίκι, στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ρωμηοσύνης ἔγιναν ὁλοκαύτωμα. Γιὰ τοὺς ἴδιους σκοπούς, συνέχεια μετά, ἐπὶ τετρακόσια χρόνια, ὡς τὴν ἀπελευθέρωσι, ὅπως ὅλοι οἱ Ἕλληνες, πολεμοῦσαν σὰν κλέφτες καὶ σὰν ἀρματολοί. Οἱ Βλαχόφωνοι ἀγωνισταὶ ποὺ στάθηκαν στὴν πρώτη γραμμὴ τοῦ 1821 (ὁ Ρήγας Φεραῖος, ὁ Φαρμάκης, ὁ Γεωργάκης Ὀλύμπιος, οἱ Λαζαῖοι, ὁ Ἀνδροῦτσος καὶ τόσοι ἄλλοι) γιὰ μιὰ ἐλεύθερη Ἑλλάδα ἀγωνίσθηκαν καὶ γι' αὐτὴν ἔπεσαν. Καὶ οἱ χρονικογράφοι τοῦ Ἀγῶνος, Φιλήμων, Τερτσέτης καὶ Φωτᾶκος [67] τονίζουν ὅτι οἱ βλαχοποιμένες στάθηκαν ἀπὸ τὰ καλλίτερα παλληκάρια καὶ τὸ καλλίτερο στήριγμα τοῦ Κολοκοτρώνη, ὅπως ὁ ἴδιος ὡμολογοῦσε.

Ὁ πνευματικὸς φάρος τῶν Βλαχοφώνων τῆς Μοσχοπόλεως στοὺς ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνες [68] ἦτο φάρος Ἑλληνικός, Ἑλληνικὴ Ἀκαδημία ἵδρυσαν ἐκεῖ καὶ Ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα λειτούργησαν καὶ δὲν διανοήθηκαν ποτὲ ὅτι ἀνήκουν σὲ ἄλλη ἐθνικότητα, χωρὶς μάλιστα τότε νὰ ὑφίσταται ἐλεύθερο Ἑλληνικὸ Κράτος.

---

67) Α. Β. Παπαβασιλείου, ἔνθ' ἀν., σελ. 87—88.
68) Ἰ. Μαρτινιανός, ἔνθ' ἀν.

Ἀλλὰ καὶ οἱ μεγάλοι εὐεργέτες τοῦ Ἔθνους, οἱ Σίναι, οἱ Ἀβέρωφ, οἱ Στουρνάραι, οἱ Τοσίτσαι καὶ τόσοι ἄλλοι, κατὰ τὸν περασμένο αἰῶνα καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ παρόντος, ποὺ ὑφίστατο Ρουμανικὸ Κράτος, ὅταν πλούτισαν στὴν Αὐστρία, στὴν Οὐγγαρία, στὴ Ρωσία, στὴν Αἴγυπτο καὶ σ᾿ αὐτὴν τὴν Ρουμανία μερικοί, ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα καὶ ὄχι στὴ Ρουμανία ἦλθαν καὶ ἀπόθεσαν τὰ πλούτη τους, γιὰ νὰ μᾶς κληροδοτήσουν περίλαμπρα μνημεῖα πολιτισμοῦ—τὰ περιλαμπρότερα—καὶ σημαντικώτατα ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα.

Ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς Βλαχοφώνους ἀναδείχθηκαν Πατριάρχες καὶ Ἀρχιερεῖς· πρωθυπουργοὶ σὰν τὸν Κωλέττη καὶ τὸν Λάμπρο· καθηγηταὶ Πανεπιστημίου σὰν τὸν Πανταζίδη καὶ τὸν Λάμπρο καὶ τόσους ἄλλους σήμερα· βουλευτὲς κατὰ δεκάδες σὲ κάθε Βουλή· ὑπουργοὶ σὲ κάθε Κυβέρνησι· σὲ μιὰ μάλιστα πρὶν λίγα χρόνια μετεῖχαν τέσσερες ἀπὸ τοὺς Βλαχοφώνους καὶ στὴ σημερινὴ (1975) τρεῖς.

Καὶ αὐτὸ ποὺ ἰσχυρίζονται μερικοὶ ἀνιστόρητοι ἢ προπαγανδισταί, ὅτι στὴν Ἑλλάδα ὑπάρχει Ρουμανικὴ μειονότης, δὲν εἶναι ἀλήθεια. Εἶναι ἕνα πλαστὸ ἐφεύρημα, ποὺ μερικοὶ τυχάρπαστοι τυχοδιῶκτες, σὰν τὸν Μαργαρίτη πρὶν ἑκατὸ χρόνια καὶ τὸν Διαμάντη πρὶν τριάντα, ἔπλασαν τὸν μῦθο καὶ παρέσυραν μερικοὺς φουκαράδες—ποὺ πάντα καὶ παντοῦ ὑπάρχουν—γιὰ νὰ ροκανίσουν μερικὰ χρήματα τῶν εὐπίστων Ρουμάνων. Καὶ μερικὲς ἄτυχες συμπτώσεις ἢ ἀδυναμίες τῆς Ἑλλάδος, σὰν ἐκείνη τοῦ Βενιζέλου στὰ 1913, δημιούργησαν τὸν ὅρο Ἀ ρ ο υ μ ο ῦ ν ο ι τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὁποῖοι καὶ σχολεῖα ἀρουμουνικὰ ἵδρυσαν καὶ στὴν ἀρουμουνικὴ γλῶσσα λειτουργήθηκαν· μὲ μόνη τὴ διαφορὰ ποὺ δὲν καταλάβαιναν τίποτε ἀπὸ αὐτὴ τὴ γλῶσσα καὶ αὐτὴ τὴ λειτουργία, ἀφοῦ δὲν ἤξευραν τὴ γλῶσσα καὶ ἀφοῦ ἐπὶ αἰῶνες στὴν Ἑλληνικὴ ἄκουγαν τὸ Θεῖο Λόγο.

Τὸ ἂν δὲν ὑπάρχουν σήμερα ἀ ρ ο υ μ α ν ι κ ὰ σχολεῖα καὶ ἀ ρ ο υ μ ο ῦ ν ο ι ἱερεῖς δὲν ὀφείλεται, ὅπως λέγουν μερικοί, στὴν καταπίεσι τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους—ἀφοῦ ἡ Ἑλλὰς σεβάσθηκε πάντοτε τὶς συμβάσεις ποὺ ἔχει ὑπογράψει—οὔτε καὶ σὲ τίποτε ἄλλο, παρὰ μονάχα στὸ ὅτι ὅλοι οἱ πρωτεργάτες ἐκείνης τῆς ἀνοησίας ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ αἴσθημα ἐνοχῆς, γιατὶ ἐπὶ Κατοχῆς συνεργάσθηκαν μὲ τοὺς κατακτητάς, καὶ στὸ ὅτι τὸ σημερινὸ καθεστὼς τῆς Ρουμανίας, ἐξυπνότερο ἀπὸ τὸ προπολεμικό, δὲν φαίνεται διατεθειμένο νὰ πετάξη χρήματα γιὰ μιὰ ἄσκοπη ὑπόθεσι.

Πάντως ἡ Ρουμανικὴ προπαγάνδα στὴ Βόρειο Ἑλλάδα ὑπῆρξε μία περιπέτεια ἄσχημη γιὰ τοὺς Βλαχοφώνους, γιατὶ αὐτοὺς κυρίως ἐνώχλησε καὶ δὲν φαίνονται διατεθειμένοι νὰ ὑποστοῦν πάλι μία παρόμοια ἐνόχλησι.

Γι᾿ αὐτὸ θὰ τελειώσω μὲ τὰ λόγια τοῦ Σοφοκλῆ Βενιζέλου, ποὺ γράφει στὸν πρόλογο τῆς ἐργασίας τοῦ κ. Εὐαγγέλου Ἀβέρωφ, ποὺ στὴν ἀρχὴ ἀναφέραμε :

«... Λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν», λέγει ὁ Βενιζέλος, «τὴν σοβαρότητα τοῦ » ζητήματος, τὴν ἰδικήν μας ἀδιαφορίαν, τὴν συστηματικὴν καὶ ἐνίοτε σκληρὰν ἐργασίαν τῶν ἄλλων, ὀφείλομεν νὰ εἴμεθα εὐτυχεῖς, διότι ὁ ἐπικίνδυνος πολλαπλασιασμὸς τοῦ μηδενὸς δὲν ἔλαβε μεγαλυτέρας διαστάσεις.

» Τοῦτο τὸ χρεωστοῦμεν ἀναμφισβητήτως εἰς τὸν θαυμαστὸν πατριωτισμόν, εἰς τὴν εὐφυᾶ ἀντίδρασιν καὶ εἰς τοὺς θαρραλέους ἀγῶνας αὐτῶν τούτων τῶν Ἑλλήνων Κουτσοβλάχων, ἀγῶνας εἰς τοὺς ὁποίους οὗτοι ἀπεδύθησαν μόνοι, ἀκαθοδήγητοι καὶ παλαίοντες συχνὰ ἐναντίον πανισχύρου ξένου δυνάστου.

» Αἰσθάνομαι δι' αὐτὸ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ τοὺς ἐκφράσω ἐδῶ τὸν θαυμασμόν μου καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην μου, διότι παρὰ τὰς ἀντιξοότητας ἐκράτησαν πάντοτε τόσον ὑψηλὰ τὴν φωτεινὴν δᾶδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ».

ΒΑΣΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(Πηγαὶ - Βοηθήματα)

1.—***Ἀβέρωφ, Εὐάγγελος Α.*** : «Ἡ πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος». Ἀθῆναι 1948.

2.—**Adler, M. N.** : «The Itinerary of Benjamin of Tudela. Critical Text, Translation and Commentary». London 1907.

3.—***Ἀκομινᾶτος, Νικήτας, ὁ Χωνιάτης*** : «Ἱστορία (1180 — 1206)». Becker, Bonn 1837.

4.—***Ἀκροπολίτης, Γεώργιος*** : Ὅρα : A. Heisenberg : «Studien zur Textegeschichte des Georgios Akropolites». Landau i. Rheinplatz 1894.

5.—***Ἀλεξούδης, Ἄνθιμος, Μητροπολίτης Ἀμασείας*** : «Σύντομος ἱστορικὴ περιγραφὴ τῆς ἱερᾶς Μητροπόλεως Βελεγράδων καὶ τῆς ὑπὸ τὴν πνευματικὴν αὐτῆς δικαιοδοσίαν ὑπαγομένης χώρας». Κέρκυρα 1868.

6.—***Ἄμαντος, Κ.*** : «Ὁ Μακεδονικὸς πολιτισμὸς κατὰ τὸ τέλος τοῦ Μεσαίωνος». Ἀθῆναι 1931.

7.—***Ἄμαντος, Κ.*** : «Βλάχοι». Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμος 10ος, σελ. 80. Ἀθῆναι 1934.

8.—***Ἀνέστης, Δημήτριος Π.*** : «Τὸ Κουτσοβλαχικὸν ζήτημα». Τουφεξῆ, Λάρισα 1961.

9.—**Angel, Jacques** : «Peuples et Nations de Balcans». Paris 1898, Paris 1930.

10.—***Ἄννα Κομνηνή*** : «Ἀλεξιάς». Ἔκδοσις «Πάπυρος», Ἀθῆναι 1936. Ἔκδοσις «Βιβλιοθήκη τῶν Ἑλλήνων», Ἀθῆναι 1969.

11.—***Ἀραβαντινός, Π. Π.*** : «Περὶ Κουτσοβλάχων». Ἀθῆναι 1905.

12.—***Βασδραβέλλης, Ἰωάννης Κ.*** : «Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Βεροίας. Ἐκλογαί». Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1942.

13.—***Βασδραβέλλης, Ἰωάννης Κ.*** : «Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς Ἀνεξαρτησίας Ἀγῶνας, 1796 –1832». Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1950.

14.—***Βασδραβέλλης, Ἰωάννης Κ.*** : «Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας. Α' Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης 1695—1912. Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1952.

15.—***Βασδραβέλλης, Ἰωάννης Κ.*** : «Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας. Β' Ἀρχεῖον Βεροίας-Ναούσης 1598—1886». Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1953.

16.—***Βέης, Νικόλαος Α.*** : «Σερβικὰ καὶ Βυζαντινὰ γράμματα Μετεώρων». Ἀθῆναι 1910.

17.—***Βέης, Νικόλαος Α.*** : «Οἱ Βλάχοι». Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη, τόμ. Γ', σελ. 330 κ.ἑ. Ἀθῆναι 1927—31.

18.—***Βέης, Νικόλαος Α.*** : Πρόλογος στὸ «Ἀσπροπόταμο τῆς Πίνδου» τοῦ Ἀλεξ. Κ. Χατζηγάκη. Τρίκκαλα 1945.

19.—***Βενιαμὶν ὁ ἀπὸ Τουντέλας*** : Ὅρα : Ν. Α. Βέη, εἰς Byzantinisch–Neugriechische Jahrbücher, Bd 2, 1921, pp. 169.

20.—**Bérard, Victor** : «La Turquie et l' Hellénisme contaemporain». Paris 1896.

21.—**Bolintineanu, I.** : «Caletorii la Rumania din Macedonia». Bucuresti 1863.

22.—**Boué, Ami** : «La Turquie d' Europe», 4 vols. Paris 1840.

23.—**Boué, Ami** : «Itineraires dans la Turquie d' Europe». Vienne 1854.

24.—**Brancoff, D. M.** : «La Macédoine et sa population chretienne». Paris 1905.

25.—**Broesteneanu, P.** : «Die Romanen in Macedonien, Thracien, Thessalien, Epirus...». Leipsig 1884.

26.—**Buchon, J. A. C.** : «Chroniques étrangères relatives aux expeditions françaises pendant le XIIIe siècle». Paris 1840.

27.—**Burhart, C.** : «L' Albanie et les Albanais». Paris 1929.

28.—**Caragiani, I.** : «Romanii din Peninsula Balcanica». Bucuresti 1887.

29.—***Χαλκοκονδύλης, Λαόνικος*** (ΙΕ' αἰών) : «Ἱστορία τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Τούρκων κλπ.». Ἔκδοσις Μπέκκερ, Βόννη 1843.

30.—***Χρονικὸν τοῦ Μορέως,*** ἔκδοσις John Schmitt : «The Chronicle of Morea». London 1904.

31.—***Χρυσοχόου, Ἀθανάσιος*** : «Οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου». Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Μακεδονικὴ Λαϊκὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθ. 2. Θεσσαλονίκη 1942.

32.—***Χρυσοχόου, Μιχαήλ*** : «Βλάχοι καὶ Κουτσόβλαχοι». Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων. Ἀθῆναι 1909.

33.—**Colocotronis, Vasileios** : «La Macédoine et l' Hellénisme». Paris 1919.

34.—**Courrier d' Orient** (extrait) : «Etudes historiques sur les Valaques du Pinde». Constantinople 1881.

35.—**Cousinery, M. E. M.** : «Voyage dans la Macédoine». Paris 1831.

36.—**Cvijic, J.** : «La peninsule Balcanique». Paris 1918.

37.—**Dawkins, R. M.** : «An Echo of she Norse Sagas of the Pa-

tzinak War of John II Komninos». Annuaire de l' Institut de Philologie et d' Histoire Orientales et Slaves, 5, 1937.

38.—**Desdevises du Dezert, Th.** : «Geographie ancience de la Macédoine». Paris 1863.

39.—***Δήμιτσας, Μαργαρίτης*** : «Τὰ περὶ τῆς Αὐτοκεφάλου Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν». Ἀθῆναι 1859.

40.—***Δήμιτσας, Μαργαρίτης*** : «Αἴτια καὶ ἀποτελέσματα τῆς καταλύσεως τῆς Αὐτοκεφάλου Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν». Ἀθῆναι 1867.

41.—**Diehl, Charles** : «Byzance. Grandeur et Décadence». Paris 1920.

42.—**Dinic, M.** : «La division de l' Etat Serbe sous Etiennes Duchan en 'Pays Serbe' et en 'Roumania'». Congrès Byzandine. EMS. Thessalonique-Athènes 1955.

43.—**Dvornik, F.** : «Les Slaves, Byzance et Rome, au IX siècle». Paris 1926.

44.—***Ἐφραὶμ*** ἢ ***Ἐφραίμιος*** : Χρονογραφία εἰς στίχους. Ἔκδοσις Μπέκκερ, Βόννη 1840.

45.—***Ἐντσλείδης, Χρῖστος*** : «Ἡ Πίνδος καὶ τὰ χωριά της». Ἀθῆναι 1951.

46.—***Εὐαγγελίδης, Τρύφων*** : «Μπαίδεκερ Νέας Ἑλλάδος». Ἀθῆναι 1913.

47.—***Φιλήμων, Ἰωάννης*** : «Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως», 4 τόμοι. Ἀθῆναι 1859—61.

48.—***Φιλιππίδης Δημήτριος—Κωνσταντᾶς Γρηγόριος*** : «Γεωγραφία Νεωτερική». Βιέννη 1791.

49.—***Φίνλεϋ, Γεώργιος*** : «Ἱστορία τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τῆς Ἐνετοκρατίας στὴν Ἑλλάδα». Ἀπὸ τὸ Ἀγγλικὸ ὑπὸ Μίλτου Γαρίδη. Πυξίδα. Ἀθήνα 1958.

50.—***Φραντζῆς, Γεώργιος*** : «Χρονικὸν» 1466. Ἔκδοσις Μπέκκερ, Βόννη 1838, καὶ Γ. Θ. Ζώρα, Ἀθῆναι 1958.

51.—**Gelzer, H.** : «Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche». Byzantinische Zeitschrift 2, 1893.

52.—**Gelzer, H.** : «Der Patriarchat von Ahrida». Leipzig 1902.

53.—***Γεωργιάδης, Λεύκιος*** : «Ἀνατροπὴ τῶν δοξασάντων ἄλλως περὶ τῶν νῦν τὴν Ἑλλάδα οἰκούντων ἀπογόνων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων (περὶ Κουτσοβλάχων καὶ Ἀλβανῶν)». Ἀθῆναι 1843.

54.—***Γεωργιάδης, Νικόλαος*** : «Ἡ Θεσσαλία». Ἀθῆναι 1880. 2α ἔκδ. Ἀθῆναι 1894.

55.—***Γρηγορᾶς, Νικηφόρος*** : «Ρωμαϊκὴ Ἱστορία». Schopen, Bonn 1829—30. Συμπλήρωσις ὑπὸ J. Bekker, Bonn 1855. Καὶ Migne, Patrologia Graeca CXLVIII–CXLIX.

56.—**Gyoni, M.** : «A Legrégibb Velemény A Romàn Nép Eredetéröl». Budapest 1944.

57.—**Gyoni, M.** : «Skylitzes etlles Vlaques». Revue de l' histoire comparée 25, 1947.

58.—**Gyoni, M.** : «Egy vlàch falu neve Anna Komnene Alexiasàba». Egyetemes Philologiai Közlöny, 71, 1948.

59.—**Gyoni, M.** : «Les Blaques du Mont Athos au debut du XIIe siècle». Etudes Slaves et Roumains, 1, 1948.

60.—**Gyoni, M.** : «Le nom de Βλάχοι dans l' Alexiade d' Anne Comnéne». Byzantinische Zeitschrift, 44, 1951.

61.—**Hahn, G. G., von** : «Albanesische Studien». Wien 1853.

62.—**Hahn, G. G., von** : «Reise durch die gebiete des Drin und Wardar». Wien 1867.

63.—**Hahn, G. G., von** : «Reise von Belgrad nach Salonik». Wien 1868.

64.—**Hammer, Purgstall** : «Ἱστορία τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας». Μετάφρασις Κροκιδᾶ, τόμοι 6. Ἀθῆναι 1870-74.

65.—**Heuzey, L.** : «Le mont Olympe et l' Acarnanie». Paris 1860.

66.—**Hoffmann, Otto** : «Die Macedonen ihre Sprache und ihr Volkstum». Göttingen 1906.

67.—**Iorga, N.** : «Histoire des Roumains de la peninsule des Balcans». Boucarest 1919.

68.—**Iorga, N.** : «Histoire des Etats balcaniques jusqu'à 1924». Paris 1925.

69.—**Kanitz-Philippe, Phelix** : «Serbiens». Leipzig 1868.

70.—***Καντακουζηνός, Ἰωάννης*** : «Ἱστορία», 3 τόμοι. Becker, Bonn 1828—32. Migne, Patrologia Graeca CLIII–CLIV.

71.—***Κασομούλης, Νικόλαος*** : «Ἐνθυμήματα Στρατιωτικὰ τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων». Ἀθῆναι 1939—43.

72.—***Κατσουγιάννης, Τηλέμαχος*** : «Περὶ τῶν Βλάχων τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν». Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη, Α' 1964 καὶ Β' 1966.

73.—***Καφταντζῆς, Γιῶργος*** : «Ἡ Ἱστορία τῆς Ἡρακλείας Σερρῶν». Σέρραι 1973.

74.—***Κεδρηνός, Γ.*** : «Σύνοψις Ἱστοριῶν». Βιέννη 1838.

75.—***Κεκαυμένος, Ἰωάννης (;)*** : «Στρατηγικόν». Ἔκδοσις B. Wassiliewsky — V. Jernstedt, Petrograd 1896.

76.—***Κεραμόπουλος, Ἀντώνιος Δ.*** : «Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι». Ἀθῆναι 1939.

77.—***Κεραμόπουλος, Ἀντώνιος Δ.*** : «Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βόρειοι γείτονες». Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων. Ἀθῆναι 1945.

78.—***Κεραμόπουλος, Ἀντώνιος Δ.*** : «Ἀρχαία ἱστορία τῶν Ἑβραίων, ἡ Αἴγυπτος καὶ οἱ Βλάχοι». Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Μακεδονικά. Λαϊκὴ Βιβλιοθήκη 7. Θεσσαλονίκη 1952.

79.—***Κεραμόπουλος, Ἀντώνιος Δ.*** : «Βλάχοι». Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Προσφορὰ εἰς Στίλπ. Π. Κυριακίδην, σελ. 326—344. Θεσσαλονίκη 1953.

80.—***Κεραμόπουλος, Ἀντώνιος Δ.*** : «Ὁ Στράβων, οἱ Περραιβοὶ καὶ οἱ Βλάχοι». Φιλοσοφικὴ Ἐπετηρὶς 1953—54.

81.—***Κίνναμος, Ἰωάννης*** (ΙΒ΄ αἰ.) : «Ἐπιτομὴ τῶν κατορθωμάτων τῷ... Ἰωάννῃ Κομνηνῷ...». Ἔκδοσις Migne, Patrologia Graeca CXXXIII.

82.—***Κωστόπουλος, Ἀριστοτέλης Χρ.*** : «Ἡ συμβολὴ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας εἰς τοὺς ἀπελευθερωτικοὺς ἀγῶνας τοῦ Ἔθνους». Θεσσαλονίκη 1970.

83.—***Κουκουλές, Φαίδων*** : «Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός», 6 τόμοι. Ἀθῆναι 1948—55.

84.—***Κούμας, Κ.*** : «Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων», 12 τόμοι. Βιέννη 1832.

85.—***Κουρίλας, Εὐλόγιος***: «Ἡ Μοσχόπολις καὶ ἡ νέα Ἀκαδημία αὐτῆς». Ἀθῆναι 1934.

86.—**Kretschmer, Paul** : «Einleitung in die Geschichte des Griechischen Sprache». Göttingen 1896.

87.—***Κρυστάλλης, Κώστας Δ.*** : «Οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου». Ἀθῆναι 1952.

88.—***Λάϊος, Γεώργιος***: «Περιγραφὴ τῆς Βορ. Ἀλβανίας καὶ τῆς Βορ. Ἠπείρου ἀπὸ τὸν Γ. Δημητρίου τὸν ἐξ Ἀργυροκάστρου (1783)». Ἠπειρωτικὴ Ἑστία, τόμ. Ε΄, 1956.

89.—***Λαμπρίδης, Ἰωάννης*** : «Ζαγοριακά». Ἀθῆναι 1870.

90.—***Λάμπρος, Σπυρίδων*** : «Ὅσαι τῶν πόλεων μετωνομάσθησαν ὕστερον. Περὶ Τρικκάλων». Νέος Ἑλληνομνήμων ΣΤ΄, 1909.

91.—**Leake, William Martin** : «Researches in Greece». London 1814.

92.—**Leake, William Martin** : «Travels in Northern Greece», 4 vols. London 1835.

93.—**Legean, G.** : «Ethnographie de la Turquie d' Europe». Gotha 1861.

94.—***Λιάκος, Σωκράτης*** : «Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμάνιων (τουπίκλην Βλάχων)». Θεσσαλονίκη 1965.

95.—***Λιάκος, Σωκράτης***: «Σύντομη ἐπισκόπησι τῆς ἱστορίας τῶν Ἀρμεναρίων τῆς Μικρευρώπης». Θεσσαλονίκη 1974.

96.—**Ljubic, S.** : «Listine o odnasajih izmedju juznoga alavenstva i mletacke republike». Zagreb 1872.

97.—**Llubera, I. G.** : «Viajes de Benjamin de Tudela, 1160—1173». Madrid 1918.

98.—**L(o)ucas, Paul** : «Voyage dans la Grèce. La Macédoine». Amsterdam 1714.

99.—***Λυδός, Ἰωάννης*** : «Περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων Πολιτείας». Ἔκδοσις Βόννης, 1837.

100.—**Mannert, Korrad** : «Geographie der Griechen und Römer» Wien 1812.

101.—**Margaritis, Apostoli** : «Les Grecs, les Albanais et les Valaques et l' empire Ottoman par un Valaque du Pinde». Bucarest 1886.

102.—***Μαρτινιανός, Ἰωακείμ, Μητροπολίτης Ξάνθης*** : «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Μοσχοπόλεως». Δ. Δημητρᾶκος, Ἀθῆναι 1939.

103.—***Μαρτινιανός, Ἰωακείμ, Μητροπολίτης Ξάνθης*** : «Ἡ Μοσχόπολις». Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1957.

104.—***Μελέτιος, Ἀθηνῶν*** : «Γεωγραφία». Ν. Γλυκεῖ, Ἑνετία 1728.

105.—***Μέρτζος, Κωνσταντῖνος Δ.*** : «Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας». Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1947.

106.—***Μιχαλόπουλος, Φάνης*** : «Ρήγας ὁ Βελεστινλῆς» Ἀθῆναι 1930.

107.—***Μόμμσεν, Θ.*** : «Ἱστορία τῶν Ρωμαίων», τόμοι 5. Μετάφρασις Σ. Κ. Σακελλαροπούλου. Ἀθῆναι 1921.

108.—**Murnu, G. G.** : «Istoria Romanilor din Pind : Vlahia Mare, 980–1259». Bucuresti 1913.

109.—**Mützenberg, Gabriel** : «Destin de la langue et de la litterature Rhéto–Romanes». L' âge d' Homme. Lausanne 1974.

110.—**Mützenberg, Gabriel** : «Basse-Engadine, un haut-lieu de la poésie Rhéto-Romane». Genève 1974.

111.—***Μύλλερ, Οὐΐλλιαμ*** : «Ἡ Τουρκία καταρρέουσα». Μετάφρασις Σ. Λάμπρος. Ἀθῆναι 1914.

112.—***Μύλλερ, Οὐΐλλιαμ*** : «Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας στὴν Ἑλλάδα». Μετάφρασις Ἀγ. Φουριώτη. Ἀθῆναι 1960.

113.—***Νικολαΐδης, Κ.*** : «Ἐτυμολογικὸν Λεξικὸν τῆς Κουτσοβλαχικῆς γλώσσης». Ἀθῆναι 1909.

114.—**Nistor, I.** : «Originea Romanilor din Balcani si Vlahiile din Tesalia si Epir». Memoriile sectiei istorica Academia Romaniasca. Serie IIIa. 1944.

115.—**Nistor, I.** : «Les Valachies de Thessalie et d' Epire». Academie Roumaine, Bulletin de la Section Historique, 25, 1944.

116.—***Παπαβασιλείου, Ἀλέξανδρος Β.*** : «Ἱστορικὰ σημειώματα γιὰ τοὺς Βλάχους ἢ Κουτσοβλάχους». Βέροια 1969.

117.—**Papageorgiou, Spiros** : «Les Koutsovalaques». Athènes 1908.

118.—***Παπαευγενίου, Ἀθανάσιος*** : «Ἡ Βόρειος Ἑλλάς». Θεσσαλονίκη 1946.

119.—***Παπαθανασίου, Ζήσης*** : «Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Λάϊστας (Ζαγορίου)». Ἠπειρωτικὴ Ἑστία, τόμ. Δ', 1955.

120.—*Παπαρρηγόπουλος, Κωνσταντῖνος* : «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους». Ἔκδοσις ἑκατονταετηρίδος, Ἐλευθερουδάκη, Ἀθῆναι 1932.

121.—*Παχυμέρης, Γεώργιος* (ΙΓ'/ΙΔ' αἰ.) : «Ἱστορία (1255 – 1308)». Μπέκκερ, Βόννη 1835.

122.—*Περραιβός, Χρ.* : «Σύντομος βιογραφία ἀοιδίμου Ρήγα Φεραίου». Ἀθῆναι 1860.

123.—*Πέννας, Πέτρος Θ.* : «Ἱστορία τῶν Σερρῶν, ἀπὸ τῆς ἁλώσεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεώς των ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων 1383—1913». Β' ἔκδοσις, Ἀθῆναι 1966.

124.—**Picot, M. E.** : «Les Roumains de la Macédoine». Paris 1875.

125.—**Popilian, D.** : «Romanii dian Peninsula Balcanica». Bucuresti 1885.

126.—*Πορφυρογέννητος, Κωνσταντῖνος* : «Περὶ θεμάτων». Ὅρα : A. Rambaud : «L' Empire grec au dixième siècle». Paris 1870.

127.—*Πουλιανός, Ἄρης Ν.* : «Ἡ προέλευση τῶν Ἑλλήνων». Μόρφωση, Ἀθήνα 1960.

128.—*Πουλιανός, Ἄρης Ν.* : «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων». Σύγχρονα Θέματα, τεῦχος 3, Ἀθήνα 1963.

129.—**Pouqueville, François** : «Voyage dans la Grèce», 3 vols. Paris 1820–21.

130.—**Pouqueville, François** : «Mémoire sur l'Illyrie ancienne et moderne, sur les colonies valaques etc.». Mémoire de l' Academie des Inscriptions, 12,1839.

131.—*Ρωμανός, Ἰωάννης* : «Περὶ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου». Κέρκυρα 1895.

132.—*Σάθας, Κωνσταντῖνος* : «Ἑλληνικὰ ἀνέκδοτα». Ἀθῆναι 1867.

133.—*Σάθας, Κωνσταντῖνος* : «Ἡ Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς». Ἀθῆναι 1869.

134.—*Σάθας, Κωνσταντῖνος* : «Ἱστορικαὶ διατριβαί». Ἀθῆναι 1870.

135.—*Σαράντης, Θεόδωρος Κ. Π.* : «Ἡ Δυτικὴ Μακεδονία εἰς τοὺς χάρτας ἀπὸ ΙΕ'–ΙΗ' αἰῶνος». Ἡμερολόγιον Δυτικῆς Μακεδονίας 1961, σελ. 20—32.

136.—*Σεργκιέβσκι, Μ. Β.* : «Βεγκένιε β Ρομάνσκογιε γιαζικοζνάνιε». (Εἰς τὴν Ρωσικήν). Μόσχα 1952.

137.—*Σιμόπουλος, Κυριάκος* : «Ξένοι ταξιδιῶτες στὴν Ἑλλάδα». Τόμ. Α' 333 μ. Χ.—1700 καὶ τ. Β' 1700—1800. Ἀθῆναι 1972—1973.

138.—*Σνεγκάροφ, Ἰβάν* : «Ἱστορία τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν», 2 τόμοι. (Βουλγαριστί). Σόφια 1931.

139.—**Simovich, Milan** : «Die Altslavische Sprache». Berlin 1933.

140.—**Solovjev, A.—Mosin, V.** : «Greke pevelje srpskih vladava». Belgrad 1936.

141.—***Σούλης, Γεώργιος Χ.*** : «Βλαχία—Μεγάλη Βλαχία—ἡ ἐν Ἑλλάδι Βλαχία». Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Γέρας Ἀντ. Κεραμοπούλου. Ἀθῆναι 1953, σελ. 489—497.

142.—***Σπηλιωτόπουλος, Ἀντώνιος Θ.*** : «Οἱ Βλαχόφωνοι Ἕλληνες καὶ ἡ Ρουμανικὴ προπαγάνδα». Ἀθῆναι 1914.

143.—**Stanford, Edward** : «Carte ethnographique de la Turquie d' Europe et de la Grèce». Paris 1877.

144.—**Stuart, Robert** : «The Vlakhs of Mount Pindus». Ethnological Society of London, IV, 1868.

145.—**Uspenskij, P.** : «Putesestvie v Meteorskie i Osoolimpijskie monastyri v Tessalii». Petrograd 1896.

146.—**Vasiliev, A. A.** : «Histoire de l'empire Byzantin». Trad. en français par Brodin et A. Bourgina. Paris 1932.

147.—**Viquesnel, A.** : «Voyage dans la Turquie d'Europe». Paris 1868.

148.—**Vreto, Marino** : «Les Vlaques ou Valaques du Pinde et les Albanais». Melanges Néohelléniques, Athènes 1869.

149.—**Weigand, G.** : «Die Sprache des Olympo—Walachen». Leipzig 1888.

150.—**Weigand, G.** : «Die Aromunen», 2 Bds. Leipzig 1889, Leipzig 1902.

151.—**Weigand, G.** : «Ethnographie von Makedonien». Leipzig 1924.

152—**Wolff, R. L.** : «The 'Second Bulgarian Empire'. Its Origin and History to 1204». Speculum, 24, 1949.

153.—***Ζακυθηνός, Διονύσιος*** : «Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι». Ἀθῆναι 1945.

154.—***Ζακυθηνός, Διονύσιος*** : «Μελέται περὶ τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως καὶ τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει». Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, 18, 1948.

155.—***Ζωναρᾶς, Ἰωάννης*** : «Ἐπιτομὴ Ἱστοριῶν» (ΙΒ' αἰῶν.). Α. Ντίντορφ, 6 τόμοι. Λειψία 1868—1875.

37

ΧΑΡ. Ι. ΠΕΝΝΑ

ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΙ ΤΑΦΟΙ ΣΤΙΣ ΣΕΡΡΕΣ

Ἐλάχιστα γνωρίζουμε γιὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴ ἐποχὴ τῶν Σερρῶν, καθὼς καὶ γιὰ τὸ χριστιανικὸ νεκροταφεῖο τῆς πόλης. Μοναδικὸ παράδειγμα

Φωτ. 1, ἀριθμ. εὑρ. 1305.
Γωνιακὸ οἰκόπεδο τῶν ὁδῶν Κύπρου καὶ Σταμούλη, γενικὴ ἄποψη.

ἀποτελοῦσε ὁ καμαροσκέπαστος τάφος στὴν αὐλὴ τοῦ Γυμνασίου Θηλέων.

Ὁ Π. Ν. Παπαγεωργίου, στὴν πολυτιμότατη μελέτη του γιὰ τὶς Σέρρες (Π. Ν. Παπαγεωργίου, Αἱ Σέρραι καὶ... ἡ μονὴ Ἰω. Προδρόμου, στὸ Byzantinische Zeitschrift III, 1894, σ. 257) κάνει μιὰ προσ-

Τ.Ε.Ι. ΣΕΡΡΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

πάθεια νὰ τοποθετήσει τὸ «Βυζαντιακὸ» νεκροταφεῖο «μικρὸν ἔξω τοῦ δυτικοῦ τείχους».

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1974, κι ἐνῶ ἐκτελοῦνταν χωματουργικὲς ἐργασίες γιὰ τὴ θεμελίωση τοῦ Ἐπισκοπείου στὸ γωνιακὸ οἰκόπεδο τῶν ὁδῶν Κων/νου Σταμούλη καὶ Κύπρου (φωτ. 1, ἀριθμὸς εὑρετηρίου Ἐφορείας Βυζαντ. Ἀρ-

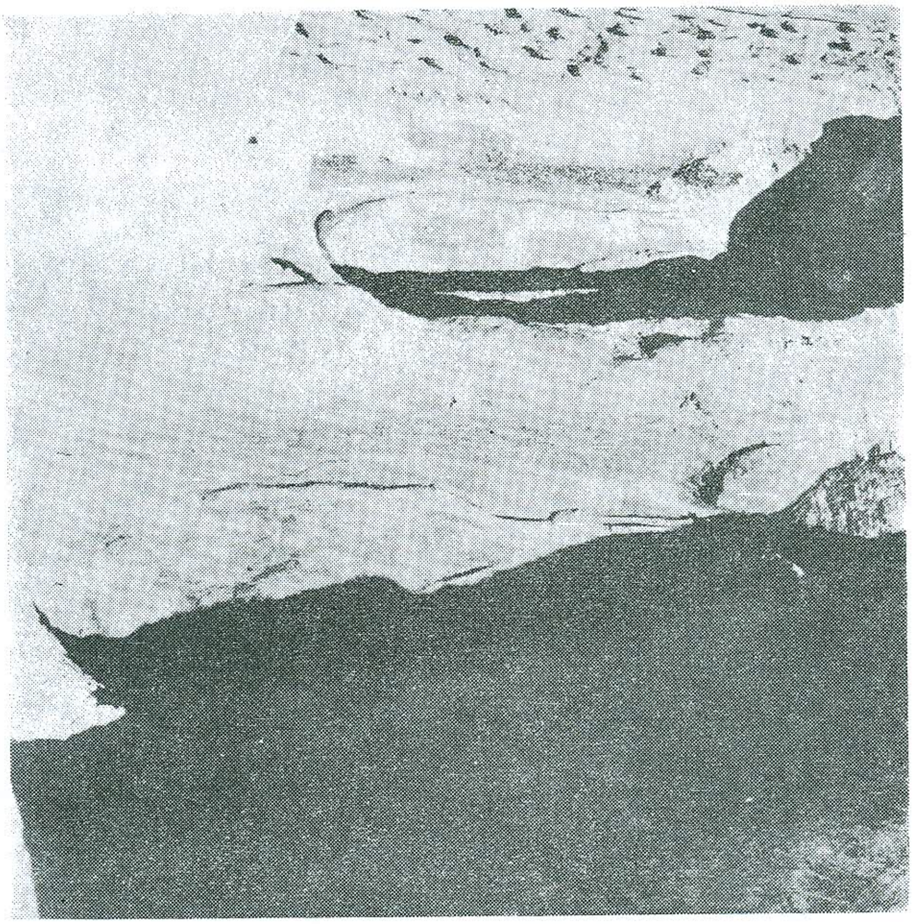

Φωτ. 2, ἀριθμ. εὑρ. 1306.
Οἱ λακκοειδεῖς τάφοι Δ καὶ Ε μὲ τοὺς σκελετούς.

χαιοτ. Καβάλας 1305, σχέδ. 1), ὁ ἐκσκαφέας ἀποκάλυψε ἕναν καμαροσκέπαστο τάφο. Ἡ σωστικὴ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ποὺ ἀκολούθησε ἀπὸ τὴν Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Καβάλας, ἔφερε στὸ φῶς συνολικὰ ὀκτὼ τάφους: δύο λακκοειδεῖς μὲ καλυπτήριες λίθινες πλάκες, τρεῖς καλυβῖτες καὶ τρεῖς καμαροσκέπαστους.

Λακκοειδεῖς. Βρίσκονται μπροστὰ καὶ πολὺ κοντὰ στὸν καμαροσκέπαστο τάφο Α, ὅπως φαίνεται στὰ σχέδια 1 καὶ 2. Γιὰ τὴν κατασκευή τους σκάφτηκαν μέσα στὸ ἔδαφος, ποὺ εἶναι σκληρότατος ἡμίβραχος, δύο χω-

ροι σὲ σχῆμα ὀρθογώνιο μὲ διαστάσεις ὁ Δ 1.70 × 0.40 — 0,30 χαμηλότερα ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο θεμελίωσης τοῦ Α καὶ ὁ Ε (1.80 × 0.40—0.30) στὸ ἴδιο ἐπίπεδο τῆς θυρίδας τοῦ τάφου Α. Ἀπομακρύνοντας τὶς καλυπτήριες λίθινες πλάκες ἀποκαλύφθηκαν δύο σκελετοὶ (φωτ. 2, ἀρ. εὑρ. 1306)· οἱ νεκροὶ βλέπουν ἀνατολικά, στὸ σημεῖο τῆς ἀνατολῆς τοῦ φυσικοῦ ἥλιου «ἐξ οὗ λαμ-

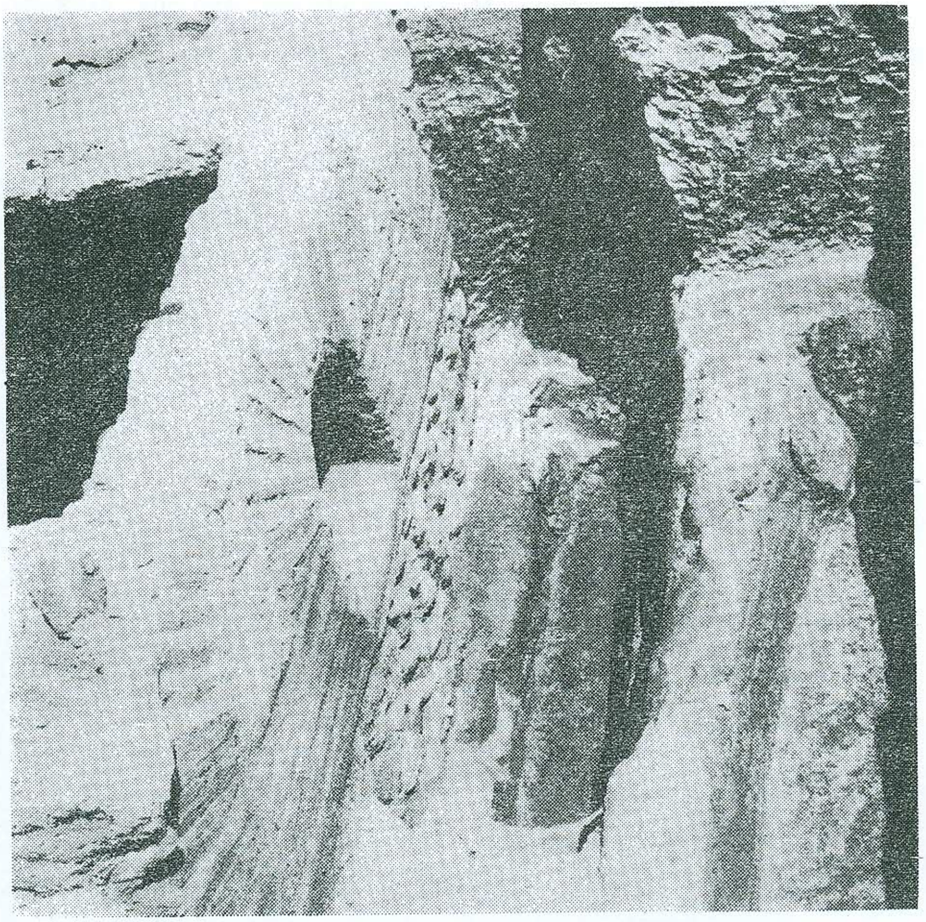

Φωτ. 3, ἀριθμ. εὑρ. 1307.
Οἱ λακκοειδεῖς τάφοι Δ καὶ Ε χωρὶς τοὺς σκελετούς.

βάνει ἡ κτίσις τὸ φῶς, τὴν κίνησιν καὶ τὴν ζωὴν καὶ ὅστις εἶναι τὸ σύμβολον τοῦ Χριστοῦ, τοῦ νοητοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης» (Ἀ ν. Ὀ ρ λ ά ν δ ο υ, Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς ἀνατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου, σ. 84). Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν τάφων δὲν ἀπέδωσε κανένα κτέρισμα, νόμισμα ἢ ὄστρακο ἀπὸ ἀγγεῖο, στοιχεῖα χρήσιμα γιὰ τὴν χρονολόγησή τους (φωτ. 3, ἀρ. εὑρ. 1307).

Καλυβῖτες. Ὅταν καθαριζόταν ὁ τάφος Α γιὰ νὰ φανεῖ τὸ ἐξωτερικό του περίγραμμα, ἀποκαλύφθηκε ὁ καλυβίτης τάφος Γ ἀπέχοντας 0.08

ἀπὸ τὴν βορειοδυτικὴ γωνία τοῦ Α (φωτ. 4, ἀρ. εὑρ. 1309, καὶ σχέδιο 2). Καλύπτεται ἀπὸ δύο στρωτῆρες κεράμους λακωνικοῦ τύπου, σπασμένους σὲ μικρότερα κομμάτια ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ ὑπερκειμένου χώματος. Διαστάσεις τάφου 0.70 × 0.40. Λίγα μόνον ὀστάρια βρέφους μὲ τὸ κρανίο του ποὺ βλέπει ἀνατολικὰ βρέθηκαν στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ τάφου.

Ὁ καλυβίτης τάφος Η καταστράφηκε ἀπὸ τὸν ἐκσκαφέα, ἐνῶ ὁ Ζ

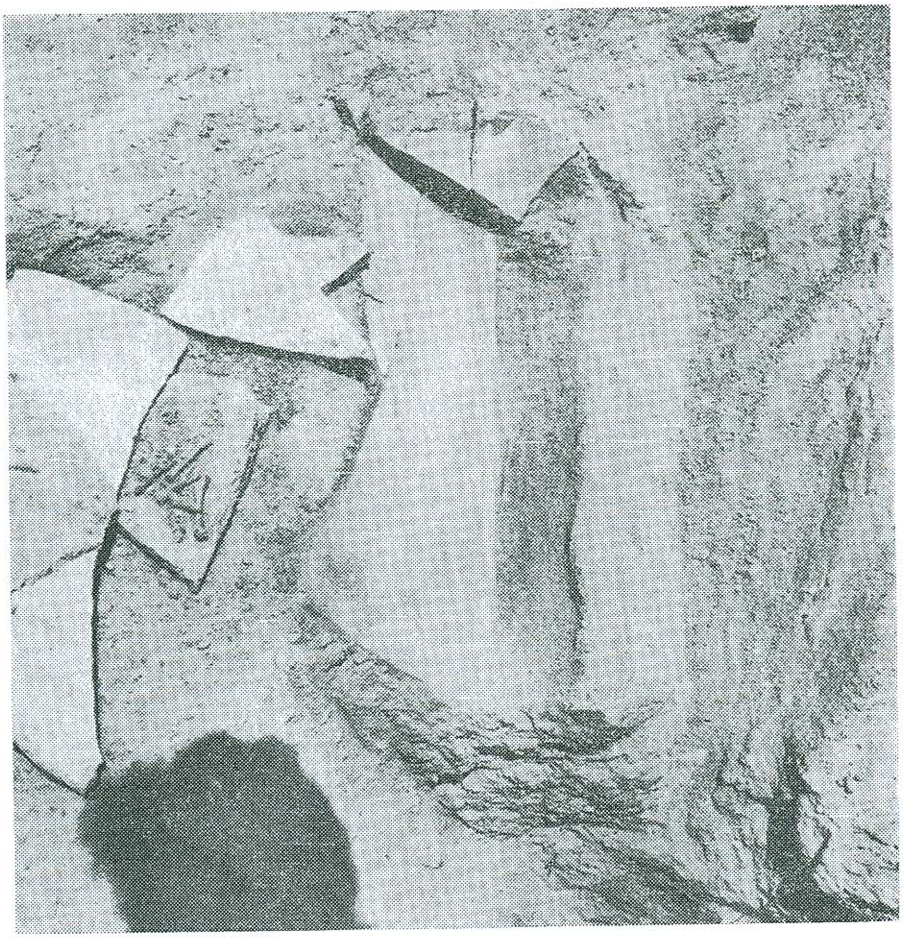

Φωτ. 4, ἀριθμ. εὑρ. 1309.
Παιδικὸς καλυβίτης τάφος Γ.

ἀποκάλυψε σκελετὸ ποὺ προχωροῦσε μέσα στὴν τεράστια ἐπίχωση τῶν τεσσάρων μέτρων.

Καμαροσκέπαστοι : Α, ΣΤ καὶ Β

Τάφος Α: Ὀρθογώνιο σὲ κάτοψη κτῖσμα μὲ κατεύθυνση ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότο. Καλύπτεται μὲ πλίνθινη ἡμικυλινδρικὴ καμάρα, ἐπιχρισμένη μὲ παχὺ στρῶμα ἀπὸ κορασάνι (ὑδραυλικὸν κονίαμα) πάχους ± 0.30. Διαστάσεις: Μῆκος 2.90, πλάτος 2.12, ὕψος 2.10. Ἡ πρόσοψη διαμορφώνεται ἀπὸ δύο

πλίνθινα τόξα πλάτους 0.30, ποὺ τὸ ἕνα ὁρίζει τὴν ἡμικυλινδρικὴ καμάρα τοῦ τάφου, ἐνῶ τὸ ἄλλο ἐπιστέφει μιὰ θυρίδα μὲ διαστάσεις 0.60 × 0.55, ποὺ βρίσκεται στὴν νότια στενὴ πλευρὰ τοῦ τάφου καὶ ἀποτελεῖ τὴν εἴσοδό του. Μία ὀπὴ ἀκανόνιστη, διαστάσεων περίπου 0.60 × 1.00 στὴν ΒΑ γωνία τῆς καμάρας, μαρτυρεῖ ὅτι στὸ παρελθὸν ὁ τάφος ἔχει συληθεῖ ἀπὸ τυμβωρύχυος. Ἡ δεύτερη ὀπὴ τῆς καμάρας, ποὺ κατέστρεψε καὶ μέρος τοῦ τόξου

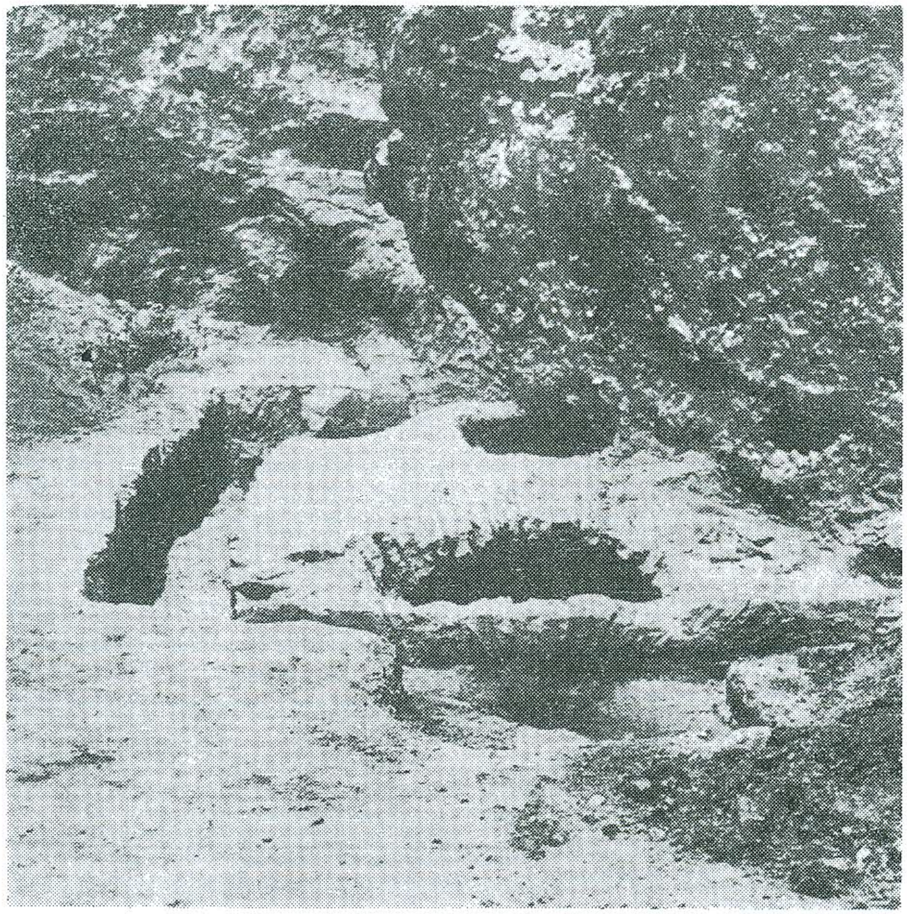

Φωτ. 5, ἀριθμ. εὑρ. 1928.
Καμαροσκέπαστος τάφος Α.

τῆς θυρίδας, ἔγινε ἀπὸ τὸν ἐκσκαφέα (φωτ. 5, ἀρ. εὑρ. 1928, καὶ σχέδιο 2). Ἡ θυρίδα ἀπέχει 0.80 ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ τάφου· ἡ κάθοδος στὸ ἐσωτερικό του διευκολύνεται ἀπὸ ἕνα σκαλοπάτι, ποὺ βρίσκεται 0.10 χαμηλότερα ἀπὸ τὴν θυρίδα, ἔχει πλάτος 0.30 καὶ καταλαμβάνει ὅλο τὸ μῆκος τῆς στενῆς πλευρᾶς. Τὸ δάπεδο τοῦ τάφου ἀποτελεῖται ἀπὸ πατημένο χῶμα, χωρὶς κανένα ἴχνος ἀπὸ πήλινες ἢ μαρμάρινες διάτρητες πλάκες, ὅπου τοποθετοῦνταν ὁ νεκρὸς καὶ ἀπεῖχαν ἀπὸ τὸ δάπεδο πολλὲς φορὲς καὶ μέχρι 0.30, εἴτε γιὰ νὰ διηθύζονται τὰ ὑγρὰ τῶν σωμάτων εἴτε γιὰ νὰ φεύγουν τὰ νερὰ ποὺ ἐνδεχομένως συγκεντρώνονταν στοὺς τάφους (βλ. Δ. Π ά λ λ α, Χριστιανικοὶ

καμαρωτοὶ τάφοι, Α. Ε. 1937, σ. 847–865. Τοῦ ἴδιου, Σαλαμινιακά, Γ', Οἱ τάφοι, Α. Ε. 1950–51, σ. 163–181, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία). Οἱ ἐσωτερικές του ἐπιφάνειες εἶναι ἐπιχρισμένες μὲ ὑπόλευκο κονίαμα. Διακοσμεῖται μὲ τοιχογραφίες, ποὺ φέρουν παραστάσεις σταυρῶν, στὴν ἀνατολικὴ (φωτ. 6, ἀρ. εὑρ. 1929,12, καὶ σχέδιο 2, τομὴ Β-Β) καὶ βόρεια πλευρὰ (σχέδιο 2, τομὴ Α-Α)· ἐλάχιστα ἴχνη διακόσμησης σώζονται στὴν δυτικὴ πλευρά.

Φωτ. 6, ἀριθμ. εὑρ. 1929,12.
Σταυρὸς ἀνατολικῆς πλευρᾶς καμαροσκέπαστου τάφου Α.

Τὸ μοτίβο εἶναι τὸ ἴδιο καὶ στὶς δύο πλευρές. Δύο ὁμόκεντροι ἐγχάρακτοι κύκλοι περιβάλλουν λατινικὸ ἐγχάρακτο σταυρὸ (φωτ. 6 καὶ σχέδιο 2). Οἱ κύκλοι καὶ ὁ σταυρὸς τονίζονται μὲ βαθυκόκκινο χρῶμα, ποὺ παρατηρεῖται σὲ παλαιοχριστιανικοὺς τάφους. (Γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ διακόσμηση τῶν τάφων μὲ σταυροὺς βλ. A. Grabar, Martyrium, Recherches sur le culte des reliques et l'art chrétien antique, Paris 1946, σ. 277).

Ὁ ἁδρός, ἀπέριττος σταυρὸς τοῦ μοτίβου, ποὺ τὸ ἐγχάρακτο περίγραμμά του τονίζεται μὲ βαθυκόκκινο χρῶμα, χωρὶς νὰ ἀπολήγουν οἱ κεραῖες του σὲ «μῆλα» ἢ «σταγόνες», ἀποτελεῖ μιὰ ἔνδειξη γιὰ τὴν χρονολόγηση τῆς

διακόσμησης τοῦ τάφου στὴν πρώιμη παλαιοχριστιανικὴ ἐποχή. (Γιὰ τὰ προβλήματα τῆς χρονολόγησης τῶν παλαιοχριστιανικῶν σταυρῶν βλ. Στυλ. Πελεκανίδη, Παλαιοχριστιανικὸς τάφος ἐν Φιλίπποις, σ. 223, στὸ «Tortulae» Studien zu altchristlichen und byzantinischen Monumenten, ἀφιερωμένο στὸν Iohannes Kollwitz, Herder 1966, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία).

Ἡ ἀνασκαφὴ μέσα στὸν τάφο ἀπέδωσε δύο νομίσματα μουσουλμανικά, καθὼς καὶ ὄστρακα ἐφυαλωμένων μουσουλμανικῶν ἀγγείων, ἀποδεικνύοντας πὼς ὅλο τὸ χῶμα ποὺ κατέκλυσε τὸν τάφο προερχόταν ἀπὸ ἐπίχωση.

Ἀντίστοιχα μὲ τὸν τάφο Α, μὲ ἐντελῶς ἀντίθετο προσανατολισμό, ἀπὸ τὸν Νότο πρὸς τὸ Βορρᾶ, βρίσκεται ὁ τάφος ΣΤ μὲ τὴν ἴδια μορφὴ καὶ τὶς ἴδιες σχεδὸν διαστάσεις, σκεπασμένος στὸ μισό του μέρος ἀπὸ τὴν τεράστια

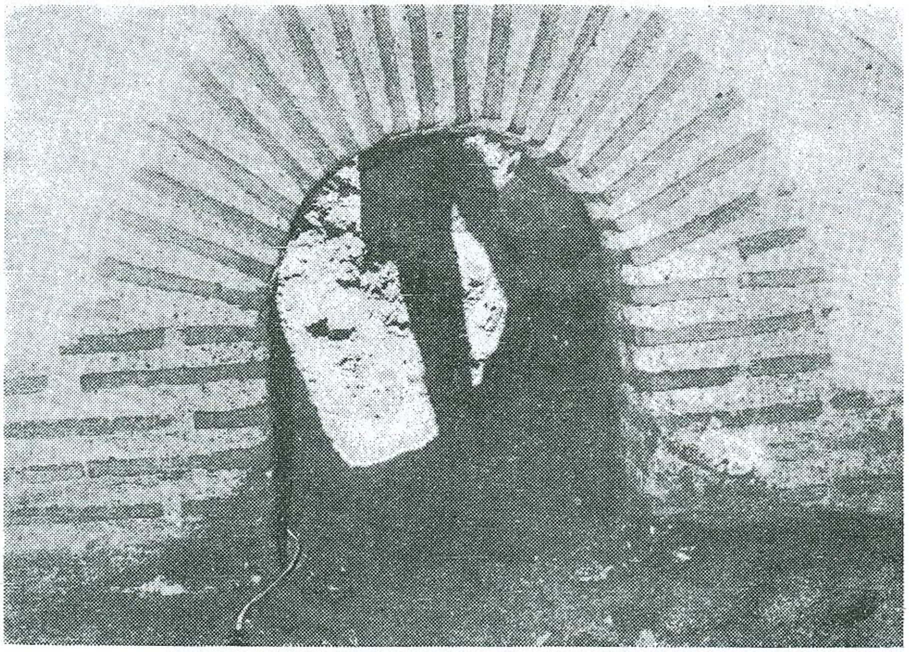

Φωτ. 7, ἀριθμ. εὑρ. 1929,3.
Ἐσωτερικὸ τῆς θυρίδας τοῦ τάφου ΣΤ.

ἐπίχωση τῶν 4.00. Εἶναι ἐπιχρισμένος μὲ ὑπόλευκο κονίαμα, ἀδιακόσμητος σὲ ὅλες του τὶς ἐσωτερικὲς ἐπιφάνειες, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς θυρίδας (φωτ. 7, ἀρ. εὑρ. 1929,3, καὶ σχέδιο 3), ὅπου διακρίνονται οἱ πλίνθοι συνδεδεμένοι μὲ παχεῖς ἁρμοὺς κονιάματος. Ὁ τάφος Β, ὅμοιος στὴ μορφὴ καὶ στὶς διαστάσεις μὲ τοὺς Α καὶ ΣΤ, καταστράφηκε ἀπὸ τοῖχο θεμελίωσης τοῦ παλαιοτέρου Ἐπισκοπείου ποὺ κατεδαφίστηκε. Ὁ τοῖχος αὐτὸς (σχέδιο 2) χτίστηκε ἐγκάρσια καὶ σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν βόρειο, ποὺ διαμορφώνει τὴν στενὴ πλευρὰ τοῦ τάφου. Σώθηκε ἡ βάση του, κατασκευασμένη ἀπὸ ἀργολιθοδομὴ καὶ οἱ γενέσεις ἀπὸ μερικὲς σειρὲς ἐκφορικὰ τοποθετημένων πλίνθων, ποὺ μαρτυ-

ρουν τὴν καμαροσκέπαστη ἀνωδομή του (φωτ. 8, ἀρ. εὑρ. 1304). Στὸ κέντρο περίπου τῆς κάτοψης, ἐγκάρσια πρὸς τὴν κατεύθυνση τοῦ τάφου, ἀποκαλύφθηκε μιὰ λακκοειδὴς θήκη, λαξευτὴ στὸν ἡμίβραχο, διαστάσεων 1.80 × 0.60 καὶ ὁ σκελετὸς ἑνὸς νεκροῦ ποὺ βλέπει ἀνατολικά. Ἡ συστηματικὴ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἔφερε στὸ φῶς 37 νομίσματα, διαφόρων μεγεθῶν, ὅλα

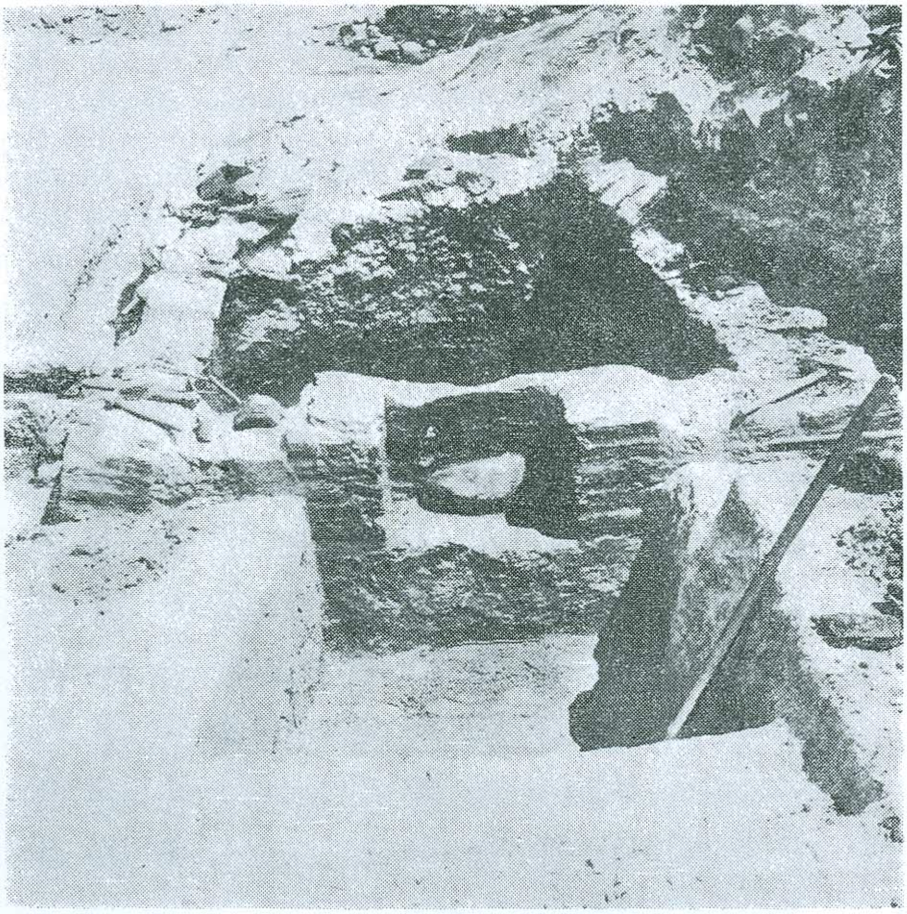

Φωτ. 8, ἀριθμ. εὑρ. 1304.
Καμαροσκέπαστος τάφος Β.

μουσουλμανικά· προέρχονταν ἀπὸ τὸ ὑπερκείμενο χῶμα ποὺ κατέκλυσε τὸν τάφο ὅταν καταστράφηκε ἡ ἀνωδομή του.

Χωρὶς ἀμφιβολία οἱ τάφοι ποὺ ἀποκαλύφθηκαν ἀποτελοῦν ἕνα τμῆμα τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ νεκροταφείου τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν καὶ τοποθετοῦνται, στὸ τοπογραφικὸ διάγραμμα τοῦ Π. Ν. Παπαγεωργίου, λίγο βορειότερα ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τοῦ Μεγάλου Ταξιάρχου, ποὺ εἶναι ἡ σημερινὴ νέα Μητρόπολη τῶν Σερρῶν (σχ. 4, ἀρ. 48: ὁ Μέγας Ταξιάρχης· ἀρ. Ι ἡ θέση τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ νεκροταφείου).

Καβάλα 1975 Χ. Ι. ΠΕΝΝΑΣ

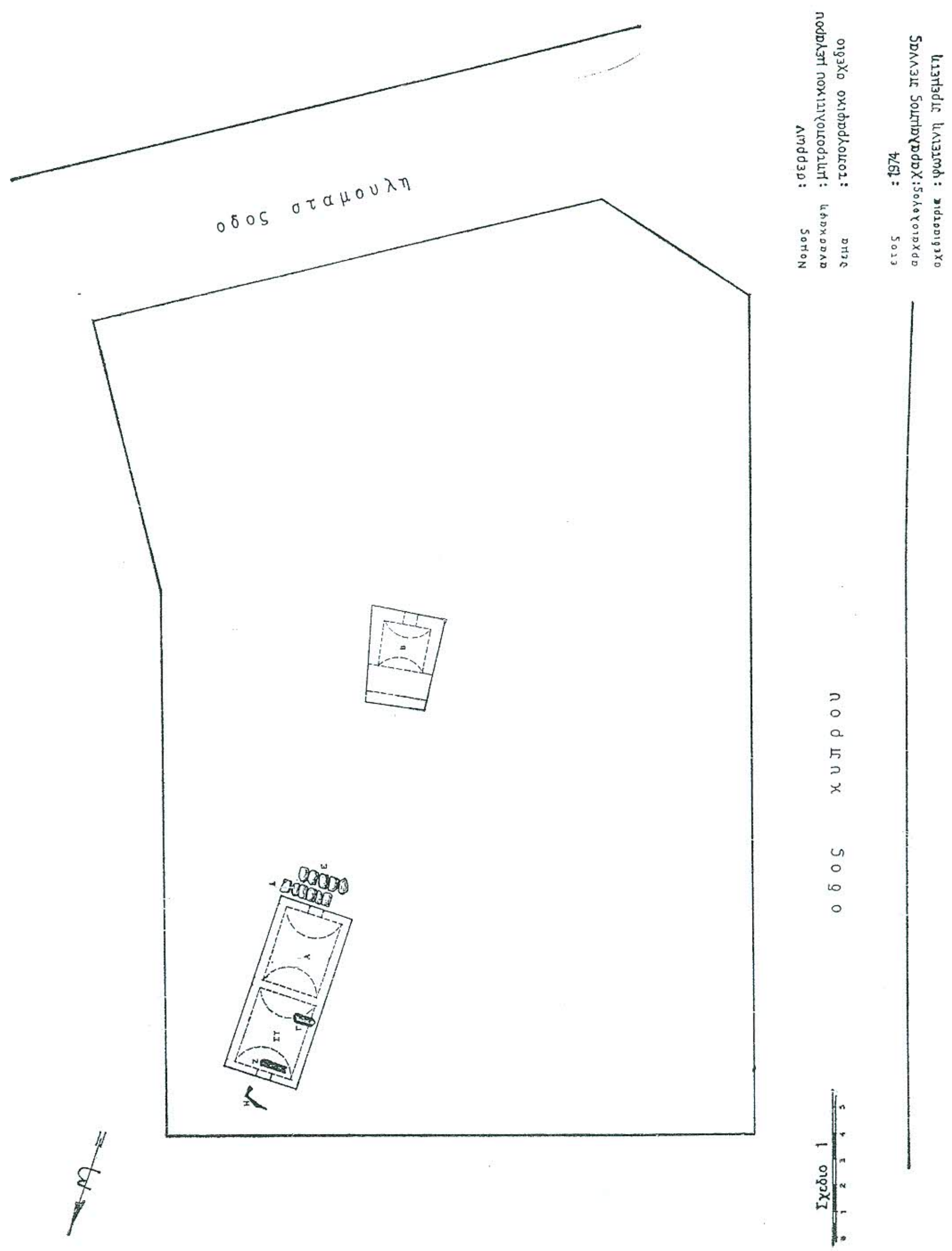
σχεδιαστρια :
αρχαιολογος : Χαραλαμπος Πεννας
ετος : 1974
θεμα : τοπογραφικο σχεδιο
αναχαραξη : μητροπολιτικου μεγαρου
νομος : σερρων
οδος σταμουλη
οδος κυπρου
Σχεδιο 1

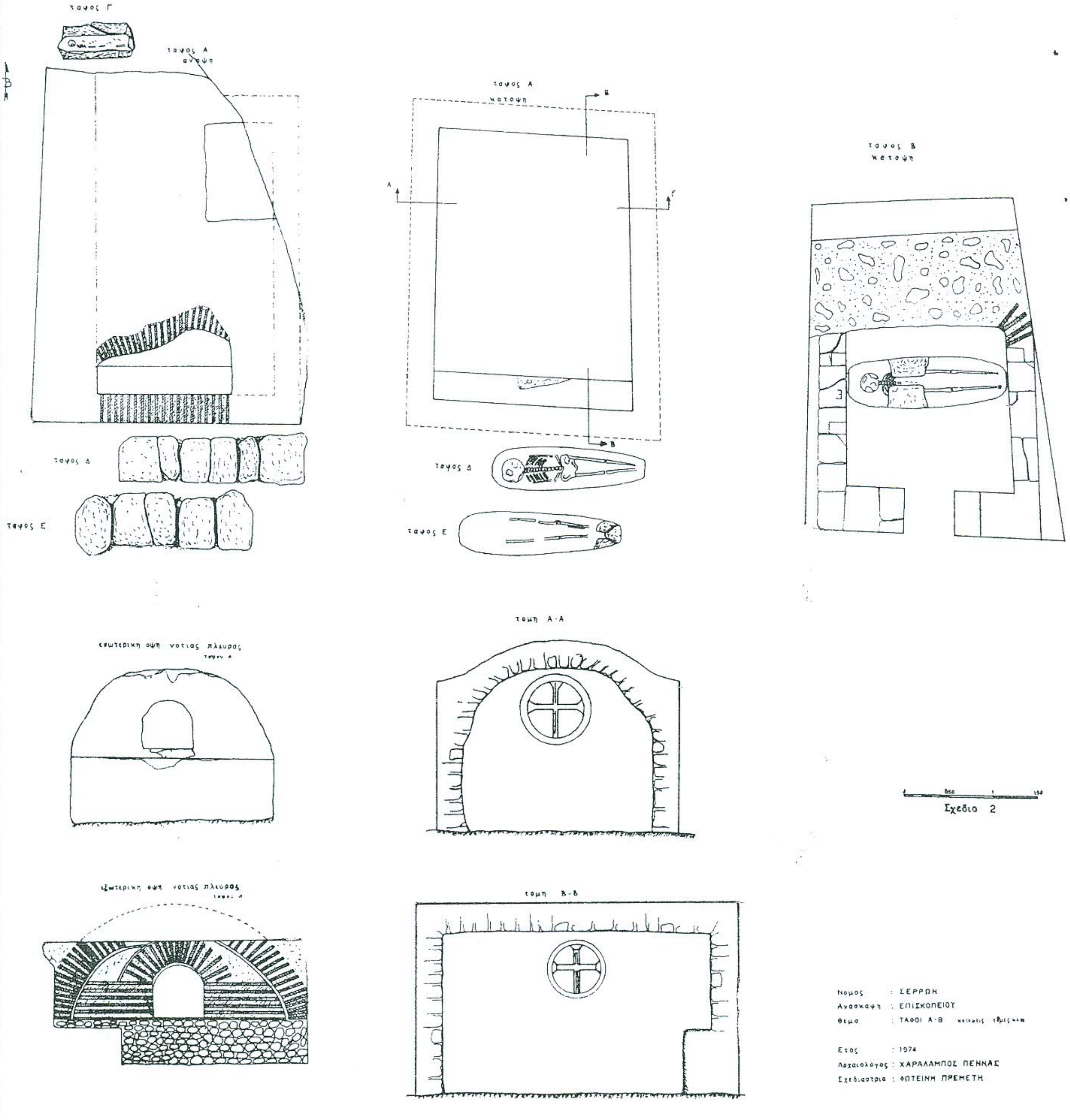
ταφος Γ
ταφος Α
ανοψη
ταφος Α
κατοψη
ταφος Β
κατοψη
ταφος Δ
ταφος Ε
ταφος Δ
ταφος Ε
τομη Α-Α
εσωτερικη οψη νοτιας πλευρας
εξωτερικη οψη νοτιας πλευρας
τομη Β-Β
Σχεδιο 2
Νομος : ΣΕΡΡΩΗ
Ανασκαφη : ΕΠΙΣΚΟΠΕΙΟΥ
Θεμα : ΤΑΦΟΙ Α-Β
Ετος : 1974
Αρχαιολογος : ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΠΕΝΝΑΣ
Σχεδιαστρια : ΦΩΤΕΙΝΗ ΠΡΕΜΕΤΗ

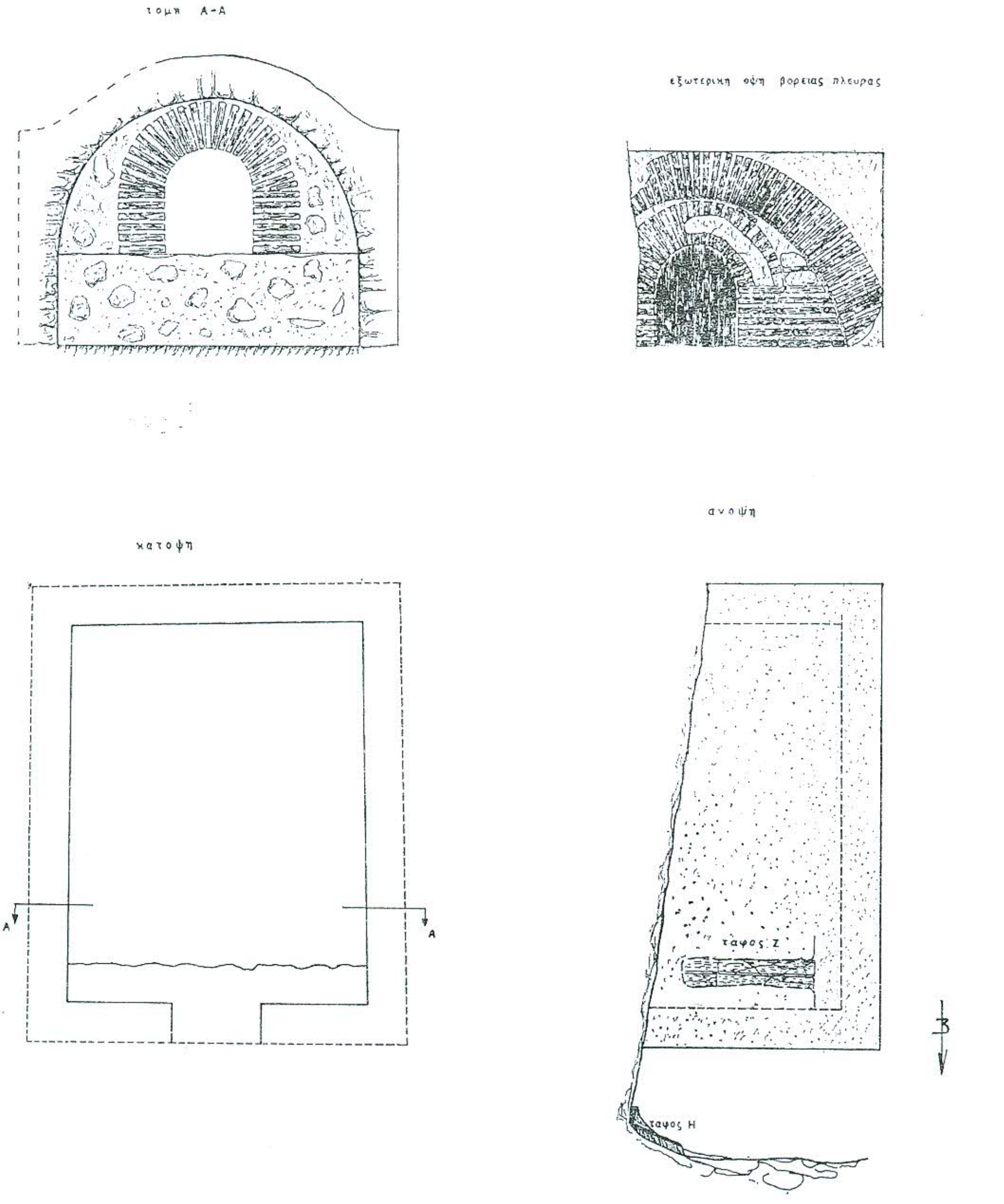

Σχεδιο 3

Νομος	ΣΕΡΡΩΝ
Ανασκαφη	ΕΠΙΣΚΟΠΕΙΟΥ
Θεμα	ΤΑΦΟΣ ΣΤ'
Ετος	
Αρχαιολογος	ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΠΕΝΝΑΣ
Σχεδιαστρια	ΦΩΤΕΙΝΗ ΠΡΕΜΕΤΗ

Τ.Ε.Ι. ΣΕΡΡΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

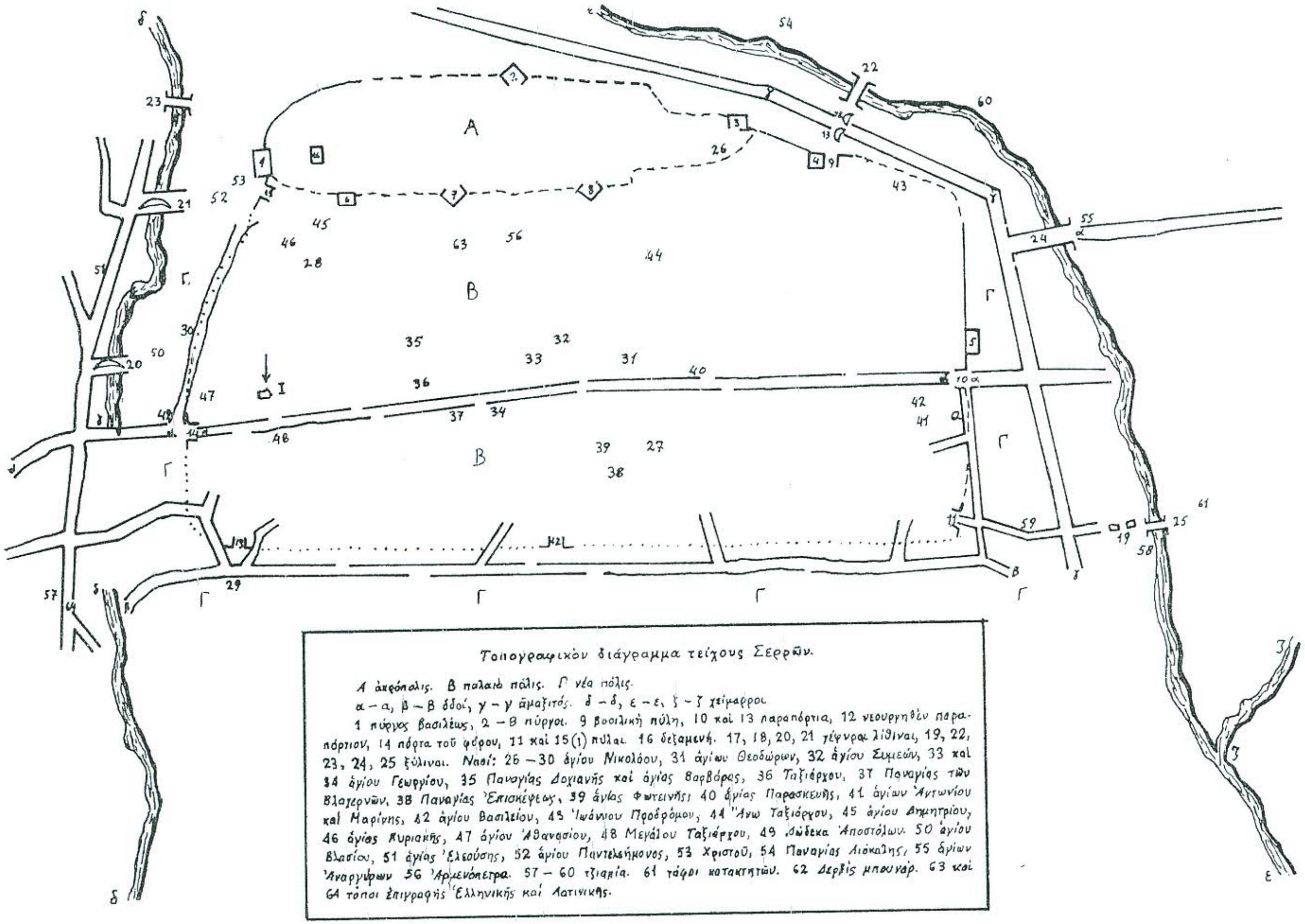

I οἰκόπεδον ΕΠΙΣΚΟΠΕΙΟΥ βόρεια Ι.Ν. Μεγάλου Ταξιάρχου (νέα Μητρόπολη Σερρῶν)

Σχέδιο 4. (Κατὰ Π. Ν. Παπαγεωργίου, Αἱ Σέρραι..., Byzantinische Zeitschrift III, 1894, πίν. Ι).

69

ΙΩ. ΑΘ. ΒΛΑΧΟΥ

Ο ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΦΙΛΥΡΑΣ ΠΟΡΟΪΩΝ ΣΕΡΡΩΝ

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Ἡ ἱστορία τῆς Μακεδονίας κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰ. διήρχετο μίαν τῶν κρισιμωτέρων αὐτῆς φάσεων. Ὁ Μακεδονικὸς χῶρος, εὑρισκόμενος ὑπὸ τὴν Ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν, ἀπετέλει θέατρον ἀντεκδικήσεων καὶ συγκρούσεων μεταξὺ Βουλγάρων, Σέρβων, Ρουμάνων καὶ Τούρκων, ὑποθαλπομένων καὶ ὑποκινουμένων ὑπὸ τῆς Ρωσίας, Αὐστρίας, Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας. Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Μακεδονίας διέτρεχεν ἄμεσον κίνδυνον ἀφανισμοῦ, ἐνῷ ἡ Ἑλλάς, διὰ λόγους ἐσωτερικοὺς καὶ ἐξωτερικούς, δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ τὰ προσήκοντα μέτρα.

Ὁ γνωστὸς εἰς τὴν Ἱστορίαν ὡς Μακεδονικὸς ἀγών, ἤρχισεν ἐπισήμως τὸ 1870, μὲ τὴν ἵδρυσιν τῆς βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οὕτως εἰσῆλθεν ἡ Θρησκεία ὡς προπαγανδιστικὸν μέσον εἰς τὴν προσπάθειαν τῶν Βουλγάρων νὰ προσηλυτίσουν τοὺς Ἕλληνας δι' εἰρηνικῶν μέσων.

Ἀποτυχούσης τῆς προσπαθείας ταύτης, ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ 1897 ἡ τρομοκρατικὴ δρᾶσις τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτάτου ἐναντίον τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου.

Ἀλλὰ καὶ ἡ μέθοδος αὐτη δὲν ἀπέδωκε τοὺς ἀναμενομένους καρπούς, προσκρούσασα εἰς τὴν ἄρνησιν τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν νὰ προσχωρήσουν εἰς τὸν βουλγαρισμόν.

Τότε ἤρχισαν νὰ καταφθάνουν εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐκ τῆς νοτίου Ἑλλάδος καὶ τὰ πρῶτα ἀνταρτικὰ σώματα, προκειμένου νὰ ἐνισχύσουν τοὺς ἐγχωρίους πληθυσμοὺς εἰς τὸν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἀγῶνα. Οὕτως ἤρχισεν ἡ τρίτη περίοδος τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος, ἡ ἔνοπλος σύρραξις, ἀπὸ τοῦ 1904 μέχρι τοῦ 1908, ὁπότε ἔληξε καὶ τυπικῶς ὁ Μακεδονικὸς ἀγών [1].

---

1. Ἡ ἱστορία τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος ἐκτίθεται περιληπτικῶς μὲν εἰς Στ. Κυριακίδου, Σύντομος ἐπισκόπησις τῆς ἱστορίας τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος, Θεσ/κη 1962, καὶ Βασ. Λαούρδα, Ὁ Μακεδονικὸς ἀγών, Θεσ/νίκη 1962, ἀναλυτικώτερον δὲ εἰς Π. Τσάμη, Μακεδονικὸς ἀγών, Θεσ/νίκη 1975, καὶ Δ. Χατζῆ, Ἱστορία τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος, Ἀθῆναι 1971.

Ἡ δυτικῶς τῶν Σερρῶν περιοχὴ (περιοχὴ Ποροΐων), ἡ ὁποία μᾶς ἐνδιαφέρει ἐνταῦθα, κατέθεσε καὶ αὕτη τὴν ἰδικήν της προσφορὰν εἰς τὸν ἐν λόγῳ ἀγῶνα[1]. Ὡς πρὸς τὴν σύνθεσιν τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ πλειοψηφία ἀπετελεῖτο ἐξ Ἑλλήνων, ἠκολούθουν δ' οἱ Τοῦρκοι. Οἱ βουλγαρόφωνοι ἀπετέλουν ἐλαχίστην μειοψηφίαν. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ χωρία τῆς ἐν λόγῳ περιοχῆς εὑρίσκονται εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Μπέλες, ἦτο εὔκολος ἡ εἰσβολὴ βουλγαρικῶν ὁμάδων καὶ ἡ ἄσκησις οἱασδήποτε πιέσεως ἢ τρομοκρατικῆς ἐνεργείας ἐπὶ τῶν κατοίκων, καθ' ὅσον ἐξησφαλίζετο ἡ διαφυγὴ τῶν ὁμάδων τούτων διὰ μέσου τῶν καταφύτων καὶ δυσπροσίτων διαβάσεων τοῦ Μπέλες.

Ἀφ' ἧς στιγμῆς ἱδρύθη ἡ ἀνεξάρτητος βουλγαρικὴ Ἐκκλησία (Ἐξαρχία), ὡς μέσον διὰ τὴν ἄσκησιν πιέσεως ἐπὶ τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν, πρὸς ἀπόσπασίν των ἐκ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἤρχισε καὶ ἡ ἔντονος προπαγανδιστικὴ δραστηριότης τῶν Βουλγάρων εἰς τὴν περιοχὴν Ποροΐων. Ἐλάχιστοι ἐκ τῶν κατοίκων προσεχώρησαν εἰς τὴν βουλγαρικὴν Ἐκκλησίαν (σχιματικοί), ἐνῷ ἡ πλειονότης τῶν κατοίκων παρέμεινε πιστὴ εἰς τὸ Οἰκουμ. Πατριαρχεῖον (πατριαρχικοί)[2].

Συγχρόνως ἤρχισαν νὰ λαμβάνωνται μέτρα ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, παρὰ τὴν πενιχρότητα τῶν μέσων τὰ ὁποῖα διέθετε, πρὸς προστασίαν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ διατήρησίν του ἐντὸς τῆς ἑλληνορθοδόξου παραδόσεως. Ἓν ἐκ τῶν μέσων, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποίησαν οἱ Ἕλληνες τῆς περιοχῆς διὰ τὴν ἐξουδετέρωσιν τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας, ἦτο καὶ ἡ ἀνέγερσις ναῶν εἰς τὰ ἀπομεμακρυσμένα καὶ δυσπρόσιτα χωρία.

Τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν μνημεῖον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ὑπογραμμίζει αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν προσπάθειαν τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Φιλύρα τῆς περιοχῆς Ποροΐων, νὰ διατηρήσουν τὴν ἑλληνικότητά των[3].

---

1. Πλήρη ἐξιστόρησιν τῶν διαδραματισθέντων εἰς τὴν περιοχὴν Ποροΐων κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος βλ. εἰς Π. Θ. Πέννα, Ἱστορία τῶν Σερρῶν... Ἀθῆναι 1966², σελ. 173 κέ. Β. Λαούρδα — Π. Θ. Πέννα, Ὁ Μακεδονικὸς ἀγὼν εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Σερρῶν κατὰ τὸ 1907 (ἐκθέσεις τοῦ προξένου Σαχτούρη). Σερραϊκὰ Χρονικὰ Γ' (1959) 5 - 143. Τῶν ἰδίων, Ἀρχεῖον Μακεδονικοῦ ἀγῶνος Ἀλεξάνδρου Δαγκλῆ. Αὐτόθι Δ' (1963) 97 - 144.

2. Τὰς πληροφορίας ὀφείλω εἰς ἀφηγήσεις κατοίκων τῆς περιοχῆς. Περὶ τοῦ βουλγαρικοῦ σχίσματος βλ. εἰς Χρυσ. Παπαδοπούλου, Ἡ Ἐκκλησία Βουλγαρίας, ἐν Ἀθήναις 1957, σελ. 56 κέ., καὶ Γερ. Κονιδάρη, Ἡ ἄρσις τοῦ βουλγαρικοῦ σχίσματος, ἐν Ἀθήναις 1958, σελ. 24 κέ.

3. Αἱ ἔρευναι εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐγένοντο κατὰ Μάιον καὶ Αὔγουστον 1975. Κατὰ τὰς ἐκεῖ ἐπισκέψεις μου μὲ ἐβοήθησαν οἱ ἐκ Κάτω Ποροΐων καταγόμενοι ἀγαπητοὶ φίλοι Λ. Λαζαρίδης, Ν. Παπαδόπουλος καὶ Ἀλ. Τσοχαΐδης, τοὺς ὁποίους καὶ ἐντεῦθεν εὐχαριστῶ θερμῶς. Ἰδιαιτέρας εὐχαριστίας ἐκφράζω πρὸς τὸν κύριον Π. Θ. Πένναν, πρόεδρον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Λαογραφικῆς Ἑταιρίας Σερρῶν - Μελενίκου, καὶ διὰ τὴν ὑπόδειξιν τοῦ θέματος τῆς παρούσης μελέτης καὶ διὰ τὴν ἐν γένει πολύτιμον βοήθειαν αὐτοῦ.

II. ΘΕΣΙΣ

Εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Κερκίνη (Μπέλες) καὶ εἰς ἀπόστασιν 60 περίπου χιλιομ. δυτικῶς τῶν Σερρῶν εὑρίσκονται τὰ ἐρείπια τοῦ οἰκισμοῦ Φιλύρα. Ἡ τουρκικὴ ὀνομασία τοῦ χωρίου ἦτο Λιπόσι, μετωνομάσθη δ᾽ εἰς Φιλύραν διὰ τοῦ ἀπὸ 28-12-1926 Διατάγματος. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἡ νέα ὀνομασία ὀφείλεται εἰς τὰς ἀφθόνους φιλύρας (κοινῶς φλαμουριές), αἱ ὁποῖαι φύονται εἰς τὴν περιοχήν.

Ὁ οἰκισμὸς ἦτο προσηρτημένος εἰς τὴν κοινότητα Ἄνω Ποροΐων. Μετὰ τὸν συμμοριτοπόλεμον ὅμως οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου ὁμοῦ μετὰ τῶν κατοίκων τοῦ Θεοδωριτσίου, γειτονικοῦ συνοικισμοῦ, μετῴκησαν νοτιώτερον, διὰ τῆς ἱδρύσεως νέου οἰκισμοῦ, ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Νεοχώριον.

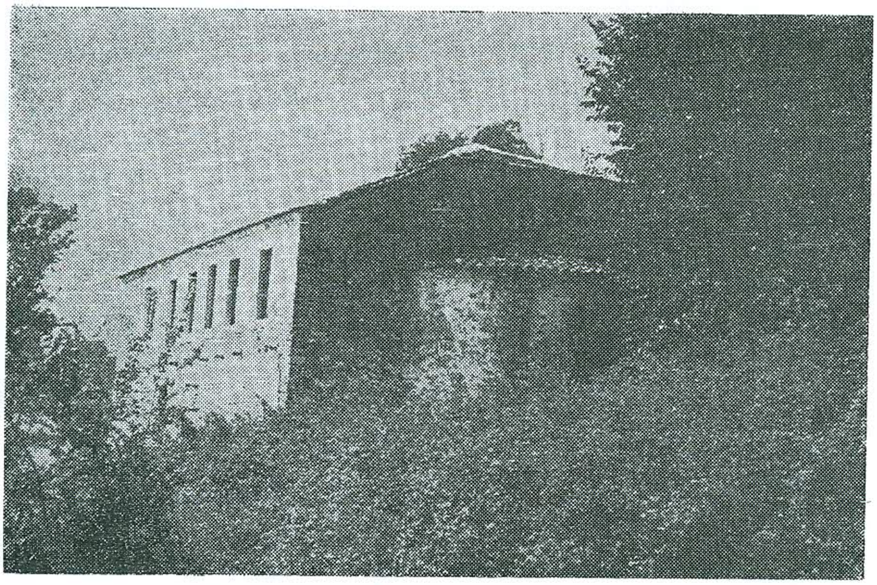

Εἰκ. 1. Ἅγιος Ἀθανάσιος. ΝΑ πλευρά.

Οἱ κάτοικοι τῆς Φιλύρας ἀνήρχοντο εἰς 210 τὸ ἔτος 1920, εἰς 184 τὸ ἔτος 1928, τὸ δὲ 1940 ἀνῆλθον εἰς 400[1].

Εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ χωρίου σώζεται ναός, τιμώμενος ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Ὁ ναὸς ὅμως πανηγυρίζει τὴν 2αν Μαΐου, ἐπέτειον τῆς ἀνακομιδῆς τοῦ λειψάνου τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου. Ἕνεκα τούτου ὁ ναὸς ἐπεκράτησε νὰ ἀποκαλῆται τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου [2] (εἰκ. 1—2).

---

1. Στοιχεῖα συστάσεως καὶ ἐξελίξεως τῶν Δήμων καὶ Κοινοτήτων. Ἀριθ. 43, Νομὸς Σερρῶν. Ἀθῆναι, Ἀπρίλιος 1952, σελ. 192-193. Ἔκδ. Κεντρ. Ἑνώσεως Δήμων καὶ Κοινοτήτων τῆς Ἑλλάδος.

2. Ὁ παραμερισμὸς τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγ. Γεωργίου πιθανῶς νὰ ὀφείλεται εἰς τὴν γειτνίασιν τοῦ οἰκισμοῦ μὲ τὰ Ἄνω Πορόια, ὅπου ἡ ἑορτὴ τοῦ ἁγίου

Ἀπόκειται δὲ καὶ σήμερον εἰς τὸν ναὸν μεγάλη φορητὴ εἰκὼν τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου (εἰκ. 3).

Ὁ ναὸς οὗτος, κατὰ τὴν ὑπάρχουσαν ἐπιγραφήν, περὶ τῆς ὁποίας θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω, ἀνηγέρθη τὸ ἔτος 1874. Ἡ ἵδρυσις τοῦ ναοῦ, κατὰ ταῦτα, ἀνάγεται εἰς χρόνους λίαν κρισίμους διὰ τὸν Μακεδονικὸν Ἑλληνισμόν. Γνωστοῦ ὄντος ὅτι οἱ Βούλγαροι, ἀπὸ τοῦ 1870, διὰ τῆς ἱδρύσεως τῆς Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας, ἐπεδίωξαν τὴν ἀπόσπασιν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν, εἴτε διὰ τῆς βίας, εἴτε δι᾿ ὑποσχέσεων, ἢ ἀκόμη καὶ ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς

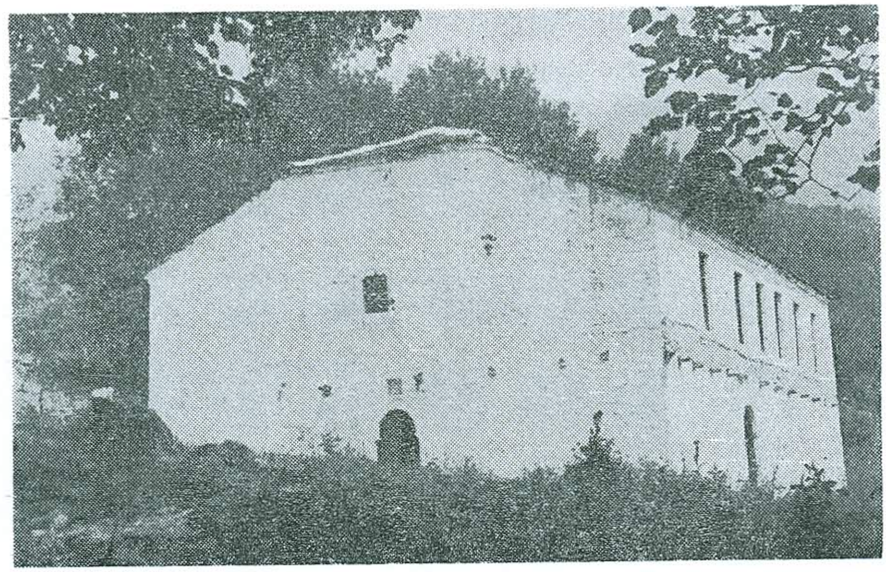

Εἰκ. 2. Ἅγιος Ἀθανάσιος. ΝΔ πλευρά.

θρησκείας, οἱ ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ ἤρχισαν, διὰ παντοίων μέσων, τὸν ἀγῶνα, πρὸς διασφάλισιν τῶν δικαίων των καὶ διατήρησιν τῆς ἐθνικῆς φυσιογνωμίας των[1].

Ἓν ἐκ τῶν μέσων τούτων ὑπῆρξε καὶ ἡ συσπείρωσις αὐτῶν πέριξ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὑπὸ τὴν σκέπην καὶ ἀρωγὴν τοῦ Οἰκουμ. Πατριαρχείου, διότι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἐκκλησίας ἠδύναντο καὶ τὴν γλῶσσαν των νὰ διατηρήσουν καὶ τὴν πίστιν των εἰς τὰ ἐθνικὰ ἰδεώδη νὰ διαθερμάνουν.

Διὰ τὸν λόγον τοῦτον παρατηρεῖται μία ἔντονος δραστηριότης ἀνεγέρ-

---

Γεωργίου εἰς τὸν ὁμώνυμον ναὸν πανηγυρίζεται μὲ ἰδιαιτέραν λαμπρότητα, διὰ τῆς συρροῆς προσκυνητῶν ἐκ τῆς περιοχῆς Ποροΐων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων διαμερισμάτων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς τουρκοκρατίας ἡ ἑορτὴ τοῦ ἁγ. Γεωργίου παρεῖχεν εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν εὐκαιρίαν τῆς αὐτόθι συγκεντρώσεως, πρὸς ἐκδήλωσιν τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν ἐθνικῶν αὐτῶν αἰσθημάτων.

1. Π. Πέννα, Ἱστορία τῶν Σερρῶν, ἔνθ᾿ ἀνωτ., σελ. 173 κέ.

σεως ναῶν κατὰ τὸ β΄ ἥμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος εἰς τὴν περιοχὴν Ποροΐων[1]. Ἐνέχει, κατὰ συνέπειαν, ἐθνικὴν σημασίαν ἡ ἀνέγερσις ναῶν κατὰ τὴν ὑπ᾽ ὄψει χρονικὴν περίοδον εἰς τὰς ἐν λόγῳ περιοχὰς καὶ δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα μόνον ἐξάρσεως τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος.

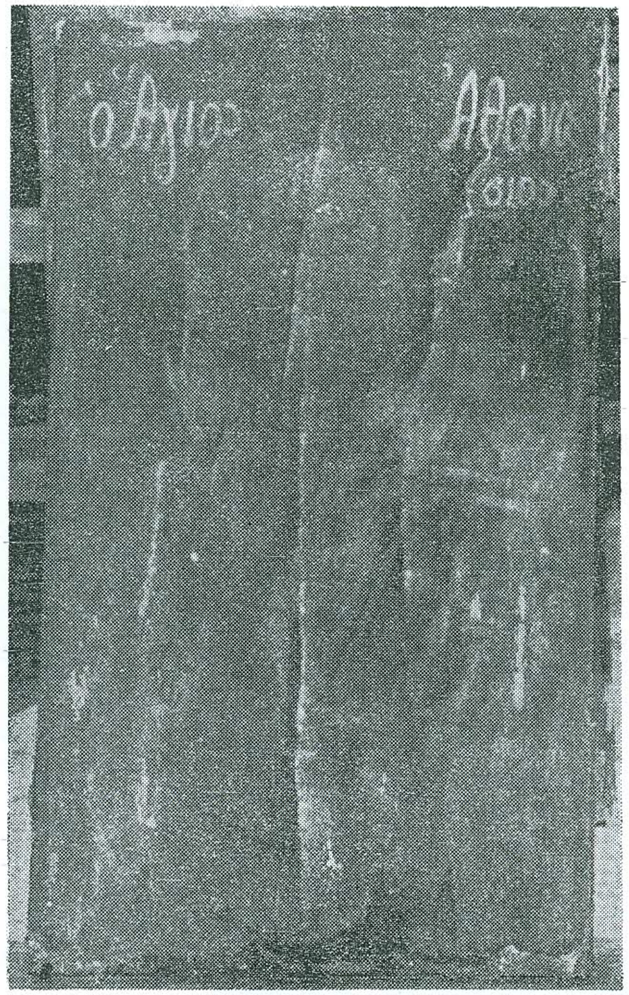

Εἰκ. 3. Ἡ φορητὴ εἰκὼν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου.

Καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ναοὶ οὗτοι παρουσιάζουν πλουσίαν ἐσωτερικὴν διακόσμησιν, διὰ τοιχογραφιῶν συμφώνων πρὸς τὴν βυζαντινὴν ἁγιογραφικὴν παράδοσιν ἢ διὰ ξυλογλύπτων λαϊκῆς τέχνης, ἀποτελεῖ μίαν ἀκόμη ἀπόδειξιν ὑπάρξεως ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἀνθοῦντος πνευματικῶς καὶ ὑλικῶς.

1. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀνηγέρθησαν, μεταξὺ ἄλλων, καὶ οἱ ναοί: ἁγ. Γεωργίου Μοναστηρακίου, Κοιμήσεως Θεοτόκου Ἄνω Ποροΐων, ἁγ. Γεωργίου καὶ ἁγ. Δημητρίου Ἄνω Ποροΐων, Ζωοδόχου Πηγῆς Πλατανακίων, Ἰωάννου Προδρόμου Κάτω Ποροΐων κ.ἄ.

Συμφώνως πρὸς τὴν σωζομένην ἐπιγραφήν (εἰκ. 4), ὁ ὑπὸ μελέτην ναὸς ἐκτίσθη, ὡς ἐλέχθη, τὸ ἔτος 1874, ἐπηκολούθησαν δ' ἐπισκευαὶ αὐτοῦ ἢ ἐργασίαι ἐσωτερικῆς διακοσμήσεως καὶ ὁλοκληρώσεως τοῦ ἔργου κατὰ τὰ ἔτη 1908 καὶ 1925, μὴ δυνάμεναι ὅμως νὰ προσδιορισθοῦν ἐπακριβῶς. Ἐργασίαι ἐπισκευῶν, ἀναφερόμεναι κυρίως εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τῆς στέγης καὶ τὴν δι' ἀσβεστοκονιάματος ἐπένδυσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἐγένοντο προσφάτως, μὲ τὴν συνδρομὴν τῆς ἐκεῖ ἑδρευούσης στρατιωτικῆς Μονάδος.

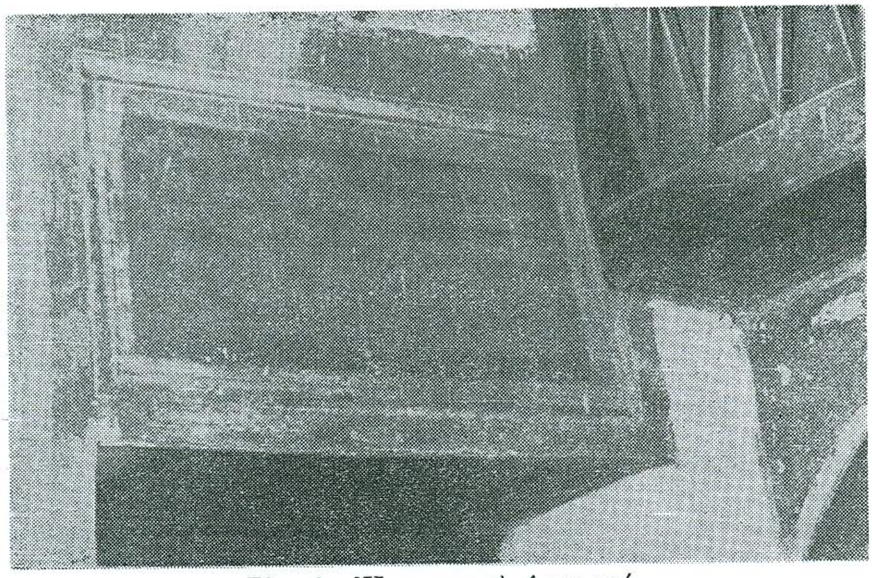

Εἰκ. 4. Ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφή.

III. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Ὁ ναὸς ἔχει σχῆμα τρικλίτου βασιλικῆς, μὲ δύο ταπεινὰς εἰσόδους, μίαν εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ ἑτέραν εἰς τὴν νοτίαν (σχ. Ι, εἰκ. 1 καὶ 2). Τὸ δάπεδον τοῦ ναοῦ εὑρίσκεται κατὰ μίαν βαθμίδα χαμηλότερον τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους.

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κυρίως ναοῦ διαχωρίζουν εἰς τρία κλίτη δύο σειραὶ κιόνων, περιλαμβάνουσαι ἀνὰ τρεῖς κίονας ἑκάστη. Οἱ κίονες εἶναι κτιστοὶ καὶ συνδέονται μεταξύ των διὰ τόξων, στηρίζονται δ' ἐπὶ τῶν στασιδίων καὶ οὐχὶ ἐπὶ τοῦ δαπέδου (σχ. ΙΙ).

Δύο κίονες εὑρίσκονται εἰς τὸ Ἱερόν, στηριζόμενοι καὶ οὗτοι ἐπὶ ξυλίνης βάσεως ὄπισθεν τοῦ εἰκονοστασίου, δύο δ' ἕτεροι ἐπὶ τοῦ γυναικωνίτου.

Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν δύο κίονες, στηριζόμενοι ἐπὶ τοῦ δαπέδου, ὑποβαστάζουν τὸν γυναικωνίτην. Ὁ οὕτω διαμορφούμενος χῶρος ἀποτελεῖ τὸν ἐσωνάρθηκα τοῦ ναοῦ. Ξυλίνη κλῖμαξ, ἀριστερὰ τοῦ ἐσωνάρθηκος, ὁδη-

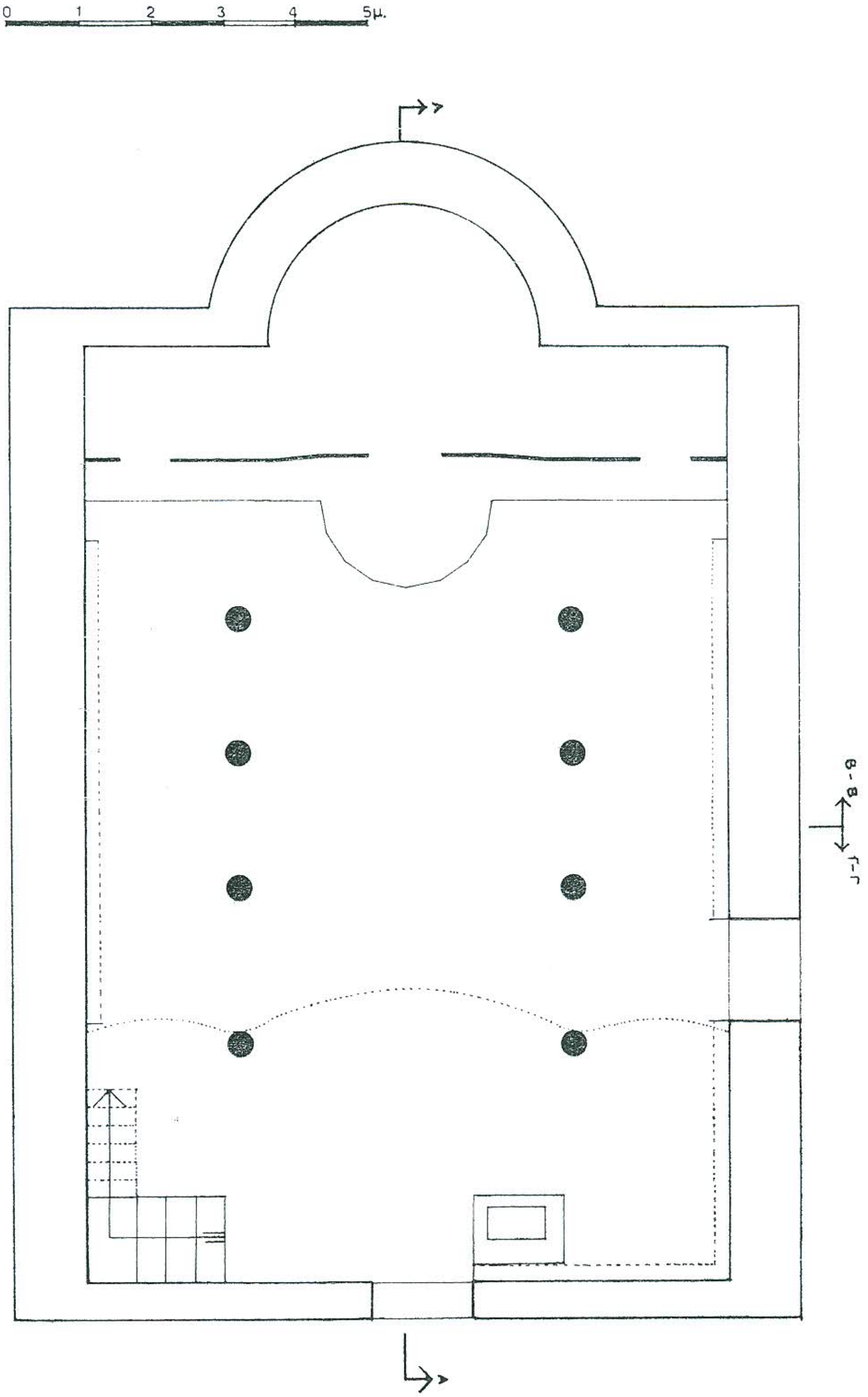

Σχ. 1. Κάτοψις ναοῦ ἁγ. Ἀθανασίου.

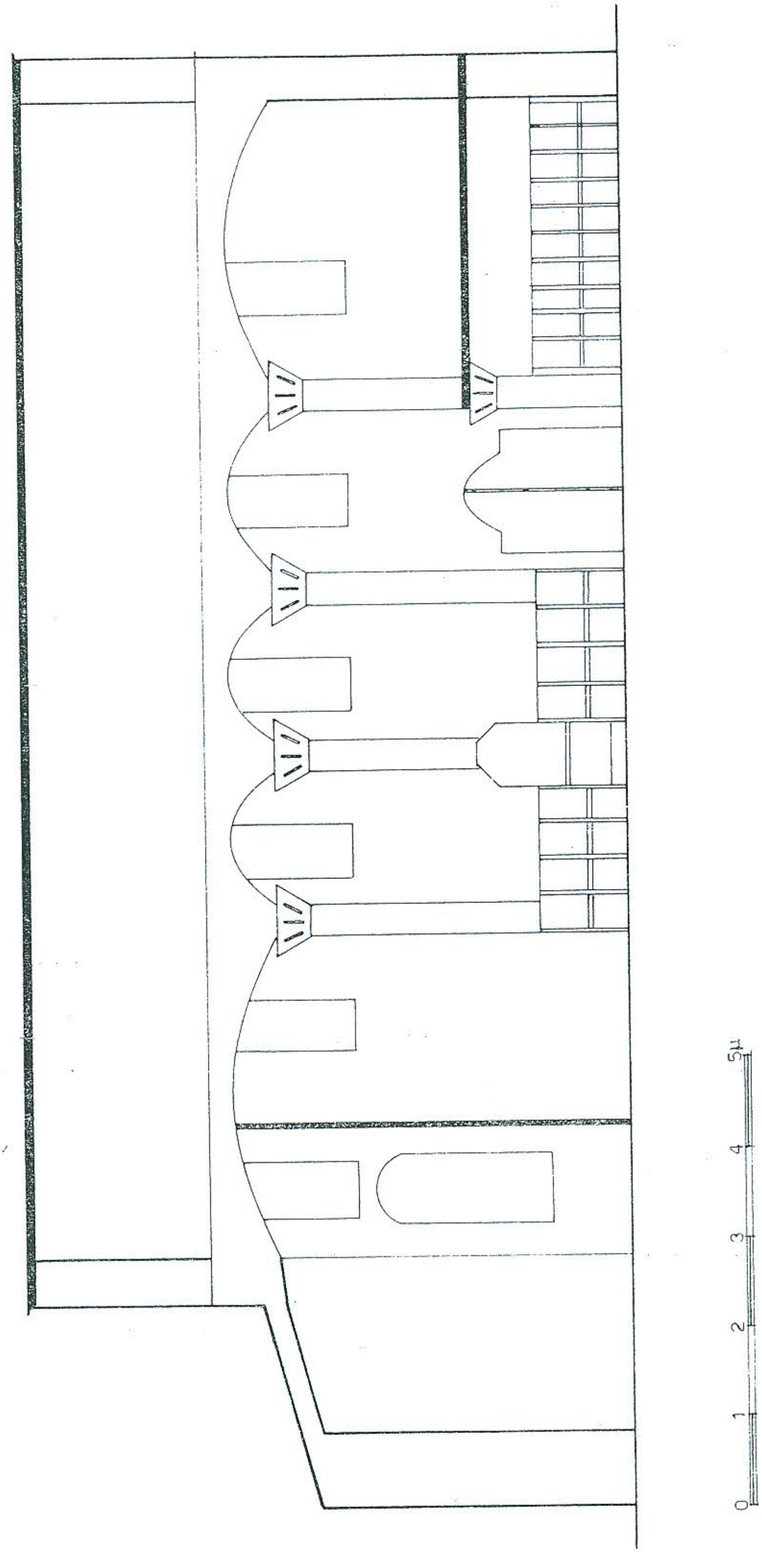

Σχ. 11. Τομὴ νοτίας πλευρᾶς.

γεῖ εἰς τὸν γυναικωνίτην. Οὗτος, πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ κυρίως ναοῦ, ἔχει στηθαῖον ξύλινον καὶ ἐν συνεχείᾳ πλέγμα ἐκ λεπτῶν τεμαχίων ξύλου (καφασωτόν) [1].

Οἱ κίονες ὑποβαστάζουν τὴν ὀροφήν, ἡ ὁποία εἶναι ξυλίνη, κεκοσμημένη διὰ γεωμετρικῶν σχημάτων καὶ φυτικοῦ διακόσμου. Τὸ μεσαῖον κλῖτος εἶναι κατά τι ὑψηλότερον τῶν δύο πλαγίων.

Ὁ κυρίως ναὸς διαχωρίζεται ἐκ τοῦ Ἱεροῦ διὰ ξυλίνου εἰκονοστασίου, φέροντος ξυλόγλυπτον διακόσμησιν καὶ ἐξικνουμένου μέχρι τοῦ ὕψους τῶν δύο πλαγίων κλιτῶν. Ἡ πρόσβασις πρὸς τὸ ἅγιον Βῆμα γίνεται διὰ τριῶν θυρῶν, τῆς Μεσαίας (Ὡραίας Πύλης) καὶ δύο πλαγίων ἑκατέρωθεν. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ναοῦ σχηματίζεται ἡ ἀψὶς τοῦ Ἱεροῦ.

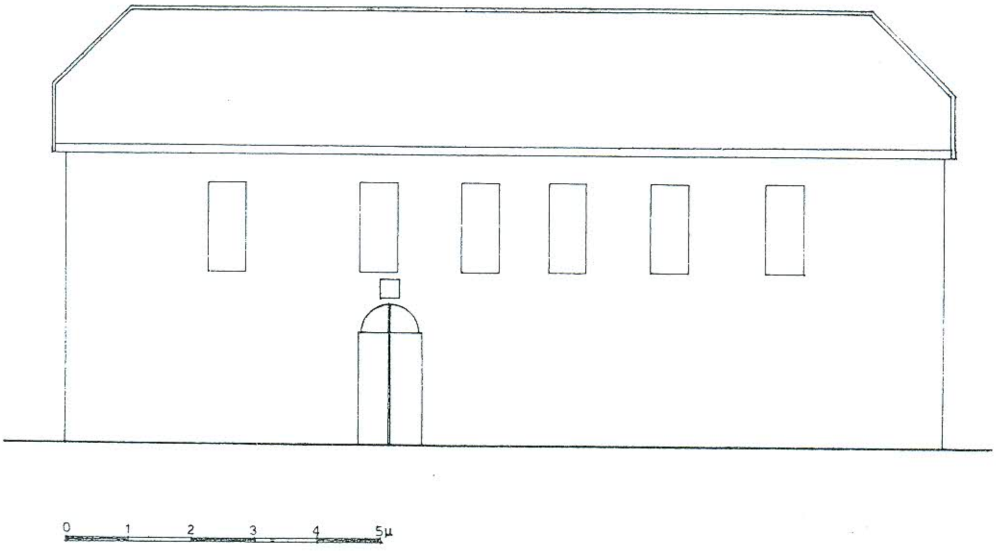

Σχ. ΙΙΙ. Νοτία ὄψις.

Αἱ ἐσωτερικαὶ διαστάσεις τοῦ ναοῦ ἔχουν ὡς ἀκολούθως :

Ἱερόν	:	1,65	×	9 μ.
Κυρίως ναὸς	:	8,30	×	9 μ.
Ἐσωνάρθηξ	:	3,10	×	9 μ.

Ὁ ναὸς φωτίζεται οὐσιαστικῶς ἐκ τῆς νοτίας πλευρᾶς, ὅπου ἔχουν ἀνοιγῆ ἓξ (6) ἐν συνόλῳ ὀρθογώνια παράθυρα (σχ. ΙΙΙ, εἰκ. 1 καὶ 2). Ἀνὰ ἓν παράθυρον φωτίζουν τὸ Ἱερὸν καὶ τὸν γυναικωνίτην, τὰ δ' ἕτερα τέσσαρα τὸν κυρίως ναόν. Εἰς τὸ Ἱερὸν ὑπάρχει ἐπίσης καὶ ἕτερον μικρὸν παράθυρον, ἐξωτερικῶς κυκλικόν, ἄνωθεν τῆς ἁψῖδος, ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς

1. Τὸ καφασωτὸν εἶναι σύνηθες εἰς οἰκίας Μωαμεθανῶν, λόγῳ τῆς ἐν τῷ περιθωρίῳ τῆς ζωῆς θέσεως τῶν γυναικῶν. Εἰς τὸν Χριστιανικὸν ναὸν ὅμως ἡ ὕπαρξις τούτου δὲν σημαίνει κατ' ἀνάγκην ὀθωμανικὴν ἐπίδρασιν. Ἐξυπηρετεῖ

πλευρᾶς (σχ. IV, εἰκ. 1). Ὁμοίως ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ὑπάρχει μικρὸν παράθυρον, πρὸς φωτισμὸν τοῦ γυναικωνίτου [1].

Ὁ ναὸς ἐκτίσθη δι᾽ ἀργῆς λιθοδομῆς, ἐπὶ ἁπλοῦ σχεδίου, τὸ ὁποῖον παρέχει τὴν ἐντύπωσιν τῆς ἁρμονίας καὶ κανονικότητος. Ἡ στέγη εἶναι ἀμφικλινὴς κεραμοσκεπής, εἰς δὲ τὴν δυτικὴν καὶ ἀνατολικὴν πλευρὰν σαμαρωτή.

Παλαιότερον τὴν δυτικὴν καὶ νοτίαν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ ναοῦ περιέτρεχεν ἐστεγασμένη στοά, ἐν εἴδει ἐξωνάρθηκος, ὅπου συνεκεντροῦντο καὶ

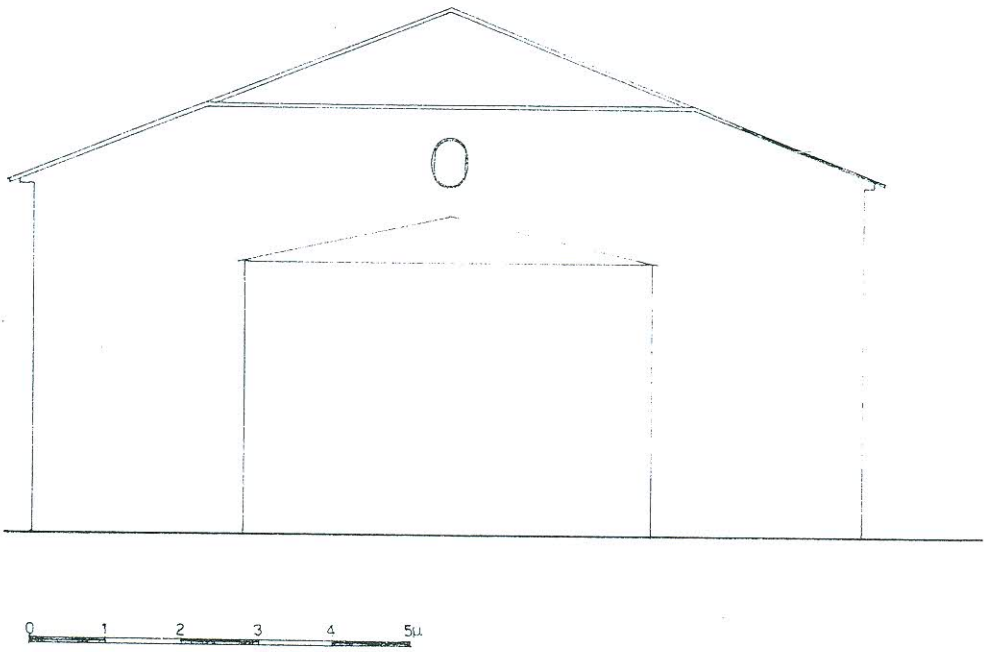

Σχ. IV. Ἀνατολὴ ὄψις.

ἐκάθηντο οἱ πιστοὶ μετὰ τὴν θείαν λατρείαν. Σήμερον ἐκ ταύτης διασώζονται τὰ θεμέλια καὶ αἱ ὑποδοχαὶ τῶν ξυλίνων στηριγμάτων τῆς στέγης.

μᾶλλον πρακτικοὺς σκοποὺς κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας λατρείας. Εἴθισται αἱ γυναῖκες αἱ ἐκκλησιαζόμεναι εἰς τόν γυναικωνίτην νὰ ἐξωτερικεύουν τὰ θρησκευτικά των συναισθήματα ἐκτελοῦσαι βαθείας μετανοίας, μεγαλοσχήμους καὶ πολλοὺς σταυρούς, νὰ ὑψώνουν τὰς χεῖρας των καὶ νὰ κάμπτουν τὰ γόνατά των. Τὸ διαχωριστικὸν πλέγμα (καφασωτὸν) καθιστᾶ ταύτας ἀθεάτους ἀπὸ τὸ λοιπὸν ἐκκλησίασμα, ἐνῷ αὗται δύνανται νὰ παρακολουθοῦν τὰ ἐν τῷ ναῷ τελούμενα.

1. Ἡ τοιαύτη διάταξις τῶν παραθύρων ἔχει τὴν ἐξήγησίν της. Ἡ βορεία πλευρὰ τοῦ ναοῦ, ἔχουσα πρόσοψιν πρὸς τὸ ὄρος Μπέλες, εἶναι ἐκτεθειμένη εἰς τὰς δυσμενεῖς καιρικὰς συνθήκας καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀντεδείκνυται διὰ τὴν διάνοιξιν παραθύρων ἐπ' αὐτῆς.

IV. ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑΙ

Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου Φιλύρας, ἀναγόμεναι εἰς τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνος, ὀφείλονται εἰς λαϊκὸν τεχνίτην. Αὗται καταλαμβάνουν τὴν βορείαν καὶ νοτίαν πλευρὰν τοῦ κυρίως ναοῦ, τὸ μεσαῖον κλῖτος, τὰς τρεῖς πλευρὰς τοῦ Ἱεροῦ (ἀνατολικήν, βορείαν καὶ νοτίαν) καὶ τὰς τρεῖς πλευρὰς τοῦ γυναικωνίτου (βορείαν, νοτίαν καὶ δυτικήν).

Α'. Βορεία πλευρὰ

Εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ κυρίως ναοῦ εἰκονίζεται ἡ Ἁγία Τριάς, ἡ ἑτοιμασία τοῦ θρόνου καὶ ἡ μέλλουσα κρίσις[1]. Φέρει τὴν ἐπιγραφήν : *Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΑΡΟΥΣΙΑ.*

Εἰκ. 5. Δευτέρα Παρουσία.
(Τοιχογρ. Β. πλευρᾶς)

Ἡ μεγαλειώδης αὕτη σύνθεσις διαιρεῖται εἰς τρεῖς ζώνας, διαχωριζομένας ἀπ' ἀλλήλων διὰ νεφέλης (εἰκ. 5).

Εἰς τὴν ἐπάνω ζώνην ζωγραφεῖται, ἐντὸς νεφέλης, ἡ Ἁγία Τριάς. Ὁ Πατήρ, καθήμενος, εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ μὲ τὴν ἀριστερὰν κρατεῖ ἀνοικτὴν βίβλον μὲ τὴν ἐπιγραφήν :

ΕΓΩ	*Ο ΑΚΟ*
ΕΙΜΙ	*ΛΟΥΘΩΝ*
ΤΟ	*ΕΙΜΙ* (sic)
ΦΩΣ	

(Ἐγὼ εἰμὶ τὸ φῶς...ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ . . .)

1. Βλ. Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης, ἔκδ. ὑπὸ Α. Παπαδοπούλου—Κεραμέως, ἐν Πετρουπόλει 1909, σελ. 140-142.

Δεξιὰ τοῦ Πατρός, καὶ εἰς τὴν αὐτὴν στάσιν, εἰκονίζεται ὁ Υἱὸς μὲ ἀνοικτὴν βίβλον, φέρουσαν τὴν ἐπιγραφήν :

ΟΥ	*ΤΟ*
ΤΟΛΑ	*ΦΩ*
ΨΑΝ (sic)	*Σ ΗΜ*
	ΩΝ

(Οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ἡμῶν).

Ὑπεράνω καὶ εἰς τὸ μέσον αὐτῶν παρίσταται τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐν εἴδει περιστερᾶς, ἐκπέμπον δέσμας φωτός. Ἑκατέρωθεν τῆς Ἁγίας Τριάδος ἄγγελοι εἰς στάσιν δεήσεως.

Εἰς τὴν δευτέραν ζώνην, εἰς τὸ μέσον, ὁ Χριστὸς ἔνθρονος, εὐλογῶν δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν. Ἔμπροσθέν του ἀνοικτὴ βίβλος μὲ τὴν ἐπιγραφήν:

ΕΓΩ ΕΙ	*ΤΟΥ*
ΜΙ ΤΟ	*ΚΟΣΜΟΥ*
ΦΩΣ	*Ο ΑΚΟΛΟΥ*
	ΘΩΝ

Δεξιὰ τοῦ Χριστοῦ ἡ Θεοτόκος μὲ ἐσταυρωμένας εἰς τὸ στῆθος τὰς χεῖρας καὶ μετ' αὐτὴν Ἅγιοι εἰς τὴν αὐτὴν στάσιν.

Ἀριστερὰ τοῦ Χριστοῦ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, μὲ ἐσταυρωμένας καὶ οὗτος εἰς τὸ στῆθος τὰς χεῖρας, ὡς καὶ οἱ Ἅγιοι, οἱ ὁποῖοι τὸν ἀκολουθοῦν. Ἡ Θεοτόκος καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος εἶναι ὄρθιοι ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ, ἐνῷ οἱ ἑκατέρωθεν αὐτῶν Ἅγιοι φαίνονται γονατισμένοι ἐντὸς τῆς νεφέλης.

Εἰς τὴν τρίτην ζώνην ζωγραφεῖται ἡ ἑτοιμασία τοῦ θρόνου. Κάτωθεν τοῦ ἐνθρόνου Χριστοῦ τῆς δευτέρας ζώνης ὑπάρχει βάθρον καὶ ἐπ' αὐτοῦ Σταυρός. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ Σταυροῦ ἀνὴρ καὶ γυνὴ γονατιστοὶ καὶ μὲ ἐσταυρωμένας χεῖρας ὑποκλίνονται μὲ εὐλάβειαν. Τὸ γεγονὸς ὅτι αἱ δύο αὗται μορφαὶ στεροῦνται φωτοστεφάνου, μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὴν σκέψιν ὅτι πρόκειται περὶ τῶν πρωτοπλάστων Ἀδὰμ καὶ Εὔας, προσευχομένων δι' ἑαυτοὺς καὶ διὰ τοὺς ἀπογόνους των, ἐπικειμένης τῆς κρίσεως ἁπάντων.

Δεξιὰ τοῦ θρόνου καὶ μετὰ τὸν Ἀδάμ, ἄγγελος μὲ λευκὸν χιτῶνα σαλπίζει πρὸς τὴν πλευρὰν τῶν δικαίων, παρ' αὐτὸν δὲ ὁ ἥλιος. Κάτωθεν τοῦ σαλπίζοντος ἀγγέλου, εἰς τρεῖς ζώνας, πλῆθος Ἁγίων προσβλέπουν πρὸς τὴν πύλην τοῦ Παραδείσου. Διακρίνονται εἰς τὴν πρώτην σειρὰν οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταί, κρατοῦντες Εὐαγγέλιον, καὶ ὁ ἀπ. Πέτρος, μὲ κλειστὸν εἰλητὸν καὶ τὰς κλεῖδας τοῦ Παραδείσου, διὰ τῶν ὁποίων ἀνοίγει τὴν πύλην αὐτοῦ. Ὄπισθεν αὐτῶν διακρίνονται οἱ ἄλλοι Ἀπόστολοι, μὲ φωτοστέφανον, ἀκολουθοῦν δ' εἰς ἄλλας ζώνας ἅγιοι, ἱεράρχαι, μοναχοί, γυναῖκες, βασιλεῖς. Ἅπαντες εἶναι οἱ μετὰ τὴν δικαίαν κρίσιν τοῦ Χριστοῦ δικαιωθέντες καὶ τοποθετηθέντες εἰς τὰ δεξιὰ αὐτοῦ [1].

1. Ἡ ὅλη παράστασις ἀκολουθεῖ πιστῶς τὸ σχετικὸν περὶ τῆς Δευτέρας παρουσίας καὶ τῆς μελλούσης κρίσεως κείμενον τοῦ Εὐαγγελίου (Ματθ. κε' 31 34).

Εἰς τὴν ἀριστερὰν κάτω γωνίαν τῆς ὅλης συνθέσεως τεῖχος διαχωρίζει τὸν κῆπον τῆς Ἐδέμ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ρέουν τέσσαρες ποταμοὶ καὶ δημιουργοῦν πλουσίαν βλάστησιν μὲ παραδείσιον τοπίον [1]. Ἐντὸς τοῦ κήπου τρεῖς καθήμεναι μορφαὶ ἀνδρῶν ἔχουν τοὺς κόλπους των πλήρεις ἀγαθῶν. Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ τῶν Πατριαρχῶν Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ [2].

Ἀριστερὰ τοῦ θρόνου καί μετὰ τὴν Εὔαν ἕτερος ἄγγελος, μὲ ἐρυθρὸν χιτῶνα, σαλπίζει πρὸς τὴν πλευρὰν τῶν ἀδίκων καὶ ἁμαρτωλῶν, μετ' αὐτὸν δὲ ἡ σελήνη.

Ἀκολουθεῖ, εἰς διακεκριμένην θέσιν, ὁ Μωϋσῆς, τείνων τὴν δεξιὰν εἰς σχῆμα διδασκαλίας καὶ κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὰς πλάκας τοῦ Νόμου, μὲ λατινικὴν ἀρίθμησιν τοῦ Δεκαλόγου. Εἶναι ἐστραμμένος πρὸς μίαν ὁμάδα Ἰουδαίων, ὅπως συμπεραίνεται ἀπὸ τὸ χαρακτηριστικὸν κάλυμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπευθύνει τὴν διδασκαλίαν του. Οἱ Ἰουδαῖοι κρατοῦν δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τὸ γένειόν των καὶ ἔχουν μίαν ἔκφρασιν ἀγωνίας καὶ τρόμου, δηλωτικὰ σημεῖα τῆς ἀνυπακοῆς των εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μωϋσέως καὶ τῆς ἐπικειμένης τιμωρίας των ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ (εἰκ. 6).

Κάτω τοῦ θρόνου διακρίνεται ἐξερχομένη ἐκ τῆς νεφέλης μία χεὶρ κρατοῦσα ζυγόν, εἰς τὰς πλάστιγγας τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν εἰλητά, μεταξὺ δὲ τῶν πλαστίγγων ἀνθρωπίνη μορφή, γυμνὴ κατὰ τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος, συμβολίζουσα τὴν ψυχὴν (Ψυχοστασία) (εἰκ. 7). Εἰς τὴν σκηνὴν ταύτην παρίσταται, κατὰ τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν τοῦ ἁγιογράφου, ἡ κρίσις τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἀπόδοσις τῆς δικαιοσύνης. Εἰς τὰ εἰλητὰ εἶναι ἀναγεγραμμέναι, κατὰ τὴν λαϊκὴν πάντοτε ἀντίληψιν, αἱ καλαὶ καὶ αἱ κακαὶ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐμφανίζεται, ἐνώπιον τῆς θείας δικαιοσύνης, γυμνός. Μέλαν πτηνὸν μεταφέρει ὀστοῦν διὰ τοῦ ράμφους του.

---

1. Καὶ ἐνταῦθα ὁ ἁγιογράφος ἀκολουθεῖ πιστῶς τὴν Ἁγίαν Γραφήν: «*Καὶ ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδὲμ.. καὶ ἐξανέτειλεν ὁ Θεὸς ἔτι ἐκ τῆς γῆς πᾶν ξύλον ὡραῖον ... ποταμὸς δὲ ἐκπορεύεται ἐξ Ἐδὲμ ποτίζειν τὸν Παράδεισον ἐκεῖθεν ἀφορίζεται εἰς τέσσαρας ἀρχάς. Ὄνομα τῷ ἑνὶ Φισῶν ... καὶ ὄνομα τῷ ποταμῷ τῷ δευτέρῳ Γεῶν ... καὶ ὁ ποταμὸς ὁ τρίτος Τίγρης ... ὁ δὲ ποταμὸς ὁ τέταρτος Εὐφράτης ...*». (Γενέσ. β' 8-14).

Ἡ περιγραφὴ αὕτη τοῦ Παραδείσου ἀναφέρεται εἰς τὴν προπτωτικὴν κατάστασιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Κατὰ τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, οἱ δίκαιοι ἄνθρωποι, μετὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν καθολικὴν κρίσιν, θὰ ἐπανεύρουν τὸν ἀπολεσθέντα παράδεισον. Οὕτως ὁ λαϊκὸς ζωγράφος τῆς ὑπ' ὄψει παραστάσεως, διὰ τῶν αἰσθητικῶν αὐτοῦ μέσων, δογματίζει.

2. Συνήθης εἶναι ἡ ἀναφορὰ καὶ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ Εὐχῶν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τοὺς Πατριάρχας Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ. (Πρβλ. Ματθ. η' 11, Λουκ. ιστ' 22-23).

Είκ. 6. Μωϋσῆς.
(Λεπτομέρεια τοιχογρ. Δευτέρας Παρουσίας)

Εἰκ. 7. Ψυχοστασία.
(Λεπτομέρεια τοιχογρ. Δευτέρας Παρουσίας)

Ἄγρια ζῶα κατασπαράσσουν ἀνθρώπους καὶ διασκορπίζουν τὰ ὀστᾶ τούτων. Ἐντὸς λίμνης ἰχθύες κατατρώγουν ἄλλα ὀστᾶ. Νεκροὶ ἀνεγείρονται ἐκ τῶν μνημείων [1].

Ὁ ζυγὸς κλείνει πρὸς τὰ δεξιά, πρὸς τὴν πλευρὰν τῶν δικαίων. Δύσμορφα ὄντα (δαίμονες) ἐπιδιώκουν νὰ σύρουν τὴν πλάστιγγα πρὸς τὴν πλευράν των, ἐνῷ ἀπὸ τῆς ἀντιθέτου πλευρᾶς δύο ἄγγελοι, μὲ ἀναπεπταμένας πτέρυγας, τοὺς καταπολεμοῦν διὰ μακρῶν ἀκοντίων. Μετὰ τοὺς δαίμονας, πλῆθος ἀνθρώπων (ἱερεῖς, Ἰουδαῖοι, ἄνδρες, γυναῖκες, γέροντες), ὁδηγοῦνται εἰς τὸν τόπον τῶν βασάνων [2]. Περισφίγγονται ὑπὸ ἁλύσεως, τὴν ὁποίαν κρατεῖ δαίμων προπορευόμενος αὐτῶν. Ἀκολουθεῖ ὁ τόπος τῶν βασάνων, μὲ τὸν πύρινον ποταμὸν καὶ τοὺς δράκοντας τῆς κολάσεως.

Καὶ τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς παραστάσεως ἐνέχει ἔντονον τὴν σφραγίδα τοῦ λαϊκοῦ τεχνίτου, εἶναι ἐκφραστικὸν τῆς λαϊκῆς ἀντιλήψεως καὶ τρομακτικὸν διὰ τὸ λαϊκὸν αἴσθημα.

Ἡ ὅλη παράστασις τῆς Δευτέρας Παρουσίας ἀκολουθεῖ πιστῶς τὴν μεταβυζαντινὴν παράδοσιν τῆς εἰκονογραφικῆς τέχνης [3].

Ἡ κατάτμησις τοῦ ὅλου θέματος εἰς ζώνας, χωριζομένας ἀπ᾽ ἀλλήλων διὰ νεφελῶν [4], δὲν διασπᾷ τὴν ἑνότητα τῆς παραστάσεως, ἀλλ᾽ ἀντιθέτως ἐμφανίζει ταύτην ὑπὸ καθολικὸν πρῖσμα, κατὰ τὴν πραγματικὴν ἀλληλουχίαν τῶν γεγονότων καὶ κατ᾽ ἀφηγηματικὴν τεχνοτροπίαν.

Τὴν τοιαύτην διάταξιν τοῦ θέματος ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς ἄλλους, παλαιοτέρους, ναοὺς τῆς Μακεδονίας [5], τοῦτο δ᾽ ἀποδεικνύει τὴν δημιουργηθεῖσαν εἰς τὴν ἐν λόγῳ περιοχὴν κοινὴν εἰκονογραφικὴν παράδοσιν.

Βεβαίως ὑπάρχει μία τυποποίησις καὶ σχηματοποίησις εἰς τὰ πρόσωπα,

---

1. Ἡ ὅλη σκηνὴ εἶναι λίαν παραστατικὴ καὶ ἐκφράζει τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν. Οἱ καθ᾽ οἱονδήποτε τρόπον ἀποθανόντες (φυσιολογικῶς, ναυαγήσαντες, κατασπαραχθέντες ὑπὸ θηρίων κλπ.) θὰ ἀναστηθοῦν πρὸς κρίσιν. Πρβλ. τὸ τῆς Ἁγίας Γραφῆς: «*ὁ Κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταβήσεται ἀπ᾽ οὐρανοῦ καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἀναστήσονται πρῶτον*» (Θεσσ. Α΄ δ΄ 16).

2. Συμφώνως πρὸς τὸ ῥητὸν τῆς Γραφῆς: «*τότε ἐρεῖ καὶ τοῖς ἐξ εὐωνύμων· πορεύεσθε ἀπ᾽ ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον...*» (Ματθ. κε΄ 41).

3. Πρβλ. Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 140 κέ. καὶ Ἀνδρ. Ξυγγοπούλου, Σχεδίασμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἅλωσιν, Ἀθῆναι 1957, σελ. 106.

4. Ἡ διαίρεσις τῶν τοιχογραφιῶν εἰς ζώνας παρατηρεῖται ἀπὸ τοῦ 15ου αἰῶνος κέ. Βλ. σχετικῶς Ἀνδρ. Ξυγγοπούλου, Τὰ μνημεῖα τῶν Σερβίων, Ἀθῆναι 1957, σελ. 83 κέ.

5. Βλ. Ν. Μουτσοπούλου, Καστοριά, Παναγία ἡ Μαυριώτισσα, Ἀθῆναι 1967, σελ. 38 - 39, πίν. 39. Ἐπίσης Στ. Πελεκανίδου, Βυζαντινὰ καὶ Μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας, Θεσσαλονίκη 1960, σελ. 23.

εἰς τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὴν στάσιν αὐτῶν, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν ἔκφρασιν. Τοῦτο ὅμως εἶναι ἀποτέλεσμα γενικωτέρας σχηματοποιήσεως τῆς μεταβυζαντινῆς ἁγιογραφικῆς τέχνης καὶ ἐλλείψεως μεγάλων δημιουργῶν ἁγιογράφων. Τὴν μονοτονίαν διασπᾷ ἡ πολυχρωμία τῶν ἐνδυμάτων καὶ ἡ ἀποτύπωσις εἰς τὰ πρόσωπα τῶν ἀνθρώπων διαφόρων συναισθημάτων.

῞Οσον ἀφορᾷ τὸ θέμα τῆς ψυχοστασίας, καὶ τοῦτο εἶναι γνωστὸν ἐξ ἄλλων τοιχογραφιῶν [1].

᾿Εξ ἀπόψεως τεχνοτροπίας παρατηρητέον, ὅτι αἱ μορφαὶ εἶναι ἁδρῶς περιγεγραμμέναι. Μὲ παχείας γραμμὰς χαράσσονται τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου. Οἱ ὀφθαλμοὶ εἶναι μεγάλοι καὶ ἔντονοι, σημειοῦνται δὲ ἐπίσης δι᾿ ἐντόνων γραμμῶν ἡ ρὶς καὶ τὰ χείλη. Αἱ κινήσεις εἶναι συγκρατημέναι, αἱ μορφαὶ μᾶλλον στατικαί. Τὰ ἐνδύματα ἀποτελοῦνται ἀπὸ χιτῶνα καὶ χλαμύδα, πίπτουν δὲ κατὰ φυσικὸν τρόπον ἐπὶ τῶν σωμάτων, μὲ ἁπλᾶς καὶ ὀλίγας πτυχώσεις.

῾Η ὅλη ἐκτέλεσις τῆς παραστάσεως παρέχει τὴν ἐντύπωσιν τῆς ἁπλοϊκότητος καὶ φυσικότητος. ῾Οδηγούμεθα οὕτως εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἔχομεν ἐνώπιον ἡμῶν τὴν μοναστικὴν τεχνοτροπίαν, ἡ ὁποία ἕλκει τὴν καταγωγήν της ἐξ ᾿Ανατολῶν [2]. ῾Η ἑλληνικὴ ἐπίδρασις τῶν ἐκλεπτισμένων προσώπων, τῆς πο-

---

1. Βλ. Κ. Καλοκύρη, Προέλευσις τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τοῦ γεωγραφικοῦ χώρου τῆς Μακεδονίας, τῆς Σερβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας, Θεσ/κη 1970, πίναξ 40, εἰκὼν β΄, ὅπου προσκομίζεται παράδειγμα ἐκ Decani (Γιουγκοσλαβίας). Συγκρινομένη ἡ σκηνὴ τῆς ψυχοστασίας εἰς ἅγ. ᾿Αθανάσιον μὲ τὴν ἀντίστοιχον, τὴν εὑρισκομένην εἰς Decani, ἡ ὁποία ἀνάγεται εἰς τὸν 14ον αἰῶνα, παρουσιάζει ὡρισμένας διαφοράς, μικρὰς μέν, ἀλλὰ χαρακτηριστικὰς τῆς τεχνοτροπίας. ῾Η ψυχὴ εἰς τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν τοιχογραφίαν ἵσταται μὲ τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας εἰς τὸ στῆθος καὶ γυμνὴ μόνον κατὰ τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος, ἐνῷ εἰς τὸ Decani ἡ δεξιὰ χεὶρ εἶναι ἐλαφρῶς τεταμένη, ἡ ἀριστερὰ μὲ ἀνοικτὴν παλάμην φέρεται πρὸς τὸ στῆθος, τὸ δ' ὅλον σῶμα εἶναι γυμνόν. ῾Η παράστασις τῆς ψυχῆς εἰς τὸ ἡμέτερον μνημεῖον, μὲ τὴν σχηματικὴν καὶ ἁδρὰν περιγραφήν, ἐκφράζει μύχια ἐσωτερικὰ συναισθήματα. ᾿Επίσης, εἰς τὸ μνημεῖον τοῦ Decani εἶναι ἐμφανὴς ἡ ἐπέμβασις καὶ τοῦ ἀγγέλου καὶ τοῦ δαίμονος εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς δικαιοσύνης, ἐνῷ εἰς τὸ ὑπ' ὄψει μνημεῖον μόνον ὁ δαίμων ἐπεμβαίνει, διὰ νὰ σύρῃ τὸν ζυγὸν πρὸς τὴν πλευράν του. Καὶ τοῦτο ἐκφράζει τὴν ἀντίληψιν τοῦ καλλιτέχνου εἰς τὸ θέμα τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ὁρίων τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Θεοῦ. ᾿Εξ ἄλλου, ἡ ἠρεμία τοῦ ἀγγέλου τοῦ Decani ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὴν ἑτοιμότητα καὶ ἐγρήγορσιν τῶν ἀγγέλων τῆς ἡμετέρας τοιχογραφίας. Τέλος δέ, οἱ δαίμομονες εἰς τὸ μνημεῖον Decani ζωγραφοῦνται ἀνθρωπόμορφοι, ἐνῷ εἰς τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν τοιχογραφίαν εἶναι λίαν δύσμορφοι καὶ κερατοφόροι. Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω, θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ ἡμετέρα τοιχογραφία προέρχεται ἀπὸ λαϊκὸν τεχνίτην καὶ ἀνταποκρίνεται πληρέστερον πρὸς τὰ θρησκευτικὰ συναισθήματα τῶν πιστῶν.

2. Βλ. ᾿Ανδρ. Ξυγγοπούλου, Τὰ μνημεῖα τῶν Σερβίων, ἔνθα ἀνωτ., σελ. 72 κέ., ὅπου γίνεται λόγος περὶ ἀνατολικῆς ἐπιδράσεως εἰς τὴν τέχνην

λυπτύχου ἐνδυματολογίας, τῶν χαριεσσῶν κινήσεων, αἱ ὁποῖαι διασποῦν τὸν νόμον τῆς μετωπικότητος, ἀπουσιάζει[1]. Τοῦτο ἄλλωστε εἶναι πολὺ φυσικόν. Ἡ περιοχὴ εἶναι ἀπομεμακρυσμένη ἐκ τῶν μεγάλων καλλιτεχνικῶν κέντρων καὶ στερεῖται οἰκονομικῶν μέσων[2].

Εἰς τὴν ὅλην σύνθεσιν κυριαρχεῖ ποικιλία χρωμάτων, προτιμωμένων τῶν βαθέων (κυανοῦν, ἐρυθρόν, πράσινον, φαιόν, μέλαν), τὰ ὁποῖα ἀνταποκρίνονται πληρέστερον πρὸς τὸ θέμα καὶ δημιουργοῦν ἀνάλογα συναισθήματα καὶ ἐντυπώσεις εἰς τοὺς πιστούς.

Οὕτως ὁ ἁγιογράφος, διὰ τῶν ἐκφραστικῶν αὐτοῦ μέσων, ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ του, νὰ ὑπηρετήσῃ δηλ. τὴν λατρείαν.

Β΄. Νοτία πλευρὰ

Αἱ ἁγιογραφίαι τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ εἶναι διατεταγμέναι ὡς ἀκολούθως :

1. Εἰς τὰς πλαγίας πλευρὰς τῶν παραθύρων ἅγιοι ἀσκηταί.

2. Εἰς τὰς μεταξὺ τῶν παραθύρων ἐπιφανείας ἕτεροι ὁλόσωμοι ἅγιοι.

3. Κάτω τῶν παραθύρων, εἰς μίαν ζώνην, τρεῖς ἁγιογραφικαὶ παραστάσεις, ἀναφερόμεναι εἰς παραβολὰς τοῦ Χριστοῦ.

Ἀναλυτικώτερον, αἱ ἁγιογραφίαι αὗται ἔχουν ὡς ἀκολούθως :

1. Οἱ εἰς τὰς πλαγίας πλευρὰς τῶν παραθύρων ἱστορούμενοι ἅγιοι καταλαμβάνουν ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ πάχους τοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ. Ἀρχόμενοι ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ βαίνοντες πρὸς δυσμὰς παρατηροῦμεν τὰς κάτωθι ἁγιογραφίας :

α) Εἰς τὸ δεύτερον παράθυρον (τὸ πρῶτον εὑρίσκεται εἰς τὸ Ἱερὸν) καὶ εἰς τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ πλευρὰν ΑΓΙΟΣ ΣΑΒΒΑΣ, εἰς δὲ τὴν δεξιὰν ΟΝΟΥΦΡΙΟΣ.

β) Εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ τρίτου παραθύρου ΑΝΤΩΝΙΟΣ, εἰς δὲ τὴν δεξιὰν ΠΑΧΩΜΙΟΣ.

γ) Εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ τετάρτου παραθύρου ΑΓΙΟΣ ΕΥΘΥΜΙΟΣ, εἰς δὲ τὴν δεξιὰν ΙΛΑΡΙΟΝ (sic).

δ) Εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ πέμπτου παραθύρου ΑΓΙΟΣ ΑΡΣΕ-

---

τῶν Βαλκανίων ἀπὸ τοῦ 11ου αἰ. καὶ μετέπειτα. Βλ. ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ, Μανουὴλ Πανσέληνος, Ἐκδόσεις Ἀθηνῶν, 1956, σελ. 25, Ἀγγ. Προκοπίου, Τὸ Μακεδονικὸ ζήτημα στὴ Βυζαντινὴ ζωγραφική, Ἀθήνα 1962, σελ. 28 κέ. καὶ Κων. Κολοκύρη, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 25 κέ.

1. Βλ. Ἀγγ. Προκοπίου, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 34 κέ., Ἀνδρ. Ξυγγοπούλου, Μανουὴλ Πανσέληνος, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 18, 25.

2. Ἀνδρ. Ξυγγοπούλου, Τὰ μνημεῖα τῶν Σερβίων, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 89, 117.

ΝΙΟΣ, εἰς δὲ τὴν δεξιὰν ΑΘΑΝΑΣ (ΙΟΣ;).

Εἰς τὴν τελευταίαν ἁγιογραφίαν, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, πρόκειται περὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου. Τοῦτο ἐξάγεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἅπαντες οἱ Ἅγιοι εἰς τὰς πλευρὰς τῶν παραθύρων εἶναι ἀσκηταί, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ εἰλητοῦ, ὅπερ ὁ ἐν λόγῳ ἀσκητὴς φέρει :

τὸ δέ...
ἀντω
οστις
βουληθη
πράξαι

Ἀποκλείεται πάντως νὰ εἶναι ὁ ἅγ. Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας, διότι οὗτος ζωγραφεῖται παραπλεύρως, εἰς τὴν μεταξὺ τῶν παραθύρων ἐκτεινομένην ἐπιφάνειαν [1].

Ἅπαντες οἱ ὡς ἄνω Ἅγιοι παρίστανται ὁλόσωμοι καὶ κρατοῦν εἰλητά. Ἡ ἐνδυμασία καὶ ἡ ἐν γένει ἐμφάνισις τοῦ σώματός των φέρουν ἔκδηλα τὰ σημεῖα τῆς ἐν τῇ ἐρήμῳ ἀσκήσεως αὐτῶν[2]. Καὶ ἐνταῦθα τὰ περιγράμματα εἶναι μὲ χονδρὰς γραμμάς, τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου ἔντονα, οἱ ὀφθαλμοὶ μεγάλοι. Ἡ ἀπουσία κινήσεως ἀπὸ τὰ σώματα καὶ ἡ ἐν γένει εὐλαβὴς στάσις, γνωρίσματα ἑνὸς ἀρχαϊκοῦ ρυθμοῦ εἰς τὴν ζωγραφικήν, προερχομένου ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν [3], εἶναι τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῶν παραστάσεων τούτων.

2. Αἱ μεταξὺ τῶν παραθύρων ἐπιφάνειαι τοῦ τοίχου τῆς νοτίας πλευρᾶς καλύπτονται ἀπὸ ὁλοσώμους Ἁγίους.

α) Εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου παραθύρου ἐπιφάνειαν ὁ ΑΓΙΟΣ ΒΛΑΣΙΟΣ.

β) Μεταξὺ τρίτου καὶ τετάρτου παραθύρου ΑΓΙΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ.

γ) Μεταξὺ τετάρτου καὶ πέμπτου παραθύρου ΑΓΙΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡ(Ε)ΙΑΣ.

Ἅπαντες φέρουν ἱερατικὴν στολήν, εὐλογοῦν διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατοῦν κλειστὸν Εὐαγγέλιον μὲ τὴν ἀριστεράν.

Ἡ μετωπικότης, τὰ ἁδρὰ χαρακτηριστικὰ καὶ οἱ ἔντονοι ὀφθαλμοὶ εἰ-

---

1. Πρβλ. Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 163 (τρόπος ἀπεικονίσεως τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου τοῦ ἐν τῷ Ἄθῳ, προσομοιάζων πρὸς τὴν ἐξεταζομένην τοιχογραφίαν).

2. Βλ. Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 162-163 (περὶ τῆς ἁγιογραφήσεως τῶν ἁγίων Ἀντωνίου, Σάββα, Εὐθυμίου, Ἱλαρίωνος, Ἀρσενίου καὶ Παχωμίου).

3. Πρβλ. Ἀγγ. Προκοπίου, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 28 κέ., Κ. Καλοκύρη, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 35, Ἀνδρ. Ξυγγοπούλου, Μανουὴλ Πανσέληνος, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 25.

ναι καὶ ἐδῶ οἱ τρόποι ἐκφράσεως τοῦ ἁγιογράφου. Τὰ ἐνδύματα εἶναι πλούσια, αἱ πτυχώσεις ὀλίγαι καὶ κανονικαί, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ φαίνεται διωγκωμένον τὸ ἀνθρώπινον σῶμα. Ἐλλείπει ἡ πολυσταυρία, ἡ πολυχρωμία, τὰ ποικίλα σχέδια τῶν ἐνδυμάτων καὶ ἐν γένει ἡ πολυτέλεια. Ἡ ἱερατικὴ στολὴ εἶναι ἁπλῆ καὶ λιτή.

3. Τὴν κάτωθεν τῶν προηγουμένων παραστάσεων ἐπιφάνειαν τῆς νοτίας πλευρᾶς καταλαμβάνουν τρεῖς διαδοχικαὶ παραστάσεις, διαχωριζόμεναι μεταξύ των διὰ πλαισίων. Ἑκάστη τούτων ἔχει ὡς θέμα μίαν παραβολὴν ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ. Εἶναι διατεταγμέναι, ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς, ὡς ἀκολούθως :

α) ***Ὁ πλούσιος καὶ ὁ πτωχός.*** Παρίσταται πολυτελὴς τράπεζα, εἰς

Εἰκ. 8. Ὁ πτωχὸς Λάζαρος.

(Λεπτομέρεια)

τὸ μέσον κάθηται ὁ οἰκοδεσπότης καὶ ἑκατέρωθεν αὐτοῦ ἀνὰ ἓν ἀνδρόγυνον. Εἰς τὸ ἄκρον τῆς τραπέζης θεραπαινὶς ὑπηρετεῖ. Εἰς τὸ βάθος διακρίνεται πολυτελὴς οἰκία, μὲ κίονας, τόξα καὶ ἁψῖδας. Εἰς τὸ κάτω δεξιὸν ἄκρον τῆς εἰκόνος ὁ πτωχὸς Λάζαρος, γυμνὸς κατὰ τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος, γονυκλινής, τείνει τὰς χεῖρας ἱκετευτικῶς (εἰκ. 8). Τὸ σῶμα του εἶναι διάστικτον ἀπὸ πληγάς. Δύο κύνες ἑκατέρωθεν τοῦ πτωχοῦ, λείχουν ὁ εἷς τὰς πληγὰς τοῦ ἄνω μέρους τοῦ σώματος, ὁ δ᾽ ἕτερος τὰς πληγὰς τῶν ποδῶν. Ἡ ὅλη σύνθεσις τῆς παραστάσεως ἀκολουθεῖ πιστῶς τὴν σχετικὴν ἀφήγησιν τῆς εὐαγγελικῆς περικοπῆς [1].

1. Λουκᾶ ιστ´ 19-21.

β) ***Ὁ πτωχὸς εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Ἀβραάμ.*** Παρίσταται ὁ Παράδεισος ἀριστερὰ καὶ ἡ Κόλασις δεξιά, διαχωριζόμενοι ἀπ' ἀλλήλων δι' ἑνὸς τείχους. Ἐντὸς τοῦ κήπου τοῦ Παραδείσου ὁ Ἀβραὰμ καθήμενος κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς εἰς τοὺς κόλπους του τὸν πτωχὸν Λάζαρον, μικρόσωμον, ἡμίγυμνον. Εἰς τὴν ἀριστερὰν κρατεῖ ποτήριον. Εἰς τὴν κάτω δεξιὰν γωνίαν τῆς παραστάσεως ζωγραφεῖται, ἐντὸς φλογός, ὁ πλούσιος, δοκιμαζόμενος ἀπὸ τὸ μαρτύριον τῆς δίψης. Φέρει τὴν ἀριστερὰν χεῖρα εἰς τὸ ἀνοικτὸν στόμα του καὶ τείνει τὴν δεξιὰν πρὸς τὸν Ἀβραάμ, ζητῶν ὕδωρ, διὰ νὰ δροσίσῃ τὰ χείλη του.

Ἡ παράστασις αὕτη ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς προηγουμένης, ἔχει δ' ὡς βάσιν τὰ αὐτὸ εὐαγγελικὸν κείμενον [1].

γ) ***Ὁ Τελώνης καὶ ὁ Φαρισαῖος.*** Ἡ παράστασις ἀπεικονίζει τὸ ἐσωτερικὸν ναοῦ. Τρεῖς κίονες συνδέονται μεταξύ των διὰ τόξων, σχηματιζομένων οὕτω δύο ἁψίδων. Κάτω τῶν ἁψίδων ὁ Φαρισαῖος καὶ ὁ Τελώνης προσεύχονται. Ὁ Φαρισαῖος εἶναι πολυτελέστερον τοῦ Τελώνου ἐνδεδυμένος. Φορεῖ ὑποδήματα, ποδήρη χιτῶνα, δεύτερον χιτῶνα ἐξικνούμενον μέχρι τῶν γονάτων, ζώνην, χλαμύδα καὶ ἕτερον ἔνδυμα, ἐν εἴδει ὠμοφορίου. Φέρει τὴν δεξιὰν χεῖρα εἰς τὸ στῆθος, εἰς σχῆμα εὐχαριστίας, καὶ τείνει τὴν ἀριστερὰν πρὸς τὰ κάτω, μὲ ἀνοικτὴν τὴν παλάμην. Ἔχει λευκὸν γένειον. Ἡ ὅλη στάσις καὶ ἔκφρασις αὐτοῦ δεικνύουν ἐντόνως αὐτοπεποίθησιν καὶ ὑπερηφάνειαν.

Ὁ Τελώνης εἶναι ἀνυπόδητος, φορεῖ χιτῶνα καὶ χλαμύδα, στηρίζεται ἐπὶ τοῦ κίονος, κύπτει ἐλαφρῶς τὴν κεφαλὴν καὶ φέρει τὰς χεῖρας σταυροειδῶς ἐπὶ τοῦ στήθους. Ἔχει καστανὸν γένειον. Ἐκ τῆς ὅλης στάσεως καὶ ἐκφράσεως αὐτοῦ ἐκδηλοῦνται συναισθήματα φόβου καὶ ταπεινοφροσύνης (εἰκ. 9 καὶ 10).

Εἰς τὴν παράστασιν ταύτην ὁ τεχνίτης ἀντλεῖ ἐπίσης τὸ θέμα του ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχον διήγησιν τῆς Καινῆς Διαθήκης, τὴν ἀναφερομένην εἰς τὴν παραβολὴν τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου [2].

Αἱ τρεῖς ἀνωτέρω τοιχογραφίαι παρουσιάζουν ἁπλότητα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου. Κυριαρχοῦν αἱ εὐθεῖαι γραμμαί. Ἔντονα καὶ παχέα περιγράμματα, ἀκινησία καὶ μετωπικότης, μεγάλοι ὀφθαλμοί, σαρκώδη σώματα, ὀγκώδεις μορφαί, ἀποτελοῦν τὰ κύρια γνωρίσματα. Τὰ ἐνδύματα εἶναι καὶ ἐνταῦθα εὐρύχωρα μὲ ἐλαχίστας πτυχώσεις, πίπτοντα κατ' εὐθείας γραμμὰς ἐπὶ τῶν σωμάτων. Ἡ ἁπλοϊκότης τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, τὰ ὁποῖα ὁ ἁγιογράφος χρησιμοποιεῖ ὡς διακοσμητικὰ εἰς τὰς παραστάσεις του—ἡ οἰκία εἰς τὴν παραβολὴν τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ πτωχοῦ, τὸ ἐσωτερικὸν ναοῦ εἰς

1. Λουκᾶ ιστ' 22-26.

2. Λουκᾶ ιη' 10 - 14. Πρβλ. Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, ἔνθα ἀνωτ., σελ. 124.

Εἰκ. 9. Τελώνης καὶ Φαρισαῖος.

(Τοιχογρ. Ν. πλευρᾶς)

Εἰκ. 10. Τελώνης.

(Λεπτομέρεια εἰκόνος 9)

τὴν παράστασιν τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου—μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἁπλότητα τῶν ἀρχιτεκτονικῶν σχεδίων τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς. Οἱ δὲ χρησιμοποιούμενοι ὡς διακοσμητικὰ στοιχεῖα τῶν παραστάσεων κίονες, φέρουν εἰς τὴν μνήμην μας τοὺς ἀντιστοίχους κίονας τῆς κρητομυκηναϊκῆς ἐποχῆς.

Γ'. Μεσαῖον κλῖτος

Τὰς τρεῖς πλευρὰς τοῦ μεσαίου κλίτους, νοτίαν, δυτικὴν καὶ βορείαν, διατρέχουν, ἐν εἴδει ζωφόρου, παραστάσεις ἐκ τοῦ βίου τοῦ Χριστοῦ, ἅπασαι ἐντὸς πλαισίων. Ὑπεράνω δὲ τῶν κιονοκράνων καὶ εἰς τὸ τρίγωνον, τὸ

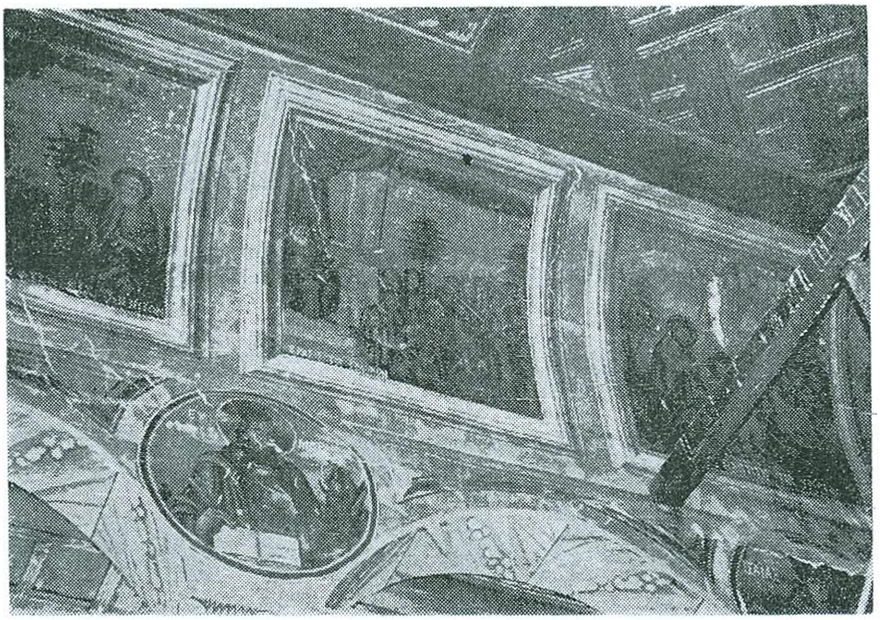

Εἰκ. 11. Τοιχογραφίαι μεσαίου κλίτους.

ὁποῖον σχηματίζουν τὰ τόξα, ζωγραφοῦνται οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταὶ καὶ ἰσάριθμοι Προφῆται, ἐντὸς στηθαίων (εἰκ. 11).

1. Σκηναὶ ἐκ τοῦ βίου τοῦ Χριστοῦ.

α) Ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ μεσαίου κλίτους καὶ ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς, ὑπάρχουν αἱ κάτωθι παραστάσεις:

I.—Ο ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ
II.—ΑΣΠΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΕΛΙΣΑΒΕΤ
III.—Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ
IV.—Η ΥΠΑΠΑΝΤΗ
V.—Η ΦΥΓΗ ΕΙΣ ΑΙΓΙΠΤΟΝ
VI.—ΚΡΗΣΙΣ ΤΟΥ ΣΟΛΟΜΩΝ
VII.—Η ΒΑΠΤΙΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ
VIII.—Ο ΧΡΙΣΤΟΣ ΠΕΙΡΑΖΟΜΕΝΟΣ
IX.—Ο ΧΡΙΣΤΟΣ ΕΠΙΤΙΜΩΝ ΤΟΙΣ ΑΝΕΜΟΙΣ ΚΑΙ ΤΗ ΘΑΛΑΣΣΗ

β) Ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς καὶ ὑπεράνω τοῦ γυναικωνίτου:

I.—Ο ΧΡΙΣΤΟΣ ΜΕΤΑΒΑΛΛΩΝ ΤΟ ΥΔΩΡ ΕΙΣ ΟΙΝΟΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΝ ΚΑΝΑ ΓΑΜΟΝ
II.—Ο ΧΡΙΣΤΟΣ ΙΟΜΕΝΟΣ ΤΟΝ ΥΟΝ ΤΗΣ ΧΗΡΑΣ

γ) Ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ μεσαίου κλίτους καὶ ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, αἱ κάτωθι παραστάσεις:

I.—Ο ΧΡΙΣΤΟΣ ΙΟΜΕΝΟΣ ΤΟΝ ΠΑΡΑΛΥΤΟΝ
II.—Η ΒΑΪΦΟΡΟΣ
III.—Ο ΜΥΣΤΙΚΟΣ ΔΕΙΠΝΟΣ
IV.—Η ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ
V.—Η ΠΡΟΔΟΣΙΑ ΤΟΥ ΙΟΥΔΑ
VI.—Ο ΧΡΙΣΤΟΣ ΚΡΙΝΟΜΕΝΟΣ ΥΠΟ ΤΟΥ ΠΙΛΑΤΟΥ
VII.—Η ΑΠΟΝΙΨΙΣ ΤΟΥ ΠΙΛΑΤΟΥ
VIII.—Η ΣΤΑΥΡΩΣΙΣ
IX.—Η ΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

Ἐντύπωσιν προκαλεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἁγιογράφος παρενέβαλεν εἰς τὰς σκηνὰς ἐκ τοῦ βίου καὶ τῶν θαυμάτων τοῦ Χριστοῦ καὶ μίαν σκηνήν, ἀναφερομένην εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, τὴν κρίσιν τοῦ Σολομῶντος [1].

Τὸ θέμα τῆς ἐν λόγῳ παραστάσεως εἶναι ἄσχετον πρὸς τὰς λοιπὰς (εἰκ. 12). Μία ἐξήγησις τοῦ φαινομένου τούτου θὰ ἠδύνατο νὰ δοθῇ, ἐὰν λάβωμεν ὑπ᾽ ὄψιν ὅτι εἰς τὴν ἔναντι πλευρὰν εἰκονίζεται, ἐντὸς στηθαίου, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ὁ προφήτης Σολομών. Ὁ λαϊκὸς τεχνίτης ἐνταῦθα ἐγκαταλείπει τὴν χρονικὴν ἀλληλουχίαν τῶν συμβάντων καὶ ἐπιλαμβάνεται τῆς εὐκαιρίας, διὰ νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς πιστούς, μὲ τὴν εἰκόνα του, καὶ ἕτερον δίδαγμα, προσφιλὲς μάλιστα εἰς τὰς λαϊκὰς ψυχὰς καὶ λίαν ἐντυπωσιακὸν εἰς τὴν ἁπλοϊκὴν κοινωνίαν τῶν ἀνθρώπων, ὡς εἶναι τὸ δίδαγμα τῆς ἀποδόσεως δικαιοσύνης καὶ τῆς μητρικῆς ἀγάπης, τὸ ὁποῖον περικλείει ἡ ἐν λόγῳ παράστασις.

Πέρα ὅμως τούτων, ἡ ὑπὸ ἐξέτασιν τοιχογραφία ἀποτελεῖ συμφυρμὸν δύο εἰκονογραφικῶν θεμάτων, τῆς κρίσεως τοῦ Σολομῶντος καὶ τῆς σφαγῆς τῶν νηπίων ὑπὸ τοῦ Ἡρώδου. Τοῦτο συνάγεται ἐκ τοῦ ὅτι εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον τῆς παραστάσεως εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος κρατοῦσα τὸν Ἰησοῦν βρέφος εἰς τὴν ἀγκάλην της. Ἀμφότεροι φέρουν φωτοστέφανον καὶ περιβάλλονται ὑπὸ προστατευτικῆς νεφέλης. Διακρίνονται δὲ καὶ ἄλλα νήπια καὶ στρατιῶται ἕτοιμοι νὰ θανατώσουν ταῦτα διὰ τοῦ ξίφους των.

Μὲ τὴν παρεμβολὴν τῆς σφαγῆς τῶν νηπίων ὁ λαϊκὸς ζωγράφος διατηρεῖ τὴν ἱστορικὴν ἀλληλουχίαν τῶν γεγονότων ἐκ τοῦ βίου τοῦ Χριστοῦ.

Ἅπασαι αἱ ἐν λόγῳ τοιχογραφίαι εὑρίσκονται ἐντὸς πλαισίων καὶ ὁμοιάζουν πρὸς ἀνηρτημένους ζωγραφικοὺς πίνακας. Ἐνταῦθα ἡ ἀπομά-

1. Βασιλειῶν Γ΄γ΄ 16-28.

κρυνσις ἐκ τῶν ἀντιστοίχων βυζαντινῶν προτύπων εἶναι περισσότερον ἐμφανής. Αἱ συνθέσεις πλησιάζουν ἀρκούντως πρὸς τὴν πραγματικὴν (ρεαλιστικὴν) ἀπεικόνισιν τῶν γεγονότων, καθ' ὃ μέτρον ἐπιτρέπουν ἡ εὐαισθησία καὶ ἡ τέχνη τοῦ ζωγράφου. Αἱ παραστάσεις εἶναι πολυπρόσωποι, τὰ δὲ τοπία καὶ αἱ σκηναὶ καταβάλλεται προσπάθεια ὑπὸ τοῦ λαϊκοῦ τεχνίτου νὰ ἀποδοθοῦν κατὰ φυσικὸν τρόπον. Προφανῶς ἐδῶ ὁ ζωγράφος ἔχει κατὰ νοῦν ἰταλικὰ πρότυπα, εἴτε τοιχογραφιῶν, εἴτε φορητῶν εἰκόνων, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὴν ὑπ' ὄψει περίοδον (τέλη τοῦ 19ου αἰ.) εἶναι εὐρέως διαδεδομέναι καὶ εἰς

Εἰκ. 12. 'Η κρίσις τοῦ Σολομῶντος.
(Τοιχογρ. μεσαίου κλίτους)

τὰ πλέον ἀπομεμακρυσμένα χωρία [1]. 'Η ἐπίδρασις τῆς δυτικῆς τέχνης ἐπὶ τῶν ἐξεταζομένων τοιχογραφιῶν εἶναι διττή, ἀναφερομένη ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπὶ τῶν εἰκονογραφικῶν θεμάτων, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐπὶ τῆς τεχνοτροπίας αὐτῶν.

Εἰκονογραφικὰ θέματα, ὡς «'Η κρίσις τοῦ Σολομῶντος», «'Ο Χριστὸς κρινόμενος ὑπὸ τοῦ Πιλάτου», «'Η ἀπόνιψις τοῦ Πιλάτου», εἶναι σπάνια εἰς τὴν βυζαντινὴν εἰκονογραφίαν, εἰσῆλθον δ' εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἁγιογραφίαν ἐξ ἐπιδράσεως ζωγράφων τῆς 'Αναγεννήσεως.

'Αλλὰ καὶ ἡ τεχνοτροπία τούτων εἶναι ξένη πρὸς τὴν 'Ορθόδοξον βυ-

1. 'Ανδρ. Ξυγγοπούλου, Σχεδίασμα, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 257 κἑ., 283 κἑ.

ζαντινὴν παράδοσιν. Ἐδῶ αἱ σκηναὶ ἔχουν τὴν μορφὴν καὶ τὴν τέχνην ζωγραφικῶν πινάκων, πρὸς ἀνάρτησιν ἐπὶ τοῦ τοίχου καὶ ὄχι λατρευτικῶν εἰκόνων, πρὸς προσκύνησιν ὑπὸ τῶν πιστῶν καὶ νουθεσίαν των. Τὸν διακοσμητικὸν τοῦτον ρόλον διαδραματίζουν καὶ ἐδῶ, παρατεταγμέναι εἰς ὀρθογώνια σχήματα, εἰς τὸ ὕψος τοῦ μεσαίου κλίτους καὶ περιβαλλόμεναι ὑπὸ ἐντόνων διαχωριστικῶν πλαισίων.

Ἡ ἀπεικόνισις τῶν σκηνῶν ἀκολουθεῖ πιστῶς τὰς σχετικὰς εὐαγγελικὰς περικοπάς[1].

Ὁ ζωγράφος ἐπιδιώκει νὰ ἀναπαραστήσῃ τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα κατὰ φυσικὸν τρόπον. Ὁ δογματικὸς χαρακτὴρ τῶν εἰκόνων ἀπουσιάζει, ὁ δὲ διδακτικὸς σκοπὸς ἐξυπηρετεῖται ἐν μέρει διὰ τῆς τοποθετήσεως τοῦ πιστοῦ ἔναντι τῶν ἱστορικῶν γεγονότων καί, κατ᾿ ἐπέκτασιν, τῆς ἐξαγωγῆς ὑπ᾿ αὐτοῦ τῶν σχετικῶν διδαγμάτων.

Δὲν πρέπει, ἄλλωστε, νὰ λησμονῶμεν ὅτι οἱ ἁπλοϊκοὶ πιστοί, οἱ στερούμενοι θεολογικῆς μορφώσεως, διὰ τοὺς ὁποίους κυρίως ἱστορήθησαν αἱ τοιαῦται τοιχογραφίαι, ἔχουν ἀνάγκην τονώσεως τοῦ συναισθήματός των καὶ ὄχι τῆς λογικῆς. Ἡ ἀπώλεια ἐπαφῆς μὲ τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν καὶ ἡ ἀπουσία τῆς καταλλήλου παιδείας συνετέλεσαν, ὥστε ἡ δυτικὴ τέχνη νὰ εἰσχωρήσῃ εὐκόλως εἰς τὴν εἰκονογραφίαν τῶν ὀρθοδόξων ναῶν.

Τέλος, παρατηροῦμεν καὶ ἐνταῦθα ὅτι αἱ τοιχογραφίαι τοῦ μεσαίου κλίτους ἔχουν ἔντονον λαϊκὸν χαρακτῆρα.

2. Εὐαγγελισταὶ — Προφῆται.

Ὑπεράνω τῶν κιόνων καὶ εἰς τὴν τριγωνικὴν ἐπιφάνειαν, ἡ ὁποία σχηματίζεται ἐκ τῶν τόξων τῶν συνδεόντων, ἀνὰ δύο, τοὺς κίονας, εἰκονίζονται, ἐντὸς στηθαίων, οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταὶ καὶ ἰσάριθμοι Προφῆται. Οὕτως, εἰς τὴν νοτίαν πλευράν :

α) Ὑπεράνω τοῦ πρώτου κίονος εἰκονίζεται ὁ ΕΥΑΓ. ΜΑΤΘΑΙΟΣ.

β) Εἰς τὸν δεύτερον κίονα ὁ ΠΡ. ΔΑΒΙΔ.

γ) Εἰς τὸν τρίτον κίονα ὁ ΕΥ. ΜΑΡΚΟΣ.

δ) Εἰς τὸν τέταρτον κίονα ὁ ΠΡ. ΙΣΑ·Ι·ΑΣ.

---

1. Περιγραφὴν τοῦ τρόπου ἀπεικονίσεως τῶν ἐν λόγῳ σκηνῶν βλ. εἰς Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 85-110. Ἐπίσης εἰς Ἀνδρ. Ξυγγοπούλου, Τὰ μνημεῖα τῶν Σερβίων, σελ. 104, ὅπου ἀναλύονται παραστάσεις τοῦ Δωδεκαόρτου, εἰς δὲ τοὺς πίνακας τοῦ βιβλίου προσκομίζονται ἀνάλογα παραδείγματα. Βλ. καὶ Στυλ. Πελεκανίδου, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 33-43.

Εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν εἰκονίζονται:

α) Ὑπεράνω τοῦ πρώτου κίονος ὁ ΑΠ. ΙΩΑΝΝΗΣ.

β) Ὑπεράνω τοῦ δευτέρου κίονος ὁ ΠΡ. ΣΟΛΟΜΩΝ.

γ) Ὑπεράνω τοῦ τρίτου κίονος ὁ ΕΥ. ΛΟΥΚΑΣ.

δ) Ὑπεράνω τοῦ τετάρτου κίονος ὁ ΠΡ. ΖΑΧΑΡΙΑΣ.

Οἱ Εὐαγγελισταὶ καὶ οἱ Προφῆται ζωγραφοῦνται ἐν προτομῇ. Οἱ μὲν Εὐαγγελισταὶ κρατοῦντες Εὐαγγέλια καὶ παρακολουθούμενοι ὑπὸ τοῦ συμβολικοῦ τετραμόρφου (ὁ Ματθαῖος ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ Μᾶρκος ὑπὸ τοῦ λέοντος, ὁ Ἰωάννης ὑπὸ τοῦ ἀετοῦ καὶ ὁ Λουκᾶς ὑπὸ τοῦ μόσχου)[1], οἱ δὲ Προφῆται εἰκονίζονται κρατοῦντες εἱλητά.

Ὁ χαρακτὴρ καὶ τῶν ἐν λόγῳ τοιχογραφιῶν εἶναι λαϊκός.

Δ'. Ἱερὸν Βῆμα

1. Ἀνατολικὴ πλευρά.

Εἰς τὴν κόγχην τοῦ Ἱεροῦ Βήματος εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος ὡς Πλατυτέρα, ἔχουσα ἀνοικτὰς ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας. Φέρει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διάδημα, κεκοσμημένον διὰ πολυτίμων λίθων, φορεῖ δὲ πολυτελῆ χιτῶνα καὶ μαφόριον. Εἰς τοὺς κόλπους τῆς Πλατυτέρας ὁ Ἰησοῦς Χριστός, εἰς νεανικὴν ἡλικίαν, κρατεῖ ἀνοικτὴν βίβλον (εἰκ. 13). Ἅπαν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ περιβάλλεται ὑπὸ δόξης, ἐν εἴδει ἀστέρος [2].

Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ καὶ ὀλίγον κάτω τῆς Πλατυτέρας ζωγραφοῦνται, ἀνὰ εἷς, ἄγγελοι, προσβλέποντες τὴν Θεοτόκον, μὲ συγκρατημένην κίνησιν.

Ὑπεράνω τῆς ἀψῖδος τοῦ Ἱεροῦ καὶ δεξιὰ τοῦ παραθύρου εἰκονίζεται ὁ Θεὸς ὡς Πατήρ, καθήμενος, κρατῶν σκῆπτρον, γηίνην σφαῖραν καὶ κλειστὴν βίβλον.

Ἀριστερὰ δὲ τοῦ παραθύρου ζωγραφεῖται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καθήμενος, κρατῶν μεγάλον Σταυρὸν (σύμβολον τοῦ Πάθους του).

Ὑπεράνω τοῦ παραθύρου, εἰς τὸ μέσον, εὑρίσκεται τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἐν εἴδει περιστερᾶς.

---

1. Πρβλ. Ἰεζεκιὴλ α' 10 *«καὶ ὁμοίωσις τῶν προσώπων αὐτῶν· πρόσωπον ἀνθρώπου καὶ πρόσωπον λέοντος . . . καὶ πρόσωπον μόσχου . . . καὶ πρόσωπον ἀετοῦ»*. Ὁμοίως καὶ Ἀποκάλ. Ἰω. δ' 7 καὶ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 151.

2. Πρβλ. σχετικὴν παράστασιν εἰς Ἀνδρ. Ξυγγοπούλου, Τὰ μνημεῖα τῶν Σερβίων, σελ. 94, καὶ Στυλ. Πελεκανίδου, ἔνθ' ἀνωτ., πίν. III.

Ἡ σύνθεσις αὕτη παριστᾷ τὸ εἰκονογραφικὸν θέμα τῆς Ἁγίας Τριάδος, κατ᾽ ἐπίδρασιν καὶ ἐδῶ τῆς δυτικῆς τέχνης [1].

Εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς κόγχης τοῦ Ἁγίου Βήματος εἰκονίζονται, ἐκ δεξιῶν πρὸς τ᾽ ἀριστερά, οἱ κάτωθι Ἱεράρχαι [2]:

ΑΓΙΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ
ΑΓΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ
ΑΓΙΟΣ ΙΩ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ
ΑΓΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ
ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Ζωγραφοῦνται ὁλόσωμοι, κατ᾽ ἐνώπιον, φέρουν ἁπλῆν ἱερατικὴν στο-

Εἰκ. 13. Ἡ Πλατυτέρα.
(Τοιχογραφία εἰς τὴν κόγχην τοῦ Ἱεροῦ)

λὴν καὶ κρατοῦν εἱλητά, ἀναγράφοντα εὐχὰς ἐκ τῆς Θείας Λειτουργίας (εἰκ. 14). Διαγράφονται καὶ οὗτοι διὰ παχέων περιγραμμάτων, μὲ ἔντονα χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου, μὲ λιτότητα καὶ σχηματοποίησιν τῶν ἐνδυμάτων.

Εἰς τὴν ἀριστερὰ τῆς Ἁγίας Τραπέζης μικρὰν κόγχην, τὴν Πρόθεσιν, εἰκονογραφεῖται ἡ Ἄκρα Ταπείνωσις. Ὁ Ἰησοῦς εἰς ὀρθίαν στάσιν μὲ τὰ

1. Εἰς τὴν θέσιν ταύτην, κατὰ τὴν βυζαντινὴν εἰκονογραφικὴν παράδοσιν, εἰκονίζονται παραστάσεις ἀναφερόμεναι εἰς τὴν δόξαν καὶ τὸν θρίαμβον τοῦ Χριστοῦ (Μεταμόρφωσις, Ἀνάληψις, Πεντηκοστή, Ἑτοιμασία τοῦ Θρόνου κλπ.). Ὁ ἡμέτερος λαϊκὸς τεχνίτης, διὰ συμφυρμοῦ τῶν ἀνωτέρω παραστάσεων, ἠθέλησε νὰ ἐξάρῃ ἕκαστον πρωταγωνιστοῦν πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος, συμφώνως πρὸς τὴν διαμορφωθεῖσαν παράδοσιν κατὰ τοὺς μεταβυζαντινοὺς χρόνους.

2. Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, Ἑρμηνεία, σελ. 154.

σύμβολα τοῦ πάθους. Δεξιὰ τοῦ 'Ιησοῦ ἡ Θεοτόκος καὶ ἀριστερὰ ὁ 'Ιωάννης εἰς στάσιν δεήσεως.

Δεξιὰ τῆς κόγχης τῆς Προθέσεως ζωγραφεῖται ὁλόσωμος Ἅγιος μὲ στολὴν διακόνου καὶ τὴν ἐπιγραφήν : *ΡΟΥΦΙΝΟΣ ΔΙΑΚΩΝ.*

Ὑπεράνω τῆς Προθέσεως εἰκονίζεται, ἐντὸς πλαισίου, ὁ Νῶε προσφέρων θυσίαν[1], μὲ τὴν ἐπιγραφήν : *Η ΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΝΩΕ.*

Εἰς τὴν δεξιὰ τῆς Ἁγίας Τραπέζης μικρὰν κόγχην παρίσταται Η ΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΑΒΡΑΑΜ ὑπεράνω δὲ τῆς κόγχης Η ΦΙΛΟΞΕΝΙΑ ΤΟΥ ΑΒΡΑΑΜ ἀμφότεραι κατὰ τὸν βυζαντινὸν τύπον[2].

Ἀριστερὰ τῆς παραστάσεως τῆς θυσίας τοῦ Ἀβραὰμ εἰκονίζεται ὁλό-

Εἰκ. 14. Οἱ ἅγιοι Νικόλαος καὶ Γρηγόριος.
(Τοιχογραφία 'Ιεροῦ)

σωμος Ἅγιος, μὲ στολὴν διακόνου καὶ τὴν ἐπιγραφήν : *ΕΥΠΛΟΣ ΔΙΑΚΩΝ*[3].

2. Βορεία πλευρά.

Ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ Ἁγίου Βήματος ἔχει ἀνοιγῆ μικρὰ κόγχη, χρησιμεύουσα πιθανῶς διὰ τὴν νίψιν τῶν χειρῶν τοῦ ἱερέως, ἢ δι' ἄλλας σχετικὰς χρήσεις (χωνευτήριον κλπ.). Εἰς ταύτην εἰκονίζεται ἡ παράστασις τοῦ Ἱεροῦ Νιπτῆρος, κατὰ τὰ βυζαντινὰ πρότυπα[4]. Ἡ στενότης τοῦ

1. Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 49.

2. Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 51-52. Πρβλ. καὶ Ἀνδρ. Ξυγγοπούλου, Τὰ μνημεῖα τῶν Σερβίων, σελ. 79.

3 Βλ. καὶ Κ. Καλοκύρη, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 28 καὶ πίν. 8β, ὅπου σχετικὸν παράδειγμα ἐξ ἁγ. Γεωργίου Kurbinovo, μὲ ἀνάλογον τεχνοτροπίαν. Τὸ ὄνομα Εὔπλος συναντᾶται εἰς τὰ λειτουργικὰ κείμενα ὡς Εὔπλους.

4. Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 103.

χώρου ὅμως δὲν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ζωγράφον τὴν πλήρη ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος. Διακρίνεται ὁ Ἰησοῦς νίπτων τοὺς πόδας ἑνὸς τῶν μαθητῶν—τοῦ Πέτρου—, οἱ δ᾽ ἄλλοι, συνωθούμενοι, προσβλέπουν ἐνεοί.

Ὑπεράνω τῆς κόγχης ταύτης ζωγραφοῦνται ὁ Κάιν καὶ ὁ Ἄβελ, προσφέροντες ἕκαστος τὴν θυσίαν του ἐπὶ βωμοῦ (εἰκ. 15). Ὁ Ἄβελ προσφέρει κριόν, ὁ δὲ καπνὸς τῆς θυσίας του ἀνέρχεται εἰς τὸν οὐρανόν. Φοροῦν ἀμφότεροι ἱμάτιον, καλῦπτον τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματός των. Ὁ Κάιν φέρει τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ προσώπου του κλαίων, ὁ δ᾽ Ἄβελ τείνει ταύ-

Εἰκ. 15. Ἡ θυσία Κάιν καὶ Ἄβελ.

(Τοιχογραφία Ἱεροῦ)

τας ἐμπρός, εἰς σχῆμα εὐχαριστίας [1]. Ἡ παράστασις φέρει τὴν ἐπιγραφήν: *Η ΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΚΑ·Ι·Ν ΚΑΙ ΑΒΕΛ.*

Ἀμφότεραι αἱ παραστάσεις εἶναι τελείως σχηματοποιημέναι, μὲ παχείας γραμμὰς καὶ περιγράμματα καὶ μὲ ἔντονον τὸν λαϊκὸν χαρακτῆρα εἰς τὴν τέχνην των.

3. Ν ο τ ί α π λ ε υ ρ ά.

Εἰς τὴν ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς μικρὰν κόγχην ζωγραφεῖται ὁ ἅγιος Στέφανος ὁ Πρωτομάρτυς, μὲ τὴν ἐπιγραφήν: *ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΠΡΩΤΟΜΑΡΤΥΣ.*

1. Ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 48.

Εἰκονίζεται ὁλόσωμος, κατ' ἐνώπιον, μὲ στιχάριον καὶ ὀράριον, ἁπλᾶ καὶ σχηματοποιημένα [1].

'Επίσης, ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ 'Ιεροῦ, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ παραθύρου, ὑπάρχουν ἴχνη τοιχογραφιῶν, αἱ ὁποῖαι ὅμως εἶναι τελείως κατεστραμμέναι, μὴ δυνάμεναι νὰ διακριθοῦν.

Ε'. Γυναικωνίτης

Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Γυναικωνίτου ἔχουν ὡς θέματα μορφὰς ἁγίων γυναικῶν.

'Επὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς ζωγραφοῦνται μὲ τὰς ἀντιστοίχους ἐπιγραφάς, ἀριστερὰ ἡ ΑΓΙΑ ΒΑΡΒΑΡΑ [2] καὶ δεξιὰ ἡ ΑΓΙΑ ΘΕΩΔΟΡΑ.

'Επὶ τῆς βορείας πλευρᾶς ἀριστερὰ ἡ ΑΓΙΑ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ [3] εἰς τὸ μέσον ἡ ΑΓΙΛ ΜΑΡΙΝΑ καὶ δεξιὰ ἡ ΑΓΙΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ [4].

῞Απασαι εἰκονίζονται ὁλόσωμοι, κατ' ἐνώπιον, μὲ λιτὰ ἐνδύματα καὶ σχηματοποιημένας πτυχώσεις. Τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν προσώπων διαγράφονται μὲ παχείας γραμμάς. Παχέα εἶναι ἐπίσης καὶ τὰ περιγράμματα τῶν σωμάτων καὶ τῶν ἐνδυμάτων. 'Η ὅλη στάσις καὶ ἡ ἔκφρασις τῶν προσώπων ἀποπνέουν εὐλάβειαν, προσήνειαν καὶ ταπείνωσιν.

Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ γυναικωνίτου εἰκονίζονται, εἰς τρεῖς παραστάσεις, σκηναὶ ἀπὸ τὸν βίον τῆς ὁσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας [5].

Εἰς τὴν πρώτην σκηνήν, δεξιά, παρίσταται ἡ ἐξομολόγησις τῆς Μαρίας Αἰγυπτίας καὶ εἰς τὴν δευτέραν, εἰς τὸ μέσον, ἡ μετάδοσις τῆς θείας κοινωνίας εἰς αὐτήν. 'Η 'Οσία εἰκονίζεται ἡμίγυμνος, μὲ τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας εἰς τὸ στῆθος, παρ' αὐτὴν δὲ μοναχὸς μὲ ράσον, ἐπιτραχήλιον καὶ ἐπανωκαλύμαυχον. 'Ο ζωγράφος ἀπεικονίζει τὴν 'Αγίαν ἐκ τοῦ πλαγίου (προφίλ), μὲ ἕνα ὀφθαλμὸν ὑπερμεγέθη εἰς τὸ ἄκρον τοῦ προσώπου, περιγεγραμμένον μὲ παχείας γραμμάς, ὡς συμβαίνει εἰς τὴν ἀρχαϊκὴν τέχνην. Τὸ τοπίον εἶναι ἐρημικόν, μὲ ὀλίγην βλάστησιν.

Εἰς τὴν τρίτην σκηνήν, ἀριστερά, εἰκονίζεται ὁ θάνατος τῆς Μαρίας Αἰγυπτίας (εἰκ. 16). 'Η ὁσία εὑρίσκεται εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τῆς εἰκόνος, ἐξηπλωμένη, μὲ τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας εἰς τὸ στῆθος, παρ' αὐτὴν δὲ τρία ἄγρια ζῶα κάθηνται εἰς ἤρεμον στάσιν, προσβλέποντα πρὸς τοὺς μοναχούς. Εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον τῆς εἰκόνος μοναχοὶ μὲ ἐπιτραχήλιον, μο-

---

1. Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, ἔνθ' ἀν., σελ. 157. Πρβλ. καὶ Στυλ. Πελεκανίδου, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 88 καὶ 98.

2. Βλ. σχετικῶς καὶ Στυλ. Πελεκανίδου, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 48.

3. Στυλ. Πελεκανίδου, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 48, 'Ανδρ. Ξυγγοπούλου, Σχεδίασμα . . . , σελ. 213 - 214.

4. Στυλ. Πελεκανίδου, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 48.

5. ῎Ενθ' ἀνωτ., σελ. 48.

ναστικὸν ἐπανωκαλύμαυχον καὶ κλειστὸν Εὐαγγέλιον, ἀτενίζοντες πρὸς τὴν Ὁσίαν. Σχηματικὴ παράστασις τοῦ τοπίου, μὲ λόφους καὶ δένδρα.

Ἐπισκοποῦντες ἁπάσας τὰς τοιχογραφίας τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου Φιλύρας, παρατηροῦμεν ὅτι ἀκολουθοῦν τὴν μεταβυζαντινὴν τεχνοτροπίαν, εἶναι λιταὶ καὶ ἀπέριττοι, ἔχουν ἔντονον λαϊκὸν χαρακτῆρα, ἀποτελοῦν δὲ μνημεῖα τῆς ἱστορίας τοῦ τόπου, εἰς τὸν ὁποῖον εὑρίσκονται.

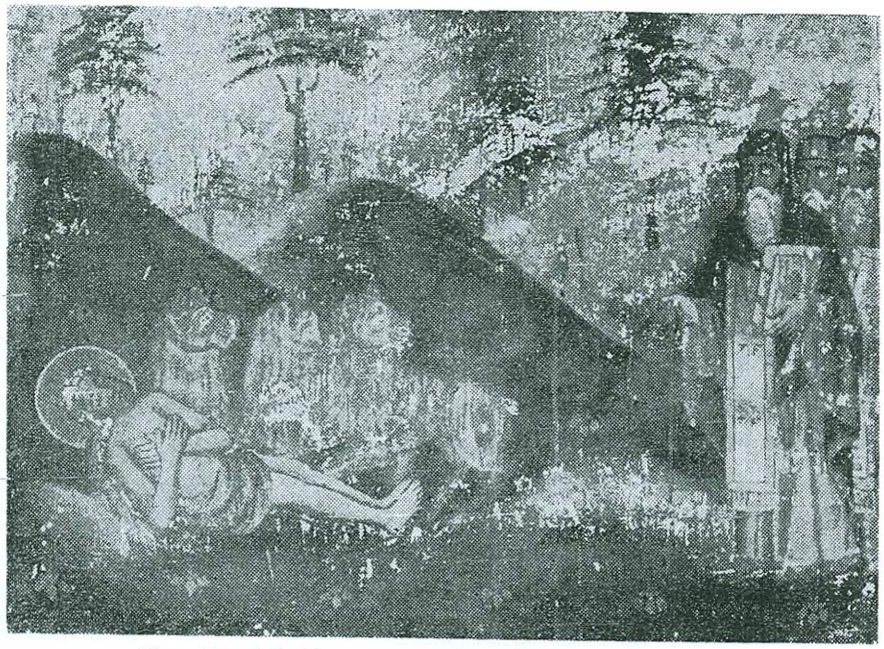

Εἰκ. 16. Ὁ θάνατος τῆς ὁσίας Μαρίας Αἰγυπτίας.
(Τοιχογραφία γυναικωνίτου)

V. ΔΙΑΚΟΣΜΟΣ

Εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου Φιλύρας, ἐκτὸς τῶν λαϊκῶν τοιχογραφιῶν, ὑπάρχει καὶ πλούσιος διάκοσμος. Οὗτος ἀποτελεῖται ἐκ ξυλογλύπτων ἔργων λαϊκῆς τέχνης καὶ ἐκ ζωγραφικῶν διακοσμήσεων ἐπὶ ξυλίνων ἐπιφανειῶν.

Α΄. Ξυλόγλυπτα

1. Σταυρός.

Ὑπεράνω τοῦ εἰκονοστασίου ὑπάρχει μεγάλος Σταυρός, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται ὁ Χριστὸς Ἐσταυρωμένος. Στηρίζεται ἐπὶ ξυλογλύπτου βάσεως, ἡ ὁποία παριστᾷ δύο δράκοντας, προσβλέποντας ὁ εἷς δεξιὰ καὶ ὁ ἕτερος ἀριστερά, μὲ ἑλισσομένας πρὸς τὸ κέντρον τὰς οὐράς των. Μεταξὺ τῶν δρακόντων, καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὰς κεφαλάς των, περιπλέκεται πλουσία φυτικὴ ξυλόγλυπτος διακόσμησις ἐκ κλάδων καὶ ἀνθέων (εἰκ. 17).

Ἑκατέρωθεν τῶν ἄκρων τῆς βάσεως ταύτης στρατιῶται μὲ ὅπλα καὶ τὰ σύνεργα τῆς Σταυρώσεως, μὲ χαρακτηριστικὰς ζωηρὰς κινήσεις, ἀποτελοῦν ἐξαίρετα ἔργα λαϊκῆς ξυλογλυπτικῆς τέχνης. Ὁ μεγάλος Σταυρὸς περιβάλλεται ἐπίσης ἀπὸ ξυλόγλυπτον διακόσμησιν ἐξ ἀνθέων, κλάδων καὶ φύλλων.

Τὴν αὐτὴν διακόσμησιν παρατηροῦμεν καὶ πέριξ τῶν δύο εἰκόνων (τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ ἀπ. Ἰωάννου), εὑρισκομένων ἑκατέρωθεν τοῦ Σταυροῦ.

Ἡ ὅλη σύνθεσις, κεκαλυμμένη μὲ χρυσοῦν χρῶμα, ἀποτελεῖ θαυμάσιον δεῖγμα λαϊκῆς ξυλογλυπτικῆς τέχνης, προελθὸν ἀπὸ τὰς χεῖρας ἐμπείρου τεχνίτου.

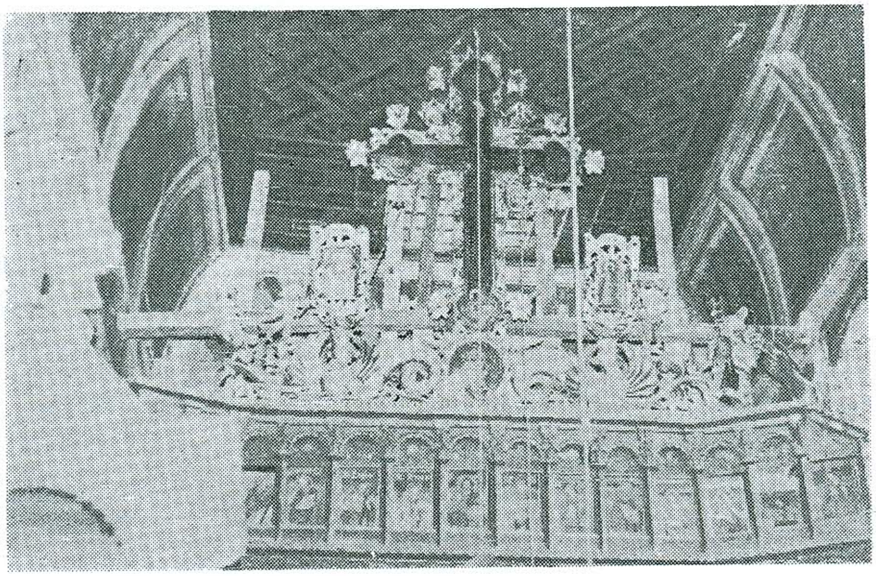

Εἰκ. 17. Σταυρός. (Ξυλόγλυπτον)

2. Τὰ Βημόθυρα τῆς Ὡραίας Πύλης.

Εἶναι καὶ ταῦτα ἐπεξειργασμένα μὲ λεπτότητα καὶ ἔμπνευσιν, προδίδοντα ἔμπειρον λαϊκὸν τεχνίτην (εἰκ. 18).

Εἰς τὸ κέντρον τοῦ δεξιοῦ Βημοθύρου εἰκονίζεται, εἰς γλυπτὴν παράστασιν, ἡ Θεοτόκος, ἀναγιγνώσκουσα τὴν Βίβλον, πλησίον δ' αὐτῆς γλυπτὴ παράστασις ἀνθοδοχείου (εἰκ. 19). Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ξύλου εἶναι ἐπιμελῶς ἐπεξειργασμένη, ἐξικνουμένη μέχρι τῶν λεπτομερειῶν, ὡς π. χ. τὸ δάπεδον ἐπὶ τοῦ ὁποίου πατεῖ ἡ Θεοτόκος. Κάτω τῆς παραστάσεως τῆς Θεοτόκου λέων προσβλέπων πρὸς τὰ ἄνω.

Εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἀριστεροῦ Βημοθύρου ὁ ἀρχ. Γαβριὴλ εἰς γλυπτὴν παράστασιν, ὁμοίαν τῆς Θεοτόκου, κάτω δ' αὐτοῦ μορφὴ δράκοντος.

Ἡ λοιπὴ ξυλίνη ἐπιφάνεια τῶν θυρῶν καλύπτεται ἀπὸ ἀνάγλυφον διακόσμησιν κλάδων, φύλλων καὶ ἀνθέων.

Καὶ τὰ Βημόθυρα εἶναι κεκαλυμμένα μὲ χρυσοῦν χρῶμα.

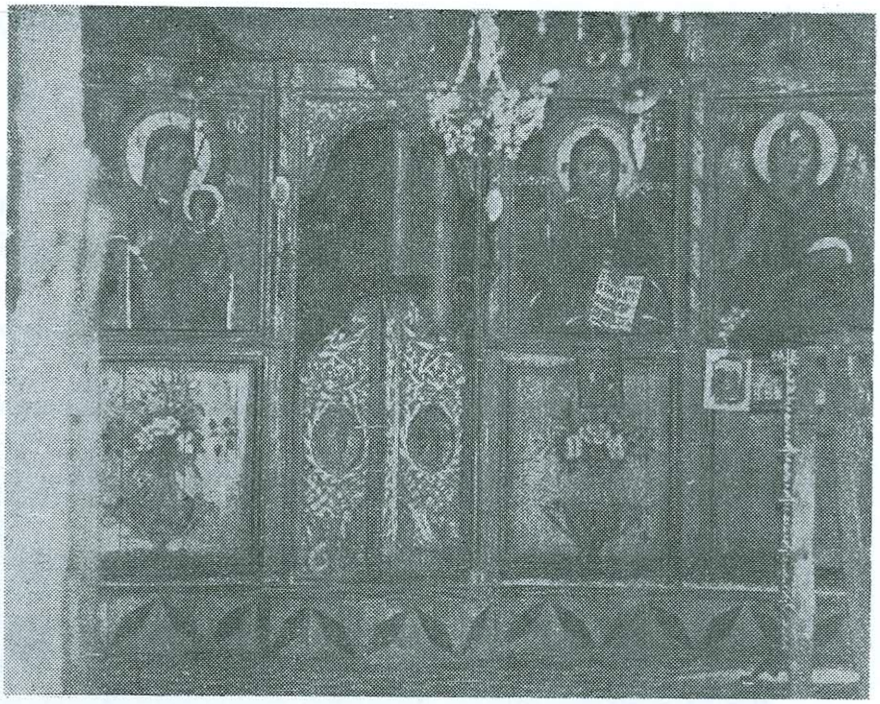

Εἰκ. 18. Βημόθυρα.

(Ξυλόγλυπτον)

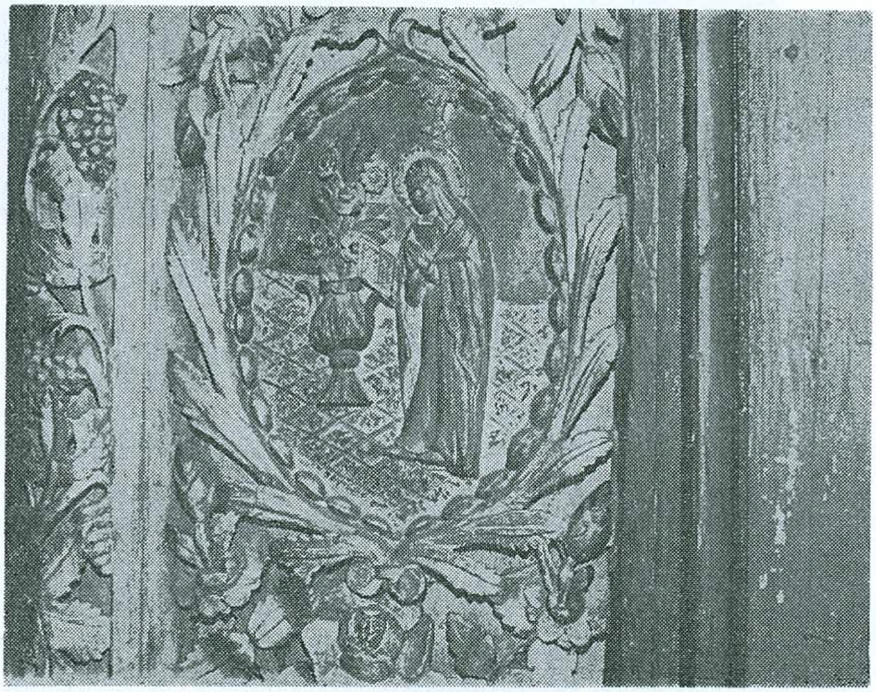

Εἰκ. 19. Θεοτόκος.

(Λεπτομέρεια βημοθύρων)

Ἡ Ὡραία Πύλη ἔχει καὶ εἰς τὸ ἄνω μέρος αὐτῆς ξυλόγλυπτον διακόσμησιν, φέρουσαν ἄνθη εἰς τὰς γωνίας καὶ διάτρητα γεωμετρικὰ σχήματα εἰς τὸ κάτωθεν τοξωτὸν ἄκρον.

Β'. Γραπτὴ διακόσμησις

Οἱ λαϊκοὶ τεχνῖται, οἱ ὁποῖοι εἰργάσθησαν εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου, ἐπέδειξαν ἰδιαιτέραν ἐπιμέλειαν εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν διαφόρων ξυλίνων ἐπιφανειῶν.

Ἡ ὀροφὴ τοῦ ναοῦ εἶναι ξυλίνη, σύγκειται δ' ἀπὸ τεμάχια σανίδων, τὰ ὁποῖα σχηματίζουν διάφορα γεωμετρικὰ σχήματα (ὀρθογώνια, ρόμβους, παραλληλόγραμμα, τρίγωνα, κύκλους). Ταῦτα φέρουν ἐντόνους ποικίλους χρωματισμούς, ἐπ' αὐτῶν δὲ ζωγραφοῦνται ἄνθη καὶ φυτά, λαϊκῆς τέχνης.

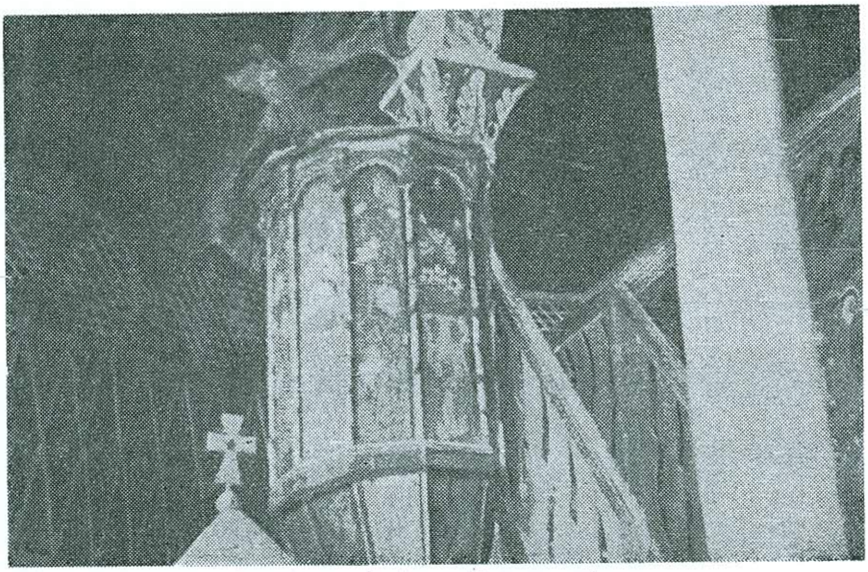

Εἰκ. 20. Ἄμβων - Γυναικωνίτης.

Τὸ εἰκονοστάσιον τοῦ ναοῦ εἶναι ἐπίσης ξύλινον. Εἰς τὰ μεταξὺ τῶν εἰκόνων διάκενα εἶναι τοποθετημένα τεμάχια ξύλου, ἐν σχήματι κιονίσκων. Αἱ εὐρύτεραι ξύλιναι ἐπιφάνειαι φέρουν ἐπίσης ἔγχρωμον γραπτὴν διακόσμησιν φυτῶν καὶ ἀνθέων, εἰς τὴν κατωτάτην δὲ ζώνην τοῦ τέμπλου ζωγραφοῦνται ἀνθοδοχεῖα.

Τὴν αὐτὴν διακόσμησιν παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὸν δεσποτικὸν θρόνον καὶ τὸν ἄμβωνα (εἰκ. 20), οἱ ὁποῖοι εἶναι ἐπίσης κατεσκευασμένοι ἐκ ξύλου, ἄνευ γλυπτῶν παραστάσεων, ἐκτὸς μόνον μιᾶς περιστερᾶς ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος, μὲ ἀνοικτὰς πτέρυγας, πρὸς τοποθέτησιν τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἡ θωράκισις τοῦ γυναικωνίτου εἶναι ὁμοίως ξυλίνη, σχηματίζουσα ρόμ-

βους καὶ φέρουσα τὰς αὐτὰς ὡς ἄνω ἐγχρώμους παραστάσεις (εἰκ. 20).

Ἐπὶ τῶν κιονοκράνων, ἀντὶ γλυφῶν, ζωγραφοῦνται ἐπιμήκη φύλλα, ὁμοιάζοντα πρὸς τὰ τῶν θεοδοσιανῶν κιονοκράνων.

Ἡ ὅλη γραπτὴ διακόσμησις τοῦ ναοῦ ἀκολουθεῖ τὴν λαϊκὴν τέχνην, τὴν ἐπιχωριάζουσαν εἰς τὰς ὀρεινὰς περιοχὰς τῆς Μακεδονίας, τὴν ὁποίαν παρατηροῦμεν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν διαφόρων οἰκιῶν καὶ ἀρχοντικῶν[1].

VI. ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ

Α'. Ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ ὑπεράνω τῆς εἰσόδου εὑρίσκεται ἐπιγραφή, ἀναφερομένη εἰς τὴν ἵδρυσιν τοῦ ναοῦ καὶ τὰς μετέπειτα ἐπισκευὰς αὐτοῦ (εἰκ. 4).

Ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει οὕτως :

ΕΚΤΙΣΘΗ 1874. ΔΑΠΑΝΗ
Φιλοθρήσκων Χριστιανῶν. Αἰτία... Γεωργίου
Δεμερτζῆ. Πέτρου Στάϊκου. Γεωργίου 1908...
Γεώργιος - Κωνσταντίνου...
ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΕΧΑΓΙΟΓΛΟΥ...1925

Λαμβανομένων ὑπ᾽ ὄψιν τῶν ἱστορικῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας διετέλουν οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς, δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ ἀνέγερσις τοῦ ἐν λόγῳ ναοῦ καὶ ἡ ἁγιογράφησις αὐτοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1874 ἐγένοντο διὰ νὰ τονισθοῦν ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν ἡ ὕπαρξις τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου εἰς τὴν περιοχήν, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ ἡ ἄρνησις τούτου νὰ ὑπαχθῇ ὑπὸ τὴν βουλγαρικὴν (σχισματικὴν) Ἐκκλησίαν.

Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν ὅμως τοῦ ναοῦ ἤρχισε καὶ ἡ τρομοκρατικὴ δρᾶσις τῶν Βουλγάρων, οἱ ὁποῖοι, μένεα πνέοντες κατὰ τῶν Ἑλλήνων, προεκάλεσαν καταστροφὰς εἰς τὸν ναόν. Ἡ μανία των ἐξεδηλώθη ἰδίᾳ εἰς τὰς ἐπιγραφάς, τὰς ὁποίας ἀπέσβεσαν καὶ τὰς ἀντικατέστησαν μὲ βουλγαρικὰ γράμματα.

Μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος (1908), οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου ἐπεσκεύασαν τὸν ναόν των, ἐπιδιορθώσαντες τὰς προξενηθείσας ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ζημίας. Παρέστη δ᾽ ἀνάγκη νὰ ἐπιληφθοῦν ἐκ νέου τῆς ἀνακαινίσεως τοῦ ναοῦ των κατὰ τὸ ἔτος 1925, μετὰ δηλ. τὴν λῆξιν τῶν Βαλκανικῶν καὶ τοῦ Α΄ παγκ. πολέμου.

Κατὰ τὴν τελευταίαν ἀνακαίνισιν ἐγράφη ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφή. Καθί-

---

1. Βλ. Ν. Μουτσοπούλου, Δυὸ παλιὰ σπίτια στὶς Σέρρες, Σερραϊκὰ Χρονικὰ Δ΄ (1963), σελ. 275 - 295, Γ. Μέγα, Σιάτιστα, Ἀθῆναι 1963, ἰδίᾳ τοὺς πίνακας εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου.

σταται ὅμως ἐμφανὲς ἐκ τῶν ἐπανεζωγραφισμένων γραμμάτων ὅτι ἡ σήμερον ὑπάρχουσα δὲν εἶναι ἡ ἀρχική.

Τὴν ἀρχικὴν ἐπιγραφὴν ἀπέσβεσαν οἱ Βούλγαροι κατὰ τὴν περίοδον τῆς τρομοκρατικῆς δράσεώς των (1897—1908), ἀνέγραψαν δ' ἑτέραν, διὰ βουλγαρικῶν στοιχείων. Τὴν βουλγαρικὴν ταύτην ἐπιγραφὴν ἀπέσβεσαν ἐν συνεχείᾳ, κατὰ τὰς μετέπειτα ἐργασίας ἀνακαινίσεως τοῦ ναοῦ, οἱ Ἕλληνες, ἀναγράψαντες τὴν σήμερον σωζομένην. Οὕτως ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ ναοῦ ὑπομνηματίζει καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς περιοχῆς[1].

Β'. Αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν τοιχογραφιῶν

Τὰ ἀνωτέρω ἰσχύουν καὶ διὰ τὰς ἐπιγραφὰς τῶν τοιχογραφιῶν. Αἱ σήμερον σωζόμεναι δὲν εἶναι αἱ ἀρχικαί. Προσεκτικὴ παρατήρησις ἐπ' αὐτῶν μᾶς ἄγει εἰς τὴν διαπίστωσιν ὅτι αἱ ἀρχικαὶ ἐπιγραφαὶ ἀπεσβέσθησαν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατὰ τὰ ἔτη 1897—1908 καὶ ἐνεγράφησαν ἄλλαι, εἰς γλῶσσαν βουλγαρικήν. Οἱ Ἕλληνες τῆς περιοχῆς, ἀποσβέσαντες τὰς βουλγαρικάς, ἐπανέγραψαν ἐκ νέου ταύτας. Οὕτως, αἱ σήμερον διατηρούμεναι ἐπιγραφαὶ ἀποτελοῦν τὴν τρίτην, κατὰ σειράν, γραφήν. Ἑκάστη δὲ γραφὴ ἐγένετο εἰς διάφορον σημεῖον τῆς τοιχογραφίας. Διὰ τοῦτο παρατηροῦμεν σήμερον τὰς δύο ἐσβεσμένας γραφὰς ἐπὶ τῶν τοιχογραφιῶν[2].

Ἄξιον μνείας εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν εἰλητῶν, τὰ ὁποῖα κρατοῦν οἱ ἅγιοι, αἱ ἀναγράφουσαι διάφορα ρητά, δὲν ἀπεσβέσθησαν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, παραμείνασαι εἰς γλῶσσαν ἑλληνικήν, πιθανῶς διότι τοῦτο ἀπετέλει ἰδιαιτέρως ἐπίπονον ἐργασίαν, προϋποθέτουσαν καὶ ἐξειδικευμένους τεχνίτας καὶ καλλιτεχνικὴν εὐαισθησίαν, προσόντα, τῶν ὁποίων ἐστεροῦντο οἱ Βούλγαροι. Εἶναι ἐξ ἄλλου γνωστὴ καὶ ἄλλοθεν ἡ προσπάθεια τῶν Βουλγάρων νὰ ἀλλοιώσουν τὴν ἐθνικὴν φυσιογνωμίαν τῶν μνημείων, δι' ἀντικαταστάσεως τῶν ἐπιγραφῶν[3].

---

1. Ὅτι κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν περίοδον ἡ περιοχὴ Ποροΐων ἐδεινοπάθησεν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, μαρτυρεῖται ἐκ περιστατικῶν δολοφονιῶν ἢ ἄλλων τρομοκρατικῶν ἐνεργειῶν (βλ. σχετικῶς εἰς Π. Π έ ν ν α, Ἱστορία τῶν Σερρῶν, σελ. 215, 277, 293 καὶ 296). Κατὰ πληροφορίαν δὲ τοῦ κ. Π. Πέννα, εἰς Ἄνω Πορόια εὑρέθησαν βουλγαρικὰ λειτουργικὰ βιβλία, γεγραμμένα ὅμως μὲ ἑλληνικοὺς χαρακτῆρας, ἐπειδὴ τὰ βουλγαρικὰ στοιχεῖα δὲν τὰ ἐγνώριζον οὔτε καὶ οἱ σχισματικοὶ ἱερεῖς, τοὺς ὁποίους ἐχρησιμοποίησαν οἱ Βούλγαροι εἰς τὴν προπαγάνδαν των.

2. Ἐπὶ παραδ. ἡ ἐπιγραφὴ τῆς Δευτέρας παρουσίας εἰς τὴν τοιχογραφίαν τῆς βορείας πλευρᾶς, αἱ ἐπιγραφαὶ εἰς τὰς τοιχογραφίας τοῦ μεσαίου κλίτους, ἡ ἐπιγραφὴ εἰς τὴν παράστασιν τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας κ.ἄ. (Βλ. τὰς εἰκόνας τῶν τοιχογραφιῶν).

3. Βλ. σχετικῶς Κ. Κ α λ ο κ ύ ρ η, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 39 κἑ., καὶ Ἀ γ γ. Π ρ ο κ ο π ί ο υ, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 18. Σημειωτέον ὅτι «ἐμπειρογνώμονες τῆς Unesco πληροφοροῦνται ὅτι στὴ Βουλγαρία καταβάλλεται προσπάθεια γιὰ τὴν ἐξαφάνιση

Τὴν βέβηλον ταύτην ἐπέμβασιν ἐδοκίμασε καὶ ὁ ναὸς τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου Φιλύρας Ποροΐων Σερρῶν. Διετήρησεν ὅμως τὴν φυσιογνωμίαν του. Καὶ μαρτυρεῖ σήμερον τὴν ἑλληνικότητα τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου καὶ τοὺς δραματικοὺς μέν, ἀλλὰ μεγαλειώδεις ἀγῶνας των, πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἐθνικῆς κληρονομίας.

Ἐν Κάτω Ποροΐοις, Δεκέμβριος 1975 ΙΩ. ΑΘ. ΒΛΑΧΟΣ

ὅλων τῶν ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς βυζαντινοὺς ναοὺς καὶ τὶς ἱερὲς μονές, προκειμένου νὰ τοποθετηθοῦν βουλγαρικὲς καὶ νὰ ἐμφανίζωνται τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα ὡς βουλγαρικῆς προελεύσεως» (Χριστιανικὸν Συμπόσιον, τόμ. 4ος, Ἀθῆναι 1970, σελ. 225).

88

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ

Σελ.

Ἄβελ καὶ Κάιν, προσφέροντες θυσίαν 77
Ἀβραάμ, προσφέρων θυσίαν 76
» , ἡ φιλοξενία 76
Ἄγγελοι 60, 74
Ἀδὰμ καὶ Εὕα 60
Ἀθανάσιος, ὁ Ἀθωνίτης 66
Ἀθανάσιος, ὁ Ἀλεξανδρείας, ὡς μοναχὸς 66
» » , ὡς ἱεράρχης 52,66,75
Αἰκατερίνη, ἁγία 78
Ἀρσένιος, ἅγιος 65

Βαϊφόρος 71
Βαρβάρα, ἁγία 78
Βασίλειος, ὁ Μέγας 75
Βλάσιος, ἅγιος 66

Γρηγόριος, ὁ Θεολόγος 75

Δαβίδ, προφήτης 73

Ἐλισάβετ, ἀσπασμὸς Θεοτόκου μετὰ τῆς Ἐλισάβετ 70
Εὐαγγελισμὸς Θεοτόκου 70
Εὐθύμιος, ἅγιος 65
Εὔπλος, διάκονος 76

Ζαχαρίας, προφήτης 74

Ἠσαΐας, προφήτης 73

Θεοδώρα, ἁγία 78
Θεός, ὡς Πατὴρ 59,74
Θεοτόκος, ἀσπασμὸς μετὰ τῆς Ἐλισάβετ 70
» , Εὐαγγελισμὸς 70
» , Πλατυτέρα 74

Ἱλαρίων, ἅγιος 65
Ἰούδας, προδοσία 71
Ἰωάννης, ὁ Εὐαγγελιστὴς 74
Ἰωάννης, ὁ Πρόδρομος 60
Ἰωάννης, ὁ Χρυσόστομος 75

Σελ.

Κάιν καὶ Ἄβελ, προσφέροντες θυσίαν 77

Λάζαρος, παραβολὴ πλουσίου καὶ πτωχοῦ Λαζάρου 67,68
Λουκᾶς, Εὐαγγελιστὴς 74

Μαρία ἡ Αἰγυπτία, ἐξομολόγησις 78
» » » , μετάδοσις θείας κοινωνίας 78
» » » , θάνατος 78
Μαρίνα, ἁγία 78
Μᾶρκος, Εὐαγγελιστὴς 73
Ματθαῖος, Εὐαγγελιστὴς 73
Μυστικὸς Δεῖπνος 71
Μωυσῆς 61

Νηπίων σφαγὴ 71
Νικόλαος, ἱεράρχης 71
Νιπτὴρ ἱερὸς 76
Νῶε, προσφέρων θυσίαν 76

Ὀνούφριος, ἅγιος 65

Παρασκευή, ἁγία 78
Παρουσία Δευτέρα 59
Παχώμιος, ἅγιος 65
Πιλάτος, ὁ Χριστὸς κρινόμενος ὑπὸ τοῦ Πιλάτου 71
» , ἡ ἀπόνιψις τοῦ Πιλάτου 71
Πλούσιος καὶ πτωχός, παραβολὴ 67
Πνεῦμα Ἅγιον 60,74

Ρουφῖνος, διάκονος 76

Σάββας, ἅγιος 65
Σολομών, προφήτης 74
» , ἡ κρίσις 70
Στέφανος, ὁ Πρωτομάρτυς 77

Ταπείνωσις Ἄκρα 75
Τελώνης καὶ Φαρισαῖος, παραβολὴ 68
Τριὰς Ἁγία 59,75

Φαρισαῖος καὶ Τελώνης, παραβολὴ 68
Φυγὴ εἰς Αἴγυπτον 70

Χαράλαμπος, ἅγιος 66

Σελ.
Χριστός, 'Ανάστασις 71
» , Βάπτισις 70
» , Γέννησις 70
» , ἐπιτιμῶν τοῖς ἀνέμοις καὶ τῇ θαλάσσῃ 70
» , ἰώμενος τὸν παράλυτον 71
» , ἰώμενος τὸν υἱὸν τῆς χήρας 71
» , κρινόμενος ὑπὸ τοῦ Πιλάτου 71
» , μεταβάλλων τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον ἐν Κανὰ 71
» , εἰς νεανικὴν ἡλικίαν 74
» , πειραζόμενος 70
» , Προσευχόμενος 71
» , μὲ Σταυρὸν 74,76
» , Σταύρωσις 71,76
» , 'Υπαπαντὴ 70

Ψυχοστασία 61

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΧΕΔΙΑΓΡ. ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΩΝ

Σχ. I. Κάτοψις ναοῦ ἁγ. Ἀθανασίου.
II. Τομὴ νοτίας πλευρᾶς.
III. Νοτία ὄψις.
IV. Ἀνατολικὴ ὄψις.

Εἰκ. 1. Νοτιοανατολικὴ πλευρὰ ἁγ. Ἀθανασίου.
2. Νοτιοδυτικὴ πλευρὰ ἁγ. Ἀθανασίου.
3. Ἅγιος Ἀθανάσιος, φορητὴ εἰκών.
4. Κτιτορικὴ ἐπιγραφή.
5. Δευτέρα Παρουσία, τοιχογραφία Β. πλευρᾶς.
6. Μωϋσῆς (λεπτομέρεια Δευτέρας Παρουσίας).
7. Ψυχοστασία (λεπτομέρεια Δευτέρας Παρουσίας).
8. Ὁ πτωχὸς Λάζαρος (λεπτομέρεια).
9. Ὁ Τελώνης καὶ ὁ Φαρισαῖος, τοιχογραφία Ν. πλευρᾶς.
10. Ὁ Τελώνης (λεπτομέρεια).
11. Τοιχογραφίαι μεσαίου κλίτους.
12. Ἡ κρίσις τοῦ Σολομῶντος, τοιχογραφία μεσαίου κλίτους.
13. Ἡ Πλατυτέρα, τοιχογραφία κόγχης Ἱεροῦ.
14. Οἱ ἅγιοι Νικόλαος καὶ Γρηγόριος, τοιχογραφία Ἱεροῦ.
15. Θυσία Κάιν καὶ Ἄβελ, τοιχογραφία Ἱεροῦ.
16. Θάνατος ὁσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας, τοιχογραφία. γυναικωνίτου.
17. Σταυρὸς (ξυλόγλυπτος).
18. Τὰ βημόθυρα (ξυλόγλυπτον)
19. Ἡ Θεοτόκος (λεπτομέρεια βημοθύρων).
20. Ὁ ἄμβων καὶ μέρος τοῦ γυναικωνίτου.

Σημείωσις: Τὰ παρατιθέμενα σχεδιαγράμματα (κάτοψις, τομή, ὄψεις) ἐξετέλεσεν ὁ φίλος κ. Γεώργ. Καλογερόπουλος, πολιτ. μηχανικός, τὸν ὁποῖον καὶ ἐντεῦθεν εὐχαριστῶ θερμῶς. Αἱ φωτογραφίαι προέρχονται ἀπὸ τὸ προσωπικόν μου ἀρχεῖον.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ	49
II. ΘΕΣΙΣ	51
III. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ	54
IV. ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑΙ	59
Α΄. Βορεία πλευρὰ	59
Β΄. Νοτία πλευρὰ	65
Γ΄. Μεσαῖον κλῖτος	70
Δ΄. Ἱερὸν Βῆμα	74
Ε΄. Γυναικωνίτης	78
V. ΔΙΑΚΟΣΜΟΣ	79
Α΄. Ξυλόγλυπτα	79
Β΄. Γραπτὴ διακόσμησις	82
VI. ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ	83
Α΄. Ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ	83
Β΄. Αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν τοιχογραφιῶν	84
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ	86
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΧΕΔΙΑΓΡ. ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΩΝ	89

ΩΛ

Π. Θ. ΠΕΝΝΑ

Ο ΣΤΡΥΜΩΝ ΚΑΙ ΤΑ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΑ ΕΡΓΑ ΤΗΣ ΠΕΔΙΑΔΟΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Πολύτιμα στοιχεῖα καὶ σπουδαίας πληροφορίας διὰ τὰς κατὰ καιροὺς προσπαθείας τιθασεύσεως τοῦ ροῦ τοῦ Στρυμόνος καὶ τῆς πλήρους ἀξιοποιήσεως τῶν πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν τοῦ χρυσοφόρου κάμπου τῶν Σερρῶν, ἀποτελοῦν τὰ κατωτέρω δημοσιευόμενα ἐπίσημα ἔγγραφα.

Ταῦτα ἠντλήθησαν ἐκ τῶν Ἀρχείων τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν[1], ἀπεστάλησαν δὲ πρὸς αὐτὸ κατὰ τὸ 1887 ὑπὸ τοῦ τότε προξένου Σερρῶν Δ. Ο. Βιτάλη.

Ὁ Βιτάλης, διαισθανόμενος ὅτι πέρα τῆς οἰκονομικῆς διὰ τὴν περιοχὴν σημασίας τῶν προσπαθειῶν πρὸς διαπλάτυνσιν τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ, ὥστε οὗτος εἰς ἀρκετὸν βάθος τῆς ἐνδοχώρας νὰ καταστῇ πλωτός, τὸ ὅλον θέμα παρουσίαζε καὶ ἀπὸ στρατιωτικῆς ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐθνικῆς πλευρᾶς ὕψιστον ἐνδιαφέρον διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ τὴν Ἑλλάδα, ἔσπευσε διὰ τῶν δύο ἀναφορῶν του νὰ ἐνημερώσῃ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ὥστε αὕτη νὰ ἐξετάσῃ τὰς δυνατότητας συμμετοχῆς εἰς τὸ παραγωγικὸν αὐτὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐνεπνεύσθη ὁ βαθύπλουτος Ὀθωμανὸς Χατζῆ Ταχὴρ Βέης, ἕνας ἀπὸ τοὺς πλέον μορφωμένους κτηματίας τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν.

Ἡ πρώτη ἀναφορὰ ἀπεστάλη ἐκ Σερρῶν τὴν 25ην Ἀπριλίου 1887 καὶ ἡ δευτέρα τὴν 6ην Ἰουνίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους.

Μαζὶ μὲ τὰς ἀναφοράς του ὁ πρόξενος Βιτάλης ἀπέστειλε καὶ ἀκριβὲς ἀντίγραφον τοῦ συμβολαίου, διὰ τοῦ ὁποίου παρεχωρήθη τὸ προνόμιον εἰς τὸν Χατζῆ Ταχὴρ Βέην, παρὰ τοῦ Ὑπουργοῦ Δημοσίων Ἔργων τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ὡς καὶ τοῦ προγράμματος ἐκτελέσεως τῶν ἐργασιῶν. Τὸ συμβόλαιον καὶ τὸ πρόγραμμα τῶν ἐργασιῶν ὑπεγράφησαν τὴν 21ην Ἰουλίου 1884 (Ἀραβ. χρ. 9 Σεββὰλ τοῦ 1301).

Κατὰ τὸ ἄρθρ. 3 τοῦ συμβολαίου ὁ ἐργολάβος, ὑπὸ τὸν ὅρον «νὰ ὦσιν εἰς βάρος αὐτοῦ πάντα τὰ ἔξοδα καὶ πᾶσαι αἱ ζημίαι», ἔπρεπε ὅπως ἐντὸς δύο ἐτῶν ἀπὸ τῆς παραλαβῆς τοῦ συμβολαίου κάμῃ ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν, ἀποπερατώσῃ δὲ αὐτὰς ἐντὸς ἓξ ἐτῶν ἀπὸ τῆς χρονολογίας τῆς ἐπικυρώσεως τοῦ χάρτου, τὸν ὁποῖον ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ὑποβάλῃ μετὰ ἐκθέσεως εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Δημοσίων Ἔργων.

1. Τὰ ἐν λόγῳ ἔγγραφα μᾶς παρεχωρήθησαν πρὸς μελέτην καὶ δημοσίευσιν παρὰ τοῦ Προϊσταμένου τοῦ τμήματος Βαλκανικῶν Ὑποθέσεων τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν κ. Εὐαγγ. Κωφοῦ, τὸν ὁποῖον καὶ ἐντεῦθεν εὐχαριστοῦμεν θερμῶς.

Ἀποβιώσαντος ὅμως ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ Χατζῆ Ταχὴρ Βέη, οἱ κηδεμόνες τῶν ἀνηλίκων κληρονόμων αὐτοῦ ἤρχισαν διαπραγματεύσεις πρὸς μεταβίβασιν τοῦ προνομίου.

Ἂν καὶ κατὰ τὸ ὑπογραφὲν συμβόλαιον ἀπαγορεύεται ἡ μεταβίβασις τοῦ προνομίου εἰς ξένην ἑταιρείαν, οἱ κηδεμόνες εὗρον τρόπον εἰκονικὸν ὑπερβάσεως τῆς δυσκολίας. Ἐκ τῶν διεξαχθεισῶν διαπραγματεύσεων προκύπτει ὅτι οἱ μὲν κηδεμόνες τῶν ἀνηλίκων τοῦ ἀναδόχου ἐζήτουν εἴκοσι χιλιάδας λιρῶν Τουρκίας, οἱ δὲ ἀγορασταὶ προσέφερον μόνον τὸ ποσὸν τῶν 6.000 λιρῶν.

Ἐνδιαφερόμενοι διὰ τὴν ἀγορὰν τοῦ προνομίου ἦσαν ὁ ἐν Σέρραις πρόξενος τῆς Αὐστρίας Ἀθανάσιος Χατζηδῆμος καὶ ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ διευθυντὴς τῆς ἐκεῖ Ὀθωμανικῆς Τραπέζης Σαρνώ.

Ὁ πρόξενος Βιτάλης, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐνημερωθῆ ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως παρὰ τοῦ Χατζηδήμου, «ὁρμώμενος ἐκ τοῦ φόβου», ὅπως γράφει ὁ ἴδιος εἰς τὴν πρώτην του ἀναφοράν, «μὴ τὸ σπουδαῖον τοῦτο ἔργον περιέλθῃ εἰς χεῖρας ξένας, τοῦθ' ὅπερ θὰ ἦ διὰ τὸν ἐθνικὸν ἡμῶν ἀγῶνα μέγα ἀτύχημα», καθῆκον του ἐθεώρησε νὰ σπεύσῃ καὶ νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν τοῦ Ὑπουργείου ἐπὶ τῆς ἐκτάκτου εὐκαιρίας, «ἣν λογιστέον ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις πολύτιμον». «Τὰ πλεονεκτήματα, ἅπερ ὑπὸ στρατιωτικὴν ἔποψιν κέκτηται τὸ ἔργον, θεωρῶ-ἀναφέρει ὁ Πρόξενος-ὅλως περιττὸν ν' ἀναπτύξω, ἀφοῦ ἁπλοῦν βλέμμα ἐπὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς γεωγραφίας τοῦ τόπου ἀρκεῖ νὰ πείσῃ πάντα, ὅτι ἀπὸ τοῦ Στρυμονικοῦ Κόλπου, τουτέστιν ἀπὸ τῆς Ἀμφιπόλεως ἀρχαίου λιμένος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου μέχρι τῆς Ἡρακλείας (Δεμὶρ—Ἰσὰρ) καὶ ἐκεῖθεν γίνεταί τις κύριος πάντων τῶν διαμερισμάτων τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ ὅτι ὁ ποταμὸς οὗτος ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς του θέσεως ἀποτελεῖ φραγμὸν ἀνυπέρβλητον κατὰ πάσης ἐν τῷ μέλλοντι στρατιωτικῆς ἐνεργείας τῶν Βουλγάρων».

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ πολιτικὰ καὶ ἐθνικὰ ὠφελήματα, ὁ Βιτάλης ἐκ τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἔργων προσδοκᾷ ἀναζωογόνησιν τοῦ ἤδη ἐκπνέοντος ἐμπορίου καὶ τῆς νεκρωμένης γεωργίας τῶν Ἑλλήνων, ὥστε ἡ πόλις τῶν Σερρῶν νὰ καταστῇ ἐκ νέου Ἑλληνικὸν κέντρον ἐμπορίου[1], δυνάμενον νὰ δράσῃ ὡς ἄλλοτε σπουδαίως καὶ ποικιλοτρόπως ἐφ' ὅλης τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας.

Ἡ πρώτη ἀναφορὰ τοῦ προξένου Σερρῶν, μὲ συνημμένον στατιστικὸν πίνακα τῆς παραγωγῆς τῶν ἐπαρχιῶν Σερρῶν καὶ Ζίχνης, ἀπεστάλη τὴν 25ην Ἀπριλίου 1887 πρὸς τὴν Πρεσβείαν Κωνσταντινουπόλεως, πρὸς μελέτην καὶ γνωμάτευσιν τόσον περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς πραγματοποιήσεως τῆς

1. Περὶ τῆς ἐμπορικῆς ἀκμῆς τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας, βλ. Πέτρου Πέννα, Ἱστορία τῶν Σερρῶν, Ἀθῆναι 1968, σ. 356—379.

προτάσεως τοῦ προξένου, ὅσον καὶ περὶ ὑπάρξεως ἐλπίδος τινὸς νὰ ἀναλάβη τὸ ἔργον ὁμὰς ἀπὸ τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁμογενεῖς κεφαλαιούχους.

Εἰς τὸν οἰκεῖον φάκελον τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν δὲν εὑρέθη ἔγγραφον, τὸ ὁποῖον νὰ μᾶς πληροφορῇ περὶ τῆς περαιτέρω τύχης τῆς ὅλης προσπαθείας. Ἀλλὰ κρίνοντες ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι καθ' ὅλον τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τοῦ 1887 μέχρι τῶν Βαλκανικῶν πολέμων οὐδὲν παραγωγικὸν ἔργον ἀναφέρεται εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Σερρῶν καὶ ἰδίως ὅσον ἀφορᾶ ἀντιπλημμυρικὰ ἢ ἄλλα ἔργα διὰ τὴν ἀνάσχεσιν τῶν καταστροφῶν, συμπεραίνομεν ὅτι ἡ ὅλη προσπάθεια ἐματαιώθη γενικῶς, εἴτε λόγῳ μὴ ἐπιτεύξεως συμφωνίας μεταξὺ τῶν ἐλευθέρως διαπραγματευθέντων ἀτόμων ἢ καὶ ἑταιρειῶν, εἴτε ἐκ τῶν ἐπακολουθησάντων πολιτικῶν καὶ πολεμικῶν γεγονότων.

Ἐπέπρωτο οὕτω μετὰ πάροδον τριάκοντα πέντε ἐτῶν ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς συμβάσεως ἐκείνης μεταξὺ τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους καὶ τοῦ Σερραίου Ὀθωμανοῦ Χατζῆ Ταχὴρ Βέη τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ὄνειρον γενεῶν ὁλοκλήρων τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ τῆς πεδιάδος τῶν Σερρῶν, διὰ τὴν ἀπαλλαγήν των ἀπὸ τὴν ἀπελπισίαν καὶ τὸ ἄγχος τῆς καταστροφικῆς μανίας τοῦ ἀτιθάσου Στρυμόνος καὶ νὰ μεταβάλη τοῦτον εἰς εὐλογίαν Θεοῦ.

Μετὰ τὴν κατὰ τὸ 1913 ἀπελευθέρωσιν τῆς Μακεδονίας καὶ παρὰ τὰς ἐν συνεχείᾳ πολεμικὰς περιπετείας καὶ τὰς ἀλλεπαλλήλους ἀπὸ βορρᾶ εἰσβολάς, τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος ἠδυνήθη νὰ στρέψῃ τὴν προσοχή του καὶ εἰς τὴν ἀξιοποίησιν τῶν πεδιάδων τοῦ Μακεδονικοῦ χώρου, μεταξὺ τῶν ὁποίων πρωτεύουσαν θέσιν, ὕστερα ἀπὸ τὴν πεδιάδα τῆς Θεσσαλονίκης, κατέχει ἡ πεδιὰς τῶν Σερρῶν.

Ὁ Σερραϊκὸς κάμπος, ὅπως καὶ αἱ ἄλλαι πεδιάδες τῆς Μακεδονίας, κατὰ τὰ ἔτη τῆς τουρκοκρατίας, ἀλλὰ καὶ μέχρις ὅτου κατὰ τὸ 1928 τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος ἀναλάβη τὴν ρύθμισιν τοῦ ροῦ τοῦ Στρυμόνος διὰ τῆς κατασκευῆς τῶν ἀναγκαίων τεχνικῶν ἔργων, ἦτο κεκαλυμμένος κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τῶν ὑδάτων.

Ὁ Στρυμὼν ποταμός, γνωστὸς διὰ τὴν σπουδαιότητά του ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων [1], ἐκπηγάζων ἐκ τοῦ ἐντὸς τῆς Βουλγαρίας κειμένου Σκομίου

1. *«Στρυμὼν ποταμὸς ἔστι Θράκης κατὰ πόλιν Ἠδωνίδα. Προσηγορεύετο δὲ πρότερον Παλαιστῖνος ἀπὸ Παλαιστίνου τοῦ Ποσειδῶνος. Παλαιστῖνος ... ἑαυτὸν ἔρριξεν εἰς ποταμὸν Κόνοζον, ὃς ἀπ' αὐτοῦ Παλαιστῖνος ὠνομάσθη. Στρυμὼν δὲ Ἄρεως παῖς καὶ Ἡλίκης ἀκούσας περὶ τῆς Ῥήσσου τελευτῆς καὶ ἀθυμίᾳ συσχεθείς, ἑαυτὸν ἔρριξεν εἰς ποταμὸν Παλαιστῖνον, ὃς ἀπ' αὐτοῦ Στρυμὼν μετωνομάσθη»* (Πλούταρχος, Περὶ Ποταμῶν XI). Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐλέγετο καὶ Στροῦμα καὶ Καρά-σοῦ. Ὁ Στρυμὼν ποταμὸς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν αὐτοῦ καὶ εἰς ἀρκετὸν βάθος τῆς Ἀμφιπόλεως ἦτο πλωτός, ὑπῆρχον δὲ παρ' αὐτῷ καὶ ναυπηγεῖα. Περὶ τῆς ἱστορικῆς μνείας τοῦ Στρυμόνος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, τῆς σημασίας τοῦ ρόλου αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς περιοχῆς, βλ. εἰς Γ. Καφτάντζῆ, Ἱστορία τῶν Σερρῶν, τ. Β', σ. 43-51, ὅπου καὶ σχετικὴ ἀναφορὰ εἰς ἀρχαίους συγγραφεῖς.

ὄρους (Βίτος) καὶ ἐκβάλων εἰς τὸν Στρυμονικὸν κόλπον, διέσχιζε τὴν Σερραϊκὴν πεδιάδα ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον, ἄλλοτε κατ᾽ εὐθεῖαν καὶ ἄλλοτε ἑλισσόμενος, μαιανδρικῶς. Ἀποτέλεσμα τῆς ἀπειθάρχου αὐτῆς ροῆς ἦτο νὰ ἐγκλωβίζωνται καὶ νὰ κατακλύζωνται ὑπὸ τῶν ὑδάτων ὁλόκληρα χωρία καὶ ἀπέραντοι ἐκτάσεις νὰ ἀχρηστεύωνται καὶ νὰ μεταβάλλωνται εἰς θάλασσαν, νὰ κινδυνεύουν δ᾽ ἑκάστοτε ἄνθρωποι καὶ ζῶα καὶ νὰ καταστρέφεται ὁ συνεχὴς μόχθος τῶν ἀγροτῶν [1].

Τὴν ὁρμὴν τοῦ ρου τοῦ ποταμοῦ οἱ περίοικοι ἀντιμετώπιζον κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους μὲ πρόχειρα ἀντιπλημμυρικὰ ἀναχώματα ἐκ λίθων καὶ κλάδων ἰτέας, πολλοὶ τῶν ὁποίων ἐβλάστανον κατὰ τὴν ἄνοιξιν καὶ ἐστερέωνον κάπως ταῦτα.

Τὴν πρωτόγονον αὐτὴν κατάστασιν ἐτερμάτισεν ἡ κατὰ τὴν 20ὴν Ὀκτωβρίου 1928 συνωμολογηθεῖσα καὶ ὑπογραφεῖσα εἰς τὰς Ἀθήνας σύμβασις μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, ἐκπροσωπηθείσης διὰ τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῶν Συγκοινωνιῶν Ἀντωνίου Χριστομάνου, καὶ τῶν Ἑταιρειῶν Jhon Monks and Sons καὶ Ulen and Company, ἑδρευουσῶν ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ. Διὰ τῆς συμβάσεως ταύτης, ἀποτελουμένης ἐκ 35 ἄρθρων, ἀνετέθη εἰς τὰς ἀναδόχους Ἑταιρείας ἡ ἐκτέλεσις ὑδραυλικῶν ἔργων εἰς τὰς πεδιάδας τῶν Σερρῶν καὶ τῆς Δράμας.

Συγκεκριμένως, ἀνετέθη εἰς αὐτὰς «ἡ ἐκπόνησις γενικῆς προμελέτης καὶ πλήρους ὁριστικῆς μελέτης, ὡς καὶ ἡ κατασκευὴ τῶν διὰ τῆς ὁριστικῆς μελέτης προβλεφθησομένων ἐν λεπτομερείᾳ ἔργων ἀντιπλημμυρικῶν, διαρρυθμίσεων ποταμῶν καὶ χειμάρρων, ἐξυγιαντικῶν ἔργων καὶ τυχὸν κατασκευασθησομένων ἀρδευτικῶν ἔργων εἰς τὰς πεδιάδας Σερρῶν καὶ Δράμας, ὡς καὶ ἡ κατασκευὴ οἱωνδήποτε ἄλλων ἔργων, ὑποδειχθησομένων ὑπὸ τοῦ ἐργοδότου», δηλαδὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου.

Ἡ σύμβασις, κυρωθεῖσα διὰ τοῦ Νόμου 3718/8-12-28, ἐδημοσιεύθη μετὰ τοῦ ὡς ἄνω Νόμου εἰς τὸ ὑπ᾽ ἀριθ. 279/31-12-1928 Φ.Ε.Κ.

Διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἔργων ὡρίσθη πενταετία ἀπὸ τῆς ἐγκρίσεως τῆς γενικῆς προμελέτης, ἡ ὅλη δ᾽ ἐκτέλεσις ἐγένετο διὰ λογαριασμὸν καὶ δι᾽ ἐξόδων τοῦ Κράτους, ὑποχρεουμένου τούτου ὅπως καταβάλῃ εἰς τὰς ἀναδόχους τὴν ἀξίαν τῶν ἔργων ὡς καὶ τὴν ἀμοιβὴν αὐτῶν.

Ἡ ἐκπόνησις τῆς προμελέτης καὶ τῆς ὁριστικῆς μελέτης τῶν ἔργων

---

1. Διὰ τὴν καταστροφικὴν ἀλλὰ ταὐτοχρόνως γονιμοποιὸν δύναμίν του ὁ Στρυμὼν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐθεοποιήθη, ὡς προκύπτει ἀπὸ τὰ νομίσματα καὶ τὰς ἐπιγραφάς, ὅπως καὶ ὅλοι σχεδὸν οἱ ποταμοί.

Ὡς ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (VII 113), πρὸς ἐξευμενισμόν του οἱ περίοικοι προσέφερον θυσίας, σφάζοντες ζῶα. Κατὰ δὲ τὴν μυθολογίαν πρῶτος ὁ ἡμίθεος Ἡρακλῆς ἐπιστρέφων ἐκ Θράκης κατὰ παράκλησιν τῶν κατοίκων διευθετεῖ τὴν κοίτην τοῦ Στρυμόνος καὶ σώζει αὐτοὺς ἀπὸ τὰς καταστροφὰς καὶ τὴν ὁρμὴν τοῦ ποταμοῦ.

διήρκεσε περίπου δύο ἔτη (1929-1930). Ἔκτοτε ἤρχισεν ἡ κατασκευὴ τῶν ἔργων, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ σπουδαιότερον ὑπῆρξεν ἡ κατασκευὴ τῶν ἔργων τῆς λίμνης Κερκίνης (Μπουτκόβου), διὰ τῶν ὁποίων ἐπετεύχθη ἡ ἰσορροπία καὶ ἡ ρύθμισις τῶν ὑδάτων τῶν πλημμυρῶν τοῦ Στρυμόνος, μετὰ ρουφράκτου καὶ ρυθμιστοῦ ὑδροληψίας.

Τὸ φράγμα τοῦτο τοῦ Στρυμόνος εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ μεγάλα τεχνικὰ ἔργα τῆς Μακεδονίας, τὸ ὁποῖον γενικῶς ρυθμίζει τὸν ροῦν τῶν ὑδάτων τοῦ ποταμοῦ, ἐνῷ κατὰ τὸ θέρος, διὰ τῆς λειτουργίας τῶν κινητῶν θυρῶν του, μεταβάλλεται εἰς ἀρδευτικόν.

Ἐξ ἄλλου μὲ τὴν διάνοιξιν καὶ δημιουργίαν νέας τεχνητῆς κοίτης τοῦ Στρυμόνος, ἀφ᾿ ἑνὸς μὲν ἀπὸ τῆς ἐξόδου του ἐκ τῆς φάραγγος τοῦ Ροῦπελ μέχρι τῆς λίμνης τῆς Κερκίνης, ἀφ᾿ ἑτέρου δὲ ἐντὸς καὶ κατὰ μῆκος τῆς ἀποξηρανθείσης λίμνης Ἀχινοῦ, ἀπεδόθησαν εἰς τὴν καλλιέργειαν χιλιάδες καλλιεργησίμων γαιῶν, αἱ ὁποῖαι προηγουμένως κατεκλύζοντο ὑπὸ τῶν ὑδάτων καὶ ἐξηφανίσθησαν αἱ μόνιμοι ἑστίαι ἑλονοσίας, αἱ ὁποῖαι ἐμάστιζον τὸν ἀγροτικὸν ἰδίως πληθυσμὸν τοῦ νομοῦ Σερρῶν.

Σκοπὸς τῆς παρούσης μελέτης δὲν εἶναι ἡ περιγραφὴ καὶ ἡ ἔξαρσις τῶν ἐπωφελῶν καὶ εὐεργετικῶν ἀποτελεσμάτων, τὰ ὁποῖα προέκυψαν διὰ τὴν ἐν γένει ἀνακούφισιν τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας, οὔτε ἡ παράθεσις στατιστικῶν πινάκων, περὶ τῆς τεραστίας διαφορᾶς εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἀγροτικοῦ καὶ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου τοῦ νομοῦ Σερρῶν. Ὅσα ἀνεφέρθησαν ἀνωτέρω εἶναι ἐξ ἀφορμῆς τῆς παρουσιάσεως τῶν ἐν συνεχείᾳ δημοσιευομένων ἐγγράφων, διὰ τὴν ἱστορικὴν συνέχειαν τῶν προσπαθειῶν αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο εἰς τὸ παρελθὸν καὶ συνεχίζονται καὶ σήμερον πρὸς ἐξημέρωσιν τῶν στοιχείων τῆς φύσεως καὶ ἔλεγχον αὐτῶν, ὥστε ἀντὶ αἰτίας καταστροφῆς νὰ ἀποβοῦν πηγὴ πλούτου μεγαλυτέρα τόσον διὰ τοὺς καλλιεργητὰς τῆς γῆς ὅσον καὶ διὰ τὴν Ἐθνικὴν οἰκονομίαν καὶ νὰ δικαιώσουν τὴν προσωνυμίαν τοῦ κάμπου τῶν Σερρῶν ὡς πλουτοφόρου καὶ χρυσοφόρου [1].

Ἀκολουθοῦν τὰ ἔγγραφα.

---

1. Ἐνδιαφέρουσαι εἰδικαὶ μελέται ἐπὶ τῶν ἐκτελεσθέντων παραγωγικῶν ἔργων εἰς ὁλόκληρον τὴν Μακεδονίαν καὶ κατ᾿ ἀκολουθίαν καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Νομοῦ Σερρῶν, εἶναι: 1) Ἡ περισπούδαστος μελέτη τοῦ πρώην Γενικοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας Ν. Κατσούλη ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ ἐποικιστικὸν ἔργον τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας» Ἀθῆναι 1938. 2) Νικολάου Χρ. Σέττα, Τὰ Μεγάλα παραγωγικὰ ἔργα τῆς Μακεδονίας, Ἀθῆναι 1961 (ἔργον βραβευθὲν ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν). 3) Γερασίμου Θωμοπούλου, προϊσταμένου τῆς Υ.Ε.Κ.Ε. Σερρῶν, ἄρθρον ὑπὸ τὸν τίτλον «Μεγάλα ὑδραυλικὰ ἔργα ἐκτελεῖ τὸ Ὑπουργεῖον Δημοσίων Ἔργων στὴν πεδιάδα τῶν Σερρῶν», δημοσιευθὲν εἰς τὸ «Πανσερραϊκὸ Ἡμερολόγιο» 1975 τοῦ Σταύρου Κοταμανίδη ἐν σελ. 106-109.

1.

Δ. Ο. Βιτάλης (πρόξενος ἐν Σέρραις) πρὸς Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν, ἀρ. 66/2 Ἀπρ. 1887 (ΑΥΕ/Β' 1887, Πρεσβεία Κων/λεως ὑ/φ).

[Θέμα: «Ἀποξήρανσις λίμνης Κερκινίτιδος καὶ πλωτὸς ποταμὸς Στρυμών»].

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ φέρω εἰς γνῶσιν τοῦ Σ. Ὑπουργείου τὰ ἑξῆς:

Εἷς τῶν βαθυπλούτων καὶ ὁπωσδήποτε μεμορφωμένων Τούρκων κτηματιῶν τῆς πόλεως ταύτης ὀνόματι Χατζῆ Ταχὴρ Βέης διορῶν τὸν ὁσημέραι ἐπὶ τὰ χείρω βαίνοντα μαρασμὸν τῆς γεωργίας καὶ τοῦ ἄλλοτε ἀκμαίου ἐμπορίου τῆς χώρας εἶχε συλλάβει πρὸ πολλοῦ τὴν ἰδέαν νὰ καταστήσῃ πλωτὸν τὸν ποταμὸν Στρυμόνα καὶ ἀποξηράνῃ τὴν λίμνην Κερκινίτιδα, πρὸ δύο δ' ἐτῶν κατώρθωσε νὰ λάβῃ παρὰ τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως τὸ προνόμιον ὑπὸ ὅρους παρέχοντας αὐτῷ μεγίστας ὠφελείας. Ἐπιληφθεὶς πυρετωδῶς τοῦ σπουδαίου τούτου ἔργου προέβη εἰς τὰς καταμετρήσεις τοῦ ποταμοῦ, ἐπεραίωσε πάσας τὰς προκαταρκτικὰς ἐργασίας διὰ μηχανικῶν εἰδικῶν ἐπὶ διετίαν ἐνταῦθα ἐργασθέντων καὶ συντάξας λεπτομερῆ χάρτην προὐτίθετο πρὸ ὀλίγων μηνῶν νὰ ἄρξηται τῆς κυρίας ἐργασίας, ὅτε αἴφνης ἀπεβίωσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει καταλιπὼν τὸ προνόμιον εἰς τοὺς δύο ἀνηλίκους υἱούς του.

Οἱ κηδεμόνες τῶν ἀνηλίκων κληρονόμων πωλοῦσι σήμερον τὸ προνόμιον τοῦτο, καίτοι δὲ τὰ μεταξὺ τοῦ ἀποβιώσαντος καὶ τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως συναφθέντα συμβόλαια δὲν ἐπιτρέπουσι τὴν μεταβίβασιν αὐτοῦ εἰς Ἑταιρίαν ξένης ἐθνικότητος, ἐξεῦρον ἐν τούτοις τρόπον εἰκονικὸν ὑπερβάσεως τῆς δυσκολίας ταύτης καὶ ἔδωκαν τὰ σχέδια τοῦ ἔργου εἰς τὸν ἐνταῦθα ὑποπρόξενον τῆς Αὐστρίας Κον Ἀθανάσιον Χατζῆ Δῆμον καὶ εἰς τὸν ἐν Θεσσαλονίκῃ Κον Σαρνὼ Διευθυντὴν τῆς ἐκεῖ Ὀθωμανικῆς Τραπέζης, ἵνα μελετήσωσιν αὐτὰ καὶ ἔλθωσιν εἰς συμφωνίας.

Οἱ κηδεμόνες ζητοῦσιν εἴκοσι χιλιάδας Λιρῶν Τουρκίας πρὸς πώλησιν τοῦ προνομίου, ἀλλ' οἱ Κύριοι Σαρνὼ καὶ Χ'' Δῆμος προσφέρουσι μόνον ἓξ χιλιάδας Λίρ., καθὰ δ' ἐξάγεται ἐκ τῶν διαπραγματεύσεων, αἵτινες ἔλαβον χώραν μεταξὺ αὐτῶν, θ' ἀποβῇ ἐπὶ τέλους δυνατὴ ἡ ἀγορὰ ἀντὶ ποσοῦ οὐχὶ κατὰ πολὺ ὑπερβαίνοντος τὸ μέχρις ὥρας προσφερθέν.

Ὁρμώμενος ἐκ τοῦ φόβου μὴ τὸ σπουδαῖον τοῦτο ἔργον περιέλθῃ

εἰς χεῖρας ξένας, τοῦθ' ὅπερ θὰ ᾖ διὰ τὸν ἐθνικὸν ἡμῶν ἀγῶνα μέγα ἀτύχημα καθῆκόν μου ἐθεώρησα νὰ σπεύσω, ὅπως ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν τοῦ Σ. Ὑπουργείου ἐπὶ τῆς ἐκτάκτου ταύτης εὐκαιρίας, ἣν λογιστέον ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις πολύτιμον.

Τὰ πλεονεκτήματα, ἅπερ ὑπὸ στρατιωτικὴν ἔποψιν κέκτηται τὸ ἔργον, θεωρῶ ὅλως περιττὸν ν' ἀναπτύξω, ἀφοῦ ἁπλοῦν βλέμμα ἐπὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς γεωγραφίας τοῦ τόπου ἀρκεῖ νὰ πείσῃ πάντα, ὅτι ἀπὸ τοῦ Στρυμονικοῦ Κόλπου, τουτέστιν ἀπὸ τῆς Ἀμφιπόλεως ἀρχαίου λιμένος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου μέχρι τῆς Ἡρακλείας (Δεμὶρ - Ἰσὰρ) καὶ ἐκεῖθεν γίνεταί τις κύριος πάντων τῶν διαμερισμάτων τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ ὅτι ὁ ποταμὸς οὗτος ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς του θέσεως ἀποτελεῖ φραγμὸν ἀνυπέρβλητον κατὰ πάσης ἐν τῷ μέλλοντι στρατιωτικῆς ἐνεργείας τῶν Βουλγάρων.

Τὰ δὲ ἀνυπολόγιστα ὠφελήματα, ἅτινα δυνάμεθα νά καρπωθῶμεν ὑπὸ πολιτικὴν ἔποψιν, εἶναι ἐπίσης εἰς κατάστασιν τὸ Σ. Ὑπουργεῖον νὰ ἐκτιμήσῃ λαμβάνον ὑπ' ὄψιν τὴν ἐκ τοῦ ἔργου τούτου μετὰ βεβαιότητος προσδοκουμένην ἀναζωογόνησιν τοῦ ἤδη ἐκπνέοντος ἐμπορίου καὶ τῆς νενεκρωμένης γεωργίας τῶν Ἑλλήνων ἐνταῦθα πρὸς δὲ καὶ τὰς ποικίλλας ἠθικὰς μεταβολάς, ἃς τὸ καθόλου ἔργον ἔσται δυνατὸν νὰ ἐπενέγκῃ εἰς τὴν ἐνεστῶσαν τοῦ τόπου κατάστασιν :

Ἡ πόλις Σερρῶν ἡ δίωρον μόνον ἀπέχουσα τοῦ ποταμοῦ τούτου καὶ ἐκ μόνου τούτου τὴν ἀναγέννησίν της ἀναμένουσα θὰ καταστῇ ἐκ νέου Ἑλληνικὸν Ἐμπορίου κέντρον δυνάμενον νὰ δράσῃ ὡς ἄλλοτε σπουδαίως καὶ πολυτρόπως ἐφ' ἁπάσης τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας· ἅμα τῇ ἐνάρξει τοῦ ἔργου νέα δύναμις καὶ νέα ζωὴ θὰ δοθῇ εἰς τὸν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἀποκεκμηκότα καὶ ἀποτεθαριμμένον Ἑλληνισμόν· ὁ μετ' αὐτοῦ συγχρωτισμὸς τοῦ ἐργατικοῦ πληθυσμοῦ, ὅστις δέον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει καὶ δυνατὸν νὰ μετοικισθῇ ἐκ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος ἐνταῦθα θὰ συντελέσῃ ἐπὶ πλέον εἰς τὴν ἠθικὴν ἀνάπλασιν αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν σύσφιγξιν τῶν δεσμῶν τῶν συνδεόντων ἡμᾶς μετ' αὐτοῦ. Ἡ τοιαύτη ἐκ τοῦ καμάτου καὶ τοῦ ληθάργου ἀνέγερσις τοῦ δούλου ἐνταῦθα Ἑλληνισμοῦ εἶνε ἀναμφίρρηστον, ὅτι τάχιστα θὰ προσελκύσῃ τοὺς γειτνιάζοντας αὐτῷ ἀμφιρρόπους πληθυσμούς, ὅτι θὰ πτοήσῃ τοὺς καθαρῶς Βουλγαρικούς, ὅτι θὰ παράσχῃ πολλὰ μέσα συντελέσοντα εἰς τὴν ἐπιδιωκομένην στείρευσιν τῆς πηγῆς τῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων τοσοῦτον ἐπιδεξίως μέχρι τοῦδε χρησιμοποιουμένης λῃστείας καὶ εἰς τὴν ματαίωσιν τῶν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἱερέων καὶ διδασκάλων τεκταινομένων ἐνταῦθα, καὶ τέλος ὅτι θὰ καταστρέψῃ πᾶν ὅ,τι Βουλγαρικὸν καὶ ἐπιζήμιον εἰς τὰ

Τ.Ε.Ι. ΣΕΡΡΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ἡμέτερα συμφέροντα καὶ θὰ ἐξασφαλίσῃ ἐγκαίρως καὶ στερρῶς τὴν ὑπερίσχυσιν τοῦ ἡμετέρου ἀγῶνος.

Ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις ταύτας τὸ πολύτιμον τῆς εὐκαιρίας, ἀπεπειράθην, κατὰ τὴν ἐνταῦθα διατριβὴν τοῦ Κου Α. Χρυσοχόου, νὰ λάβω δι' αὐτοῦ τὰ σχέδια τῶν μηχανικῶν παρὰ τοῦ Κου Χατζῆ Δήμου, ἀλλὰ ματαιωθείσης τῆς παρ' αὐτῷ προσπαθείας ἡμῶν, μετεχειρίσθημεν ἄλλα διάφορα μέσα παρὰ τοῖς κηδεμόσι τῶν κληρονόμων καὶ ἐπὶ τέλους κατωρθώσαμεν διὰ τοῦ ἤδη ἐν Ἀθήναις Κου Ἀλκιβιάδου Βουγιουκλῆ νὰ λάβῃ παρ' αὐτῶν ὁ Κος Χρυσοχόος ἀντίγραφα ἀκριβῆ τῶν σχεδίων τούτων.

Ἐὰν τὸ Σ. Ὑπουργεῖον λαβὸν ὑπ' ὄψει τὰ ἐν τῇ παρούσῃ ἀναφερόμενα, ἐγκρίνῃ καὶ θεωρῇ δυνατὸν τὸν σχηματισμὸν Ἑταιρίας τινὸς ἐκ τῶν ἐν Τουρκίᾳ ὁμογενῶν πρὸς ἀγορὰν τοῦ σπουδαιοτάτου καὶ ὑλικῶς οὐχ' ἧττον ἐπικερδοῦς προνομίου τούτου, δύναται νὰ ζητήσῃ τὰ σχέδια καὶ πᾶσαν σχετικὴν πληροφορίαν, ἧς θὰ λάβῃ ἀνάγκην, παρὰ τοῦ ἤδη ἐν Θεσσαλονίκῃ παραμένοντος Κου Χρυσοχόου, ὅστις ἐμελέτησεν ἐπισταμένως καὶ ἐκ τοῦ πλησίον τὸ ἔργον ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις, διελθὼν καὶ ἄλλοτε καὶ τελευταῖον τὰ μέρη ταῦτα.

Ὁ διερμηνεὺς τοῦ ὑφ' ἡμᾶς Προξενείου Κος Γ. Τσορμπατζόγλου κατώρθωσε νὰ λάβῃ ἀντίγραφα καὶ τῶν μεταξὺ τοῦ ἐπὶ τῶν Δημοσίων ἔργων Ὑπουργείου τῆς Πύλης καὶ τοῦ ἀποβιώσαντος συναφθέντων Συμβολαίων, ἅτινα μεταφρασθέντα ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ ἀκριβέστατα ὑπὸ τοῦ ἰδίου ὑποβάλλω συνημμένως πρὸς τὸ Σὸν Ὑπουργεῖον, ἵνα διαφωτισθῇ λεπτομερέστερον περὶ τοῦ προκειμένου.

Εὐπειθέστατος
Ὁ Πρόξενος
Δ. Ο. Βιτάλης

2.

Ὁ Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν πρὸς τὴν ἐν Κων/πόλει Πρεσβείαν, ἀρ. 787/25 Ἀπρ. 1887 ἐμπ. πρωτ. (ΑΥΕ/Β' 1887, Πρεσβεία Κων/λεως ὑ/φ).

Ἡ ἐν πρωτοτύπῳ καὶ ἐπὶ ἐπιστροφῇ παραπεμπομένη ὑμῖν ἀναφορὰ τοῦ ἐν Σέρραις Προξένου τῆς Α. Μ. πραγματεύεται περὶ προνομίου, ὅπερ ἔλαβε παρὰ τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως ὁ Χατζὴ Ταχὴρ Βέης, μετατροπῆς τοῦ ποταμοῦ Στρυμόνος εἰς πλωτόν, καὶ τὸ ὁποῖον οἱ κληρονόμοι αὐτοῦ διαπραγματεύονται πρὸς πώλησιν εἴς τινα ἑταιρίαν.

Παραπέμπομεν πρὸς ὑμᾶς τὴν ἔγγραφον ταύτην ὅπως τὴν μελετή-

σητε καὶ εὐαρεστηθῆτε τὴν ἀνακοίνωσιν ἡμῖν τὴν ὑμετέραν γνώμην ἐπὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς πραγματοποιήσεως τῆς προτάσεως τοῦ Προξένου, ἐὰν δηλαδὴ ὑπάρχῃ τις ἐλπὶς ν' ἀναλάβῃ τὸ ἐπωφελὲς ἀληθῶς ὑπὸ ἐθνικὴν ἔποψιν ἔργον ὁμὰς τῶν ἐν Κων/πόλει ὁμογενῶν κεφαλαιούχων.

Ὁ Ὑπουργὸς
Στέφανος Δραγούμης

Υ. Γ. Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν διὰ τοῦ ἐγγράφου ἡμῶν τούτου παραπεμπομένων ἐγγράφων, συναποστέλλομεν ἡμῖν, ἐπίσης ἐπὶ ἐπιστροφῇ, στατιστικὸν πίνακα παραγωγῆς τῶν Ἐπαρχιῶν Σερρῶν καὶ Ζίχνης.

Ὁ Ὑπουργὸς
Στέφανος Δραγούμης

3.

Δ. Ο. Βιτάλης (πρόξενος ἐν Σέρραις) πρὸς Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν, ἀρ. 114/6 Ἰουν. 1887 (ΑΥΕ/Β' 1887, Πρεσβεία Κων/λεως ὑ/φ).

Συνεχίζων τὴν ἀπὸ 2 Ἀπριλίου ἐ.ἔ. καὶ ὑπ' ἀριθ. 66 ἀναφοράν μου πρὸς τὸ Σ. Ὑπουργεῖον, λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ συμπληρώσω ὅσα ἐξέθηκα αὐτῷ μέχρι τοῦδε περὶ τοῦ ποταμοῦ Στρυμόνος.

Ἐπισκεφθεὶς τελευταῖον τὸν Κον Χ'' Δῆμον Ὑποπρόξενον τῆς Αὐστρίας ἐνταῦθα, ἀπουσιάζοντα μέχρι τοῦδε, κατώρθωσα νὰ λάβω παρ' αὐτοῦ τὰς κατωτέρω ἐκτιθεμένας πληροφορίας, ἃς θεωρῶ κατὰ τοσοῦτον ἀκριβεῖς καὶ χρησίμους, καθόσον ὁ Κος Χ'' Δῆμος ὡς καὶ ἐν τῇ εἰρημένῃ ἀναφορά μου ἀναφέρω, ἐπιδιώκων ἀπὸ πολλοῦ τὸν σχηματισμὸν Ἑταιρίας πρὸς ἀγορὰν τοῦ προνομίου τοῦ ποταμοῦ, ἄλλως δὲ καὶ ὡς ἔμπορος τοῦ τόπου καὶ κτηματίας τὰ μάλα ἐνδιαφερόμενος ἔχει μελετήσει λεπτομερῶς τὰ σχέδια τοῦ ἔργου καὶ ἐξηκρίβωσεν ἐπισταμένως πάντα τὰ ὑλικὰ πλεονεκτήματα αὐτοῦ :

Ὁ ποταμὸς Στρυμὼν καθιστάμενος πλωτὸς ἀπὸ τοῦ Ὀρφάνου τοῦ πλησιεστέρου τῆς Ἐπαρχίας λιμένος μέχρι Δραγονιτίου ἀπέχοντος πέντε ὥρας τῆς κωμοπόλεως Μελενίκου ἔσται ἡ μᾶλλον σύντομος καὶ εὐθηνὴ ὁδὸς διὰ τὴν μεταφορὰν καὶ ἐξαγωγὴν τῶν ἐμπορευμάτων καὶ προϊόντων τῆς Ἐπαρχίας Σερρῶν, ἡ δὲ τεχνικὴ ἐργασία ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ, κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν μηχανικῶν τοῦ ἀποβιώσαντος Χατζῆ Ταχὴρ Βέη τῶν ἐργασθέντων ἐπὶ τόπου ἐπὶ ἓν καὶ ἥμισυ ἔτος, οὐδεμίαν θὰ παρουσιάσῃ ἐπιστημονικὴν δυσκολίαν διότι τὸ ἔδαφος τῆς κοίτης αὐτοῦ καὶ τῶν ἀποξηρανθησομένων Λιμνῶν Κερκινίτιδος (Ἀχινοῦ) καὶ Μπουτκόβου

εἶνε στερεὸν καὶ οὐχὶ ἀμμῶδες. Τὸ βάθος τοῦ ποταμοῦ ποικίλλει ἀπὸ 80 ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου μέχρις ἑνὸς μέτρου καὶ 80 ἑκατοστῶν, τὸ δὲ πλάτος ἀπὸ 120 μέχρις 180 μέτρων.

Αἱ δαπάναι, ἃς κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν ἰδίων μηχανικῶν θὰ ἀπαιτήσῃ ἡ ἐπιχείρησις αὕτη θὰ ἀνέλθωσιν εἰς 240.000 Λιρῶν ὀθωμανικῶν, ἀλλ' ἔναντι τούτων ὑπέρογκα προϋπολογίζονται τὰ κέρδη, ἅτινα πρόκειται νὰ προσπορισθῇ ἡ Ἑταιρία καὶ μέγιστα τὰ ἐν γένει πλεονεκτήματα αὐτῆς κατὰ τὰ Συμβόλαια τῆς Κυβερνήσεως.

Ἐν πρώτοις αἱ παραποτάμιοι δημόσιοι γαῖαι καὶ αἱ γαῖαι τῶν Λιμνῶν Κερκινίτιδος καὶ Μπουτκόβου, αἵτινες εἴτε κατακλυζόμεναι σήμερον ὑπὸ τῶν ὑδάτων εἴτε περαιτέρω ὑποκείμεναι εἰς πλημμύρας θὰ ἀνήκουν εἰς τὸν προνομιοῦχον μετὰ τὴν ἀποξήρανσιν αὐτῶν, ὑπολογίζονται ὑπὸ τῶν μηχανικῶν εἰς 400.000 στρεμμάτων, ὑπολογιζομένης δὲ τῆς σημερινῆς ἀξίας ἑκάστου αὐτῶν εἰς Λίρας 2, ἡ ἐκποίησις αὐτῶν μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου θὰ ἀποφέρῃ τὸ σπουδαιότατον κέρδος 800.000 Λιρῶν. Καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ λελανθασμένοι ἂν ὦσιν αἱ καταμετρήσεις τῶν μηχανικῶν τὸ ἐκ 400.000 Λιρῶν κέρδος θεωρεῖται οὐκ εὐκαταφρόνητον, διὰ τὸν πρώτιστον λόγον, ὅτι ἡ Ἑταιρία κατὰ τὸ 16 ἄρθρον τοῦ μετὰ τῆς Κυβερνήσεως Συμβολαίου τοῦ ἀποβιώσαντος προνομιούχου θὰ παραδίδῃ τὸ ἔργον τμηματικῶς, αἱ δὲ δαπάναι ἑκάστου τμήματος θὰ ἀποπληρώνωνται πᾶσαι παρὰ τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν γαιῶν τῶν σωθεισῶν καὶ ἐκ τῆς πλημμύρας εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκοντο ἢ ὑπέκειντο, εἰς τρόπον ὥστε ἡ Ἑταιρία καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας της οὐδ' ὀβολὸν νὰ ῥιψοκινδυνεύσῃ ἐκ τῶν κεφαλαίων αὐτῆς.

Ἐπίσης σπουδαῖαι καὶ ἀσφαλεῖς θεωροῦνται οἱ πρόσοδοι τῆς Ἑταιρίας μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου :

Ἡ Ἑταιρία κεκτημένη τὸ προνόμιον τῆς ποταμοπλοΐας θὰ ἀπολαμβάνῃ ἐτησίως ἐκ τῆς μεταφορᾶς τῶν ἐμπορευμάτων ἀπὸ Ὀρφάνου μέχρι Δραγοτινίου καὶ ἐκεῖθεν μέχρις Ὀρφάνου τὸ ποσὸν 20.000 Λιρῶν Τουρκ. κατ' ἐλάχιστον ὅρον μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἐξόδων, καὶ τοῦτο ὑπολογίζεται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς σήμερον ἐπικρατούσης ἀθλιότητος εἰς τὴν ἐμπορικὴν κατάστασιν καὶ τὴν συγκοινωνίαν τῆς Ἐπαρχίας Σερρῶν, εἶνε δὲ πλέον ἢ βέβαιον, ὅτι ἡ ἐκ τοῦ ἔργου προσδοκωμένη ἀνάπτυξις τῆς γεωργίας καὶ τῆς συγκοινωνίας πρὸς δὲ καὶ τὸ ὀλιγοδάπανον τῆς μεταφορᾶς τῶν ἐμπορευμάτων θὰ πολλαπλασιάσωσι ταχέως τὸ ποσὸν τῶν 20.000 Λιρῶν.

Παραλείπω δὲ ὡς ἀνυπολόγιστα πρὸς τὸ παρὸν τὰ οὐκ ὀλίγα κέρδη, ἅτινα θὰ παράσχῃ τῇ Ἑταιρίᾳ τὸ προνόμιον τοῦ ἐκμεταλλεύε-

σθαι πάντα τὰ μεταλλεῖα ὅσα ἤθελον ἀνακαλυφθῆ ἀπὸ τῆς παραλίας τοῦ Λιμένος Ὀρφάνου μέχρι Δραγοτινίου εἰς ἀπόστασιν πέντε χιλιομέτρων ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ καὶ τοῦ καρποῦσθαι τὰ παραποτάμια δάση.

Τὸν Κύριον Χ'' Δῆμον ἠρώτησα καὶ περὶ τοῦ σημείου, εἰς τὸ ὁποῖον εὑρίσκονται ἤδη αἱ διαπραγματεύσεις του μετὰ τῆς Ἑταιρίας καὶ τῶν κληρονόμων τοῦ ἀποβιώσαντος προνομιούχου καὶ μ' ἐπληροφόρησεν ὅτι δὲν ἔπαυσαν μὲν αὗται ἀλλ' ὀλίγαι ὑπάρχουσιν ἐλπίδες ἐπιτυχίας, καθόσον μάλιστα τελευταῖον παρουσιάσθη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑτέρα Ἀγγλικὴ Ἑταιρία, ἥτις προσεκάλεσε τοὺς κληρονόμους ὅπως ἔλθωσιν εἰς συμφωνίας νὰ συνάψωσι τὰ τῆς ἀγοραπωλησίας τοῦ προνομίου συμβόλαια.

Διαβιβάζων τὰς συμπληρωματικὰς ταύτας πληροφορίας τῷ Σ. Ὑπουργείῳ ἐφιστῶ κυρίως τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ὑπολογισμῶν τοῦ Κου Χ''Δήμου περὶ τῶν ἐτησίων ἐσόδων τῆς Ἑταιρίας, καθόσον οἱ ὑπολογισμοὶ οὗτοι τοῦ κ. Χ''Δήμου καὶ ὡς ἐμπόρου καὶ ὡς πράκτορος τῶν εἰς Ὄρφανον προσεγγιζόντων Αὐστριακῶν ἀτμοπλοίων τυγχάνουσιν οἱ ἀκριβέστεροι παντὸς ἄλλου ἅτε στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς σημερινῆς ἐξαγωγῆς τῶν προϊόντων τοῦ τόπου καὶ εἰσαγωγῆς τῶν διαφόρων ἐμπορευμάτων.

Εὐπειθέστατος
Ὁ Πρόξενος
Δ. Ο. Βιτάλης

Παρασελίδιον σημείωμα: Παραπέμπεται ἐπὶ ἐπιστροφῇ κατόπιν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 787 ἀπὸ 25 Ἀπριλίου ἐ. ἔ. ἐμπιστευτικοῦ ἡμῶν ἐγγράφου, πρὸς τὴν ἐν Κων/λει Β. Πρεσβείαν, παρακαλουμένην ν' ἀνακοινώσῃ τὴν ζητηθεῖσαν γνώμην της.

Ἐν Ἀθήναις, 1 Ἰουλίου 1887
Ὁ Ὑπουργὸς
Στέφανος Δραγούμης

4.

(ΑΥΕ/1887/Πρεσβ. Κων/λεως ύ/φ Ἔγγραφα – Κων/λιν [συνημμ. τῇ 787 ΥΠΕΞ–Κων/λιν, 25/4/87]).

Μετάφρασις κατὰ γράμμα.

ΣΥΜΒΟΛΑΙΟΝ

Ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ ἐπὶ τῶν Δημοσίων Ἔργων τῆς Ὑψηλῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας Ὑπουργὸς Ἐξοχώτατος Ραὴφ Ἐφένδης ἐν ὀνόματι τῆς Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως ἐνεργῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ ἐκ τῶν εὐγενῶν τῆς πόλεως Σερρῶν Χατζῆ Ταχὴρ Βέης συνεβάλλοντο ἀλλήλοις περὶ τῶν ὡς ἑξῆς:

Ἀρθ. 1ον. Ἡ Ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις ἀνέθηκε ὑπὸ τοὺς ἑπομένους ὅρους εἰς τὸν εἰρημένον Βέην τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐργασίας πάσης, ἥτις ἀπαιτεῖται πρὸς ἀπολύμανσιν καὶ καθαρισμὸν τῶν περὶ τὴν Λίμνην Κερκινίτιδα (Ταχιανὸς) τῆς ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Νομαρχίας Θεσσαλονίκης πόλεως Σερρῶν κειμένων ἰχθυοτροφείων (Ταλιὰν) καὶ τῶν ἐν τῷ ποταμῷ Στρυμόνι (Καρὰ-σοὺ) καὶ περὶ αὐτὸν κατακλυζομένων βαλτωδῶν γαιῶν (μπατακλὴκ) εἰς τρόπον ὥστε νὰ καταστῶσιν αὗται καλλιεργήσιμοι.

Ἀρθ. 2ον. Ὁ ἐργολάβος ἐντὸς ἑνὸς καὶ ἡμίσεος ἔτους προθεσμίας ἀπὸ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἐπεδόθη τὸ ὑψηλὸν φιρμάνιον καὶ ἀντηλλάγη συναλλήλως τὸ Συμβόλαιον μεταξὺ τῶν συμβληθέντων, ὀφείλει κατὰ τὸν ἐν τῷ συνημμένῳ προγράμματι διαλαμβανόμενον τρόπον νὰ συντάξῃ ἀκριβῆ χάρτην καὶ ἔκθεσιν ἐπὶ τῇ βάσει προηγουμένων μελετῶν καὶ ἐκτιμήσεων καὶ ὑποβάλῃ τοῦτον μετὰ τῆς ἐκθέσεως εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Δημοσίων Ἔργων· τὸ δὲ Ὑπουργεῖον ἐν διαστήματι τριῶν μηνῶν ἀπὸ τῆς ὑποβολῆς τῶν ἐγγράφων τούτων θὰ ἐξετάσῃ ταῦτα καὶ ἐὰν μὲν εὑρεθῶσι τακτικὰ θὰ τηρήσῃ αὐτὰ ἐν τῇ αὐτῇ καταστάσει καὶ θὰ ἐπικυρώσῃ ταῦτα, ἐν ἐναντίᾳ δὲ περιπτώσει, πρὸ τῆς ἐπικυρώσεως θὰ ἐπενέγκῃ τὰς δεούσας βελτιώσεις καὶ τροποποιήσεις.

Ἀρθ. 3ον. Ὁ ἐργολάβος ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ νὰ ὦσιν εἰς βάρος αὐτοῦ πάντα τὰ ἔξοδα καὶ πᾶσαι αἱ ζημίαι, ὑπόσχεται, ὅτι ἐντὸς δύο ἐτῶν ἀπὸ τῆς παραλαβῆς τοῦ Συμβολαίου τούτου θέλει προβῆ εἰς τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν καὶ ἀποπερατώσει ταύτας ἐντὸς ἓξ ἐτῶν ἀπὸ τῆς χρονολογίας τῆς ἐπικυρώσεως τοῦ Χάρτου. Τὸ ἔργον δέον νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν καλλιεργησιμότητα τῶν ὡς εἴρηται ἑλωδῶν γαιῶν διὰ τῆς ἀποξηράνσεως καὶ ἐκλυμάνσεως αὐτῶν καὶ νὰ ἐκπληρωθῇ συνῳδὰ τοῖς ἐπιστημονικοῖς κανόσι, τοῖς ὁρισμοῖς τοῦ τῷ παρόντι συνημμένου προ-

γράμματος καὶ τοῖς ἐπικυρωθησομένοις χάρταις καὶ ἐκθέσεσιν· ἐν τούτοις ἐξαιροῦνται αἱ ἐξ ἀνωτέρας δυνάμεως προκύπτουσαι περιστάσεις· κατὰ τὰς τοιαύτας περιπτώσεις ἐφ' ὅσον χρόνον ἤθελον διακοπῆ αἱ ἐργασίαι, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ ἡ συμπληρωματικὴ προθεσμία θέλει παραταθῆ· οὐχ' ἧττον ὁ ἐργολάβος ἔσται πάντοτε ὑπόχρεως νὰ εἰδοποιῇ πάραυτα τὴν ἐπιτόπιον Διοίκησιν καὶ τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Δημοσίων Ἔργων περὶ τῶν αἰτίων τῶν ἐξ ἀνωτέρας βίας προκυψάντων.

Ἄρθ. 4ον. Τὸ ἐπὶ τῶν Δημοσίων Ἔργων Ὑπουργεῖον δι' ἰδιαιτέρων αὐτοῦ ἐπιτετραμμένων, κατὰ μὲν τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν θέλει ἐφορᾷ τοὺς τρόπους, δι' ὧν αὗται διεξάγονται, κατὰ δὲ τὸ πέρας καὶ πρὸ τῆς παραδοχῆς τοῦ ἔργου θέλει ἐξελέγχει ἐπανειλημμένως ἁπάσας τὰς διασκευὰς καὶ ἐπεξεργασίας καὶ παρατηρεῖ ἐὰν τὸ ἔργον ἐν γένει διατηρῆται ἐν καλῇ καταστάσει ἢ οὔ. Ἀπέναντι τῶν ἐξόδων τῆς τοιαύτης ἐποπτείας καὶ ἐξελέγξεως ὁ ἐργολάβος ἀπὸ τῆς πρὸς ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν ὁρισθείσης προθεσμίας μέχρι τῆς ἀποπερατώσεως τούτων, θὰ ἀποτίνῃ κατ' ἔτος ἀνὰ 50 ὀθωμ. Λίρας καταβάλλων ἐξ αὐτῶν ἀνάλογον μέρισμα καθ' ἕκαστον μῆνα εἰς διαταγὴν τοῦ ὑπουργείου τῶν Δημοσίων Ἔργων.

Ἄρθ. 5ον. Ἐπειδὴ τὸ προκείμενον ἔργον εἶνε ἐξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἀποβλέπουσι γενικὴν ὠφέλειαν, διὰ τοῦτο, ἐν ᾗ περιπτώσει ὑπάρχουσιν ἰδιωτικαὶ γαῖαι ἀναγκαιοῦσαι εἰς τὰς διασκευὰς καὶ διαφόρους συμφυεῖς ἐργασίας καὶ ὁ ἐργολάβος δὲν κατορθοῖ νὰ συμβιβασθῇ μετὰ τῶν ἰδιοκτητῶν, νὰ ἐκτελῶνται τὰ εἰκότα συμφώνως τῷ περὶ κτηματικῆς κυριότητος Νόμῳ· οἱ δὲ τόποι, τῶν ὁποίων, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας, θὰ δεήσῃ ἡ προσωρινὴ χρῆσις, ἔσται δυνατὸν νὰ χορηγηθῶσι διὰ τῆς ἐπιτοπίου Διοικήσεως πρὸς πρόσκαιρον χρῆσιν, ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ ἀποζημιῶνται οἱ κτήτορες τούτων παρὰ τοῦ ἐργολάβου. Ἐὰν ἐντὸς τῶν χώρων τούτων εὑρεθῶσιν αἱ ἀκαλλιέργητοι γαῖαι τοῦ Δημοσίου (Ἐμιριγιὲ) θὰ παραχωρῶνται δωρεὰν εἰς τὸν ἐργολάβον· ἐπίσης δωρεὰν καὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας θὰ ἐπιτρέπηται ἡ χρῆσις ἐκείνων τῶν τόπων, οἵτινες ἀναγκαιοῦσι προσκαίρως.

Ἄρθ. 6ον. Πᾶσαι αἱ μηχαναί, τὰ ἐργαλεῖα, ὑλικὸν λίθου, ξυλικῆς, γαιάνθρακος καὶ πᾶν ἄλλο ἀναγκαιοῦν εἰς τὰς ἀρχικὰς διασκευὰς τοῦ ἔργου προμηθευόμενα καὶ μετακομιζόμενα εἴτε ἐκ τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους εἴτε ἐκ ξένων ἐπικρατειῶν θέλουσι εἶσθαι ἐλεύθερα τελωνειακοῦ φόρου. Τόσῳ ἐπὶ τῶν τόπων, ἐφ' ὧν κεῖνται τὰ εἰς ἀποξήρανσιν τῶν ἑλωδῶν γαιῶν συντελέσοντα διάφορα κτίσματα ὡς τοῖχοι, διαφράγματα, διαχαράγματα καὶ προχώματα, ὅσῳ καὶ ἐπὶ τῶν προσόδων καὶ κεφαλαίων τῆς Ἑταιρίας καὶ τῶν ἀτμοπλοίων καὶ ἱστιοφόρων πλοιαρίων

δὲν θέλει ἐπιβληθῇ ποσῶς φόρος. Ἐπίσης τὸ παρὸν Συμβόλαιον ὡς καὶ τὸ συνημμένον αὐτῷ πρόγραμμά εἰσιν ἐλεύθερα σημάνσεως.

Ἄρθ. 7ον. Ὁ ἐργολάβος δύναται νὰ κόψῃ ἐκ τῶν πέριξ δημοσίων δασῶν ὕλην τὴν ξυλικὴν ἥτις θὰ χρειασθῇ εἰς αὐτὸν πρὸς ἀποξήρανσιν ἢ ἐπισκευὴν συμμορφούμενος ὅμως πρότερον τῷ περὶ δασῶν Νόμῳ.

Ἄρθ. 8ον. Ὅταν ὁ ἐργολάβος ἀναγγείλῃ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου, τὸ ἐπὶ τῶν Δημοσίων Ἔργων ὑπουργεῖον συνιστᾷ ἐπιστημονικὴν ἐπιτροπήν, διὰ τῆς ὁποίας προβαίνει εἰς τὰς ἀπαιτουμένας ἐξελέγξεις καί, ἐὰν δεήσῃ ἀποδέχεται προσωρινῶς, μετὰ ἓν δ' ἔτος ἀπὸ τῆς ἀποδοχῆς ἀνασυνιστᾷ τὴν ἐπιστημονικὴν Ἐπιτροπήν, ἥτις ἐπανειλημμένως ἀφοῦ ἐπιθεωρήσῃ καὶ ἐξελέγξῃ πάσας τὰς γενομένας πράξεις καὶ ἐργασίας καὶ εὕρῃ αὐτὰς συμφώνους πρὸς τοὺς ἐπιστημονικοὺς κανόνας καὶ ὁρισμοὺς τοῦ ἐπισυνημμένου Προγράμματος, συντάττει καὶ ὑποβάλλει ἔκθεσιν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας ἐκτελεῖται παρὰ τοῦ ἐπὶ τῶν Δημοσίων ἔργων ὑπουργείου ἡ πρᾶξις τῆς τελείας καὶ ὁριστικῆς ἀποδοχῆς.

Ἄρθ. 9ον. Ὁ ἐργολάβος ὀφείλει δι' ἰδίων του ἐξόδων νὰ ἐπισκευάζῃ πάντοτε καὶ νὰ διατηρῇ ἐν καλῇ καταστάσει τὰ οἰκοδομηθέντα καὶ πάντα τὰ στερεὰ καὶ κινητὰ ἐργαλεῖά του· ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει θὰ ἐφαρμόζωνται τὰ ἐν τῷ 13ῳ ἄρθρῳ τοῦ Προγράμματος ὁριζόμενα.

Ἄρθ. 10ον. Ὁ ἐργολάβος ὑποχρεοῦται ἐν πάσῃ περιπτώσει νὰ συμμορφῶται τοῖς παροῦσι καὶ μέλλουσι Νόμοις τῆς Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως καθόσον ἀφορᾷ εἰς τὴν τακτικὴν ἐπιτήρησιν καὶ αἰσίαν διαφύλαξιν τοῦ ἔργου. Ὁψέποτε ἕνεκα λάθους τοῦ ἐργολάβου ἤθελον διακοπῇ συνεχῶς ἐπὶ ἓξ μῆνας αἱ ἐργασίαι εἴτε κατὰ μέρος εἴτε καθ' ὁλοκληρίαν, ἡ Διοίκησις τότε ἐπιβάλλουσα πάσας τὰς ζημίας καὶ τὰ ἔξοδα εἰς βάρος τοῦ ἐργολάβου λαμβάνει τὰ κατάλληλα μέτρα πρὸς ἐξασφάλισιν προσωρινὴν τῶν συνεπειῶν συμφώνως τῷ 14ῳ ἄρθρῳ τοῦ Προγράμματος.

Ἄρθ. 11ον. Αἱ διὰ τῶν ἀτμοπλοίων καὶ πλοίων τοῦ ἐργολάβου ἀποβιβάσεις πεζικοῦ ἢ ναυτικοῦ στρατοῦ εἴτε ἐν πολέμῳ εἴτε ἐν εἰρήνῃ δεσμίων καὶ καταδίκων καὶ παντὸς ὑπαλλήλου εἴτε ἀθρόως, εἴτε μεμονωμένως γιγνόμεναι ὡς καὶ αἱ μεταφοραὶ πασῶν τῶν πολεμικῶν ἀποσκευῶν, ἐφοδίων καὶ παντὸς τῷ πολέμῳ ἀναγκαίου ἀντικειμένου, πρὸς δὲ καὶ τῶν ταχυδρομικῶν σάκκων θέλουσιν ἐκτελεῖσθαι συμφώνως τῷ ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ τῷ παρόντι συνημμένου Συμφωνητικοῦ Προγράμματος περιγραφομένῳ τρόπῳ· πλὴν διὰ τὰς ἐν τῷ τετάρτῳ τούτῳ κεφαλαίῳ τοῦ Προγράμματος δηλουμένων στρατιωτικῶν ἀποβιβάσεων καὶ μεταφορῶν θέλει εἰσπράττεσθαι τὸ ἥμισυ μόνον τοῦ κεκανονισμένου δικαιώματος.

Ἄρθ. 12ον. Ὁ ἐργολάβος, πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ὑποβληθεισῶν ὑποσχέσεων καὶ ὑποχρεώσεών του δικαιοῦται, ὅπως ἐντὸς δύο ἐτῶν ἀπὸ τῆς χρονολογίας τοῦ ὑψηλοῦ φιρμανίου συστήσῃ ὀθωμανικὴν ἀνώνυμον Ἑταιρίαν συνῳδὰ ταῖς διατάξεσι τοῦ ἐπισυνημμένου περὶ Ἑταιριῶν Κανονισμοῦ.

Ἄρθ. 13ον. Ὁ ἐργολάβος ὀφείλει ἐντὸς ἑνὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ ὑψηλοῦ φιρμανίου νὰ καταβάλῃ ἐν εἴδει χρηματικῆς ἐγγυήσεως εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν Τράπεζαν 250 Λίρας, εἴτε εἰς χρῆμα εἴτε εἰς μετοχικὰ γραμμάτια κατὰ τὴν τρέχουσαν αὐτῶν ἀξίαν· κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίπτωσιν δέον νὰ ἐξασφαλίσῃ ἡ Τράπεζα διὰ τοῦ ἐργολάβου τὴν ἀπότισιν τοῦ ἐλλείμματος ἐκείνου ὅπερ ἤθελε πηγάσει ἐκ περαιτέρω ὑποτιμήσεως τῶν μετοχικῶν γραμματίων, ἅμα δὲ τῇ ἀποπληρωμῇ τῆς ἐγγυητικῆς ταύτης ῥήτρας θὰ παραδοθῇ τῷ ἐργολάβῳ τὸ ὑψηλὸν φιρμάνιον. Τὸ τῆς ἐγγυήσεως χρῆμα τοῦτο θέλει ἐπιστραφῆ ἀφοῦ μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἔργου γενῇ τοῦτο ὁριστικῶς ἀποδεκτόν· ἐὰν δὲ ὁ ἐργολάβος παρελθούσης τῆς μνησθείσης μηνιαίας προθεσμίας δὲν καταβάλῃ τὴν εἰρημένην χρηματικὴν ποσότητα, ἡ εἰς αὐτὸν γενομένη ἀνάθεσις καὶ κατακύρωσις τοῦ ἔργου θέλει τέλειον ἀκυρωθῆ χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ κἂν ἀνάγκη εἰδοποιήσεως αὐτοῦ.

Ἄρθ. 14ον. Ὅσαι ἐκ τῶν ἐν τοῖς ἀποξηρανθησομένοις χώροις ἐμπεριεχομένων ἀκαλλιεργήτων Δημοσίων (Ἐμιριγιὲ) καὶ ἀφιερωμένων (μεβκουφὲ) γαιῶν τῶν μὴ ἀνηκουσῶν εἴς τινα ἰδιώτην ἔχουσι μείνει ὑπὸ τὸ ὕδωρ διηνεκῶς ἢ προσκαίρως καὶ δὲν ἀνήκουσιν εἰς οὐδένα δι' ἐγγράφου τίτλου, συνάμα δὲ καὶ μηδένα καρπὸν παράγουσι, θέλουσιν ἅπασαι οἰκειοποιεῖσθαι ὑπὸ τοῦ ἐργολάβου ὡς ἰδιόκτητα κτήματα αὐτοῦ, ἀφοῦ οὗτος ἐκβυθίσῃ καὶ ἀποξηράνῃ ταύτας.

Ἄρθ. 15ον. Πάντες ὅσοι ἤθελον τυχὸν διεγείρει ἰσχυρισμοὺς ἐπὶ κυριότητι τόπων τινῶν ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ ἐργολάβου ἀποξηρανθησομένων ὑποχρεοῦνται ὅπως ἐντὸς τριῶν μηνῶν ἀπὸ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἡ ἐπιτόπιος Διοίκησις θέλει ἀγγείλει διὰ προκηρύξεως ὅτι ἔχει ἐπιληφθῆ τῶν ἐπὶ τούτῳ ἐξακριβώσεων, ἀποδείξωσι νομίμως τὰ τῆς κυριότητος αὐτῶν δικαιώματα ἐν ἐπισήμῳ διαδικασίᾳ ἐνώπιον τῆς Διοικήσεως. Ἡ ἔνστασις ἐκείνων, αἵτινες ἐντὸς τῆς εἰρημένης τριμήνου προθεσμίας δὲν ἤθελον ἀποδείξει τὰ δικαιώματά των θέλει θεωρεῖσθαι ἄκυρος. Ἡ ἡμερομηνία, καθ' ἣν ἡ Διοίκησις πρόκειται νὰ ποιήσῃ ἔναρξιν τῶν ὡς ἐρρέθη ἐξακριβώσεων καὶ ἐξετάσεων, δέον νὰ προκηρυχθῆ εἰς ἅπαντα τὰ χωρία τὰ κείμενα περὶ τοὺς ἐν λόγῳ βαλτώδεις καὶ κατακεκλυσμένους τόπους. Αὐτὸ τοῦτο θέλει συνάμα δημοσιευθῆ καὶ διὰ τῶν ἐπιτοπίων ἐφημερίδων. Κατὰ τὸν αὐτὸν ἐπίσης τρόπον θέλει εἰδοποιηθῆ καὶ ἡ λῆξις τῆς νιαληφθείσης προθεσμίας, ἥτις ὡρίσθη πρὸς ἐκδίκασιν καὶ ἐξακρίβωσιν τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἐνστάσεων καὶ ἀπαιτήσεων.

Ἄρθ. 16ον. Ἐκεῖνοι, οἵτινες δι᾽ ἐγγράφων καὶ ἰσχυρῶν τίτλων ἤθελον ἀποδείξει, ὅτι μεταξὺ τῶν γαιῶν, τὰς ὁποίας ἐπεξειργάσθη καὶ ἐκκαθάρισεν ὁ ἐργολάβος κέκτηνται τόπους τινάς, οἵτινες εἴτε προσκαίρως εἴτε διηνεκῶς ἐκαλύπτοντο ὑπὸ τοῦ ὕδατος, θὰ ὑποχρεωθῶσι ν᾽ ἀποτίσωσιν εἰς τὸν ἐργολάβον ἀνὰ ποσόν τι χρηματικὸν ἐπὶ ἑκάστου στρέμματος τῶν ἰδιοκτήτων τούτων κτημάτων αὐτῶν. Τὸ ποσὸν τοῦτο θέλει ὁρισθῇ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἀναλόγως πρὸς τὰ γενικὰ ἔξοδα τῶν ἐπὶ τῶν εἰρημένων γαιῶν γενησομένων ἐπεξεργασιῶν καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁριστικῶν χαρτῶν τοῦ ἔργου· ἐν τούτοις ἡ χρηματικὴ αὕτη ποσότης τὴν ὁποίαν θὰ καταβάλωσιν οἱ γαιοκτήμονες δὲν θὰ ὑπερβῇ ἐν ὁποιαδήποτε περιπτώσει τὸ ἥμισυ τῆς ἀξίας τῆς καθαρισθησομένης γῆς, θὰ πληρωθῇ δὲ εἰς τὸν ἐργολάβον, ἀφοῦ οὗτος ἀποξηράνῃ τὰς γαίας, παραδώσῃ αὐτὰς εἰς τοὺς κτήτορας, οὐχ᾽ ἧττον οἱ γαιοκτήμονες θὰ εἶνε δυνατόν, ἀντὶ χρημάτων, νὰ παραχωρήσωσιν εἰς τὸν ἐργολάβον τὸ ἥμισυ τῆς ἀπὸ τοῦ ὕδατος σωθείσης γῆς αὐτῶν καὶ νὰ ὦσι κύριοι τοῦ ἑτέρου ἡμίσεος.

Ἄρθ. 17ον. Ὁ προνομιοῦχος ἀφοῦ διαιρέσῃ τὰς ἐπεξεργασθησομένας καὶ ἀποξηρανθησομένας γαίας εἰς πολλὰ τμήματα καὶ ἀγγείλῃ εἰς τὴν Διοίκησιν τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς ἐργασίας ἑκάστου τῶν τμημάτων τούτων, ἡ Διοίκησις θὰ ἐκτελῇ τὴν πρᾶξιν τῆς παραδοχῆς καὶ θὰ παραδίδῃ εἰς τὸν ἐργολάβον τοὺς κατὰ τὸν Νόμον ἀπαιτουμένους κτηματικοὺς τίτλους (Ταποῦ-σενετλερὶ) ἐφ᾽ ἁπασῶν τῶν ἀκαλλιεργήτων δημοσίων γαιῶν τῶν συμπεριλαμβανομένων εἰς τοὺς ἀποξηρανθέντας τόπους, ὡς καὶ ἐπὶ ἐκείνων, αἵτινες μὴ ἀνήκουσαι εἰς κτήτορά τινα, θέλουσι παραχωρηθῇ, κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ 16ου ἄρθρου, εἰς τὸν ἐργολάβον.

Ἄρθ. 18ον. Ἐπὶ πασῶν τῶν βαλτωδῶν γαιῶν, αἱ ὁποῖαι καθαρισθεῖσαι κατέστησαν καλλιεργήσιμοι, μετὰ παρέλευσιν ἑνὸς ἔτους ἀπὸ τῆς τοιαύτης μεταβολῆς αὐτῶν, θέλουσι ἐφαρμόζεσθαι πᾶσαι αἱ διατάξεις αἱ περὶ δεκάτης καὶ φόρου ὁριζόμεναι ὑπὸ τοῦ Νόμου.

Ἄρθ. 19ον. Ὁ ἐργολάβος δικαιοῦται νὰ ποιήσηται οἱανδήποτε βούλεται χρῆσιν τῶν ὑδάτων, ἅτινα ἔκπαλαι ῥέουσι διὰ τῶν γαιῶν ἐκείνων, αἵτινες ἐχορηγήθησαν αὐτῷ δωρεάν, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅπως οὗτος βαδίζῃ συμφώνως ταῖς διατάξεσι τῶν τε παρόντων καὶ μελλόντων Νόμων τῆς Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως. Ἐν τ᾽αὐτῷ ὁ ἐργολάβος ποιούμενος χρῆσιν τῶν ἐν λόγῳ ὑδάτων ὑποχρεοῦται ὅπως μὴ παραβλάψῃ ποσῶς τὸ συμφέρον ἐκείνων τῶν κατοίκων, οἵτινες ὠφελοῦντο ἀνέκαθεν ἐξ αὐτῶν. Ὁ ἐργολάβος δικαιοῦται νὰ ἱδρύῃ καὶ ἐργοστάσια καθ᾽ ὅσον ὁ Νόμος ἐπιτρέπει, ἐπὶ τῷ αὐτῷ ὅρῳ τοῦ νὰ μὴ παρακωλύῃ ποσῶς τὸν διὰ τῶν χαραχθησομένων διαχαράξεων ῥοῦν τῶν ὑδάτων καὶ νὰ προκαλῇ παρὰ τοῦ ἐπὶ τῶν Δημοσίων ἔργων Ὑπουργείου τὴν ἀποδοχὴν

καὶ ἐπικύρωσιν τῶν ἐκθέσεων καὶ χαρτῶν τῶν εἰρημένων ἐργοστασίων καὶ διαχαραγμάτων.

Ἄρθ. 20όν. Ὁ ἐργολάβος δικαιοῦται καὶ εἶνε ἐλεύθερος νὰ περιφέρῃ πλοῖα καὶ ἀτμόπλοια ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς θαλάσσης μέχρις ὁποιουδήποτε θέλει μέρους ἐντὸς τῆς περιφερείας ἁπάσης τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς λίμνης. Οὐχ' ἧττον δὲν τῷ ἐπιτρέπεται νὰ παρεμποδίσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ κινῶνται ἐλευθέρως ὡς πρότερον, ἐκεῖνα τὰ πλοῖα ἢ πλοιάρια, φορτηγίδας καὶ λέμβους, αἱ ὁποῖαι ἐργάζονται σήμερον ἀνὰ τὸν ποταμὸν καὶ τὴν λίμνην. Δι' ὅλα δὲ τὰ μεταβιβαστικὰ μέσα, τὰ ὁποῖα θὰ ἐξασκήσῃ καὶ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν ὁ ἐργολάβος θέλει ἀπολαμβάνει δικαίωμα σύμφωνον μὲ τοὺς ὁρισμοὺς τῶν τιμολογίων, τὰ ὁποῖα θὰ ἐπικυρώσῃ τὸ ὑπουργεῖον τῶν Δημοσίων ἔργων.

Ἄρθ. 21ον. Ὁ ἐργολάβος μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐργασιῶν ὑποχρεοῦται ὅπως πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς αἰσίας διαφυλάξεως καὶ ἐπιτηρήσεως τοῦ ἔργου καὶ ἐπισκευῆς αὐτοῦ συστήσῃ Συμβούλιον συνδίκων ἐν ὅλῳ ἀποτελούμενον ἐξ ἁπάντων τῶν γαιοκτημόνων καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ ἐργολάβου ὡς μέλους. Ὁ ἐργολάβος πρὶν ἢ συσταθῇ τὸ εἰρημένον Συμβούλιον δὲν δύναται νὰ διαβιβάσῃ καὶ πωλήσῃ εἰς ἕτερον οὔτε τὰς διαληφθείσας γαίας, αἵτινες θὰ παραχωρηθῶσιν αὐτῷ δωρεάν, οὔτε τὰ ἐργοστάσια, τὰ ὁποῖα ὁ ἴδιος θέλει ἱδρύσει. Προσέτι οὐδεὶς τῶν γαιοκτημόνων καὶ ἀγοραστῶν εἶνε δυνατὸν νὰ λάβῃ Χοτζέτι ἢ ἄλλον τινὰ ἔγγραφον κτηματικὸν τίτλον, πρὸς δὲ καὶ οὐδεὶς ἄλλος δύναται νὰ θεωρηθῇ κάτοχος γῆς ἢ ἀγροῦ χωρὶς νὰ διαβεβαιώσῃ ὅτι θὰ εἰσαχθῇ εἰς τὸ ἐν λόγῳ Συμβούλιον· σὺν τούτοις δὲ οὐδὲ νὰ πωλήσῃ τις θὰ δύνηται χωρὶς νὰ διαβεβαιώσῃ τὰ ἀνωτέρω. Ἀφοῦ διορισθῶσιν οἱ σύνδικοι, οἵτινες θὰ ἀποτελῶσι τὸ εἰρημένον Συμβούλιον, ὅπερ προώρισται, διὰ τὴν ἐπιτήρησιν καὶ αἰσίαν διαφύλαξιν τοῦ ἔργου, θὰ συντάξωσι Κανονισμόν, μεταξύ των, ἀφορῶντα εἰς τὰ καθήκοντα καὶ γενικὰ ἔξοδα αὐτῶν. Ὁ Κανονισμὸς οὗτος ἀφοῦ ἐπικυρωθῇ παρὰ τῆς ἐπιτοπίου Διοικήσεως θέλει τεθῇ εἰς ἐνέργειαν, πᾶσαι δὲ αἱ ἐν αὐτῷ καθὼς καὶ ἐν τῷ παρόντι Συμβολαίῳ καὶ τῷ ἐπισυνημμένῳ Προγράμματι ἐμπεριεχόμεναι διάφοροι διατάξεις θέλουσιν εἶσθαι ὑποχρεωτικαὶ καὶ διὰ πάντα τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου τῶν συνδίκων καὶ τῆς τοιαύτης ὑποχρεώσεως θὰ γίνηται ἰδιαιτέρα μνεία ἐν τοῖς κτηματικοῖς ἐγγράφοις, τὰ ὁποῖα θὰ δοθῶσιν εἰς τοὺς ἀγοραστὰς γαιῶν.

Ἄρθ. 22ον. Οἱ ὑπάλληλοι καὶ ὑπηρέται τοῦ ἐργολάβου θὰ φέρωσι τοιαύτην στολήν, οἵαν θὰ ὁρίσῃ καὶ παραδεχθῇ ἡ Σεβαστὴ Κυβέρνησις.

Ἄρθ. 23ον. Ὁ ἐργολάβος θὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεξεργάζηται ὅσα μεταλλεῖα ἤθελεν ἀνακαλύψει ἐντὸς πέντε χιλιομέτρων περιφερείας

περί τε τὴν δεξιὰν καὶ ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ ποταμοῦ, ἀπὸ τῆς ἀκτῆς τῆς θαλάσσης μέχρι τῆς Κρέσνας, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅπως συμμορφῶται τοῖς ὑφισταμένοις Νόμοις τῆς Κυβερνήσεως. Ὁ ἐργολάβος δικαιοῦται ἐπίσης νὰ προβαίνῃ εἰς διαφόρους ἄλλας πράξεις, οἷον ἀποκοπὴν ξυλικῆς καὶ κατασκευὴν ἀνθράκων ἐκ τῶν δασῶν τῶν κειμένων πέριξ τῶν ἑλῶν, ἀποτεινόμενος ὅμως πρότερον πρὸς τὸ Εἰδικὸν Ὑπουργεῖον.

Ἄρθ. 24ον. Ἡ Αὐτοκρατορικὴ Κυβέρνησις δύναται δι' ἰδίων της ἐξόδων νὰ κτίσῃ ὀχυρώματα εἰς ὅσους τόπους ἐπὶ τῶν ἑλῶν θεωρήσῃ ἀναγκαῖον.

Ἄρθ. 25ον. Ὅσαι ἀρχαιότητες ἤθελον ἀναφανῆ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν θέλουσιν ὑπόκεισθαι εἰς τὸν εἰδικὸν Νόμον τοῦ Κράτους· πλὴν ὁ ἐργολάβος ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ θὰ εἶνε ἀπηλλαγμένος τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ ἀναφέρεσθαι δι' ἀναφορᾶς καὶ ζητεῖν ἄδειαν.

Ἄρθ. 26ον. Ὁ ἐργολάβος ὑποχρεοῦται νὰ παρασκευάζῃ δωρεὰν ἐλαφρὰ οἰκήματα πρὸς κατοικίαν ἐπιθεωρητῶν καὶ τελωνειακῶν, ταχυδρομικῶν καὶ ἀστυνομικῶν ὑπαλλήλων, ὅσους ἤθελε νομίζει ἀναγκαῖον ἡ Κυβέρνησις νὰ διορίζῃ.

Ἄρθ. 27ον. Ὁπόταν ὁ ἐργολάβος ἄνευ ἀποδεδειγμένου κωλύματος προκύψαντος ἐξ ἀνωτέρας βίας δὲν ἤρξατο τῶν ἐργασιῶν ἐντὸς τῆς ὡρισμένης προθεσμίας, ἢ ἀφοῦ ἤρξατο διέκοψε ταύτας ἐπὶ ἓξ μῆνας κατὰ συνέχειαν, θὰ ἀκυρωθῇ ἡ ἐπ' αὐτοῦ γενομένη κατακύρωσις τῶν ἐν λόγῳ ἑλῶν καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ λαμβάνωνται παρὰ τῆς Κυβερνήσεως τὰ κατάλληλα μέτρα καθ' ὃν τρόπον ὁρίζει τὸ 14ον ἄρθρον τοῦ Προγράμματος, θὰ ἐκπλειστηριασθῶσι δημοσίᾳ τό τε ἔργον καὶ πάντα τὰ ἐργαλεῖα καὶ ἐφόδια καὶ θὰ κρατηθῇ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως πᾶσα ἡ δοθεῖσα χρηματικὴ ποσότης τῆς ἐγγυήσεως.

Ἄρθ. 28ον. Ἐπειδὴ ἥ τε ἐθνικότης τοῦ ἐργολάβου καὶ ἡ ἀνώνυμος ἑταιρία ἥτις ἤθελε συστηθῇ δέον νὰ ὦσιν ὀθωμανικαί, διὰ τοῦτο πᾶσαι αἱ διαφωνίαι καὶ διαφοραὶ αἵτινες ἀναφυήσονται μεταξὺ τῶν πολιτῶν, τῆς ἑταιρίας καὶ τοῦ ἐργολάβου καὶ πηγάσουσιν ἐξ ἑρμηνείας καὶ ἐπεξηγήσεων τῶν ἐν τῷ παρόντι Συμβολαίῳ καὶ τῷ ἐπισυνημμένῳ Προγράμματι ὁριζομένων διατάξεων θέλουσι θεωρεῖσθαι καὶ ἐκδικάζεσθαι ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων Ὀθωμ. Δικαστηρίων.

Τὸ παρὸν Συμβόλαιον ὑπεβλήθη ὑπὸ τὴν ὑψηλὴν ἔγκρισιν τῆς Α. Αὐτοκρ. Μεγαλειότητος καὶ ἐξεδόθη Αὐτοκρατορικὴ διαταγὴ διατάσσουσα ἐπὶ τούτῳ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν δεόντων.

Διὸ συνταχθέντος τοῦ παρόντος Συμβολαίου εἰς διπλοῦν τὸ μὲν ἓν

ἔλαβε τὸ ἐπὶ τῶν Δημοσίων Ἔργων Ὑπουργεῖον τὸ δ' ἕτερον ὁ εἰρημένος Βέης.

(Ἀραβ. Χρ.) Τὴν 9 Σεββὰλ 1301
» 21 Ἰουλίου 1884

Ὁ μεταφράσας
Διερμηνεὺς τοῦ Προξενείου
Γεώργ. Τσορμπατζόγλου

5.

(ΑΥΕ/Β 1887/Πρεσβ. Κων/πόλεως ὑ/φ ἔγγραφα - Κων/λιν [συνημμ. τῇ 787 ΥΠΕΞ - Κων/λιν, 25/4/87]).

Μετάφρασις κατὰ λέξιν.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Κεφάλαιον Πρῶτον

Περὶ ἐκθέσεων καὶ σχεδιαγραφημάτων τῶν οἰκοδομημάτων, δαπανῶν καὶ διαφόρων ἐργαλείων.

Ἀρθ. 1ον. Ὁ προνομιοῦχος Χατζὴ Ταχὴρ Βέης ἀναλαμβάνει ν' ἀποξηράνῃ καὶ ἐκλυμάνῃ τά τε ἰχθυοτροφεῖα (Ταλιὰν) τὰ περὶ τὴν ἐντὸς τῆς περιφερείας τοῦ Νομοῦ Θεσσαλονίκης κειμένην λίμνην Κερκινίτιδα (Ταχιανὸς) καὶ τὰ ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ ποταμοῦ Στρυμόνος (Καρὰ σοῦ) ἕλη καὶ καταστήσῃ ταῦτα, ἐντὸς τῆς ἐν τῷ Συμβολαίῳ ὁριζομένης προθεσμίας καλλιεργήσιμα διὰ πάντων τῶν ἀπαιτηθησομένων κτισμάτων καὶ ἄλλων ἐπὶ τῷ ὅρῳ, ὅπως ἅπαντα τὰ συμβησόμενα ἔξοδα ὦσιν εἰς βάρος αὐτοῦ τοῦ ἰδίου.

Ἀρθ. 2ον. Ὁ χάρτης, τὸν ὁποῖον ὁ ἐργολάβος, συνῳδὰ τῷ δευτέρῳ ἄρθρῳ τοῦ Συμβολαίου, θέλει ὑποβάλει εἰς τὸ ἐπὶ τῶν Δημοσίων ἔργων ὑπουργεῖον δέον νὰ ἐμπεριέχῃ ἐπισυνημμένως τὰ ἀκόλουθα ἐσώκλειστα:

Α'. Γενικὸν χάρτην τῶν ἀποξηρανθησομένων ἑλῶν καὶ τῶν περὶ αὐτὰ τόπων, εἰς μέγεθος ἑνὸς μέτρου πρὸς 50.000 τοὐλάχιστον· ἐν τῷ χάρτῃ τούτῳ δέον νὰ διακρίνωνται αἱ διάφοροι κοιλότητες καὶ ἐξοχαὶ αἱ ἐν τοῖς ἐπεξεργασθησομένοις τόποις εὑρισκόμενοι, ἀφιεμένων μεταξὺ ἀλλήλων ἱκανῶν καὶ ἀναλόγων κενῶν διαχωρισμάτων καὶ περιχαραττομένων ἑλικοειδῶν γραμμῶν, πρὸς δὲ καὶ νὰ σημειῶται τὸ ὕψος, τὸ ὁποῖον τὰ ὕδατα ἔχουσι κατά τε τὴν συνήθη αὐτῶν κατάστασιν καὶ τὴν πλημμύραν αὐτῶν· ἡ δ' εὐθύτης τῶν ἀνοιχθησομένων διορύγων καὶ ἡ τοποθεσία τοῦ ἔργου θὰ δεικνύωνται ἐν τῷ αὐτῷ χάρτῃ δι' ἐρυθρᾶς μελάνης.

Β'. Ἐπίμηκες μέτρον, τὸ ὁποῖον νὰ παριστᾷ τὸ μὲν μῆκος τῶν δι-

ρύγων καὶ κοιτίδων εἰς μέγεθος ἑνὸς μέτρου πρὸς 10.000 τοὐλάχιστον, τὸ δὲ ὕψος αὐτῶν ἑνὸς πρὸς 1000.

Γ'. Χάρτην περιέχοντα τὰς καταμετρήσεις τοῦ πλάτους πασῶν τῶν διορύγων καὶ τῶν ἐπισκευασθησομένων κοιτίδων ἐν σχέσει ἑνὸς πρὸς 200 τοὐλάχιστον καὶ δηλοῦντα πᾶσαν τοῦ ἔργου λεπτομέρειαν.

Δ'. Ἔκθεσιν γνωστοποιοῦσαν τὰ πλεονεκτήματα καὶ τὰς ὠφελείας, τὰς ὁποίας ὑπελογίσθη, ὅτι θὰ παραγάγῃ ἥ τε παροῦσα κατάστασις τῶν ὑδάτων τοῦ ποταμοῦ καὶ ἡ μέλλουσα συνεπείᾳ τῶν περαιτέρω γενησομένων ἐπεξεργασιῶν, χάρτην τῶν ἀρχικῶν καταμετρήσεων τοῦ ἔργου καὶ κατάλογον τῶν ὑπολογισθεισῶν δαπανῶν καὶ πασῶν τῶν σκοπουμένων ἐργασιῶν.

Ἀρθ. 3ον. Ὁ ἐργολάβος ἔχει τὸ δικαίωμα ν' ἀναφέρῃ εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ νὰ ἐπικαλῆται ὅσας τροποποιήσεις θεωρήσει οὗτος εὐλόγους ἐπὶ τῶν ἐπικυρωθησομένων χαρτῶν· οὐχ' ἧττον ὅμως δὲν τῷ ἐπιτρέπεται νὰ θέσῃ τὰς τροποποιήσεις ταύτας εἰς ἐνέργειαν, πρὶν ἢ αὗται ἐγκριθῶσι καὶ γίνωσι ἀποδεκταὶ παρὰ τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως.

Ἀρθ. 4ον. Οἱ ἐπὶ τῶν ἑλῶν ἀνοιχθησόμενοι ὀχετοὶ καὶ διόρυγες δέον νὰ κατασκευασθῶσιν εἰς τοιοῦτον τρόπον καὶ τοσοῦτον μέγεθος, ὥστε τὰ μὲν ὕδατα τοῦ ποταμοῦ, κατὰ τὴν πλημμύραν αὐτοῦ, νὰ ῥέωσι δι' αὐτῶν καὶ νὰ μὴ ἐξαπλῶνται ἐπὶ τῶν καθαρισθησομένων τόπων καὶ τῶν γειτνιαζουσῶν γαιῶν, αὐτοὶ δὲ οἱ ὀχετοὶ νὰ μὴ φθείρωνται οὔτε ἐκ τῆς ἐπηρείας τῶν βροχῶν οὔτε ἐκ τοῦ δι' αὐτῶν ῥοῦ τῶν ὑδάτων. Εἰς μὲν τὰ ἁπλᾶ χώματα καὶ ὁ βυθὸς καὶ τὸ ὕψος τῶν ὀχετῶν θέλουσιν εἶσθαι ἰσομεγέθη ἀλλήλοις, τουτέστιν ἑνὸς βαθμοῦ, εἰς δὲ τὰ μὴ τοιαῦτα χώματα οἱ ὀχετοὶ οὗτοι δυνατὸν νὰ ὦσι, σχετικῶς πρὸς τὸ ὕψος των, ἑνὸς βαθμοῦ πρὸς δέκα. Οἱ τόποι τῶν ὁποίων τὸ χῶμα ἐνδέχεται νὰ καταρρεύσῃ δέον νὰ στερεοποιηθῶσι στρωννυόμενοι μὲ λίθους ἢ περιτοιχιζόμενοι ὑπὸ στερεῶν τοιχωμάτων.

Ἀρθ. 5ον. Ὁ ἐργολάβος, ἵνα προφυλάττῃ τὰς ἀποξηρανθησομένας γαίας ἀπὸ τῆς πλημμύρας τοῦ ποταμοῦ, ὑποχρεοῦται, ἐν ἀποδεδειγμένῃ ἀνάγκῃ, νὰ κτίζῃ διαφράγματα ἐπὶ τῶν πρὸς τὸν ποταμὸν ἐκβολῶν τῶν ἀκαταπαύστως ῥεόντων ὑδάτων· ἵνα μὴ δὲ ἀνυψῶται ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ποταμοῦ κατὰ τὴν πλημμύραν του καὶ πλήττωνται ἐπικινδύνως ὑπὸ τῶν ὑδάτων τὰ διαφράγματα, δέον,μεταξὺ τῶν διαφραγμάτων τούτων καὶ τῶν ὀχθῶν τῶν διορύγων ν' ἀφίηται ἱκανὸν διάστημα, καὶ ἐν πλειστέρᾳ ἀνάγκῃ, νὰ περιφρουρῶνται τὰ διαφράγματα ταῦτα διὰ παραπηγμάτων ἐκ δοκῶν, διὰ φυτείας δέντρων καὶ ἄλλων ἐπιστημονικῶν μέτρων. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῶν εἰρημένων διαφραγμάτων δὲν θέλει εἶσθαι μείων τῶν δύο μέτρων· πλὴν ὅταν τὰ τοιούτου μέτρου διαφράγματα εἶνε δυνατὸν νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὴν διάβασιν τῶν γεωργῶν, ἐν τοι-

αὐτῇ περιπτώσει τὸ μέγεθος τούτων πρέπει νὰ συμπληρωθῇ εἰς τέσσαρα μέτρα. Ὁ βαθμὸς τοῦ ὕψους τοῦ ἐμβαδοῦ καὶ τοῦ πλάτους τοῦ βυθοῦ τῶν διαφραγμάτων τούτων θέλουσιν εἶσθαι ἐν σχέσει 2 πρὸς 3· τὰ δὲ μέρη, τὰ ὁποῖα εἶνε πιθανὸν νὰ φθαρῶσιν ἐκ τῆς ἐπηρείας τῶν ὑδάτων νὰ προφυλάττωνται διὰ δενδρυλλίων ἢ καταστρώσεως λίθων ἢ ἐπιθέσεως θάμνων καὶ βάτων.

Ἀρθ. 6ον. Ὁ ἐργολάβος θὰ ἐξασφαλίσῃ τὸν ῥοῦν τῶν λιμναζόντων ὑδάτων κτίζων ἀνὰ ἢ ὑπὸ τὰς διόρυγας μεγάλας καὶ μικρὰς γεφύρας, σκάπτων χάνδακας καὶ κατασκευάζων ὑδραγωγεῖα. Ἐὰν αἱ προφυλακτικαὶ αὗται ἐργασίαι λάβωσιν ἀνάγκην χώματος καὶ κατὰ συνέπειαν δεήσῃ νὰ σκαφῶσι χάνδακες καὶ λάκκοι, δὲν πρέπει ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τὸ ἀναγκαιοῦν τοῦτο χῶμα ν' ἀφαιρεθῇ ἐκ τῶν τόπων ἐκείνων, οἵτινες διὰ τῆς σκαφῆς τοιούτων λάκκων καὶ χανδάκων δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀποξηρανθῶσι καὶ ἐκλυμανθῶσιν. Οἱ λακκώδεις τόποι, ἔνθα εἶνε ἀδύνατον διὰ τῶν χανδάκων, τῶν κοιτίδων καὶ αὐλάκων νὰ ῥεύσωσι τὰ ὕδατα, δέον νὰ καθαρίζωνται καὶ ἀποξηραίνωνται διὰ δενδροφυτείας ἢ κατασκευῆς προχωμάτων ἐν αὐτοῖς καὶ οὕτω νὰ προφυλάσσωνται αἱ γειτνιάζουσαι γαῖαι καὶ τὰ πέριξ διάφορα κτήματα.

Ἀρθ. 7ον. Ὁ ἐργολάβος ὑποχρεοῦται νὰ ἐξεύρῃ παντὸς εἴδους μέσα καὶ μέτρα ἐξασφαλίζοντα τὴν ἀπαρακώλυτον καὶ ἐλευθέραν διάβασιν διὰ πάσης ὁδοῦ συναντωμένης ὑπὸ τῶν πρὸς ῥεῦσιν τῶν ὑδάτων κατασκευασθησομένων διορύγων καὶ διαφραγμάτων ἐν ταὐτῷ δὲ καὶ τὴν τήρησιν τῶν τοιούτων ὁδῶν ἐν τῇ παρομοίᾳ καὶ προτέρα καταστάσει αὐτῶν.

Ἀρθ. 8ον. Ὁ προνομιοῦχος θὰ ποιῆται χρῆσιν μηχανικῶν ὀργάνων καὶ ἐφοδίων διαφόρων ἐκ τοῦ ἀρίστου εἴδους, καὶ ἵνα τὰ ὑπ' αὐτοῦ γενησόμενα κτίσματα καὶ τὰ πρὸς τοῦτο ἀπαιτούμενα ἐργαλεῖα ὦσι λίαν ἰσχυρὰ καὶ ἐπὶ πολὺ τηρηθῶσιν, ὀφείλει νὰ συμμορφῶται τοῖς κανόσι καὶ τύποις τῆς ἐπιστήμης.

Ἀρθ. 9ον. Ὁ προνομιοῦχος, πρὶν ἢ ἄρξηται τῶν ἐργασιῶν ὀφείλει δι' ἰδίων του ἐξόδων νὰ θέσῃ ὅρια ἐν πάσαις ταῖς γαίαις ταῖς περιεχομέναις ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις, οἵτινες εἶνε πιθανὸν νὰ κατακλυσθῶσιν ὑπὸ τοῦ ὕδατος ἐν καιρῷ τῆς πλημμύρας αὐτοῦ· ἡ δ' ὁροθεσία αὕτη θὰ τελεσθῇ ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν ἐνδιαφερομένων ἢ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν καὶ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῆς ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τῆς ἐπιτοπίου Διοικήσεως διορισθησομένης Ἐπιτροπῆς. Μετὰ τὴν ὁροθεσίαν θέλουσιν ἐκδοθῇ περὶ ταύτης ἔκθεσις καὶ χάρτης ἐκ τῶν ὁποίων ἑκατέρου ἀνὰ ἓν ἐπικεκυρωμένον ἀντίγραφον θὰ ὑποβληθῇ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Δημοσίων Ἔργων, καθ' ὃν χρόνον θέλουσιν ἀποσταλῇ εἰς αὐτὸ καὶ οἱ ὁριστικοὶ χάρται τοῦ ἔργου.

Ἀρθ. 10ον. Ὁ προνομιοῦχος ὀφείλει ἑκάστοτε, ὁπόταν προσκληθῇ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, νὰ πληροφορῇ ταύτην περὶ τῆς καταστάσεως πάσης γῆς εἴτε εἰς τὸ κοινὸν ἀνηκούσης, εἴτε εἰς αὐτὸν παραχωρηθείσης ἢ πωληθείσης καὶ ἐντὸς τῆς περιφερείας τῶν ἑλῶν κειμένης.

Ἀρθ. 11ον. Ἀφοῦ οἱ χάρται τοῦ ἔργου ἐξελεχθῶσι καὶ ἐπικυρωθῶσι παρὰ τοῦ ἐπὶ τῶν Δημοσίων Ἔργων ὑπουργείου καὶ ἀφοῦ ὁροθετηθῶσιν οἱ ἀπαιτούμενοι τόποι δι᾽ ἐνστήσεως ἐπ᾽ αὐτῶν σημείων, θὰ γένηται ἔναρξις τῶν ἐν τῷ 5ῳ ἄρθρῳ τοῦ Συμβολαίου διατετυπωμένων πράξεων ἀγορᾶς καὶ παραδόσεως. Ὁ συνταχθησόμενος χάρτης τῶν τόπων, ἐφ᾽ ὧν δὲν ὑπάρχουσιν ᾠκοδομημένα κτίρια, θέλει ἔχει μέγεθος ἑνὸς μέτρου πρὸς 5.000, ἐκείνων δὲ ἐν οἷς εὕρηνται κτίρια εἴτε ἄμπελοι καὶ κῆποι, ἑνὸς πρὸς 1.000 μόνον.

Ἀρθ. 12ον. Μετὰ τὴν τελείαν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου ὁ προνομιοῦχος ὀφείλει δι᾽ ἰδίων του ἐξόδων νὰ θέσῃ ὅρια ἐν πάσῃ γῇ, ἣν ἐπεξειργάσθη διαφοροτρόπως, ἐμπήγων περὶ αὐτὴν σημεῖα καὶ σχεδιαγραφῶν ταύτην. Ἐκτὸς δὲ τούτου ὑποχρεοῦται ὁ ἴδιος, ὅπως ὑπὸ τὴν ἐφορίαν τῶν ὑπαλλήλων τῆς ἐπιτοπίου Διοικήσεως συντάξῃ λεπτομερῆ καὶ σαφῆ χάρτην καὶ κατάλογον πασῶν τῶν κατασκευασθησομένων γεφυρῶν καὶ ἄλλων ἔργων καὶ ἀνὰ ἓν ἐπικεκυρωμένον ἀντίγραφον τούτων ὑποβάλῃ εἰς τὸ ἐπὶ τῶν Δημοσίων Ἔργων ὑπουργεῖον.

Κεφάλαιον Δεύτερον

Περὶ τηρήσεως τῶν ἔργων ἐν καλῇ καταστάσει.

Ἀρθ. 13ον. Ὁ προνομιοῦχος ὑποχρεοῦται νὰ ἐφιστᾷ μεγάλην προσοχὴν καὶ καταβάλλῃ πᾶσαν προσπάθειαν περὶ τὴν τήρησιν ἐν καλῇ καὶ ἀσφαλεῖ καταστάσει πάντων τῶν κτισμάτων καὶ τῶν κινητῶν καὶ στερεῶν αὐτοῦ μηχανικῶν ὀργάνων τῶν συντελούντων εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν γαιῶν, περὶ τὸ κωλύειν τὴν ἐκ νέου μετατροπὴν τῶν ἀποξηρανθησομένων γαιῶν εἰς ἕλη καὶ περὶ τὴν ἀποσόβησιν παντὸς συμβάματος καὶ παντὸς αἰτίου δυναμένου νὰ παρεμποδίσῃ τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς. Ἐν ᾗ περιπτώσει φωραθῇ ὁ προνομιοῦχος ἀναβάλλων ἢ παραμελῶν τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποχρεώσεών του τούτων, θὰ συστηθῶσιν αὐτῷ τὰ εἰκότα συμφώνως τῷ Νόμῳ, καὶ ἐὰν μετὰ πάροδον ἑνὸς μηνὸς ἀπὸ τοιαύτης συστάσεως δὲν ἔχῃ ἐκτελέσει τὰ δέοντα, ἡ Διοίκησις, ἐπὶ ποινῇ ἀποζημιώσεως ἁπάντων τῶν συμβησομένων ἐξόδων θέλει προβῇ εἰς τὰς ἀπαιτουμένας ἐπισκευὰς πρὸς αἰσίαν παλινόρθωσιν τοῦ ἔργου, καὶ ἐὰν μὲν αἱ πρόσοδοί εἰσιν ἐπαρκεῖς νὰ εἰσπράξῃ ἐξ αὐτῶν τὰ καταβληθέντα ἔξοδα, ἐὰν δὲ αὗται δὲν ἰσοβαρῶσι ταῖς δαπάναις, τὸ προκύπτον ἔλλειμμα τούτων θὰ πληρωθῇ ὑπὸ τοῦ προνομιούχου.

Κεφάλαιον Τρίτον

(Περὶ ἀκυρώσεως τῆς κατακυρώσεως καὶ τῶν σχετικῶν πράξεων).

Ἄρθ. 14ον. Ὁπόταν ὁ προνομιοῦχος στερηθῇ τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ διὰ τοὺς ἐν τῷ 27ῳ ἄρθρῳ τοῦ Συμβολαίου διαλαμβανομένους λόγους πάντα τὰ μέχρι τότε ὑπ᾽ αὐτοῦ γενόμενα ἔργα, πάντα τὰ προμηθευθέντα ἐργαλεῖα καὶ ἐφόδια καὶ πᾶσαι αἱ ἀγορασθεῖσαι γαῖαι θέλουσιν ἐκτίθεσθαι ἐν ὡρισμένῳ τιμήματι εἰς δημόσιον πλειστηριασμὸν καὶ ἐκ τῶν πλειοδοτῶν ἐκεῖνος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἤθελον κατακυρωθῇ ταῦτα ὀφείλει νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς συνομολογηθείσας ὑποχρεώσεις τοῦ πρώτου προνομιούχου. Μετὰ τὸ τέλος τῆς δημοπρασίας ἐκ τοῦ παραχθησομένου χρηματικοῦ ποσοῦ, θὰ ἀφαιρεθῶσι πρῶτον τὰ τῆς δημοπρασίας ἔξοδα καὶ ἀκολούθως τὸ ὑπόλοιπον θὰ ἐπιστρέφηται εἰς τὸν ἐργολάβον, ὅστις, ὡς εἴρηται, ἀπεξενώθη τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ. Ἐὰν ἡ πρώτη δημοπρασία δὲν φέρῃ ἀποτέλεσμα, ἐλαττοῦται ἀναλόγως τὸ κατὰ πρώτην φορὰν ὁρισθὲν τίμημα καὶ μετὰ ἓξ μῆνας ἐνεργεῖται καὶ ἐκ δευτέρου ἑτέρα δημοπρασία· ἐὰν δὲ καὶ αὕτη δὲν ἀποβῇ ἀποτελεσματική, τότε πλέον πάντα τὰ εἰς δημοπρασίαν ἐκτεθέντα δημεύονται ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ὡς κτήματα τοῦ Δημοσίου χωρὶς νὰ πληρωθῇ τὸ ἐλάχιστον ἀντίτιμον εἰς τὸν ἀποστερηθέντα τῶν δικαιωμάτων του ἐργολάβον, τὸ δὲ χρῆμα τῆς ἐγγυήσεως, ἐὰν δὲν ἔχῃ ἐπιστραφῇ ἤδη, κρατεῖται παρὰ τῆς Κυβερνήσεως.

Κεφάλαιον Τέταρτον

Περὶ ποικίλλων ζητημάτων.

Ἄρθ. 15ον. Ὁπόταν ἡ Ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις εἴτε ἐν πολέμῳ εἴτε ἐν ἄλλοις καιροῖς θελήσῃ νὰ ἐπιβιβάσῃ εἰς τὰ ἀτμόπλοια, πλοῖα καὶ πλοιάρια τοῦ ἐργολάβου στρατὸν πεζικοῦ ἢ ναυτικοῦ ἢ χωροφύλακας ἢ τὰ ἐφόδια αὐτῶν καὶ τὰ ζῶα καὶ παντὸς εἴδους πολεμικὰ ὄργανα, ἐφόδια καὶ τρόφιμα καὶ ἄλλα στρατιωτικὰ ἀναγκαῖα, θὰ μεταβιβάζωνται πάντα ταῦτα μὲ τὸ ἥμισυ μόνον τοῦ κεκανονισμένου ναύλου· ἐν ἀνάγκῃ δὲ ἡ Κυβέρνησις ἔχει τὸ δικαίωμα ν᾽ ἀναλαμβάνῃ ἡ ἰδία, δι᾽ ἰδίων της ἐξόδων τὴν διοίκησιν καὶ ἐξάσκησιν πάντων τούτων τῶν μεταβιβαστικῶν μέσων καὶ τῶν σχετικῶν ὀργάνων.

Ἄρθ. 16ον. Οἱ κατάδικοι καὶ δέσμιοι μετὰ τῶν συνοδευόντων αὐτοὺς ὑπαλλήλων θὰ ἐπιβιβάζωνται καὶ ἀποβιβάζωνται δωρεάν.

Ἄρθ. 17ον. Τόσον οἱ ἐπὶ τῆς ἐποπτείας τοῦ ἔργου διορισθησόμενοι ὑπάλληλοι τῆς Ὀθωμ. Κυβερνήσεως, ὅσῳ καὶ οἱ ἐπὶ τῆς εἰσπράξεως τελωνειακοῦ ἢ ἄλλου δασμοῦ ἐπιτετραμένοι, σὺν τούτοις δὲ καὶ οἱ τηλεγραφικοὶ ὑπάλληλοι θὰ μεταβαίνωσι δωρεὰν τῇδε κακεῖσε.

Ἄρθ. 18ον. Ὁ ἐργολάβος ὀφείλει ἐπίσης δωρεὰν νὰ μεταφέρῃ τοὺς διὰ μολύβδου ἐσφραγισμένους ταχυδρομικοὺς σάκκους τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους καὶ τοὺς κομίζοντας αὐτοὺς ὑπαλλήλους.

Τοῦ παρόντος Συμφωνητικοῦ Προγράμματος ὑποβληθέντος εἰς τὴν ὑψηλὴν ἔγκρισιν τῆς Α. Α. Μεγαλειότητος τοῦ Σουλτάνου ἐξεδόθη ὑψηλὴ Αὐτοκρατορικὴ Διαταγὴ διατάττουσα τὰ δέοντα.

Δι' ὃ τὸ παρὸν ὡς συμπλήρωμα τῆς Ὑψηλῆς Αὐτοκρατορικῆς Διαταγῆς συνταχθὲν εἰς διπλοῦν ἀντηλλόγη μεταξὺ τοῦ ἐπὶ τοῦ Δημοσίων Ἔργων ὑπουργείου καὶ τοῦ εἰρημένου προνομιούχου.

('Αραβ. χρ.) Τὴν 9 Σεββὰλ 1301 =
= » 21 'Ιουλίου 1884

Ὁ μεταφράσας
Διερμηνεὺς τοῦ Προξενείου
Γεώργ. Τσορμπατζόγλου

ΓΕΩΡΓ. Ν. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΙΔΗ

ΤΟ ΧΕΛΙΔΟΝΙΣΜΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΣΕΡΡΩΝ

Γ. Κ. Σπυριδάκη
μνήμη

Ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ ἔθιμα τῆς πρώτης Μαρτίου, ἡμέρας ποὺ συνδέεται μὲ πολλὰ νόμιμα μαντικοῦ, μαγικοῦ καὶ λατρευτικοῦ περιεχομένου, εἶναι τὸ χελιδόνισμα, ἡ συνήθεια δηλ. νὰ γυρίζουν τὸ πρωὶ τῆς ἡμέρας αὐτῆς τὰ παιδιὰ τῆς σχολικῆς ἡλικίας τὰ σπίτια κρατώντας ἕνα ξύλινο ὁμοίωμα χελιδονιοῦ καὶ νὰ τραγουδοῦν τὸν ἐρχομὸ τῆς ἀνοίξεως καὶ τὴν ἐπιστροφὴ τῶν χελιδονιῶν.

Τὸ ἔθιμο αὐτό, εὐρύτατα παλαιότερα διαδεδομένο σ' ὁλόκληρο τὸν ἑλληνικὸ — ἠπειρωτικὸ καὶ νησιωτικὸ — χῶρο, ἀλλὰ σὲ διαρκῆ σήμερα ὑποχώρηση ὅπως καὶ τόσες ἄλλες ἐκδηλώσεις τοῦ κατὰ παράδοση πολιτισμοῦ μας, διατηρεῖται σὲ ἀρκετοὺς συνοικισμοὺς τῆς περιφέρειας τοῦ νομοῦ Σερρῶν—παρὰ τὶς πολλὲς ἱστορικὲς περιπέτειες τῆς περιοχῆς— καὶ ἐκτελεῖται μὲ μεγάλον ἐνθουσιασμὸ ἀπὸ τὰ παιδιά, ὅπως εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ διαπιστώσω τὴν πρώτη Μαρτίου 1967, ὅταν ἀπεσταλμένος ἀπὸ τὸ Κέντρο Ἐρεύνης Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἐκινηματογράφησα καὶ ἠχογράφησα τὸ ἔθιμο στὴν Ἀγριανὴ Φυλλίδος καὶ στὸ Σιτοχώρι Βισαλτίας[1].

Στὴν Ἀγριανὴ τὸ πρωὶ τῆς πρωτομαρτιᾶς τὰ παιδιὰ τοῦ σχολείου χωρίζονται σὲ δυὸ ὁμάδες, μιὰ τῶν ἀγοριῶν καὶ μιὰ τῶν κοριτσιῶν. Γυρίζουν χωριστὰ τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ καὶ τραγουδοῦν τὸ χελιδόνισμα (σ. 117–118), ἐνῶ ἕνα παιδὶ ἀπὸ τὴν ὁμάδα κρατεῖ καὶ περιστρέφει τὸ ξύλινο χελιδόνι (εἰκ. 1–2).

Τὸ ὁμοίωμα τοῦ χελιδονιοῦ εἶναι καρφωμένο στὸ ἄκρο ἑνὸς ξύλινου ἄξονα, ὁ ὁποῖος κινεῖται μέσα σ' ἕνα κομμάτι καλάμι στερεωμένο κάθετα σ' ἕνα μικρὸ ξύλινο κιβώτιο. Πάνω στὸν ἄξονα τυλίγεται καὶ ξετυλίγεται ἕνας σπάγγος, περνώντας ἀπὸ μιὰ τρύπα ἀνοιγμένη πρὸς τὸ κάτω μέρος τοῦ καλαμιοῦ, δίδοντας ἔτσι κίνηση στὸ χελιδόνι.

---

1. Γ. Ν. Αἰκατερινίδη, Ἔκθεσις εἰδικῆς λαογραφικῆς ἐρεύνης εἰς τὸν νομὸν Σερρῶν (26 Φεβρ. – 8 Μαρτ. 1967). Ἐπετ. Κέντρου Λαογραφίας Κ΄ - ΚΑ΄ (1967 - 68) 324 – 328, ἀρ. κινημ. ταιν. 48 - 49. Τοῦ αὐτοῦ, Ἐαρινὰ ἔθιμα λαϊκῆς λατρείας ἀπὸ τὴν περιοχὴν Σερρῶν. Πρακτικὰ Α΄ Συμποσίου Λαογραφίας Βορειοελλαδικοῦ χώρου, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 11 - 12.

Εἰκ. 1. Τὸ χελιδόνισμα στὴν 'Αγριανὴ (ὁμάδα ἀγοριῶν, 1 Μαρτίου 1967).

Εἰκ. 2. Τὸ χελιδόνισμα στὴν 'Αγριανὴ (ὁμάδα κοριτσιῶν, 1 Μαρτίου 1967).

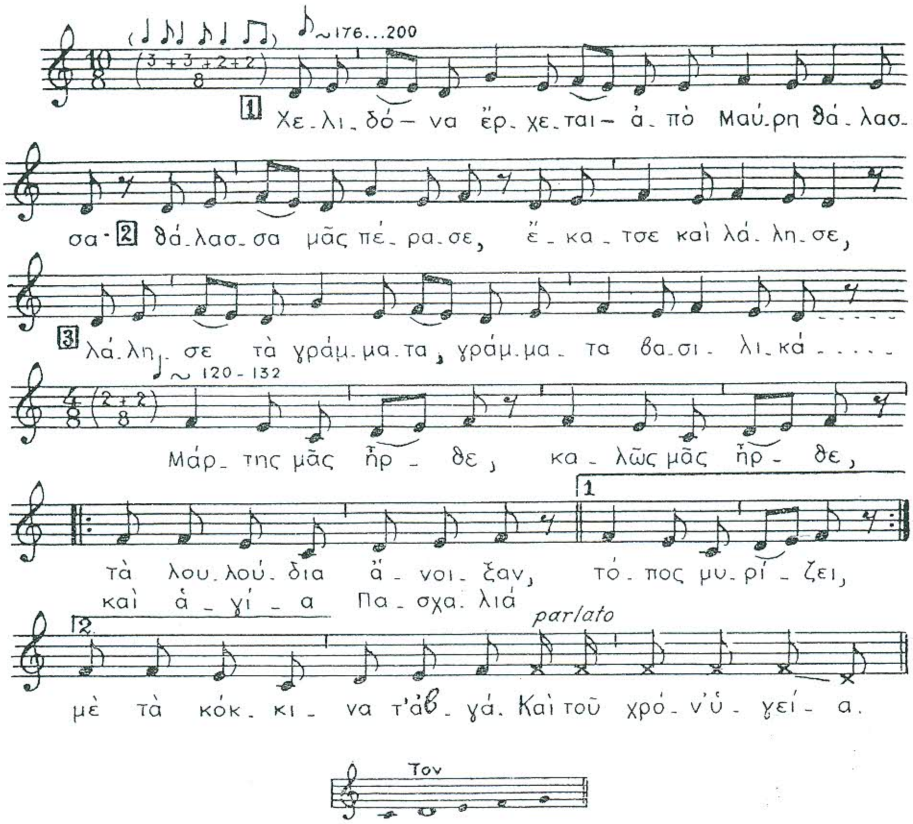

Χελιδόνα ἔρχεται
ἀπὸ Μαύρη θάλασσα·
θάλασσα μᾶς πέρασε,
ἔκατσε καὶ λάλησε,
λάλησε τὰ γράμματα,
γράμματα βασιλικά,
ποὺ μαθαίνουν τὰ παιδιά,
τὰ παιδιὰ τοῦ δάσκαλου.
Δάσκαλος μᾶς ἔστειλε
νὰ μᾶς δώσ'τε πέντε ἀβγά·
ἂν δὲν ἔχετε ἀβγὰ
παίρνουμε τὴν κλωσσαριά,
νὰ γεννᾶ καὶ νὰ κλωσσᾶ
καὶ νὰ σέρνῃ τὰ πουλιά.
Μάρτης μᾶς ἦρθε,
καλῶς μᾶς ἦρθε,
τὰ λουλούδια ἄνοιξαν,
τόπος μυρίζει,

καὶ ἁγία Πασχαλιὰ
μὲ τὰ κόκκινα τ' ἀβγά.
Καὶ τοῦ χρόν' ὑγεία[1].

Κατὰ σχετικὴ διήγηση γέροντα τῆς Ἀγριανῆς, τὸ ἔθιμο ἐδῶ τελεῖται «πάππο πρὸς πάππο. Κάθε χρόνο γίνεται. Καὶ στὴν κατοχὴ τὸ κάναμε, καὶ στὴν τουρκοκρατία. Ὅταν ἦταν οἱ Βούλγαροι ἐδῶ γυρίζαμε μὲ τὸ βούλγαρο δάσκαλο καὶ μᾶς εἶχαν ἀναγκάσει νὰ τὸ γυρίσουμε (μεταφράσουμε) στὰ βουλγάρικα καὶ τὸ τραγουδούσαμε[2]. Ὅταν ἔφυγαν οἱ Βούλγαροι τὸ συνεχίζομε πάλι ὅπως στὰ παλιὰ τὰ χρόνια ἑλληνικά»[3].

Ἀφοῦ τὰ παιδιὰ τελειώσουν τὸ τραγούδι τους καὶ εὐχηθοῦν ὑπὲρ ὑγείας καὶ εὐτυχίας τοῦ σπιτιοῦ, δέχονται ἀπὸ τὴ νοικοκυρὰ τὸ φιλοδώρημά τους: ἑνὰ - δυὸ ἀβγὰ καὶ κάτι ἀπὸ τὴ γεωργικὴ παραγωγὴ τοῦ σπιτιοῦ. Στὴ συνέχεια τὸ παιδὶ ποὺ κρατεῖ τὸ χελιδόνι παίρνει ἀπὸ τὸ κιβωτίδιο ἕνα μικρὸ κομμάτι δίχρωμο —ἄσπρο - κόκκινο— νῆμα, τὸ τοποθετεῖ πάνω στὴ ράχη τοῦ χελιδονιοῦ, τὸ περιστρέφει μὲ δύναμη καὶ ὅλοι παρατηροῦν πρὸς ποιὰ κατεύθυνση θὰ τιναχθῇ τὸ νῆμα. Ἀπ' ἐκεῖ πιστεύουν πὼς θὰ ρθῇ καὶ ὁ νυμφίος γιὰ τὴν ἀνύπαντρη κόρη τῆς οἰκογένειας. Τὰ χρωματιστὰ αὐτὰ νήματα δένουν μετὰ στὸ χέρι τῶν παιδιῶν τους οἱ γυναῖκες «γιὰ νὰ μὴ τὰ πιάνη ὁ Μάρτης». Πρόκειται δηλ. γιὰ τὸν πανελληνίως γνωστὸ «μάρτη», ποὺ πιστεύεται πὼς προφυλάσσει ὅσους τὸν φοροῦν ἀπὸ τὴ βλαβερὴ ἐπίδραση τῶν ἀκτίνων τοῦ μαρτιάτικου ἥλιου.

Ἡ συνήθεια αὐτὴ τῆς περιδέσεως χρωματιστῶν νημάτων θεωρεῖται προχριστιανική· ὁ Ν. Γ. Πολίτης τὴν συνδέει μὲ τὴν κρόκη (νῆμα μάλλινο), ποὺ οἱ μύστες τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων ἔδεναν στὸ πόδι ἢ στὸ χέρι τους[4]. Ἡ παλαιότερη γνωστὴ μνεία εἶναι τοῦ 5ου μ.Χ. αἰ. καὶ βρίσκεται σὲ λόγο τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ὁ ὁποῖος ἐλέγχει τὴ συνήθεια αὐτὴ σὰν εἰδωλολατρική: ***«τί ἂν τις εἴποι τὰ περίαπτα καὶ τοὺς κώδωνας τοὺς τῆς χειρὸς ἐξηρτημένους καὶ τὸν κόκκινον στήμονα καὶ τὰ ἄλλα τὰ πολλῆς ἀνοίας γέμοντα;»*** (Migne, P. G. 61, στ. 105). Ἀργότερα, τὸν 15ον αἰ., ὁ Ἰωσὴφ Βρυέννιος ἐλέγχει ἐπίσης τὴν τοιαύτη συνήθεια, σὲ νομοκάνονα δὲ τοῦ 16ου αἰ. βρίσκομε: ***«βάμματα τοῖς παισὶν ἢ τοῖς ζώοις αὐτῶν ἐπιθέτουσι»***. Ἡ

---

1. Γ. Ν. Αἰκατερινίδη, Ἔκθεσις ἐρεύνης, ὅ. π., σ. 324 - 326 (ΚΛ [=Κέντρον Λαογραφίας] χφ. ἀρ. 3168, σ. 108 - 109, συλλ. Γ. Ν. Αἰκατερινίδη, 1967, ἀρ. εἰσαγ. μουσ. 14517, ἀρ. ταιν. 1076 B_4· μουσικὴ καταγραφὴ ὑπὸ Σπ. Περιστέρη· βλ. καὶ Γ. Κ. Σπυριδάκη – Σπ. Περιστέρη, Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια, τ. Γ' (Μουσικὴ ἐκλογή), ἐν Ἀθήναις 1968, σ. 177 - 178.

2. Ὁ ἀφηγητὴς ἀναφέρεται στὴ βουλγαρικὴ κατοχὴ τῆς περιοχῆς, γιὰ τὴν ὁποία βλ. εἰς Π. Πέννα, Ἱστορία τῶν Σερρῶν ... Ἀθῆναι 1966², σ. 331 κέξ.

3. ΚΛ χφ. 3168, ὅ. π., σ. 38.

4. Ν. Γ. Πολίτου, Μάρτης. Λαογρ. Σύμμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1975², σ. 255.

πίστη πάντως στὴ δύναμη τῶν χρωματιστῶν νημάτων εἶναι κοινὴ σὲ πολλοὺς λαούς, ἀρχαίους καὶ νέους[1].

Στὸ Σιτοχώρι τὸ χελιδόνισμα λένε μόνο τὰ ἀγόρια, συνήθως δυὸ-δυό. Τὸ ἕνα κρατεῖ τὸ ξύλινο χελιδόνι καὶ τὸ ἄλλο ἕνα καλάθι γιὰ τὰ ἀβγὰ ποὺ τοὺς δίδουν γιὰ φιλοδώρημα (εἰκ. 3).

Τὸ χελιδόνι στηρίζεται κ' ἐδῶ πάνω σ' ἕναν ξύλινο ἄξονα, ὁ ὁποῖος ὅπως καὶ στὴν Ἀγριανὴ περιστρέφεται μὲ τὸ τύλιγμα καὶ ξετύλιγμα σπάγγου δεμένου σ' αὐτόν. Ὁ ἄξονας περνάει ἀπὸ μιὰ τρύπα ἀνοιγμένη στὸ ψηλότερο σημεῖο ἑνὸς ἡμικυκλίου, κατασκευασμένου ἀπὸ εὐλύγιστο ξύλο, καὶ ἀκουμπᾶ μεσοκάθετα σὲ μιὰ βάση ἴση σὲ μῆκος μὲ τὴ διάμετρο τοῦ ἡμικυκλίου. Τὸ σύνολο αὐτὸ στολίζουν μὲ ἰδιαίτερη ἐπιμέλεια καὶ καλαισθησία μὲ ἄνθη καὶ χλωρὰ κλαδιὰ δένδρων καὶ κυρίως ἐλιᾶς (εἰκ. 4). Τραγουδοῦν:

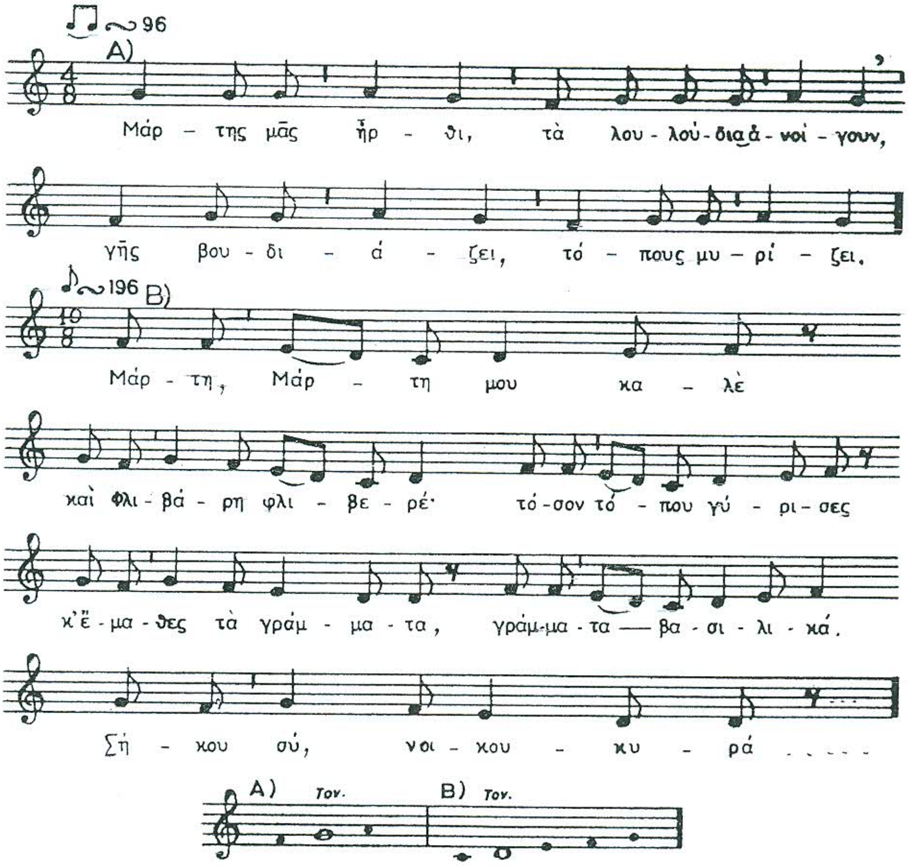

Μάρτης μᾶς ἦρθι,
τὰ λουλούδια ἀνοίγουν,

1. Ν. Γ. Πολίτου, ὅ. π., σ. 236.

γῆς βουδιάζει,
τόπους μυρίζει.
Μάρτη, Μάρτη μου καλὲ
καὶ Φλιβάρη φλιβερέ,
τόσον τόπου γύρισες
κ' ἔμαθες τὰ γράμματα,
γράμματα βασιλικά.
Σήκου σύ, νοικουκυρά,
νὰ μᾶς δώσ'ς τὰ πέντ' ἀβγά·
κράτα σὺ τὴν ὄρνιθα,
νὰ γεννᾶ καὶ νὰ κλωσσᾶ
καὶ νὰ σέρνη τὰ πουλιά [1].

Στὴν Ἀναστασία, γειτονικὸ στὴν Ἀγριανὴ χωριό, τὰ παιδιὰ τραγουδοῦσαν τὸ παρακάτω χελιδόνισμα, κατὰ ἠχογράφησή μου τοῦ 1963:

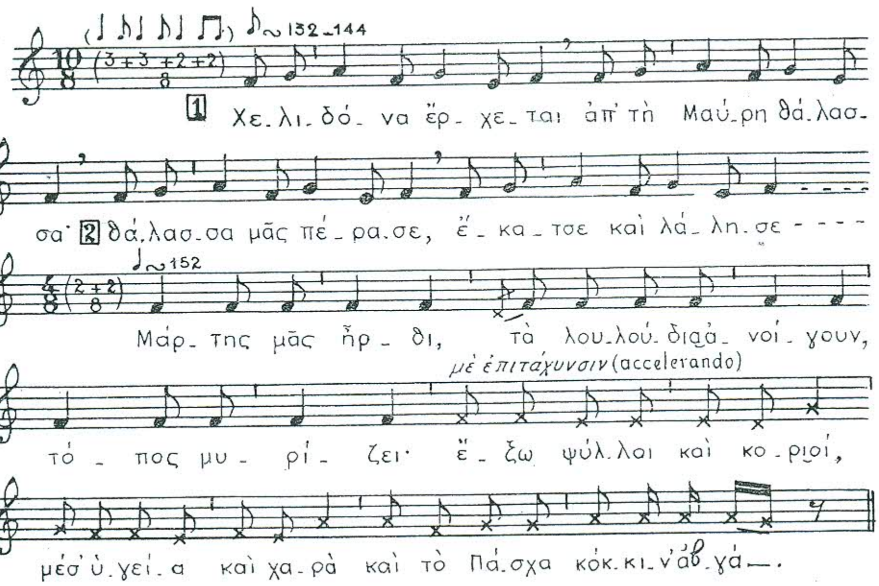

Χελιδόνα ἔρχεται
ἀπ' τὴ Μαύρη θάλασσα·
θάλασσα μᾶς πέρασε,
ἔκατσε καὶ λάλησε,

1. Γ. Ν. Αἰκατερινίδη, Ἔκθεσις ἐρεύνης, ὅ. π., σ. 326 - 327 (ΚΛ χφ. 3168, ὅ. π., σ. 106 - 107, ἀρ. εἰσαγ. μουσ. 14515, ἀρ. ταιν. 1076 B_2· μουσικὴ καταγραφὴ ὑπὸ Σπ. Περιστέρη).

λάλησε τὰ γράμματα,
τοῦ Θεοῦ τὰ πράματα.
. . . .
Μάρτης μᾶς ἦρθι,
τὰ λουλούδια ἀνοίγουν,
τόπος μυρίζει·
ἔξω ψύλλοι καὶ κοριοί,
μέσ' ὑγεία καὶ χαρὰ
καὶ τὸ Πάσχα κόκκιν' ἀβγά [1].

Παρόμοιο ἦταν τὸ χελιδόνισμα καὶ στὸ Νέο Σούλι, κοντὰ στὶς Σέρρες :

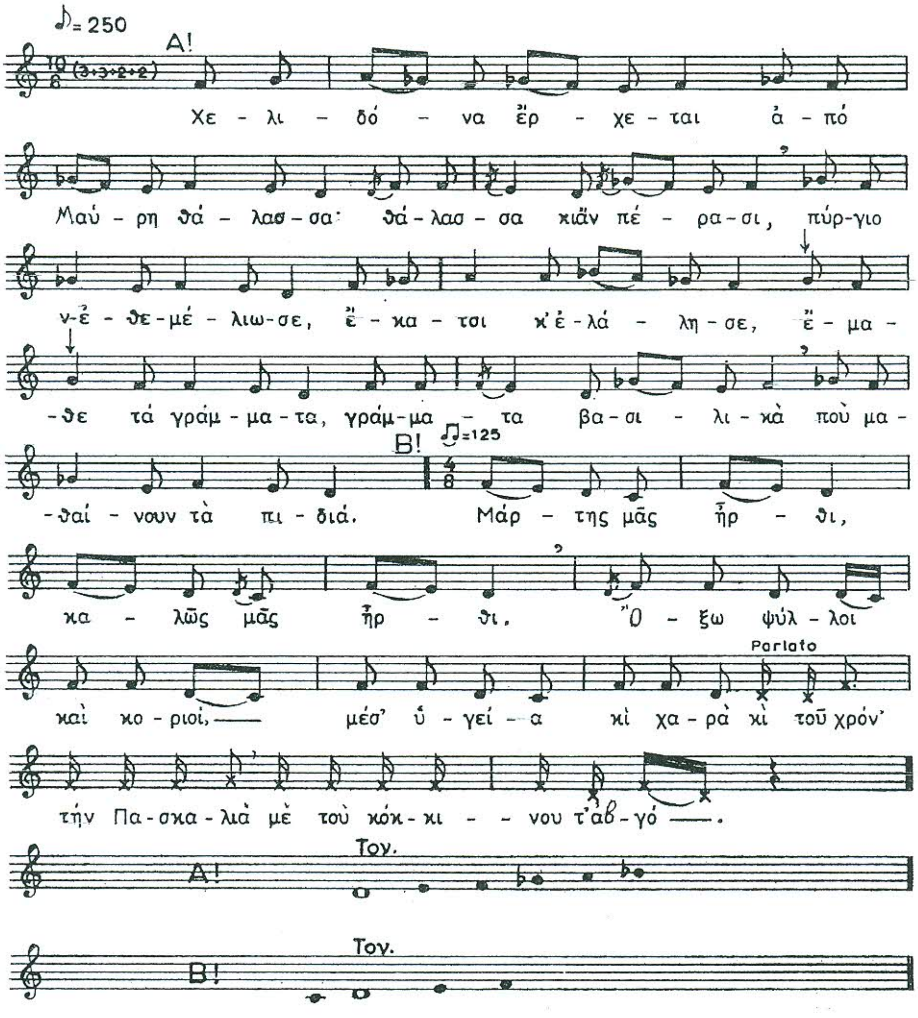

---

1. ΚΛ χφ. 2761, σ. 81 - 82, συλλ. Γ. Ν. Αἰκατερινίδη, 1963· ἀρ. εἰσ. μουσ. 7483, ἀρ. ταιν. 514Β$_7$· μουσικὴ καταγραφὴ ὑπὸ Σπ. Περιστέρη· βλ. καὶ Γ. Κ. Σπυριδάκη - Σπ. Περιστέρη, ὅ. π., σ. 179 - 180.

. . . .
Μάρτης μᾶς ἦρθι,
καλῶς μᾶς ἦρθι.
Ὄξω ψύλλοι καὶ κοριοί,
μέσ' ὑγεία κὶ χαρὰ
κὶ τοῦ χρόν' τὴν Πασκαλιὰ
μὲ τοὺ κόκκινου τ' ἀβγό [1].

Τὰ παιδιὰ «γύριζαν καὶ ἔπαιρναν ὅ,τι τοὺς ἔδιδαν πρὸς ὄφελος τοῦ δασκάλου. Ὁ δάσκαλος πληρωνότανε τότε ἀπὸ τὸ ταμεῖο τῆς Ἐκκλησίας», κατὰ σχετικὴ ἀφήγηση [2].

Ἀβγὰ καὶ ἀλεύρι γιὰ τὸ δάσκαλο μάζευαν παλιὰ οἱ χελιδονιστὲς καὶ στὸν Ἐμμ. Παππᾶ, ὅπου τραγουδοῦσαν:

. . . .
Χελιδόνα ἔρχεται
ἀπ' τὴ Μαύρη θάλασσα.
Θάλασσα κι ἂν πέρασε,
περβολάκια κι ἂν πέρασε,
κάθησε καὶ λάλησε
ὅτι ἦρθε ἄνοιξη,
ἦρθε τὸ καλοκαίρι,
μὲ μῆλα, μὲ τριαντάφυλλα,
μὲ διάφορα ζουμπίλια.
Εὐχόμαστε στὸν Κύριο
εὐτυχία νὰ σᾶς φέρῃ
καὶ ἕν' ἀβγὸ τοῦ δάσκαλου [3].

Στὸ Δημητρίτσι τὴν πρώτη Μαρτίου τὰ παιδιὰ γιὰ χελιδόνισμα τραγουδοῦν παραλλαγὴ τοῦ γνωστοῦ μοιρολογιοῦ τῆς Παναγίας, ποὺ σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος ψάλλουν γυναῖκες τὸ βράδυ τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς στὶς ἐκκλησίες. Οἱ χελιδονιστὲς τελειώνουν μὲ τὴν ἐπωδό:

Ἔξω ψύλλ' καὶ ποντικοί,
μέσα γριὰ (γρ. ὑγειὰ) καὶ Πασκαλιὰ
μὲ τὰ κόκκινα τ' ἀβγά...

---

1. ΚΛ χφ. 2761, ὅ. π., σ. 441 - 442, ἀρ. εἰσ. μουσ. 7441, ταιν. 512 B_{10}· μουσικὴ καταγραφὴ ὑπὸ Σπ. Περιστέρη· βλ. καὶ εἰς Ἐπετ. ΚΛ Κ'-ΚΑ' (1967 - 68) 36 - 37.

2. ΚΛ χφ. 2761, ὅ. π., σ. 262-263.

3. ΚΛ χφ. 2761, ὅ. π., σ. 323-324.

Ἡ χελιδόνα ἐδῶ κατασκευάζεται «ἀπὸ δυὸ σανίδια... τὰ ὁποῖα καρφώνουν σταυρωτά. Ἀπὸ τὰ τέσσερα ἄκρα εἶναι καρφωμένα ἄλλα δυὸ σανίδια εὐλύγιστα —συνήθως τὰ παίρνουν ἀπὸ παλιὲς σίτες ποὺ κοσκινίζουν ἀλεύρι— ποὺ σχηματίζουν μιὰ καμπύλη ἀπὸ τὸ ἕνα ἄκρο μέχρι τὸ ἄλλο στὸ ἕνα σανίδι καὶ μιὰ ἄλλη καμπύλη στὸ ἄλλο σανίδι. Οἱ δυὸ καμπύλες διασταυρώνονται [ὅπως] καὶ τὰ κορδονάκια. Σχηματίζουν ἔτσι ἕνα τροῦλλο σταυ-

Εἰκ. 3. Χελιδονιστὲς στὸ Σιτοχώρι (1 Μαρτίου 1967).

ροειδῶς τὰ δύο εὐλύγιστα σανιδάκια. Στὰ δύο αὐτὰ σημεῖα τῆς διασταυρώσεως ὑπάρχει ἐπάνω μέν, στὰ εὐλύγιστα σανίδια, ὀπή, κάτω δὲ στὰ κορδονάκια ἕνα βαθούλωμα, ὅπου περιστρέφεται ἡ χελιδόνα. Τὸ χελιδόνι βαμμένο μαῦρο μὲ πίσσα εἶναι στερεωμένο πάνω σ᾽ ἕνα ξύλο σὰν ἀδράχτι, ποὺ εἶναι περασμένο στὴν ὀπὴ καὶ στὸ βαθούλωμα καὶ περιστρέφεται μ᾽ ἕνα σχοινάκι. Ὅλη αὐτὴ ἡ κατασκευὴ λέγεται χελιδόνα. Εἶναι δὲ ἡ χελιδόνα στολισμένη μὲ χρωματιστὰ καὶ σὲ διάφορα σχήματα κομμένα χαρτιά. Γύρω - γύρω κρέμονται μάρτες... τὶς ὁποῖες μοιράζουν στὰ σπίτια ποὺ πηγαίνουν. Ἕνα παιδὶ κρατᾶ τὴ χελιδόνα κ᾽ ἕνα ἄλλο κρατᾶ ἕνα καλαθάκι στολισμένο κι αὐτὸ κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, γιὰ τὰ ἀβγὰ ποὺ θὰ τοὺς δώσουν στὰ σπίτια ποὺ θὰ πᾶνε. Κι ἀρχίζουν νὰ γυρίζουν μέσα στὸ χωριὸ ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι, τραγουδώντας

καὶ περιστρέφοντας τὴ χελιδόνα. Ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία. Λένε τὸ τραγούδι, δένουν μιὰ μάρτα στὸ χερούλι τῆς ἐκκλησίας καὶ ὕστερα πηγαίνουν στὸ σχολεῖο, ὅπου κάνουν τὸ ἴδιο καὶ ὕστερα πηγαίνουν στὰ σπίτια» [1].

Στὴν Πρώτη τὸ μάρτη τὸν φοροῦσαν τρεῖς ἡμέρες καὶ μετὰ τὸν ἄφηναν κάτω ἀπὸ μιὰ πέτρα. Λίγες μέρες μετὰ τὸν ἐρχομὸ τῶν χελιδονιῶν τὰ κορίτσια πήγαιναν καὶ σήκωναν τὴν πέτρα καὶ παρατηροῦσαν τί ὑπῆρχε κάτω

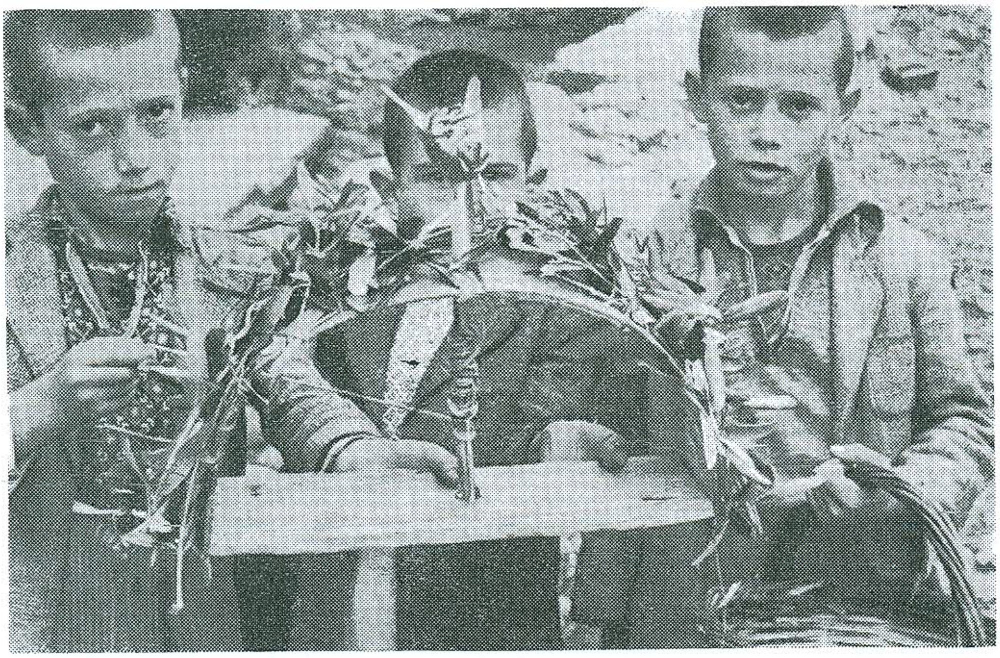

Εἰκ. 4. Τὸ στολισμένο χελιδόνι στὸ Σιτοχώρι (1963).

ἀπ' αὐτήν, κάνοντας ἔτσι προγνώσεις γιὰ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἄντρα ποὺ θὰ ἔπαιρναν: ἂν εὕρισκαν μυρμήγκι θὰ ἔπαιρναν γεωργό, ἂν ἀράχνη ὑφαντή, ἂν σκουλήκι κάποιον ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ γεωργό.

Οἱ χελιδονιστὲς τραγουδοῦσαν τὸ χελιδόνι καὶ τὸ Μάρτη, παρακαλώντας κ' ἐδῶ νὰ τοὺς δώσουν ἀβγὰ γιὰ τὸ δάσκαλο:

Δάσκαλους μᾶς ἔστειλε
νὰ μᾶς δώσ'τε πέντ' ἀβγά...

Τὴ φωνὴ τῶν χελιδονιῶν ἑρμήνευαν μὲ τοὺς στίχους:

Ἄφῆκα σῦκα καὶ σταφύλι
καὶ δαμάσκηνο κι ἀπίδι

1. ΚΛ χφ. 2897_{10}, σ. 143-145, συλλ. Χρ. Ἀγγελάκη κ. ἄ., 1964.

καὶ σωρὸν καὶ λιχνιτήρι,
κ' ἦρτα ηὗρα μόν' τὸ φύτρο,
φύτρο, φύτρο, φύτς[1].

Στὸ Μικρὸ Σούλι οἱ χελιδονιστὲς τραγουδοῦσαν τὸ πιὸ κάτω, λογίας προελεύσεως, τραγούδι :

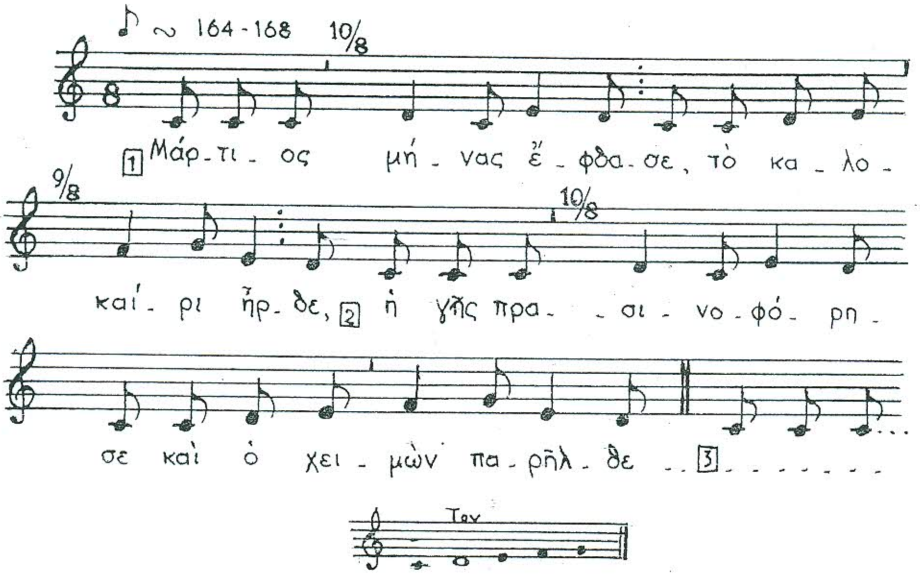

Μάρτιος μήνας ἔφθασε,
τὸ καλοκαίρι ἦρθε,
ἡ γῆς πρασινοφόρησε
καὶ ὁ χειμὼν παρῆλθε.
Λαλοῦν τὰ γλυκοκέλαϊδα
ἀηδόνια, θὰ λαλήσουν.
Κάνει ὁ Μάρτιος ἀρχὴ
μὲ τὴν καλή του μέρα
κ' ἐμεῖς γιὰ τοῦτο ἤρθαμε,
νὰ ποῦμε καλημέρα
καὶ νὰ παρακαλέσουμε
Χριστὸν καὶ Παναγίαν
νὰ μᾶς χαρίζη πάντοτε
πλοῦτον καὶ εὐτυχία[2].

---

1. ΚΛ χφ. 2939, σ. 81 - 83, συλλ. Δ. Παπαδοπούλου, 1965· βλ. καὶ χφ. 2761, ὅ. π., σ. 403 - 404.

2. ΚΛ χφ. 2762, σ. 11, 220 – 221, συλλ. Γ. Ν. Αἰκατερινίδη, 1963, ἀρ. εἰσ. μουσ. 8304, ταιν. 593 B_1· μουσικὴ καταγραφὴ ὑπὸ Σπ. Περιστέρη.

Τὸ μάρτη τὸν φοροῦσαν κ' ἐδῶ τρεῖς ἡμέρες καὶ τὴν τέταρτη τὸν ἔβαζαν κάτω ἀπὸ μιὰ πέτρα, ὅπου πάλι τὸν ἄφηναν τρεῖς ἡμέρες καὶ μετὰ τὸν κρεμοῦσαν σ' ἕνα δέντρο, γιὰ νὰ τὸν πάρουν τὰ χελιδόνια καὶ νὰ κτίσουν τὴ φωλιά τους, κατὰ συνήθεια γνωστὴ σὲ πολλὰ μέρη.

Στὸν Ἅγιο Χριστόφορο «πολὺ προυὶ ἀπ' τὰ ξημιρώματα τ' πρώτ' τ' Μάρτ' τὰ τρανὰ τὰ κουρίτσια πάηναν στὰ φρέσκα τὰ χασίλια (χλωρὰ δημητριακὰ) καὶ μὶ τ' δρουσιὰ ἔπλυναν τὰ πουδάρια τ' ς ὥς ἀπάν', τοὺ πρόσουπου κὶ τὰ χέρια τ'ς, γιὰ νὰ εἶνι ὅλου τοὺ καλουκαίρ' ἄσπρις κὶ δρουσιρές. Τὰ σκουλικὰ τὰ παιδιὰ τ' προυτουμηνιὰ δὲν πάηναν στοὺ σκολειό. Ἔπιρναν μιὰ χιλ'δόνα ξυλένια, βαμμέν' σὰ τοὺ χρῶμα σ' χιλ'δόνας, κὶ πάηναν στὰ σπίτια, σταματοῦσαν στ'ν αὐλή, γύρ'ζαν μ' ἕνα σκούδ' τὴ χιλ'δόνα καὶ τραγ'δοῦσαν :

Χιλιδόνα πέρασι
ἀπ' τὴ Μαύρη θάλασσα,
ἔκατσι κὶ λάλησι :
Μάρτη, Μάρτη δροσερὲ
καὶ Ἀπρίλη βροχερέ,
κι ἂν χιονίζης, κι ἂν ποτίζης,
πάλι ἄνοιξη μυρίζεις.
Δάσκαλους μᾶς ἔστειλε
νὰ μᾶς δώσ'τε πέντ' ἀβγὰ
κι ἂν δὲν ἔχ'τι πέντ' ἀβγὰ
παίρνουμι τὴν κλουσσαριά,
νὰ γιννᾶ κὶ νὰ κλουσσᾶ
κὶ νὰ σέρνη τὰ πουλιά.
Μάρτης μᾶς ἦρθι,
καλῶς μᾶς ἦρθι·
ὄξου ψύλλοι καὶ κουργοί,
μέσα ὑγεία καὶ χαρά.

Ὕστερα ἡ νοικουκυρὰ σ' ἔδ'νι παράδις, σ' ἔδ'νι κι ἀβγά. Πουλλὰ ἀποὺ τὰ ἀβγὰ ποὺ μάζιυαν ἔδ'ναν κὶ στοὺ δάσκαλου· τ' ἄλλα τὰ μοιράζ'ταν ὅπους κὶ σ' παράδις» [1].

Κατὰ τρόπον ὅμοιο ἀπαντᾶ τὸ χελιδόνισμα, ἀπ' ὅ,τι γνωρίζω, καὶ στὴν πόλη τῶν Σερρῶν [2] καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα χωριὰ τοῦ νομοῦ : Ἁγία Παρασκευή [3],

1. ΚΛ χφ. 3781, σ. 78, 98, συλλ. Κ. Τζιάτζιου, 1974.

2. Ν. Πέτροβιτς, Ἡ πρώτη Μαρτίου. Σερραϊκὰ Χρονικὰ Α΄ (1953) 134-135.

3. ΚΛ χφ. 2897_4, σ. 61, συλλ. Γ. Μπαρτζούδη, Ἐλισάβετ Βασικάρη, 1964,

Ἅγιο Δημήτριο [1], Ἅγιο Πνεῦμα [2], Ἁγιοχώρι [3], Ἀδελφικό [4], Ἀηδονοχώρι [5], Ἀλιστράτη [6], Βαμβακόφυτο [7], Δάφνη [8], Θερμά [9], Καμήλα Ἄνω [10] καὶ Κάτω [11], Κορμίστα [12], Κουμαριά [13], Λαγκάδι [14], Λευκοθέα [15], Λυγαριά [16], Μανδήλι [17], Μελενικίτσι [18], Μητρούσι Κάτω [19], Μονοκκλησιά [20], Νιγρίτα [21], Ξηρότοπο [22], Ὀρεινὴ Κάτω [23], Παλαιοκώμη [24], Ροδολίβο [25], Σησαμιά [26], Τερπνή [27], Χορτερό [28], Χουμνικό [29].

Ὅπως πολλὲς φορὲς ἔχει παρατηρηθῆ, στὸ σημερινὸ χελιδόνισμα συνεχίζεται ἀδιάσπαστα διὰ μέσου τῶν βυζαντινῶν χρόνων ἀρχαῖο ἀγυρτικὸ τρα-

---

1. ΚΛ χφ. 2897_3, σ. 54, συλλ. Μαρίας Θεοδωροπούλου, Γ. Παπαδημητρίου, 1964· τὸ ἔθιμο μόνο ἀπὸ τὰ ἀγόρια.
2. ΚΛ χφ. 2761, ὅ. π., σ. 316.
3. ΚΛ χφ. 2762, ὅ. π., σ. 176 - 177.
4. ΚΛ χφ. 3129, σ. 8, συλλ. Αἰκατερίνης Ἀθανασιάδου κ. ἄ., 1966 (πρβλ. καὶ χφ. 3559, σ. 8).
5. ΚΛ χφ. 2779, σ. 19-20, συλλ. Γ. Ν. Αἰκατερινίδη, 1963.
6. ΚΛ χφ. 2762, ὅ. π., σ. 187.
7. ΚΛ χφ. 2779, ὅ. π., σ. 165 - 166.
8. ΚΛ χφ. 2897_9, σ. 138, συλλ. Θ. Κυρβασίλη, 1964.
9. ΚΛ χφ. 2897_{13}, σ. 195 - 196, συλλ. Ἠλ. Πεχλιβανίδη, 1964.
10. ΚΛ χφ. 3132, σ. 7-9, συλλ. Σ. Ἀλεξιάδη, Λ. Μπακάλη, 1966· στὶς σελ. 12 – 13 μουσ. καταγρ. τοῦ τραγουδιοῦ· βλ. καὶ Λ. Μπακάλην στὸ περ. Μακεδ. Ζωὴ ἀρ. 34 (Μάρτ. 1969), σ. 51-52.
11. ΚΛ χφ. 3141, σ. 5, συλλ. Δ. Καταράκη κ. ἄ., 1966.
12. ΚΛ χφ. 2762, ὅ. π., σ. 96-97.
13. ΚΛ χφ. 3145, σ. 5, συλλ. Τασίας Μανδάλου κ. ἄ., 1966.
14. ΚΛ χφ. 2897_{16}, σ. 247, συλλ. Δ. Κηπουρίδη, 1964.
15. ΚΛ χφ. 2761, ὅ. π., σ. 391.
16. ΚΛ χφ. 2897_{18}, σ. 269 ,συλλ. Κ. Ἀλεξίου, Ἰωάννας Λαγοπούλου, 1964.
17. ΚΛ χφ. 2761, ὅ. π., σ. 387.
18. ΚΛ χφ. 2779, ὅ. π., σ. 102–103.
19. ΚΛ χφ. 3570, σ. 23, συλλ. Εὐγενίας Ἀδαμοπούλου, 1971.
20. ΚΛ χφ. 3147, σ. 11, συλλ. Μαρίας Πλουμάκη, 1966 (πρόσφ. Ἀν. Θράκης).
21. ΚΛ χφ. 2763, σ. 28-29, συλλ. Γ. Ν. Αἰκατερινίδη, 1963, χφ. 2897_{20}, σ. 327, συλλ. Κ. Καραγιάννη κ. ἄ., 1964.
22. ΚΛ χφ. 3150, σ. 17-18, συλλ. Κ. Παπαδημητρίου, 1965 (πρβλ. καὶ χφ. 3562, σ. 42). Τὸ ἔθιμο ἐδῶ τελεῖται, κατὰ μετάθεση, τὸ Σάββατο τοῦ Λαζάρου· τὸ τραγούδι παραλλαγὴ τῶν γνωστῶν χελιδονισμάτων:

Χελιδόνα ἔρχεται ἀπ' τὴ Μαύρη θάλασσα...

Τὰ παιδιὰ γυρίζουν μὲ μιὰ χελιδόνα ποὺ ἀνήκει στὴν ἐκκλησία καὶ μὲ κλαδιὰ ἐλιᾶς.

23. ΚΛ χφ. 2946, σ. 47-48, συλλ. Γ. Ν. Αἰκατερινίδη, 1965.
24. ΚΛ χφ. 2761, ὅ. π., σ. 191, 423, ἀρ. εἰσ. μουσ. 7631, ταιν. 521 B_8.
25. ΚΛ χφ. 2761, ὅ. π., σ. 414.
26. ΚΛ χφ. 2779, ὅ. π., σ. 205 - 209.
27. ΚΛ χφ. 2897_{27}, σ. 440 - 441, 458, συλλ. Χρ. Διαμαντοπούλου κ.ἄ., 1964.
28. ΚΛ χφ. 2970, σ. 22, 166, συλλ. Ἰω. Ἀρχιμανδρίτη, 1965.
29. ΚΛ χφ. 2897_{31}, σ. 547, συλλ. Κ. Ρήγα, Μαρίας Μεντῆ, 1964.

γούδι, ποὺ ὅμιλοι παιδιῶν τραγουδοῦσαν στὴ Ρόδο στὴν ἀρχὴ τῆς ἀνοίξεως. Ἡ ὁμοιότητα τοῦ σημερινοῦ πρὸς τὸ ἀρχαῖο τραγούδι εἶναι ἐκπληκτική, τόσο στὸ λεκτικὸ ὕφος, ὅσο καὶ στὰ ἐπὶ μέρους θεματικὰ στοιχεῖα καὶ στὴν οἰκονομία τῆς συνθέσεώς τους: μήνυμα τῆς ἀρχῆς τῆς ἀνοίξεως μὲ τὴν ἐπάνοδο τοῦ χελιδονιοῦ, χαιρετισμὸς πρὸς αὐτό, ἐπωδικὴ ἀποδίωξη τοῦ κακοῦ ἐκ τοῦ οἴκου καὶ εὐχὴ ὑπὲρ τῶν ἐνοικούντων σ' αὐτόν, αἴτηση τέλος δώρων[1].

Τὸ ἀρχαῖο χελιδόνισμα εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὴν ἑπόμενη μαρτυρία τοῦ Ἀθηναίου (Δειπνοσ. Η 60, ἔκδ. G. Kaibel, II 288–89): *καὶ χελιδονίζειν δὲ καλεῖται παρὰ Ῥοδίοις ἀγερμός τις ἄλλος, περὶ οὗ φησι Θέογνις ἐν β' περὶ τῶν ἐν Ῥόδῳ θυσιῶν γράφων οὕτως: «εἶδος δέ τι τοῦ ἀγείρειν χελιδονίζειν Ῥόδιοι καλοῦσιν, ὃ γίνεται τῷ Βοηδρομιῶνι μηνί· χελιδονίζειν δὲ λέγεται διὰ τὸ εἰωθὸς ἐπιφωνεῖσθαι:*

ἦλθ', ἦλθε χελιδὼν
καλὰς ὥρας ἄγουσα,
καλοὺς ἐνιαυτούς,
ἐπὶ γαστέρα λευκά,
ἐπὶ νῶτα μέλαινα·
παλάθαν σὺ προκύκλει
ἐκ πίονος οἴκου
οἴνου τε δέπαστρον
τυροῦ τε κάνυστρον.
καὶ πυρῶν
ἁ χελιδὼν καὶ λεκιθίταν
οὐκ ἀπωθεῖται· πότερ' ἀπίωμες ἢ λαβώμεθα;
εἴ μέν τι δώσεις· εἰ δὲ μή, οὐκ ἐάσομεν,
ἢ τὰν θύραν φέρωμες ἢ θοὐπέρθυρον
ἢ τὰν γυναῖκα τὰν ἔσω καθημέναν·
μικρὰ μέν ἐστι, ῥᾳδίως νιν οἴσομες.
ἂν δὴ φέρῃς τι,
μέγα δή τι φέροιο·
ἄνοιγ' ἄνοιγε τὰν θύραν χελιδόνι·
οὐ γὰρ γέροντές ἐσμεν, ἀλλὰ παιδία» [2].

---

1. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Τὸ ᾆσμα τῆς χελιδόνος (χελιδόνισμα) τὴν πρώτην Μαρτίου. Ἐπετ. ΚΛ Κ'-ΚΑ' (1967 - 68) 46, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

2. Φαίνεται πὼς καὶ στὴν ἀρχαία ἐποχὴ τὰ παιδιὰ κρατοῦσαν ὁμοίωμα χελιδονιοῦ καὶ ἦταν μεταμφιεσμένα σὲ γέρους· εἶναι ἐπίσης πιθανὸν ὅτι ὁ Ἀθήναιος γράφοντας μὲ ἰδιαίτερη ἀδυναμία γιὰ τὰ ἀρχαῖα συμπόσια φρόντισε νὰ περιλάβη στὸ τραγούδι ὅλους τοὺς στίχους ποὺ μιλοῦσαν γιὰ τροφές, τὶς ὁποῖες ζητοῦσαν τὰ παιδιὰ (Κ. Ρωμαίου, Κοντὰ στὶς ρίζες... Ἀθήνα 1959, σ. 450–52).

Γιὰ τὴ συνέχιση τοῦ ἀρχαίου χελιδονίσματος στοὺς βυζαντινοὺς χρόνους μαθαίνομε κατὰ πρῶτο ἀπὸ σχετικὴ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου (35η Ὁμιλία εἰς Ματθ., Migne, P. G. 57,409): *«καὶ οἱ χελιδόνας ἐν ὥρᾳ χειμῶνος περιφέροντες καὶ ἠσβολωμένοι καὶ πάντας κατηγοροῦντες, μισθὸν τῆς τερατωδίας ταύτης λαμβάνουσι...»*, ἀργότερα δέ, τὸν 12ο αἰ., ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Εὐστάθιον, ποὺ λέγει γιὰ τὴ χελιδόνα: *«ἔλθοι τοίνυν καὶ ἡμεῖς οὐκ ὀκνήσομεν τὰ συνήθη ἐπιμέλψαι αὐτῇ. Τοιοῦτόν τι καὶ παρὰ τοῖς πάλαι ἦν γινόμενον· καὶ ὅτε κατ' ἀρχὴν ταῖς χελιδόσι τοῦ φαίνεσθαι ἦν τὴν πρώτην ἢ καὶ δευτέραν, λόγοις ἐδεξιοῦντο συγκειμένοις πρὸς ἐμμέλειαν»*[1]. Ἐπιβεβαίωση τῆς πληροφορίας αὐτῆς γιὰ τὸ χελιδόνισμα κατὰ τὴν ἴδια ἐποχὴ ἀποτελεῖ καὶ ἡ διάσωση μέρους αὐτοῦ σὲ κώδικες, στὸν ὑπ' ἀριθμ. 512 (12ου αἰ.) τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Cambrai καὶ στὸ Βαλλικελιανὸ F 73 (15ου αἰ.)[2].

Στοὺς νεώτερους χρόνους τὸ χελιδόνισμα ἀναφέρεται γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 18ο αἰ. ἀπὸ τὸ Γάλλο περιηγητὴ Pierre Augoustin de Guys, ὁ ὁποῖος γράφει γιὰ τὸ ἔθιμο αὐτὸ στὴ Ρόδο[3]. Ὁ Cl. Fauriel κατόπιν περιέλαβε παραλλαγὴ τοῦ τραγουδιοῦ ἀπὸ τὸ Βάλτο στὴ γνωστὴ συλλογή του τῶν ἑλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν (Chants populaires de la Grèce moderne), κάνει δὲ λόγο γιὰ τὴν εὐρύτατη διάδοση τοῦ χελιδονίσματος στὸν ἑλληνικὸ κόσμο καὶ τὴν ἐπιβίωση σ' αὐτὸ ἀρχαίου τραγουδιοῦ[4].

Ὅπως γράφει ὁ Γ. Κ. Σπυριδάκης, «τὸ ἀρχαῖον χελιδόνισμα, τὸ ὁποῖον ᾔδετο κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνοίξεως, καθ' ἣν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἤρχιζε προσέτι καὶ τὸ ἔτος, ἤτοι καθ' ἡμέρας περὶ τὴν πρώτην Μαρτίου, ἐπεκράτησε τελούμενον κατὰ τοὺς ὑστέρους χρόνους τῆς Ἀρχαιότητος τὴν πρώτην Μαρτίου ἐξ ἐπιβολῆς τοῦ ρωμαϊκοῦ ἡμερολογίου, εἰς τὸ ὁποῖον μέχρι τοῦ 153 π.Χ. ἡ ἡμερομηνία αὕτη ἴσχυεν ὡς ἀρχὴ τοῦ ἔτους...». Τὸ σημερινὸν δὲ τραγούδι θὰ ἦταν στὴν ἀρχική του μορφὴ «ἐπῳδικὸν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀποδιώξεως τοῦ ἐκ τοῦ χειμῶνος κακοῦ, ἅμα δὲ καὶ λατρευτικὸν πρὸς τὴν θεότητα, ἡ ὁποία ἐπιστεύετο ὡς ἔφορος ἐπὶ τῆς ἀναζωογονήσεως τῆς βλαστήσεως καὶ τῆς ἐπιτυχίας τῆς καρποφορίας. Θεὸς μὲ τὰς ἰδιότητας ταύτας ἦτο ὁ Ἀπόλλων, ἡλιακὸς θεὸς ἀλλὰ καὶ τῶν καθαρμῶν... Ἀντίστοιχος παρὰ τοῖς Ρωμαίοις ἦτο ὁ θεὸς Mars, ἑορταζόμενος καὶ οὗτος, ὡς ὁ Ἀπόλλων, κατὰ τὴν ἄνοιξιν, εἰδικῶς δὲ τὴν πρώτην Μαρτίου»[5].

---

1. Φ. Κουκουλέ, Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ Λαογραφικά. Τόμ. Α', Ἀθῆναι 1950, σ. 451 - 2.

2. Ν. Γ. Πολίτου, Δημώδη βυζαντινὰ ᾄσματα. Λαογραφία Γ' (1911) 645-6.

3. Στ. Δ. Ἡμέλλου, Λαογραφικαὶ εἰδήσεις παρὰ τῷ Γάλλῳ περιηγητῇ P. Aug. de Guys. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου ΙΓ'-ΙΔ' (1960 - 61) 241.

4. Cl. Fauriel, Δημοτικὰ τραγούδια τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος. Μεταφρ. Ἀπ. Δ. Χατζηεμμανουήλ. Ἀθήνα 1956, σ. 17-18.

5. Γ. Κ. Σπυριδάκη, ὅ. π., σ. 49–51.

Οἱ εὐχὲς στὸ τραγούδι γιὰ Πασχαλιὰ καὶ κόκκινα ἀβγὰ εἶναι χαρακτηριστικὰ γιὰ διασκευὴ κατὰ τὴ βυζαντινὴ περίοδο στὴ μορφὴ αὐτὴ τοῦ ἀρχαίου χελιδονίσματος, γιὰ προσαρμογὴ δηλ. σὲ ἀκροατήριο χριστιανικὸ καὶ μάλιστα γιὰ ἡμέρα ποὺ ἔπεφτε στὸ χρονικὸ διάστημα τῆς Μ. Σαρακοστῆς ἢ στὸ διάστημα τοῦ Τριωδίου, στάδιο προπαρασκευαστικὸ γιὰ τὴν περίοδο τῆς Σαρακοστῆς.

Ὅσον ἀφορᾶ τὴ σύνδεση τοῦ τραγουδιοῦ μὲ τοὺς μαθητὲς καὶ τὸ δάσκαλο, κατ᾽ ἐντολὴ τοῦ ὁποίου φαίνεται νὰ ζητοῦν τὸ φιλοδώρημα οἱ χελιδονιστές, προῆλθε πιθανῶς ἀπὸ τὴ γνωστὴ μέχρι τοὺς νεώτερους χρόνους ἀρχαία καὶ βυζαντινὴ συνήθεια νὰ πληρώνουν τὸ δάσκαλο οἱ γονεῖς τῶν μαθητῶν ἢ ἡ κοινότητα καὶ ἀκόμα νὰ προσφέρουν σ᾽ αὐτὸν δῶρα τὶς γιορτές, συνήθεια γνωστὴ ἤδη ἀπὸ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους καὶ ποὺ ἀποτελοῦσε συνέχιση ἀρχαίου νομίμου[1].

Τελειώνοντας τὴν ἀναφορά μας στὸ σερραϊκὸ χελιδόνισμα κάνομε τὴ γενικώτερη σκέψη πὼς οἱ δάσκαλοι πρέπει νὰ ἐνθαρρύνουν τοὺς χελιδονιστὲς μαθητές τους στὴν ἐκτέλεση τοῦ ἀγυρμοῦ τους, κυρίως χορηγώντας σ᾽ αὐτοὺς τὴ σχετικὴ ἄδεια ἀπουσίας ἀπὸ τὸ σχολεῖο.

Ἔτσι ὑπάρχει μεγάλη πιθανότητα, στὴ σημερινὴ ἐποχὴ τῆς ραγδαίας ὑποχωρήσεως καὶ ἐξαφανίσεως τῆς πλούσιας ἐθιμικῆς μας παραδόσεως, νὰ διατηρηθῆ γιὰ χρόνο ἀπεριόριστο τὸ ἔθιμο αὐτὸ τοῦ χελιδονίσματος μὲ τὶς βαθειὲς ἀρχαιοελληνικὲς καὶ βυζαντινὲς ρίζες. Γιατὶ εἶναι γνωστὸ πὼς τὸ παιδὶ ἀποτελεῖ συντηρητικὸ λαογραφικὸ παράγοντα καὶ ὅ,τι περιέρχεται στὴν παιδικὴ παράδοση καὶ δικαιοδοσία ἀποκτᾶ ξεχωριστὴ ὀντότητα καὶ μακροβιότητα. Παράδειγμα πρόχειρο, ἀλλὰ καὶ πειστικὸ νομίζω, τὸ ἔθιμο τῶν Χριστουγεννιάτικων καὶ Πρωτοχρονιάτικων καλάντων ποὺ συνεχίζεται ἀπὸ τὰ παιδιὰ καὶ στὰ μεγάλα ἀκόμα ἀστικὰ κέντρα, ἐνῶ ὁ λοιπός, ἀρκετὰ εὐρὺς παλαιότερα, ἐθιμικὸς κύκλος τοῦ Δωδεκάμερου ἔχει στενέψει ἀποκαρδιωτικὰ σήμερα.

Μάρτιος 1976 ΓΕΩΡΓ. Ν. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΙΔΗΣ

1. Γ. Κ. Σπυριδάκη, ὅ. π., σ. 44 - 46.

132

NΙΚΟΥ Ζ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ

"ΜΥΣΤΑΙ ΕΥΣΕΒΕΙΣ ΣΙΡΡΑΙΟΙ,,
ΣΤΑ ΚΑΒΕΙΡΙΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ ΤΗΣ ΣΑΜΟΘΡΑΚΗΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἂν κανεὶς ἔρθη σὲ ἐπαφὴ μὲ κάτι ποὺ νὰ σχετίζεται μὲ τὸ νησὶ τῶν Μεγάλων Θεῶν, δύσκολα θὰ ξεφύγη ἀπὸ τὸν πειρασμὸ γιὰ μιὰ γνωριμία του καὶ ἀπὸ κοντά.

Ἔτσι, ὁ ἀγαπητὸς φίλος κ. Ἀνδρέας Βαβρίτσας μὲ τὶς ραδιοφωνικές του ὁμιλίες καὶ τὴν καλωσύνη ποὺ εἶχε νὰ μοῦ χαρίση τὴν «Samothrace» τοῦ K. Lehmann, ἔγινε ὁ «πειρασμὸς» καὶ ἡ ἀφορμὴ γιὰ νὰ βρεθῶ ἀνήμερα τῆς γιορτῆς τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, στὶς 26 Ἰουλίου τοῦ φετεινοῦ καλοκαιριοῦ, καὶ νὰ δῶ τοὺς Σαμοθρακίτες καὶ ἄλλους ξένους νὰ δροσίζωνται «πίνοντας, τρώγοντας καὶ γλεντώντας» στὰ πλατάνια τοῦ καφενείου τῆς Ἀννώφελλις . . .

Ἡ ἀπρόοπτη συνάντηση στὸ αἴθριο τοῦ Μουσείου τῆς Σαμοθράκης μ' ἕνα Σιρραῖο, σύγχρονο τοῦ Χριστοῦ, τὸν Παράμονο τοῦ Ζωΐλου, μοῦ ἐπέβαλε νὰ τὸν παρουσιάσω ἐδῶ, ὅπως μποροῦσα, μαζὶ μὲ τὸ πλαίσιο τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς λατρείας του.

Ἡ παρουσίαση τούτη, μὲ τὰ παραδεκτὰ τῆς φιλολογίας στοιχεῖα στὰ ἑπόμενα, δὲν ἐμποδίζει νὰ χαράξω καὶ τοῦτες τὶς γραμμές, ὅπως τὶς πέρασα ἀπὸ μέσα μου, ὅταν ἡ μορφὴ τοῦ Φεγγαριοῦ ἔσβησε ἀπ' τὴν ἀπόσταση—τὴν ἴδια ποὺ ἔκανε καὶ ὁ Παράμονος κοντὰ 2.000 χρόνια πρὶν ἀπὸ μένα—ἐπιστρέφοντας ἐδῶ.

Τὰ «Μυστήρια», ποὺ ἡ φύση τους δὲν εἶναι τόσο ἄγνωστη, ὅσο παρουσιάζεται, εἶναι συνυφασμένα μὲ τὶς αἰώνιες ἀνθρώπινες ἀδυναμίες καὶ τὶς προσπάθειες θεραπείας τους, τὸ ἀνεξερεύνητο τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς—πρωτόγονης ἢ προηγμένης— καὶ τὶς ἀντινομίες τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος —καλλιεργημένου ἢ ὄχι— ἀνεξάρτητα ἀπὸ τόπο καὶ χρόνο.

Γιατί, σὲ τί διαφέρουν τὰ δυὸ ἀντικείμενα στὶς εἰκόνες 1 καὶ 2, ποὺ ἀπέχουν μεταξύ τους χρονικὰ γύρω στοὺς 25 αἰῶνες καὶ τοπικὰ μιὰ ἀπόσταση γύρω στὶς 10.000 χιλιόμετρα ἀπ' ὅπου κατασκευάστηκαν καὶ χρησιμοποιήθηκαν;

Τὸ πρῶτο εἶναι ἕνα δαχτυλίδι ἀπὸ μαγνητίτη ποὺ βρέθηκε στὴ Σαμοθράκη ἀπὸ κεῖνα ποὺ φοριοῦνταν ἀπ' τοὺς «πιστοὺς» τῆς ἐποχῆς ἢ τὰ κρε-

μοῦσαν στὰ εἴδωλα τῶν διαφόρων θεοτήτων, καὶ τὸ δεύτερο ἕνα γιαπωνέζικο μαγνητικὸ βραχιόλι ποὺ κυκλοφόρησε καὶ στὴ δική μας ἀγορὰ πρὶν μερικὰ χρόνια καὶ θεράπευε, ὅπως πιστευόταν, τὰ ἀρθριτικά.

Ἡ φιλοσοφία γιὰ τὴ διάδοση τοῦ πρώτου δὲν μᾶς εἶναι γνωστή· τὸ βραχιόλι ὅμως, ὅπως φοριέται στὸν καρπὸ καὶ στὸ πόδι, πάνω ἀπ᾿ τὶς ἀρτηρίες, ἔλεγαν ὅτι ἐπιταχύνει τὴν κυκλοφορία, λόγω τῆς ἕλξης ποὺ ἀσκεῖ στὰ σιδηροῦχα συστατικὰ ποὺ ἔχει τὸ αἷμα, μὲ τὰ εὐεργετικὰ ἀπ᾿ αὐτὸ ἀποτελέσματα!

Εἰκ. 1. Σαμοθρακιώτικο δαχτυλίδι ἀπὸ τάφο. (Φωτ. Wachmann. Ἀπὸ τὴν «Samothrace» τοῦ Κ. Lehmann).

Σύγχρονα, ἡ ἔντονη παρουσία τοῦ «κατεστημένου» τῆς ἐποχῆς γίνεται αἰσθητὴ ἀπ᾿ τὰ ἐντυπωσιακὰ κτίρια ποὺ ἱδρύθηκαν στὸ τελεστήριο τῆς Σαμοθράκης ἀπ᾿ τοὺς Μακεδόνες βασιλιάδες, χωρὶς νὰ ἔχη μεγάλη σημασία ἂν ὁ «Περίβολος ἢ Αὐλὴ τοῦ Βωμοῦ» δωρήθηκε ἀπ᾿ τὸν ΑΔΑΙΟ ἢ τὸν ΑΡΙΔΑΙΟ —ἀπὸ τὴν ἀφιερωτήρια ἐπιγραφὴ σώθηκαν τὰ τελευταῖα γράμματα (ΔΑΙΟΣ) καὶ αὐτὸ δίνει τροφὴ στὴ δουλειὰ τῶν ἀρχαιολόγων —καὶ ἐξηγεῖ τὴν ὑπόθεση ὅτι τὰ Μυστήρια βόλευαν ἀναμφισβήτητα στὴ διαιώνισή του.

Ἄσχετα ἂν πολλὰ σημεῖα τοῦ τυπικοῦ τῶν ἱεροτελεστιῶν θὰ παραμείνουν γιὰ πάντα ἄγνωστα, μιὰ καὶ οἱ ἀρχαῖες φιλολογικὲς πηγὲς σιωποῦν καὶ τὰ εὑρήματα τῶν ἀνασκαφῶν δὲν φωτίζουν περισσότερο, ἡ φύση τους, ὅπως διαγράφηκε πιὸ πάνω, ἀντικατοπτρίζεται σὲ δυὸ ἐπεισόδια ἰσχυρῶν τῆς ἐποχῆς.

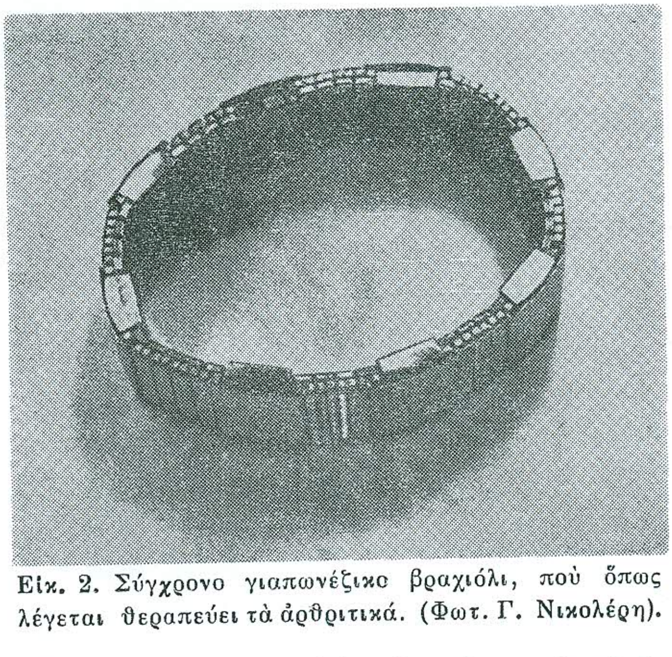

Εἰκ. 2. Σύγχρονο γιαπωνέζικο βραχιόλι, ποὺ ὅπως λέγεται θεραπεύει τὰ ἀρθριτικά. (Φωτ. Γ. Νικολέρη).

Τὸ πρῶτο, μὲ ἥρωα τὸ νικητὴ τῶν Ἀθηναίων στοὺς Αἰγὸς ποταμούς, τὸ Σπαρτιάτη ναύαρχο Λύσανδρο, ὅπως μᾶς τὸ διασώζει ὁ Πλούταρχος στὰ Ἀποφθέγματά του: Ὅταν ὁ Λύσανδρος παρου-

σιάστηκε στὸν ἱερέα Κόη τοῦ ἱεροῦ τῶν Καβείρων γιὰ νὰ μυηθῇ στὰ Μυστήρια, ἐκεῖνος ἐκτελώντας τὰ λειτουργικά του καθήκοντα, ζήτησε ἀπ' τὸ ναύαρχο νὰ τοῦ ἐξομολογηθῇ τὸ μεγαλύτερό του ἁμάρτημα.

«Πότερον οὖν, σοῦ τοῦτο κελεύσαντος ἢ τῶν θεῶν τοῦτο δεῖ ποιεῖν ;» ρώτησε ὁ ναύαρχος. «Φαμένου δέ: Τῶν θεῶν» ὁ ναύαρχος τὸν κεραυνοβόλησε: «Σὺ τοῦτο, ἔφη, ἐκ ποδῶν μοι κατάστηθι, κἀκείνοις ἐρῶ, ἐὰν πυνθάνωνται».

Τὸ δεύτερο, μὲ τὸ Δημήτριο τὸν Πολιορκητή, πάλι ἀπὸ διήγηση τοῦ Πλουτάρχου :

Ὁ Δημήτριος Πολιορκητής, ἀφοῦ ἐκδίωξε τὴν Κασσάνδρα ἀπ' τὴν Πελοπόννησο, ἔγραψε στὴν Ἀθήνα ὅτι ἐπιστρέφοντας ἐπιθυμοῦσε νὰ μυηθῇ στὰ Μυστήρια τῆς Ἐλευσίνας καὶ μάλιστα στὸν ἀνώτερο βαθμὸ τοῦ ἐπόπτη.

«Τοῦτο δ' οὐ θεμιτὸν ἦν, οὐδὲ γεγονὸς πρότερον, ἀλλὰ τὰ Μικρὰ τοῦ Ἀνθεστηριῶνος [Ἀπριλίου] ἐτελοῦντο, τὰ δὲ Μεγάλα τοῦ Βοηδρομιῶνος [Σεπτεμβρίου]· ἐπόπτευον δὲ τοὐλάχιστον ἀπὸ τῶν Μεγάλων, ἐνιαυτὸν διαλιπόντες».

Ἡ συνέχεια εἶναι γνωστή. Μ' ἕνα διάταγμα οἱ ἀρχὲς ἄλλαζαν τὸ ὄνομα τοῦ μήνα ποὺ ἔτρεχε, ὀνομάζοντάς τον Ἀνθεστηριῶνα (Ἀπρίλη) καὶ μετὰ τὴ μύηση τοῦ Δημητρίου στὰ Μικρὰ Μυστήρια ὁ ἴδιος μήνας μὲ ἄλλο διάταγμα γινόταν Βοηδρομιώνας (Σεπτέμβρης).

Ἀλλὰ ὕστερα ἀπ' τὴν παραπάνω ἀπόπειρα ἀπομυστηριοποίησης τῶν Μυστηρίων, ἂς δοῦμε τὰ πράγματα ἀπ' τὴν κλασική τους πλευρὰ καὶ ἂς χαράξουμε τὴν ἀρχὴ σ' ἕνα κεφάλαιο τῆς ἀρχαίας Σερραϊκῆς Ἱστορίας, ποὺ ἔλειπε ὥς τώρα, γιὰ τὴ συμμετοχὴ τῶν μακρινῶν κατοίκων τῆς πόλης μας στὰ μυστήρια τῆς Σαμοθράκης, δίνοντας ἐνημερωτικὰ τὸ γενικὸ πλαίσιο τῆς θρησκείας καὶ τῆς λατρείας τῶν Μεγάλων Θεῶν καὶ τοῦ χώρου ποὺ τελοῦνταν τὰ Μυστήριά τους.

Κλείνοντας θὰ πρέπει νὰ εὐχαριστήσω ἀπ' τὴ θέση αὐτὴ τὴ σύγχρονη «Μεγάλη Μάνα» τῆς Σαμοθράκης, τὴν ἀρχαιολόγο κ. Phyllis Williams Lehmann, τὸ νέο ἀρχαιολόγο κ. Γιάννη Ἀκαμάτη καὶ τὸν ἀρχαιοφύλακα κ. Δούκα Χαλκιᾶ, γιὰ τὴν πρόθυμη βοήθειά τους σὲ ὅ,τι ζήτησα στὴν ἐπίσκεψή μου στὸ νησί.

Τὸ ἴδιο καὶ τὸν ἔφορο Ἀρχαιοτήτων κ. Ἀνδρέα Βαβρίτσα, γιὰ τὴ διάθεση τῆς βιβλιοθήκης του καὶ τὴ γενικὴ παρουσία του σὲ τοῦτο τὸ δημοσίευμα.

Σέρραι, Δεκέμβριος 1975

134

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΘΕΩΝ ΤΗΣ ΣΑΜΟΘΡΑΚΗΣ

Στὶς ἀρχὲς τοῦ προηγούμενου αἰώνα ἡ Γερμανικὴ φιλολογία καταπιάστηκε μὲ τὸ ζήτημα τῶν Μυστηρίων τῆς Ἐλευσίνας καὶ γενικὰ τῶν Μυστηρίων στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα.

Ἡ ἐμφάνιση τῆς Συμβολικῆς τοῦ Creuzer στὰ 1812 ἔδωσε τὸ σύνθημα μιᾶς ζωηρῆς διαμάχης μπορεῖ νὰ πῆ κανείς, στὴν ὁποία πῆραν μέρος μερικοὶ ἀπ' τοὺς πιὸ ἔξοχους φιλόλογους τῆς ἐποχῆς, ὅπως ὁ Voss, ὁ Otfried Müller, ὁ Welcker, ὁ Preller, ὁ Gerhard καὶ ὁ Lobeck μὲ τὴ βαθυστόχαστη μελέτη του «Ἀγλαόφαμος» ποὺ κυκλοφόρησε στὰ 1829.

Στὴ συζήτηση ἐκείνη δὲν ὑστέρησε καὶ τὸ Γαλλικὸ πνεῦμα, ποὺ μὲ τοὺς Alfred Maury καὶ M. Guigniaut φώτισε τὸ θέμα, συγκεφαλαίωσε τὶς συζητήσεις, ἔλεγξε καὶ σχολίασε τὶς γνῶμες τῶν προηγούμενων καὶ τὸ 1851 μὲ δυὸ ὑπομνήματα τοῦ τελευταίου, ποὺ διαβάστηκαν στὴν Ἀκαδημία τῶν Ἐπιγραφῶν τοῦ Παρισιοῦ, βρῆκε τὶς δίκαιες καὶ συμβιβαστικὲς λύσεις, μὲ τὶς ὁποῖες ἔκλεισε τὸ θέμα[1].

Συνοψίζοντας τὰ συμπεράσματα τοῦ Guigniaut, ὁ Will Durant στὸ ἔργο του «Ἱστορία τοῦ Πολιτισμοῦ», παίρνοντας καὶ νεώτερες θεωρήσεις, ἀνασκοπεῖ τὰ κυριώτερα Μυστήρια τῆς Ἀρχαιότητας καὶ σημειώνει τὰ παρακάτω[2]:

Μελετώντας τὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ θρησκεία, διακρίνει κανεὶς τρία στοιχεῖα καὶ στάδια σ' αὐτή: τὸ χθόνιο, τὸ ὀλύμπιο καὶ τὸ μυστικιστικό.

Διάφορης καταγωγῆς τὸ καθένα, τὸ πρῶτο λάτρευε χθόνιες, τὸ δεύτερο οὐράνιες καὶ τὸ τρίτο ξαναγεννημένες θεότητες.

Τὸ πρῶτο στοιχεῖο ἦταν πολὺ δημοφιλὲς ἀνάμεσα στοὺς φτωχούς, τὸ δεύτερο στοὺς εὔπορους καὶ τὸ τρίτο ἀνάμεσα στὶς κατώτερες μεσαῖες τάξεις καὶ ἐπικρατοῦσαν, ἀντίστοιχα, τὸ πρῶτο πρὶν τὴν ὁμηρικὴ ἐποχή, τὸ δεύτερο ἐκείνη τὴν ἐποχὴ καὶ τὸ τρίτο ὕστερα ἀπ' αὐτή.

Ἔτσι στὴν ἐποχὴ τοῦ «Χρυσοῦ αἰῶνα» τοῦ Περικλῆ, τὸ πιὸ ἔντονο στοιχεῖο τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας ἦταν τὸ Μυστήριο, ποὺ μπορεῖ νὰ ὁριστῆ σὰν ἕνα σύνολο μυστικῶν τελετῶν, ποὺ γίνονταν παράλληλα μὲ τὶς δημόσιες τελετὲς τῆς ἐθνικῆς καὶ λαϊκῆς λατρείας. Σ' αὐτὲς ἔπαιρναν μέρος οἱ μύστες καὶ ἀποκλείονταν οἱ ἀμύητοι.

---

1. P. Decharme, Ἑλληνικὴ μυθολογία. Ἀθῆναι 1959, σ. 321.
2. W. Durant, Παγκόσμιος ἱστορία τοῦ Πολιτισμοῦ, τόμ. Β', σ. 199 κ. ἑ.

Εἶναι γνωστὸ ὅτι περιλάμβαναν τὴν ἀποκάλυψη τῶν ἱερῶν συμβόλων, ἐκτελοῦνταν κατ᾽ αὐτὰ συμβολικὲς ἱεροτελεστίες ποὺ παρίσταναν μὲ μισοδραματικὴ μορφὴ τὰ βάσανα, τὸ θάνατο καὶ τὴν ἀνάσταση κάποιου θεοῦ καὶ ἀναφέρονταν σὲ παλιὰ θέματα βλάστησης καὶ μαγείας καὶ ποίκιλλαν ἀπὸ τόπο σὲ τόπο.

Τὸ σύνολο τῶν λεπτομερειῶν αὐτῶν, ποὺ δὲν ἦσαν οἱ ἴδιες παντοῦ, θὰ παραμείνη ἴσως γιὰ πάντα ἄγνωστο.

ΤΑ ΕΛΕΥΣΙΝΙΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ

Τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια, ποὺ ἦταν τὰ ἐπισημότερα στὴν ἀρχαιότητα, φαίνεται ὅτι ἦταν ἀρχικὰ μιὰ φθινοπωρινὴ γιορτὴ τοῦ ὀργώματος καὶ τῆς σπορᾶς [1].

Ἕνας μῦθος ἐξηγεῖ πῶς ἡ Δήμητρα, ἀνταμείβοντας τὸ λαὸ τῆς Ἀττικῆς γιὰ τὴν καλωσύνη ποὺ τῆς ἔδειξε στὶς περιπλανήσεις της, ἵδρυσε στὴν Ἐλευσίνα τὸ μεγαλύτερο ναό.

Μὲ τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια, ποὺ υἱοθετήθηκαν ἀπ᾽ τοὺς Ἀθηναίους καὶ πῆραν πομπώδη μορφή, εἶναι συνδεμένη ἡ λατρεία τῆς Δήμητρας.

Διακρίνονταν στὰ Μικρὰ Μυστήρια, ποὺ γίνονταν τὴν ἄνοιξη καὶ ὑπόβαλαν τοὺς ὑποψήφιους γιὰ μύηση σὲ προκαταρκτικὸ ἐξαγνισμὸ σὲ λουτρὸ στὰ νερὰ τοῦ Ἰλισσοῦ, καὶ στὰ Μεγάλα Μυστήρια, τὸ Σεπτέμβριο. Αὐτὰ ἄρχιζαν μὲ τὴν πομπὴ ποὺ ξεκινοῦσε ἀπ᾽ τὴν Ἀθήνα καὶ πήγαινε ἀπ᾽ τὴν Ἱερὰ ὁδὸ στὴν Ἐλευσίνα, μεταφέρνοντας τὴν εἰκόνα τοῦ χθόνιου θεοῦ Ἰάκχου καὶ ἔφθανε τὴ νύχτα μὲ τὸ φῶς ἀπὸ πυρσοὺς καὶ δάδες ποὺ κρατοῦσαν οἱ πιστοὶ κ᾽ ἐκεῖ κατάθεταν τὴν εἰκόνα στὸ ναό.

Οἱ ὑποψήφιοι γιὰ μύηση, ποὺ εἶχαν ἐξαγνιστῆ μὲ λουτρὸ καὶ νηστεία, ὁδηγοῦνταν στὴν Αἴθουσα τῆς Μυήσεως ὅπου διάκοπταν τὴν νηστεία καὶ κοινωνοῦσαν πίνοντας τὸν κυκεῶνα, ἕνα ποτὸ ποὺ ἀποτελοῦνταν, ὅπως λέγεται, ἀπὸ νερό, ἀλεύρι, μέλι καὶ διόσμο, καὶ ἔτρωγαν ἱερὰ γλυκίσματα.

Ἀκολουθοῦσε ἡ μυστικὴ ἱεροτελεστία, ποὺ τὸ μυστικό της κρατήθηκε μ᾽ ἐπιμέλεια, γιατὶ ἡ ποινὴ γιὰ τὴν κοινοποίησή της ἦταν ὁ θάνατος, στὸν ὁποῖο κινδύνεψε νὰ καταδικαστῆ ὁ μεγάλος τραγικὸς Αἰσχύλος γιὰ ὡρισμένους στίχους ποὺ ἔγραψε καὶ ποὺ θεωρήθηκαν ὅτι μποροῦσαν νὰ προδώσουν τὸ μυστικό.

Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ τελετὴ ἦταν ἕνα συμβολικὸ ἔργο, ποὺ ἔγινε ἡ ἀφορμὴ γιὰ τὴ γέννηση τοῦ Διονυσιακοῦ δράματος. Πιθανότατα τὸ θέμα ἦταν ἡ ἁρπαγὴ τῆς Περσεφόνης ἀπ᾽ τὸν Πλούτωνα ἢ ἡ θλιβερὴ περιπλάνηση τῆς Δήμητρας, ἡ ἐπιστροφὴ τῆς Παρθένας στὴ γῆ καὶ ἡ ἀποκάλυψη τῆς γεωργίας στὴν Ἀττική.

---

1. M. Nilsson, History of Greek Religion. Oxford 1925, τ. IV, σ. 527. Πρβλ. W. Durant, ὅ.π., σ. 200.

Ἡ τελετὴ κορυφώνονταν μ᾽ ἕνα μυστικιστικὸ γάμο ἑνὸς ἱερέα ποὺ παρίστανε τὸ Δία μὲ μιὰ ἱέρεια ποὺ ὑποκρίνονταν τὴ Δήμητρα. Ὁ συμβολικὸς αὐτὸς γάμος ἔφερνε καρπὸ μὲ μαγικὴ ταχύτητα, γιατὶ ἀκολουθοῦνταν ἀπ᾽ τὴν ἀναγγελία ὅτι: «Ἡ κυρία μας ἐγέννησεν ἱερὸν τέκνον», ἐνῶ σύγχρονα δείχνονταν ἕνα στάχυ σταριοῦ, ποὺ συμβόλιζε τὸ μόχθο τῆς Δήμητρας, τὴν ἀφθονία τῶν ἀγρῶν.

Οἱ μύστες τότε ὁδηγοῦνταν μὲ τὸ φῶς πυρσῶν σὲ σκοτεινὲς ὑπόγειες σπηλιὲς ποὺ συμβόλιζαν τὸν Ἅδη καὶ κατόπιν σ᾽ ἕνα κατάφωτο δῶμα, ὅπου τοὺς ἔδειχναν τὰ ἱερὰ σύμβολα.

Σ᾽ αὐτὴ τὴν ἔκσταση τῆς ἀποκάλυψης λέγεται ὅτι αἰσθάνονταν τὴν ἑνότητα τοῦ θεοῦ καὶ τὴν ταύτιση τοῦ θεοῦ καὶ τῆς ψυχῆς καὶ ἔβγαιναν ἀπ᾽ τὴν πλάνη τῆς ἀτομικότητας, γνωρίζοντας τὴ γαλήνη τῆς ἀπορρόφησης ἀπ᾽ τὴ θεότητα [1].

ΤΑ ΟΡΦΙΚΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ

Τὰ Ὀρφικὰ Μυστήρια, ποὺ ἦρθαν στὴν Ἑλλάδα τὸν 7ο π. Χ. αἰώνα, εἶχαν κεντρικὴ μορφὴ τὸ σκοτεινό, ἀλλὰ γοητευτικὸ Θρακιώτη, Ὀρφέα, ποὺ μὲ τὴ λύρα του καὶ τὴ μελωδικὴ φωνή του ἔκανε ὅσους τὸν ἄκουαν νὰ τὸν λατρεύουν γιὰ θεό, καὶ ἡμέρευε τὰ ζῶα, τὰ δέντρα καὶ τοὺς βράχους, ποὺ ἔφευγαν ἀπ᾽ τὴ θέση τους γιὰ ν᾽ ἀκολουθήσουν τὸν ἦχο τῆς ἅρπας του.

Ὅπως εἶναι γνωστό, παντρεύτηκε τὴν ὡραία Εὐρυδίκη καὶ κόντεψε νὰ τρελλαθῆ ὅταν πέθανε ἐκείνη. Ἡ ἀφοσίωσή του τοῦ ἔδωσε τὴ δύναμη νὰ κατεβῆ στὸν Ἅδη, ὅπου γοήτεψε τὴν Περσεφόνη μὲ τὴ λύρα του καὶ αὐτὴ τοῦ ἐπέτρεψε νὰ ξαναφέρη τὴν Εὐρυδίκη στὴ ζωή, μὲ τὸν ὅρο ὅτι δὲν θὰ γυρνοῦσε νὰ τὴν δῆ πίσω του πρὶν φθάσουν στὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς. Στὸ τελευταῖο στάδιο καὶ μὴ ἀντέχοντας γιὰ τὸ ἂν πραγματικὰ ἡ Εὐρυδίκη τὸν ἀκολουθοῦσε, κύτταξε πίσω, ὁπότε τὴν εἶδε νὰ ξαναρπάζεται καὶ νὰ ὁδηγῆται καὶ πάλι στὸν Κάτω κόσμο.

Οἱ γυναῖκες τῆς Θράκης, ἐκδικούμενες γιὰ τὴν ἀπροθυμία του νὰ παρηγορηθῆ μαζύ τους, τὸν κατασπάραξαν σ᾽ ἕνα ἀπ᾽ τὰ Διονυσιακὰ ὄργια.

Ἀργότερα λεγόταν ὅτι ὁ Ὀρφέας εἶχε ἀφήσει πολλὰ ἱερὰ ᾄσματα ποὺ θεωρήθηκαν θείας ἔμπνευσης καὶ ἀποτέλεσαν τὴ βάση μιᾶς μυστικιστικῆς λατρείας ποὺ συνδέονταν μὲ τὴ λατρεία τοῦ Διονύσου, ἀλλὰ πολὺ ἀνώτερης καὶ πρὸς τὸ δόγμα καὶ πρὸς τὶς τελετὲς καὶ τὴν ἠθικὴ ἐπιρροή.

Ἀναπτύχθηκε ἔτσι μιὰ ὁλόκληρη ὀρφικὴ θεολογία μὲ βάση τοὺς ὀρφικοὺς ὕμνους, ποὺ δέχονταν ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου πηγαίνει στὸν Ἅδη, ὅπου πρέπει νὰ ἀντιμετωπίση τὴν κρίση τῶν χθονίων θεῶν. Καὶ ἂν ἡ ἀπόφασή τους εἶναι καταδικαστική, ἡ τιμωρία εἶναι αὐστηρή. Μιὰ μορφὴ τοῦ

---

1. M. Nilsson, ὅ. π., σ. 535. Πρβλ. W. Durant, ὅ. π., σ. 201.

δόγματος θεωροῦσε τὴν τιμωρία αἰώνια, ἰδέα ποὺ στὴ μεταγενέστερη θεολογία γέννησε τὴν ἀντίληψη τῆς Κόλασης [1].

Ἄλλη παραλλαγὴ τοῦ δόγματος πρόσφερε τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ τιμωρία στὸν Ἅδη μποροῦσε νὰ τερματιστῇ μὲ προκαταβολικὴ μεταμέλεια τοῦ ἀτόμου ἢ μὲ κανόνες ποὺ τηροῦνταν ὕστερα ἀπ᾽ τὸ θάνατο ἀπ᾽ τοὺς φίλους του. Δημιουργήθηκε ἔτσι τὸ καθαρτήριο δόγμα καὶ τὸ καθεστὼς τῶν συγχωροχαρτιῶν.

Μὲ ἱερὴ ἀγανάκτηση περιγράφει ὁ Πλάτων τὴν πώλησή τους στὴν Ἀθήνα τοῦ 4ου π. Χ. αἰώνα :

> «Ἐπαιτοῦντες προφῆτες πηγαίνουν στὰ σπίτια πλουσίων καὶ τοὺς πείθουν ὅτι ἔχουν τὴ δύναμη νὰ ἐξαγοράσουν τὶς ἁμαρτίες τους ἢ τὶς ἁμαρτίες τῶν πατέρων τους μὲ θυσίες ἢ φυλαχτά . . . καὶ παρουσιάζουν βιβλία γραμμένα ἀπ᾽ τὸν Μουσαῖο ἢ τὸν Ὀρφέα... καὶ ἐκτελοῦν τὶς ἱεροτελεστίες τους σύμφωνα μ᾽ αὐτά . . . Τὶς τελευταῖες τὶς ἀποκαλοῦν Μυστήρια καὶ αὐτὰ μᾶς ἀπολυτρώνουν ἀπ᾽ τὰ βάσανα τῆς κόλασης. Ἀλλὰ ἂν τὰ παραμελήσουμε, κανεὶς δὲν ξέρει τί μᾶς περιμένει» [2].

Παρ᾽ ὅλα αὐτά, στὸν Ὀρφισμὸ ὑπῆρχε ἡ ἀντίληψη τῆς ἁμαρτίας, τῆς συνείδησης, μιὰ δυϊστικὴ ἄποψη τοῦ σώματος σὰν κακοῦ καὶ τῆς ψυχῆς σὰν θείου στοιχείου. Ἡ ὑποταγὴ τῆς σάρκας ἔγινε ὁ κύριος σκοπὸς τῆς θρησκείας καὶ προϋπόθεση γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς ψυχῆς.

Ἡ ἀδελφότητα τῶν μυστῶν τοῦ Ὀρφέα δὲν εἶχε ἐκκλησιαστικὴ ὀργάνωση καὶ χωριστὴ ζωή. Διακρίνονταν ὅμως ἀπ᾽ τὰ λευκὰ ἐνδύματα ποὺ φοροῦσαν, ἀπόφευγαν τὸ κρέας καὶ εἶχαν κάποιο βαθμὸ ἀσκητισμοῦ ἀσυνήθιστο γιὰ τὰ ἑλληνικὰ ἤθη.

Ἔτσι, ὅπως συμπεραίνει ὁ Will Durant [3], πολλὲς ἀπ᾽ τὶς βασικὲς ἰδέες καὶ λειτουργίες τῆς ὀρφικῆς λατρείας ἐπηρέασαν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα τὴ χριστιανικὴ λατρεία καὶ ζοῦν καὶ ἀνθοῦν ἀνάμεσά μας μέχρι σήμερα.

Ἡ παραπάνω γενικὴ ἔκθεση γύρω ἀπ᾽ τὰ Ἐλευσίνια καὶ τὰ Ὀρφικὰ Μυστήρια, ποὺ ἦταν καὶ τὰ πιὸ διάσημα στὴν ἀρχαιότητα, μᾶς δίνει τὸ πλαίσιο γιὰ συγκρίσεις, παραλληλισμοὺς καὶ καλλίτερη κατανόηση τῶν Καβειρίων Μυστηρίων τῆς Σαμοθράκης.

ΤΑ ΚΑΒΕΙΡΙΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ ΤΗΣ ΣΑΜΟΘΡΑΚΗΣ

Τὰ Μυστήρια τῆς Σαμοθράκης εἶναι συνδεμένα μὲ τὴ λατρεία τῶν Καβείρων, γιὰ τοὺς ὁποίους ὁ Γάλλος σοφὸς Freret ἔγραψε ἐπιγραμματικὰ

---

1. J. E. Harrison, Prolegomena to the study of Greek Religion. Cambridge 1922, σ. 465. Πρβλ. W. Durant, ὅ. π., σ. 202.
2. Πλάτωνος «Πολιτεία» Β. 364. Πρβλ. W. Durant, ὅ. π., σ. 202-3.
3. W. Durant, ὅ. π., σ. 203.

στὰ μέσα τοῦ 18ου αἰώνα[1], πρὶν ἀπ᾽ τὴ γενίκευση τῆς συζήτησης γιὰ τὰ Μυστήρια στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, ποὺ ἀναφέραμε στὴν ἀρχή, ὅτι «εἶναι ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα καὶ τὰ πολυπλοκώτερα τῆς Ἑλληνικῆς Μυθολογίας. Ὅσες παραδόσεις ἀναφέρονται σ᾽ αὐτὰ εἶναι τόσο συγκεχυμένες καὶ τόσο ἀντίθετες ἡ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη, ὥστε ἡ ἀνάλυσή τους νὰ εἶναι δυσκολώτατη. Καὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἀρχαῖοι ἀντίφασκαν, δίνοντας διαφορετικὴ ὁ κάθε συγγραφέας ἑρμηνεία, ἀλλὰ καὶ οἱ νεώτεροι σωρεύοντας περισσότερο μὲ πολυμάθεια παρὰ μὲ κριτικὸ πνεῦμα τὶς διάφορες μαρτυρίες τους, περίπλεξαν τὸ ζήτημα ἀντὶ νὰ τὸ διαφωτίσουν. Ὁπωσδήποτε τὰ Καβείρια Μυστήρια ἦσαν τὰ ἀρχαιότερα καὶ τὰ σπουδαιότερα στὴν Ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα».

Ὁ ἀφορισμὸς αὐτὸς τοῦ Γάλλου σοφοῦ ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχῃ δύναμη δύο καὶ περισσότερο αἰῶνες ἀπὸ τότε ποὺ γράφηκε, παρ᾽ ὅλα τὰ εὑρήματα ποὺ ἄρχισαν νὰ ἔρχωνται στὸ φῶς ἕναν αἰώνα ὕστερα ἀπ᾽ αὐτὸν καὶ ἕναν καὶ περισσότερο αἰώνα πρὶν ἀπὸ μᾶς.

Γύρω ἀπ᾽ τὴ θρησκεία τῶν Μεγάλων Θεῶν στὴ Σαμοθράκη, τὸ Ἱερὸ καὶ τὰ εὑρήματα, μὲ ἀσφάλεια μποροῦμε νὰ βασιστοῦμε στὴν ἐκλαϊκευτικὴ ἔκθεση τοῦ σύγχρονου κορυφαίου Σαμοθρακολόγου Karl Lehmann[2], ἀπ᾽ ὅπου ἀποσποῦμε τὰ παρακάτω στοιχεῖα:

«Στὸ Ἱερὸ (τελεστήριο) τῆς Σαμοθράκης, ὅπως καὶ σ᾽ ἐκεῖνα τῶν Δελφῶν καὶ τῆς Ὀλυμπίας, ἕνα πλῆθος θεότητες ἦταν μαζεμένο γύρω ἀπὸ μιὰ μεγαλύτερη μορφή, ποὺ ἐδῶ ἦταν ἡ 'Μεγάλη Μάνα' καὶ σχετίζονταν μὲ τὴ Μεγάλη Μάνα τῆς Ἀνατολίας, τὴ Φρυγικὴ Κυβέλη καὶ τὴν Τρωαδίτισα Μάνα τῆς Ἴδης. Μιὰ παντοδύναμη κυβερνήτρα σ᾽ ἕνα ἄγριο βουνήσιο κόσμο, λατρεύονταν σὲ ἱεροὺς βράχους ποὺ κοντά τους ἢ πάνω τους προσφέρονταν θυσίες.

Στὴ Σαμοθράκη οἱ βωμοὶ αὐτοί, ὅπως ἀποκάλυψαν οἱ ἀνασκαφές, εἶναι μεγάλοι φυσικοὶ ὄγκοι ἀπὸ πολύχρωμο πορφυριτικὸ πέτρωμα.

Μιὰ περίεργη μορφὴ τῆς λατρείας τῆς Μάνας τῶν βράχων ἐδῶ εἶναι ὅτι δήλωνε τὴ δύναμή της, ποὺ ἦταν μέσα στὶς πέτρες, σὲ ὀρυκτὰ μαγνητίτου ἀπ᾽ ὅπου ἔκαναν δαχτυλίδια ποὺ τὰ φοροῦσαν οἱ πιστοὶ καὶ τὰ ἀφιέρωναν κρεμώντας ἢ δένοντάς τα στὸ εἴδωλο τῆς θεᾶς (εἰκ. 1).

Ἐπίσης εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ λατρεία της στὸ Ἱερὸ ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ τὸν ἐρχομὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἦταν γνωστὴ στὴ γλώσσα τῶν γηγενῶν μὲ τὸ ὄνομα Ἀξίερος.

---

1. N. Freret, Memoires de l' Académie des Inscriptions, I Serie, τ. XXIII, σ. 43 κ. ἑ. Πρβλ. Α. Κ. Βαβρίτσα, Σχέσεις τῆς Μακεδονίας μὲ τὴν Θράκην καὶ τὴν Σαμοθράκην, στὸ «Ἀρχαία Μακεδονία», Α' Διεθνὲς Συμπόσιον, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 110-111.

2. Karl Lehmann, Samothrace, 3rd ed. New York 1966, σ. 23-35.

Οἱ Ἕλληνες οἰκιστὲς τὴν ταύτισαν μὲ τὴ δική τους Μάνα τῆς Γῆς, τὴ Δήμητρα.

Μαζὺ μὲ τὴ Μεγάλη Μάνα πιθανὸν καὶ ὁ ὑποτελὴς ἄνδρας της ἦταν ἕνας ἰθυφαλλικὸς θεὸς τῆς εὐφορίας, ποὺ λεγόταν ἀπ᾽ τοὺς γηγενεῖς τοῦ θρακικοῦ ἀρχιπελάγους Καδμῖλος καὶ ταυτίστηκε ἀπ᾽ τοὺς Ἕλληνες μὲ τὸν δικό τους Ἑρμῆ. Τὸ φιδοκέφαλο κηρύκειό του ἔχει ἀποτυπωθῆ σὲ μιὰ στήλη μὲ ἐπιγραφή, ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἀκόμα φίδια ποὺ συμβολίζουν δυὸ συνοδοὺς δαίμονες ποὺ παριστάνονταν σὰν γυμνοὶ ἰθυφαλλικοὶ νέοι ποὺ σηκώνουν τὰ χέρια τους σὲ μιὰ παλιὰ χειρονομία τῶν ἐπιφανείων. Στὴ Σαμοθράκη οἱ νέοι αὐτοὶ λέγονταν Κάβειροι ποὺ οἱ Ἕλληνες τοὺς ταύτισαν μὲ τοὺς δικούς τους δίδυμους θεούς, τοὺς Διόσκουρους. Φαίνεται πιθανὸν ὅτι τ᾽ ἀδέλφια Δάρδανος καὶ Ἀετίων, ποὺ ἔχουν προελληνικὰ ὀνόματα καὶ ἐπίζησαν στοὺς θρύλους σὰν οἱ ἥρωες-ἱδρυτὲς τῶν Σαμοθρακιώτικων Μυστηρίων, ταυτίζονταν ἀρχικὰ μὲ τοὺς Κάβειρους-Διόσκουρους.

Ἡ ὁμάδα αὐτὴ τῶν θεοτήτων, ἡ Μεγάλη Μάνα Ἀξίερος, ὁ θεὸς τῆς εὐφορίας Καδμῖλος καὶ οἱ δαίμονες οἱ Κάβειροι φαίνεται νὰ ἀποτελοῦν μιὰ ἑνότητα προελληνικῆς καταγωγῆς.

Ἀλλὰ οἱ Μεγάλοι Θεοὶ περιλάμβαναν δυὸ πιὸ δυνατὲς μορφές: ἕναν ὑποχθόνιο θεὸ καὶ τὴ γυναίκα του, ποὺ οἱ Ἕλληνες τοὺς ἀποκαλοῦσαν μὲ τὰ ὀνόματα τοῦ Ἅδη καὶ τῆς Περσεφόνης.

Ξέρουμε ἐπίσης τὰ ὀνόματά τους στὴ γλώσσα τῶν γηγενῶν ποὺ ἦταν: Ἀξιόκερσος καὶ Ἀξιόκερσα.

Ἡ λατρεία τοῦ θείου αὐτοῦ ζευγαριοῦ εἶναι βεβαιωμένη ἀπ᾽ τὸν 7ο π. Χ. αἰώνα ἀπὸ ἕνα τυπικὸ βάθρο γιὰ θυσίες στοὺς ὑποχθόνιους θεοὺς ποὺ ἀφιερώθηκε σ᾽ αὐτοὺς καὶ βρέθηκε στὸ νότιο μέρος τοῦ διπλοῦ περίβολου πίσω ἀπ᾽ τὸ Ἀρσινόειο, ἐνῶ ὁ ἀγαπητὸς μύθος τῆς ἁρπαγῆς τῆς θεᾶς ἀπὸ τὸν ὑποχθόνιο θεὸ ἀποτελοῦσε μέρος σ᾽ ἕνα ἱερὸ δράμα στὶς γιορτὲς τῆς Σαμοθράκης.

Στὶς μεγάλες ἐτήσιες γιορτὲς οἱ πομπὲς πήγαιναν ἀπὸ βωμὸ σὲ βωμὸ σὲ διαδοχικὲς μέρες. Στὴν πραγματικότητα ὅμως, πολὺ λίγα πράγματα γνωρίζουμε γιὰ τὴ γιορτή.

Ἀκόμα καὶ ἡ ἡμερομηνία της μᾶς εἶναι ἄγνωστη. Μιὰ ἁπλὴ εἰκασία εἶναι ὅτι γιορτάζονταν ἀργὰ τὸν Ἰούλιο. Ἂν αὐτὸ εἶναι σωστό, δυνατὸν νὰ ἔχῃ ἐπιζήσει στὸ λαϊκὸ καλοκαιρινὸ πανηγύρι ποὺ γίνεται κάθε χρόνο στὶς 26 Ἰουλίου, ἡμέρα τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, στὴ πηγὴ ποὺ εἶναι στὸ δασύλλιο, ἀπὸ πλατάνια, στὴν Παλαιόπολη [1].

---

1. Ἀνάλογη σκέψη βλέπουμε καὶ στὸν M. E. Cousinery, Voyage dans la Macedoine, Paris 1835, σ. 215 κ. ἑ., σχετικὰ μὲ τὴ διαιώνιση ἀρχαίας γιορτῆς γιὰ τὴν Ἄρτεμη, στὸ πανηγύρι τοῦ ἅη Δημήτρη στὴ Βολισσὸ τῆς Χίου.

Γιὰ τὶς γιορτὲς αὐτὲς στέλνονταν προσκλήσεις σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ οἱ διάφορες πόλεις ἔστελναν ἀντιπροσώπους ποὺ λέγονταν θεωροί.

Τὰ Μυστήρια τῶν Μεγάλων Θεῶν ἔγιναν ὀνομαστὰ στὸν Ἑλληνικὸ κόσμο στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου π. Χ. αἰώνα καὶ μαζὺ μὲ τὰ Ἐλευσίνια ἀποτελοῦν τὰ κυριώτερα παραδείγματα στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα καὶ διακρίνονταν ἀπ' τὴν ὑπόλοιπη θρησκευτικὴ λατρεία ὄχι μόνο ἀπ' τὴ μυστικότητά τους ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ὡρισμένα ἄλλα χαρακτηριστικά».

Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Karl Lehmann [1] «Ἡ συμμετοχὴ δὲν καθορίζονταν ἀπὸ διάκριση φύλου, ἡλικίας ἢ κοινωνικῆς θέσης. Ἦταν καθαρὰ μιὰ ὑπόθεση ἐλεύθερης ἀτομικῆς ἐκλογῆς. Καὶ ἐνῷ στὴν Ἐλευσίνα ἡ μύηση ἦταν περιορισμένη φυλετικὰ μόνο στοὺς Ἕλληνες καὶ κοινωνικὰ στοὺς ἐλεύθερους, στὴ Σαμοθράκη ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ ἀπ' ὅλα τὰ ἔθνη, δοῦλοι καὶ ἐλεύθεροι, μποροῦσαν νὰ μυηθοῦν.

Αὐτὴ ἡ καθολικότητα τῆς ἐλεύθερης συμμετοχῆς ἔδινε στὰ Μυστήρια τῆς Σαμοθράκης τὸ χαρακτήρα περισσότερο μιᾶς Χριστιανικῆς Κοινότητας, παρὰ σὰν ὁποιοδήποτε ἄλλο φαινόμενο τῆς Ἑλληνικῆς Θρησκείας.

Εἶχε ἀκόμα τὸ προσὸν ὅτι ἡ μύηση ἦταν μιὰ ὑπόθεση ἐντελῶς ξεχωριστὴ ἀπ' τὴν ἐτήσια γιορτὴ καὶ οἱ ἄνθρωποι μόνοι τους ἢ ὁμαδικὰ μποροῦσαν νὰ τὴν ἀποκτήσουν ὅποτε ἔρχονταν στοὺς θεοὺς καὶ ὅποτε ἤθελαν, ὅπως δείχνουν τὰ ἐπιγραφικὰ ἀρχεῖα στὴν αὐλὴ τοῦ Μουσείου.

Καὶ ἐνῷ ἀρχικὰ ἡ μύηση μποροῦσε νὰ γίνη μόνο στὴ Σαμοθράκη, τουλάχιστο ἀπ' τὴν Ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ καὶ δῶθε ὁμάδες ἀπὸ μυημένους ὀργανώνονταν σὲ θρησκευτικὲς λέσχες Σαμοθρακιαστῶν καὶ εἶχαν τὰ ἐκκλησιαστικά τους κέντρα σὲ πολλὲς πόλεις.

Ἂν καὶ οἱ ἱεροτελεστεῖες εἶχαν συνηθισμένες θρησκευτικὲς λειτουργίες, ὅπως θυσίες καὶ προσευχές, διαφοροποιήθηκαν ἀπ' αὐτὲς μὲ τὴν ἀποκάλυψη μιᾶς ἱερῆς ἱστορίας, παρόμοιας μὲ ἐκείνη τῆς ἁρπαγῆς τῆς Περσεφόνης στὴν Ἐλευσίνα καὶ μὲ τὴν ἐπίδειξη τῶν ἐννοιολογικῶν συμβόλων στοὺς μυημένους. Γινόταν ἴσως κάποιο εἶδος ἀναφορᾶς καὶ ἑρμηνείας τοῦ μύθου καὶ ἔκθεση τῶν συμβόλων.

Μὲ τέτοιες ἀποκαλύψεις καὶ μέσα σ' ἕνα εἶδος ἐπικοινωνίας μὲ τοὺς θεούς, ποὺ καὶ τὰ δυὸ κρατιοῦνταν αὐστηρὰ μυστικά, ὁ μύστης ἐξασφάλιζε ὡρισμένα προνόμια.

Γενικὰ ἔλπιζε σὲ καλὴ τύχη. Στὴ Σαμοθράκη, εἰπώθηκε, ὑπόσχονταν προστασία εἰδικὰ στὴ θάλασσα. Μιὰ πορφυρένια ταινία, ποὺ δίνονταν στὴ διάρκεια τῆς μύησης καὶ δένονταν γύρω ἀπ' τὸ ὑπογάστριο, τὴν εἶχαν σὰ μα-

1. K. Lehmann, ὅ. π., σ. 27.

γικὸ φυλαχτὸ γιὰ νὰ προστατεύη τοὺς ναυτικοὺς καὶ τοὺς ταξιδευτὲς ἀπ' τοὺς κινδύνους.

Εἶναι πιθανὸ τὰ Σαμοθρακιώτικα σιδερένια δαχτυλίδια (εἰκ. 1), ποὺ τὰ ἔκθεταν στὴ «θεία δύναμη» τοῦ μαγνητίτου, νὰ ἦταν ἕνα ἄλλο τέτοιο προστατευτικὸ σύμβολο ποὺ τὸ ἀποκτοῦσε ὁ μυημένος.

'Αλλὰ δὲν ἦταν μόνο ἡ ὑλικὴ καλοζωΐα ποὺ ἐξασφάλιζαν ὅσοι μυοῦνταν στὰ Μυστήρια. Στὴν 'Ελευσίνα, νωρὶς ἀπ' τὸ τέλος τοῦ ἕβδομου π. Χ. αἰώνα, ὑπόσχονταν στὸν μυημένο μιὰ εὐτυχισμένη μέλλουσα ζωή. Στὴ Σαμοθράκη τέτοια ὑπόσχεση δὲν ἔχει πιστοποιηθῆ. 'Αλλὰ μιὰ σκηνὴ ἡρώων στὸν Κάτω κόσμο, ποὺ βρίσκεται τώρα στὸ Παρίσι, καὶ ἡ προτομὴ τοῦ Τειρεσία, ἀνάγλυφο τοῦ πέμπτου π. Χ. αἰώνα ποὺ βλέπει κανεὶς στὸ Μουσεῖο τῆς Σαμοθράκης, ὁδηγοῦν σὲ ὅμοιες σκέψεις».

Σὲ κατοπινοὺς χρόνους τουλάχιστο, ὑποστηρίχθηκε ὅτι ἡ συμμετοχὴ στὰ Μυστήρια τῆς Σαμοθράκης ἔκανε τοὺς ἀνθρώπους ἠθικὰ καλλίτερους. Οἱ μυημένοι αὐτοαποκαλοῦνταν συχνὰ «εὐσεβεῖς». Χαρακτηριστικά, ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης γράφει: ***«Γίνεσθαι δὲ φασὶ καὶ εὐσεβεστέρους καὶ δικαιοτέρους καὶ κατὰ πᾶν βελτίονας ἑαυτῶν τοὺς τῶν μυστηρίων κοινωνήσαντας»***[1].

῞Ενα κοινὸ χαρακτηριστικὸ ποὺ βλέπουμε στὴν 'Ελευσίνα καὶ στὴ Σαμοθράκη εἶναι οἱ δυὸ βαθμίδες ποὺ ὑπῆρχαν στὴ μύηση: ἡ μύησις καὶ ἡ ἐποπτεία.

'Αλλὰ ἐνῶ στὴν 'Ελευσίνα, ὅπως εἴδαμε, γιὰ νὰ μυηθῆ κανεὶς στὸ βαθμὸ τῆς ἐποπτείας χρειαζόταν νὰ περάση ἕνας χρόνος ἀπ' τὴ μύηση, στὴ Σαμοθράκη μποροῦσε νὰ γίνη καὶ τὴν ἴδια μέρα.

῞Ομως, ἐνῶ στὴν 'Ελευσίνα ἡ ἐποπτεία φαίνεται ὅτι ἦταν ὑποχρεωτικὸ μέρος γιὰ νὰ συμπληρωθῆ ὁ κύκλος τῶν τελετῶν, στὴ Σαμοθράκη, ὅπως φαίνεται ἀπ' τὸ ἐπιγραφικὸ ὑλικό, ἡ μύηση στὸν ἀνώτερο βαθμὸ ἦταν μᾶλλον ἡ ἐξαίρεση παρὰ ὁ κανόνας.

῞Οπως συμπεραίνει ὁ K. Lehmann, «αὐτὸ σημαίνει ὅτι οἱ συνθῆκες ἦταν προσαρμοσμένες μὲ κάτι ποὺ ἔκανε πολὺ κόσμο νὰ ντρέπεται ν' ἀποκτήση τὸν ἀνώτερο βαθμό. Γιατί, ὅπως φαίνεται, λόγοι κοινωνικοὶ καὶ οἰκονομικοὶ πρέπει νὰ ἀποκλειστοῦν. ῎Ισως ἡ ἀπαίτηση γιὰ ἐξομολόγηση τῶν ἁμαρτημάτων τοῦ ὑποψήφιου, πιστοποιημένο χαρακτηριστικὸ τῶν Μυστηρίων τῆς Σαμοθράκης καὶ μοναδικὸ στὴν 'Ελληνικὴ Θρησκεία, νὰ δίνη μιὰ ἐξήγηση».

Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ ἐπεισόδιο τοῦ Σπαρτιάτη ναυάρχου Λυσάνδρου, ποὺ ἀναφέραμε στὸν πρόλογο, μὲ ἄλλες ὅμως ἐκεῖ σκέψεις.

Οἱ τελετὲς γιὰ τὴ μύηση, ὅπως στὴν 'Ελευσίνα καὶ ἀλλοῦ, γίνονταν τὴ

---

1. Διόδωρος Σικελιώτης Ε. 49. 6. Πρβλ. Decharme, ὅ. π., σ. 383.

νύχτα μὲ τὸ φῶς πυρσῶν καὶ λυχναριῶν, ὅπως δείχνουν πολλὰ Σαμοθρακιώτικα μνημεῖα καὶ πλῆθος ἀπὸ εὑρήματα στὶς ἀνασκαφές. Τὰ λυχνάρια ἔχουν συνήθως τὰ μαγικὰ ἀρχικὰ τῶν Μεγάλων Θεῶν **Θ** καὶ **Ε** καὶ ἀπ᾿ τὴν ἀφθονία τους φαίνεται ὅτι σὲ κάποιο σημεῖο τῆς τελετῆς κάθε μυημένος κρατοῦσε ἀπὸ ἕνα.

Μαρτυρίες ἐπίσης γιὰ γλέντια καὶ φαγοπότια, ποὺ μπορεῖ νὰ μὴν ἦταν καὶ ἱεροῦ χαρακτήρα, ὑπάρχουν ἄφθονες, ἐνῶ τὸ μεθύσι φαίνεται ὅτι ἦταν πολὺ παλιὸ ἔθιμο στὶς Σαμοθρακικὲς ἱεροτελεστίες.

Ὅλες αὐτὲς οἱ λεπτομέρειες δίνουν μιὰ εἰκόνα τῆς ἀτμόσφαιρας ποὺ κυριαρχοῦσε ἐκεῖ στὴ διάρκεια τῶν Μυστηρίων καὶ βοηθοῦν ἀποφασιστικὰ σὲ μερικὰ συμπεράσματά μας στὰ ἑπόμενα.

ΤΟ ΙΕΡΟ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΘΕΩΝ

Τὸ ***Ἱερὸ*** ἢ ***Τελεστήριο,*** δηλαδὴ ὁ χῶρος λατρείας τῶν Μεγάλων Θεῶν καὶ τῆς τέλεσης τῶν Μυστηρίων, ἐγκαταστημένο στὰ δυτικὰ τῆς ἀρχαίας πόλης καὶ ἔξω ἀπ᾿ αὐτήν, περιλάμβανε ἕνα σύνολο κτιρίων, κατάλληλου προορισμοῦ τὸ καθένα. Τὰ περισσότερα ἀφιερώθηκαν ἀπ᾿ τοὺς Μακεδόνες βασιλιάδες, ξεκινώντας ἀπ᾿ τὸν Φίλιππο, ποὺ ἐκεῖ πλέχθηκε τὸ εἰδύλλιό του μὲ τὴν Ὀλυμπιάδα καὶ καρπός του ἦταν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος.

Ἡ μοίρα ἴσως τὸ θέλησε, σὲ τοῦτο τὸ ἱερὸ νὰ γραφῆ καὶ τὸ τέλος τῆς Ἐποχῆς τους, μὲ τὴ σύλληψη ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους τοῦ τελευταίου ἄτυχου Μακεδόνα βασιλιᾶ, τοῦ Περσέα, ποὺ τὸν ἔστειλαν νὰ πομπευτῆ στὴ Ρώμη.

Τὰ κτίρια εἶναι ἀριστουργήματα ὅλα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν Κλασικῶν καὶ Ἑλληνιστικῶν χρόνων καὶ μέσα σ᾿ αὐτὰ τὸ μεγαλύτερο κυκλικὸ κτίσμα (ροτόντα) τῆς ἀρχαιότητας, τὸ ***Ἀρσινόειο,*** ἀφιέρωμα τῆς θυγατέρας τοῦ Πτολεμαίου καὶ γυναίκας τοῦ Λυσίμαχου (ἀρχὲς 3ου π. Χ. αἰ.).

Ἕνα μικρὸ ἀποκαταστημένο τμῆμα καὶ ἄλλα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη του, ἀπ᾿ τὰ ὁποῖα παίρνει κανεὶς μιὰ καθαρὴ ἰδέα ἀπ᾿ τὸ ὅλο κτίριο, βλέπουμε στὸ ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τῆς Σαμοθράκης, ἐνῶ ἐπὶ τόπου βλέπουμε τὰ ἐρείπια μέχρι τὴ βάση τῆς ἀνωδομῆς.

Ἄλλα σημαντικὰ κτίρια ἦταν ***τὸ Ἱερὸ*** μὲ τὸ ἐντυπωσιακὸ ἀκρωτήριο ἀπ᾿ τὴν κορυφὴ τοῦ ἀετώματός του, ποὺ τὸ βλέπουμε ἀποκαταστημένο στὸ Μουσεῖο καὶ στὸ ὁποῖο γινόταν ἡ μύηση στὴν Ἐποπτεία, ***τὸ Ἀνάκτορο μὲ τὴν Ἱερὴ οἰκία,*** ὅπου γινόταν ἡ μύηση στὶς σωτήριες τελετουργίες τῶν Μεγάλων Θεῶν, τὸ ***Τέμενος,*** πιθανὸ ἔργο τοῦ μεγάλου ἀρχιτέκτονα - γλύπτη Σκόπα, ποὺ χρησίμευε γιὰ θυσίες καὶ τελετουργίες, ἡ ***Αἴθουσα τῶν Ἀναθημάτων,*** ὅπου σωρεύονταν οἱ θησαυροὶ τῶν ἀφιερωμάτων τῶν πιστῶν, ἡ ***Στοά,*** ὅπου ἔμεναν οἱ προσκυνητές, καὶ ἡ ***Αὐλὴ τοῦ Βωμοῦ.***

Ἡ εἴσοδος τοῦ Ἱεροῦ, ***τὸ Πτολεμάιο,*** ἦταν ἕνα ἄλλο μνημειακὸ κτίσμα, ἀφιέρωμα τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Β΄ τοῦ Φιλάδελφου, ἀνάμεσα στὰ 285

καὶ 281 π. Χ., ἐνῶ τὸ ***Θέατρο,*** ποὺ διακρίνει κανεὶς τὸ κοῖλο περίγραμμά του, κατασκευάσθηκε ἀργότερα στὸ 2ο π. Χ. αἰ. καὶ ἐκτελοῦνταν σ' αὐτὸ ἱερὰ δράματα.

Τέλος, ἡ ***Κρήνη τῆς Νίκης,*** τῆς περίφημης Νίκης τῆς Σαμοθράκης ποὺ στολίζει σήμερα τὸ Λοῦβρο καὶ ἀντίγραφό της βλέπουμε σὲ μιὰ ἀπ' τὶς αἴθουσες τοῦ τοπικοῦ Μουσείου, ἔργο ἀπ' τὶς ἀρχὲς τοῦ 2ου π. Χ. Ἦταν μιὰ ρηχὴ δεξαμενὴ μὲ νερὸ ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ εἰδικὸ ὑδραγωγεῖο, ὅπου ἦταν τοποθετημένο διαγώνια τὸ μαρμαρένιο πλοῖο ποὺ στὴ πρώρα του πατοῦσε μόλις ἡ Νίκη, κατεβαίνοντας ἀπ' τὰ Οὐράνια. Μπροστὰ ἦταν καὶ μιὰ δεύτερη δεξαμενὴ ποὺ πλαισιώνονταν μὲ βράχους.

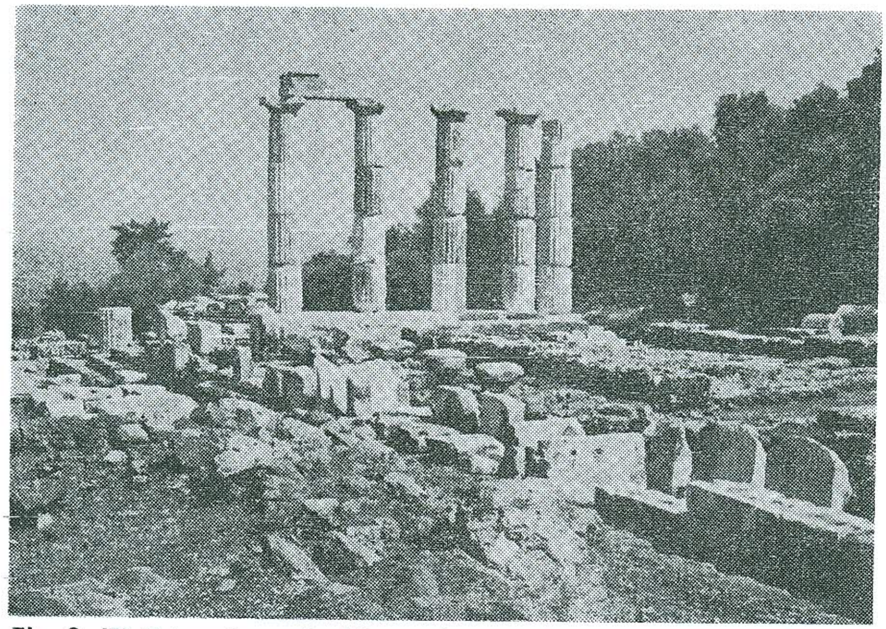

Εἰκ. 3. Τὸ Τελεστήριο τῶν Μυστηρίων τῶν Μεγάλων Θεῶν στὴ Σαμοθράκη. Οἱ ἀναστηλωμένες κολῶνες ἀνήκουν στὸ κτίριο τοῦ Ἱεροῦ.

Ἡ θέση τῶν κτιρίων[1] φαίνεται ὅτι δὲν ἦταν τυχαία καὶ ἀπ' αὐτὴ ἔχουν βγῆ πολλὰ συμπεράσματα γιὰ τὴ διαδοχὴ τῶν τελετῶν ποὺ γίνονταν ἐκεῖ[2].

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 4ου μ. Χ. αἰ., ποὺ συμπέφτει μὲ τὸ τέλος τῆς εἰδωλολατρίας, τὸ νησὶ ρημάζεται ἀπὸ πειρατὲς καὶ σεισμοὺς καὶ τὸ Ἱερὸ ἐρειπώνεται. Στερημένο ἀπὸ πόρους ἐγκαταλείπεται καὶ ἡ βλάστηση ποὺ ἀναπτύχθηκε τὸ σκέπασε καὶ βοήθησε στὸ νὰ ξεχαστῆ.

---

1. Βλέπε γενικὴ κάτοψη τοῦ Ἱεροῦ τῶν Μεγάλων Θεῶν τῆς Σαμοθράκης στὸν K. Lehmann, **Samothrace,** ὅ. π., σὲ πίνακα ἔξω ἀπ' τὸ κείμενο, σχεδιασμένο ἀπ' τὸν **John Kurtich (1974).**

2. K. **Lehmann,** ὅ. π., σ. 32 - 35.

Σήμερα, ὕστερα ἀπὸ πολύχρονες ἀνασκαφές, ποὺ ἄρχισαν ἀπὸ Γάλλους καὶ Αὐστριακοὺς καὶ συνεχίστηκαν ἀπ' τὸ 1938 καὶ δῶθε ἀπ' τοὺς 'Αμερικανοὺς μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Karl Lehmann καὶ τὴν ἀντάξια συνεχίστρια τοῦ ἔργου του Phyllis Williams Lehmann, λίγα πράγματα μένουν νὰ ἔρθουν στὸ φῶς ἀκόμα.

Τὸ ἔργο ποὺ συντελέστηκε εἶναι ἐντυπωσιακὸ καὶ θαυμάσιο καὶ φαίνεται στὴν ἐπιμέλεια καὶ στὴν ἀγάπη μὲ τὴν ὁποία συγκεντρώθηκαν καὶ ταχτοποιήθηκαν τὰ διάφορα εὑρήματα στὸ Μουσεῖο τῆς Σαμοθράκης, ἀφοῦ μὲ τὴ δική τους γλώσσα μίλησαν καὶ γέμισαν πολλοὺς τόμους λαμπρῶν ἐρευνητικῶν ἐργασιῶν καὶ τοῦτες τὶς σελίδες.

Οἱ πέντε ἀναστηλωμένες κολῶνες ἀπ' τὸ κτίριο τοῦ 'Ιεροῦ (εἰκ. 3) σημαδεύουν τὸ χῶρο τοῦτο τοῦ Τελεστήριου, ἀγναντεύοντας τὸ πέλαγος, σιωπηλοὶ μάρτυρες τῆς ἀνθρώπινης εὐαισθησίας γιὰ τὸν πόνο καὶ ἀνησυχίας γιὰ τὸ αὔριο...

145

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΣΕΡΡΑΙΟΙ ΜΥΣΤΕΣ ΣΤΑ ΚΑΒΕΙΡΙΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ ΤΗΣ ΣΑΜΟΘΡΑΚΗΣ

Ἂν ρίξη κανεὶς μιὰ ματιὰ στὴ βιβλιογραφία τῆς Σερραϊκῆς Ἱστοριογραφίας, στὸν Εὐάγγελο Στράτη, στὸν Πέτρο Πέννα, στὸν Γιῶργο Καφταντζῆ, μὲ ἐξαίρεση τὴ Βυζαντινὴ περίοδο, ποὺ μένει ἀκόμα ἀπαρουσίαστη, βλέπει εὔκολα ὅτι οἱ ἄλλες περίοδοι τῆς Ἱστορίας τῆς πόλης καὶ τῆς περιοχῆς ἔχουν ἐρευνηθῆ ἐξαντλητικὰ καὶ μὲ τὰ σημερινὰ δεδομένα λίγα πράγματα εἶναι δυνατὸν νὰ περιμένη νὰ προστεθοῦν. Μικρὰ ψήγματα, ποὺ τυχαῖα μᾶλλον μπορεῖ νὰ ἔρθουν στὸ φῶς ἀπὸ πηγὲς ποὺ ξεφεύγουν ἀπ᾽ τὴ σφαίρα αὐτῶν, ποὺ μὲ κάποια πιθανότητα θὰ μποροῦσαν νὰ ἀποδώσουν κάτι σχετικό.

Ὅμως, ἡ Ἑλληνικὴ Γῆ, ποτισμένη μὲ τὸ μόχθο καὶ τοὺς ἀγῶνες τῆς Φυλῆς ἐδῶ καὶ τρεῖς χιλιάδες χρόνια, ὅταν τὴν ἀφουγκραστῆ κανείς, πάντοτε κάτι ἔχει νὰ μᾶς πῆ.

Ἔτσι τὸ ὄμορφο νησὶ τῆς Σαμοθράκης μὲ τὸ κέντρο λατρείας τῶν Μεγάλων Θεῶν καὶ τῶν Μυστηρίων τους, ὅπως σκιαγραφήθηκαν στὰ προηγούμενα, μᾶς στέλνει τὴν ἠχὼ τῆς εὐχαριστίας ἑνὸς Σερραίου τοῦ 1ου μ. Χ. αἰώνα καὶ δίνει μιὰ ἀκόμα μαρτυρία, ἂν ξεκαθαριστῆ τὸ ζήτημα τῆς προηγούμενα γνωστῆς ἄλλης στήλης τοῦ Λούβρου, ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ πέρα.

Στὴν αὐλὴ (αἴθριο) τοῦ τοπικοῦ Μουσείου εἶναι σὲ ἔκθεση, μαζὺ μὲ πολὺ ἄλλο ἐπιγραφικὸ ὑλικὸ ποὺ προέρχεται ἀπ᾽ τὸ Ἱερὸ (Τελεστήριο), ἡ παρακάτω ἐπιγραφή. Τὴ βρήκαμε στὴ βιβλιογραφία ποὺ μᾶς διάθεσε πρόθυμα ὁ νέος ἀρχαιολόγος κ. Γιάννης Ἀκαμάτης καὶ εὔκολα τὴν ἐντοπίσαμε στὴ ΝΑ γωνία τῆς αὐλῆς καὶ τὴν ἀντιγράψαμε (πίν. Ι):

[ΑΓ]ΑΘ[Η]
ΤΥΧΗ
ΕΠΙ ΒΑΣΙ
ΛΕΩΣ ΚΛ.
ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ
ΜΥΣΤΗΣ
ΕΥΣΕΒΗΣ
ΠΑΡΑ
ΜΟΝΟΣ
ΖΩΙΛΟΥ
ΣΙΡΡΑΙΟΣ
(vac.)

(Ἀγαθῇ τύχῃ, ἐπὶ βασιλέως Κλ[αυδίου], Διονυσίου, Μύστης εὐσεβής, Παράμονος Ζωΐλου, Σιρραῖος).

ΠΙΝ. Ι

Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Μουσείου τῆς Σαμοθράκης.
Ἀριστερά : Φωτογραφία τῆς ἐπιγραφῆς (ἀπὸ τὸν P. M. Fraser).
Δεξιά : Γραφικό σχεδίαμα τῆς ἐπιγραφῆς (Ν. Ζ. Νικολάου, 1975).

Ἡ ἐπιγραφὴ σὲ μαρμάρινο πρίσμα (διαστάσεις: 0,60 ὕψ., 0,19 πλ. καὶ 0,25 πάχ., ὕψος γραμμάτων σειρῶν 1–6: 0,020, σειρᾶς 7: 0,030, σειρῶν 8–10: 0,025–0,030), βρέθηκε ἀπ' τὸν Karl Lehmann στὶς 25 Ἰουνίου 1939 στὴ Χώρα.

Ὁ πρῶτος ἐκδότης, ὁ Karl Lehmann - Hartleben, ποὺ τὴν χρονολογεῖ στὸ 3ο αἰ. μ. Χ., γράφει ὕστερα ἀπ' τὸ εὕρημα αὐτὸ καὶ μερικὰ ἄλλα, μὲ αἰσοδοξία ποὺ δὲν διαψεύστηκε, τὰ παρακάτω [1]:

«Τὸ ἐπιγραφικὸ ὑλικὸ ποὺ αὐξάνεται συνεχῶς μᾶς ὑπόσχεται νὰ ρίξῃ περισσότερο φῶς γιὰ τὰ ἱδρύματα τῆς Σαμοθρακικῆς λατρείας καὶ γιὰ τὸ χαρακτῆρα τοῦ κόσμου ποὺ μυοῦνταν ἐκεῖ. Γίνεται συνεχῶς πιὸ προφανὲς ὅτι μεγάλοι ἀριθμοὶ ἀπὸ μέλη Ρωμαϊκῶν γενιῶν (gentes) τῶν τελευταίων χρόνων τῆς Δημοκρατίας καὶ τῶν πρώτων τῆς Αὐτοκρατορίας μυοῦνταν μὲ ζῆλο οἱ ἴδιοι καὶ οἱ οἰκογένειές τους ὅταν ἔρχονταν σ' αὐτὴ τὴν περιοχή.

Ὁ πλοῦτος τῶν εὑρημάτων ποὺ βρέθηκε στὸ διάστημα τῆς πρώτης ἐκστρατείας μεθοδικῆς δουλειᾶς στὸ Ἱερὸ τῆς Σαμοθράκης καὶ δίνεται περιληπτικὰ στὴν παροῦσα ἔκθεση, ἀποκαλύπτει πόσα πολλὰ μποροῦμε νὰ περιμένουμε στὸ μέλλον.

Μᾶς ἐνθαρρύνει νὰ προχωρήσουμε σὲ βαθμιαία καὶ περιεκτικὴ ἀνασκαφὴ τοῦ χώρου».

Ὁ P. M. Fraser, ποὺ κωδικοποίησε τὶς ἐπιγραφὲς τῆς Σαμοθράκης [2], σημειώνει γιὰ τὴν ἐπιγραφή μας:

«Ξαναχρησιμοποιημένο στοιχεῖο κτιρίου ἀπὸ μάρμαρο τῆς Θάσου, μὲ ἐξογκωμένη τὴ δεξιὰ ἄκρη, σπασμένο στὸ κάτω μέρος. Ἀρχικὰ ἡ πέτρα ἦταν σὲ ὁριζόντια θέση, ὅπως δείχνει ἡ ἀναθύρωση στὸ πίσω μέρος. Σὲ δεύτερη χρήση τοποθετήθηκε ἀναποδογυρισμένη καὶ ξαναχρησιμοποιήθηκε σὲ κτίσμα (τρύπα συνδέσμου στὴν ἐπάνω ἐπιφάνεια), πρὶν χαραχτῆ ἡ ἐπιγραφή.

Ἡ γραφὴ εἶναι πιθανῶς τοῦ 2ου αἰ. μ. Χ. Στίχος 3: τὸ ΒΑΣΙΛΕΥΣ δὲν ἀπαντιέται ἀλλοῦ. Στίχοι 5, 10: τὸ ΟΥ σὲ λιγκατούρα.

Ὁ μύστης ὅπως φαίνεται εἶναι ἀπὸ τὴ Σίρρα ἢ Σέρρες, τὴν πόλη στὴν πεδιάδα τοῦ Στρυμόνα, 40–50 χιλιόμετρα βόρεια τῆς Ἀμφίπολης, στὴν Ὀδομαντική. Σοβαρὴ σύγχυση ἐπικρατεῖ γιὰ τὸν τύπο τοῦ ὀνόματος τῆς πόλης αὐτῆς καὶ τοῦ Ἐθνικοῦ της καὶ ἀρχαῖες αὐθεντίες δίνουν ποικίλους τύπους μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα, μερικὲς ἀπ' τὶς ὁποῖες πιθανὸν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ποικιλίας στὸ συλλαβισμό» [3].

---

1. K. Lehmann, Preliminary report on the second campraign of Excavation in Samothrace, στὸ A. J. A. 1940, No 3, σ. 358.

2. P. M. Fraser, The inscriptions on stone, ἀρ. 46. 39. 83 (πίν. XVIII), σ. 98 - 99.

3. Κατάλογος αὐτῶν τῶν τόπων στοὺς Pape - Benseler, λήμματα Σέρραι, Σέρρειον, Σίρρα. Πρβλ. P. M. Fraser, ὅ. π., σ. 99.

Τὸ Σέρρειον, ποὺ περιγράφεται ἀπ' τὸν Στέφανο τὸν Βυζάντιο σὰν πόλη τῆς Σαμοθράκης, μπορεῖ νὰ εἶναι σφάλμα. Ὁπωσδήποτε τὸ Σαμοθράκης θὰ πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὅτι ἀναφέρεται στὴ Σαμοθρακικὴ Περαία [1]. Ὅτι τὸ Σερραῖος εἶναι ὁπωσδήποτε τὸ Ἐθνικὸ τῆς πόλεως ποὺ ἦταν στὴ θέση τῶν σύγχρονων Σερρῶν καὶ λέγονταν προφανῶς χωρὶς διάκριση Σίραι, Σέρραι, Σέρρα καὶ Σίρρα εἶναι ξεκαθαρισμένο ἀπὸ ἐπιγραφὲς ποὺ βρέθηκαν ἐπιτόπια [2]».

Ὁ βασιλιὰς Κλαύδιος Διονύσιος ἦταν ὁ ἄρχοντας τῆς Σαμοθράκης, ὅπως τοὺς ἄφησαν νὰ ὀνομάζωνται οἱ Ρωμαῖοι κατακτητές.

Ὁ Ρωμαῖος ἱστορικὸς Τίτος Λίβιος [3] ὀνομάζει **rex** τὸν Θέονδα, ἄρχοντα τῆς Σαμοθράκης, σύγχρονο τοῦ τελευταίου Μακεδόνα βασιλιᾶ Περσέα.

Ἡ πρώτη ἐντύπωσή μου ἐκεῖ ἦταν ὅτι ὁ Παράμονος δὲν μοῦ ἦταν ἄγνωστος.

Ἐπιστρέφοντας ἐδῶ τὸν βρῆκα εὔκολα μαζὺ μὲ τοὺς ἄλλους τριαντατέσσερις Σιρραίους ποὺ τοὺς ἀφιέρωσε μιὰ στήλη ἕνας Μένανδρος στὰ 39 μ. Χ. μὲ τὴν εὐχή: *«ΕΥΤΥΧΕΙΤΕ»*.

Ἡ στήλη αὐτὴ τῶν Σερρῶν βρέθηκε τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1891 σκάβοντας γιὰ τὰ θεμέλια τοῦ νέου τότε Παρθεναγωγείου, τῆς «Γρηγοριάδας» [4], σὲ βάθος τεσσάρων πήχεων καὶ δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν τότε Γυμνασιάρχη καὶ μεγάλο φιλόλογο τῆς ἐποχῆς Πέτρο Ν. Παπαγεωργίου, γνωστὸ καὶ ἀπὸ τὴ σπουδαιοτάτη πρώτη ἱστορικοαρχαιολογικὴ ἔρευνα γιὰ τὰ Σέρρας [5].

---

1. Σέρραιον: ἀκρωτήριον τῆς Θράκης, ἔστι καὶ πόλις Σαμοθράκης. I. G. XII (8) 40, ἀριστερὴ στήλη. Oberhummer. R. E. λῆμμα Serrion. Βλ. ἐπίσης τ. 1, 4, 19, 95. Πρβλ. P. M. Fraser, ὅ. π.

2. Βλ. C. I. G. 2007: ἀγωνοθέτην τῆς Σιρραίων πόλεως. Γιὰ τὴ θέση βλ. W. M. Leake, Travels in Northern Greece. London 1835, τ. III, σ. 200-201. Πρβλ. P. M. Fraser, ὅ. π.

3. T. Livius, 45.5.1 – 6.11. Πρβλ. N. Lewis, Samothrace, The Ancient Literary Sources, ἀρ. 116, σ. 49 καὶ Ἴωνα Δραγούμη, Σαμοθράκη, τὸ νησί, 2η ἔκδοση, Ἀθήνα 1926, σ. 43.

4. Τὸ Παρθεναγωγεῖο «Γρηγοριάς», δωρεὰ τοῦ Γρηγορίου Ρακιτζῆ, ἄρχισε νὰ κτίζεται τὸ 1891 καὶ περατώθηκε τὸν ἑπόμενο χρόνο, ὅπως φαίνεται ἀπ' τὴν ἀναμνηστικὴ ἐπιγραφὴ ποὺ σώθηκε ἀπ' τὴν καταστροφὴ τοῦ 1913—ὄχι ὅμως καὶ τὸ κτίριο—καὶ τὰ κομμάτια της βρίσκονται στοὺς Ἁγίους Θεοδώρους (βλ. Γ. Καφταντζῆ, ὅ. π., ἀρ. 80, σ. 129 - 130). Ἡ θέση της στὰ ΒΑ τῆς πολυκατοικίας τῶν Στρατιωτικῶν, κάτω ἀπ' τὴν ὁδὸ Μητροπολίτη Ναθαναήλ, σημαδεύει τὸ χῶρο ἀπὸ ἕνα πιθανὸ ἱερὸ τῶν Καβείρων στὴν ἀρχαία Σίρρι. Βλ. καὶ Γ. Χατζηκυριακοῦ, Σκέψεις καὶ ἐντυπώσεις ἐκ περιοδείας ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν (1905 - 1906). Θεσσαλονίκη 1962², σ. 71. (Ἔκδ. Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν).

5. Π. Ν. Παπαγεωργίου, Αἱ Σέρραι καὶ τὰ προάστεια, τὰ περὶ τὰς Σέρρας καὶ ἡ Μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου. Byzantinishe Zeitschrift 3 (1894), σ. 225-329.

᾿Απ᾿ τὸν Παπαγεωργίου περιγράφεται σὰν «Τιμητικὴ στήλη, φέρουσα εἰς 36 στίχους 72 ἀνδρῶν ὀνόματα . . . Ἁπάντων περιεργότατον εἶναι τὸ ἐν στ. 20 καὶ 22 Τορκουπαίβης».

Ἡ ἐπιγραφὴ ξαναδημοσιεύτηκε ἀπ᾿ τὸν Μαργαρίτη Δήμιτσα [1] μὲ τὴ σημείωση : «Γεγραμμένη τῆς στήλης ἐπιτυμβίας ἀκεραίας ἀνεκαλύφθη ἐσχάτως ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ ἐν τῇ ΝΑ κλιτύει τοῦ λόφου τῆς ᾿Ακροπόλεως καὶ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Παπαγεωργίου ἐν τῷ Νεολογίῳ Κων/πόλεως (13 Μαρτίου 1891). Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀναθηματικὴ οὖσα περιέχει μόνον κύρια ὀνόματα, ὧν 11 μὲν εἰσὶ Ἑλληνομακεδονικά, 13 Ρωμαϊκὰ καὶ 12 μικτὰ Ἑλληνορρωμαϊκὰ καὶ Θρακικά».

Δημοσιεύτηκε πάλι ἀπ᾿ τὸν Γιῶργο Καφταντζῆ [2] μὲ τὶς παρακάτω παρατηρήσεις :

᾿Επιγραφὴ 36 στίχων, χαραγμένη σὲ στήλη ἀπὸ γκρίζο μάρμαρο ὕψ. 1 μ., πλάτ. ἀπάνω 0,50, κάτω 0,60, πάχ. 0,30. Στὴν ἀπάνω ἐπίπεδη πλευρὰ τῆς στήλης ὑπάρχουν τρύπες γεμάτες μολύβι ποὺ ἔδενε ὅπως φαίνεται κάποιο ἀντικείμενο, ἴσως ἄγαλμα. Τὰ γράμματα ὕψ. 0,015—0,05. Διαστήματα 0,01. Τὰ διάστιχα 0,01 στὶς σειρὲς 31, 32, 33 καταργοῦνται σχεδὸν ἐντελῶς, δίνοντας τὴν ἐντύπωση πὼς αὐτὲς προστέθηκαν ἀργότερα.

Ἡ ἐπιγραφὴ περιέχει 72 κύρια ὀνόματα ἀντρικά, τὴ χρονολογία μήνας Δαίσιος τοῦ ἔτους 39 μ. Χ. (ΖΠΡ=187 - 148), μιὰ εὐχὴ καὶ τὴν ὑπογραφὴ Μένανδρος. Ἡ τελευταία ἀφορᾶ τὸ πρόσωπο πιθανότερα ὄχι τοῦ γλύπτη ἢ χαράκτη, μὰ τοῦ ἐντεταλμένου ἐπιμελητῆ τῆς Πολιτείας γιὰ τὴν ἀνάθεση τοῦ μνημείου πρὸς τιμὴν πεσόντων σὲ πόλεμο. Μὰ δὲν ἀποκλείεται νὰ πρόκειται καὶ γιὰ στήλη τιμητική, γιατὶ ἡ λέξη Εὐτυχεῖτε, ταυτόσημη μὲ τὸ ᾿Αγαθῇ τύχῃ, χρησιμοποιοῦνταν τόσο στὰ ἐπιτύμβια μνημεῖα, ὅσο καὶ στὰ τιμητικά [3].

Τοποθετημένη σήμερα στὴν ἀνατολικὰ πλευρὰ τοῦ ᾿Αρχαιολογικοῦ μας Μουσείου τὴν παρουσιάζουμε καὶ μεῖς μὲ τὴν πρόσθετη λεπτομέρεια τῆς 29ης σειρᾶς μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Παράμονου τοῦ Ζωΐλου (πίν. ΙΙ) :

Τορκουᾶτος Βείθυο[ς
᾿Αντίγονος Διοσκουρίδου
Τορκούλας Τόρκου
Τόρκους Κλαυδίας
Θεόπομπος Δημοσθένους

---

1. Μαργαρίτη Δήμιτσα, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ μνημείοις σωζομένοις. ᾿Αθήνησιν 1896, α. ἀ. 821, σ. 666.

2. Γ. Καφταντζῆ, Ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν καὶ τῆς περιφερείας της. Τόμ. Α΄, ᾿Αθῆναι 1967, α. ἀ. 1, σ. 72–74.

3. Μαργ. Δήμιτσα, ὅ. π., ἀρ. 170, σ. 142=ἐπιτύμβ. καὶ ἀρ. 365, σ. 424=τιμητική. Πρβλ. Γ. Καφταντζῆ, ὅ. π., σ. 13 (παραπομπή).

Γάιος Μάρκου
Τορκουᾶτος Μωμως
Διοσκουρίδης Βουρείλα
Τόρκους Τόρκου
Ἡρόδοτος Πουπλα
Ἰουλιανὸς Βουρείλα
Διοσκουρίδης Διονυσίου
Ἀπολλοφάνης Τορκούλα
Φιλόφρων Ἡροδότου
Ἰσίδωρος Γαΐου
Ἄγις Πολυκάρπου
Τορκουᾶτος Διοσκουρίδου
Λούκιος Λούππου
Κοπρυλλος Ζωπύρου
Τορκουπαίβης Διοσκουρίδου
Πρόκλος Τορκουάτου
Τορκουπαίβης Διοσκουρίδου
Τορκουᾶτος Μουκιανοῦ
Φίλητος Ἀπολλωνίου τοῦ Τειμοθέου
Διογένης Γλύκωνος
Μούκκων Μούκκωνος
Ἀλέξανδρος Διοσκουρίδου
Εὔτυχος Μουκιανοῦ
Παράμονος Ζωΐλου
Τουρπίλλιος Εὔτυχος
Ζώσιλμος Διοσκουρίδου, Τόρκος Ζωσᾶ
Θεοκλῆς Σωσίπου, Διόσκους Τόρκου
Ἡρακλέων Δρεπάλα.

Ἐγένετο ἔτους ζ. π. ρ. Δαισίου.
Εὐτυχεῖτε.

Μένανδρος

Τὸ ὄνομα τοῦ Σιρραίου μύστη ΠΑΡΑΜΟΝΟΣ δὲν εἶναι ἀσυνήθιστο στὴν περιοχή μας τὰ χρόνια αὐτά, μὰ οὔτε καὶ στὴ Μακεδονία.

Γνωστὴ ἐπιγραφὴ ποὺ δημοσιεύτηκε ἀπ᾽ τὸν Le Bas [1] καὶ ἀπ᾽ τὸν Δήμιτσα [2] καὶ τελευταῖα στὴν τοπικὴ ἱστοριογραφία ἀπ᾽ τὸν Γιῶργο Κα-

---

1. Ph. Le Bas et W. H. Waddington, Voyage archéologique en Grèce. Paris 1843 - 1847 (No 1421).
2. Μαργαρίτη Δήμιτσα, ὅ.π., ἀρ. 862, σ. 104.

ΠΙΝ. II

α
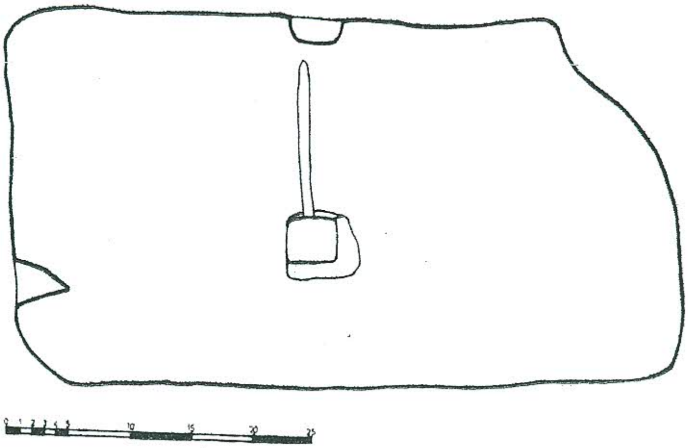

β

γ

Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Μουσείου τῶν Σερρῶν.

α Ἡ πάνω ἐπιφάνεια τῆς στήλης μὲ τὴν τρύπα στὸ κέντρο, τὴ μακρόστενη ρηχὴ ἐγκοπὴ καὶ τὴν πίσω γιὰ τὴ στερέωση τῆς στήλης σὲ τοῖχο.

β Ἡ ἐπιγραφὴ μὲ τὰ 35 ὀνόματα Σιρραίων τοῦ 39 μ. Χ.

γ Λεπτομέρεια τῆς 29ης σειρᾶς.

φταντζῆ [1], ἀφιερώθηκε ἀπ' τοὺς γονεῖς στὸ παιδί τους Παράμονο.

Ἡ ἐπιγραφή, ἀποκαταστημένη:

Αὐρ(ήλιος) Τορκᾶτος, Ἀμφιπολείτης καὶ Αὐρηλία Μωμώ, τῷ τέκνῳ Παραμόνῳ, μν[ε]ίας χάριν.

Στὴ «Μακεδονικὴ Προσωπογραφία» τοῦ Δ. Κανατσούλη [2] συναντοῦμε μιὰ ὁλόκληρη σειρά:

Τὸν Παράμονο Ἀντιγόνου, Γυμνασίαρχο τῆς Θεσσαλονίκης (96/5 π.Χ.).

Τοὺς ἐφήβους ἀπ' τὸ Δερρίοπο, Παράμονο Ἀλεξάνδρου, Παράμονο Εὐβουλίδου, Παράμονο Κάρπου, Παράμονο Λύσεως, Παράμονο Μενεδήμου, Παράμονο Σωστράτου καὶ Παράμονο Ὠφελίωνος στὰ 74 μ.Χ., τὸν Παράμονο Ἀνδρονείκου, Παράμονο Κασσίου, Φίλωνα Παραμόνου στὰ 107 μ.Χ. καὶ τὸν Παράμονο Σωτάδου στὰ 121 μ.Χ.

Τοὺς Ἐδεσσαίους ἐφήβους Παράμονο Ἰουλίου στὰ 180/1 μ.Χ. καὶ Αὐρήλιο Παράμονο στὰ 229/30 μ.Χ.

Τὸν Παράμονο Μεστύλου καὶ τὸν Ἀντιμένοντα Νεικάνορος (ὃ καὶ) Παράμονος, ἐφήβους ἀπ' τὴ Λητή.

Τὸν Παρ(ά)μονο Μενάνδρου, στρατιώτη καὶ ἱππέα ποὺ πέθανε στὰ εἴκοσί του χρόνια στὴν Ἐορδαία.

Τὸν Π(α)ράμονο Μ(ι)κίνου, ἕναν ἀπ' τοὺς προέδρους τῆς Βουλῆς τοῦ Δερροίοπου ποὺ ἀποκληρώθηκαν στὰ 95/96 μ.Χ.

Τὸν Παράμονο (παραδίδεται Παίμονος) Βιονείου, πρωτοστάτη ἐφήβων ἀπ' τὸ Δερρίοπο στὰ 90 μ.Χ.

Τὸν Παρ(ά)μονο Πρατονίκη, πολίτη ἀπ' τὴν Ὀρεστίδα, ποὺ μνημονεύεται στὸ δόγμα τῶν Βαττυναίων στὰ 143 ἢ 144 μ.Χ. [3]

Τοὺς Βεροιαίους Κόρραγο Παραμόνου, τὸν ἔφηβο (;) Παράμονο καὶ τὸν Παράμονο τὸν τεχνίτη ἀπ' τὸ Δεμὶρ Καποῦ [4].

Τὸν Χαρίτωνα Παραμόνου, πολέμαρχο ἀπ' τὴ Θάσο [5].

Ὅπως διαπιστώνει ὁ Γιῶργος Καφταντζῆς, τὸ ὄνομα συναντιέται καὶ σὰν θηλυκὸ ΠΑΡΑΜΟΝΑ σ' ἐπιγραφὲς τῆς Θεσσαλονίκης [6].

1. Γ. Καφταντζῆ, ὅ. π., ἀρ. 659, σ. 406, μὲ συμπληρωματικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὸ ὑπόλοιπο τῆς ἐπιγραφῆς.

2. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ Προσωπογραφία. Θεσ)νίκη 1955, ἀρ. 259, σ. 31 καὶ ἀρ. 1114 - 1131, σ. 122 - 124, α. ἀ. 1411, σ. 161 ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

3. Arthur Woodward, στὸ Journal of Hellenic Studies 33 (1913) 339, στ. 57.

4. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ Προσωπογραφία (Συμπλήρωμα). Θεσ)νίκη 1967, α. ἀ. 1660, σ. 18 καὶ α. ἀ. 1727 - 1729, σ. 27.

5. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ Προσωπογραφία, α. ἀ. 1475, σ. 168.

6. Β. Καλλιπολίτη - Δ. Λαζαρίδη, Ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ Θεσσαλονίκης. Θεσ)νίκη 1946, σ. 28· πρβλ. Γ. Καφταντζῆ, ὅ. π., σ. 406.

Τέλος τὸ ὄνομα περνᾶ στὸ Χριστιανικὸ Ἁγιολόγιο, ὕστερα ἀπ' τὸν Παράμονο πού θανατώθηκε μὲ ἄλλους τριακόσιους ἑβδομήντα ἀπ' τὸν Ἀκυλῖνο, ἄρχοντα τῆς Ἀνατολῆς στὶς ἐκβολὲς τοῦ ποταμοῦ Τίγρη στοὺς χρόνους τοῦ αὐτοκράτορα Δεκίου (249-251 μ.Χ.) καὶ ἡ μνήμη του γιορτάζεται στὶς 29 τοῦ Νοέμβρη [1].

Γιὰ τὸ πατρωνυμικὸ Ζωΐλος παρατηροῦμε ὅτι εἶναι πολὺ συνηθισμένο στὴν περιοχή μας.

Γνωστὸς εἶναι ὁ Ζωΐλος ἀπ' τὴν Ἀμφίπολη, σοφιστὴς καὶ ρήτορας τοῦ Δ' π.Χ. αἰ., σύγχρονος τοῦ Ἰσοκράτη καὶ μαθητὴς τοῦ κυνικοῦ Διογένη. Ἐξ αἰτίας τῶν ἐπικρίσεών του ἐναντίον τοῦ Ὁμήρου ὠνομάσθηκε «Ὁμηρομάστιγξ» καὶ γιὰ τὴ δηκτική του γλώσσα «ρητορικὸς κύων». Τὸ τέλος του ἦταν οἰκτρὸ καὶ τ' ὄνομά του δίνονταν στοὺς μοχθηροὺς ἐπικριτές [2].

Σειρὰ ἀπὸ ἐπιγραφὲς τῆς Ἀμφίπολης, ὅπως αὐτὴ ποὺ—χαμένη ἀπὸ καιρὸ—βρέθηκε ἀπ' τὸν Γιῶργο Καφταντζῆ στὸ Μουσεῖο τῆς Βουδαπέστης [3] καὶ μνημονεύει τὸν ἱερέα Ζωΐλο τοῦ Κασσάνδρου, ἄλλη μονόστιχη ἀναθεματικὴ στὸν Ἀγαθοδαίμονα ἀπ' τὸν Ζωΐλο [4], ἴσως νὰ ταυτίζεται μὲ τὸν προηγούμενο καὶ ἄλλη εὐχαριστήρια κάποιου Ζωΐλου τοῦ Στεφάνου στὸ Θεὸ Σάραπη [5].

Σὲ ἐπιτάφια ἐπιγραφὴ ποὺ βρέθηκε στὴ συνοικία Γεράνι τῆς Ἀττικῆς στὰ θεμέλια τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγ. Κωνσταντίνου ἀναφέρεται ἡ Ζωῒς τοῦ Ζωΐλου Ἀμφιπολεῖτις, ποὺ θάφτηκε φαίνεται ἐκεῖ, πεθαίνοντας ἴσως σὲ κάποιο ταξίδι της στὴν Ἀττική [6].

Σὲ ἐπιγραφὴ Ρωμαϊκῶν χρόνων ἀπ' τὴν νεκρόπολη τῆς Βέργης βρίσκουμε τὴν Ἀμμία Ζωΐλου [7].

Ἐπίσης σὲ Λατινικὲς ἐπιγραφές [8], ὅπως αὐτὴ ποὺ βρέθηκε στὴ Ρώμη καὶ ἀναφέρεται σὲ κάποιον Γάιο Ἰούλιο Μοντάνο, γυιὸ τοῦ Ζωΐλου τῆς φυλῆς Φαβίας, ποὺ κατάγονταν ἀπ' τὴν Ἡράκλεια τῆς Σιντικῆς καὶ φαί-

---

1. Σωφρονίου Εὐστρατιάδη, Ἁγιολόγιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἔκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἑλλάδος, σ. 375· πρβλ. Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια (λῆμμα: Παράμονος), τ. 10, σ. 41.

2. Βλ. πρόχειρα Ἐγκυκλ. λεξικὸ Ἐλευθερουδάκη, τόμ. 6, σ. 257 μὲ τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία, καὶ Ναtάλη Πέτροβιτς, Ἀμφίπολις, ἡ Μακεδόνων πρώτη. Σερραϊκὰ Χρονικά, τ. Γ' (1959), σ. 274 - 275.

3. Γ. Καφταντζῆ, ὅ.π., τ. Α', α. ἀ. 610, σ. 374 καὶ τ. Β', Σέρρες 1972, σ. 166, ὅπου καὶ ἡ σχετ. βιβλιογραφία.

4. Χ. Καρμίτση, στὸ περιοδικὸ «Χρυσαλλὶς» 1885, σ. 443, Μ. Δήμιτσα, ὅ.π., α. ἀ. 864, σ. 105 καὶ Γ. Καφταντζῆ, ὅ.π., α. ἀ. 611, σ. 311.

5. Heuzey (98 - 99). Πρβλ. Γ. Καφταντζῆ, ὅ.π, α. ἀ. 613, σ. 378.

6. Στεφ. Κουμανούδη, Ἀττικαὶ ἐπιγραφαί, α. ἀ. 1471 β. Πρβλ. Γ. Καφταντζῆ, ὅ.π., α. ἀ. 715, σ. 420.

7. Γ. Καφταντζῆ, ὅ. π., α. ἀ. 519, σ. 311 - 312.

8. H. Dessau, Inscriptiones Latinae Selectae (No 2032).

νεται πὼς πέθανε ἐκεῖ ὑπηρετώντας σὰν πραιτωριανὸς στὰ χρόνια τοῦ Βεσπασιανοῦ.

Ἀλλὰ καὶ στὴν ὑπόλοιπη Μακεδονία[1] τ' ὄνομα Ζωΐλος συναντιέται τακτικά, ὅπως στὸ Δερρίοπο, Θάσο, Θεσσαλονίκη καὶ στοὺς Στόβους, Ἔδεσσα, Δεμὶρ Καποὺ κοντὰ στὸ Σέρβικο χωριὸ Γκλίσιτς, Βέροια κ. ἄ.[2]

Γνωστὸς εἶναι ἀπ' τὰ σπάνια τετράδραχμα τοῦ τελευταίου βασιλιᾶ τῆς Μακεδονίας Περσέα, ὁ νομισματογλύφος τοῦ 2ου π.Χ. αἰώνα, ποὺ ὑπογράφεται πάντοτε Ζωΐλου[3].

Ἀκόμα ἀπὸ ἐπιγραφὴ τοῦ 1ου π. Χ. αἰώνα ἀπ' τὸν Ὠρωπὸ[4] γίνεται γνωστὸς ὁ Συρακούσιος Ζωΐλος τοῦ Ζωΐλου «Τραγωδίας κοινῆς ποιητής», χωρὶς νὰ ἔχουμε γι' αὐτὸν καμμιὰ ἄλλη πληροφορία.

Τέλος καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ περνᾶ στὸ Χριστιανικὸ Ἁγιολόγιο μὲ τέσσερις Ζωΐλους ποὺ γιορτάζονται ὁ ἕνας, ὁ ὅσιος, στὶς 3 Μαρτίου, ὁ δεύτερος μὲ τὸν Ἐλευθέριο τὸν Πέρση στὶς 13 Ἀπριλίου, ὁ τρίτος μὲ τοὺς ἄλλους μάρτυρες τῆς Βιζύης στὶς 20 Αὐγούστου καὶ ὁ τέταρτος μὲ τὸν Χρυσόγονο στὶς 22 Δεκεμβρίου[5]. Τὸ ἴδιο ὄνομα ἔχει ὁ πρῶτος γνωστὸς ἐπίσκοπος Ἄνδρου[6].

Ἡ δεύτερη σχετικὴ ἐπιγραφή, καταχωρημένη καὶ στὴν τοπικὴ ἱστοριογραφία[7], βρέθηκε καὶ αὐτὴ στὴ Σαμοθράκη καὶ μεταφέρθηκε ἀπ' τοὺς Γάλλους στὸ Μουσεῖο τοῦ Λούβρου.

Στήλη ἀπὸ ἄσπρο μάρμαρο, πλ. 0,485 μ. καὶ ὕψ. 0,37 μ., ὕψος γραμμάτων 0,015 μ., σπασμένη στὸ ἐπάνω μέρος καὶ καταστραμμένη στὸ κάτω.

Ἡ ἐπιγραφή :

[...ΤΙΒΕ]ΡΙΟΣ ΙΟΥΛΙΟΣ [ΕΥΦ]ΡΟΣΥΝΟΣ,
ΣΑΛΛΟΥΣΤΙΟΣ ΡΟΥΦΟΣ, ΓΑ·Ι·ΟΣ ΙΟΥΝΙΟΣ ΛΥΣΙΜΑΧΟΣ
ΓΑ·Ι·ΟΣ ΟΚΤΑΟΥΙΟΣ ΒΑΣΟΣ, ΤΙΤΟΣ ΛΕΠΙΔΟΣ ΝΥ[Μ-]
ΦΙΟΣ· ΑΝΤΙΦΑΝΗΣ ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ ΙΛΙΕΥΣ, ΚΑΔΜΟΣ ΘΑΣΙΟ[Σ],
ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΣ ΑΝΤΙΦΑΝΟΥ ΙΛΙΕΥΣ, ΑΝΤΙΦΙΛΟΣ ΑΝΤΙΦΙΛΟΥ
ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ· ΔΙΔΥΜΟΣ ΔΙΔΥΜΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ, ΚΡΟΝ[Ι-]
ΟΣ ΗΛΙΟΔΩΡΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ, ΜΕΝΕΜΑΧΟΣ ΜΗΤΡΟ-
ΔΩΡΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ· ΒΟΙΩΤΟΣ ΒΡΙΑΡΕΩΣ ΣΕΙΡΑΙΟΣ,
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΙΚΕΣΙΟΥ ΜΑΓΝΗΣ· ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΠΟΛΛΩΝΙ-
ΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ, ΠΡΕΙΜΟΣ ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕ]ΥΣ]
ΚΟΛΛΙΣ ΚΟΛΛΙΔΟΣ Ο ΚΑΙ ΜΑΡΕΙΣ· ΑΝΤΙΦΑΝΗΣ ΔΙΟΣΚΟΥΡ[Ι]-
ΔΟΥ ΣΤΥΒΕΡΡΑΙΟΣ, ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ ΑΙΓΑΙΟΣ, ΜΑΡΚΟΣ ΑΝΤ[Ω]-
[Ν]ΙΟΣ ΗΓΗΣΙΑΣ, ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΡΟΙΜΗΤΑΛΚΟΥ Β[ΑΣΙ] ΛΕ[ΩΣ...
ΠΕΙΘ.. .... ΝΙΚΟΣ, ΔΙΟΓΕΝΗΣ — — —
— — - ΙΟΥ ΣΚΟ — — —

1. Δ. Κανατσούλη, ὅ.π., α. ἀ. 507—508, σ. 56—57 κ. ἀ.
2. Δ. Κανατσούλη, ὅ.π. (Συμπλήρωμα), α. ἀ. 1610—1613, σ. 12,
3. Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. (Δρανδάκη), τ. 12, σ. 122.
4. Γ. Καφταντζῆ, ὅ.π., τ. Α', α. ἀ. 710, σ. 418.
5. Σ. Εὐστρατιάδη, ὅ.π., τ. 5, σ. 566, τ. 12, σ. 481—482
6. Ἐγκυκλ. Λεξ. Ἐλευθερουδάκη, τ. 6, σ. 257.
7. Γ. Καφταντζῆ, ὅ.π., α. ἀ. 733, σ. 428—429.

Ὅπως παρατηρεῖ ὁ πρῶτος ἐκδότης της [1], ἀπ' τὸ περιεχόμενο τῆς ἐπιγραφῆς «δὲν εἶναι βέβαιο τί ἀπ' τὰ δυὸ ἀποτελεῖ ὁ κατάλογος τῆς στήλης ποὺ περιέχει ὀνόματα Ρωμαίων καὶ Ἑλλήνων ποὺ χαρακτηρίζονται ὅλοι ὅμοια σὰν ἀπελεύθεροι τοῦ βασιλιᾶ Ροιμητάλκου· ἦλθαν μὲ κανένα πλοῖο ἀπ' τὴν Ἀλεξάνδρεια ἢ ἦσαν μύσται ποὺ καταγράφηκαν μαζύ ;»

Στὴ συνέχεια ὁ Fredrich, στὴν προσπάθειά του νὰ τὴν χρονολογήση, ἀποκλίνει ὅτι ἀνήκει στὴν ἐποχὴ τῆς βασιλείας τοῦ Ροιμητάλκου τοῦ Γ' (38 - 46 μ.Χ.) ποὺ εἶχε μητέρα Κυζικινή.

Τὴν ἐπιφύλαξη αὐτὴ τὴν υἱοθετεῖ καὶ ὁ Δ. Κανατσούλης στὴ «Μακεδονικὴ Προσωπογραφία» του [2], βάζοντας ἐρωτηματικὸ στὸ ὄνομα τοῦ Βοιωτοῦ σὰν Σερραίου μύστη.

Ὁ P. M. Fraser [3] σχολιάζοντας τὴν προηγούμενη ἐπιγραφὴ τοῦ Παράμονου, γράφει, ἀναφερόμενος σὲ τούτη, τὰ παρακάτω:

«Ὁ τύπος Σειραῖος ἀπαντιέται στὴν I. G. XII 8. 206 ἐπίσης αὐτοκρατορικῶν χρόνων. Κατὰ πόσο αὐτὴ ἀνήκει στὴν ἴδια πόλη τῆς Μακεδονίας ἢ σὲ μιὰ ἀπ' τὶς μὲ κάποιο τρόπο ὁμώνυμές της, θὰ πρέπει νὰ μείνη ἀνοικτό».

Ἡ μόνη συνηγορία, ἀδύναμη ἴσως γιὰ τὴν ἑδραίωση τῆς ταύτισης τοῦ Σιρραίου τῆς στήλης αὐτῆς μὲ κάτοικο τῆς πόλης μας, εἶναι ὅτι τὸ ὄνομα Βοιωτός [4], παρ' ὅλο ὅτι σπανίζει στὴ Μακεδονία, δὲν εἶναι μοναδικὸ γιὰ τὴ Σίρρα μας, ἀλλὰ τὸ ξανασυναντοῦμε σὲ ἄλλη τοπικὴ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ αὐτοκρατορικῶν ἐπίσης χρόνων μὲ ἑξήντα ἐννιὰ κύρια ὀνόματα ὅπου ἐμφανίζεται στὸν στίχο 9 σὰν πατρωνυμικό [5]: (ΑΥΡ. ΤΟΡΚΟΣ ΒΟΙΩΤΟΥ).

Τὸ ὄνομα «ΒΟΙΩΤΟΣ» ἔχει τὴν καταγωγή του στὴν Ἑλληνικὴ Μυθολογία σὰν γυιὸς τοῦ Ποσειδῶνα καὶ τῆς Ἄρνης, δίδυμος ἀδελφὸς τοῦ Αἰόλου τοῦ Β', γεννημένος στὸ Μεταπόντιο. Διωγμένος ἦρθε στὴ Βοιωτία μαζὶ μὲ φίλους του καὶ τὴ χώρα τὴν ὀνόμασε Ἄρνη καὶ τὸ λαὸ ποὺ ἔφερε μαζί του Βοιωτούς.

Τὸ πατρωνυμικὸ «ΒΡΙΑΡΕΩΣ» συναντιέται καὶ αὐτὸ στὴν Ἑλληνικὴ Μυθολογία πάλι σὰν γυιὸς τοῦ Ποσειδῶνα ἢ τοῦ Οὐρανοῦ ἢ τοῦ Πόντου καὶ τῆς Γῆς, ἕνας ἀπὸ τοὺς Ἑκατόγχειρες, καὶ θεωροῦνταν ἡ προσωποποίηση τῆς θαλασσινῆς τρικυμίας. Δὲν τὸ συναντοῦμε ἀλλοῦ σὲ τοπικὸ μνημεῖο, τῆς περιφέρειας ἢ τῆς Μακεδονίας [6].

---

1. C. Fredrich, Inscriptiones Graecorum. Berlin 1909, XII, 8, 206, σ. 64 - 65.

2. Δ. Κανατσούλη, ὅ. π., α. ἀ. 328, σ. 39.

3. P. M. Fraser, ὅ. π.

4. Δ. Κανατσούλη, ὅ. π., σ. 38 - 39.

5. V. Besevliev καὶ G. Michailov, Belomorski Pregled I 1942, 318 κ. ἑ. ἀρ. 19 καὶ L. Robert (R.E.G. σ. 168)· πρβλ. Γ. Καφταντζῆ, ὅ. π., α. ἀ. 18, σ. 92 - 94.

6. Δ. Κανατσούλη, ὅ. π.

Μὲ τὶς μοναδικὲς αὐτὲς εἰδήσεις καὶ τὴν παρατήρηση ὅτι στὸ χάρτη ποὺ ἔχει συνταχθῆ σύμφωνα μὲ τὶς μαρτυρίες ποὺ βρέθηκαν στὴ Σαμοθράκη γιὰ τὶς πόλεις ποὺ ἔστελναν θ ε ω ρ ο ὺ ς[1] βλέπουμε γιὰ τὴ Σίρρα νὰ μὴν ἔχη πιστοποιηθῆ κάτι τέτοιο, κλείνουμε τὸ μέρος τοῦτο γιὰ τοὺς γνωστοὺς ὥς τώρα Σιρραίους ποὺ πῆγαν στὸ Ἱερὸ τῶν Μεγάλων Θεῶν καὶ μυήθηκαν στὰ Μυστήριά τους.

Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΘΕΩΝ ΣΤΗΝ ΑΜΦΙΠΟΛΗ

Στὴ γειτονικὴ Ἀμφίπολη, ποὺ οἱ σχέσεις της μὲ τὴ Σίρρα εἶναι στενὲς τὴν ἐποχὴ αὐτή, ὅπως φαίνεται ἀπ' τὴ γνωστὴ ἀγωνοθετικὴ ἐπιγραφὴ τῶν Σερρῶν[2], εἶναι πιστοποιημένη ἡ λατρεία τῶν Μεγάλων Θεῶν τῆς Σαμοθράκης.

Ἐνδεικτικὴ εἶναι ἡ παρακάτω ἐπιγραφή, γνωστὴ ἀπ' τὶς πολλές της δημοσιεύσεις:

Μ. ΚΑΙΚΕΛΙΟΣ	Μ. Καικέλιος
ΣΩΤΑΣ Ο ΧΑΛΚΕΥΣ	Σωτᾶς, ὁ Χαλκεὺς
ΑΠΟ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ	ἀπὸ τῆς τέχνης
ΘΕΟΙΣ ΜΕΓΑΛΟΙΣ	Θεοῖς Μεγάλοις
ΤΟΙΣ ΕΝ ΣΑΜΟΘΡΑΚῌ	τοῖς ἐν Σαμοθράκῃ.

Ὁ Γιῶργος Καφταντζῆς[3], συνοψίζοντας τὰ σχετικὰ μὲ τὶς διάφορες ἐκδόσεις της, σημειώνει τὰ παρακάτω:

«Ἀναθηματική, χαραγμένη σὲ μαρμάρινη πλάκα ἐντοιχισμένη στὸ ἱερὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Νεοχωρίου (Ἀμφίπολη). Δημοσιεύτηκε λαθεμένη ʻ στὸν α' στίχ. Καικίλιος, στὸν β' Ζώτας Θ., στὸν δ' τοῖς μετάλλοις ʼ ἀπ' τὸν ἴδιο ἀνώνυμο ἐκδότη μαζὶ μὲ τὶς προηγούμενες, χωρὶς καμιὰ ἄλλη σχετικὴ πληροφορία. Μὲ τὰ ἴδια λάθη τὴν ξαναδημοσίεψαν ὁ Δήμιτσας (ὅ. π., σελ. 107, ἀρ. 869) καὶ ὁ P. Perdrizet (B. C. H. 1895, σ. 424), μὲ μόνη διαφορὰ πὼς ὁ δεύτερος διάβασε τὸ σωστό: ʻ Καικέλιος ʼ. Ὡστόσο ὁ Δήμιτσας διατύπωσε καὶ τὶς ἐπιφυλάξεις του, τὶς ὁποῖες παραθέτουμε σὰν ἔνδειξη τῆς μεγάλης του πείρας καὶ διαίσθησης: ʻ Περίεργον ὅτι ὁ τὸ ἀνάθημα τοῦτο ποιήσας Μ. Καικίλιος Ζώτας, χαλκεύς, ἀφιεροῖ τοῦτο εἰς τὰ μέταλλα (!) τῆς Σαμοθράκης,

---

1. P. M. F r a s e r, ὅ. π., χάρτης ἔξω ἀπ' τὸ κείμενο, ἀνάμεσα στὶς σελίδες 12 καὶ 13.

2. C h o i s e u l G o u f f i e r, La Grece pittoresque, τ. 2, σ. 168. M. E. C o n s i n e r y, Voyage dans la Macedoine. Paris 1835, σ. 225–226. W. M. L e a k e, Travels in Northern Greece, τ. 3, London 1835, σ. 205, ἀρ. 126. B o e c k h, C. I. G. α. ἀ. 2007, σ. 162. D o u c h e s n e – B a y e t, Mémoire sur une mission au Mont Athos. Paris 1877, σ. 126. Μ. Δ ή μ ι τ σ α, ὅ. π., α. ἀ. 811, σ. 658, Γ. Κ α φ τ α ν τ ζ ῆ, ὅ. π., τ. Α', α. ἀ. 15, σ. 87–88 κ. ἀ.

3. Γ. Κ α φ τ α ν τ ζ ῆ, ὅ. π., τ. Α', α. ἀ. 625, σ. 391 καὶ τ. Β', σ. 164.

ὅπερ ἴσως μοναδικὸν παρίσταται ἐν τῇ ἐπιγραφικῇ. Ἐκτὸς δὲ τούτου παρατηρῶ ὅτι ἡ Σαμοθράκη ἐφημίζετο διὰ τὰ Μυστήρια καὶ τὴν Καβειρολατρείαν, οὐχὶ ὅμως καὶ διὰ μέταλλα, πιθανώτατα χαλκοῦ, διότι ὁ ἀφιερώσας τὸ μνημεῖον δῆλον ὅτι χαλκεὺς ὢν τὸ ἐπάγγελμα ἀπέβλεπεν εἰς μέταλλα τῆς τέχνης του. Τὸ ὄνομα Ζώτας, ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ ἐπιγραφῇ τῆς Μακεδονίας εὑρέθη ἄχρι τοῦδε. Ἂν δὲ τὸ γράμμα *Θ* ἀναγνωστέον ὡς ἄρθρον «ὁ» ἢ ὡς «Θ» ἀρχικὸν γράμμα τοῦ πατρικοῦ ὀνόματος, δὲν δύναμαι νὰ ἀποφανθῶ ὁριστικῶς, καταλείπων τοῖς ἀρχαιολόγοις τὴν διασάφησιν'.

Τὴν ἐπιγραφή, ποὺ ἐκδόθηκε ἀπὸ τότε πολλὲς φορές, τὴν παραθέτουμε ὅπως τὴν πήραμε ἀπ' τὸν Δ. Χατζηκυριάκο (Σκέψεις κλπ., Θεσ)νίκη 1962, σ. 91), μὲ μόνη τὸ διαφορά, πὼς στὴν α' λέξη τοῦ γ' στίχου ὁ Χατζηκυριάκος δὲν ἀντέγραψε τὸ Α, ἴσως γιατί, ἂν δὲν εἶναι τυπογραφικὴ παράλειψη, θὰ εἶχε φθαρῆ ἢ ἐπιχριστῆ ὅταν ἔκαμνε τὴν περιοδεία του (1906).

Οἱ «Μεγάλοι Θεοὶ» στοὺς ὁποίους ἀπευθύνεται ἐδῶ ὁ χαλκωματὴς Καικέλιος, εἶναι οἱ μυστηριώδεις Κάβειροι, ποὺ λατρεύονταν ἰδιαίτερα στὴ Σαμοθράκη μὲ ἄγνωστες σχεδὸν ὡς σήμερα τελετὲς καὶ ποὺ τὰ ὀνόματά τους δὲν τολμοῦσαν νὰ τὰ προφέρουν οἱ πιστοί. Τὸ ὄνομα Σωτῦς τοῦ Σωτυ σὲ ἐπιγραφὴ τῶν Μεγάρων (Sybel 576—Π. Καστρ. Γλυπτ. Ἐθν. Μουσ. σ. 221, ἀριθ. 1275)».

Συμπληρώνουμε μὲ μιὰ ἀκόμα ἀναφορὰ σὲ δημοσίευσή της ἀπ' τὸ μακαρίτη Νατάλη Πέτροβιτς[1], ποὺ τὴν ξαναδημοσίευσε ἀπ' τὸν Γ. Χατζηκυριακοῦ, γράφοντας συμπερασματικὰ ὅτι :

«Τὸ ἀφιέρωμα τοῦτο ἀσφαλῶς θὰ εἶχεν ἀποτεθῆ εἰς ναὸν ὑπάρχοντα ἐκεῖ, ναὸν τῶν Καβείρων Μεγάλων Θεῶν».

Καὶ ἀκόμη, τὸ ὄνομα **Σωτᾶς** (Σωτᾶς Ἀντιγόνου), ἀπαντιέται σὲ μνημεῖο τῆς πόλης τῶν Ἀργεσταίων[2] καὶ στὴ Θάσο (Σωτᾶς Εὐπόρου)[3] καὶ σὰν παραπλήσιος τύπος **Σωτάδης**[4] σὲ ἐπιγραφὴ τοῦ Δερριόπου (Σωτάδης ὁ Ζωΐλου).

Μιὰ ἀκόμη ὁμάδα Ἀμφιπολιτῶν μυστῶν καὶ ἀνάμεσά τους ἕνα δεῖγμα χαρακτηριστικὸ γιὰ τὴ συμμετοχὴ τοῦ ὡραίου φύλου στὰ Καβείρια Μυστήρια βρίσκουμε σὲ ἄλλη ἐπιγραφὴ ποὺ μεταφέρθηκε ἀπ' τὴ Σαμοθράκη[5] στὸ Μουσεῖο τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς τῆς Σμύρνης καὶ μᾶς κάνει γνωστοὺς τὸν Γλαυκία τοῦ Ἀπολλοδώρου, τὴν Κλεοπάτρα τοῦ Θεοδότου, τὸν Γλαυκία τοῦ Γλαυκίου καὶ τὸν Διονύσιο Μαντᾶ.

1. Νατάλη Πέτροβιτς, Ἀμφίπολις ἡ Μακεδόνων πρώτη. Σερραϊκὰ Χρονικά, τ. Γ' (1959), σ. 265.

2. Δ. Κανατσούλη, ὅ. π., α. ἀ. 1166, σ. 127 καὶ 1339 σ. 151.

3. Δ. Κανατσούλη, ὅ. π., α. ἀ. 1340, σ. 151.

4. Δ. Κανατσούλη, ὅ. π., α. ἀ. 1337, σ. 151.

5. C. Fredrich, I. G. XII. 8. 195 (σ. 63). Πρβλ. Δ. Κανατσούλη, ὅ. π., α. ἀ. 361, σ. 42, α. ἀ. 758, σ. 82, α. ἀ. 362, σ. 42 καὶ α. ἀ. 411, σ. 46.

Τ.Ε.Ι. ΣΕΡΡΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ἡ ἐπιγραφή :

[ΕΠΙ ΒΑΣΙΛΕΩΣ]
[ΑΝ]ΤΙΜΕΔΟΝΤΟΣ ΤΟΥ
ΑΓΙΔΟΥ, ΑΓΟΡΑΝΟΜΟΥΝΤ[ΟΣ]
ΦΙΛΕΤΑΙΡΟΥ [ΤΟ]Υ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΩΣ ΔΕ ΜΑΚΕ[Δ]Ο[Ν]ΕΣ ΑΓΟΥΣΙΝ
ΕΤΟΥΣ Α Κ[ΑΙ Ι] ΚΑΙ Ρ. ΜΗΝΟΣ
ΡΩΣ ΑΡΤΕΜΙΣΙΟΥ, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕ[ΙΣ]
ΒΙΘΥ- ΜΥΣΤΑΙ ΕΥΣΕΒΕΙΣ ΑΡΧΕΠΟΛΙ[Σ]
ΟΣ ΑΡΧΕΠΟΛΕΩΣ ΑΜΦΙΠΟΛΙΤΑ[Ι]
ΓΛΑΥΚΙΑΣ ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΥ,
ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ ΘΕΟΔΟΤΟΥ,
ΓΛΑΥΚΙΑΣ ΓΛΑΥΚΙΟΥ, ΔΙΟ-
ΝΥΣΙΟΣ ΜΑΝΤΑ[Σ]· ΑΠΕΛΕΥΘΕ-
[Ρ]ΟΙ ΒΙΘΥΣ ΓΛΑΥΚΙΟΥ ΚΟΤΥΣ
ΓΛΑΥΚΙΟΥ, ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΣ ΓΛΑΥ-
ΚΙΟΥ, ΜΗΤΡΟΔΩΡΟΣ ΒΙΘΥΟΣ
ΑΘΗΝΙΩΝ ΒΙΘΥΟΣ
ΒΕΡΟΙΑΙΟΣ ΠΕΡΣΑΣ ΜΕΝΑ-
ΝΔΡΟΥ, ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΑΡΧΕ-
ΠΟΛΕΩΣ, Ο... ΛΕΟΝΤΟΣ
ΑΛΥΠΟΣ ΛΕΟΝΤΟΣ

Ἡ ἐπιγραφὴ σὲ μαρμάρινη πλάκα ὕψ. 0,60, πλ. 0,35 καὶ πάχ. 0,07, ἀντιγράφηκε ἀπ᾿ τὸν Διονύσιο Μαρκόπουλο (Roehl : Bursians Jahresber XXXVI 1883, 6).

Ὅπως παρατηροῦμε καὶ τούτη ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκει στὸ ἴδιο περίπου χρονικὸ διάστημα μὲ ἐκεῖνες τῶν Σερρῶν (37 π. Χ.).

Τέλος, ὅπως φαίνεται ἀπ᾿ τὸν χάρτη τῶν πόλεων [1], γιὰ τὶς ὁποῖες εἶναι πιστοποιημένη ἡ ἀποστολὴ θ ε ω ρ ῶ ν, οὔτε γιὰ τὴν Ἀμφίπολη εἶναι βεβαιωμένο κάτι τέτοιο.

ΕΝΑΣ ΜΥΣΤΗΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΗΡΑΚΛΕΙΑ

Μιὰ ἀκόμη μαρτυρία γιὰ τὴ λατρεία τῶν Μεγάλων Θεῶν στὴν περιοχή μας δίνει ἡ παρακάτω ἐπιγραφή, ποὺ ἀναφέρει τὸν Μ. Ὀ ρ φ ί δ ι ο Ἀ γ η σ ί λ α ο, τὸν Ἡ ρ α κ λ ε ώ τ η ἀ π ὸ Σ τ ρ υ μ ό ν ο ς.

Ἡ ἐπιγραφή, ὅπως κρίνει ὁ ἐκδότης της [2] ἀπὸ σχετικὲς ἀναλογίες, τοποθετιέται χρονολογικὰ στὸν 3ο μ. Χ. αἰώνα.

Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ θέση τῆς Ἡράκλειας δὲν ἔχει ἀκόμη ἐντο-

1. P. M. F r a s e r, ὅ. π., χάρτης ἔξω ἀπ᾿ τὸ κείμενο, ἀνάμεσα στὶς σελίδες 12 καὶ 13.
2. P. M. F r a s e r, ὅ. π., α. ά. 58. 49. 348 (πίν. XXII), σ. 108.

πιστῆ καὶ τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἀπασχόλησε πολλοὺς ἐρευνητὲς ὥς τώρα, χωρὶς ὅμως ἀποτέλεσμα.

Μιὰ πιθανή της θέση εἶναι δίπλα στὸν σημερινὸ Λιθότοπο, ὅπως μπορεῖ νὰ συμπεράνη κανεὶς ἀπ' τὰ μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀρχαίων κτιρίων ποὺ ἔβγαλαν οἱ φαγάνες βαθαίνοντας τὴ λίμνη τῆς Κερκίνης καὶ τὰ ἀπήθωσαν ἐκεῖ, ἢ στὸ Σιδηρόκαστρο [1].

Ἡ ἐπιγραφὴ μνημονεύεται ἀπ' τὸν F. Chapouthier [2] ποὺ τὴ βρῆκε στὰ 1925 καὶ μεταφέρθηκε ἀπ' τὴ Χώρα στὶς 5 Ἰουλίου τοῦ 1949 καὶ τὸν L. Robert (Coll. Froehner, σ. 53).

Δημοσιεύτηκε ἀπ' τὸν P. M. Fraser μὲ ἄδεια τοῦ καθηγητῆ G. Daux, διευθυντῆ τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν.

Ἡ ἐπιγραφή:

. . . .

ιος Θεσσαλονεικεύς,
Μ. Ὀρφίδιος Ἀγησίλαος
Ἡρακλεώτης ἀπὸ Στρυμόνος
5 *Κλαύδιος Σύμφορος*
Θεσσαλονικεὺς
Μάρκιος Μυρισμὸς
Θεσσαλονεικεύς,
[δ]οῦλοι Εὐσε[βίου (;)]

. . . .

Ἡ ἐπιγραφὴ σὲ κομμάτι πλάκας ἀπὸ Θασίτικο μάρμαρο, σπασμένη ἐπάνω καὶ κάτω. Τὸ ὕψος της, ὅσο σώζεται: 0,225, πλάτος: 0,29 πάχος: 0,055· ὕψος γραμμάτων: 0,020—0,025.

Εἶναι ἀτύχημα ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ δὲν ἔχει κανένα ἄλλο στοιχεῖο γιὰ νὰ χρονολογηθῆ μὲ ἀκρίβεια. Θὰ βοηθοῦσε ἴσως στὴ μελέτη τῆς ἱστορίας τῆς ἴδιας τῆς Ἡράκλειας.

---

1. Βλ. σχετικὰ στὸν Γιῶργο Καφταντζῆ, ὅ. π., τόμ. Β', σ. 109-117 ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία καὶ στὴ R. E. λῆμμα **Herakleia (6)** καὶ **L. Robert** στὸ **Rev. Phil. 1936**, σ. 113.

2. **F. Chapouthier, Les Dioscures au service d'une désse. Paris 1935**, σ. 234, ἀρ. 4.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Καὶ τώρα γεννιέται τὸ ἐρώτημα γιὰ τὴ βωμόσχημη στήλη μὲ τὴν ἐπιγραφὴ τῶν Σερρῶν. Τί ἦταν οἱ τριαντατέσσερις ἄλλοι ἄνδρες, οἱ ὁμόστηλοι τοῦ Παράμονου; Καὶ ποιὸς ὁ ἀφιερωτὴς τῆς στήλης, ὁ Μένανδρος;

Ἡ ὑπόθεση ὅτι ἦταν μέλη μιᾶς θρησκευτικῆς κοινότητας ποὺ τελοῦσαν Καβείρια Μυστήρια στὴ Σίρρι, ἴσως νὰ μὴν εἶναι ἀβάσιμη, ἂν σκεφτῆ κανεὶς τὰ ὅσα εἴδαμε πρὶν γιὰ τὴ γειτονικὴ Ἀμφίπολη, μὲ τὶς ἀναμφισβήτητα στενὲς σχέσεις μὲ τὴ Σίρρι, ὅπου εἶναι βεβαιωμένη ἡ ὕπαρξη ἱεροῦ τῶν Καβείρων, καὶ ἡ ἰδιότητα τοῦ Παράμονου μέσα σ' αὐτοὺς γίνεται τώρα γνωστή.

Ἂν αὐτὸ εἶναι σωστό, τότε ἴσως ἡ στήλη νὰ μὴν ἀπευθύνεται σὲ ζῶντες ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ «Εὐτυχεῖτε», ποὺ δὲν τὸ συναντήσαμε ἀλλοῦ, ἀλλὰ σὲ νεκροὺς ποὺ μὲ τὴν ἰδιότητα τῶν μυστῶν πιστεύονταν ὅτι εἶχαν ἐξασφαλίσει μεταθανάτια εὐτυχία, καὶ νὰ ἀντιστοιχῆ στὸ Χριστιανικό: «Ἀξιομακάριστοι».

Ἀποκλείοντας ἐπίσης ἡ στήλη νὰ εἶναι ἐπιτύμβια, γιατὶ τὸ νεκροταφεῖο τῆς Σίρρας στὰ χρόνια τῆς Ρωμαιοκρατίας εἶναι ἐντοπισμένο σὲ ἄλλο σημεῖο τῆς πόλης, ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη, πιθανολογοῦμε τὴ θέση ἀπὸ ἕνα ἱερὸ τῶν Καβείρων, στὴ θέση τῆς «Γρηγοριάδας», ποὺ εἶναι γνωστή. (Πίν. ΙΙΙ).

Ἡ ἐξέταση τῆς πάνω ἐπιφάνειας τῆς στήλης μὲ τὴ μακρόστενη καὶ ρηχὴ ἐγκοπὴ στὴ μέση της (πίν. ΙΙ) ποὺ συνδέεται μὲ τὴν τετράγωνη τρύπα στὸ κέντρο καὶ πηγαίνει πρὸς τὰ πίσω καὶ χρησίμευε γιὰ νὰ σταθεροποιῆ κάποιο ἀντικείμενο μὲ ἐπιμηκυσμένη βάση, μᾶς δίνει λαβὴ γιὰ μιὰ ὑπόθεση: Σὰν τέτοιο, ἴσως δὲν πρέπει ν' ἀποκλειστῆ, ἕνα ἀντίγραφο τῆς Νίκης τῆς Σαμοθράκης μὲ τὸ πλοῖο, ποὺ ἡ καρίνα του ἔμπαινε σ' αὐτὴ τὴν ἐγκοπή, σύμβολο ἴσως καὶ ἀνάμνηση ὅσων πῆγαν στὸ νησὶ τῶν Μεγάλων Θεῶν.

Τέλος εἶναι ἀξιοπαρατήρητο τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ οἱ δυὸ ἐπιγραφές, ἡ πρώτη τῆς Σαμοθράκης καὶ ἡ δεύτερη τῶν Σερρῶν ποὺ χρονολογεῖ τὴν πρώτη, ὅπως καὶ ἡ τρίτη τοῦ Λούβρου, ἀνήκουν στὴν ἴδια δεκαετία 37 — 46 μ.Χ., δηλ. στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Τιβέριου μὲ τὴ γνωστὴ γενικὴ εὐμάρεια τῶν κατοίκων τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἡ ἀνεύρεση τῶν παραπάνω μυστῶν ἴσως νὰ σχετίζεται μ' ἕνα τουριστικὸ ρεῦμα τῆς ἐποχῆς.

ΠΙΝ. ΙΙΙ

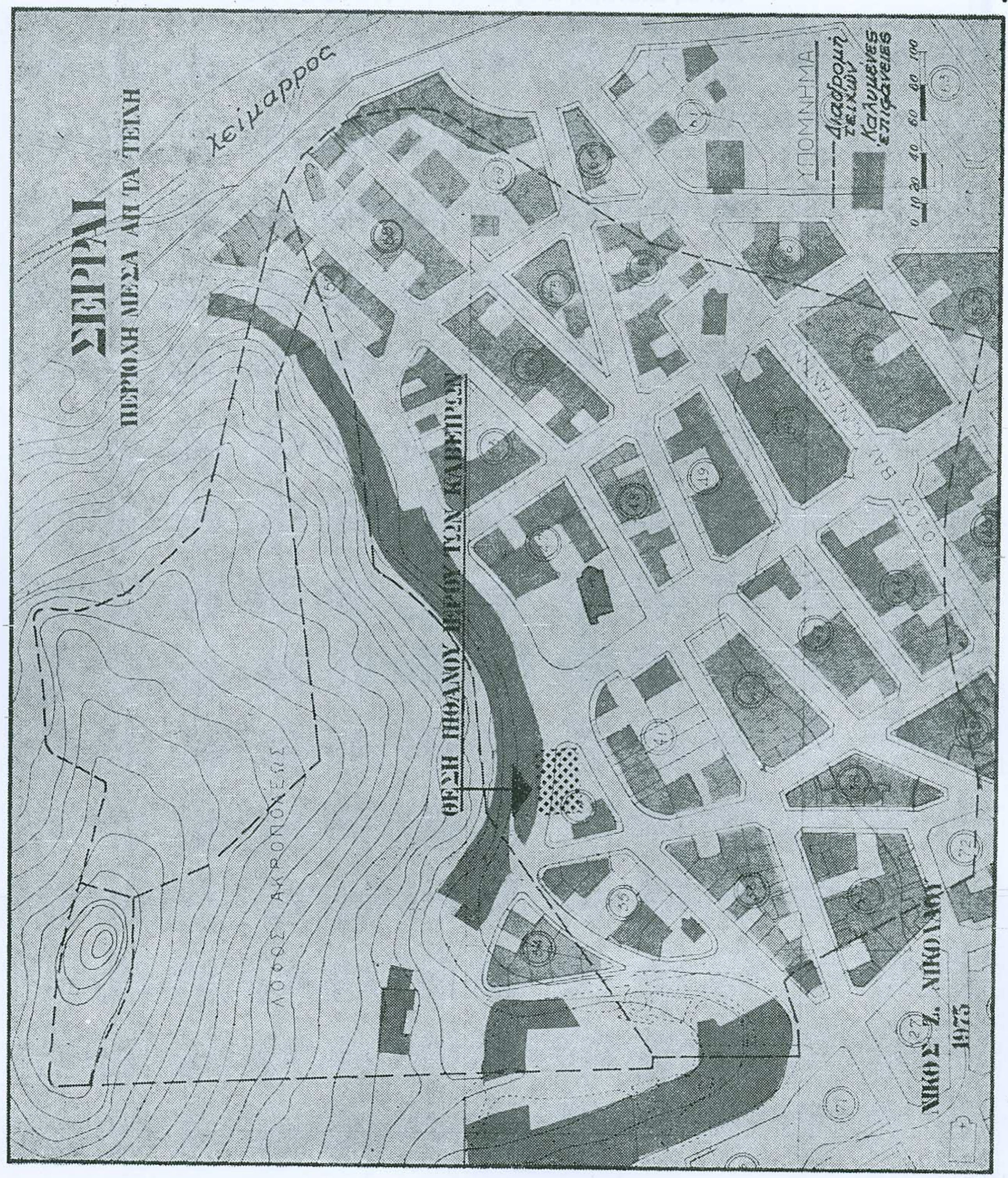
ΣΕΡΡΑΙ
ΠΕΡΙΟΧΗ ΜΕΣΑ ΑΠ ΤΑ ΤΕΙΧΗ
χείμαρρος
ΘΕΣΗ ΠΙΘΑΝΟΥ ΙΕΡΟΥ ΤΩΝ ΚΑΒΕΙΡΩΝ
ΛΟΦΟΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ
ΥΠΟΜΝΗΜΑ
Διαδρομή τειχών
Καλυμένες επιφάνειες
0 10 20 40 60 80 100
ΝΙΚΟΣ Ζ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ
1975

Θετικὴ ἀπάντηση ἴσως δὲν θὰ δοθῆ ποτέ, ὅμως ἡ Πόλη τῶν Σερρῶν, μὲ τὸ πλούσιο ἱστορικὸ παρελθόν, εἶναι ἀπ᾽ τὶς πιὸ ἀδικημένες σὲ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα.

Λίγοι χῶροι ἀκάλυπτοι (πίν. ΙΙΙ) μένουν ἀκόμα στὴ περιοχὴ τῆς πυρίκαυστης ζώνης ποὺ ταυτίζεται περίπου μὲ τὴ μέσα στὰ τείχη (βυζαντινὰ)—ποὺ ἀκολούθησαν πιθανότατα τὴ διαδρομὴ τῶν ἀρχαίων—περιοχή, καὶ ἀφήνουν ἕνα πεδίο ἐλεύθερο γιὰ ἀνασκαφή.

Θὰ ἐνδιαφερθῆ κανεὶς πρὶν εἶναι πέρα γιὰ πέρα ἀργά;

ΝΙΚΟΣ Ζ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ

SUMMARY

Initiates *(Mystae)* from Sirra in the Kabeirian Mysteries of Samothrace

In this issue, an inscription found by Karl Lehmann in Chora - Samothrace, 25 June 1939, (A.J.A. XLIV, New York 1940, No. 4, p. 358), brought there from the Sanctuary of «Great Gods», where was devoted by ΠΑΡΑΜΟΝΟΣ ΖΩΙΛΟΥ, a «pius» initiate from Sirra, the today Serres in Macedonia, reedited by P. M. Fraser (Bollingen series LX 211, SAMOTHRACE — Excavations conducted by the institute of Fine Arts, New York University, 2.1: The Inscriptions on stone) No. 46, p. 98 (Pl. XVIII), is reexamined here. (Pl. I).

This inscription is cohered to another one (Pl. II), found in Serres, 26 February 1891 (Π. Ν. Παπαγεωργίου in Berliner Phil. Wochenschr. 1891, p. 770-771) in the site shown in Pl. III, in which ΠΑΡΑΜΟΝΟΣ ΖΩΙΛΟΥ appears with 34 other persons. This stele was devoted by an unknown ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ with the wish = ΕΥΤΥΧΕΙΤΕ on ΔΑΙΣΙΟΥ 39 A. D.

The fact that ΠΑΡΑΜΟΝΟΣ ΖΩΙΛΟΥ was a «pius» initiate *(mystes)* in the Mysteries of Great Gods in Samothrace and the attested existence of a temple in the near to Sirra Amphipolis, as well as the certain relations between those ancient cities are known (C. I. G. 2007), provides evidence that the stele of Serres comes from a temple of Kabeiroi in this spot. Other initiates *(mystae)* from Sirra, Amphipolis and Herakleia of Strymon are recorded here too.

A general view of Mysteries in ancient Greece and the cult and religion of Great Gods in Samothrace and their Sanctuary there, is outlined in the first part of this work.

In the epilogue, the hope for excavations in the immediate future is expressed, before it will be late in still opened areas. The rich historic background of Serres guarantees that such a task could be performed succesfully, since not any attempt has been undertaken up today. A plan of those areas is given in Pl. III, where the site of the temple is located too.

164

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΗΚΕ

Βαβρίτσας Ἀνδρέας: «Σχέσεις τῆς Μακεδονίας μὲ τὴν Θράκην καὶ ἰδίως τὴν Σαμοθράκην κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν ἐποχήν». Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ «Ἀρχαία Μακεδονία», Α' Διεθνὲς Συμπόσιον, Θεσσαλονίκη 1970.

Conze A.: «Archäologische Untersuchungen anf Samothrake». Vienna 1875, 1880, τόμ. 2.

Cousinery M. E.: «Voyage dans la Macedoine». Paris 1835.

Decharme P.: «Ἑλληνικὴ Μυθολογία». Ἑλληνικὴ ἔκδοση σὲ μετάφραση Ἰωάννου Οἰκονομίδου. Ἀθῆναι 1959.

Δήμιτσας Μαργ.: «Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ μνημείοις σωζομένοις». Ἀθήνησιν 1896.

Δραγούμης Ἴων: «Σαμοθράκη, τὸ νησί». Β' ἔκδοση, Ἀθήνα 1926.

Durant Wil.: «Παγκόσμιος ἱστορία τοῦ Πολιτισμοῦ». Ἑλληνικὴ ἔκδοση σὲ μετάφραση Τάσου Κωνσταντινίδη. Τόμ. Β', «Ἡ κλασσική μας κληρονομιά», Ἑλλάς. Ἀθῆναι 1969.

Εὐστρατιάδης Σοφρώνιος: «Ἁγιολόγιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας». Ἀθῆναι.

Fraser P. M.: Samothrace 2.1. «The inscriptions on Stone». Bollingen Series LX 211, Pantheon Books, New York.

Fredrich C.: «Inscriptiones Graecae». T. XII, fasc. 8, Berlin 1909.

Κανατσούλης Δ.: «Μακεδονικὴ Προσωπογραφία». Θεσσαλονίκη 1955. — (Συμπλήρωμα). Θεσσαλονίκη 1967.

Καφταντζῆς Γ.: «Ἱστορία τῆς πόλεως Σερρῶν καὶ τῆς περιφερείας της». Τόμ. Α', Ἀθῆναι 1967, τόμ. Β', Σέρρες 1972.

Lehmann-Hartleben K.: «Preliminary report on he second Campaign of excavation in Samothrace», στὸ American Journal of Archaology, t. XLIV, 3 (1940).—«Samothrace». A guide to the excavations and the Museum, 3d ed. New York 1966.

Lewis Napthali: Samothrace I. «The ancient Literary Sources». Bollingen Series XLI. Pantheon Books. New York.

Παπαγεωργίου Ν. Πέτρος: «Αἱ Σέρραι καὶ τὰ προάστεια, τὰ περὶ τὰς Σέρρας καὶ ἡ Μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου». Byzantiniche Zeitschrift, τ. III, Leipzig 1894.

Πέτροβιτς Νατάλης: «Ἀμφίπολις, ἡ Μακεδόνων πρώτη». Σερραϊκὰ Χρονικά, τ. Γ' (1959), σελ. 249 - 280.

Χατζηκυριακοῦ Γ.: «Σκέψεις καὶ ἐντυπώσεις ἐκ περιοδείας ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν (1905 - 1906)». Δεύτερη ἔκδοση μὲ πρόλογο Β. Γ. Χατζηκυριακοῦ, στὴ σειρὰ τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, ἀρ. 58, Θεσσαλονίκη 1962.

165

ΠΕΤΡΟΥ Θ. ΠΕΝΝΑ

Ο ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΖΙΧΝΑΣ
(ΟΜΙΛΙΑ)

[Ὑπὸ τὸν τίτλον *«Τί ἔχουν τῆς Ζίχνας τὰ βουνὰ καὶ στέκουν μαραμένα»*, ὁ Πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας μας κ. Πέτρος Πέννας ἔκαμε δύο ὁμιλίας εἰς τὴν Νέαν Ζίχνην, πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας Φυλλίδος, κατὰ πρόσκλησιν τῆς Μορφωτικῆς Ἑνώσεως Νεολαίας Ζίχνης.

Διὰ τῆς πρώτης, ἡ ὁποία ἐδημοσιεύθη εἰς τὸν ἕκτον τόμον τῶν Σερραϊκῶν Χρονικῶν (σ. 233-261), ἐδόθη συνοπτικὴ μὲν ἀλλὰ πλήρης κατὰ τὸ δυνατὸν ἡ εἰκὼν τῆς ἱστορικῆς πορείας τῆς περιοχῆς ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεώς της ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ.

Διὰ τῆς ἐν συνεχείᾳ δημοσιευομένης δευτέρας ὁμιλίας τοῦ κ. Π. Πέννα, ἡ ὁποία ἐδόθη τὴν 19 Νοεμβρίου 1967, παρουσίᾳ ὅλων τῶν ἀρχῶν τῆς ἐπαρχίας καὶ ἐνώπιον πυκνοῦ ἀκροατηρίου, γίνεται ἀναφορὰ εἰς τὰ ἀνὰ τὴν ἐπαρχίαν διαδραματισθέντα γεγονόνα κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος καὶ ἐξαίρεται ἡ σθεναρὰ συμβολὴ τῶν κατοίκων εἰς τὴν ἄμυναν κατὰ τῶν τρομοκρατικῶν καὶ δολοφονικῶν ἐνεργειῶν τῶν βουλγάρων κομιτατζήδων, οἱ ὁποῖοι ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἀλλοίωσιν τοῦ ἐθνολογικοῦ χαρακτῆρος τῆς περιοχῆς].

Σεβασμιώτατε, Κυρίες καὶ Κύριοι·

Αἰσθάνομαι εὐτυχής, γιατὶ βρίσκομαι καὶ πάλι κοντά σας ἐκπληρώνοντας παλαιότερη ὑπόσχεσή μου.

Ἡ σημερινή μου ὁμιλία ἂς θεωρηθῆ σὰν ἐλάχιστη ἐκδήλωση εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς ἥρωες Μακεδονομάχους, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς 63ης ἐπετείου ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Παύλου Μελᾶ, ὁ ὁποῖος μὲ τὴ θυσία του καὶ τὸ αἷμα του καθηγίασε τὸν Μακεδονικὸ Ἀγῶνα καὶ παρασκεύασε ψυχικὰ τὸ Ἔθνος καὶ ἐχαλύβδωσε τὴν ἀντοχὴ καὶ τὴν ἀντίστασή του.

Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν τυπικὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε τερματισθῆ στὸ 1908 ἢ τουλάχιστον στὸ 1912 μὲ τὴ συμμαχία Ἑλλήνων, Βουλγάρων, Σέρβων καὶ Μαυροβουνίων, ἐναντίον τῆς Τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Ἐν τούτοις ὁ Ἑλληνοβουλγαρικὸς πόλεμος τοῦ 1913, ποὺ προκλήθηκε ἀπὸ τὴν ἀδιόρθωτη νοοτροπία τῶν Βουλγάρων, ἀπέδειξε πὼς οἱ Βούλγαροι οὔτε γιὰ μιὰ στιγμὴ δὲν ἐγκατέλειψαν τοὺς σκοπούς τους, γιὰ νὰ κάμουν πραγματικότητα τὸ ὄνειρο τῆς συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου.

Τὸ ἀπέδειξε ἀργότερα πάλι ἡ κατὰ τὸ 1916 καὶ τὸ 1944 κατάληψη τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας μὲ τὶς πλάτες τῶν Γερμανῶν, ἡ ἐνσωμάτωσή της στὸ βουλγαρικὸ κράτος καὶ ἡ ἐκδίωξη τῶν Ἑλληνικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν Μη-

τροπολιτῶν. Τὸ ἀπέδειξαν οἱ ὁμηρίες τῶν ἀθώων πολιτῶν καὶ ἡ διαρπαγὴ τῶν περιουσιῶν τῶν Ἑλλήνων. Μὲ ὅλα αὐτὰ ἐπεδίωξαν τὴν ἐρήμωση καὶ τὸν ἀφελληνισμὸ τοῦ Μακεδονικοῦ χώρου, γιὰ νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ κάλυψή του μὲ ἀποίκους ἀπὸ τὴ Βουλγαρία, ποὺ ἐγκαθίσταντο κατακτητικῷ δικαιώματι σὰν συνεταῖροι ἢ μᾶλλον κύριοι σ' ὅλα τὰ περιουσιακὰ στοιχεῖα τῶν Ἑλλήνων, ὅσων ἐκ διαφόρων λόγων δὲν εἶχαν ἀκόμα ἐγκαταλείψει τὶς ἑστίες τους.

Πῶς ὁ Ἑλληνισμὸς κατώρθωσε νὰ ἐπιβιώση ὕστερα ἀπὸ τὴ βουλγαρικὴ λαίλαπα ; Πῶς μπόρεσε νὰ ξεπεράση τὶς δυσκολίες, ποὺ τὶς ἔκαμαν πιὸ ὀδυνηρὲς ἡ ἀλλοπρόσαλλη καὶ ἐχθρικὴ πολιτικὴ τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων καὶ τῆς Τουρκίας ; Ἀναμφισβήτητα ἡ ζωντάνια τοῦ Ἑλληνικοῦ Μακεδονικοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ ἀποφασιστικότητα συνετέλεσαν ὥστε καμμιὰ πίεση, καμμιὰ πρόσκαιρη κατάληψη ἀπ' τὶς βαρβαρικὲς ὀρδὲς νὰ σταθῆ ἱκανὴ νὰ κάμψη τὸ φρόνημα τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν στάθηκε ἡ λυδία λίθος καὶ ἔδωσε τὸ ἐπὶ πλέον δικαίωμα στὸ Ἔθνος νὰ κερδίση ὅ,τι τοῦ ἀμφισβητοῦσαν. Ἔτσι σήμερα ἡ Μακεδονία μας ἀποτελεῖ τὸ πιὸ διαλεχτό, τὸ πιὸ ἀνεκτίμητο κομμάτι τῆς Ἑλληνικῆς μας Πατρίδος.

Ὅσο περνοῦν τὰ χρόνια κι ὅσο ἀπομακρυνόμαστε ἀπὸ τὴν ἐποχή, ποὺ μὲ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ τουρκικοῦ Συντάγματος τοῦ 1908 τυπικὰ μονάχα τερματίσθηκε ὁ Μακεδονικὸς Ἀγών, τόσο μᾶς γίνεται συνείδηση πὼς ἡ περίοδος ἐκείνη τοῦ 1903—1908 εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς κορυφαῖες στιγμὲς τῆς ἱστορίας τοῦ Ἔθνους μας.

Βέβαια εἶναι πολλοὶ οἱ μεγάλοι σταθμοὶ ποὺ χαρακτηρίζουν καὶ σφραγίζουν τὴν ἐξελεικτικὴ πορεία τοῦ Ἔθνους μας καὶ ποὺ πολλὲς φορὲς ἔστρεψαν καὶ τὴ μοῖρα τοῦ κόσμου.

Ἀλλ' ὅπως ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1821, ὅπως ἡ πολὺ πρόσφατη ἐποποιία τῆς φυλῆς μας στὰ Ἠπειρωτικὰ βουνὰ τοῦ 1940 - 1941, γιὰ τὴν ἀποτροπὴ τῆς ὑποταγῆς μας εἰς τὸν ὁλοκληρωτικὸ φασισμό, ἔτσι καὶ ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν ἔσωσε τὸ μεγαλύτερο τουλάχιστο μέρος τῆς Μακεδονίας ἀπ' τὸ βουλγαρικὸ ὁδοστρωτῆρα καὶ τὴν ἐθνολογική της ἀλλοίωση.

Ὁ αἱματοβαμμένος ἐκεῖνος Ἀγώνας τῶν Μακεδονομάχων πατέρων μας δὲν ἀπέτρεψε μονάχα τὸν ἀφελληνισμὸ τοῦ Μακεδονικοῦ χώρου, ἀλλὰ στάθηκε ὁ μεγάλος καὶ ἀδιάβλητος τίτλος, βάσει τοῦ ὁποίου στὰ διεθνῆ συνέδρια διεμορφώθηκαν τὰ πρὸς βορρᾶν ὅρια τοῦ Ἑλληνικοῦ Μακεδονικοῦ χώρου καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους καὶ πῆραν τὴ σημερινή τους ἔκταση καὶ μορφή.

Πότε ἀκριβῶς καὶ γιατί ἄρχισε ὁ Μακεδονικὸς Ἀγών; Συνήθως μιλώντας καὶ γράφοντας γι' αὐτὸν ἐννοοῦμε τὴν περίοδο τοῦ 1903 - 1908. Κι αὐτὸ γιατὶ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ κυρίως τὸ Ἑλληνικὸ Ἔθνος ἀναγκάσθηκε ἀπὸ τὰ ἴδια

Ὁ καπετὰν Δούκας ἢ Ζέρβας.

τὰ πράγματα νὰ ἐγκαταλείψη τὴν ἕως τότε μοιρολατρικὴ στάση, ἀδιαφορία καὶ ἀδράνεια, νὰ ὀργανώση τὴν ἄμυνά του καὶ νὰ πάρη τὰ ἐπιβαλλόμενα μέτρα, δημιουργώντας τὸ ἀντίπαλο δέος, ἐναντίον τῆς μεθοδικῆς καὶ ἐπίμονης διεισδύσεως τῶν βουλγαρικῶν συμμοριῶν ἀπὸ τὸ βορρᾶ πρὸς τὶς νοτιώτερες Μακεδονικὲς ἐπαρχίες.

Ἡ πίεση τῶν Σλαύων στὴ Βαλκανικὴ καὶ κυρίως στὴ Μακεδονία ἄρχισε πολὺ πρὸ τοῦ 1900. Ἄρχισε ἀπὸ τὸ 1850 περίπου, ἀπ' τὸν καιρὸ τῶν πανσλαβιστικῶν ἐπιδιώξεων. Ἀπὸ τὸ 1871 ὅμως, ἀπ' τὸν καιρὸ δηλαδὴ ποὺ μὲ σουλτανικὸ φερμάνι ἀναγνωρίσθηκε τὸ δικαίωμα τῶν Βουλγάρων νὰ ἱδρύσουν δικές τους μητροπόλεις καὶ σχολεῖα καὶ συντελέσθηκε τὸ σχίσμα, ἀπὸ τότε ἡ ὅλη προσπάθεια ἔγινε ἀποκλειστικὰ γιὰ λογαριασμὸ τῶν Βουλγάρων.

Καὶ μέχρι μὲν τὸ 1900 οἱ Βούλγαροι περιωρίζονταν κυρίως σὲ προπαγάνδα, μὲ τὴν ὁποίαν προσπαθοῦσαν νὰ προσεταιρισθοῦν τὸν πληθυσμὸν τῶν βορείων κυρίως ἐπαρχιῶν τῆς Μακεδονίας, μὲ τὴν ἵδρυση μερικῶν μητροπόλεων καὶ σχολείων καὶ τὴν ἐξαγορὰ συνειδήσεων.

Ἀπὸ τὸ 1900 ὅμως, ὅταν ἐπείσθησαν ὅτι οἱ Μακεδονικοὶ πληθυσμοὶ δὲν ἦταν εὔκολο νὰ παρασυρθοῦν ἀπὸ τὰ κηρύγματά τους, ἄρχισαν τὴν ὀργάνωση συμμοριῶν, ποὺ τὶς ἐξαπέλυσαν καὶ πλημμύρισαν κυρίως τὰ βόρεια τοῦ Σαντζακίου Σερρῶν, δηλαδὴ τὶς ἐπαρχίες Ροζλοκίου, Μελενίκου, Νευροκοπίου καὶ Πετριτσίου.

Μὲ ὁρμητήριο τὶς βόρειες αὐτὲς ἐπαρχίες, ὅπου ὁ σλαυόφωνος πληθυσμὸς ἦταν πυκνότερος, οἱ Βούλγαροι ἀπὸ τὸ 1901 ἤδη ἄρχισαν τὴν ὀργάνωση τῶν συμμοριῶν τους καὶ νοτιώτερα εἰς τὸν Καζᾶ τῶν Σερρῶν καὶ τῆς Ζίχνας, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἡλικίας μόλις 36 ἐτῶν Γιάννη Σανδάσκυ.

Ὁ Σανδάσκυ ὑπῆρξε μιὰ ἀπὸ τὶς πλέον κυριαρχοῦσες μορφὲς τοῦ κομιτατζιδικοῦ «πανθέου» καὶ ἦταν ἰδιότυπος ἐπαναστάτης, ὅπως τὸν χαρακτηρίζει ὁ Παγιαρές, γιατὶ ὁ ἴδιος, ἐπαγγελόμενος τὴν ἀπελευθέρωση τῶν πληθυσμῶν, κατατυραννοῦσε καὶ καταπίεζε ἐκείνους ἀκριβῶς, στοὺς ὁποίους ὑποσχόταν ἐλευθερία.

Ἤδη ἀπὸ τὸ 1901 στὸ Σαντζάκιο τῶν Σερρῶν δροῦν 10 συμμορίες μὲ 200 περίπου κομιτατζῆδες ποὺ αὔξαιναν συνεχῶς. Ὁ κάμπος τῶν Σερρῶν καὶ ἡ περιοχὴ τῆς Ζίχνας καὶ τοῦ Παγγαίου ἄρχισαν νὰ τρομοκρατοῦνται ἀπὸ τοὺς ἀρχικομιτατζῆδες Τάσκαν, Ντίναν Ἀραμπατζῆν, Ντόνσεφ, Πανίτσαν καὶ ἄλλους καὶ τὰ θύματα, ποὺ ἦσαν δάσκαλοι, ἱερεῖς καὶ πρόκριτοι, ἄρχισαν νὰ σωρεύωνται καὶ νὰ γεμίζουν τὸν κατάλογο τῶν κακουργημάτων τους.

Ἂν ἐξαιρέσωμε τὴν ἔντονη δράση συμμοριῶν στὴ Δυτικὴ Μακεδονία καὶ τὴν ἔγκαιρη ἀντίδραση, εἰς τὴν πλευρὰ ἐκείνη, τῶν Ἑλλήνων, ἐξ αἰτίας τοῦ ὅτι ἐγειτνίαζαν πρὸς τὸ Ἑλληνικὸ κράτος, στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία, ὣς τὸ 1906 τουλάχιστο, δὲν φαίνεται καμμιὰ ἀντίδραση καὶ ἔνοπλη ὀργάνωση

ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ πλευρά. Πολλὰ τὰ αἴτια τῆς ἀδρανείας τῶν Ἑλλήνων: 1) Πίστευαν—οἱ Ἕλληνες—πὼς ὑπερέχουν τοῦ σλαβικοῦ πληθυσμοῦ καὶ πὼς ἡ ἔντονη Ἐθνικὴ συνείδηση δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ καμφθῇ μὲ ὡρισμένους φόνους καὶ ἐκβιαστικὲς μεθόδους. 2) Ἡ περιοχὴ ἦταν μακριὰ ἀπὸ κάθε ἐδαφικὴ ἐπαφὴ μὲ τὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα καὶ ἦταν δύσκολη ἡ οἱαδήποτε ἄμεση βοήθεια. 3) Ἡ διάθεση τῶν Τούρκων, ἀκόμα δὲ καὶ τῶν Γάλλων ὀργανωτῶν τῆς τουρκικῆς χωροφυλακῆς, ἦταν ἔκδηλα ἐχθρικὴ ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων.

Δὲν πρέπει νὰ παραλείψω ἐδῶ νὰ ἀναφέρω ὅτι ἐξ αἰτίας τῆς ἐκρύθμου καταστάσεως ποὺ εἶχε δημιουργηθῆ στὴ Μακεδονία καὶ τῆς ἀναστατώσεως ποὺ ἔφεραν οἱ Βούλγαροι μετὰ τὸ σχίσμα, οἱ Εὐρωπαϊκὲς Δυνάμεις ἔλαβαν σειρὰ μέτρων, μεταξὺ τῶν ὁποίων θεωρήθηκε σκόπιμο, πρὸς καθησύχαση τοῦ ἀναβρασμοῦ τῶν πληθυσμῶν κατὰ τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, νὰ ἐπιβάλουν μεταρρυθμίσεις στὴν τουρκικὴ διοίκηση.

Ἔτσι, σύμφωνα μὲ τὴ συνθήκη τῆς Μυρστέγγης, στὴ Θεσσαλονίκη διωρίσθηκε σὰν Γενικὸς Διοικητὴς τῶν τριῶν Βιλαετίων, δηλ. Θεσσαλονίκης, Μοναστηρίου καὶ Σκοπίων, μὲ ἀπεριόριστη ἐξουσία, ἐξουσία δηλαδὴ ἀντιβασιλέα, ὁ πολὺς Χιλμῆ Πασᾶς. Ἐτοποθετήθησαν δὲ κοντά του σὰν σύμβουλοι καὶ παρατηρηταὶ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἕνας Αὐστριακὸς καὶ ἕνας Ρῶσσος. Ἐπὶ πλέον τὴν ὀργάνωση τῆς Χωροφυλακῆς ἀνέλαβε ὁ Ἰταλὸς στρατηγὸς Δετζώρτζης.

Κάτω ἀπ' τὶς διαταγὲς τοῦ Δετζώρτζη ἀξιωματικοὶ τῶν πέντε Μεγάλων Δυνάμεων (πλὴν τῆς Γερμανίας) ἀνέλαβαν νὰ διοργανώσουν τὴν τουρκικὴ χωροφυλακή. Οἱ Αὐστριακοὶ πῆραν τὸ Σαντζάκι τῶν Σκοπίων, οἱ Ἰταλοὶ τὸ τοῦ Μοναστηρίου, οἱ Ρῶσοι τῆς Θεσσαλονίκης, οἱ Ἄγγλοι τῆς Δράμας καὶ οἱ Γάλλοι τὸ Σαντζάκι τῶν Σερρῶν, στὸ ὁποῖο ὑπαγότανε καὶ ὁ Καζᾶς τῆς Ζίχνας.

Ἡ διαγωγὴ λοιπὸν τῶν Γάλλων μεταρρυθμιστῶν ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρξε αἰσχρὰ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ σειρὰ ἐκδηλώσεων φιλοβουλγαρικῶν καὶ ἀνθελληνικῶν, τὶς ὁποῖες ἀναφέρει στὶς δημοσιευθεῖσες ἤδη ἐκθέσεις του ὁ τότε Πρόξενος Σερρῶν Σακτούρης.

Μὲ τὶς εὐλογίες λοιπὸν καὶ κάτω ἀπὸ τὰ μάτια αὐτῶν τῶν μεταρρυθμιστῶν ἡ κατάσταση ἀντὶ νὰ βελτιώνεται ἐχειροτέρευε. Οἱ δάσκαλοι ἐδολοφονοῦντο, οἱ πρόκριτοι ἐξαφανίζονταν ὁ ἕνας κατόπιν τοῦ ἄλλου, οἱ ἐκκλησίες μας διαρπάζονταν μὲ τὴ βία καὶ ἐτοποθετοῦνταν μὲ τὴ βία ἐπίσης βούλγαροι ἱερεῖς μετακαλούμενοι ἀπὸ τὴ Βουλγαρία.

Μόνο ὅταν ἀπὸ τὸ Προξενεῖο τῶν Σερρῶν πέρασε ὁ ἀείμνηστος Ἴων Δραγούμης καὶ ἐν συνεχείᾳ τοποθετήθηκε ὡς ὁριστικὸς Πρόξενος στὶς Σέρρες ὁ Ἀντώνιος Σακτούρης, ἡ ἄμυνα τῶν Σερραίων καὶ τῆς ὑπαίθρου ἔλαβε τὴν οὐσιαστική της μορφή. Καὶ πρὸ τοῦ Σακτούρη, ποὺ ἦλθε στὶς Σέρρες

τὸ Νοέμβριο τοῦ 1906, εἶχαν γίνει ἀπόπειρες ἀπὸ μία κεντρικὴ 'Επιτροπὴ 'Αμύνης, ποὺ εἶχε συσταθῆ μέσα στὴν πόλη ἀπὸ ἐπίλεκτα στοιχεῖα τῆς Σερραϊκῆς Κοινωνίας καὶ τοῦ ἱστορικοῦ Μουσικογυμναστικοῦ Συλλόγου «'Ορφεύς», γιὰ τὴ συγκρότηση 'Ελληνικῶν ὁμάδων, ἀλλὰ οἱ ἀπόπειρες αὐτὲς ἀπέτυχαν, ὄχι ἀπὸ ἔλλειψη προθυμίας προσελεύσεως παλληκαριῶν δράσεως, ἀλλὰ ἀπὸ ἔλλειψη κυρίως ἐμπειροπολέμων ἀρχηγῶν.

'Απ' τὸν καιρὸ ὅμως ποὺ ἦλθε ὁ Σακτούρης καὶ τοποθετήθηκε σὰν στρατιωτικὸς ἀκόλουθος στὸ Προξενεῖο ὁ Φλωριᾶς καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ Καψαμπέλης, ἡ μορφὴ τοῦ ἀγώνα πῆρε τὸν πρέποντα χαρακτῆρα της καὶ δραστηριοποιήθηκαν ὅλες οἱ 'Εθνικές μας δυνάμεις. Καὶ οἱ Βούλγαροι δὲν ἄργησαν νὰ καταλάβουν ὅτι στὴν πραγματικότητα κάτι ἄλλαξε.

Πραγματικὰ ἡ ὀργάνωση συστηματοποιήθηκε. 'Ο καπετὰν Θανάσης Χατζηπανταζῆς, ὁ Στέργιος Βλάχβεης, ὁ καπετὰν Γιαγγλῆς, ὁ 'Ανδρέας Μακούλης, ὁ Παπαπασχάλης, ὁ καπετὰν Μητρούσης, ὁ καπετὰν Δούκας, ὁ Βουλασίκης, ὁ Τζουβαλτζῆς, ὁ Μάρτζιος καὶ πλῆθος ἄλλοι πρόθυμοι πατριῶτες νέοι, ἐντάσσονται στὸν ἀγῶνα καὶ ἀποτελοῦν τὸ «ἔνοπλο ἀντίπαλο δέος», τὸ ἔνοπλο φόβητρο γιὰ τοὺς Βουλγάρους, καὶ τὴν ἐλπίδα καὶ τὸ στήριγμα τῶν καταπιεζομένων πληθυσμῶν.

Μὲ τὸ ἄκουσμα μονάχα τῆς παρουσίας τῶν ἀνταρτικῶν μας ὁμάδων, οἱ πληθυσμοὶ τῶν χωριῶν ἐκείνων ποὺ εἶχαν μὲ τὴν ἀπειλὴ τῆς βίας προσχωρήσει στὴν 'Εξαρχία ἄρχισαν σιγὰ - σιγὰ νὰ ἐπανέρχωνται στὴν 'Ορθοδοξία καὶ τὸν 'Ελληνισμό, γιατὶ ἤξεραν πὼς ὑπῆρχαν οἱ προστάτες καὶ ἐκδικητές.

Οἱ Βούλγαροι ἀντελήφθησαν τότε πὼς ἄρχισαν νὰ χάνουν σὲ λίγους μῆνες ὅ,τι εἶχαν κερδίσει σὲ εἴκοσι χρόνια προπαγάνδας καὶ ἀπειλῆς καὶ βίας. Γι' αὐτὸ ἐνέτειναν καὶ αὐτοὶ τὴν προσπάθειά τους καὶ ἐπιδοθήκανε σ' ἕνα ὄργιο σφαγῶν ἀθώων πολιτῶν καὶ ἐπιθέσεων κατὰ ὁλοκλήρων χωριῶν, ὅπου τὸ μαχαίρι καὶ τὸ πετρέλαιο ποὺ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τοὺς ἐμπρησμοὺς συνεργάζονταν ἀδελφωμένα.

Εἶναι χαρακτηριστικὸ τοῦ ἀγῶνος στὴν περιοχὴ τῆς 'Ανατολικῆς Μακεδονίας, ὅτι τόσον οἱ ὁπλαρχηγοὶ τῶν ἀνταρτικῶν μας ὁμάδων, ὅσο καὶ οἱ ὁπλίτες ἦσαν ὅλοι παιδιὰ τοῦ τόπου καὶ κανένας σχεδὸν ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη 'Ελλάδα. Τοῦτο ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἀφώπλιζε τὶς Τουρκικὲς ἀρχές, γιατὶ τὰ ἀνταρτικὰ σώματα ἀποτελοῦσαν ἀποδεδειγμένως ἔνοπλη διαμαρτυρία κατὰ τῶν βουλγαρικῶν ὠμοτήτων, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη συγκροτημένα ἀπὸ ὁπλαρχηγοὺς καὶ ὁπλίτες ὅλους ἐντοπίους γίνονταν δεκτὰ μὲ μεγαλύτερη ἐμπιστοσύνη ἀπὸ τὸν πληθυσμὸ καὶ διευκολυνόταν ἔτσι πολὺ τὸ ἔργο τους.

Δὲν θὰ μιλήσω σήμερα γιὰ τὴ λεπτομερειακὴ ἐξέλιξη τοῦ ἀγῶνος σ' ὅλη τὴν περιφέρεια τοῦ Σαντζακίου Σερρῶν. Θὰ χρειαζόταν γι' αὐτὸ ὧρες πολλὲς καὶ τὰ σημερινὰ περιθώρια εἶναι πολὺ στενά.

Ὁ καπετὰν Μάρτζιος.

Ἄλλωστε τὸ θέμα τῆς σημερινῆς ὁμιλίας εἶναι ἡ περιοχὴ τοῦ Καζᾶ Ζίχνης καὶ ὡς ἐκ τούτου θὰ περιορισθῶ στὴν ἔκθεση τῶν ὅσων συνέβησαν σ' αὐτόν.

Ὁ Καζᾶς τῆς Ζίχνης, μὲ ὅρια τελείως διαφορετικὰ ἀπὸ τὴ σημερινὴ ἐπαρχία Φυλλίδος, διοικητικὰ μὲν ἀνῆκε στὸ Σαντζάκιο Σερρῶν, ἐκκλησιαστικὰ δὲ στὴ Μητρόπολη Δράμας.

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη Μητροπολίτης Δράμας ἦταν ὁ Χρυσόστομος, ὁ θαυμάσιος ἐκεῖνος ἱεράρχης, ποὺ δέχτηκε τελικὰ σὰν Μητροπολίτης Σμύρνης τὸ στέφανο τοῦ μαρτυρίου.

Ἡ φυσιογνωμία του δεσπόζει τὴν ἐποχὴ ἐκείνη γιὰ τὸ θάρρος του, τὴν παρρησία του ἔναντι τῶν Τούρκων καὶ Βουλγάρων, καὶ γιὰ τὴ δραστηριότητά του. Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν στὴν περιοχὴ τῆς Ζίχνης συνάπτεται ἀναπόσπαστα μὲ τὸ ὄνομά του.

Ἡ περὶ αὐτοῦ γνώμη τοῦ Χιλμῆ πασᾶ εἶναι, νομίζω, ὁ πλέον χαρακτηριστικὸς ἔπαινος γιὰ τὴν προσωπικότητά του καὶ τὴ δραστηριότητά του ἀνὰ τὸν Καζᾶ Ζίχνης καὶ τὴν περιοχὴ Δράμας, ποὺ καθὼς ἦταν ἀνοργάνωτη, χωρὶς τὸν Χρυσόστομον θὰ εἶχε περιέλθει πολὺ πρόωρα λεία στὴ βουλγαρικὴ Ἐξαρχία.

Σὲ μιὰ ἔκθεση ἀπὸ 20 Μαΐου 1907 πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος ὁ Πρόξενος Σακτούρης διατυπώνει τὴν περὶ τοῦ Μητροπολίτου Δράμας γνώμη τοῦ Χιλμῆ Πασᾶ: «...Ὁ Μητροπολίτης Δράμας ἀποπτύσας πάντα χαλινὸν ὕψωσε τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν, σημαίαν ἀνταρσίας καὶ καταλύσεως τοῦ καθεστῶτος, καὶ περιερχόμενος τὴν περιφέρειάν του ἐξεγείρει τοὺς πληθυσμούς, συνεννοεῖται μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἀνταρτῶν καὶ τῶν κακοποιῶν στοιχείων καὶ δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐνέργειαν, ἀλλ' ἔφθασε μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς Ἕλληνας καὶ κατ' αὐτῶν ἔτι τῶν Ὀθωμανῶν, ὡς ἔπραξεν ἐσχάτως κατὰ τὴν εἰς Ζίχνην περιοδείαν του. Καὶ λησμονεῖ καὶ αὐτὸς καὶ ἄλλοι τινὲς ὅτι ὁ Χριστιανικὸς πληθυσμὸς εὑρίσκεται ἐν μειονότητι ἀπέναντι τοῦ Ὀθωμανικοῦ καὶ ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ δύνανται διὰ μιᾶς νυκτὸς νὰ σφάξωσιν ὅλους τοὺς Χριστιανούς. Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν ἐν Δράμᾳ διαμονήν μου εὑρέθην εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ὁμιλήσω πρὸς τὸν Μητροπολίτην Δράμας ὡς δὲν θὰ ὡμίλουν ποτὲ οὐδὲ πρὸς αὐτὸν τὸν ὑπηρέτην μου. Διέταξα δὲ τὰς ἀρχὰς νὰ μὴ ἔχωσιν οὐδεμίαν εἰς τὸ ἑξῆς ἐπίσημον ἢ ἰδιωτικὴν σχέσιν μετ' αὐτοῦ καὶ ἂν ἀποπειραθῇ νὰ ἐξέλθῃ τῆς Δράμας, νὰ τὸν συλλάβωσι καὶ νὰ μοὶ τὸν ἀποστείλλωσι δέσμιον...».

Τὴν οἰκτρὴ κατάσταση, στὴν ὁποία βρισκόταν ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς ἐπαρχίας ἀπὸ τὶς πρῶτες αἱματηρὲς ἐπιθέσεις τοῦ Βουλγαρικοῦ Κομιτάτου, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ 1905, διεκτραγωδεῖ παραστατικώτατα ὁ ἴδιος ὁ Μητροπολίτης Χρυσόστομος στὴν πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἰωακεὶμ Γ' ἔκθεσή του τῆς 31 Ἰουλίου 1905. Εἰς τὴν βορειοτέραν τῆς Ζίχνης ἐπαρ-

χίαν, δηλαδὴ τὸν Καζᾶ Νευροκοπίου, οἱ Βούλγαροι εἶχαν ἐπικρατήσει διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου. Τὸ Ζύρνοβο, τὸ σημερινὸ δηλαδὴ Κάτω Νευροκόπι, τὸ Τσερέσοβο, τὸ Τερλίσιο καὶ ἐλάχιστα ἄλλα χωριὰ ἦσαν οἱ μόνες νησίδες τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ βία, οἱ δολοφονίες καὶ τὰ ποικίλα βασανιστήρια τοῦ πληθυσμοῦ συνετέλεσαν στὸ νὰ σβυσθῇ σχεδὸν ἡ Ἑλληνικὴ φωνή. Καὶ οἱ Βούλγαροι μεθυσμένοι ἀπὸ τὴν ἐπιτυχία τους αὐτὴ ἔστρεψαν μὲ τὴν ἴδια ἐπιμονὴ τὴν δραστηριότητά τους πρὸς τὸν Καζᾶ Ζίχνης. Τὸ Ζύρνοβο εἶχε ἀλλεπάλληλα πλήγματα, ἀλλ' ἀντιστεκόταν. Ἐστράφηκαν λοιπὸν στὸ Ἐγρὶ - Δερέ. Τὰ ὅσα ὁ Χρυσόστομος ἀφηγεῖται διὰ τὶς κατὰ τοῦ Ἐγρὶ - Δερὲ ἀπόπειρες πρὸς ἐκβουλγαρισμόν του νομίζω ὅτι δίδουν πλήρως τὴ φρικιαστικὴ εἰκόνα τῆς καταστάσεως καὶ τῶν μεθόδων ποὺ χρησιμοποίησαν οἱ Βούλγαροι σ' ὅλη τὴν περίοδο τοῦ ἀγῶνος.

Ἀφοῦ διεκτραγωδεῖ τὰ δεινὰ ποὺ ὑπομένουν οἱ Ἕλληνες τῆς ἐπαρχίας του, λέγει σχετικὰ μὲ τὰ συμβαίνοντα στὸ Ἐγρὶ - Δερὲ καὶ τὴν διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου ἐξόντωση τῆς οἰκογενείας τοῦ προύχοντα Κομβόκη : «Παναγιώτατε, μόλις ταύτην τὴν στιγμὴν ἐπανέκαμψα ἐκ τοῦ μέσου τῶν καπνιζόντων ἐρειπίων οἰκιῶν καὶ πτωμάτων ἐν τῷ στερρῶς ἐχομένῳ τῶν πατρίων καὶ προοδευτικωτάτων χωρίῳ τῆς ἐμῆς Ἐπαρχίας ἐν τῷ Καζᾷ Ζίχνης. Τὸ χωρίον τοῦτο [δηλαδὴ τὸ Ἐγρὶ - Δερέ], ἀριθμοῦν περὶ τὰς 200 οἰκογενείας, ἁπάσας ὀρθοδόξους, λαλούσας ἁπάσας ἄνευ ἐξαιρέσεως καὶ τὴν Ἑλληνικήν, ἐκτὸς τῆς πάλαι ποτὲ ἐν ἀκμῇ καὶ χρήσει βουλγαρικῆς γλώσσης, ἦτο κάρφος εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν βουλγαριστῶν διὰ τὴν σχολικὴν πρόοδον καὶ ἀκμήν του καὶ διὰ τὴν ἐκεῖθεν ἀσκουμένην ἐπὶ τὰ πλησιόχωρα χωρία ἐπιρροήν. Ἰδιαίτατα δὲ δοκὸς εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν κακοποιῶν ἦτο τὸ μέγα ἔνδοξον ὄνομα καὶ πρᾶγμα τῆς οἰκογενείας Κομβόκη...».

Τὸν ἀρχηγὸ τῆς μεγάλης καὶ πατριαρχικῆς οἰκογενείας Κομβόκη, γιὰ τὴν ὁποία κάμνει λόγο ὁ ἀείμνηστος Χρυσόστομος, πρὸ 25ετίας, μόλις δηλαδὴ ἐδημιουργήθη τὸ σχίσμα, οἱ βουλγαρίζοντες σχισματικοὶ τὸν ἔπιασαν καὶ ἀφοῦ τὸν περιέλουσαν μὲ πετρέλαιο τὸν ἄναψαν σὰν λαμπάδα καὶ τὸν ἐθανάτωσαν, γιατὶ δὲν ἐννοοῦσε νὰ δεχθῇ καὶ αὐτὸς τὸ σχίσμα.

Ἀλλ' ἐπειδή, ὅπως λέγει ὁ Χρυσόστομος στὴν παραπάνω ἔκθεσή του, «ὁ γεννήσας υἱὸν οὐκ ἀπέθανε», ἐπέζησε μέσα στὴ ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα τῶν δύο παιδιῶν του, τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Προκόπη, οἱ ὁποῖοι πλήρως τὸν ἀπεκατέστησαν καὶ στάθηκαν οἱ στυλοβάτες τῆς Κοινότητος. Ἀπὸ ἐτῶν καὶ αὐτοὶ ἀπετέλεσαν τὸ στόχον τοῦ Κομιτάτου, ἕως ὅτου τὴ νύκτα τῆς 30 πρὸς τὴν 31 Ἰουλίου τοῦ 1905 πολυάριθμη συμμορία μὲ ἀρχηγοὺς τὸν Ἰβὰν Γεωργίου, ἄλλοτε βουλγαροδιδάσκαλο στὴ Σκρίτζοβα (Σκοπιά), καὶ τὸν Γεώργιο Μύρτσα, ἐντελῶς ξαφνικὰ μπῆκε στὸ χωριὸ καὶ πολιόρκησε τὸ σπίτι τοῦ μεγαλύτερου ἀδελφοῦ, τοῦ Βασιλείου Κομβόκη.

Κατὰ δυστυχία τὰ τρία παιδιὰ τοῦ Βασίλη Κομβόκη ἔλειπαν ἐκείνη τὴ

νύκτα ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ ὁ γέρος Κομβόκης, ἡλικίας 65 ἐτῶν, μὲ τὴ γυναίκα του καὶ τὰ ἐγγόνια τους, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ μεγαλύτερο ἦταν μόλις 10 χρονῶν, ἀντιμετώπισαν μόνοι καὶ ἀβοήθητοι τὴ βουλγαρικὴ ἀγριότητα. Τότε ἄρχισε ἕνας ἀγώνας ἄνισος, μεταξὺ ἑνὸς γέροντος ἀποστράτου τῆς ζωῆς καὶ τῶν αἱμοβόρων ληστῶν. Κατὰ τὶς πληροφορίες ποὺ ἔδωκε τότε ὁ Στρατιωτικὸς Διοικητής, οἱ συμμορίτες ποὺ εἰσώρμησαν καὶ περικύκλωσαν τὸ σπίτι τῶν Κομβόκηδων ἦσαν 80 αἱμοχαρεῖς κομιτατζῆδες στρατολογημένοι ἀπὸ τὰ γύρω βουλγαρίζοντα χωριὰ καὶ κυρίως ἀπὸ τὸ χωριὸ Δρυμίτσοβα.

Στὸν ἄνισο αὐτὸν ἀγώνα ἔπεσαν ἀπὸ τὶς σφαῖρες τῶν δολοφόνων ὁ γέρος Βασίλειος Κομβόκης, ἡ γυναίκα του Ἀναστασία καὶ ἡ γυναίκα τοῦ ἐκ τῶν υἱῶν του Εὐαγγέλου, ἐτῶν 30. Καὶ γιὰ νὰ μὴ διασωθῆ κανένας ἀπὸ τοὺς εὑρισκομένους μέσα στὸ σπίτι, οἱ ἀπαίσιοι κακοῦργοι ἔρριψαν δυναμίτιδα καὶ πυρπόλησαν τὸ σπίτι ἀπὸ τὶς τέσσερις μεριὲς καὶ ἔγινε σὲ λίγο στάχτη. Ἀπὸ τὴν καταστροφὴ μόλις κατώρθωσαν νὰ γλυτώσουν οἱ δύο ἄλλες νύμφες τοῦ Βασιλείου Κομβόκη μαζὶ μὲ τὰ παιδιά, ξεφεύγοντας ἀπὸ μιὰν ἀπόκρυφη ἔξοδο τοῦ σπιτιοῦ.

Ὕστερα ἀπὸ τὴ δολοφονία καὶ τὴν καταστροφὴ τοῦ Βασιλείου Κομβόκη οἱ κομιτατζῆδες κατευθύνθηκαν στὸ σπίτι τοῦ νεώτερου ἀδελφοῦ, τοῦ Προκοπίου Κομβόκη, ποὺ ἦταν στὴν ἄλλη συνοικία τοῦ χωριοῦ, ἀλλὰ ἀκριβῶς στὴ μέση. Ἐπειδὴ ἡ βόμβα δυναμίτιδος δὲν ἐξερράγη, ἄλειψαν τοὺς τοίχους τοῦ σπιτιοῦ μὲ εὔφλεκτες ὕλες ἰδικῆς τους σατανικῆς ἐφευρέσεως, τὸ περιέχυσαν μὲ πετρέλαιο καὶ ἀφοῦ τὸ περιέζωσαν μὲ χόρτο ξερὸ ἔβαλαν φωτιά. Ἔτσι καὶ τὸ ἀρχοντικὸ τοῦτο σπίτι τοῦ Προκόπη Κομβόκη μεταβλήθηκε ὕστερα ἀπὸ λίγο σὲ ἐρείπια καπνίζοντα καὶ στάχτη.

Κατὰ τύχη ὁ Προκόπης καὶ ὁ γιός του ὁ Περικλῆς, γενναιότατοι ἄνδρες καὶ οἱ δύο, δὲν βρέθηκαν στὸ σπίτι, ἐπειδὴ διανυκτέρευσαν στὰ χωράφια ἐξ αἰτίας τῶν γεωργικῶν τους ἀσχολιῶν. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ἄλλωστε ἀπουσίαζαν ἀπὸ τὸ σπίτι τους καὶ τὰ τρία παιδιὰ τοῦ Βασιλείου Κομβόκη.

Ἀπὸ τοὺς οἰκείους τοῦ Προκόπη Κομβόκη, οἱ κομιτατζῆδες ἐπλήγωσαν στὴν κοιλιὰ μόνο τὴν θυγατέρα του. Σκότωσαν ὅμως ἕνα γειτονόπουλο, ἀγόρι 16 ἐτῶν, γιατὶ ἄρχισε νὰ φωνάζη ὅτι καίεται τὸ σπίτι τοῦ Κομβόκη.

Καὶ ὁ τουρκικὸς στρατός; Τί ἔκαμνε ὁ τουρκικὸς στρατὸς καὶ ἡ περίφημη τουρκικὴ χωροφυλακή; Εἰδοποιηθέντες ἀπὸ τὴν ἀναλαμπὴ τῶν καιομένων σπιτιῶν, τοὺς κρότους τῶν βομβῶν καὶ τὶς φωνὲς τῶν καιομένων, ἔφθασαν κάποτε οἱ Τοῦρκοι, ἀλλὰ οἱ συμμορῖτες εἶχαν φύγει ὡς συνήθως ἀνενόχλητοι, χωρὶς νὰ τοὺς καταδιώξη κανείς.

Ὁ Μητροπολίτης Χρυσόστομος εἰδοποιηθεὶς ἔσπευσε τότε ἐπὶ τόπου καὶ ἔπραξε τὸ καθῆκον του καὶ ἀπέναντι τῶν θυμάτων καὶ ἀπέναντι τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων, ποὺ εἶχαν ἀνάγκη ἐνθαρρύνσεως. Τὰ γεγονότα ὅμως τοῦ Ἐγρί-Δερὲ δὲν ἦσαν οὔτε ἡ ἀρχὴ οὔτε τὸ τέλος τῶν δεινῶν τῆς ἐπαρχίας.

Εἶναι καὶ αὐτὰ ἕνα ἐπεισόδιο μέσα στὴν ἁλυσίδα τῶν ταλαιπωριῶν τῶν ἑλληνικῶν χωριῶν, τὰ ὁποῖα τὸ ἕνα μετὰ τὸ ἄλλο ἐδοκίμαζαν τὴ βουλγαρικὴ ἀγριότητα. Ἡ Γκόρνιτσα, ἡ Γράτσιανη, ἡ Κλεπούσνα, ἡ Ἀναστασιά, ὁ Σφελινός, ἡ Ἀλιστράτη καὶ τὰ ἄλλα χωριὰ τῆς ἐπαρχίας ἦσαν οἱ διαρκεῖς ἀντικειμενικοὶ σκοποὶ τῶν βουλγάρων κομιτατζήδων. Ἀλλὰ τὰ βάσανα τοῦ Ἐγρὶ-Δερὲ καὶ τῆς οἰκογενείας Κομβόκη δὲν τελείωσαν. Γιατὶ οἱ Βούλγαροι γνώριζαν ὅτι μόνον ἐξοντώνοντας τοὺς προύχοντες ἐκείνους τῶν χωριῶν ποὺ ἀντιστέκονταν στὰ σχέδιά τους, καθὼς καὶ τοὺς δασκάλους καὶ τοὺς ἱερεῖς, θὰ μποροῦσαν ἔπειτα εὔκολα νὰ τὰ ὑποτάξουν.

Παράδειγμα καὶ πάλι τὸ Ἐγρὶ-Δερέ. Ἐφ' ὅσον ὑπῆρχε ὁ στύλος τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁ Προκόπης Κομβόκης, ἡ ἀντίσταση τοῦ πληθυσμοῦ ἦταν δυνατή. Γι' αὐτὸ μὲ κάθε τρόπο θέλησαν νὰ τὸν ἐξουδετερώσουν. Ἀφοῦ δὲν μπόρεσαν νὰ τὸν δολοφονήσουν ἢ νὰ τὸν κάψουν ζωντανὸ τὴ νύκτα ἐκείνη τῆς 30 Ἰουλίου τοῦ 1905, μὲ δολοπλοκίες, ψευδομαρτυρίες καὶ ραδιουργίες στὶς τουρκικὲς ἀρχὲς κατώρθωσαν νὰ τὸν ρίξουν στὶς φυλακὲς μαζὶ μὲ τὸ γιό του. Μόλις ὅμως βγῆκε ἀπ' τὶς φυλακὲς τῆς Θεσσαλονίκης, οἱ Βούλγαροι δὲν μποροῦσαν νὰ ἡσυχάσουν.

Στὶς 10 Ἀπριλίου μέρα-μεσημέρι βουλγαρικὴ συμμορία μπῆκε στὸ χωριὸ καὶ μὲ ἀπίστευτο θράσος πολιόρκησε τὸ ἑλληνικὸ καφενεῖο, ὅπου ἐκείνη τὴν στιγμὴ βρισκόταν καὶ ὁ Κομβόκης. Οἱ κομιτατζῆδες μαζὶ μὲ τοὺς συμπράττοντες σχισματικοὺς χωρικοὺς ἦσαν 30. Πρῶτος στόχος τους φυσικὰ ὁ Προκόπης Κομβόκης, ἕβδομο θῦμα τῆς αὐτῆς οἰκογένειας. Ἀπὸ τοὺς πυροβολισμοὺς ποὺ ἀντηλλάγησαν εἰδοποιήθηκε τὸ τουρκικὸ ἀπόσπασμα, στὴ συμπλοκὴ δὲ ποὺ ἀκολούθησε σκοτώθηκαν δύο κομιτατζῆδες καὶ τρεῖς τοῦρκοι στρατιῶτες.

Ὁ φόνος αὐτὸς τοῦ Προκόπη Κομβόκη ἦταν ἡ χαριστικὴ βολὴ κατὰ τοῦ ἀτυχοῦς Ἐγρὶ-Δερέ, γιατὶ ἀπὸ τὸ Δεκέμβριο ἀκόμα τοῦ 1906 καὶ ταυτόχρονα μὲ τὰ γνωστὰ γεγονότα τῆς Κλεπούσνας, ἄλλη συμμορία βουλγάρων κομιτατζήδων μπῆκε στὸ χωριὸ καὶ ἐξεβίασε τοὺς κατοίκους νὰ ὑπογράψουν ἀναφορὰ στὸ Γενικὸ Διοικητὴ Χιλμῆ Πασᾶ, ὅτι προσχωροῦν στὴν Ἐξαρχία καὶ ἐγκαταλείπουν τὸ Πατριαρχεῖο. Ὕστερα κατέλαβαν τὴν ἐκκλησία, ἔδιωξαν τὸν ἱερέα καὶ τὸ δάσκαλο καὶ ἀφοῦ ἐγκατέστησαν σχισματικὸ ἱερέα λειτούργησαν βουλγαριστί. Τὴν ἴδια ἐποχὴ στὸ ἄλλο γειτονικὸ χωριό, τὴν Καρλίκοβα, οἱ σχισματικοὶ πανηγύρισαν, γιατὶ εἶχε ἀθωωθῆ ὁ παπᾶς τους ἀπὸ τὰ τουρκικὰ δικαστήρια γιὰ ἀντιθρησκευτικὲς κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐνέργειες, καὶ ἀφοῦ συναθροίσθηκαν σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων.

Στὸ μεταξὺ ὁ Ράχοβα καὶ ὁ Σφελινὸς εἶχαν δοκιμασθῆ πολὺ ἀπὸ τὶς συνεχεῖς ἐπιθέσεις τῶν κομιτατζήδων. Ἡ Ἀναστασιὰ μέχρι τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1907 ἔμεινε σχεδὸν ἀνενόχλητη. Ἀλλ' οἱ Βούλγαροι δὲν τὴν λησμόνησαν.

Ἐπωφελούμενοι ἀπὸ τὸ γεγονὸς τῆς ἀπουσίας τοῦ Ἕλληνα ἱερέα ποὺ βρισκόταν στὶς φυλακὲς ἀπὸ τὸν καιρὸ τῶν συμπλοκῶν τῆς Δοβίστας καὶ τῶν Σερρῶν, μπαίνουν στὸ χωριό, πολιορκοῦν τὸ σπίτι τοῦ προεστοῦ Θεοδώρου Κώστα καὶ συντρίβουν τὸ κρανίο του μὲ χειροβομβίδα. Σκοτώνουν δύο γυναῖκες, μητέρα καὶ κόρη, καὶ τραυματίζουν σοβαρὰ τὸ ἑξάχρονο παιδί της. Σκοτώνουν ἕνα ἄλλο κοριτσάκι ὀκτὼ χρονῶν καὶ ἕνα παράλυτο παιδί. Καὶ ἀφοῦ περιέλουσαν μὲ πετρέλαιο καίουν δύο σπίτια, ἀνατινάσσουν τρία ἄλλα Ἑλλήνων καὶ ἔφυγαν ἀνενόχλητοι.

«Τὸ μαρτυρολόγιο τῶν ὁμογενῶν ἐξακολουθεῖ», γράφει ὁ Πρόξενος Σακτούρης σὲ ἔκθεσή του πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν. «Οἱ Βούλγαροι ἀνενόχλητοι συνεχίζουν τὸ "ἐκπολιτιστικὸν" ἔργον των καὶ δὲν θὰ παύσουν αὐτό, ἐφ' ὅσον ὑπάρχουσιν ὁμογενεῖς ἐμμένοντες πιστοὶ εἰς τὴν πίστιν τῶν πατέρων των καὶ ἐφ' ὅσον ἀπροστάτευτοι καὶ καταδιωκόμενοι πανταχόθεν στεροῦνται τοῦ δικαιώματος τῆς ἀμύνης...».

«Δυστυχῶς ὅμως ἡ ἡμετέρα ὀργάνωσις—γράφει καὶ πάλιν ὁ Πρόξενος—εὑρίσκεται ἀκόμη ἐν τῇ γεννήσει της, συγκρινομένη μάλιστα πρὸς τὴν ἀπὸ τοσούτων ἐτῶν ὀργανωθεῖσαν καὶ θαυμασίως λειτουργοῦσαν βουλγαρικὴν δρᾶσιν, καὶ ἑπομένως ἀδυνατεῖ νὰ ἀντεκδικῆται ἐντὸς 24 ἢ 48 ὡρῶν. Εὐνόητον δὲ ὅτι ὅταν παρέλθουν ἡμέραι καὶ ἑβδομάδες καὶ πολλάκις μῆνες, τότε τὸ ἔγκλημα τῶν Βουλγάρων ἔχει σχεδὸν λησμονηθῆ ἢ ἐπιτηδείως παρὰ τοῦ τύπου παραμορφωθῆ, ἡ δὲ βραδεῖα οὕτως ἀντεκδίκησις χαρακτηρίζεται ἐπιτηδείως ὡς ἐπίθεσις».

Ἀλλὰ θέλετε πάλι νὰ λάβετε ἄμεση ἀντίληψη σὲ ποιὰ κατάσταση βρισκόταν ἡ ἄμυνά μας στὶς ἀρχὲς τοῦ 1907, ὅταν οἱ βουλγαρικὲς συμμορίες κατὰ ἑκατοντάδες περιέτρεχαν τὴν ὕπαιθρον καὶ τὴν κατέστρεφαν διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου;

Ἀκοῦστε πάλιν τὸν Πρόξενο Σακτούρη, τὴν θαυμασία αὐτὴν ἱστορική πηγή, χωρὶς τὴν ὁποία τὰ γεγονότα θὰ εἶχαν ἤδη τελείως λησμονηθῆ:

«...Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐν βραχεῖ σχετικῶς χρόνῳ πολλὰ ἐπετελέσθησαν καὶ σπουδαιότατον βῆμα δέον νὰ θεωρηθῇ ἡ σύστασις τεσσάρων ὁμάδων, κατὰ τὰ 4 1/5 ἐξ ἐγχωρίων ἀποτελουμένων, καὶ ἔτι σημαντικώτερον, ἡ διατήρησις τῶν ὁμάδων τούτων ἐπὶ ἐδάφους πλεῖστα ὅσα μειονεκτήματα παρουσιάζοντος δι' ἡμᾶς.

Πρὸ ἑνὸς ἔτους ἀκόμη ἐθεωρεῖτο δυσχερεστάτη ἂν μὴ ἀδύνατος ἡ διατήρησις σωμάτων Ἑλληνικῶν, οὐ μόνον λόγῳ τοῦ ἐδάφους ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ἀπρόθυμον τῶν κατοίκων, σήμερον δὲ πλεῖστα τῶν χωρίων παρακαλοῦσι νὰ τοῖς σταλῇ σῶμα ἐν ᾧ διαβλέπουσι τὴν ἀσφάλειάν των».

Τὰ τέσσαρα ἀνταρτικὰ σώματα τὰ ὁποῖα ὑπονοεῖ ὁ Σακτούρης ἦσαν: 1) Τοῦ Καπετὰν Στέργιου Βλάχμπεη ἀπὸ τὴν Κάτω Τζουμαγιά, τὴν σημερινὴ Ἡράκλεια, ποὺ δροῦσε στὸν κάμπο τῶν Σερρῶν καὶ τὸ Μπέλες. 2) Τοῦ

Καπετὰν Γιαγκλῆ, γύρω ἀπὸ τὴ Νιγρίταν καὶ τὸν Σωχό. 3) Τοῦ Καπετὰν Ἀνδρούτσου, δηλ. τοῦ ἐκ Λιβαδοχωρίου Παπᾶ Πασχάλη, καὶ 4) τοῦ Καπετὰν Ζέρβα, δηλ. τοῦ Καπετὰν Δούκα ἐκ Σερρῶν, ποὺ μὲ ἕδρα του τὴ Ζηλιάχοβα δροῦσε μὲ τὰ παλληκάρια του σ' ὅλη τὴν ἐπαρχία τῆς Ζίχνης μέχρι τὸ Παγγαῖο.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ τέσσαρα αὐτὰ βασικὰ σώματα ποὺ ὑπῆρχαν στὴν ἀρχὴ τοῦ 1907, προγενέστερα μὲν ἦταν τοῦ ὁπλαρχηγοῦ Θανάση Χατζηπανταζῆ, ποὺ τὸν διεδέχθη ὕστερα ἀπ' τὸν θάνατό του ὁ Βλάχμπεης, ἀργότερα δὲ καὶ τὰ σώματα τοῦ Καπετὰν Μητρούση, τοῦ Καπετὰν Στρατῆ καὶ τοῦ Ἀνδρέα Μακούλη τοῦ Στενιμαχίτη, ποὺ δροῦσε μεταξὺ Ζίχνης καὶ Πενταπόλεως.

Ἐπειδὴ ἡ περιοχὴ δικαιοδοσίας τοῦ Καπετὰν Δούκα ἦταν πάρα πολὺ μεγάλη, τὸ πολυμελὲς σῶμα του μοιράσθηκε σὲ τρία ἀνταρτικὰ σώματα. Καὶ ὁ μὲν Δ ο ύ κ α ς, μὲ ὑπαρχηγὸν τὸν ἐκ Γκορνίτσης Ἰωάννη Μάρτζιο, μὲ κέντρο τὴ Νέα Ζίχνη, εἶχε τὴ γενικὴ ἐποπτεία τῆς περιοχῆς, ὁ ἐκ Ροδολείβους ὁπλαρχηγὸς Β α σ ί λ η ς Τ ζ ο υ λ β α τ ζ ῆ ς μὲ 5 ὁπλίτες εἶχε τὴν περιοχὴ τῶν χωριῶν τοῦ κάμπου καὶ τοῦ Γαζώρου, τέλος δὲ ὁ Σερραῖος Θ ε ό δ ω ρ ο ς Μ π ο υ λ α σ ί κ η ς μὲ τὴν ἐκ 5 ὁπλιτῶν ἐπίσης ὁμάδα του ἤλεγχε τὴν περιφέρειαν τοῦ Παγγαίου.

Μὲ τὴν καινούργια αὐτὴ ὀργάνωση καλύφθηκε ἀπόλυτα ὁ ἔλεγχος ὁλοκλήρου τοῦ Καζᾶ καὶ τὰ ἀποτελέσματα δὲν ἄργησαν νὰ φανοῦν. Γιατὶ ἄρχισε πλέον ἡ ἄμυνα τῶν Ἑλλήνων ἔντονη καὶ ἡ ἀντεκδίκηση ποὺ ἐκλιπαροῦσαν τὰ προσβαλλόμενα χωριὰ ἐρχόταν σὰν μοναδικὸ φάρμακο γιὰ τὴν ἀναχαίτιση τῆς βουλγαρικῆς θηριωδίας.

Οἱ τουρκικὲς ἀρχές, ποὺ ἕως τότε ἀδιαφοροῦσαν ἢ μᾶλλον βοηθοῦσαν τοὺς Βουλγάρους στὶς ἐπιθέσεις τους κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐξασφάλιζαν σ' αὐτοὺς τὸ ἀκαταδίκαστο, ἄρχισαν νὰ δυσφοροῦν, νὰ διαμαρτύρωνται καὶ νὰ προβαίνουν σὲ παραστάσεις στὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση. Ἀλλὰ σταθερὴ καὶ θαρραλαία διδόταν ἡ ἀπάντηση ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀμύνονται κατὰ τῶν βουλγαρικῶν ὀργίων, καὶ ἐφόσον ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνηση δὲν τοὺς ἐξασφαλίζει τὴν ἡσυχία καὶ τὴ ζωή τους εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ φροντίζουν μόνοι τους γι' αὐτά.

Ἔτσι, ἐνῶ τὸ τέλος τοῦ 1906 στὴν περιφέρεια τῆς Ζίχνας ἐπισφραγίσθηκε μὲ τὶς αἱματηρὲς ἐπιθέσεις τῶν Βουλάρων ἐναντίον τῆς Κλεπούσνας, τοῦ Ἐγρὶ - Δερέ, τοῦ Ζιρνόβου καὶ τῆς Γκόρνιτσας, τὸ 1907 ἄρχισε μὲ τὴν ἐκ μέρους τῶν ἑλληνικῶν ἀνταρτικῶν ὁμάδων ἀντεπίθεση.

Καὶ ἦταν καιρός. Θέλετε ν' ἀκούσετε τώρα πόσα ἦσαν τ' ἀνθρώπινα θύματα τῆς βουλγαρικῆς θηριωδίας ἕως τὸ τέλος τοῦ 1906, στὴν περιφέρεια τῆς Μητροπόλεως Ζιχνῶν ; Ἰδού :

1) Ἀθανάσιος Μ. Κιουσῆς καὶ 2) Κωνσταντῖνος Κιουσῆς, προύχοντες τοῦ Ἐγρὶ-Δερὲ καὶ 3) Νικόλαος Τσαρουχᾶς, ἔμπορος, ἐπίσης ἀπὸ τὸ Ἐγρὶ

Τ.Ε.Ι. ΣΕΡΡΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Δερέ. Καὶ οἱ τρεῖς ἐσφάγησαν κοντὰ στὴ Γράτσιανη (Ἁγιοχώρι) γυρίζοντας στὸ χωριό τους στὶς 17 Ἰανουαρίου 1906. 4) Μαρία Ἀντωνίου, ἀπὸ τὴν Κλεπούσνα· ἐσφάγη στὶς 26 Ἰανουαρίου 1906 κονὰ στὸ χωριό της. 5) Νικόλαος Θ. Μπόλτσας, ἀπὸ τὸν Σφελινό, γεωργός· ἐδολοφονήθη ἐρχόμενος στὶς Σέρρες. 6) Παπαϊωάννου Οἰκονόμου, ἐφημέριος τῆς Γκόρνιτσας· ἐδολοφονήθη μέσα στὸ χωριό του στὶς 6 Ἰουλίου 1906. 7) Παπαγιαννιὸς ἀπὸ τὴν Γράτσιανη, ἐφημέριος καὶ αὐτός· ἐδολοφονήθη στὶς 3 Αὐγούστου. 8) Στογιάννης Ἀγγέλου, ἀπὸ τὴν Καρλίκοβα, προύχοντας· ἐσφάγη στὰ χωράφια του στὶς 21 Αὐγούστου. 9) Θεόδωρος Θωμᾶς, γεωργὸς ἀπὸ τὸ χωριὸ Νούσκα (Δαφνούδι). 10) Ἀντώνιος Ἀργυρίου, ἐπίσης ἀπὸ τὴ Νούσκα· καὶ οἱ δύο αὐτοὶ ἐδολοφονήθησαν στὰ χωράφια στὶς 25 Αὐγούστου. 11) Γεώργιος Βαλσαμίδης, παντοπώλης ἀπὸ τὸν Βώλακα· ἐξαφανίστηκε μέσα στὸ Ἐγρὶ Δερέ. 12) Κυριάκος Νουλμέρης καὶ Βάλτσης Ψάλτης, ὁ ἕνας παντοπώλης καὶ ὁ ἄλλος γεωργός, καὶ ὁ ἀγροφύλαξ Δημήτριος Χρήστου, καὶ οἱ τρεῖς ἀπὸ τὴν Καρλίκοβα· ἐδολοφονήθησαν κοντὰ στὴ Δράκοβα γυρνώντας στὸ χωριό τους· τὰ πτώματά τους βρέθηκαν ριγμένα στὴ χαράδρα. 13) Στογιάννης Μποζίκης καὶ ἡ γυναίκα του Αἰκατερίνη Μποζίκη, Ἄγγελος Μίντσιος, Μαρία Μίντσιου, Γεώργιος Ν. Μίντσιος, Κωνσταντῖνος Μίντσιος καὶ ἡ πρεσβυτέρα Φωτεινὴ Παπαβαγγέλη· ὅλοι προύχοντες τῆς Κλεπούσνας· σκοτώθηκαν στὴν ἐναντίον τῆς Κλεπούσνας ἐπίθεση τῆς 13 Δεκεμβρίου. 14) Ἄγγελος Ρούντσιος, Δημ. Ρούντσιος, Αἰκατερίνη Ρούντσιου, Πέτρος Δ. Ρούντσιος, Δ. Ι. Πεπόνης, Μπισίρω Πεπόνη, Νικ. Παναγῆς, Δημήτριος Ἰωάννου, ὅλοι ἀπὸ τὸ Ζύρνοβο (Κάτω Νευροκόπι), προύχοντες· ὅλοι ἐφονεύθησαν κατὰ τὴν ἐπίθεση τῶν Βουλγάρων στὶς 24 Δεκεμβρίου 1906, ὁπότε ἐκάησαν καὶ τρία σπίτια.

Αὐτὰ εἶναι τὰ θύματα τῆς στενῆς Μητροπολιτικῆς περιφερείας καὶ τοῦ Καζᾶ Ζίχνης. Εὔκολο εἶναι νὰ φανταστῇ κανεὶς τί γινόταν στὶς ἄλλες περιφέρειες.

Ἂς ξαναγυρίσουμε ὅμως στὴν ἀντεπίθεση τῶν ἀνταρτικῶν μας σωμάτων.

Πρῶτος στόχος ἡ Γράτσιανη, ποὺ εἶχε μεταβληθῆ σὲ φωλιὰ κομιτατζήδων καὶ ὁρμητήριο γιὰ τὴν κατὰ τῆς Ἀλιστράτης καὶ τῶν ἄλλων χωριῶν ἐπίθεσή τους.

Ὁ γενικὸς ἀρχηγὸς τῆς Ζίχνης, ὁ Καπετὰν Δούκας ἢ Ζέρβας, πληροφορηθεὶς ὅτι μέσα στὴ Γράτσιανη κρύβεται ἡ συμμορία τοῦ διαβοήτου Βοεβόδα Πανίτσα, μπαίνει μὲ τὰ παλληκάρια του τὴ νύκτα τῆς 12ης Ἰανουαρίου στὸ χωριὸ καὶ περικυκλώνει τὸ σπίτι τοῦ σχισματικοῦ Χρήστου Μπούζια ὅπου κρυβόταν ἡ ἑπταμελὴς συμμορία τοῦ Πανίτσα. Οἱ κομιτατζῆδες, ὅταν ἀντελήφθησαν ὅτι ἐπολιορκήθηκαν, ἄρχισαν σφοδρὸ πῦρ ἐναντίον τῶν δικῶν μας ἀνταρτῶν. Ἡ ἐπίθεση κράτησε μιὰ ὥρα. Ἀντηλλάγησαν πολλοὶ

Ὁ Καπετὰν Δούκας μὲ τοὺς ἐπιτελεῖς καὶ ὁμαδάρχες του Βασίλειον Τζουβαλτζῆν, Θεόδωρον Μπουλασίκην καὶ Ἰωάννην Μάρτζιον.

Ὁ Καπετὰν Δούκας ἢ Ζέρβας μὲ ὁλόκληρη τὴν ἀνταρτική του ὁμάδα.

πυροβολισμοί. Πέντε βούλγαροι κομιτατζῆδες ἐξοντώθηκαν, δυὸ σπίτια καὶ ἕνας φοῦρνος κάηκαν καὶ μόνον δύο κομιτατζῆδες κατώρθωσαν νὰ διασωθοῦν, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ ἕνας, ὁ Πανίτσας, ἐγκαταλείψας τοὺς συντρόφους του, βαρειὰ τραυματισμένος.

Ἡ ἐπίθεση ἐναντίον τῆς Γράτσιανης τοῦ ὑπὸ τὸν Καπετὰν Δούκα ἀνταρτικοῦ σώματος ἦταν ἐπιτυχὴς ἀπὸ κάθε ἄποψη.

Πρῶτα, γιατὶ ἀπ' τὴ μιὰ μεριὰ ἐξοντώθηκε μιὰ ἀπὸ τὶς σοβαρώτερες καὶ φοβερώτερες βουλγαρικὲς συμμορίες ποὺ δροῦσαν στὴν περιφέρεια τῆς Ζίχνης. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ σοβαρὸ τραυματισμὸ τοῦ αἱμοχαροῦς Πανίτσα, δύο ἄλλα μέλη ἀπὸ τοὺς φονευθέντες κομιτατζῆδες ἦταν οἱ κυριώτεροι πρωτεργάτες τῶν ἐπιθέσεων ποὺ ἔγιναν ἐναντίον τῆς Κλεπούσνας, τοῦ Ἐγρὶ-Δερὲ καὶ τῆς Γκόρνιτσας.

Τὸ ἕνα μάλιστα ἀπὸ τὰ πτώματα ἀναγνωρίσθηκε ὅτι ἀνῆκε στὸ Γεώργιο Πουλίνη, ποὺ στάθηκε ὁ πρωταγωνιστὴς τῆς δολοφονίας καὶ ἀπανθρακώσεως μέσα στὸ σπίτι τους κατὰ τὸ 1905 στὸ Ἐγρὶ-Δερὲ ὁλόκληρης τῆς οἰκογενείας Κομπόκη. Τὸ δὲ ἄλλο πτῶμα ἦταν τοῦ ἐξ Ἀλιστράτης Ἀναστάση Κριτσέλλη, ποὺ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1905 ἔκαψε δυὸ σπίτια στὴ Γκόρνιτσα καὶ σκότωσε τὸν Ἕλληνα ἱερέα, πρόσφατα δὲ ἦταν ἀπὸ τοὺς πρωταγωνιστὲς τοῦ κατὰ τῆς Κλεπούσνας ἐγκληματικοῦ ὀργίου.

Δεύτερο εὐτυχὲς ἀποτέλεσμα στάθηκε ἡ ἀναπτέρωση τοῦ φρονήματος τῶν κατοίκων. Βλέποντας τὶς χωρὶς ἀνταπόδοση ἀλλεπάλληλες ἐπιθέσεις τῶν Βουλγάρων, εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἀπαγοητεύωνται καὶ νὰ πιστεύουν πὼς εἶχαν ἐγκαταλειφθῆ στὸ ἔλεός τους. Μετὰ τὴν ἐπιτυχῆ ὅμως ἀνταπόδοση τῆς Γράτσιανης ἀνεθάρρυσαν τόσον, ὥστε ὅταν τὴν ἄλλη μέρα τῶν γεγονότων ρωτήθηκαν γιὰ ὅσα συνέβησαν ἀπὸ τὸν Τοῦρκο ἀνακριτὴ καὶ τοὺς Γάλλους ἀξιωματικούς, ἀπάντησαν ὅτι οἱ ἐπιτεθέντες ἦσαν Βούλγαροι γιὰ νὰ τρομοκρατήσουν τοὺς μὴ ὑποκύπτοντες Ἕλληνες, καὶ αὐτοὶ ὅλοι εἶναι Ἕλληνες καὶ Ὀρθόδοξοι τὸ θρήσκευμα καὶ ὅτι τέλος ἀφοῦ ἀπηλλάγησαν ἀπὸ τὴν τρομοκρατικὴ συμμορία ἐπιθυμοῦν νὰ τοὺς σταλοῦν Ἕλληνας ἱερεὺς καὶ δάσκαλος, τοὺς ὁποίους οἱ βουλγαρίζοντες διὰ τῆς βίας εἶχαν ἀποπέμψει. Ἔτσι ἡ Γράτσιανη, ἀφοῦ ἀνέπνευσε ἀπὸ τὴν ἀπειλὴ τῶν τρομοκρατῶν, ἐπανῆλθε ὁριστικὰ στὸν Ἑλληνισμὸ καὶ τὴν Ὀρθοδοξία, μολονότι κατὰ καιροὺς ὑφίστατο ἐνοχλήσεις τῶν κομιτατζήδων. Ἀλλὰ καὶ παντοῦ ἀνὰ τὴ Ζίχνη πνέει ἄνεμος ἀντεκδικήσεως καὶ δραστηριότητος.

«Οἱ ἡμέτεροι οὐ μόνον ἀπηλλάγησαν τοῦ βουλγαρικοῦ τρόμου, ἀλλὰ ἀναθαρρύσαντες τελείως ζητοῦσιν ἐκδίκησιν καὶ μετὰ δυσκολίας συγκρατοῦνται ἐν ἀμύνῃ, ἐκδηλοῦντες πολλαχοῦ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ὦσιν ἐπιθετικοί.

Τὸ φρόνημα ἀνεπτερώθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε πολυπληθεῖς εἰσὶν οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἀκολουθήσουν τὰ σώματα. Ἐκ μόνης τῆς ἐπαρχίας Ζίχνης θὰ ἠδυνάμεθα νὰ στρατολογήσωμεν 200 ἐνθουσιώδεις νέους...». Αὐτα γράφει

Ὁ Γενικὸς Ἀρχηγὸς τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων ὁλοκλήρου τοῦ Νομοῦ Σερρῶν Ἀλέξανδρος, μὲ πολιτικὴν ἐνδυμασίαν εἰς τὸ μέσον ἀνταρτικῆς ὁμάδος.

στὶς 31 Μαρτίου 1907 ὁ Πρόξενος Σακτούρης στὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν ἀπὸ τὰς Σέρρας.

Τὰ εὐχάριστα αὐτὰ ἀποτελέσματα, παρὰ τὴν ζωηρότητα τοῦ ἀγῶνα καὶ τὴν σφοδρότητα τῶν βουλγαρικῶν ἐπιθέσεων, ὀφείλονται βέβαια καὶ στὴ συντελεσθεῖσα στὸ μεταξὺ ἔστω καὶ ἀτελὴ ὀργάνωσή μας, ἀλλὰ ὀφείλονται πρὸ παντὸς καὶ κυρίως στὶς ἱκανότητες καὶ τὸν πατριωτισμὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν σωμάτων τῆς Ζίχνης, τοῦ Καπετὰν Δούκα ἢ Ζέρβα.

Δίκαια λοιπὸν ὁ πρόξενος Σακτούρης ἐκφράζεται γι' αὐτὸν στὴν ἴδια ἀναφορά του πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν, μὲ ἐνθουσιώδεις κρίσεις καὶ ἐπαίνους : «Ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω—γράφει ὁ Σακτούρης— ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη κατὰ μέγα μέρος ὀφείλεται εἰς τὸν Ἀρχηγὸν τοῦ ἀρχικοῦ σώματος Ζίχνης. Εἰς τὸν νέον τοῦτον, ἀνήκοντα εἰς καλὴν οἰκογένειαν τῶν Σερρῶν, ἑνοῦντα δὲ πρὸς τῇ ἀνδρείᾳ, πολιτικὴν περίσκεψιν, εὐφυΐαν, ἁγνότητα ἤθους, ἁγνὴν φιλοπατρίαν καὶ πειθαρχίαν, εἰς τὸν νέον, λέγω, τοῦτον θαυμαζόμενον καὶ λατρευόμενον καθ' ἅπασαν τὴν περιφέρειαν καὶ ἐξυμνούμενον ἤδη εἰς πατριωτικὰ ἄσματα, ὀφείλεται καὶ θὰ ὀφείλεται ἐθνικὴ εὐγνωμοσύνη...».

Καὶ πραγματικὰ μὲ τὴν καταπληκτικὴ δράση τοῦ Καπετὰν Δούκα καὶ τῶν ἄλλων ὑπὸ τὰς διαταγάς του ἀνταρτικῶν ὁμάδων, δηλ. τοῦ Μάρτζιου, τοῦ Μπουλασίκη καὶ τοῦ Τζουβαλτζῆ, ὁλόκληρη ἡ περιφέρεια τοῦ Καζᾶ τῆς Ζίχνης καὶ τοῦ Παγγαίου ἄρχισε νὰ ἀναπνέη, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπαλλαγή της ἀπὸ πολλοὺς τρομεροὺς βουλγάρους κομιτατζῆδες.

Ἡ Καρλίκοβα, ἡ Γκόρνιτσα, τὸ Ἐγρὶ - Δερὲ ξεκαθαρίσθηκαν ἀπὸ τὸ βουλγαρικὸ μίασμα καὶ τὶς φωλιὲς τῶν κομιτατζήδων, στὴν Ἀλιστράτη δέ, ἕνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα κέντρα τῆς Ζίχνης, ματαιώθηκε ὁριστικὰ κάθε προσπάθεια δημιουργίας τοῦ σχίσματος. Οἱ ὀλίγοι ὕποπτοι κατόπιν τῆς τροπῆς τῶν πραγμάτων ἀδράνησαν καὶ ἐξαφανίσθησαν τελείως. Ἡ αὐτὴ κατάσταση παρατηρήθηκε καὶ στὸ Γάζωρο, καὶ στὸ Σφελινό, καὶ στὴν Ἀναστασιά, οἱ κάτοικοι τῶν ὁποίων μὲ ζωηρὸ πλέον ἐνδιαφέρον ἄρχισαν νὰ παίρνουν μέρος στὸν ἀμυντικό μας ἀγῶνα.

Καὶ τώρα ἂς πλησιάσουμε ἀπὸ πιὸ κοντὰ τοὺς ὁπλαρχηγούς.

Ὁ Καπετὰν Δούκας, ὅπως εἴπαμε, ἦταν νέος ἀπὸ ἄριστη ἐμπορευόμενη οἰκογένεια τῶν Σερρῶν. Ἔξυπνος καθὼς ἦταν θὰ εὐδοκιμοῦσε ἀπόλυτα στὸ ἐμπορικό του στάδιο. Ὅμως προτίμησε ν' ἀκολουθήση τὴ φωνὴ τῆς Πατρίδος. Δὲν δίστασε ν' ἀναλάβη τὴν ἐπαυξημένη εὐθύνη τοῦ ἀγῶνα σ' ὁλόκληρη τὴν περιοχὴ τῆς Ζίχνης καὶ τοῦ Παγγαίου, κ' ἔφερε τὴν ἀποστολή του σὲ πέρας μὲ τὰ πιὸ ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα. Πραγματικὰ τ' ὄνομά του ἔγινε θρῦλος καὶ τὰ τραγούδια τῆς ἐποχῆς τὰ πατριωτικὰ ἔφεραν σὰν κατακλεῖδα τὸ ὄνομά του καὶ τοὺς ἄθλους του. Οἱ Βούλγαροι μόνον στὸ ἄκουσμα τοῦ ὀνόματός του τρομοκρατοῦνταν καὶ ἀπέφευγαν νὰ ἐπι-

Ὁ ἐκ Στενιμάχου Καπετὰν Ἀνδρέας Μακούλης πού μὲ τὴν ἀνταρτική του ὁμάδα ἐκάλυπτε τὸν μεταξὺ Σερρῶν καί Ζίχνης χῶρον, ὑπερασπιζόμενος κυρίως τὰ ἀνατολικῶς τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν χωριὰ τῆς Πενταπόλεως (τὰ Δαρνακοχώρια). Τὴν 14 Ἰουλίου 1907, εὑρισκόμενος εἰς τὸ χωρίο Δοβίστα (Ἐμμανουὴλ Παπᾶ), κατόπιν προδοσίας περικυκλώθηκε ἀπὸ μεγάλη δύναμη τουρκικοῦ στρατοῦ, ὅπου ὕστερα ἀπὸ σκληρὴ μάχη ἐφονεύθη μὲ ἄλλους συντρόφους του γενναίως ἀγωνιζόμενος.

τίθενται ἐκεῖ πού νόμιζαν πώς θὰ μποροῦσε νὰ ἐπισημαίνετο. Καὶ ἡ δράση του δὲν σταμάτησε στὸν ἀγώνα κατὰ τῶν κομιτατζήδων. Ὅταν κηρύχθηκε ὁ Συμμαχοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1912 καὶ 1913, ὁ Δούκας ἦταν ἐκεῖνος ποὺ γλύτωσε ἀπὸ τὴ βουλγαρικὴ κατοχὴ τὰ χωριὰ τοῦ Παγγαίου καὶ τὰ παράλια, γιατὶ αὐτὸς ὥς ποὺ νὰ κατέβουν οἱ Βούλγαροι κατέλαβε μὲ τὰ παλληκάρια του ὁλόκληρη τὴν περιοχὴ ἐν ὀνόματι τῆς Ἑλλάδος. Αὐτὸς μὲ τὰ παλληκάρια του ἀπέκρουσε ὅλες τὶς αἰφνιδιαστικὲς ἐπιδρομὲς τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ γιὰ τὴν κατάληψη τῆς περιοχῆς τοῦ Παγγαίου τὸ 1912 καὶ στὴ συνέχεια βοήθησε καὶ πολέμησε μὲ τὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα στὸ 1913 γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν Βουλγάρων ἀπὸ τὸ Τσάγιαζι καὶ τὴν περιοχή. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ Σερραῖοι μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τὸν ἐξέλεξαν τιμητικὰ βουλευτή τους στὶς πρῶτες ἐκλογὲς ποὺ ἔγιναν. Μετὰ ἀποσύρθηκε ἀπὸ τὴν ἐνεργὸ δράση καὶ ἰδιώτευσε τιμώμενος ἀπ' ὅλους. Ἦταν ἀπὸ τοὺς λίγους σεμνοὺς καὶ ἁγνοὺς ἐκείνους ἥρωες, ποὺ δὲν ἔπεσαν στὸ πεδίο τῆς μάχης, ἀλλὰ ἡ μοῖρα τοὺς ἐπεφύλαξε τὴν εὐτυχία νὰ δοῦν τὸν τόπο, γιὰ τὸν ὁποῖο ἀγωνίσθησαν, ν' ἀναπνέη τὸν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας.

Καὶ τώρα λίγα λόγια καὶ γιὰ τὸν Γιάννη Μάρτζιο.

Ὁ Μάρτζιος γεννήθηκε στὴν Γκόρνιτσα (Καλὴ Βρύση), ποὺ ἀνῆκε τότε στὸν Καζᾶ τῆς Ζίχνης. Σήμερα ἡ Γκόρνιτσα ὑπάγεται στὴν περιφέρεια τῆς Δράμας.

Σὲ ἡλικία δεκατεσσάρων χρόνων ἔμεινε ὀρφανός, γιατὶ οἱ Βούλγαροι θεωρώντας τὸν πατέρα του ἐμπόδιο στὰ σχέδιά τους καὶ στὴν προσπάθειά τους νὰ ἐκβουλγαρίσουν τὴ Γκόρνιτσα, τὸν ἔπιασαν μὲ ἀπάτη καὶ τὸν δολοφόνησαν. Πραγματικὰ ὁ πατέρας του Δημήτρης Μάρτζιος ἦταν ἕνας φλογερὸς πατριώτης καὶ ἐνθουσιώδης ἀγωνιστὴς τῆς Ἑλληνικῆς ἰδέας, καὶ μὲ τὴν ἰδιότητά του τοῦ Προέδρου τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Γκορνίτσης ἐνεψύχωνε τοὺς χωρικοὺς καὶ δυνάμωνε τὴν πίστη τους καὶ τὴν ἀγάπη τους γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ὥστε κάθε προσπάθεια τῶν κομιτατζήδων, ἐφ' ὅσον ζοῦσε αὐτός, ναυαγοῦσε.

Στὴν παιδικὴ ψυχὴ τοῦ νεαροῦ Γιάννη ἡ δολοφονία τοῦ πατέρα του ἔκαμε μεγάλη ἐντύπωση. Ἔνοιωσε πόνο καὶ πίκρα πολλὴ καὶ ὡρκίσθηκε νὰ πάρη ἐκδίκηση. Καὶ τὴν ἐπιθυμία του αὐτὴ δὲν ἄργησε νὰ τὴν πραγματοποιήση.

Στὴν Ἀλιστράτη ἐκείνη τὴν ἐποχὴ λειτουργοῦσε ἕνα λαμπρὸ Ἐθνικὸ Οἰκοτροφεῖο, ἔργο τοῦ ἀείμνηστου Ἐθνομάρτυρα Χρυσοστόμου. Μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ πατέρα του ὁ Γιάννης προσελήφθηκε στὸ οἰκοτροφεῖο αὐτὸ γιὰ νὰ συνεχίση τὴ σχολικὴ του μόρφωση. Ἀλλὰ ὁ μικρὸς Γιάννης δὲν εἶχε τὸ νοῦ του στὰ γράμματα. Ἡ ἄτιμη καὶ ἄνανδρη δολοφονία τοῦ πατέρα του δὲν ἄφηνε τὴν ψυχή του νὰ ἠρεμίση, καὶ ὁ ὅρκος ποὺ ἔδωσε γιὰ νὰ πάρη ἐκδίκησι δὲν τὸν ἄφηνε ἥσυχο. Παρουσιάσθηκε λοιπὸν τότε στὸν Καπετὰν

Βαρδῆ ποὺ ἀπὸ τὸ 1905 διηύθυνε τὸ Οἰκοτροφεῖο, τοῦ ἐξομολογήθηκε τὸν ὅρκο του καὶ τοῦ ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμία νὰ γίνη ἀντάρτης. Ὁ Διευθυντής του συγκινήθηκε. Τὸν ἔστειλε στὶς Σέρρες στὸ Προξενεῖο καὶ ἔτσι μὲ τὴν ἰδιαίτερη φροντίδα τοῦ ὀργανωτοῦ τοῦ ἀγῶνος Δημοσθένη Φλωριᾶ στάλθηκε στὴν Ἀθήνα καὶ στὴ συνέχεια στὸ Ναύσταθμο τοῦ Πόρου, ὅπου τρεῖς μῆνες ἀσκήθηκε στὰ ὅπλα καὶ γυμνάσθηκε κατάλληλα.

Γυρίζοντας στὶς Σέρρες, μὲ τὴν φροντίδα καὶ πάλι τοῦ Προξενείου, στάλθηκε στὸν Σφελινό, ὅπου συνάντησε τὸν καπετὰν Δούκα καὶ τέθηκε κάτω ἀπ' τὶς διαταγές του.

Ἦταν μόλις 17 ἐτῶν παιδὶ τότε καὶ τὸ πρῶτο βάπτισμα τοῦ πυρὸς τὸ πῆρε στὴν κατὰ τῆς Γράτσιανης στὶς 12 Ἰανουαρίου 1907 ἐπίθεση τοῦ Καπετὰν Δούκα καὶ τὴν ἐξόντωση τῆς συμμορίας τοῦ αἱμοβόρου Πανίτσα, γιὰ τὴν ὁποία μιλήσαμε πιὸ πάνω.

Στὴν ἐπίθεση αὐτὴ ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ ἔδειξε τὶς ἱκανότητές του καὶ τὰ προσόντα του, τὰ ὁποῖα γρήγορα τὸν ἔκαμαν νὰ διακριθῆ ἀπὸ τὰ ἄλλα παλληκάρια. Ἔτσι σύντομα χρίσθηκε ὑπαρχηγὸς τοῦ σώματος Δούκα, ἀργότερα δὲ καὶ ἀρχηγὸς ἰδικοῦ του σώματος. Ἰδιαίτερα διακρίθηκε ὁ Μάρτζιος σὰν ἐκτελεστὴς ἐμπιστευτικῶν ἀποστολῶν σ' ὅλη τὴν ἐπαρχία Ζίχνης καὶ Δράμας. Καθ' ὅλη τὴν διάρκεια τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος ἀλλὰ καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν μεταπολίτευση τοῦ 1908 ἡ δράση του ἦτο ἀπόλυτα ἐθνωφελής. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση γύρισε στὸ χωριό του, ὅπου ἰδιοτεύοντας πέθανε τὸ 1936, νεώτατος ἀκόμα, σὲ ἡλικία μόλις 47 ἐτῶν, τιμώμενος καὶ σεβόμενος ἀπ' ὅλους.

Καὶ οἱ ἄλλοι δύο ὅμως ὁπλαρχηγοί, δηλαδὴ ὁ Θεόδωρος Μπουλασίκης ἀπὸ τὴν πόλη τῶν Σερρῶν καὶ ὁ Βασίλης Τζουβαλτζῆς ἀπὸ τὸ Ροδολεῖβος, στάθηκαν ἀντάξιοι τοῦ Γενικοῦ τους Ἀρχηγοῦ Καπετὰν Δούκα - Ζέρβα, καὶ χάρις στὴν παρουσία τους τὸ διαμέρισμα Παγγαίου εἶχε τὶς λιγώτερες ὀχλήσεις ἀπὸ τοὺς κομιτατζῆδες καὶ στάθηκε μάταιη κάθε ἀπόπειρα δημιουργίας βουλγαρικοῦ πυρῆνος.

Ἡ ἐπαρχία Ζίχνης πρέπει νὰ αἰσθάνεται μεγάλο χρέος πρὸς τὰ ἐκλεκτὰ καὶ ἡρωϊκὰ αὐτὰ παιδιά της, ποὺ περιφρονώντας τὴν οἰκογενειακὴ θαλπωρὴ καὶ ἀψηφώντας τὴ ζωή τους, ἀφοσιώθηκαν στὸ νὰ διαφυλάξουν τὴ ζωὴ χιλιάδων καταδυναστευομένων Ἑλλήνων τῆς ἐπαρχίας.

Ἐπανερχόμενος σὲ παλιά μου πρόταση, νομίζω ὅτι ἡ ἐπαρχία Ζίχνης πρέπει νὰ τιμήση τὴν μνήμη τῶν ἡρωϊκῶν της παιδιῶν στήνοντας ὅσον τὸ δυνατὸν συντομώτερα καταμεσῆς τῆς πόλεως ἢ στὸ πάρκο της τὶς προτομὲς ἐκείνων ποὺ ἀγωνίσθησαν γι' αὐτήν, γιὰ νὰ ἀποτελοῦν δίδαγμα καὶ παράδειγμα «ἐς ἀεὶ» γιὰ τὶς ἐπερχόμενες γενεές.

Κυρίες καὶ Κύριοι·

Τὰ βάσανα καὶ οἱ περιπέτειες τῆς Ζίχνης δὲν τερματίσθηκαν μὲ τὴν ἀπελευθέρωση. Ὅπως καὶ στὴν ἄλλη Μακεδονία, δύο φορὲς ξανάρθαν οἱ Βούλγαροι, δηλ. στὸ 1916 καὶ στὸ 1941, ὄχι παλληκαρίσια, ἀλλὰ ἀκολουθώντας καὶ τὶς δυὸ φορὲς σὰν ἁρπακτικὰ τσακάλια τὰ Γερμανικὰ στρατεύματα. Παρ' ὅλες τὶς προσπάθειες δὲν μπόρεσαν νὰ σταθεροποιηθοῦν, γιατὶ ἡ γιγαντιαία ἠθικὴ δύναμη τοῦ Ἔθνους μας ἀνέτρεψε τὰ σχέδιά τους. Μὲ τὴν ψευδοεπανάσταση τῆς Δράμας τοῦ 1941 θέλησαν καὶ τότε νὰ ἐξοντώσουν τὸν Ἑλληνισμὸ ποὺ εἶχε ἀπομείνει, ὅμως δὲν ἔφεραν καὶ πάλι κανένα ἀποτέλεσμα. Θέλησαν νὰ κυριαρχήσουν στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ μὲ τὴν ἐπαίσχυντη συμφωνία τῶν κομμουνιστῶν τοῦ ΕΑΜ, ὅταν ἡ τύχη τοῦ Ἄξονα εἶχε ὁριστικὰ κριθῆ κ' ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ ἐδάφη τὰ Ἑλληνικά. Ἀλλὰ κι ἂν ἔσφαξαν ἀνθρώπινα κορμιὰ καὶ ἂν ρήμαξαν τὸν τόπο φεύγοντας ἀναίσχυντα καὶ ντροπιασμένοι, ἀπὸ μέσα ἀπ' τὰ ἐρείπια καὶ τὶς φωτιὲς ὁ Ἑλληνισμὸς ξανάνθισε καὶ ζῆ καὶ θὰ ζῆ στοὺς αἰῶνες, φραγμὸς ἀξεπέραστος γιὰ τὴν κάθοδό τους στὸ Αἰγαῖο.

Κ' ἔτσι τὰ βουνὰ τῆς Ζίχνας, ποὺ ἀντιλάλησαν καὶ πάλι πολλὲς φορὲς ἀπ' τοὺς ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων, τώρα πιὰ πρέπει νά 'ναι κι αὐτὰ περήφανα καὶ νὰ μὴ στέκουν μαραμένα, ὅπως θέλει τὸ τραγούδι τοῦ Νικοτσάρα, γιατὶ ὁ ἐχθρὸς εἶναι πίσω καὶ πέρα ἀπ' αὐτά, καὶ ἡ καινούργια γενιὰ τῶν Ἑλλήνων στέκει καὶ πάλι φρουρὸς ἀκοίμητος, γιὰ ν' ἀποτρέψη τὴν κάθε ἐπίβουλη ἐπιδρομὴ τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος.

ΠΕΤΡΟΣ Θ. ΠΕΝΝΑΣ

187

ΚΑΛΛΙΟΠΗΣ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΗ - ΜΟΥΣΙΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΖΩΗ ΣΤΙΣ ΣΕΡΡΕΣ ΤΟ 1860 ΑΠΟ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΠΙΣΗΜΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Οἱ Σέρρες, διατηρώντας ἔντονη τὴ βυζαντινὴ παράδοση, ἐξακολούθησαν καὶ κατὰ τὴν τουρκοκρατία νὰ διακρίνωνται σὰ σημαντικώτατο οἰκονομικό, πολιτιστικὸ καὶ ἐκκλησιαστικὸ κέντρο.

Οἱ δραστήριοι ἔμποροι τῶν Σερρῶν ἔπαιρναν μέρος στὴ διεθνῆ—μὲ τὰ μέτρα τῆς ἐποχῆς—ἐμποροπανήγυρη τῆς Οὐζουντζιόβας στὴ Θράκη[1], διατηροῦσαν ἐπίσης ἀνταποκριτὲς στὴ Γερμανία, στὴν Αὐστρία, στὴ Γαλλία, στὴν Ἰταλία καὶ στὴν Ὁλλανδία, ὅπου ἔστελναν κυρίως μεγάλες ποσότητες βαμβακιοῦ.

Τὸ 18ο αἰώνα ἡ ἐξαγωγὴ βαμβακιοῦ ἔφθασε τὶς 50 χιλιάδες μπάλες, ἀξίας 5 ἑκατομμυρίων πιάστρων. Ὁ ἀντίστοιχος φόρος—ἕνα πιάστρο τὴν ὀκᾶ—πληρώθηκε στὶς Σέρρες[2].

* *
*

Ὅταν ἱδρύθηκε τὸ Ἑλληνικὸ Ὑποπροξενεῖο στὴν Αἶνο τὸ 1836—μὲ περιφέρεια ποὺ ἐκτεινόταν ἀπὸ τὰ Δαρδανέλια μέχρι τὸν Ἄθωνα—εἶχε σὰ προϊσταμένη Ἀρχὴ τὸ Προξενεῖο Θεσσαλονίκης. Ἡ «διαίρεση» αὐτὴ δυσχέραινε τὴ διεκπεραίωση τῶν ἐπειγουσῶν προξενικῶν ὑποθέσεων. Ἤδη ὁ δεύτερος Ὑποπρόξενος Αἴνου Φ. Βάρδας ζητοῦσε νὰ ἀπευθύνεται κατ' εὐθεῖαν στὴν Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως. Τότε ὁ Θ. Βαλλιάνος, Πρόξενος στὴ Θεσσαλονίκη, μὲ ἔγγραφό του πρὸς τὴν Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως καὶ στὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν ἀνέφερε[3]:

1. Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ὑπ. Ἐξ/κῶν, Φάκ. 37/13, ἔγγρ. Ὑποπρ. Ἀδρ/πόλεως ὑπ' ἀριθ. 70/11/23.10.1844.

2. Ἀπ. Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας 1354 - 1833. Θεσ/νίκη 1969, σελ. 395 κέ.

3. Ἱστορ. Ἀρχεῖον Ὑπ. Ἐξ/κῶν, Φάκ. 39/13, ἔγγρ. Προξ. Θεσ/νίκης ὑπ' ἀριθ. 252 - 157/30.5.1836. Τηροῦνται ἡ σύνταξη καὶ ἡ ὀρθογραφία τῶν πρωτοτύπων.

«Κατὰ τὰς προσθέτους ὁδηγίας τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Β. Ὑπουργείου ὑπὸ ἡμερομηνίαν 30 Ἰανουαρίου, ἡ πόλις τοῦ Αἴνου καθίσταται ἕδρα ἑνὸς Ὑποπροξενείου... ἐκτεινομένου ἀπὸ τὰ Δαρδανέλια μέχρι Ὄρους Ἄθωνος.

Ἡ πεῖρα ἀπέδειξε τρανώτατα ὅτι ἡ τοιαύτη διαίρεσις τοῦ Ὑποπροξενείου τῆς Αἴνου ἀπαιτεῖ οὐσιώδη τινὰ τροποποίησιν, ὡς μὴ ἔχουσα οὐδὲ τακτικὴν συγκοινωνίαν μετὰ τοῦ Προξενείου τούτου (Θεσσαλονίκης), οὐδὲ ἐκ τῆς ἀποστάσεως τῆς Αἴνου δύναται ὁ ἐκεῖσε ὑποπρόξενος νὰ ἔχῃ συνεχῆ καὶ τακτικὴν μεθ' ἡμῶν ἀλληλογραφίαν...Ἐπειδὴ λοιπὸν καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ δημόσιος Ὑπηρεσία ἀντὶ νὰ ὠφελῆται βλάπτεται οὐσιωδέστατα καὶ ἀπαιτεῖται ἀναποφεύκτως ὥστε ἄλλη τις καταλληλοτέρα διαίρεσις τοῦ ρηθέντος Β. Ὑποπροξενείου νὰ διαδεχθῇ τὴν ἐπικρατοῦσαν, τολμῶμεν νὰ προτείνωμεν εἰς τὴν Υ. Ε. τὴν ἀκόλουθον τροποποίησιν:

Τὸ Ὑποπροξενεῖον τῆς Αἴνου ν' ἀποσπασθῇ ἀπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Β. τούτου Προξενείου καὶ νὰ δοθῇ ὡς πλησιέστερον ὑπὸ τὴν Πρεσβείαν ταύτην τῆς Α. Μ. Τὸ δὲ πρῶτον Ὑποπροξενεῖον νὰ ἐκταθῇ ἀπὸ Θεσσαλονίκης μέχρι τοῦ Πόρτο - Λάο συμπεριλαμβάνον τὰς Σέρρας, Καβάλλαν, Δράμαν, τὴν Νῆσον τῆς Θάσσου κλπ. μέχρι τοῦ λεγομένου Πόρτο - Λάο, ἕδρα δὲ αὐτοῦ νὰ διορισθῇ ἡ πόλις Σερρῶν, ἥτις εἶναι καὶ πολυάνθρωπος καὶ μία τῶν ἐμπορικωτέρων τῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας πόλεων...».

Ἡ οἰκονομικὴ εὐρωστία ἐξ ἄλλου τῶν Σερρῶν κατὰ τὸ 1860[1] καταφαίνεται καὶ ἀπὸ τὸν παρακάτω «Κατάλογον τῶν εἰς αὐτὴν καὶ τὴν περιφέρειαν τοῦ Προξενείου της διαμενόντων ἐπισημοτέρων Ἑλλήνων καὶ ἀλλοδαπῶν»[2].

1. Γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἀκμὴ τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, τῆς πολιτικοοικονομικῆς καταστάσεως ποὺ ἐπικρατοῦσε καὶ γενικὰ γιὰ τὶς συνθῆκες τῆς διακινήσεως τοῦ ἐμπορίου, βλ. καὶ Πέτρου Θ. Πέννα, Ἱστορία τῶν Σερρῶν, ἀπὸ τῆς ἁλώσεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεώς των ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, 1383 - 1913. Ἔκδοσις Β', Ἀθῆναι 1966, σελ. 355 - 379.

2. Ἱστορ. Ἀρχεῖον Ὑπ. Ἐξ/κῶν, φάκ. 98/5, ἔγγρ. Ὑποπροξενείου Σερρῶν ὑπ' ἀριθ. 15/14.1.1860. Μὲ τὸν ὅρο «ἀλλοδαποὶ» νοοῦνται προφανῶς ἐπίσης Ἕλληνες ἀλλὰ μὲ ξένη ὑπηκοότητα, ὅπως γίνεται φανερὸ ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ ὀνόματα τοῦ καταλόγου.

Κατάλογος ἐπισημοτέρων Ἑλλήνων καὶ ἀλλοδαπῶν περιφερείας Προξενείου Σερρῶν (1860)

Ὄνομα καὶ Ἐπώνυμον	Ἐπάγγελμα	Διαμονὴ
Ἕλληνες		
1. Κωνσταντῖνος Δούμπα		Σέρραι
2. Ἰωάννης Θεοδωρίδης	Ἰατρὸς	»
3. Ἀθανάσιος Π. Ἐμμανουὴλ	»	»
4. Ἰωάννης Πανταζίδης	Καθηγητὴς	»
5. Δημήτριος Λάσκαρις	Ἑλληνοδιδάσκαλος	»
6. Νικόλαος Κουμπίδης	»	»
7. Ἄδαμος Κ. Γερμάνης	Τραπεζίτης	»
8. Ἀδελφοὶ Ζλατάνου	Ἔμπορος	»
9. Χρῆστος Σκάρδης	»	»
10. Γεώργιος Κ. Χ. Ἐμμανουὴλ	»	»
11. Ἀδελφοὶ Ι. Φέκα	»	»
12. Στέριος Καραμῆτζος	»	»
13. Κωνσταντῖνος Μανασσίδης	»	»
14. Θεόδωρος Ἐμμανουὴλ	»	»
15. Ἀναστάσιος Τρύφωνος Πέτρου	»	»
16. Πέτρος Ἀνδρέα	»	»
17. Κωνσταντῖνος Πετράκη	»	»
18. Ἀνδρόνικος Λαμπρίδης	»	»
19. Ἀλέξης Κ. Τζέρης	»	»
20. Κωνσταντῖνος Σταμπόπουλος	Τραπεζίτης	»
21. Ἰωάννης Θωμᾶ	Ἔμπορος	»
22. Ἰωάννης Γ. Βίλλη	»	»
23. Δῆμος Δημητρίου Κοτζάνης	Ὡρολογοποιὸς	»
24. Νικόλαος Γαδέσης	Ἔμπορος	»
25. Μιχαὴλ Γερμάνης	Τραπεζίτης	Μελένικος
26. Κωνσταντῖνος Δημοκίδης	Ἰατρὸς	»
27. Εὐστάθιος Εὐσταθόπουλος	»	»
28. Παναγιώτης Κωνσταντινιάδης	Ἔμπορος	»
29. Ἀγγελῆς Σαφράνου	»	»
30. Παναγιώτης Μπαξεβᾶνος	»	»
31. Δημήτριος Θωμᾶς	»	Ἀλουγράπι
32. Χρῆστος Γεωργιάδης	»	»
33. Ἰωάννης Τίντζας	»	»
34. Πανταζῆς Βαρδάκκης	Τραπεζίτης	Λευκοβίκια
35. Ἰωάννης Πέρραιβὸς	Ἰατρὸς	Νιγρήτα

Ὄνομα καὶ Ἐπώνυμον	Ἐπάγγελμα	Διαμονὴ
Αὐστριακοὶ		
1. Στέργιος Δοῦρος	Ἔμπορος	Σέρραι
2. Κωνσταντῖνος Σάσσου	»	»
3. Γεώργιος Βεζούκα	»	»
4. Θωμᾶς Σάσσου	»	»
5. Παναγιώτης Ἀντωνιάδης	»	»
6. Δημήτριος Βουγιουκλῆς	Τραπεζίτης	»
7. Κωνσταντῖνος Ζλάτκου	Ἔμπορος	»
8. Δημήτριος Θεοδωρίδης	Τραπεζίτης	»
9. Ἰωάννης Νικολάου	Ἔμπορος	»
10. Κωνσταντῖνος Νάκου	»	»
11. Ἰωάννης Μαλαμίδης	»	»
12. Παρίσης Ἀγαπίου	»	»
13. Κωνσταντῖνος Λόγης	»	»
14. Ἰωάννης Κοεμτζῆς	Τραπεζίτης	»
15. Ἰωάννης Δημητριάδης	Ἔμπορος	»
16. Γεώργιος Νικολάου	»	»
Ρῶσσοι		
1. Κωνσταντῖνος Κοντοῦ	Ἔμπορος	Σέρραι
2. Ἀφοὶ Χ'' Λαζάρου	»	»
3. Δημήτριος Σκόρδα	»	»
4. Ἰωάννης Χ'' Χαριστοῦ	»	»
5. Ἰωάννης Κόκκινος	»	»
6. Νᾶνος Ἐμμανουὴλ	»	»
Ἄγγλοι		
1. Ἀδελφοὶ Γεράκη	Ἔμπορος	Σέρραι
2. Ἰωάννης Χαρίση	Τραπεζίτης	»
3. Ἀντώνιος Βαλλογιάννης	Ἔμπορος	»
4. Θωμᾶς Γικόπουλος	»	»
5. Σῖμος Χαλίκκας	»	»
6. Δημήτριος Γιοκκαδίμας	Ἰατρὸς	»
Γάλλοι		
1. Πανάγος Μωραΐτης	Τραπεζίτης	Σέρραι
2. Ἰωσιφάτζος	» Ἰουδαῖος	»

	Ὄνομα καὶ Ἐπώνυμον	Ἐπάγγελμα	Διαμονὴ
	Ὀθωμανικοὶ		
1.	Ν. Μιχαὴλ Υἱὸς	Τραπεζίτης	Σέρραι
2.	Ἰωάννης Χ'' Δήμου	»	»
3.	Δημήτριος Παππάζογλους	Ἔμπορος	»
4.	Χριστόδουλος Κούκα	»	»
5.	Ἀναστάσιος Νάστου	»	»
6.	Χριστόδουλος Π''Γεωργίου	»	»
7.	Ἰωάννης Φωκᾶ	Τραπεζίτης	»
8.	Δημήτριος Φωκᾶ	Ἔμπορος	»
9.	Νικόλαος Φωκᾶ	»	»
10.	Ἀδελφοὶ Χρήστου	»	»
11.	Μιχαὴλ Ν. Βίλλιου	»	»
12.	Ἰωάννης Π. Μαρκίδης	»	»
13.	Ἀθανάσιος Βεζούκα	»	»
14.	Ἐμμανουὴλ Θεοδωρίδης	Τραπεζίτης	»
15.	Ἀναστάσιος Δήμιτζα	Ἔμπορος	»
16.	Ἀγγελῆς Κωνσταντίνου	»	»
17.	Κωνσταντῖνος Πιάκα	»	»
18.	Ἀναστάσιος Ι. Πιάκα	»	»
19.	Ἰωάννης Μπίκα	»	»
20.	Σῖμος Σιμότας καὶ Υἱοὶ	»	»
21.	Δημήτριος Πεσνικίδης	»	»
22.	Πέτρος Μπούγκουρα	»	Δεμιρισάρι
23.	Σταῦρος Μπούγκουρα	»	»
24.	Κωνσταντῖνος Οἰκονόμου	»	»
25.	Ἀνδρέας Ἀναστασίου	Τραπεζίτης	Μελένικος
26.	Ἀνδρέας Ἀνδρέου	Ἔμπορος	»
27.	Πέτρος Χατζηδημητρίου	Ἰατρὸς	»
28.	Ἀδελφοὶ Χ''Στογιάννη	Ἔμπορος	»
29.	Ἀδελφοὶ Θεοφάνη	»	»
30.	Κωνσταντῖνος Χ''Λασκάρεως	»	»
31.	Ἀδελφοὶ Ν. Εὐαγγέλη	»	»
32.	Παναγιώτης Κοτρότζης	»	Τζερπίστα

* * *

Τὸ 1860 ἦταν μιὰ δύσκολη χρονιὰ γιὰ τοὺς ὑποδούλους Χριστιανούς. Οἱ καταπιέσεις εἶχαν φθάσει στὸν ἀνώτατο βαθμό. Οἱ διαμαρτυρίες τῶν «ραγιάδων» συγκίνησαν τοὺς Εὐρωπαίους.

Τὸ Ὑπόμνημα τοῦ Sir Henry Bulwer, Ἄγγλου Πρεσβευτοῦ στὴν Κωνσταντινούπολη, ποὺ στηρίχθηκε σὲ ἐκθέσεις πρακτόρων του ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Ὀθωμανικῆς Ἐπικρατείας, ἦταν καταπέλτης γιὰ τὴν Πύλη! Ἀποδείκνυε ὅτι ἐξακολουθοῦσε νὰ ἰσχύη τὸ καταπιεστικὸ σύστημα εἰσπράξεως τῶν φόρων κι ὅτι δὲν εἶχαν ἐφαρμοσθῆ οἱ δικαστικές, διοικητικὲς καὶ οἰκονομικὲς βελτιώσεις τοῦ Χάττι-Χουμαγιούν [1].

Στὶς ἐπαρχίες ἡ ζωὴ τῶν Χριστιανῶν ἦταν μαρτυρικὴ μὲ τὶς συνεχεῖς ἐπιθέσεις ληστῶν καὶ φαν·ιτικοῦ μουσουλμανικοῦ ὄχλου [2].

Ἡ Πύλη, γιὰ νὰ καθησυχάση τὴν κοινὴ γνώμη τοῦ πολιτισμένου κόσμου, εἶχε στείλει ἀπὸ τὸ Μάϊο τοῦ 1860 τὸν Μεγάλο Βεζύρη Μεχμὲτ Κιοπριολῆ νὰ περιοδεύση στὴν Εὐρωπαϊκὴ Τουρκία «. . . ὅθεν ἐξῆλθον τὰ μεγάλα παράπονα, τὰ ὁποῖα δι᾽ ἀναφορῶν τῶν λαῶν ἔφθασαν μέχρι Πετρουπόλεως» [3], διὰ νὰ διατάξη τὰ κατάλληλα μέτρα θεραπείας τοῦ κακοῦ.

Ἀκολουθοῦν ἀποσπάσματα ἀπὸ τρεῖς ἀναφορὲς τοῦ Γεωργίου Καναχάρη, Ἕλληνα Ὑποπροξένου στὶς Σέρρες, ποὺ ἀποκαλύπτουν πόσο ἐφιαλτικὴ ἦταν ἡ ζωὴ τῶν Χριστιανῶν τῆς περιοχῆς του:

α'.

«. . . Ἀφ᾽ ἧς ἡμέρας παρέλαβον τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ὑποπροξενείου τούτου, οὐδεμία, δύναμαι εἰλικρινῶς νὰ εἴπω, παρῆλθεν ἡμέρα, καθ᾽ ἣν ὁ Χριστιανὸς νὰ εὑρεθῇ εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν ὕπαρξίν του· πολυειδεῖς δυστυχίαι, διάφοροι καταστάσεις καὶ ποικίλαι ἀδικίαι, ὁτὲ μὲν ἀμέσως παρὰ τῶν ὀθωμανῶν ὑπαλλήλων προερχόμεναι, ὁτὲ δ᾽ ἐμμέσως παρ᾽ ἄλλων ἀτόμων διαπραττόμεναι, ἀτόμων προστατευομένων ἄλλως παρὰ τῶν ἐγχωρίων, καταπιέζουσαι τοὺς Χριστιανοὺς ἠνάγκαζον αὐτοὺς νὰ γνωστοποιῶσι τὴν θλιβερὰν αὐτὴν κατάστασίν των εἰς τάς ἁρμοδίους ὀθωμανικὰς Ἀρχάς, ὅπως αὗται μεριμνήσωσι ὑπὲρ τῶν κατα-

---

1. Ἱστορ. Ἀρχεῖον Ὑπ. Ἐξ/κῶν, Φάκ. 99/1, ἔγγρ. Ἑλλ. Πρεσβείας Πετρουπόλεως 312/10/22.11.1860.

2. Ἱστορ. Ἀρχεῖον Ὑπ. Ἐξ/κῶν, Φάκ. 99/1, ἔγγρ. Ἑλλ. Πρεσβ. Κων/πόλεως 3/23.11.1860.

3. Ἱστορ. Ἀρχεῖον Ὑπ. Ἐξ/κῶν, Φάκ. 99/1, ἔγγρ. Ἑλλ. Πρεσβ. Κων/πόλεως ἀπὸ 20.5.1860.

πιεζομένων, ἂν καὶ ἄλλως εἶχον σχεδὸν τὴν πεποίθησιν ὅτι τὰς εὐεργετικὰς διαταγάς, ὅσας ἐν τῇ πατρικῇ αὐτοῦ μερίμνῃ ὁ Σουλτάνος ἤθελεν ἐκδώσῃ ὑπὲρ τῶν καταπιεζομένων Χριστιανῶν, οἱ κατὰ τόπους Διοικηταὶ καὶ ἄλλοι ἁρμόδιοι ὑπάλληλοι εἴτε ἤθελον διαγράψει ὅτε μὲν πρὸς βλάβην τῶν Χριστιανῶν ὅτε δὲ πρὸς κερδοσκοπίαν καὶ χρηματολογίαν...» [1].

β΄.

«... Βεβαίως τὸ Σον Ὑπουργεῖον ἔλαβεν ἀκριβεῖς πληροφορίας περὶ τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀποπειραθέντων ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, περὶ τῆς ἀνακαλυφθείσης συνωμοσίας κατὰ τῶν ἐκεῖ Χριστιανῶν καὶ περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Προξενικοῦ Σώματος ἐνεργηθέντων. Ὁμοία σχεδὸν κατάστασις τῶν πραγμάτων ἤρξατο νὰ ἐπικρατῇ καὶ ἐνταῦθα. Ψιθυρισμὸς πολὺς γίνεται περὶ μυστικῆς καὶ λίαν ἀποκρύφου ἀποπείρας καὶ κατὰ τῶν ἐνταῦθα Χριστιανῶν, ἰδίως μάλιστα κατὰ τῶν Εὐρωπαίων (Φράγκων, καθὼς συνήθως αὐτοὶ λέγουσι). Πανικός, φόβος κατέχει ἅπαντας τοὺς Χριστιανούς, εἰς οὐδεμίαν ἄλλην Χριστιανικὴν δύναμιν ἔχοντας τὰς ἐλπίδας των ἢ εἰς μόνην τὴν Ἑλλάδα. Ἰδοὺ δ᾽ ὁποία τις εἶναι ἡ κοινὴ γνώμη τῶν Σερρῶν, ἣν καὶ ἀντιγράφω λέξιν πρὸς λέξιν: "Εἰς Θεσσαλονίκην διαμένουσι πολλοὶ Εὐρωπαῖοι, διὸ εὔκολον εἶναι οἱ ἐκεῖ Πρόξενοι εἰς τάς παρούσας περιστάσεις νὰ γράψωσιν ἢ πολεμικὰ πλοῖα νὰ ἔλθωσι διὰ νὰ προστατεύσωσιν ἢ καὶ στρατὸν ἀκόμη ν᾽ ἀποβιβάσωσιν, ὡς μέρος παράλιον· ἀλλ᾽ εἰς Σέρρας, ὅπου Εὐρωπαῖοι δὲν εἶναι, τὸ μέρος δὲν εἶναι παράλιον, Κύριος οἶδε τί μέλλει γενέσθαι· ὁ τόπος ἐνταῦθα εἰς οὐδεμίαν ἄλλην δύναμιν ἔχει τὰς ἐλπίδας του ἀφιερωμένας ἢ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἥτις ἓν πλοῖον μόνον πολεμικὸν ἂν στείλῃ νὰ σταθμεύσῃ εἰς τὸν λιμένα τῶν Σερρῶν (Τζαγίεζι) ἀξιόλογα δύναται νὰ προστατεύσῃ τοὺς Χριστιανοὺς διότι μέγαν τρόμον ἐμπνέει τοῖς ἐνταῦθα Ὀθωμανοῖς τὸ ὄνομα Ἕλλην· ἂν δὲ μάλιστα ἀποβιβασθῇ εἰς Τζαγίεζι καὶ εἷς λόχος, τότε ὁ τόπος οὗτος θὰ εἶναι ὁ μᾶλλον πεφυλαγμένος...".

Ὅτι ἡ κοινὴ αὕτη γνώμη εἶναι ἀλάνθαστος, ἐσχάτως ἔλαβον τρανὴν τούτου ἀπόδειξιν· κεραυνόπληκτοι ἔμειναν, οὕτως εἰπεῖν, οἱ ἐνταῦθα Ὀθωμανοὶ ἀκούσαντες πρό τινων ἡμερῶν φήμην, ἣν εἷς ἐκ τῶν ἡμετέρων χάριν δοκιμῆς, καθ᾽ ἃ ἔμαθον, διέδωκεν, ὅτι δηλ. φθάνει κατ᾽ αὐτὰς εἰς τὸν λιμένα Σερρῶν (Τζαγίεζι) ἓν Ἑλληνικὸν πολεμικὸν πλοῖον διὰ νὰ προστατεύσῃ τοὺς Χριστιανοὺς ἐν καιρῷ ἀνάγκης...» [2].

---

1. Ἱστορ. Ἀρχεῖον Ὑπ. Ἐξ)κῶν, Φάκ. 99)1, ἔγγρ. Ἑλλην. Ὑποπροξεν. Σερρῶν 111)10.6.1860.

2. Ἱστορ. Ἀρχεῖον Ὑπουργ. Ἐξ/κῶν, Φάκ. 99/1, ἔγγρ. Ὑποπροξ. Σερρῶν ὑπ᾽ ἀριθ. 132/15.7.1860.

γ'.

«...Ἅπαντες ἀνεξαιρέτως ἐνταῦθα διατελοῦμεν ὑπὸ πανικόν, φόβον καὶ ἔντρομοι· διανοοῦνται καὶ ἐνταῦθα οἱ Ὀθωμανοὶ νὰ διαπράξωσι κατὰ τῶν Χριστιανῶν ὅ,τι καὶ ἀλλαχοῦ κατ' αὐτῶν ἐγένετο καὶ ὅ,τι προτίθενται νὰ πράξωσι καὶ εἰς Θεσσαλονίκην.

Δύναμαι νὰ βεβαιώσω ὅτι ἐὰν τὰ πράγματα τῆς Θεσσαλονίκης δὲν ἡσυχάσωσι, τοὐναντίον μάλιστα γίνῃ κίνημά τι κατὰ τῶν ἐκεῖ Χριστιανῶν ἐκ μέρους τῶν Ὀθωμανῶν, ἀφεύκτως καὶ βεβαιότατα θὰ ἔχωμεν καὶ ἐνταῦθα τὰ αὐτά... διότι οἱ ἐδῶ Ὀθωμανοί, λίαν φανατικοί, δὲν ἀναμένουν ἄλλο παρὰ νὰ γείνῃ ἔναρξις τῶν κακοπραγιῶν εἰς Θεσσαλονίκην. Ἐάν, ὃ μὴ γένοιτο, τὰ τῆς Θεσσαλονίκης δὲν ἡσυχάσωσι, τότε ὅλοι ἐδῶ εἴμεθα χαμένοι: 1ον διότι οὐδεμίαν ἀσφάλειαν, οὐδεμίαν προστασίαν δύναται νὰ μᾶς χορηγήσῃ ἡ ἐγχώριος Ἀρχή, 2ον διότι εἴμεθα εἰς μέρος μεσόγειον καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ σωθῇ φεύγων καὶ 3ον διότι μετὰ δυσκολίας ἢ καὶ βραδύτητος θέλει μᾶς χορηγηθῇ ξένη προστασία...» [1].

***

Οἱ σκληρὲς δοκιμασίες δυστυχῶς συνεχίσθηκαν γιὰ χρόνια... Οἱ ἡρωϊκοί, ὑπόδουλοι Ἕλληνες ὅμως ἀπτόητοι συνέχισαν τοὺς τιτάνιους ἀγῶνες τους γιὰ νὰ ἐλευθερώσουν μετὰ ἀπὸ ὑπεράνθρωπες θυσίες τὴν ἀπὸ αἰῶνες ποτισμένη μὲ Ἑλληνικὸ ἱδρῶτα καὶ αἷμα προγονικὴ Γῆ...

ΚΑΛΛΙΟΠΗ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΗ–ΜΟΥΣΙΟΠΟΥΛΟΥ

---

1. Ἱστορ. Ἀρχεῖον Ὑπουργ. Ἐξ/κῶν, Φάκ. 99/1, ἔγγρ. Ὑποπροξ. Σερρῶν ὑπ' ἀριθ. 135/17.7.1860.

195

ΠΕΤΡΟΥ Θ. ΠΕΝΝΑ

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΗΣ ΒΙΣΑΛΤΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΝΙΓΡΙΤΑΣ ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥΣ ΣΤΟΥΣ ΕΘΝΙΚΟΥΣ ΑΓΩΝΕΣ*

Κύριε Πρόεδρε·

Εἰλικρινὰ μὲ συγκινοῦν τὰ εὐγενικά σας λόγια καὶ ἡ τόσο θερμὴ παρουσίασή μου στὸ ἀκροατήριο.

Σᾶς εὐχαριστῶ γι' αὐτὸ θερμότατα. Ἰδιαίτερα εὐχαριστῶ τόσον ἐσᾶς προσωπικῶς ὅσον καὶ ὁλόκληρο τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τοῦ λαμπροῦ σας Συλλόγου «Ὁ Βισάλτης», γιὰ τὴν τόσο τιμητικὴ γιὰ μένα πρόσκληση νὰ μιλήσω στὴ σημερινή σας ἑορταστικὴ ἐκδήλωση, γύρω ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς Νιγρίτας καὶ τῆς περιοχῆς, μὲ τὴν ὁποία μὲ συνδέουν πολλαπλοὶ δεσμοί, καὶ γιὰ τὴ χαρὰ ποὺ μοῦ δώσατε νὰ ἐπικοινωνήσω ξανὰ μὲ τόσους παλιοὺς καὶ ἐκλεκτοὺς φίλους καὶ συμπατριῶτες.

Κυρίες καὶ Κύριοι·

Γιὰ τὸν ἑορτασμὸ τῆς τόσο σημαντικῆς γιὰ τὴ Νιγρίτα καὶ ὁλόκληρη τὴν Ἐπαρχία σημερινῆς ἐπετείου, ποὺ ἐπεσφράγισε τὴν μοίρα της, δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ ἐπιλεγῇ προσφορώτερο θέμα ἀπὸ τὴν ὑπόμνηση καὶ τὴν ἔξαρση τῶν ἱστορικῶν συμβάντων, ποὺ χρόνο μὲ χρόνο πᾶνε νὰ σβήσουν ἀπὸ τὴ μνήμη καὶ τῶν παλαιοτέρων καὶ τῶν νεωτέρων.

Ἂν πιστέψουμε πὼς ἡ ἱστορία εἶναι ὁ καθρέπτης τῆς ἐξελικτικῆς πορείας τῆς ἀνθρωπότητος γενικά, ἰδιαίτερα δὲ τῆς ἐξελικτικῆς πορείας ἑνὸς Ἔθνους ἢ ἑνὸς Κράτους, τότε ἀσφαλῶς, ἡ γνώση τοῦ παρελθόντος ἑνὸς τόπου βοηθεῖ στὴν ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων τοῦ παρόντος καὶ μᾶς χαράσσει τὴ γραμμὴ πλεύσεως γιὰ τὸ μέλλον.

Δὲν εἶναι δυνατὸν βέβαια στὸ βραχὺ χρονικὸ διάστημα μιᾶς ὡριαίας περίπου ὁμιλίας νὰ δοθῇ ἐξαντλητικὰ καὶ ὁλοκληρωμένη ἡ εἰκόνα καὶ ἡ ἱστορικὴ φυσιογνωμία μιᾶς περιοχῆς μικρῆς μὲν ἐκτάσεως ἀπὸ ἄποψη γεωγραφικοῦ χώρου, ὅπως ἡ Βισαλτία, ὅμως πλούσιας σέ ἱστορικὲς ἀναμνήσεις, σὲ πολεμικὰ δραματικὰ γεγονότα καὶ ποικίλες ἄλλες ἐκδηλώσεις τοῦ κοινωνικοῦ βίου.

Εἶναι ἀποστολὴ ἄλλης μορφῆς μελέτης ἡ ἔρευνα σὲ βάθος καὶ ἡ λε-

* Ὁμιλία ποὺ δόθηκε στίς 22 Φεβρ. 1976 στὴν Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς 63ης ἐπετείου τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Νιγρίτας, κατὰ πρόσκληση τοῦ Συλλόγου «Ὁ Βισάλτης» Θεσσαλονίκης.

πτομερειακὴ ἐξέταση τῶν ἱστορικῶν προβλημάτων, ποὺ ἀνακύπτουν ἀπὸ τὴν ἐνδελεχῆ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τῶν γραπτῶν καὶ τῶν ἄλλων μνημείων καὶ ἐρειπίων ποὺ εἶναι κατάσπαρτα σ᾽ ὅλη τὴ Βισαλτία.

Γι᾽ αὐτὸ θὰ ἐπιχειρήσω νὰ ἀναφέρω, χωρὶς καθόλου νὰ μειωθῆ ἡ σημασία τῶν ἄλλων, γεγονότα ποὺ προβάλλουν ἀνάγλυφα καὶ φωτίζουν ἔντονα τὸ παρελθόν, ὅσον τὸ δυνατὸν σὲ ἁδρὴ ἐξελικτικὴ ἀφήγηση, ὥστε ὁμαλὰ νὰ προσγειωθοῦμε στὴν ἐποχὴ στὴν ὁποίαν ἐξελίχθηκαν τὰ συμβάντα ἐκεῖνα, ποὺ μᾶς δίνουν σήμερα δικαιολογημένα τὸ δικαίωμα νὰ τὰ ἐνθυμούμεθα μὲ ὑπερηφάνεια καὶ νὰ πανηγυρίζουμε.

Καὶ τὰ γεγονότα αὐτὰ εἶναι πρῶτα ἡ πολιτιστικὴ παράδοση τῆς γῆς τῶν Βισαλτῶν καὶ ὕστερα ἡ ἡρωϊκὴ ἀντίσταση τῶν ἀνθρώπων της, μὲ ἐπίκεντρο τὴν πόλη τῆς Νιγρίτας στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, τόσο κατὰ τῆς τουρκικῆς καταπιέσεως ὅσο καὶ κατὰ τῆς βουλγαρικῆς διεισδύσεως στὸν καθάρια ἑλληνικὸ καὶ ἀμόλυντο χῶρο της, ὡς τὴν εὐλογημένη ἡμέρα τῆς 21ης Φεβρουαρίου τοῦ 1913, ποὺ ἀνέπνευσε κι αὐτὴ τὴν αὔρα τῆς ἐλευθερίας.

Ἡ ἀρχαία Βισαλτία εἶναι ἀναμφισβήτητα τμῆμα τοῦ Μακεδονικοῦ χώρου. Ὁ πολὺς Στέφανος Βυζάντιος, στὸ θαυμάσιο γεωγραφικό του λεξικό, ποὺ συνέταξε μὲ βάση τὶς πληροφορίες ποὺ εἶχε ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἀρχαίους γεωγράφους καὶ ἱστορικούς, στὸ σχετικὸ λῆμμα σαφέστατα ἀναφέρει: ***«Βισαλτία πόλις καὶ χώρα Μακεδονίας»***.

Τὰ ὅριά της δὲν εἶναι ἀκριβῶς καθωρισμένα. Μὲ βάση ὅμως τὶς εἰδήσεις ποὺ ἀντλοῦμε πάντοτε ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα κείμενα, προσδιορίζονται καὶ τοποθετοῦνται ἀνατολικὰ μὲν ὡς τὸν Στρυμόνα καὶ πιὸ πέρα ἀπ᾽ αὐτὸν καὶ τὴν Κερκινίτιδα λίμνη, δυτικὰ στὸν Βερτίσκο καὶ σύμφωνα μὲ τὴν μαρτυρία τοῦ Στράβωνα ὅτι Βισάλται κατοικοῦν ***«ὕπερθεν Ἀμφιπόλεως καὶ μέχρι πόλεως Ἡρακλείας»***, τὰ βορεινὰ ὅρια πρέπει νὰ φθάνουν μέχρι τοῦ σημερινοῦ Σιδηροκάστρου. Στὸ νότο ἐφάπτεται μὲ τὴν ἀνοικτὴ θάλασσα τοῦ Αἰγαίου διὰ μέσου τῆς παραλίας τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου. Πάντως τὰ ὅρια τῆς Βισαλτίας δὲν φαίνεται νὰ ἦσαν σταθερὰ καὶ μόνιμα σ᾽ ὅλη τὴν ἱστορική της πορεία.

Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει ὅτι στὸν καιρό του ἡ Βισαλτία καὶ ἡ γειτονικὴ Κριστωνία ἀποτελοῦσαν μιὰ διοικητικὴ ἑνότητα, ποὺ περιλάμβανε καὶ τὴν περιοχὴ τοῦ Ἐχέδωρου, δηλαδὴ τοῦ σημερινοῦ Γαλλικοῦ ποταμοῦ. Ἀναφέρεται ἐπίσης ὅτι Βισάλται κατοικοῦσαν στὴν περιοχὴ τοῦ ποταμοῦ Νέστου, τὴ λίμνη τ᾽ Ἀχινοῦ, τὴν Ἠϊόνα, τὴν Ἀμφίπολη, στὴν ὁποία οἰκήτορες πολλοὶ κατὰ τὸν Θουκυδίδη ἦσαν Ἀργίλιοι τῆς Βισαλτίας, καὶ τέλος κατὰ ρητὴ πάλι μαρτυρία τοῦ Θουκυδίδη ***«Βισάλται συνέζων μετὰ Κριστωνῶν καὶ ἄλλων εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἀκτῆς τῆς Χαλκιδικῆς»***.

Αὐτὲς ὅμως οἱ ἑστίες Βισαλτῶν δὲν πρέπει νὰ θεωρηθοῦν σὰν ἐπεκτατικὴ ἐνέργεια σὲ βάρος ἄλλων περιοχῶν, ἀλλὰ ἁπλῶς σὰν ἀποικιστικὴ προσ-

πάθεια, ἐξ αἰτίας τῆς στενότητας τοῦ χώρου καὶ τῆς ἀνάγκης ἐπιβιώσεως.

Ἡ Βισαλτία παρ᾽ ὅλον ποὺ ἦτο μικρὴ σὲ ἔκταση, ὡς τόσο εἶχε πολλὰ καὶ ἀξιόλογα πολίσματα. Ἀναφέρονται ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς ἡ Ἄργιλος, ἡ Ὄσσα, τὸ Κερδύλιον, ἡ πόλη Βισαλτία, ποὺ ἦταν καὶ ἡ πρωτεύουσα τῆς χώρας, αἱ Καλλίτεραι, ἡ Ὀρέσκεια, ἡ Εὐπορία, ἡ Βέργα, ἡ Βρέα καὶ ἄλλες.

Εἶναι δύσκολο σήμερα νὰ ὁρισθῆ ἡ θέση κάθε μιᾶς ἀπ᾽ αὐτὲς τὶς πόλεις. Ὅλες σχεδὸν ἀπὸ τὴ λαίλαπα πολεμικῶν γεγονότων ἐξαφανίσθηκαν, οἱ δὲ συγγραφεῖς, μνημονεύοντάς τες περιστασιακά, δὲν μᾶς ἄφησαν στοιχεῖα γιὰ τὸν ἐντοπισμό τους. Καὶ αὐτὴ ἡ ὁμώνυμη πρωτεύουσα τῆς Βισαλτίας εἶναι ἄγνωστο ποῦ βρισκόταν, γιατὶ καὶ τὸ χωρίο τοῦ Ἡροδότου ποὺ μνημονεύει ὅτι ἔκειτο «*καθύπερθεν τῆς Ἀργίλου*» σύγχυση μᾶλλον προκαλεῖ στοὺς συγγραφεῖς σχετικὰ μὲ τὴν τοποθεσία της, παρὰ λύση τοῦ προβλήματος.

Ἡ Βισαλτία εἶναι κατάσπαρτη ἀπὸ σιωπηλὰ ἐρείπια, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ προσδιορίση κανεὶς σὲ ποιὰν ἀπὸ τὶς πόλεις ποὺ ἀναφέραμε ἀνήκουν. Ἴσως δὲν ἦρθε ἡ στιγμὴ νὰ γίνη γνωστὸ τὸ μυστικό τους ποὺ ζηλότυπα τὸ φυλάγουν γιὰ νὰ τὸ ἀποκαλύψουν κάποτε, σὰν ἀπάντηση στὴ δραστηριότητα μιᾶς συστηματικῆς ἀρχαιολογικῆς σκαπάνης.

Ἐλάχιστες ἐπίσης πληροφορίες ὑπάρχουν σχετικὰ μὲ τὴν προέλευση τοῦ ὀνόματος τῶν Βισαλτῶν. Τὸ ὄνομα Β ι σ ά λ τ η ς ἢ Β ι σ ά λ τ ι ο ς, ποὺ ἡ ρίζα του εἶναι ἀναμφισβήτητα Θρακική, δὲν στάθηκε μπορετὸ νὰ ἑρμηνευθῆ.

Τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι πῆραν τ᾽ ὄνομα ἀπὸ τὸν Βισάλτη, τὸ γυιὸ τοῦ Ἥλιου καὶ τῆς Γῆς, ποὺ εἶναι καὶ ὁ πιθανότερος μυθολογικὸς γενάρχης τους. Κατὰ τὸν Στέφανον τὸν Βυζάντιον «*Βισαλτία πόλις καὶ χώρα Μακεδονίας ἀπὸ Βισάλτου τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Γῆς. Τὸ Ἐθνικὸν Βισάλτης· ἔστι καὶ Βισάλτης ποταμός· τὸ Ἐθνικὸν Βισάλτιος ἀφ᾽ οὗ Βισαλτία ἡ χώρα*».

Ἡ ὀνομασία αὐτὴ ἀπὸ τὸ γενάρχη τους Βισάλτη ἀκολούθησε τὴ συνήθη διαδικασία, ποὺ συμβαίνει στὶς περιπτώσεις αὐτές. Ἀπὸ τὸν Βισάλτη ὠνομάσθηκε Βισάλτης ὁ κάτοικος τῆς χώρας, ὕστερα καὶ τὸ ποτάμι ποὺ διέρρεε τὴν χώρα, κατὰ τὴν τότε συνήθεια νὰ παίρνουν τὰ ποτάμια τὰ ὀνόματά τους ἀπὸ τοὺς γενάρχες καὶ τοὺς βασιλεῖς καὶ ποὺ σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις ἐθεοποιοῦνταν. Ἡ ἀνάγκη αὐτὴ στὴ μυθολογία, γιὰ τὴν ἑρμηνεία τοῦ ὀνόματός τους, μαρτυρεῖ τὴν προσπάθεια νὰ ὑποστηρίξουν τὴ θεία καταγωγή τους καὶ ὁπωσδήποτε δείχνει τὴ στενὴ ἐξάρτηση ἀπὸ τὴ θρησκεία, κατὰ τὴν προσφιλῆ στοὺς Ἕλληνες συνήθεια.

Οἱ Βισάλται εὑρίσκονται ἐγκατεστημένοι στὴν περιοχὴ αὐτὴ ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια, δηλαδὴ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς ἢ τὸ τέλος τῆς δεύτερης χιλιετηρίδας, ὅπως προκύπτει ἀπὸ προϊστορικοὺς οἰκισμοὺς ποὺ βρέθηκαν ἐκεῖ. Γιὰ τὴν περίοδο αὐτὴ καμμιὰ θετικὴ μαρτυρία δὲν ὑπάρχει, παρὰ μόνο μυθολο-

γικὲς ἀναφορές. Ἔτσι κατὰ τοὺς μυθικοὺς χρόνους ἀναφέρεται σὰν βασιλιὰς τῶν Βισαλτῶν ὁ Ὄναρης, κάτω ἀπ' τὴν ἀρχηγία τοῦ ὁποίου οἱ Βισάλται ἐξεστράτευσαν ἐνάντια στὴν Καρδία, μιὰ πόλη τῆς Θρακικῆς χερσονήσου, ποὺ τὴν ἐκυρίευσαν ὕστερα ἀπὸ στενὴ πολιορκία.

Ποιά ἡ σχέση καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Βισαλτῶν μὲ τὴ μακρυνὴ Θρακικὴ Καρδία ; Ὁ μῦθος μᾶς λύνει τὴν ἀπορία καὶ μᾶς περιγράφει τὶς συνθῆκες κάτω ἀπ' τὶς ὁποῖες ἕνας ἁπλὸς κουρέας ἔγινε ἀρχηγὸς τῶν Βισαλτῶν.

Ὁ Ὄναρης σὲ μικρὴ ἡλικία πωλήθηκε σὰν δοῦλος στὴν Καρδία. Στὴν πόλη αὐτὴ βρῆκε τὴν εὐκαιρία νὰ μάθη τὴν τέχνη τοῦ κουρέα. Μία προφητεία, ποὺ κυκλοφοροῦσε ἀπὸ στόμα σὲ στόμα ἀνάμεσα στοὺς κατοίκους τῆς Καρδίας, ἔλεγε ὅτι οἱ Βισάλται ἐπρόκειτο νὰ τοὺς κηρύξουν τὸν πόλεμο. Τοῦτο τὸ συζητοῦσαν συχνὰ στὸ κουρεῖο τοῦ Ὄναρη, χωρὶς φυσικὰ νὰ γνωρίζουν τὴν καταγωγή του.

Μαζὶ μὲ τὴν προφητεία, ὁ Ὄναρης ἔμαθε καὶ μιὰ ἄλλη περίεργη συνήθεια τῶν Καρδιανῶν. Συνήθιζαν δηλ. νὰ μαθαίνουν τὰ ἄλογά τους νὰ χορεύουν στὰ συμπόσιά τους κάτω ἀπὸ τοὺς ἤχους αὐλῶν. Τὰ ἄλογα ἀναγκάζονταν νὰ σηκώνουν τὰ μπροστινά τους πόδια καὶ νὰ ἐκτελοῦν διάφορες μιμητικὲς καὶ χορευτικὲς κινήσεις, ἀκολουθώντας τὸν ρυθμὸ τῆς μουσικῆς τῶν αὐλῶν.

Γνώστης πλέον τῶν λεπτομερειῶν τῆς συνήθειας αὐτῆς, ὁ Ὄναρης δραπέτευσε, ἦλθε στὴν Βισαλτία καὶ ἀφοῦ μέσῳ μιᾶς αὐλιτρίδας ποὺ ἀγόρασε ἔμαθε τὴν τέχνη σὲ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς Βισάλτες, ἔγινε ἀρχηγός τους καὶ ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Καρδίας.

Στὸ κρισιμώτερο σημεῖο τῆς μάχης ποὺ διεξαγόταν κυρίως μὲ ἱππικό, ὁ Ὄναρης διέταξε τοὺς Βισάλτες νὰ παίξουν τὶς γνωστὲς στ' ἄλογα μελωδίες, ὁπότε ἐπεδόθησαν στὸ γνωστὸ σ' αὐτὰ χορό. Ἔτσι ὁ ἐχθρὸς ἀναγκάσθηκε νὰ ὑποκύψη καὶ ν' ἀναγνωρίση τὸν Ὄναρη. Πρωτότυπη βέβαια καὶ πολὺ χαριτωμένη ἔκβαση μιᾶς πολεμικῆς συγκρούσεως.

Καὶ αὐτὰ μὲν λέγει ἡ μυθολογία.

Οἱ γραπτὲς ὅμως μαρτυρίες ἀφθονοῦν κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους καὶ κυρίως ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Θουκυδίδη καὶ τῶν ἄλλων ἱστορικῶν, ποὺ μὲ τὰ ἀθάνατα πνευματικά τους δημιουργήματα μᾶς ἄφησαν μιὰ πλήρη καὶ ζωντανὴ εἰκόνα γεγονότων καὶ τῶν ἀνθρώπων τῆς περιοχῆς μας.

Ἡ Βισαλτία, ἐξ αἰτίας τῆς ἐπαφῆς της μὲ τὸ Αἰγαῖο, πολὺ ἐνωρὶς ἦρθε σ' ἐπαφὴ μὲ τοὺς Ἕλληνες τοῦ Νότου, οἱ ὁποῖοι ἵδρυσαν σ' ὅλα τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης ἀποικίες, φέρνοντας μαζί τους τὴ θερμουργὸ ἀνθρωπιστικὴ πνοὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ στενὴ ἐπαφὴ τῶν ἐντοπίων μὲ τοὺς ἀποίκους καὶ ἡ ἀνάπτυξη πολιτιστικῶν σχέσεων συντελοῦν

στὴ βαθμιαία ἀφομοίωση καὶ ὡς πρὸς τὴν θρησκευτικὴ θεώρηση καὶ ἀντίληψη καὶ στὸν τρόπο ζωῆς καὶ στὴ γλώσσα.

Στὴν πρωτοπορία τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὰ παράλια τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας βρίσκονται οἱ Ἀθηναῖοι, ποὺ ἐγκαθίστανται στὰ παράλια τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου, σὲ ἀρκετὸ βάθος τῆς παραστρυμονίας περιοχῆς. Ἐκμεταλλεύονται τὰ χρυσωρυχεῖα τοῦ Παγγαίου. Ἀποκομίζουν κέρδη, ἀλλὰ καὶ ἑδραιώνονται στρατηγικὰ γιὰ τὴν ἀνεμπόδιστη καὶ ἀσφαλῆ διείσδυση στὴν ἐνδοχώρα. Ἡ Ἀμφίπολις καὶ ἡ Ἠϊὼν εἶναι τὰ βασικὰ ὁρμητήρια γιὰ τὴν ἀποικιστική τους ἐξόρμηση.

Ἡ ἐπιτυχία τῶν Ἀθηναίων ἀποδίδεται κυρίως στὴν καλλιέργεια συμπαθείας καὶ φιλικῶν σχέσεων μὲ τοὺς Θράκες, μὲ τοὺς ὁποίους τοὺς συνέδεσαν καὶ συμμαχίες καὶ ἐπιγαμία ἐπιφανῶν Ἀθηναίων μὲ τοὺς βασιλικούς τους οἴκους. Ἀπὸ τὸν Πλούταρχο μαρτυρεῖται ὅτι τόσο μεγάλο ἦταν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ἀθηναίων γιὰ τὸν ἀποικισμὸ τῶν παραλίων τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, ὥστε ὁ ἴδιος ὁ Περικλῆς κατὰ τὸ 457 συνώδευσε χίλιους Ἀθηναίους ἀποίκους στὴ Βισαλτία καὶ τοὺς ἐγκατέστησε στὶς πόλεις Βέργα καὶ Βρέα τῆς χώρας αὐτῆς.

Ἔτσι ἡ Βισαλτία βρέθηκε θύρα τῆς εἰσόδου τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ μὲ τὶς ἐμπορικὲς σχέσεις ἐβελτίωνε συνεχῶς τὶς βιοτικὲς συνθῆκες τῶν κατοίκων σης.

Μιὰ ἀπὸ τὶς σημαντικώτερες πόλεις τῆς Βισαλτίας ἦταν ἡ Ἄργιλος, κτισμένη στὴ δυτικὴ παραλία ποὺ ἐκτεινόταν ἀπέναντι ἀπὸ τὶς ἐκβολὲς τοῦ Στρυμόνα. Ἡ περιγραφὴ τοῦ Ἡροδότου μᾶς ἐπιτρέπει νὰ τὴν τοποθετήσουμε κοντὰ στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ Ἀσπροβάλτα, βορειοδυτικὰ τοῦ ὁποίου, σὲ μικρὴ ἀπόσταση, σώζονται ἐρείπια.

Κτισμένη παλαιότερα ἀπὸ τοὺς Θρᾶκες ἡ Ἄργιλος, ἀποικίσθηκε μαζὶ μὲ τὰ Στάγειρα, τὴν πατρίδα τοῦ Ἀριστοτέλη, στὰ μέσα τῆς ἕβδομης ἑκατονταετηρίδος ἀπὸ τοὺς Ἀνδρίους. Καθὼς δὲ ἀπὸ τοῦ ἀποικισμοῦ της, δηλ. ἀπὸ τὸ 665 π. Χ., καὶ στὰ κατοπινὰ χρόνια ἔμεινε ἐλεύθερη καὶ αὐτόνομη, στάθηκε τὸ κέντρον ἐμπορικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἐπαφῆς μὲ τὸν πλούσιο σὲ παράδοση αἰγαιοπελαδίτικο πολιτισμό. Ἔτσι ἐμφανίζεται καὶ σὰν ἡ ἐπισημότερη πόλη τῆς Βισαλτίας καὶ προτάσεται ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο στὸν κατάλογο τῶν πόλεων τῆς Βισαλτίας. Αὐτοῦ τοῦ τεραστίας σημασίας συνδέσμου της μὲ τὴν σπουδαιότατη μητροπολιτικὴ νῆσο, τὴν Ἄνδρο, καὶ τὰ ἄλλα νησιὰ τοῦ κυκλαδικοῦ συμπλέγματος, ἐπωφελήθηκε καὶ ἡ Ἀμφίπολη ἀργότερα, μὲ τὴ διοχέτευση σ' αὐτὴ μεγάλου ποσοστοῦ Ἀργιλίων ποὺ ἐγκαταστάθηκαν ἐκεῖ καὶ μὲ τὸν δυναμισμό τους συνετέλεσαν στὴν τεράστια ἐμπορική της ἀνάπτυξη. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ ὁ πολιτικὸς ρόλος ποὺ ἔπαιξαν οἱ Ἀργίλιοι στὶς διαμάχες γιὰ τὴν κατοχὴ τῆς Ἀμφίπολης μεταξὺ τῶν Ἀθη-

ναίων καὶ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ γενικὰ στὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς Ἀμφίπολης.

Τοῦ τόπου αὐτοῦ ἡ ἱστορία γίνεται περισσότερο γνωστὴ ἀπὸ τοὺς Περσικοὺς κυρίως πολέμους. Ἀπὸ τότε δηλαδὴ ποὺ καθὼς ἱστορεῖ ὁ Ἡρόδοτος ξεκίνησε ὁ Ξέρξης ἀπ' τὴν Ἀσία γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς Ἑλλάδος καὶ στὸ πέρασμά του σάρωσε καὶ ὑποδούλωσε χωρὶς καμμιὰ σοβαρὴ ἀντίσταση ὅλες τὶς περιοχὲς καὶ ὅλα τὰ θρακικὰ φῦλα ποὺ συνάντησε καὶ τὰ ἀνάγκασε μὲ τὴ βία νὰ τὸν ἀκολουθήσουν στὴν ἐκστρατεία του ἐναντίων τῶν Ἑλλήνων.

Τῆς τύχης αὐτῆς δὲν ἦταν ἀμέτοχη καὶ ἡ μικρὴ Βισαλτία. Ἐπειδὴ κάθε ἀντίσταση θὰ ἦταν μάταιη, οἱ Βισάλται μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν βασιλέα τους Θρήϊκα ἀποσύρθηκαν, ὅπως λέγει ὁ Ἡρόδοτος, στὸν ὀρεινὸ ὄγκο τῆς Ροδόπης καὶ ἀπ' ἐκεῖ παρενοχλοῦσαν τὸν Περσικὸ στρατό. Μόνο οἱ ἓξ γυιοὶ τοῦ βασιλέως, παρὰ τὴν ἀπαγορευτικὴ ἐντολὴ τοῦ πατέρα τους, πῆραν μέρος στὴν ἐκστρατεία. Ἀλλ' ὅταν μετὰ τὴν ἀποτυχία τοῦ Ξέρξη καὶ τὴ διάλυση τοῦ περσικοῦ στρατοῦ γύρισαν στὴ Βισαλτία σῶοι καὶ ἀβλαβεῖς, ὁ βασιλιὰς ἀγανακτισμένος γιὰ τὴν ἀνυπακοή τους, τοὺς συμπεριεφέρθηκε σκληρὰ τυφλώνοντάς τους. Νὰ θεωρήσωμε ἄραγε τὴν πράξη του αὐτὴ σὰν δεῖγμα τῶν ἀγαθῶν αἰσθημάτων τῶν Βισαλτῶν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ γενικὰ πρὸς τοὺς Ἕλληνες τοῦ Νότου;

Ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποχώρηση τῶν Περσῶν, ἡ Θράκη ἔμεινε ἀκόμα γιὰ ἀρκετὸ καιρὸ κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῶν Περσῶν. Ἀλλὰ τὸν ἴδιο χρόνο, δηλαδὴ τὸ 479, ὁ βασιλιὰς τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρος ὁ Α΄ ὁ Φιλέλλην κατέλαβε τὴ Βισαλτία καθὼς καὶ ὁλόκληρη τὴν περιοχή, καὶ τὴν προσάρτησε στὴν ἄλλη Μακεδονία.

Ἀργότερα κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο, δηλαδὴ τὸ 431—404 π. Χ., οἱ Βισάλτες, ζώντας αὐτόνομα μέσα στὰ πλαίσια τοῦ Μακεδονικοῦ κράτους, ἀναμείχθηκαν ἐνεργὰ στὴν μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν διαμάχη, γύρω ἀπ' τὴν κατοχὴ τῆς Ἀμφίπολης καὶ τῆς Ἠϊόνας καὶ λόγῳ θέσεως καὶ λόγῳ συμφερόντων.

Ξεφεύγει ἀπὸ τὸ πλαίσιο τῆς παρούσης ἡ περιγραφὴ τῶν σκληρῶν μαχῶν μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν γιὰ τὴν κατάληψη τῆς Ἀμφίπολης. Τὴ δραματικὴ αὐτὴ περιπέτεια τῶν δύο ἀντιζήλων ἑλληνικῶν δυνάμεων, ποὺ κατέληξε στὴν κατάληψη τῆς Ἀμφίπολης ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτες καὶ τὸν ταυτόχρονο θάνατο τῶν στρατηγῶν τῶν δύο παρατάξεων, δηλαδὴ τοῦ Βρασίδα καὶ τοῦ Κλέωνα, τὴν περιγράφει θαυμάσια ὁ Θουκυδίδης, σὰν αὐτόπτης μάρτυς. Ὁ ἴδιος ἄλλωστε, ὁδηγώντας ἑπτὰ ἀθηναϊκὰ πλοῖα, ξεκίνησε ἀπὸ τὴ Θάσο ὅπου ναυλοχοῦσε ὁ στόλος του χωρὶς καμμιὰ χρονοτριβή, καὶ κατέλαβε τὴν Ἠϊόνα, χωρὶς ὅμως νὰ μπορέση ν' ἀνακτήση τὴν Ἀμφίπολη, παρὰ τὶς προσπάθειές του.

Ὅταν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Φιλίππου γιὰ πρώτη φορὰ φανερώθηκε

ὁ ἑλληνικὸς χαρακτήρας τοῦ Μακεδονικοῦ κράτους καὶ ἡ προσπάθειά του γιὰ μιὰ πανελλήνια ἕνωση, ἡ Ἀμφίπολη καὶ ὁλόκληρη ἡ ζωτικὴ ἐκείνη περιοχὴ μέχρι τοῦ Νέστου καταλαμβάνεται τὸ 357 π. Χ. καὶ ἐνσωματώνεται στὸ ἑνιαῖο Μακεδονικὸ κράτος. Ἀποτελεῖ πλέον τὸ ζωτικὸ χῶρο ἀπ' ὅπου ἀντλήθηκαν μὲ τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ χρυσοφόρου Παγγαίου οἱ πόροι γιὰ τὴν ἐμπορικὴ ἀνάπτυξη καὶ τὴν ἀνεπανάληπτη ἐκπολιτιστικὴ πορεία ἀπ' τὸ λιμάνι τῆς Ἀμφίπολης τῶν στρατιῶν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου πρὸς τὴν καρδιὰ τῆς Ἀσίας, ἐπὶ κεφαλῆς ὅλων τῶν Ἑλλήνων τοῦ Βορρᾶ καὶ τοῦ Νότου.

Ἡ Βισαλτία στὸ ἑξῆς ἀκολουθεῖ τὴ μοίρα ὁλόκληρης τῆς Μακεδονίας. Ὑποτάσσεται στοὺς Ρωμαίους καὶ στὴ συνέχεια ἀποτελεῖ τμῆμα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ συμμερίζεται τὶς τύχες του.

Δέχεται καὶ αὐτὴ τὰ κύματα τῶν βαρβάρων, ποὺ κατὰ καιροὺς ἐξορμοῦν κατὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ συμβάλλει στὴν ἀπόκρουση τῶν ἐπιδρομέων.

Στὰ 1185, ὅταν οἱ Σικελοὶ ὠργάνωσαν ἐκστρατεία γιὰ τὴν κατάλυση τοῦ Βυζαντίου καὶ τὴν κατάληψη τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ 80.000 στρατό, 500 ἱππεῖς καὶ 200 πλοῖα, ἡ Βισαλτία γίνεται ὁ τάφος τοῦ κυρίου ὄγκου τοῦ σικελικοῦ στρατοῦ. Ἐκεῖ κάπου κοντὰ στὸ σημερινὸ χωριὸ Δημητρίτσι σὲ σκληρὴ καὶ ἀποφασιστικὴ μάχη, ὁ στρατηγὸς Ἀλέξιος Βρανᾶς κατανικᾶ τοὺς ἐπιδρομεῖς, τοὺς ἐξοντώνει καὶ τοὺς διαλύει κυριολεκτικά, αἰχμαλωτίζοντας ἀκόμα καὶ τοὺς δύο ἀρχηγούς τους, τοὺς κόμητες Ρικάρδον καὶ Ἀλδουΐνον. Ἔτσι ἀναχαιτίστηκε ἡ πορεία πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ σώθηκε καὶ αὐτὴ ἡ Θεσσαλονίκη ποὺ εἶχε πέσει στὰ χέρια τους.

Τὶς δραματικὲς στιγμὲς καὶ περιπέτειες ποὺ ὑπέστη ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τὴ ληστρικὴ καὶ παράλογη αὐτὴ ἐπιδρομὴ τῶν Σικελῶν, περιγράφει παραστατικώτατα ὁ πολὺς Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, ποὺ ἦταν καὶ αὐτόπτης μάρτυς τῶν συμβάντων.

Τέλος, ὅταν πλέον τὸ Βυζάντιο, ὕστερα ἀπὸ μιὰ ὑπερχιλιετῆ πολυκύμαντη ἱστορικὴ διαδρομή, πέφτει κάτω ἀπ' τὴν πίεση τοῦ τουρκικοῦ χειμάρρου ποὺ ξεχύθηκε ἀπ' τὴν Ἀνατολή, ἡ περιοχὴ τῆς Βισαλτίας μ' ὅλη τὴν περιοχὴ τῆς Σερραϊκῆς ὑπαίθρου συμμερίζεται τὰ δεινὰ καὶ βυθίζεται στὸ σκότος μιᾶς πεντακοσιόχρονης δουλείας.

Ἡ δουλεία ὅμως δὲν θὰ κάμψη τὸ φρόνημα τῶν κατοίκων της. Ὄχι μόνον δὲν θὰ ἀλλαξοπιστήσουν, ἀλλὰ θὰ διατηρήσουν μαζὶ μ' ὁλόκληρο τὸν Ἑλληνισμὸ ἀδούλωτη τὴν ψυχή, ποὺ θὰ τοὺς δώση στὰ μετέπειτα χρόνια τὸ θάρρος νὰ πρωτοστατήσουν καὶ ν' ἀντιδράσουν ἔμπρακτα σὲ κάθε ἐπιβουλὴ κατὰ τῆς Πατρίδος.

Ζωηρὲς αἱ ἐθνικὲς παραδόσεις, διατηροῦν ἀκμαῖο τὸν ψυχικὸ δυναμισμὸ τῶν κατοίκων τῆς Βισαλτίας. Κάτω ἀπὸ τὴν καταδυνάστευση βρίσκει

τὴ δύναμη μιᾶς θαυμαστῆς δραστηριότητας ποὺ ἐνισχύεται ἀπὸ βαθύτατο αἴσθημα.

Στὸ μικρὸ γεωγραφικό τους χῶρο, τὸν τόσο εὔφορο καὶ καρπερό, οἱ κάτοικοι μὲ ζῆλο καλλιεργοῦν τὴ γῆ, ἐμπορεύονται τὰ προϊόντα τους καὶ ζοῦν τὴν κοινοτικὴ καὶ κοινωνική τους ζωὴ μέσα σὲ κωμοπόλεις ποὺ χρόνο μὲ χρόνο ἀνθοῦν καὶ προκόβουν.

Ἡ Ἔζιοβα, αἱ παλαιαὶ Ἐζεβαί, ποὺ διετέλεσαν καὶ ἕδρα ἐπισκόπου, τῆς ὁποίας ὁ ἐπίσκοπος Ἰωαννίκιος ἦταν ὁ πρῶτος κτήτωρ τῆς Μονῆς Προδρόμου Σερρῶν, ἀποκτᾶ στὰ πρῶτα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας ἰδιαίτερη σημασία, θρησκευτική, ἐμπορικὴ καὶ διοικητική, λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς της θέσεως.

Κτισμένη πάνω σὲ μικροὺς λόφους στὶς πλαγιὲς τοῦ ὄρους Βερτίσκος, ἀπέφευγε τὶς πλημμύρες ἀπ᾽ τὶς βροχὲς καὶ τὰ διάφορα ὑδάτινα ρεύματα, ὁ δὲ ποταμὸς Ἐζιοβίτης περνώντας δίπλα καὶ διασχίζοντας τὶς κοιλάδες καὶ τὰ φαράγγια τῶν γύρω λόφων, μετέβαλλε τὸ τοπίο μὲ τὴν ζωηρὴ βλάστηση καὶ τὰ πανύψηλα δένδρα σ᾽ ὅλο τὸ μῆκος τῆς παρόχθιας περιοχῆς σὲ ἀληθινὸ παράδεισο. Λόγῳ τῆς γονιμότητος τοῦ ἐδάφους οἱ κάτοικοι ζοῦσαν σχεδὸν μιὰ ζωὴ χωρὶς πολλὰ προβλήματα, ὅταν ἡ καταπίεση ἦταν ἠπιώτερη.

Στὴ φήμη καὶ τὴν ἀνάπτυξη συνετέλεσε, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἐπισκοπή, ἡ ἐγκατάσταση τουρκικῶν ἀρχῶν, ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἡ ἐγκατάσταση καὶ διαβίωση τῆς Μάρως Μπράγκοβιτς, μητρυιᾶς τοῦ Μωάμεθ Β΄ τοῦ Πορθητοῦ, δηλαδὴ τῆς συζύγου τοῦ πατέρα του Μουρὰτ τοῦ Β΄, ποὺ ἦταν θυγατέρα τοῦ ἡγεμόνα τῆς Σερβίας Γεωργίου Μπράγκοβιτς καὶ τῆς συζύγου του Εἰρήνης, τὸ γένος Ματθαίου Κατακουζινοῦ.

Ἡ ἐγκατάσταση αὐτὴ στὴ Δάφνη τῆς βυζαντινῆς πριγκήπισσας, ποὺ εἶχε τὴν ἀπόλυτη εὔνοια, ἐκτίμηση καὶ τὸν σεβασμὸ τοῦ Μωάμεθ ποὺ τὴν θεωροῦσε σὰν πραγματική του μητέρα, στάθηκε γιὰ τοὺς περιοίκους καὶ ὁλόκληρη τὴ Βισαλτία πολὺ εὐεργετική. Γιατὶ διατηρώντας τὴν πίστη της στὴν Ὀρθοδοξία, βοήθησε ποικιλότροπα τοὺς χριστιανοὺς κατοίκους γιὰ μιὰν ἀνεκτὴ διαβίωση, ματαιώνοντας μὲ τὴν ἄμεση καὶ δραστήρια ἐπέμβασή της κάθε αὐθαιρεσία τῶν τοπικῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, ἀκόμα καὶ σουλτανικὰ φιρμάνια ποὺ ἦσαν δυσμενῆ γιὰ τοὺς Ἕλληνες. Ἔτσι ἡ Ἔζιοβα στὰ πρῶτα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας ἔγινε καὶ μεγάλο ἐμπορικὸ κέντρο, γιατὶ μὲ τὶς εὐνοϊκὲς περιπτώσεις ποὺ εἶχαν διαμορφωθῆ καὶ μὲ τὸ ἐμπορικὸ παζάρι ποὺ γινόταν κάθε Τρίτη καὶ ποὺ πῆρε τὴ μορφὴ ἑβδομαδιαίας ἐμποροπανηγύρεως, συγκέντρωσε ὅλη τὴν ἐμπορικὴ δραστηριότητα τῆς περιοχῆς.

Πόσο κράτησε ἡ ἀκμὴ αὐτὴ τῶν Ἐζεβῶν δὲν εἶναι ἐξακριβωμένο. Τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου ἄρχισε ἡ ἀνθηρὴ αὐτὴ κωμόπολη νὰ παρακμάζη καὶ στὸ προσκήνιο τῆς ἱστορίας νὰ ἀναφαίνεται ἡ τωρινὴ πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας, ἡ Νιγρίτα, ποὺ ὁριστικὰ τὴν ὑποκατέστησε

στὸν πρωταγωνιστικό της ρόλο, σ' ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις καὶ σ' ὅλες τὶς δραστηριότητες τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς.

Μόνο τὰ ἐρείπια τοῦ Πύργου τῆς «κυρὰ Μάρως», ὅπως ἀποκαλοῦν μέχρι σήμερα τὴ βυζαντινὴ ἀρχόντισσα, καὶ τὰ ἀπομεινάρια τοῦ Ἐπισκοπείου διηγοῦνται ψιθυριστὰ τὸ περασμένο μεγαλεῖο τῆς περιοχῆς, μαζὶ μὲ τὰ κατάσπαρτα ἐξωκκλήσια ποὺ θυμίζουν τῶν παλαιῶν της κατοίκων τὴν εὐλάβεια.

Ὅμως καὶ ἡ σημερινὴ Δάφνη διατηρεῖ ἀκόμα κάτι τὸ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὸ σ' ὅλη τὴν δομὴ καὶ τὴν ἐμφάνισή της, καὶ μὲ τὰ ὑπολείμματα ἀρχοντιᾶς, ποὺ εἶναι ἀκόμα ἐμφανῆ, θυμίζει ἀλλοτινοὺς καιρούς.

Ἡ πόλη τῆς Νιγρίτας εἶναι νέα. Δὲν φαίνεται νά 'ναι κτισμένη στ' ἀχνάρια κάποιας ἀρχαίας πολιτείας. Δὲν ἐρευνήθηκε βέβαια ἀκόμα ἀρχαιολογικὰ καὶ δὲν φέρει κανένα ἀπὸ τὰ σημάδια ποὺ νὰ μαρτυροῦν τὸ βάθος της. Ὅμως ἀπὸ διάφορα κατὰ καιροὺς εὑρήματα δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ πιστέψη κανεὶς πὼς ὑπῆρχε κι ἐδῶ παρουσία τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς. Ἄλλωστε καὶ ὅσα ἐλάχιστα σημάδια, ἀπὸ θεμέλια ἢ τείχη, ἔτυχε νὰ παραμείνουν εὐδιάκριτα γιὰ λίγο, οἱ ἀνὰ τοὺς αἰῶνες ἀναστατώσεις καὶ οἱ ἐπιδρομὲς βανδάλων κατακτητῶν τὰ ἐξαφάνισαν καθὼς καὶ κάθε ἄλλο ἴχνος ἀρχαίας ζωῆς.

Οἱ ἀρχικοί της κάτοικοι βασικὰ προέρχονται ἀπὸ ἀκτήμονες τῶν γύρω ὀρεινῶν περιοχῶν καὶ κυρίως ἀπὸ τοὺς ἀκτήμονες τοῦ ἐγκαταλελειμμένου καὶ ἐρειπωμένου πιὰ χωριοῦ στὶς ὑπώρειες τοῦ Βαρτίσκου, ποὺ εἶναι γνωστὸ σὰν Παλαιοχωρούδα.

Οἱ πρῶτες καλύβες ποὺ κτίστηκαν τότε στὴν ἀκατοίκητη περιοχὴ γιὰ νὰ στεγάσουν τοὺς νέους καλλιεργητὲς ποὺ ἔπρεπε νὰ εἶναι κοντὰ στὰ κτήματά τους, στάθηκαν ὁ πυρήνας ποὺ μὲ τὰ χρόνια γύρω του δημιουργήθηκε ἡ καινούργια κωμόπολη. Ὕστερα καὶ οἱ ὑπόλοιποι κάτοικοι τῆς Παλαιοχωρούδας, ὁ ἕνας μετὰ τὸν ἄλλον, ἐγκατάλειψαν τὸ ὀρεινό τους χωριὸ καὶ κατέβηκαν στὸν εὔφορο κάμπο, ὅπου ἡ ζωὴ ἦταν πιὸ εὔκολη.

Ὁ νέος αὐτὸς οἰκισμὸς παίρνει μιὰ ξαφνικὴ ἀνάπτυξη ἀπὸ τὸ 1820, ἀπ' τὸν καιρὸ δηλαδὴ ποὺ ἕνα κῦμα κατατρεγμένων οἰκογενειῶν στὰ χρόνια τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ ἀργότερα στὰ ταραγμένα χρόνια τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως βρίσκουν ἀσφαλὲς καταφύγιο καὶ στὴ Νιγρίτα.

Καὶ γιὰ νὰ γίνω σαφέστερος: Ὅταν ὁ Ἀλῆ πασᾶς κατὰ τὸ 1820 εἶχε σιγὰ - σιγὰ ἐπεκτείνει τὴν ἐξουσία του σ' ὁλόκληρη τὴ Θεσσαλία καὶ τὴ Δυτικὴ Μακεδονία φθάνοντας ἀκόμα καὶ σ' αὐτὴ τὴ Θεσσαλονίκη, εἶχε ἐγκαταστήσει στὶς διάφορες πόλεις καὶ περιοχὲς φρουρὲς ἀπὸ Ἀλβανούς.

Ἡ καταδυνάστευση τῶν ἀλβανικῶν αὐτῶν φρουρῶν μὲ φόνους καὶ ἁρπαγὲς περιουσιῶν ἰδιαίτερα τῶν Ἑλλήνων, ἀνάγκασε πολλοὺς κατοίκους ἀπὸ τὶς διάφορες περιοχὲς νὰ ἐγκαταλείψουν τὶς ἑστίες τους καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν σὲ πόλεις καὶ σὲ χωριὰ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, ὅπου οἱ συνθῆκες διαβιώσεως καὶ ἀσφαλείας ἦταν καλύτερες. Τὸ κακὸ συνεχίσθηκε καὶ

στὰ χρόνια τῆς 'Επαναστάσεως, λόγῳ τοῦ τουρκικοῦ φανατισμοῦ. Ἔτσι καὶ στὴ Νιγρίτα ἐγκαταστάθηκε μόνιμα ἕνας μεγάλος ἀριθμὸς οἰκογενειῶν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ 'Ολύμπου καὶ τῆς Ὄσσας, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ Λιτόχωρο, τὴ Βιοσόκα, τὴ Ραψάνη, τὴν Κρανιά, τ' Ἄγραφα, τ' 'Αμπελάκια, τὴν Καρδίτσα, τὰ Τρίκαλα, τὴ Μπέροβα, τὴ Νάουσα καὶ ἀπ' τὴ Χαλκιδική.

Οἱ νέοι αὐτοὶ κάτοικοι ἔφεραν μαζί τους, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ λίγο ἢ πολὺ βιός τους, καὶ τὶς πλούσιες τεχνικές τους ἐμπειρίες, ποὺ συνετέλεσαν σὲ μιὰ ὑψηλοῦ ἐπιπέδου ἀνάπτυξη τῆς μεταξουργίας καὶ ὑφαντικῆς, τὰ δὲ προϊόντα τους ἦταν περιζήτητα ὄχι μόνο στὸ βαλκανικὸ χῶρο, ἀλλὰ σ' ὅλες τὶς σπουδαιότερες ἀγορὲς τῆς Εὐρώπης.

Ἡ πρώτη γραπτὴ μαρτυρία τοῦ ὀνόματος τῆς Νιγρίτας βρίσκεται στὸ χρονικὸ τοῦ Σερραίου Παπασυναδινοῦ, ποὺ ἐξέδωσα ὁλόκληρο γιὰ πρώτη φορὰ στὰ «Σερραϊκὰ Χρονικὰ» τὸ 1938. 'Αναφέρει λοιπὸν ὁ Παπασυναδινὸς ὅτι τὸ 1616 «ἐγίνην ἀρχιερεὺς εἰς τὰς Σέρρας ὁ κῦρ Τιμόθεος ὁ καθηγούμενος τοῦ Τιμίου Προδρόμου ἐκ χώρας Νηγρίτα».

Ἡ μαρτυρία γιὰ τὴν καταγωγὴ τοῦ Τιμοθέου ἀπὸ τὴ Νιγρίτα εἶναι σπουδαία καὶ ἀναμφισβήτητη, ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψη ὅτι ὁ Παπασυναδινὸς χειροτονήθηκε ἱερέας ἀπ' τὸν ἴδιο τὸν Τιμόθεο στὶς 18 Αὐγούστου τοῦ 1622.

Γιὰ τὴν προέλευση τῆς ὀνομασίας Νιγρίτα διατυπώθηκαν πολλὲς ἀπόψεις, ἀλλὰ πιθανότερη νομίζομε ἐκείνη ποὺ στηρίζεται στὴν πληροφορία τοῦ Παπαγεωργίου, ὅτι δηλ. σὲ βυζαντινὰ χρυσόβουλα ἀναφέρεται μεταξὺ διαφόρων ἄλλων ὀνομάτων χωριῶν καὶ τοπωνυμιῶν καὶ τὸ χωριὸ Ἰ γ ρ ί τ α. 'Αναμφισβήτητα πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια τὴ Νιγρίτα, ἂν πάρουμε τὴ συνήθη γλωσσοπλαστικὴ διαδικασία στὴ χρήση τῆς αἰτιατικῆς πτώσεως ('Ιγρίτα, τὴν 'Ιγρίταν—τὴ Νιγρίτα—ἡ Νιγρίτα).

Στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας ἡ Νιγρίτα ἀριθμοῦσε 500 περίπου οἰκογένειες. Σήμερα ὁ πληθυσμός της ξεπερνάει τὶς 10.000 ψυχὲς καὶ εἶναι ἡ δεύτερη μετὰ τὶς Σέρρες πόλη τοῦ νομοῦ, μὲ προοπτικὴ γιὰ παρὰ πέρα ἀνάπτυξη, σὰν κέντρο διοικητικό, ἐμπορικό, βιοτεχνικὸ καὶ γεωργοκτηνοτροφικό.

Ἂν καὶ ἀπεῖχε ἀπὸ τὴν πόλη τῶν Σερρῶν περίπου 22 χιλιόμετρα, ἡ ἐπικοινωνία μ' αὐτὴν ἦταν πολὺ δύσκολη, πρὸ παντὸς ἐξ αἰτίας τῶν συνεχῶν πλημμυρῶν τοῦ Στρυμόνα. Τοῦτο ἴσως στάθηκε μιὰ ἀπὸ τὶς αἰτίες ποὺ ἡ Νιγρίτα ἔμεινε μακρυὰ ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς μεγάλης πολιτείας καὶ τῆς δόθηκε ἡ δυνατότητα ν' ἀναπτύξη ἕνα ἐντελῶς ξεχωριστὸ δικό της πολιτιστικὸ χρῶμα, ἀφομοιώνοντας ὅλα τὰ γηγενῆ καὶ τὰ ἄλλα πολιτιστικὰ στοιχεῖα, ποὺ ἔφεραν στὴν πόλη οἱ κατὰ καιροὺς κάτοικοί της ἀπ' τὶς δικές τους πατρίδες.

Στὴν πόλη τῶν Σερρῶν, ἐξ αἰτίας τῆς συχνῆς ἐμπορικῆς της ἐπικοινωνίας ἀπ' εὐθείας μὲ τὴν κεντρικὴ ἰδίως Εὐρώπη, ἄρχισε ἀπὸ πολὺ νωρὶς νὰ ἀλλάζη πρὸς τὸ εὐρωπαϊκώτερο ὁ κοινωνικὸς γενικὰ τρόπος ζωῆς.

Ἀπεναντίας οἱ Νιγριτινοὶ ζηλότυπα διατηροῦσαν τὰ πατροπαράδοτα. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸ πῶς σ᾽ ἕνα τραγούδι τῆς Νιγρίτας, γραμμένο στὰ 1849, ἐξ ἀφορμῆς τῆς μεγάλης πυρκαϊᾶς ποὺ ρήμαξε τὴν πόλη τῶν Σερρῶν καὶ ἐξαθλίωσε τοὺς Σερραίους, οἱ Σεργιῶτες ἀποκαλοῦνται πειρακτικὰ φράγκοι καὶ οἱ Σεργιωτοποῦλες φραγκοποῦλες. Ἡ εὐρωπαϊκὴ μόδα πολὺ δύσκολα καὶ πολὺ ἀργὰ εἰσχωροῦσε στὴ Νιγρίτα, κ᾽ ἔτσι ὡς τὰ χρόνια τῆς ἀπελευθερώσεως καὶ λίγο μετά, οἱ γυναῖκες της φοροῦσαν πάντα τὴ μεγαλοπρεπῆ ἐνδυμασία, τὴ γνωστὴ σήμερα στὸ πανελλήνιο μὲ τ᾽ ὄνομα τῆς πολυτραγουδισμένης καὶ ἄτυχης ἐκείνης Γερακίνας, τὸ θρῦλο καὶ τὴ δόξα τῆς Νιγρίτας, ποὺ ὑπογραμμίζει ἔντονα τὴν ὁμολογημένη ὀμορφιὰ τῶν γυναικῶν της.

Τὸ ἴδιο διαφύλαξε ἀτόφια ἤθη καὶ ἔθιμα, ποὺ ἀναφέρονται καὶ στὶς μεγάλες γιορτὲς τῆς χριστιανοσύνης καὶ στὰ σημαντικώτερα γεγονότα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καὶ ποὺ πολλὰ ἀπ᾽ αὐτὰ ἔχουν τὶς ρίζες τους στὴν πανάρχαια ἐποχὴ καὶ φανερώνουν τὴν ἀδιάκοπη διὰ μέσου τῶν αἰώνων συνέχεια τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς.

Παράγοντες σταθεροὶ στὴ διατήρηση ἀκέραιας τῆς ἑλληνικῆς φυσιογνωμίας τῆς Νιγρίτας καὶ ὅλης τῆς περιοχῆς στάθηκαν ἀναμφισβήτητα ἡ κοινοτικὴ ὀργάνωση, ποὺ ἀκολούθησε τὸν τύπο καὶ τὴν διαδικασία τῆς ὀργανώσεως ὅλων τῶν ὑποδούλων πόλεων καὶ χωριῶν μὲ τοὺς προεστοὺς καὶ τοὺς δημογέροντες, ἡ Ἐκκλησία, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Μητροπολίτη τῶν Σερρῶν, τὸ ἱερατεῖο τῆς Νιγρίτας καὶ τοὺς δύο ὡραίους ναοὺς ποὺ στολίζουν τὴν πόλη, καὶ τελικὰ ἡ παιδεία, ποὺ κράτησε ἄσβεστη τὴ φλόγα τῆς μαθήσεως, τροφοδοτοῦσε μ᾽ ἐλπίδες τὶς καρδιὲς τῶν Ἑλλήνων καὶ παρασκεύαζε τὸ γένος γιὰ τὴ μεγάλη ὥρα τῆς λευτεριᾶς.

Ἡ μεγαλοπρεπὴς Ἑλληνικὴ Σχολὴ Νιγρίτας καὶ τὰ σὲ ὁλόκληρη τὴν ἐπαρχία Ἑλληνικὰ Σχολεῖα, ποὺ εἶχαν ξεπεράσει τὸ στάδιο τοῦ κρυφοῦ Σχολειοῦ καὶ τὴ διδασκαλία στὸ νάρθηκα τῆς ἐκκλησίας τοῦ κάθε χωριοῦ, μὲ ἕνα πλῆθος ἄξιων καὶ ἐμπνευσμένων δασκάλων, ἦσαν τὰ φυτώρια τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τῶν Ἑλλήνων.

Ἱεραπόστολοι καὶ σκαπανεῖς τῆς Ἐθνικῆς ἰδέας οἱ ταπεινοὶ διδάσκαλοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἦσαν οἱ πρωτεργάται τῆς ἰδέας τῆς Ἀπελευθερώσεως τῆς Μακεδονίας.

Ἐργάσθηκαν μὲ ζῆλο καὶ αὐταπάρνηση καὶ μαζὶ μὲ ὁλόκληρο τὸν Ἑλληνισμὸ τῆς περιοχῆς καὶ τὶς ἔνοπλες ὁμάδες ποὺ συνεκροτήθηκαν, προσέφεραν στὸν καιρὸ τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα ἀνεκτίμητες ὑπηρεσίες καὶ συνετέλεσαν στὴν ἐπιτυχία τοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀποτροπὴ τοῦ ἀφελληνισμοῦ τῆς Νιγρίτας καὶ τῆς περιοχῆς.

Στὴ διατήρηση καθάριας τῆς ἑλληνικῆς φυσιογνωμίας τῆς Νιγρίτας συντελοῦσε καὶ τὸ γεγονὸς πῶς σ᾽ αὐτὴ δὲν ἐγκαταστάθηκε ποτὲ τουρκικὸς

πληθυσμός, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἔλλειψη ἔστω καὶ ἐρειπίων μιναρέδων καὶ μεντρεσέδων, ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερο εἶναι ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση ἑνὸς διοικητοῦ, τοῦ Μεντιούρη, ὁ ὁποῖος σύμφωνα μὲ ἀγνώστου προελεύσεως προνόμιο ἔπρεπε νὰ εἶναι χριστιανός, καὶ ἑνὸς μικροῦ ἀποσπάσματος χωροφυλακῆς, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ «Καρακόλι», ὅλες οἱ ἄλλες τουρκικὲς ἀρχὲς ἦταν ἐγκατεστημένες στὴν Τσερπίστα, τὴ σημερινὴ Τερπνή.

Περὶ βουλγαρικοῦ πληθυσμοῦ δὲν μπορεῖ νὰ γίνη λόγος, γιατὶ παρὰ τὶς ὀργανωμένες ἀπόπειρες διεισδύσεως, τὸ ἔδαφος δὲν προσφερόταν γιὰ τέτοιου εἴδους βλαστήσεις. Καὶ ὅταν πιὰ ἡ πίεση τῶν κομιτατζήδων ἔγινε ἔντονη καὶ οἱ ὀρδὲς τοῦ Τάσκα καὶ τοῦ Ντίνα Ἀραμπατζῆ διέτρεχαν τρομοκρατώντας τοὺς Ἕλληνες τῆς Βισαλτίας, ἡ ἄμυνα τῶν κατοίκων ὀργανώθηκε κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε ἡ ἐξουδετέρωση νὰ εἶναι ἄμεση καὶ ἀποτελεσματική.

Στὴ Νιγρίτα μὲ τὸν ὁλοκληρωτικὰ ἀκραιφνῆ ἑλληνικὸ πληθυσμό της, οἱ Βούλγαροι δὲν τολμοῦν κἂν νὰ μποῦν. Καταστρέφουν, ἁρπάζουν, λεηλατοῦν, σκοτώνουν καὶ ἐξανδραποδίζουν ἀνενόχλητοι στὴν ἀρχὴ στ' ἀνυπεράσπιστα χωριὰ τῆς ἐπαρχίας καὶ κατορθώνουν νὰ παραπλανήσουν ἀρκετοὺς ἀδύνατους ἀπὸ τὰ γύρω χωριά.

Ἡ Νιγρίτα τώρα καλεῖται νὰ διαδραματίση τὸν ἱστορικό της ρόλο στὴν κρίσιμη τούτη ὥρα τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Εἰς τὸ ἐθνικὸ προσκλητήριο σύσσωμος ὁ πληθυσμὸς δραστηριοποιεῖται καὶ ἐντάσσεται στὸ ὑπὸ τοῦ Προξενείου Σερρῶν ὀργανωθὲν Κέντρον.

Τὸ Κέντρο τῆς Ἄμυνας, ποὺ ἀποτελέσθηκε ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Βαγενᾶ ὡς πρόεδρο, τὸν Ἀθανάσιο Ματθαίου ὡς γραμματέα καὶ ταμίαν τὸν Γεώργιο Φράγκο, προβαίνει ἀμέσως στὴν ὀργάνωση τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων, ποὺ στὸ ἑξῆς θὰ ἀποτελέσουν τὸ «ἀντίπαλο δέος» γιὰ τὰ βουλγαρικὰ σώματα, ποὺ ὡς τότε ἀνεμπόδιστα περιέτρεχαν τὴ Βισαλτία.

Πολλοὶ νέοι θαρραλέοι καὶ ριψοκίνδυνοι ἀπὸ τὴ Νιγρίτα, τὴν Τερπνή, τὸ Χουμνικό, τὸ Δημητρίτσι, τὴ Λυγαριά, τὸ Λιβαδοχώρι, τὴ Νικόκλεια καὶ σχεδὸν ἀπ' ὅλα τὰ χωριὰ τῆς ἐπαρχίας σχηματίζουν τὶς πρῶτες ἀνταρτικὲς ὁμάδες καὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἀναλαμβάνουν τὸ ρόλο τοῦ ὁπλαρχηγοῦ. Ὅπως ὁ Χρῆστος ὁ Κουρμπετίδης ἀπὸ τὸ Σιτοχώρι, ὁ Παπαπασχάλης ἀπὸ τὸ Λιβαδοχώρι, ὁ Γ. Γκούρμης καὶ ὁ Κώστας Κοτζάμπαπας ἀπὸ τὸ Δημητρίτσι, ὁ Δημ. Βιτσικάνος ἀπὸ τὴ Νιγρίτα, μὲ προεξάρχουσα τὴν φυσιογνωμία τοῦ καπετὰν Γιώργη Γιαγκλῆ.

Εἶναι μακρὺς ὁ κατάλογος τῶν παλληκαριῶν καὶ δυστυχῶς οὔτε ὁ χρόνος οὔτε ἡ οἰκονομία τῆς ὁμιλίας μου ἐπιτρέπουν νὰ τοὺς ἀπαριθμίσω. Εἶναι γνωστὰ ἄλλωστε τὰ ὀνόματά τους στοὺς Νιγριτινούς, ποὺ σέβονται καὶ τιμοῦν τὰ ἔργα καὶ τὴ δράση τους, καθὼς καὶ ὁ ἡρωϊκὸς θάνατος τοῦ Παπαπασχάλη.

Εὐθὺς ὡς συνεκροτήθησαν τὰ ἀνταρτικὰ σώματα ἄρχισαν μίαν ἄνευ προηγουμένου ἔντονη δράση καὶ κατώρθωσαν ν᾽ ἀπαλλάξουν τὰ χωριὰ τῆς ἐπαρχίας ἀπὸ τὴ βουλγαρικὴ θηριωδία, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν καταπίεση τῶν Τούρκων, ποὺ ἐπωφελούμενοι τοῦ ἐξοντωτικοῦ ἔργου τῶν βουλγάρων κομιτατζήδων πρόσθεταν καὶ τὶς δικές τους παρενοχλήσεις.

Εἶναι τεράστια ἡ προσφορὰ τῆς Νιγρίτας καὶ ὁλόκληρης τῆς ᾽Επαρχίας στὸν ἀγώνα αὐτὸν γιὰ τὴν ἐπιβίωση τοῦ Μακεδονικοῦ ῾Ελληνισμοῦ. Στὸν ἱερὸ αὐτὸ ἀγώνα κατὰ τοῦ σλαβισμοῦ δεσπόζουν αὐτὴ τὴν ἐποχὴ δύο φυσιογνωμίες, ποὺ εἶναι τὸ καύχημα καὶ ἡ δόξα τῆς Νιγρίτας. ῾Ο ᾽Α θ α ν ά σ ι ο ς ᾽Α ρ γ υ ρ ό ς, γνήσιο τέκνο τῆς Νιγρίτας, μὲ πανελλήνια ἀκτινοβολία. Καὶ ὁ καπετὰν Γ ι ώ ρ γ η ς Γ ι α γ κ λ ῆ ς, μὲ τὴν ἀναμφισβήτητη ἡγετική του προσωπικότητα καὶ τὴν στρατιωτική του ἱκανότητα, ποὺ κατέστη τὸ φόβητρο τῶν κομιτατζήδων καὶ ποὺ σ᾽ αὐτὸν ὁλόκληρη ἡ περιοχὴ τῆς Νιγρίτας ὀφείλει κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τὴν ἀπελευθέρωσή της καὶ ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους.

Σ᾽ αὐτοὺς τοὺς δύο ἀξίζει νὰ σταθοῦμε ἰδιαίτερα, γιατὶ ἂν καὶ ἔδρασαν καὶ ἀγωνίστηκαν σὲ διαφορετικὰ πλαίσια ὁ καθένας του, ὥς τόσο καὶ οἱ δύο ἀποτελοῦν τὴ συνισταμένη τῆς ὅλης ᾽Εθνικῆς προσφορᾶς τῆς Νιγρίτας πρὸς τὸ ῎Εθνος ὁλόκληρο.

῾Ο ***᾽Αθανάσιος ᾽Αργυρὸς*** γεννήθηκε στὴ Νιγρίτα τὸ 1859. Τὰ πρῶτα φῶτα τῆς παιδείας δέχθηκε στὰ λαμπρὰ ἐκπαιδευτήρια τῶν Σερρῶν καὶ ἰδίως στὸ ἐξαίρετο διδακτήριο τοῦ Δημητρίου Μαρούλη, ἀπ᾽ ὅπου ἀπεφοίτησε μὲ ἄριστα. Διψώντας γιὰ μάθηση καὶ γιὰ ἀγῶνες, ἡ ἀνήσυχη ἰδιοσυγκρασία του τὸν ὤθησε νὰ ἐγκατασταθῇ στὴν πρωτεύουσα τοῦ ἐλευθέρου ῾Ελληνικοῦ κράτους, στὴν ᾽Αθήνα, καὶ στὴ συνέχεια νὰ μεταβῇ στὴν Εὐρώπη ὅπου σπούδασε Νομικά, ῾Ιστορία, Κοινωνιολογία, μαθαίνοντας ταυτόχρονα καὶ τέσσερις εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες.

Οἱ σφαγές, οἱ διωγμοὶ καὶ οἱ καταπιέσεις ποὺ ὑφίστανται οἱ πληθυσμοὶ τῆς μαρτυρικῆς Μακεδονίας φλογίζουν τὴν ψυχή του γιὰ τὴν ἐλευθερία τοῦ τόπου του, γι᾽ αὐτὸ ὁ Μακεδονικὸς ᾽Αγὼν τὸν βρίσκει ἕτοιμο ἐθνικὸ κήρυκα καὶ ἀλύγιστο μαχητή.

῾Ολόψυχα ἀφιερώνει τὴν ψυχή του στὴν ἰδέα τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Μακεδονίας. ῾Ιδρύει στὴν ᾽Αθήνα Μακεδονικοὺς Συλλόγους. Γράφει ἄρθρα ὑπὲρ τῆς Μακεδονίας στὶς ἐφημερίδες, δίδει συνεντεύξεις μὲ πολιτικὲς καὶ στρατιωτικὲς προσωπικότητες τῶν ᾽Αθηνῶν, κάμνει ὁμιλίες καὶ διαλέξεις, μαζεύει χρήματα γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων.

Στρατολογεῖ καὶ ἐξοπλίζει πολεμιστὲς καὶ τοὺς ἐξαποστέλει στὴ Μακεδονία, ἐντάσσοντάς τους στὰ διάφορα ἀνταρτικὰ σώματα. ᾽Απὸ τὸ 1904 ὡς τὰ 1907 κινητοποιεῖ τοὺς πάντες καὶ τὰ πάντα στὴν ῾Ελλάδα. Καὶ ὅταν εἶδε ὅτι οἱ κόποι του ἐκαρποφόρησαν καὶ ἀφυπνιζόταν ἡ ῾Ελλαδικὴ γνώμη καὶ

πείσθηκε πὼς τὸ Ἑλληνικὸ κράτος θὰ ἀνελάμβανε στὸ ἑξῆς ὑπεύθυνα τὴν ὑπόθεση τῆς Μακεδονίας, διαπλέει τὸν ὠκεανὸ καὶ ἐπεκτείνει τὴ δράση του στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς. Ἐκεῖ ἐκδίδει ἐφημερίδα, τὴν «Ἀθηνᾶ». Κάμνει διαλέξεις ἀπὸ κοινότητα σὲ κοινότητα, διεκτραγωδεῖ τὴν κατάσταση τῆς Μακεδονίας σὰν ἄλλος Ρήγας Φερραῖος, διαγείρει γιὰ τὸν ἀγώνα τὸ ἐνδιαφέρον ὁλόκληρου τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀμερικῆς καὶ δημιουργεῖ πολλοὺς ξένους φιλέλληνες.

Οἱ Βαλκανικοὶ πόλεμοι τὸν βρίσκουν στὴν Ἀμερική. Ἡ χαρά του εἶναι ἀπερίγραπτη καὶ ὁ ἐνθουσιασμός του ἀληθινὸ παραλήρημα. Βλέπει τὸ ὄνειρο τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Μακεδονίας νὰ παίρνη σάρκα καὶ ὀστᾶ. Γίνεται τότε ἡ ψυχὴ τῆς Ὀργανώσεως ποὺ συλλέγει χρήματα, καὶ στέλνει στὴν μαχόμενη Ἑλλάδα χιλιάδες ἀπὸ ὁμογενεῖς ἐθελοντές, αὐτοὺς δηλαδὴ ποὺ θά 'φερναν καὶ στὴν ἀγαπημένη του Νιγρίτα καὶ σ' ὅλη τὴ Μακεδονία τὰ κλωνάρια τῆς δάφνης καὶ τῆς ἐλιᾶς, ποὺ μὲ τόσους κόπους καὶ τόσες θυσίες εἶχε ἐπίμονα καλλιεργήσει.

Τὰ πρῶτα μηνύματα τῆς νίκης τὸν πλημμυρίζουν ἀπὸ χαρὰ καὶ πατριωτικὴ ἔξαρση. Ὁ ἐνθουσιασμός του εἶναι χειμαρρώδης. Μὲ τὰ φλογερὰ ἄρθρα τῆς ἐφημερίδας του καὶ τοὺς παιᾶνες συγκλονίζει τὶς Ἑλληνικὲς κοινότητες τῆς Ἀμερικῆς, ποὺ σπεύδουν νὰ ἐνισχύσουν ποικιλότροπα τὴν ἀγωνιζόμενη Ἑλλάδα.

Τὸ 1915 ὁ Ἀθανάσιος Ἀργυρὸς προετοιμάζεται πανευτυχὴς νὰ ἐπιστρέψη στὴν Ἑλλάδα.

Ἕνα χαρμόσυνο μήνυμα τὸν κάνει νὰ χύση δάκρυα χαρᾶς. Ὁ νομὸς τῶν Σερρῶν καὶ ἰδιαίτερα ἡ ἀγαπημένη του Νιγρίτα, ἐν ἀγνοίᾳ του τὸν ἐκλέγουν, μὲ τιμητικὴ πλειοψηφία, ἀντιπρόσωπό τους στὴ νέα Βουλὴ τῆς καινούργιας Μεγάλης Ἑλλάδος.

Ἐγκαταλείπει λοιπὸν στὴν Ἀμερική, γιὰ νὰ ἐπιδοθῆ στὸ ἑξῆς ὁλοκληρωτικὰ στὴν πολιτικὴ καὶ νὰ συντελέση κι αὐτὸς στὴ νεοελλαδικὴ ἀναγέννηση.

Καὶ σὰν πολιτικὸς ὁ Ἀργυρὸς διέπρεψε. Πρᾶος καὶ καλοκάγαθος κατὰ βάθος, ἦταν ὡς τόσο μαχητικώτατος στοὺς κοινοβουλευτικούς του ἀγῶνες. Τρεῖς φορὲς ἐχρημάτισε ὑπουργὸς Γεωργίας καὶ Παιδείας. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Νόμους ποὺ εἰσηγήθηκε καὶ ψηφίσθηκαν ἀπ' τὴ Βουλὴ μεταφράσθηκαν καὶ σὲ ξένες γλῶσσες καὶ φέρνουν τὴν σφραγίδα τῆς πολυμάθειάς του, τόσο ἀπὸ ἀπόψεως νομικῆς ἀρτιότητας ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη ἐξαντλήσεως τοῦ ἀντικειμένου.

Ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Δημητρίου Γούναρη πολλοὶ φίλοι καὶ θαυμασταί του τὸν προέβαλαν, παρὰ τὴ θέλησή του, γιὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἀπορφανισθέντος Λαϊκοῦ κόμματος.

Ἀρνήθηκε τὴν τιμή. Ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴν συνεδρίαση τῆς ἐκλογῆς τοῦ

ἀρχηγοῦ καὶ παρὰ ταῦτα ἐλάχιστα ὑπολήφθηκε τοῦ Παναγῆ Τσαλδάρη, γιατὶ παρὰ τὴν ἄρνησή του οἱ φίλοι του ἐπέμειναν καὶ προέβαλαν τὴν ὑποψηφιότητά του.

᾿Αλλὰ ἡ δράση τοῦ ᾿Αθανασίου ᾿Αργυροῦ δὲν ἐξαντλεῖται ἐδῶ. ῎Αριστος σὰν νομικός, συγγραφέας, λογοτέχνης καὶ μεταφραστής, ἔγραψε ἱστορία τῶν ᾿Αθηνῶν, ἐξέδιδε τὸ περιοδικὸ «Γενικὴ ᾿Επιθεώρησις», ἔγραψε περιλήψεις νομικῶν συγγραμμάτων, ἀκόμα καὶ βιβλία διδακτικά. ᾿Αλλ᾿ ἐκεῖνο ποὺ τὸν ἀνέδειξε περισσότερο σὰν ἀκούραστο πνευματικὸ ἐργάτη εἶναι ἡ μετάφραση τοῦ ὀγκώδους πεντάτομου συγγράμματος τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου τοῦ Βιντσάϊτ καὶ τῆς τετράτομης ἱστορίας τοῦ Γιέγκερ.

῾Ο ᾿Αθανάσιος ᾿Αργυρὸς εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐκλεκτοὺς τῆς μοίρας. Γιατί, καὶ ὅταν σὰν δικηγόρος ὑπηρετοῦσε τὴ Δικαιοσύνη, καὶ ὅταν σὰν δημοσιογράφος διερμήνευε τὴν κοινὴ γνώμη, καὶ ὅταν σὰν συγγραφέας φιλοσοφοῦσε, καὶ ὅταν σὰν πολιτικὸς διατύπωνε τὶς πολιτικές του ἀπόψεις καὶ ὑποδείκνυε λύσεις γιὰ τὰ ζωτικὰ ζητήματα τοῦ κράτους, στάθηκε τὸ ζωντανὸ παράδειγμα γιὰ τοὺς σύγχρονούς του.

Προσωπικὰ ἐγὼ θεωρῶ τὸν ἑαυτό μου εὐτυχῆ, γιατὶ καταξιώθηκα τῆς φιλίας του καὶ τῆς ἰδιαίτερης ἐκτιμήσεώς του, ποὺ κράτησε ὡς τὸ θάνατό του. ῾Η γνωριμία μας στάθηκε καὶ ἀφορμὴ τῆς πολιτικῆς μου προβολῆς καὶ θὰ εἶναι γιὰ μένα ἀξέχαστη ἡ ἡμέρα ἐκείνη τοῦ 1935, ποὺ ὕστερα ἀπὸ ἐκλογὲς γυρίζαμε στὴν ᾿Αθήνα σὰν βουλευτὲς ὁ ᾿Αργυρός, ὁ νῦν πρωθυπουργὸς καὶ ἐγώ, ἀπολαμβάνοντας τὴ συντροφιὰ τῆς σεβάσμιας προσωπικότητάς του καὶ τὸν ἐπαγωγὸ πλοῦτο μιᾶς ἀπέραντης μορφώσεως καὶ πείρας. ῎Ετσι γιὰ μένα ὁ ᾿Αργυρὸς ἦταν ὁ φωτεινὸς φάρος καὶ ὁ ἀσφαλὴς ὁδηγὸς σ᾿ ὅλη μου τὴν κατοπινὴ ζωή.

Σεμνὸς καὶ λιτὸς σ᾿ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τοῦ βίου του, ἐπιμελῶς ἀπέφευγε κάθε τυμπανοκρουσία καὶ διαφήμιση. Καὶ ὅταν ἦρθε ἡ φυσικὴ πολιτικὴ φθορά, μὲ ἀξιοπρέπεια καὶ χωρὶς ἐκδηλώσεις πικρίας τερμάτισε τὴ ζωή του στὶς 10 ᾿Ιανουαρίου 1945 μακρυὰ ἀπ᾿ τὴν γενέτειρά του τὴ Νιγρίτα, στὸν Βόλο, σ᾿ ἐποχὴ σκοτεινὴ γιὰ τὸ ἔθνος, κοντὰ σὲ ταπεινοὺς συγγενεῖς ποὺ τὸν περιέβαλαν ὅμως μὲ ἀγάπη καὶ στοργή.

᾿Εκεῖ στὸν Βόλο, στὰ στερνὰ τῆς ζωῆς του, σὲ μιὰ ἐπίσκεψη ποὺ τοῦ ἔκαμα ταξιδεύοντας ἀπὸ Σέρρας στὴν ᾿Αθήνα, μοῦ ἐκμυστηρεύθηκε ὅτι ἀκόμα ὠνειρευόταν ἔργα μεγάλα καὶ ὡραῖα γιὰ τὰς Σέρρας καὶ τὴ Νιγρίτα.

Γιὰ τὰς Σέρρας ὠνειρευότανε τὴν ἀναβίωση τῆς παλαιᾶς ἐκπαιδευτικῆς παραδόσεως.

Γιὰ τὴ Νιγρίτα ἐπεφύλασσε μεγαλύτερη τιμή. ῎Ηθελε σ᾿ αὐτὴν νὰ τερματίση τὴν ζωή του καὶ θὰ θεωροῦσε σὰν εὐτυχισμένο ἐπιστέγασμα τῆς ὅλης του σταδιοδρομίας ἂν καταξιώνετο νὰ πεθάνη στὴ γενέτειρά του σὰν Δήμαρχός

14

Τ.Ε.Ι. ΣΕΡΡΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

της, προσφέροντας ὅ,τι σὰν ἀπόθεμα γνώσεων, πείρας καὶ δραστηριότητας τοῦ ἀπέμεναν ἀκόμα.

Ἡ καταραμένη τριπλὴ κατοχὴ τῆς πατρίδας μας ἐματαίωσε καὶ τὶς δυό του ἐπιθυμίες.

Ζώντας ἀναγκαστικὰ μακρυὰ ἀπὸ τὴ γενέτειρά του, δὲν ἀξιώθηκε νὰ προσφέρη σ' αὐτὴν τὶς τελευταῖες του καὶ ἀποκλειστικὲς φροντίδες. Ὅμως νά! Ἐνῶ ἔφυγε ἀπ' τὸν κόσμο αὐτὸν ἀθόρυβα, ἡ μοῖρα τὸν ὡδήγησε στὰ ἀθάνατα καὶ φωτεινὰ Ἠλύσια πεδία, καὶ τὸν παρέδωσε στὴν αἰώνια μνήμη τοῦ Λαοῦ τῆς πατρίδας του, ποὺ τόσο ἀγάπησε καὶ γιὰ τὴν ὁποία τόσο ἐμόχθησε.

Ἡ πάνδημη ἐπιστροφὴ τῶν λειψάνων του στὴ γενέτειρα γῆ καὶ ἡ μαρμάρινη ἀποτύπωση τῆς μορφῆς του καταμεσῆς τῆς ἀγαπημένης του Νιγρίτας, θὰ θυμίζουν σ' ὅλες τὶς γενιὲς τὴν προσωπικότητά του, σὰν ἐλάχιστη μεταθανάτια ἀνταπόδοση στὴν πλούσια προσφορὰ ἑνὸς τόσο ἐκλεκτοῦ τέκνου της.

Καλότυχη ἡ γῆ τῆς Νιγρίτας ποὺ στοργικὰ φυλάει τώρα τὴν ὡραία καὶ πλούσια ζωὴ ἑνὸς ὁραματιστῆ καὶ μαχητῆ, ποὺ μὲ πάθος ἀγάπησε τὴν Πατρίδα καὶ τὴν Ἀρετή.

Ὕστερα ἀπὸ τὸν Ἀργυρό, δεσπόζουσα ἀγωνιστικὴ φυσιογνωμία τῆς Νιγρίτας εἶναι ἀναμφισβήτητα ὁ ***Καπετὰν Γιώργης Γιαγκλῆς***.

Γεννήθηκε βέβαια στὴν Ἱερισσὸ τῆς Χαλκιδικῆς, στὰ 1867, ἀλλὰ σὲ νεαρὴ ἡλικία, φεύγοντας τὴν καταδίωξη τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, ἐγκαταστάθηκε στὴ Νιγρίτα ὅπου καὶ ἔζησε πολλὰ χρόνια.

Ἀπὸ τοὺς Νιγριτινοὺς ἀγαπήθηκε καὶ ἐξετιμήθηκε πολὺ γιὰ τὸ ἦθος καὶ τὴ δραστηριότητά του, ὅπως κι ἐκεῖνος ἀγάπησε τὴ Νιγρίτα, ποὺ τὴν θεωροῦσε δεύτερή του πατρίδα, ἀφοῦ παντρεύθηκε καὶ κόρη ἀπ' αὐτήν.

Ἦταν προικισμένος μὲ πολλὰ ψυχικὰ καὶ σωματικὰ χαρίσματα, ποὺ δίκαια προκαλοῦσαν τὸ σεβασμὸ καὶ τὴν ἐκτίμηση τῶν συμπατριωτῶν του. Ἡ ζωή του ἦταν ἕνας ἀδιάκοπος ἀγώνας, τίμιος, ρωμαλέος, ἀνιδιοτελής, ἀφιερωμένος στὰ μεγάλα ἰδανικὰ τοῦ Ἔθνους.

Ὁ Γιαγκλῆς στάθηκε ἡ προσωποποίηση μιᾶς ἔμπρακτης διαμαρτυρίας καὶ ἐνάντια στὴν τουρκικὴ δουλεία καὶ καταπίεση καὶ ἐνάντια στὴ βουλγαρικὴ ἐπιβουλή.

Ἡ παρουσία του στὸ χῶρο τῆς περιοχῆς τῆς Νιγρίτας στὰ χρόνια τῆς ἔνοπλης δραστηριότητάς του, γιὰ τὴν ὁποία θὰ μιλήσουμε παρακάτω, ἦταν ἐγγύηση ἀσφάλειας γιὰ τὴ ζωὴ τῶν κατοίκων καὶ ἀνασχετικὸς φραγμὸς γιὰ τὶς αὐθαιρεσίες τῶν Τούρκων καὶ τὴν τρομοκρατία τῶν κομιτατζήδων.

Στὰ 1893 ἐμφανίζεται ἡ πρώτη πράξη ἀνταρσίας τοῦ Καπετὰν Γιαγκλῆ μὲ τὸ φόνο Τούρκου χωροφύλακα, ποὺ εἶχε κακοποιήσει τὸν ἄκακο πατέρα του Θεόδωρο στό δρόμο τῆς Στρατωνίκης καὶ τοῦ ἅρπαξε τὸ ἄλογο

μὲ τὸ ὁποῖο μετέφερε στὴν καλύβα του τὰ σιταροδέματα ποὺ εἶχε θερίσει στὸ χωράφι του.

Σὰν ἔμαθε τὸ περιστατικὸ ὁ Γιαγκλῆς, ὁρμᾶ μὲ τὸ δίκανό του σὰ θεριὸ σὲ καταδίωξη τῶν Τούρκων χωροφυλάκων, σκοτώνει τὸν ἀναβάτη τοῦ κλεμένου ἀλόγου τοῦ πατέρα του καὶ τρέπει σὲ φυγὴ τοὺς ἄλλους χωροφύλακες, ποὺ ἄφησαν φεύγοντας καὶ ζῶα καὶ ὅπλα.

Ἔτσι καταγράφηκε στὸν κατάλολο τῶν καταδιωκωμένων ἀπ᾽ τὶς τουρκικὲς ἀρχὲς γιὰ διάφορα ἐγκλήματα.

Ἀλλ᾽ ὅταν ἡ πίεση τῆς καταδιώξεώς του γίνεται ὁλοένα ἐντονώτερη, ἀποφασίζει, γιὰ νὰ κατασιγάση τὴ μανία τῶν Τούρκων, νὰ καταφύγη στὸ Ἅγιον Ὄρος, τὸ καταφύγιο αὐτὸ ὅλων τῶν καταδιωκωμένων.

Στὸ Ἅγιον Ὄρος ἦρθε σὲ συμφωνία μὲ τὴν Ἱερὰ Κοινότητα ποὺ ἐξετίμησε τὴν τιμιότητα καὶ τὶς ἱκανότητές του, διορίζεται Ἀρχισερδάρης (Ἀρχιφύλακας) καὶ ἐγκαθίσταται στὶς Καρυὲς ὅπου καὶ τὸ Ἡγουμενοσυμβούλιο.

Τὸ Ἅγιον Ὄρος τὸ λυμαίνονταν διάφορες συμμορίες ποὺ ἐξεβίαζαν τοὺς μοναχοὺς καὶ λεηλαλοῦσαν τὰ μοναστήρια. Ὁ Γιαγκλῆς ἀμέσως δόθηκε μὲ ζῆλο στὴν ἐκκαθάρισή του ἀπὸ τὶς συμμορίες καὶ κυρίως ἀπὸ τὴ συμμορία τοῦ Στεφανῆ, τὴν ὁποία κατορθώνει νὰ διαλύση. Ἔτσι, μὲ τὴν ἐντυπωσιακή του αὐτὴ ἐπιτυχία, ὁ Γιαγκλῆς ἀπάλλαξε τὸ Ἅγιον Ὄρος ἀπὸ τοὺς ληστοσυμμορίτες.

Στὴ συνέχεια ὁ καπετὰν Γιαγκλῆς πρόσφερε καὶ ἄλλες σπουδαῖες ὑπηρεσίες στὰ μοναστήρια καὶ τὸ Ἔθνος.

Ἡ ρωσικὴ μονὴ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος τὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἶχε μεταβληθῆ σὲ διακομιστικὸ κέντρο νέων Ρώσων προπαγανδιστῶν γιὰ τὴ Μακεδονία.

Ἀνάμεσα σ᾽ αὐτοὺς ὁ Γιαγκλῆς μπόρεσε ν᾽ ἀνακαλύψη μιὰ ρωσίδα μεταμφιεσμένη σὲ ἄνδρα. Τὴν ἔπιασε καὶ τὴν παρέδωσε στὴν Ἱερὴ Κοινότητα, ποὺ τὴν ἀπέλασε ἔξω ἀπ᾽ τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ταυτόχρονα ἐπέβαλε κυρώσεις στὴ Μονή. Οἱ Ρῶσοι μοναχοὶ ὅμως ἔφεραν πολὺ βαριὰ τὴν προσβολὴ ποὺ τοὺς ἔγινε καὶ δὲν ἄργησαν νὰ βροῦν ἀφορμὴ νὰ καταδώσουν στοὺς Τούρκους τὸν Γιαγκλῆ.

Στὴ Μονὴ Μυλοποτάμου ποὺ βρίσκεται στὴν ἄκρη τῆς θάλασσας, ἦταν κλεισμένος ὁ ἐξόριστος Πατριάρχης Ἰωακείμ. Ὁ Γιαγκλῆς τὸν περιέθαλπε κρυφά, φέρνοντάς του ἐφημερίδες καὶ τρόφιμα. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἐξεμεταλλεύθηκαν οἱ Ρῶσοι καὶ τὸν κατέδωσαν τοὺς Τούρκους, ποὺ τὸν συνέλαβαν ἀμέσως, τὸν κατεδίκασαν σὲ ἰσόβια δεσμὰ καὶ τὸν ἔκλεισαν στὶς φυλακὲς τοῦ Ἑπταπυργίου.

Ἀπ᾽ τὶς φυλακὲς τοῦ Ἑπταπυργίου ἀποφυλακίζεται στὰ 1902 μὲ τὴ μεσολάβηση τοῦ μεγάλου ἐκείνου Πατριάρχη Ἰωακεὶμ τοῦ Γ', ποὺ στὸ με-

ταξὺ εἶχε ἀποκατασταθῆ στὸ θρόνο του. Δὲν ξέχασε τὸν Γιαγκλῆ καὶ τὶς περιποιήσεις του. Ζητᾶ ἀπ' τὸ Σουλτάνο τὴν ἀποφυλάκισή του καὶ τὸ πετυχαίνει.

Ὁ Γιαγκλῆς γυρίζει πανηγυρικὰ στὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἀποκαθίσταται στὰ καθήκοντά του.

Τὸ 1903 εἶναι ἡ ἐποχὴ ποὺ ἀρχίζει ἐντονώτερη ἡ δράση τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτάτου. Ἡ βουλγαρικὴ μονὴ Ζωγράφου ὀργιάζει σὲ προπαγανδιστικὴ δραστηριότητα καὶ ἐκβιάζει τοὺς μοναχοὺς τῶν Μονῶν. Ὁ Γιαγκλῆς ἐπεμβαίνει. Ἐξουδετερώνει δυναμικὰ ὅλες τὶς ὕπουλες ἐνέργειες καὶ ἔτσι ἡσυχάζουν κάπως τὰ πράγματα.

Ἡ φήμη τοῦ Γιαγκλῆ φθάνει στὴν Ἀθήνα. Στὴν ἀρχὴ συνδέεται μὲ τοὺς ἀδελφοὺς Γερογιάννη ἀπὸ τὴ Χαλκιδική, ποὺ εἶχαν ἱδρύσει στὴν Ἀθήνα τὸν ὑπ' ἀριθ. 1 Μακεδονικὸ Σύλλογο. Ὕστερα ὅμως ἀπὸ τὴ συνένωση καὶ τῶν δύο Μακεδονικῶν Συλλόγων στὸν Παμμακεδονικὸ Σύλλογο ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Ἀργυροῦ, ὁ Γιαγκλῆς καλεῖται στὴν Ἀθήνα καὶ μὲ τὴν προτροπὴ καὶ ἔγκριση τοῦ Ἴωνα Δραγούμη καὶ τοῦ Μαζαράκη γίνεται ὁπλαρχηγὸς ἀνταρτικῆς ὁμάδας καὶ τοῦ ἀνατίθεται ἡ περιοχὴ Νιγρίτας—Σοχοῦ.

Στὴ Νιγρίτα ἐμφανίζεται μὲ μιὰ ὁμάδα ἀπὸ 22 ἄνδρες. Διαπιστώνοντας πὼς οἱ κομιτατζῆδες ἀνενόχλητοι δροῦν στὰ χωριά, ἀναλαμβάνει ἄμεση δράση καὶ ἀποφασίζει νὰ κτυπήση τὸ θηρίο στὴ φωλιά του.

Στὴν ὁμάδα του ἐντάσσεται τότε ὁ καπετὰν Μητρούσης, ἀπὸ τὸ Χομόνδος τῶν Σερρῶν, ὕστερα ἀπ' τὴν ὁλοσχερῆ ἐξόντωση τῆς οἰκογένειας του ἀπ' τοὺς κομιτατζῆδες τοῦ Τάσκα.

Εἶχαν ὁρκισθῆ καὶ οἱ δυὸ νὰ πάρουν ἄμεση ἐκδίκηση γιὰ τὴν καταστροφὴ τῆς οἰκογένειας τοῦ Μητρούση.

Καὶ πράγματι πῆραν ἐκδίκηση, ποὺ ἦταν ἐκδίκηση καὶ ὅλων τῶν πονεμένων Ἑλλήνων τῆς μαρτυρικῆς Μακεδονικῆς γῆς. Στὶς 21 Ὀκτωβρίου τοῦ 1907 ὁρμᾶ στὸ Καρατζάκιοϊ μὲ τὸν καπετὰν Μητρούση καὶ τ' ἄλλα παλληκάρια του, τὸν Γκούρμη, τὸν Κοτσιάμπαπα, τὸν Οὔρδα, τὸν Ζαχαριάδη καὶ τὸ γιατρὸ Σέρπη, στὴ φωλιὰ τοῦ Τάσκα καὶ τῶν συμμοριτῶν του. Τοὺς βρίσκουν σὲ ὥρα γαμήλιου γλεντιοῦ, τοὺς ἐξοντώνουν καὶ γυρίζουν ἔτσι τὸ γλέντι τους σὲ θρῆνο καὶ σπαραγμό.

Ὁ Τάσκα ὅμως εἶχε εἰδοποιηθῆ ἔγκαιρα ἀπὸ κάποιον καὶ ἐξαφανίστηκε κι ἔτσι σώθηκε.

Τὰ συνταρακτικὰ γεγονότα τοῦ Καρατζάκιοϊ εἶχαν τεράστια ἀπήχηση καὶ στὸ πανελλήνιο καὶ σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη.

Οἱ ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ θαύμασαν τὴν τολμηρὴ αὐτὴ ἐξόρμηση τοῦ Γιαγκλῆ καὶ τοῦ Μητρούση καὶ πῆραν θάρρος, ὕστερα ἀπὸ τὰ τόσα κακουργήματα τῶν βουλγάρων κομιτατζήδων.

Οἱ Βούλγαροι πανικοβλήθηκαν καὶ κατάλαβαν πὼς στὸ ἑξῆς ἔπρεπε

νὰ ὑπολογίζουν σὲ ἀντίποινα στὴν κάθε δική τους ἀδικοπραξία, ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ ἀνταρτικὰ σώματα. 'Αλλὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι μεταρρυθμιστὲς πῆραν ἕνα μάθημα στὸν τρόπο ἀντιμετωπίσεως τοῦ ὅλου Μακεδονικοῦ προβλήματος.

Γιὰ νὰ κατασιγασθῆ ὁ σάλος ποὺ προκλήθηκε γενικὰ ἀπὸ τὸ τόλμημα τοῦ Καρατζάκιοϊ, ὁ Γιαγκλῆς μὲ τὰ παλληκάρια του ἀποσύρθηκε γιὰ λίγο στὸ παλιό του λημέρι, τὸν Κάμπο τῶν Κερδυλλίων. Δὲν ἔμεινε ὅμως ἄπραγος γιὰ πολύ. Σὲ λίγο ἄρχισε τὴ δράση του διατρέχοντας ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη τὴ Βισαλτία, ἐκκαθαρίζοντας τὴν περιοχὴ μὲ τὴ συνεργασία καὶ ἄλλων τοπικῶν ὁπλαρχηγῶν ἀπὸ τὸ Δημητρίτσι μέχρι τὰ Κερδύλλια καὶ τὴ Λίμνη τοῦ 'Αχινοῦ.

Ἔτσι ὁλόκληρη ἡ ἐπαρχία ἀνάπνευσε. Τὸ κῦρος τοῦ Γιαγκλῆ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ εἶναι τεράστιο καὶ ὅσο ποτὲ ἄλλοτε μεγάλο. Οἱ κάτοικοι τὸν θεωροῦν ἥρωα καὶ σωτῆρα καὶ τὸν ὑποδέχονται θερμὰ καὶ μὲ ἀνυπόκριτες περιποιήσεις σ' ὅποιο χωριὸ καὶ ἂν φανῆ.

Οἱ Τοῦρκοι ἄρχισαν σοβαρὰ καὶ αὐτοὶ νὰ τὸν ὑπολογίζουν καὶ νὰ χαλαρώνουν τὴν καταπίεση καὶ τὶς αὐθαιρεσίες.

Καὶ εἶναι ἀσφαλῶς χαρακτηριστικὸ τῆς νοοτροπίας τῶν πατριωτικῶν αἰσθημάτων καὶ τοῦ κύρους τοῦ Γιαγκλῆ τὸ γεγονὸς πὼς ὅταν ἔμαθε ὅτι ὁ σκληρὸς μπέης τοῦ Μπαϊρακτάρ, δηλαδὴ τοῦ σημερινοῦ Φλάμπουρου, δήμευσε τὶς περιουσίες τῶν Ἑλλήνων κατοίκων τοῦ χωριοῦ καὶ ἐγκατέστησε στὰ κτήματά τους Τούρκους, ἐπενέβηκε ἀμέσως καὶ ἀποκατέστησε τὰ πράγματα, διώχνοντας ἀπ' τὰ κτήματα τῶν Ἑλλήνων τοὺς Τούρκους καὶ ἐπανεγκαθιστώντας τοὺς Ἕλληνες στὶς περιουσίες καὶ τὰ κτήματά τους.

Εἶναι ἀτέλειωτες οἱ περιπέτειες καὶ οἱ δραστηριότητες τοῦ Γιαγκλῆ στὴν περίοδο αὐτὴ τῆς Μακεδονικῆς ἄμυνας. Θὰ χρειαζόταν ὧρες πολλὲς νὰ διηγηθῆ κανεὶς τ' ἀνδραγαθήματά του καὶ νὰ τὸν παρακολουθήσῃ βῆμα πρὸς βῆμα. Σήμερα αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ γίνῃ. Ὅσα λίγα καὶ χαρακτηριστικὰ ἀνέφερα παρὰ πάνω εἶναι ἐλάχιστα καὶ ἐνδεικτικὸ δεῖγμα τῆς προσφορᾶς τοῦ ἀνδρὸς στὴν 'Εθνικὴ ὑπόθεση.

'Αλλὰ ἡ πρὸς τὸ Ἔθνος καὶ τὴ Νιγρίτα ἰδιαίτερα προσφορά του δὲν τερματίζεται ἐδῶ. Συνεχίζεται καὶ στὰ χρόνια τῆς μεταπολιτεύσεως τῶν Τούρκων στὸ 1908 καὶ ἀποκορυφώνεται μὲ τὴν κήρυξη τοῦ συμμαχοτουρκικοῦ πολέμου στὸ 1912, φέροντας αὐτὸς πρῶτος τὴν ἐλευθερία στὴν δουλευμένη ὥς τότε Νιγρίτα, κάτω ἀπὸ συνθῆκες ποὺ θὰ περιγράψουμε στὴν συνέχεια τῆς ὁμιλίας. 'Αλλὰ γιὰ νὰ κλείσω τὸ εἰδικὸ αὐτὸ κεφάλαιο στὴ μνήμη τοῦ καπετὰν Γιαγκλῆ ἀναφέρω ἀπὸ τώρα ὅτι γιὰ ὅλες τὶς ὑπηρεσίες ποὺ πρόσφερε στὸν Μακεδονικὸ 'Αγῶνα καὶ γιὰ τὶς κατοπινές του στὰ χρόνια τῶν δύο Βαλκανικῶν πολέμων ἡ πατρίδα τὸν ἐτίμησε ἐπάξια. Τὸν ἀνεγνώρισε σὰν ὁπλαρχηγὸ Α' τάξεως, τοῦ ἀπένειμε μετάλλεια 'Ανδρείας καὶ τέλος τὸν

ὠνόμασε ἀξιωματικὸ ἐν ἀποστρατείᾳ μὲ τὸ βαθμὸ τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ καὶ τοῦ παρεχώρησε ἀγροτικὸ κλῆρο στὴν κοινότητα Φλαμπούρου, ὅπου καὶ πέρασε τὸ περισσότερο μέρος τῆς ὑπόλοιπης ζωῆς του καλλιεργώντας τὴ γῆ.

Μνήμων τῶν ὑπηρεσιῶν του καὶ ἡ Νιγρίτα ἔχει στήσει τὴν προτομή του στὴν κεντρικὴ πλατεῖα καὶ ἔδωσε τ' ὄνομά του σ' ἕνα ἀπὸ τοὺς δρόμους της, σὰν ἐλάχιστο δεῖγμα εὐγνωμοσύνης καὶ σὰν παράδειγμα καὶ ὑπόδειγμα γιὰ τὶς μεταγενέστερες γενιὲς τῶν Νιγρινιτῶν μιᾶς ζωῆς μεστῆς καὶ πλούσιας Ἐθνικῶν ἀγώνων.

Ὁ Γιαγκλῆς πέθανε καὶ θάφτηκε στ' Ἅγιον Ὄρος τὸ 1944, τὴν ἐποχὴ τῆς γερμανικῆς κατοχῆς.

Θεωρῶ τὸν ἑαυτό μου εὐτυχῆ, γιατὶ ἀξιώθηκα νὰ γνωρίσω κ' ἐγὼ τὸν ἄνδρα ὑπέργηρο πιὰ στὴν Ἀθήνα. Ἀλλ' ἔχει μείνει ἀλησμόνητη στὴ μνήμη μου ἡ τεράστια ἐντύπωση, ποὺ μοῦ ἄφησε ὅταν τὸν πρωτογνώρισα.

Τὸν ἐνθυμοῦμαι ἀκόμα νὰ διασχίζη τοὺς δρόμους τῆς Ἀθήνας στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του, βαδίζοντας μὲ στητὴ κι ὁλόρθη τὴν κορμοστασιά του, φορώντας τὴ γνώριμη γραφικὴ ἐνδυμασία τοῦ Μακεδονομάχου ποὺ δὲν ἀποχωριζόταν ποτέ.

Παρὰ τὸ βάρος τῶν χρόνων του διατηροῦσε ἔντονα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ὡραίας ἀρρενωπῆς μορφῆς του, ποὺ τὴν πλαισίωνε πυκνὴ καὶ κατάλευκη γενειάδα. Τὸ ἐπιβλητικό του παράστημα καὶ ἡ ὅλη του φυσιογνωμία ἔδειχναν ἄνδρα ἀποφασιστικὸ καὶ θαρραλέο, ποὺ θύμιζε τὴν χιλιοτραγουδισμένη κλεφτουριὰ τῶν προεπαναστατικῶν χρόνων.

Ἡ κήρυξη τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1912 καὶ ἡ εὐνοϊκὴ ἐξέλιξη τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, τόσο γιὰ τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα ὅσο καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους συμμάχους, εἶχε τεράστια ἀπήχηση καὶ ἐπίδραση πάνω στὸν Ἑλληνισμὸ τῆς Μακεδονίας.

Ἡ Νιγρίτα βρίσκεται κι αὐτὴ σὲ συναγερμό. Τὴ συνέχει ὁ φόβος μὴ τυχὸν προλάβουν τὰ βουλγαρικὰ στρατεύματα νὰ μποῦν στὴν πόλη, μιὰ ποὺ ἄμαχα καὶ ἀνεμπόδιστα κατηφορίζουν τρέχοντας πρὸς τὶς ἀκτὲς τοῦ Αἰγαίου, γιὰ νὰ καταλάβουν ὅσο ἦταν μπορετὸ περισσότερα Μακεδονικὰ ἐδάφη.

Ὁ ἀπὸ μηχανῆς θεὸς εἶναι καὶ πάλι ὁ καπετὰν Γιαγκλῆς.

Ἐνῶ ἀκόμα οἱ ἑλληνικὲς μεραρχίες μάχονταν ἔξω ἀπ' τὴ Θεσσαλονίκη καὶ πρὶν ἀκόμα μποῦν σ' αὐτή, ὁ καπετὰν Γιαγκλῆς καὶ ὁ καπετὰν Δούκας καταρτίζουν σώματα ἀπὸ τοὺς Νιγριτινοὺς ὁ πρῶτος καὶ ἀπὸ παλληκάρια τοῦ Παγγαίου ὁ δεύτερος, καταλύουν τὶς ὀλιγάριθμες τουρκικὲς φρουρές, κηρύσσουν τὴν ἐλευθερία τῶν μερῶν αὐτῶν καὶ ὑψώνουν τὴν Ἑλληνικὴ σημαία, ἐν ὀνόματι τῆς Ἑλλάδος.

Ἦταν ἡ 21 Ὀκτωβρίου τοῦ 1912. Ὁ καπετὰν Γιαγκλῆς στρατοπεδεύει στὴ θέση «Λαλάτρης» καὶ ἐπιτίθεται κατὰ τῶν συγκεντρωμένων ἐκεῖ τούρκων στρατιωτῶν καὶ τῶν ἐνόπλων κατοίκων τῆς περιοχῆς, καὶ τοὺς

ἐξοντώνει. Μὲ ἐπιστολὴ τότε ζητεῖ ἀπ' τὸν Τοῦρκο διοικητὴ τῆς Χωροφυλακῆς τῆς Νιγρίτας νὰ παραδώση τὴν πόλη.

Τρομοκρατημένος ἐκεῖνος ἐγκαταλείπει νύκτα τὴ Νιγρίτα. Καὶ τὴν ἑπομένη, στὶς 22 Ὀκτωβρίου, ὁ καπετὰν Γιαγκλῆς μὲ τὸ Σῶμα του μπαίνει θριαμβευτικὰ στὴν πόλη, ὑψώνει τὴν Ἑλληνικὴ σημαία στὸ Διοικητήριο καὶ ἐγκαθίσταται πρῶτος φρούραρχος τῆς ἐλευθερωμένης Νιγρίτας. Εἶναι ὁ ἥρωας τῆς ἡμέρας.

Καταλαμβάνει τότε ὅλα τὰ δημόσια κτίρια, ἐγκαθιστᾶ πρόχειρες ἀρχὲς ἀπὸ ντόπιους Νιγριτινούς, μαζεύει καὶ ἀποθηκεύει τρόφιμα καὶ μόλις ἐλευθερώθηκε καὶ ἡ Θεσσαλονίκη, στὶς 26 Ὀκτωβρίου, εἰδοποίησε τὶς Ἑλληνικὲς Ἀρχὲς γιὰ τὴν κατάσταση ποὺ δημιουργήθηκε στὴ Νιγρίτα καὶ στὸ Παγγαῖο, γιὰ νὰ πάρουν τὰ κατάλληλα μέτρα.

Δυστυχῶς δὲν ἐκινήθησαν οἱ Ἀρχὲς τῆς Θεσσαλονίκης ἔγκαιρα, εἴτε ἀπὸ ἀδυναμία ἄμεσης ἀποστολῆς ἀρκετῆς στρατιωτικῆς ἐνισχύσεως, εἴτε γιατὶ δὲν ἐφαντάζονταν τὴ δολιότητα τῆς βουλγαρικῆς ἡγεσίας, κ' ἔτσι δὲν ἀποτράπηκαν τὰ θλιβερὰ γεγονότα ποὺ σύντομα ἐπακολούθησαν.

Ἔτσι στὴν περιοχὴ τῆς Νιγρίτας καὶ τοῦ Παγγαίου δημιουργήθηκε μία ἐντελῶς ἰδιόμορφη στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ κατάσταση.

Γιατὶ ἔγινε μὲν ἡ ἀπελευθέρωση ἀπὸ τοὺς Τούρκους εὔκολα, ἀλλὰ οἱ Βούλγαροι δὲν ἀνεγνώριζαν τὸ τετελεσμένο αὐτὸ γεγονός, διεκδικώντας συγκυριαρχία τῶν μερῶν αὐτῶν, ὅπως ἄλλωστε καὶ στὴν Θεσσαλονίκη, ὅπου ὑπὸ τύπον τάχα φιλοξενίας εἶχε ἐγκατασταθῆ μιὰ ὁλόκληρη Μεραρχία ὑπὸ τὸν Θεοδωρώφ.

Βιάζονταν νὰ καταλάβουν πρὶν μπῆ ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ὅσο δυνατὸν περισσότερα ἐδάφη, γιὰ νὰ τὰ οἰκειοποιηθοῦν σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ τοῦ πρώτου καταλαβόντος, μιὰ ποὺ στὴ συνθήκη ἀφέθηκε νὰ νοηθῆ αὐτό.

Μόνο μιὰ διλοχία τακτικοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἦταν ἐγκατεστημένη στὴ Νιγρίτα. Ξέροντας τοῦτο οἱ Βούλγαροι ἀποπειράθηκαν νὰ ἐγκαταστήσουν στὴν πόλη ἕνα τάγμα σταλμένο ἀπὸ τὸ στρατηγεῖο τῶν Σερρῶν.

Παρὰ τὴν ρητὴ ἀπαγόρευση νὰ μπῆ τὸ τάγμα στὴ Νιγρίτα, ἄγνωστο πῶς βρέθηκε ἐγκατεστημένος ἕνας λόχος βουλγαρικοῦ στρατοῦ. Κι ἀπὸ τότε, δηλαδὴ ἀπ' τὶς 12 Νοεμβρίου τοῦ 1912, δὲν περνοῦσε ἡμέρα χωρὶς διαπληκτισμοὺς καὶ προστιβὲς τῶν Βουλγάρων μὲ τοὺς ἄνδρες τοῦ καπετὰν Γιαγκλῆ, τὴν ἐνωμοτία τοῦ λοχία Παπαϊωάννου καὶ μὲ ὅλους τοὺς κατοίκους, ποὺ ἀρνιοῦνταν στοὺς Βουλγάρους καὶ ψωμὶ καὶ τρόφιμα καὶ χόρτο γιὰ τὰ ζῶα, γιὰ νὰ φθάση τὸ ἀποκορύφωμά τους στὴ μοιραία γιὰ τοὺς Βουλγάρους ἡμέρα τῆς 21 Φεβρουαρίου, ποὺ ἀναγκάσθηκαν ντροπιασμένοι νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ ὄνειρά τους γιὰ τὴν ὁριστικὴ κατοχὴ τῆς Νιγρίτας.

Ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ Φεβρουαρίου οἱ Βούλγαροι ἐντείνουν τὶς προσπάθειές τους γιὰ νὰ καταλάβουν τὴ Νιγρίτα κι ὅλη τὴν περιοχή της. Νέος λό-

χος βουλγαρικοῦ στρατοῦ καταφθάνει στὴ Νιγρίτα καὶ ἕνα τάγμα πορεύεται πρὸς τὴν Κουμάριανη περνώντας τὴ γέφυρα.

Στὸ Δημητρίτσι βρίσκεται μιὰ διμοιρία ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἔχει ἐντολὴ ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ Στρατηγεῖο νὰ μὴν ἐπιτρέψη τὴν εἴσοδο σ' αὐτὸ τῶν Βουλγάρων. Ὁ λοχίας παρουσιάζεται στοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς γνωστοποιεῖ τὴ διαταγὴ ποὺ ἔχει. Οἱ Βούλγαροι ὅμως δέρνουν καὶ ἐξευτελίζουν τὸν λοχία καὶ στὴ συνέχεια, ἀδιαφορώντας, προχωροῦν καὶ φθάνουν στὸ Ξυλότρος, στὴν Ἁγία Παρασκευή, ὅπου καὶ στρατοπεδεύουν.

Ἕνας λόχος ἑλληνικοῦ στρατοῦ ποὺ κατέφθασε στὸ μεταξὺ ὑπὸ τὸν λοχαγὸ Γαργαλίδη καὶ τοὺς ὑπολοχαγοὺς Σταυριανόπουλο καὶ Κορδογιάννη, ἔχει ὀχυρωθῆ ἔξω ἀπὸ τὴν Τσερπίστα, τὴν Τερπνή, στὴν ἱστορικὴ πιὰ τοποθεσία Πλατανούδια.

Ἡ σύγκρουση δὲν ἀργεῖ νὰ γίνη. Οἱ Βούλγαροι κατέχοντας τὰ ὑψώματα ἀπ' ὅπου ἐλέγχουν τὴν κοιλάδα τῆς Τερπνῆς, διαθέτοντας καὶ πυροβολικὸ ἀρχίζουν στὶς 17 Φεβρουαρίου νὰ βάλλουν κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ποὺ φυσικὸ ἔρεισμα ἔχουν μόνο τοὺς Πλατάνους.

Ἀλλὰ τότε γίνεται κάτι τὸ θαυμαστό. Κάτι ποὺ δὲν εἶναι σπάνιο βέβαια στὴν ἱστορικὴ πορεία τῆς φυλῆς μας, μὰ ποὺ καὶ στὴ συγκεκριμένη περίπτωση ὑπογραμμίζει τὸ πνεῦμα τῆς ἀνδρείας καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ τῶν κατοίκων τῆς Βισαλτίας.

Ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς Νιγρίτας καὶ τῆς Τερπνῆς «ἐν συναγερμῷ», μαζὶ μὲ τὰ Σώματα τοῦ Γιαγκλῆ καὶ τοῦ καπετὰν Βλάχμπεη, σπεύδουν νὰ ἐνισχύσουν τοὺς μαχομένους Ἕλληνες στρατιῶτες καὶ ἀγωνίζονται στὸ πλευρό τους. Κι αὐτὲς ἀκόμα οἱ γυναῖκες τῆς Τερπνῆς φέρνοντας στὴ μάχη φαγητὸ καὶ ψωμὶ τονώνουν τὸ ἠθικὸ τῶν ἀνδρῶν καὶ συντελοῦν μὲ τὶς φροντίδες τους στὴν ἐνδυνάμωση τῶν πολεμιστῶν γιὰ τὴ συνέχιση τοῦ ἀγώνα.

Οἱ Βούλγαροι, παρ' ὅλο ποὺ στὴν ὁλοήμερη μάχη ἔχασαν τὸ μισὸ περίπου τοῦ δυναμισμοῦ τους, συνεχίζουν. Στέλνουν ἕνα τμῆμα ἱππικοῦ πρὸς τὴ βορεινὴ πλευρὰ τῆς Τερπνῆς, νὰ συνεννοηθῆ μὲ τοὺς ἐντὸς τῆς Νιγρίτας στρατιῶτες, ὥστε νὰ προσβάλουν ἀπ' τὰ νῶτα τοὺς Ἕλληνες. Ἀλλὰ κι αὐτὴ ἡ προσπάθεια τους ἀποτυγχάνει. Τελικά, ἀφοῦ δὲν μπόρεσαν νὰ καταλάβουν τὴν Τερπνὴ ἀπὸ τὰ κοντινὰ ὑψώματα καὶ τὴ νότια πλευρά, ἀπελπίσθηκαν καὶ σταμάτησαν τὶς ἐπιθέσεις τους.

Στὴ μάχη αὐτὴ τῆς Τερπνῆς, ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς ἐτραυματίσθηκαν οἱ ἀξιωματικοὶ Γαρδίκας καὶ Κορδογιάννης.

Ἐνῶ ὅμως ἡ μάχη ἀκόμα συνεχιζόταν στὰ Πλατανούδια τῆς Τερπνῆς, παράλληλη δράση τῶν Βουλγάρων σημειώνεται καὶ μέσα στὴ Νιγρίτα. Ἐπιχειροῦν νὰ καταλάβουν τὸ Διοικητήριο καὶ τὴν ἀποθήκη τροφίμων καὶ πυρομαχικῶν. Ἀλλὰ τὴν ἀπόπειρά τους αὐτὴ τὴν ἐξουδετέρωσαν οἱ Ἕλληνες

καὶ ἀνάγκασαν τοὺς Βουλγάρους νὰ ὑποχωρήσουν καὶ νὰ κλεισθοῦν μέσα στὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο ποὺ τὸ ἔχουν μεταβάλλει σὲ στρατώνα τους.

Φρουρὸς στὴν εἴσοδο τῆς ἀποθήκης στάθηκε ὁ ἴδιος ὁ καπετὰν Γιαγκλῆς κι ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Φάλαγγας μὲ τοὺς λίγους ἄνδρες του.

Καὶ τότε ἀντὶς γιὰ τὴν βοήθεια ποὺ πρόσμεναν οἱ ἔγκλειστοι Βούλγαροι, ἔρχεται γι' αὐτοὺς τὸ ἀπροσδόκητο ἄδοξο τέλος, ποὺ ἔβαλε τέρμα στὸ ὄνειρο τῆς κατοχῆς τῆς Νιγρίτας.

Ἕνας Τοῦρκος ἀπὸ τὸ Φυτόκι, ὁ ὁποῖος ἀργότερα βαπτίσθηκε χριστιανὸς καὶ ἀνακηρύχθηκε Μακεδονομάχος, ποὺ τὸν ἔλεγαν Καρασαλῆ, ἀψηφώντας τὶς ὁμοβροντίες τῶν Βουλγάρων πλησιάζει τὸ Σχολεῖο μ' ἕνα δοχεῖο μὲ πετρέλαιο. Μὲ μιὰ σκαλωσιὰ ἀνεβαίνει στὸ παράθυρο καὶ χύνει ὅλο τὸ πετρέλαιο στὴν αἴθουσα ὅπου ἦσαν συγκεντρωμένοι οἱ Βούλγαροι στρατιῶτες. Πρὶν βάλη φωτιὰ τοὺς καλεῖ νὰ παραδοθοῦν ἢ νὰ πεθάνουν. Ἔντρομοι τότε οἱ Βούλγαροι πηδοῦν ἀπὸ τὰ παράθυρα. Ἀλλὰ οἱ περισσότεροι αἰχμαλωτίσθηκαν καὶ ὡδηγήθηκαν στὴ Μητρόπολη.

Ὕστερα ἀπ' τὴν τροπὴ ποὺ πῆραν τὰ πράγματα μέσα στὴ Νιγρίτα καὶ οἱ ὑπόλοιποι Βούλγαροι ποὺ ἦσαν στρατοπεδευμένοι στὴν Γκορνιτσιὰ ἐγκαταλείπουν τὸν καταυλισμό τους καὶ φεύγουν κι αὐτοὶ κακὴν κακῶς γιὰ τὰς Σέρρας ἀφήνοντας ὁριστικὰ τὴ Νιγρίτα. Φεύγοντας ὅμως οἱ Βούλγαροι καὶ περνώντας ἀπ' τὰ χωριὰ δὲν ξέχασαν τὴν ἐγκληματική τους δραστηριότητα.

Ἀπ' τὸ Ξυλόστρος, τὸ Δημητρίτσι καὶ τὰ ἄλλα χωριὰ μαζεύουν περὶ τοὺς δέκα προκρίτους, ἱερεῖς καὶ δασκάλους, τοὺς φέρνουν στὸν Στρυμόνα κ' ἐκεῖ μὲ πρωτοφανῆ ἀγριότητα τοὺς ἀποκεφαλίζουν καὶ ρίχνουν τὰ πτώματά τους στὸ ποτάμι.

Ἂν δὲν ἔφτανε ἔγκαιρα ἕνας λόχος ἑλληνικοῦ στρατοῦ τῆς 7ης Μεραρχίας γιὰ νὰ θέση τέρμα στὶς κακουργίες τους καὶ τὶς λεηλασίες τῶν χωριῶν, οἱ Βούλγαροι θὰ συνέχιζαν τὸ ἐγκληματικό τους ὄργιο.

Ἀλλὰ τὸ «ἄκρον ἄωτον» τῆς ἀπανθρωπιᾶς καὶ τῆς θρασύτητάς τους ἐκδηλώθηκε σὲ βάρος δυὸ ἄτυχων Ἑλλήνων στρατιωτῶν ποὺ ἔπεσαν στὰ χέρια τους αἰχμάλωτοι. Τοὺς ἔφεραν στὰς Σέρρας καὶ γιὰ νὰ ταπεινώσουν τοὺς Σερραίους ξεγύμνωσαν τοὺς δυστυχεῖς καὶ τοὺς περιέφεραν ρακένδυτους στοὺς δρόμους, γιὰ νὰ δείξουν στοὺς Σερραίους τὴν ἀξία τοῦ Ἕλληνα στρατιώτη, ἀλλὰ καὶ τὴ φροντίδα ποὺ κατέβαλλε ἡ Ἑλλάδα στὰ στρατευμένα παιδιά της. Καὶ ὅλα αὐτὰ ὑπὸ τὸ κράτος μιᾶς συμμαχίας ποὺ ἀκόμα δὲν εἶχε διαλυθῆ. Φαντασθεῖτε τώρα ποιὰ ἦταν ἡ συμπεριφορὰ καὶ ἡ διαγωγὴ ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων κατοίκων ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπίσημη κήρυξη τοῦ ἑλληνοβουλγαρικοῦ πολέμου.

Ἔτσι ἡ Νιγρίτα καὶ ὁλόκληρη ἡ περιοχή της ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ τὴν

ὁριστικὴ κατάκτησή της μὲ τὴ θαυμαστὴ σύμπραξη ὅλων τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς, ποὺ ἐνίσχυσαν τὰ λιγοστὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα τῆς 7ης Μεραρχίας στὸν ἄνισο ἀγώνα τους.

Ἡ 21η Φεβρουαρίου τοῦ 1913 ἦταν ἡ εὐλογημένη ἱστορικὴ ἡμέρα ποὺ ἡ Νιγρίτα ἀνέπνευσε καὶ ἀπαλλάχθηκε ἀπ' τὸν βουλγαρικὸ ἐφιάλτη. Δίκαια λοιπὸν οἱ Νιγριτινοὶ πανηγυρίζουν καὶ γιορτάζουν, ἐνθυμούμενοι στὴν κάθε ἐπέτειο τὰ δραματικὰ συμβάντα τοῦ καιροῦ ἐκείνου.

Τί κι ἂν ὕστερα ἀπὸ λίγους μῆνες, δηλαδὴ στὶς 18 Ἰουνίου 1913, μὲ τὴν κήρυξη τοῦ ἑλληνοβουλγαρικοῦ πολέμου καὶ τὶς διακυμάνσεις τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων μπόρεσαν νὰ ξαναμποῦν γιὰ δυὸ μέρες οἱ Βούλγαροι στὴ Νιγρίτα;

Τί κι ἂν φεύγοντας ἐξεδήλωσαν ὅλο τὸ μίσος καὶ τὴν ἐκδικητικότητά τους σφάζοντας ἀθώους γέρους καὶ γριές, ποὺ δὲν εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ ἀπομακρυνθοῦν μὲ τοὺς ἄλλους κατοίκους;

Τί κι ἂν φεύγοντας στὶς 20 Ἰουνίου μπροστὰ στὴν σαρωτικὴ ὁρμὴ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, τὴν ἐγκατέλειψαν καπνίζοντα ἐρείπια καὶ στάχτη;

Ἡ 21η Φεβρουαρίου τοῦ 1913 εἶναι καὶ θὰ μείνη γιὰ τοὺς Νιγριτινοὺς ἡ ὑπέρτατη ἔκφραση τοῦ πόθου τῆς λευτεριᾶς ἀπέναντι στὸν οἱονδήποτε κατακτητὴ καὶ σὰν κορυφαία στιγμὴ τῆς μακραίωνης ἱστορίας της.

Γι' αὐτὸ θὰ μνημονεύεται καὶ πρέπει νὰ μνημονεύεται εἰς τὸ διηνεκές.

Κυρίες καὶ κύριοι·

Δὲν θὰ μνημονεύσω τὰ πρόσφατα γεγονότα καὶ τὶς περιπέτειες τῆς Νιγρίτας καὶ τῆς Βισαλτίας στὰ χρόνια τῆς γερμανικῆς κατοχῆς καὶ σὲ συνέχεια τῆς καταραμένης ἐμφύλιας διαμάχης.

Εἶναι ἀκόμα τόσο νωπὰ στὴν μνήμη ὅλων μας, ὥστε παρέλκει σήμερα ἡ ὑπόμνησή τους.

Καὶ ἀκριβῶς γι' αὐτό, ἐπιτρέψτε μου, πρὶν ἐγκαταλείψω τὸ βῆμα τοῦτο, νὰ κάνω μιὰν ἀπαραίτητη ἐπεξήγηση.

Ἴσως κάτω ἀπὸ τὶς σημερινὲς διεθνεῖς συνθῆκες ἀπὸ πολλοὺς νὰ θεωρῆται ἀνεδαφικὴ ἡ ὁποιαδήποτε ὑπόμνηση ποὺ μοιραῖα φέρνει στὴ μνήμη τῶν ἀκροατῶν γεγονότα φρίκης καὶ βαρβαρότητας, ποὺ θὰ ἔπρεπε πρὸ πολλοῦ νὰ ταφοῦν στὴ λήθη τοῦ χρόνου.

Ἰδιαίτερα γιὰ τὴν Ἑλλάδα ποὺ πρόσφατα βγῆκε τραυματισμένη ἀπὸ μιὰ περίοδο σκληρῆς δοκιμασίας καὶ ποὺ προσπαθεῖ ἐσωτερικὰ μὲν νὰ διατηρήση τὴν ἀποκτημένη ὁμαλότητα, ἐξωτερικὰ δὲ νὰ δημιουργήση τὸ κλῖμα καὶ τίς προϋποθέσεις, τόσο στὸν εὐρωπαϊκό, ὅσο καὶ στὸ βαλκανικὸ χῶρο, γιὰ μιὰ εἰρηνικὴ καὶ ἐπωφελῆ συνεργασία γιὰ ὅλους, θὰ πρέπει τὸ σύνθημα τῆς λήθης τοῦ παρελθόντος ν' ἀποτελῆ τὸ ἄλφα καὶ τὸ ὠμέγα τῆς προσπαθείας τῶν Κυβερνήσεών μας.

Πιστεύω ὅτι ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς πραγματικὰ καταβάλλεται φιλό-

τιμη ἀμοιβαία προσπάθεια, μὲ πλήρη κατανόηση καὶ ἀνταπόκριση στὸν ἀνεξίκακο χαρακτήρα καὶ τὸ ἀνθρωπιστικὸ ἰδεῶδες τῶν Ἑλλήνων, ποὺ εἶναι συμφυὲς στὴ φυλετική μας ὑπόσταση.

Ὅμως ἂν πολιτικὲς σκοπιμότητες καὶ ἀναγκαιότητες ἐπιβάλλουν ἀπὸ ἐπίσημης πλευρᾶς τὴν ἄμβλυνση τῶν παλαιῶν ἀντιθέσεων, σὲ καμμιὰ ἀπολύτως περίπτωση δὲν ἐπιτρέπεται νὰ διαγραφοῦν ἀπ᾽ τὴν μνήμη τῶν ἀνθρώπων τὰ γεγονότα ἐκεῖνα ποὺ στάθηκαν σταθμοὶ ἱστορικοὶ γιὰ τὴν διαμόρφωση τῆς σημερινῆς πραγματικότητας.

Ἡ διατήρηση καὶ ἡ μεταλαμπάδευση τῆς ἱστορικῆς μνήμης πρὸς τὶς ἐπερχόμενες γενεὲς ἐπιβάλλεται σὰν χρέος καὶ σὰν ὑποχρέωση. Γι᾽ αὐτὸ πιστεύουμε πὼς βάση τῆς διαπαιδαγωγήσεως κάθε ἀνθρώπου εἶναι ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας, ἡ ἀνάλυση τῶν γεγονότων, ἡ συναγωγὴ τῶν ἀναγκαίων συμπερασμάτων, γιὰ τὴν ἀποφυγὴ τῶν αὐτῶν σφαλμάτων, ποὺ εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ τὴν ἀσφαλῆ πορεία πρὸς τὸ μέλλον.

Συγκεκριμένο παράδειγμα οἱ προαιώνιες διαφορὲς καὶ φυλετικὲς συγκρούσεις Ἑλλήνων καὶ τῶν Βορείων γειτόνων.

Ἡ μέχρι χθὲς ἄκαρπη στάση κι ἀπ᾽ τὶς δύο μεριὲς ποὺ ἐδικαιολογεῖτο ἀπὸ ἕνα πολυτάραχο παρελθόν, ὑποχωρεῖ τώρα, καὶ ὄχι μόνο δὲν ἐμποδίζει τὴ στενὴ ἐπαφὴ καὶ συνεργασία σὲ πολιτικά, πολιτιστικὰ καὶ οἰκονομικὰ θέματα, ἀλλὰ ἐπιβάλλεται γιὰ χατήρι καὶ γιὰ τὸ συμφέρον τῶν λαῶν.

Κάτω ἀπὸ τὸ πρίσμα αὐτό, ἡ γνώση τῶν γεγονότων ποὺ διαδραματίστηκαν κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ ἡ ὑπόμνησή τους δὲν ἔχει σήμερα τὴν ἔννοια τῆς ἀναζωπυρώσεως τῶν παθῶν καὶ τοῦ μίσους, ἀλλὰ τὴν ἔννοια παραδείγματος πρὸς ἀποφυγὴν καὶ δίδαγμα γιὰ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς καλῆς γειτονίας καὶ εἰρηνικῆς διαβιώσεως τῶν λαῶν μας.

ΠΕΤΡΟΣ Θ. ΠΕΝΝΑΣ

220

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἄβελ Ὄθων, Ἡ μέχρι Φιλίππου Ἀρχαία Ἱστορία τῆς Μακεδονίας. Μετάφρασις Μαργαρίτη Δήμιτσα. Λειψία 1860.

Βίβλος. Βουλγαρικαὶ ὠμότητες ἐν Ἀνατολικῇ Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ κατὰ τὸ 1912. Γεγονότα, ἐκθέσεις, ἔγγραφα ἐπίσημα, μαρτυρίαι. Ἀθῆναι 1913.

Broneer O., Thi Lion monument at Amphipolis. Gambridge Mass. 1941.

Cousinery M. E., Voyage dans la Macedoine. Paris 1831.

Δαμάνης Δημ., Νιγρίτα - Σύρπα. Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1911.

Δήμιτσας Μαργ., Ἀρχαία Γεωγραφία τῆς Μακεδονίας. Τόμοι 2. Ἀθήνησι 1896.

Θεοδωρίδης Τρ., Ἀθανάσιος Ἀργυρὸς (Εἰς μνήμην). Ἀθῆναι 1956.

Θηλυκὸς Ἀστ., Ἡ Νιγρίτα. Πόθεν ἡ ὀνομασία τῆς πόλεως καὶ τὸ τραγούδι τῆς Γερακίνας. Σερραϊκὰ Χρονικὰ Β′ (1957).

Καφταντζῆς Γ., Ἱστορία τῆς πόλεως Σερρῶν καὶ τῆς περιφερείας της. Τόμ. Α′, Ἀθῆναι 1967, τόμ. Β′, Σέρρες 1972.

Λεφάκης Γ., Αἱ βουλγαρικαὶ θηριωδίαι ἐν Σέρραις τῷ 1916 - 1917 καὶ τὰ μαρτύρια τῶν Ἑλλήνων Ὁμήρων ἐν Βουλγαρίᾳ τῷ 1917-1918. Θεσσαλονίκη 1948.

Νομικὸς Δημ., Ἡ καταστροφὴ τῆς Νιγρίτης (18 Ἰουνίου 1913). Ἀθῆναι 1914.

Παπαθανασίου Εὐάγγ., Ἱστορία τῆς Νιγρίτης καὶ τῆς ἐπαρχίας Βισαλτίας. Νιγρίτα 1970.

Πέννας Πέτρ., Ἱστορία τῶν Σερρῶν. Ἀπὸ τῆς ἁλώσεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεώς των ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, 1383 - 1913. Ἔκδοσις Β′. Ἀθῆναι 1966.

— Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Σερρῶν κατὰ τὸ 1907. Α. Σακτούρη, Προξενικαὶ ἐκθέσεις. Σερραϊκὰ Χρονικὰ Γ′ (1959).

— Μνημόσυνον Ἀθανασίου Ἀργυροῦ. Εἰς Τρ. Θεοδωρίδη, Ἀθανάσιος Ἀργυρὸς (Εἰς μνήμην), Ἀθῆναι 1956.

Σπυριδάκης Σπ., Οἱ αἰφνιδιασμοὶ τοῦ Παγγαίου. Ἀθῆναι 1914.

Στράτης Εὐάγγ., Ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν. Β′ ἔκδοσις, 1926.

222

ΑΣΤΕΡΙΟΥ ΘΗΛΥΚΟΥ

ΒΙΣΑΛΤΙΑ

(ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑΣ ΤΗΣ ΟΜΩΝΥΜΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ)

Γράφοντας παλαιότερα γιὰ τὴν ἀρχαία πόλη Ἄργιλο (Μακεδ. Ἡμερολ. 1964), ἡ ὁποία ὑπῆρξε κάποτε στὴν ἐπαρχία Βισαλτία, ἀναφέραμε μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ καὶ ἄλλες πόλεις καὶ πολίσματα, ποὺ εἶχαν τὴν ἴδια μοίρα τοῦ θανάτου καὶ τοῦ ἐξαφανισμοῦ. Μεταξὺ αὐτῶν ἀναφέραμε καὶ τὴν ὁμώνυμη μὲ τὴν ἐπαρχία πόλη Βισαλτία.

Ὡς πρὸς τὴν ὕπαρξη τῆς πόλεως αὐτῆς, πληροφορία, θετικὴ καὶ ξεκαθαρισμένη, ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, Ἡρόδοτο, Θουκυδίδη, Πτολεμαῖο, Πλούταρχο, Πολύβιο, Στράβωνα κλπ., δὲν ἔχουμε καμμιά, ἐκτὸς—πολὺ μεταγενέστερα—ἀπὸ τὸν λεξικογράφο Στέφανο Βυζάντιο, ποὺ στὸ οἰκεῖο λῆμμα τοῦ πονήματός του γράφει :

«Β ι σ α λ τ ί α, πόλις καὶ χώρα Μακεδονίας, ἀπὸ Βισάλτου τοῦ Ἡλίου καὶ Γῆς . . . τὸ ἐθνικὸν Βισάλτης· ἔστι καὶ Βισάλτης ποταμός· τὸ ἐθνικὸν Βισάλτιος, ἀφ' οὗ Βισαλτία ἡ χώρα . . .».

Ὅμως ἀπὸ τὴν μὴ διασταύρωση τῆς πληροφορίας αὐτῆς ἢ τὴν παράλειψη ἀπὸ τοὺς παραπάνω συγγραφεῖς νὰ κάνουν ξεχωριστὴ μνημόνευση ἢ νὰ ἔλεγαν περισσότερα, δὲν πρέπει νὰ γεννηθῆ ἡ ἀμφιβολία, μήπως καὶ δὲν ὑπῆρξε καθόλου. Γιατί, νά τί λέγει σχετικὰ ὁ ἱστοριοδίφης Μαργ. Δήμιτσας στὰ «Μακεδονικά» του :

« . . . Ἡ ἐπαρχία αὔτη [ἀρχαία Βισαλτία] καίπερ μικρὰν ἔκτασιν ἔχουσα, περιεῖχε πολλὰ πολίσματα, τὰ ὁποῖα ἐν παρόδῳ μνημονεύουσιν οἱ ἀρχαῖοι ὡς ὑπάρξαντα ποτέ. Ταῦτα δέ εἰσιν τὰ ἀκόλουθα : Ἡ Ὄσσα, ἡ Ἄργιλος, τὸ Κερδύλιον, ἡ Βισαλτία ἡ πρωτεύουσα τῆς χώρας, αἱ Καλλίτεραι, ἡ Ὀρέσκεια, ἡ Εὐπορία, ἡ Βέργα.

Ἐκ τῶν πολισμάτων τούτων, τὰ πλείω . . . ἅπαξ ἐν παρόδῳ μνημονεύονται καὶ ὡς ἐκ τούτου, δύσκολον ἀποβαίνει νὰ ὁρισθῇ ἡ θέσις ἑκάστου . . . ».

Μὰ καὶ ὁ Στέφανος Βυζάντιος, γιὰ νὰ γράφη στὸ λεξικό του αὐτὰ ποὺ σημειώσαμε παραπάνω, πρόσθετα μὲ προσδιορισμὸ τοῦ μέρους ὅπου βρισκόταν—παρόχθιος τοῦ Βισάλτου ποταμοῦ— θὰ πῇ πὼς εἶχε πληροφο-

ρίες ἀπὸ ἄλλους συγγραφεῖς, ἀπὸ κείνους προφανῶς ποὺ τὰ συγγράμματά τους χάθηκαν [1], ἴσως δὲ καὶ ἀπ' αὐτὸν τὸν Ἡρόδοτο, τὰ λεγόμενα τοῦ ὁποίου θὰ δοῦμε παρακάτω.

Ἔτσι μὲ τὸ δεδομένο ὅτι ἡ ἀρχαία πόλη Βισαλτία ὑπῆρξε ὁπωσδήποτε, ἀρχίζουμε τὴν προσπάθεια γιὰ τὸν ἐντοπισμὸ τοῦ πιθανοῦ τόπου ὅπου, ὕστερα ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὸ θάνατό της, βρίσκεται τὸ μνῆμα της σήμερα.

Σὰν πρώτη εἴδηση σχετικὴ μὲ τὸ ποῦ ἦταν, ἔχουμε ἀπ' τὸν Ἡρόδοτο, καθὼς εἴπαμε, στὸν ὁποῖο καὶ ὁ Στέφανος Βυζάντιος δὲν ἀποκλείεται νὰ στηρίχθηκε, τοῦτα ἀπὸ τήν ἱστορία του (Βιβλ. 7, 115):

«...*Ὡς δὲ ἀπὸ τοῦ Στρυμόνος ἐπορεύετο ὁ στρατὸς* [τοῦ Ξέρξη] *ἐνθαῦτα πρὸς ἡλίου δυσμέων ἐστὶ αἰγιαλὸς ἐν τῷ οἰκημένην Ἄργιλον πόλιν Ἑλλάδα παρεξήιε· αὕτη δὲ καὶ ἡ κατύπερθε ταύτης καλέεται Βισαλτίη...*».

Τί ἄραγε ἀφήνει νὰ νοηθῆ μὲ τὴν τελευταία αὐτὴ φράση ὁ Ἡρόδοτος;

Μήπως καὶ ἡ Ἄργιλος καὶ μιὰ ἄλλη πόλη ποὺ ἤτανε παραπάνω ἢ πιὸ πάνω (καθύπερθεν) ἀπὸ τὴν Ἄργιλο, λεγόταν Βισαλτία; Μ' ἄλλα λόγια, ἡ Ἄργιλος καὶ ἡ ἄλλη ἡ «καθύπερθεν» εἶχαν κοινὸ ὄνομα «Βισαλτίη»; Ὁπότε θὰ πρέπει νὰ συμπεράνουμε πὼς στὴν περιοχὴ ἐδῶ τότε ὑπῆρχαν δυὸ πόλεις μὲ τὴν ἴδια ὀνομασία, ἡ μιὰ ἡ Ἄργιλος[2] καὶ ἡ ἄλλη, ἡ «καθύπερθεν».

Ἀλλ' ὅπως καὶ νὰ ἔχη ἡ ἐξήγησις, νομίζουμε πὼς βγαίνει ἀπὸ τὰ λεγόμενα τοῦ Ἡροδότου ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἄργιλο ἡ ὁποία λεγόταν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ καὶ Βισαλτία, ὑπῆρχε καὶ μιὰ ἄλλη, πιὸ πάνω, μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα.

Μήπως πάλι ὁ Ἡρόδοτος ἐννοοῦσε ὅτι αὐτὲς οἱ δυὸ πόλεις, ἡ Ἄργιλος καὶ ἡ ἄλλη, ἡ «καθύπερθεν ταύτης», ἐπειδὴ βρισκόντουσαν καὶ οἱ δυὸ στὴν αὐτὴ περιοχὴ ποὺ «καλέεται Βισαλτίη», εἶχαν καὶ συνωνυμία; Θέλουμε νὰ πιστεύουμε πὼς ἡ φράση θά 'ταν ἀλλοιῶς διατυπωμένη, χωρὶς βέβαια νὰ ξέρουμε πῶς ἀκριβῶς, πάντως ὄχι ἔτσι, τόσο ἄλλωστε προσδιοριστικὰ (αὕτη δὲ καὶ ἡ κατύπερθε ταύτης καλέεται Βισαλτίη).

Μὰ καὶ μὲ τὸ «καθύπερθεν» τῆς Ἀργίλου δηλώνεται κάτι τὸ ἀκαθόριστο πάλι, γιατί, πρὸς τὰ ποῦ «καθύπερθεν»; Ἀνατολικά, βόρεια, δυτικά, νότια; Κ' ὕστερα ἡ ἴδια ἡ Ἄργιλος, ποῦ τέλος πάντων νὰ βρισκόταν ἡ τοποθεσία της, γιὰ νὰ πάρουμε τὸν προσανατολισμό, τὴν κατεύθυνση, μὲ τὸ «καθύπερθεν» ταύτης;

---

1. Εἶναι γνωστὸ ὅτι πολλῶν συγγραφέων τά ἔργα, π. χ. τοῦ Ἀμφιπολίτου σοφιστοῦ, ρήτορος καὶ ἱστορικοῦ Ζωΐλου, ποὺ ἔγραψε ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὴ Μυθολογικὴ ἐποχὴ μέχρι τοὺς χρόνους τοῦ Μακεδόνα βασιλιὰ Φιλίππου Β', χάθηκαν ἐντελῶς ἢ διασώθηκαν μονάχα φύλλα ἢ ἀποσπάσματα καταχωρημένα σὲ ἱστορήματα νεωτέρων ἢ ἀνάλογες ειδήσεις ἀπ' αὐτά, σὲ ὑποσημειώσεις καὶ παραπομπές.

2. Βλ. Γ. Καφταντζῆ, Ἱστορία τῆς πόλεως Σερρῶν καὶ περιφερείας της... Τόμ. Β', Σέρραι 1972, σ. 125, σημ. 2.

Ὡστόσο, στὴν ἐρώτηση τούτη, ἐμεῖς τουλάχιστο καὶ ἄσχετα μὲ ἄλλους ποὺ ἔγραψαν καὶ διετύπωσαν γνώμη (Δήμιτσας κ. ἄ.), ὑποστηρίξαμε στὸ δημοσίευμά μας ἐκεῖνο γιὰ τὴν Ἄργιλο ὅτι βρισκόταν κοντὰ στὸ σημερινό, τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου καὶ πάνω στὸ δημόσιο δρόμο Θεσ)νίκης - Καβάλας, παραθαλάσσιο χωριὸ Ἀσπροβάλτα, λίγο παραέξω καὶ πρὸς τὴ νότια πλευρὰ τοῦ βουνοῦ Κερδύλια, στὴν τοποθεσία ποὺ φέρει ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ τὸ ὄνομα «Καλέδες» ἢ «Καλιάδες» [1], αὐτὴ δὲ τὴν ὑποστήριξή μας εἴδαμε νὰ ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν εἰκασία ποὺ διετύπωσε καὶ ὁ Γ. Καφταντζῆς, ποὺ γράφει σχετικὰ μὲ τὸν τόπο στὸν ὁποῖο ἔκειτο ἡ Ἄργιλος, τὰ ἑξῆς [2] : «. . . Ἐκεῖ στὰ νότια Ριζοβούνια τοῦ Κερδυλίου καὶ κοντὰ στὴ θάλασσα μὰ ὄχι πάνω σὲ κείνη ἀκριβῶς, γιατὶ κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Ἡροδότου, ὁ Ξέρξης δὲν διέσχισε τὴν πόλη, μὰ τὴν παρέκαμψε, πρέπει νὰ ἦταν ἡ Ἄργιλος.

Ἐρευνώντας προσεκτικότερα θὰ μπορούσαμε ἴσως νὰ προσδιορίσουμε τὸν πιθανὸ χῶρο της, στὸ ἐπίπεδο ὕψωμα ποὺ λέγεται Καλιᾶς, ὅπου βρέθηκαν καὶ ἀρχαῖοι τάφοι, κατὰ τὴν διάνοιξη τοῦ δημόσιου δρόμου Θεσ)νίκης - Καβάλας . . .».

Ὄντας λοιπὸν ἡ Ἄργιλος σ᾽ αὐτὴν τὴν τοποθεσία ποὺ πρέπει νὰ λογίζεται σὰν πραγματική, μὲ τὸ «καθύπερθεν» ἀνατολικά, συναπαντοῦμε τὸ ἄλλοτε χωρίο Κιουτσοὺκ Ὄρσοβα [3], κοντὰ στὸ ὁποῖο τοποθετεῖ τὴν Βισαλτία ὁ Δήμιτσας καὶ μερικοὶ ἄλλοι (Desdeyises, Kousinery κ. ἄ.).

Ὅμως ἡ Ὄρσοβα αὐτὴ δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο Κερδύλιον [4], γιὰ τὸ ὁποῖο τόσο λόγο κάμνει ὁ Θουκυδίδης, μὲ τὴ στρατοπέδευση τοῦ Βρασίδα ἐκεῖ, γιὰ τὴν κατάληψη τῆς Ἀμφίπολης τότε [5].

---

1. Τούρκικη λέξη ποὺ σημαίνει νεκρότοπος (μνημόρια, μνήματα). Δὲν ἀποκλείεται νά πῆρε τὸ ὄνομα ἐπὶ τουρκοκρατίας, ἀπὸ τοὺς τάφους ποὺ βρέθηκαν—καὶ βρίσκονται ἀκόμα—ἢ καὶ ἀπὸ τὰ διάφορα σημάδια ποὺ ἄφηναν νὰ θεωρῆται ὁ τόπος σὰ νεκρούπολη.

2. Ἱστορία πόλεως Σερρῶν, τόμ. Β΄, ὅ. π., σ. 135.

3. Τούρκικη ὀνομασία=Μικρὴ Ὄρσοβα. Ἀπὸ τοὺς κατοίκους της καὶ τοὺς γύρω λεγόταν Κρούσοβα. Ἐπειδὴ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ δυὸ γειτονικὲς συνοικίες ψηλότερα καὶ χαμηλότερα ἡ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη, λεγόντουσαν καὶ Ἄνω καὶ Κάτω Κρούσοβα.

4. Ὅπως στὴν παραπάνω ὑποσημείωση, ἡ Ἄνω καὶ Κάτω Κρούσοβα καὶ στερνὰ τὰ Ἄνω καὶ Κάτω Κερδύλια, ἐκεῖνα ποὺ κατεστράφησαν ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς στὴν κατοχή, μὲ τὸν ὁμαδικὸ συγχρόνως τουφεκισμὸ τοῦ ἄρρενος πληθυσμοῦ τους (17.10.1941) καὶ μὲ τὴν ἀπελευθέρωση ὕστερα, κτίστηκαν, ἀπὸ κείνους ὅσους γλύτωσαν, κοντὰ στὴ θάλασσα καὶ στὸ δημόσιο δρόμο Θεσσαλονίκης–Καβάλας, τὰ σημερινὰ Νέα Κερδύλια.

5. Θουκυδ. Βιβλ. Ε΄, 6, 3 «...Βρασίδας δὲ πυνθανόμενος ταῦτα ἀντεκάθητο καὶ αὐτὸς ἐπὶ τῷ Κερδυλίῳ· ἔστι δὲ τὸ χωρίον τοῦτο Ἀργιλίων ἐπὶ μετεώρου

Ἦταν ὅμως δυνατόν, νά 'ναι ἡ Βισαλτία τόσο κοντὰ στὸ Κερδύλιο καὶ ὁ Θουκυδίδης νὰ τὴν ἀποσιωποῦσε; Ἀσφαλῶς ὄχι, γιατὶ ἔχουμε τὴ γνώμη πὼς περισσότερο θὰ ἔγραφε γι' αὐτήν, παρὰ γιὰ τὸ Κερδύλιον, ἀφοῦ καὶ πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας ἦταν καὶ προεξέχουσα στὰ πράγματα καὶ στὰ γεγονότα ἐκείνου τοῦ καιροῦ. Ἐκτὸς ἂν δὲν ὑπῆρχε τότε, κατεστραμένη, ἔρημη καὶ ἀφανισμένη, ἀπὸ πολλὰ χρόνια μπροστά[1]. Μὰ καὶ πῶς τὸ Κερδύλιον νὰ ὑπάρχη καὶ ὄχι ἡ ἴδια; Ἐπὶ τέλους καὶ κάποια ὑπολείμματα, κάποια ἴχνη, θὰ μαρτυροῦσαν μέχρι σήμερα τὴν ὕπαρξή της αὐτοῦ. Ἐνῶ τίποτα. Ἄρα ὄχι ἀνατολικά, ἀλλὰ σὲ ἄλλο σημεῖο τοῦ ὁρίζοντα πρέπει νὰ στραφῆ ἡ ἀναζήτησή της.

Πάλι μὲ τὸ «καθύπερθεν» τῆς Ἀργίλου καὶ πρὸς τὴν βόρεια κατεύθυνση συναντοῦμε τὰ σημερινὰ χωριά, παλιὸ Καστανοχώρι καὶ Καστρί, ἀντικρυστὰ σχεδὸν καὶ σὲ μικρὴ ἀπόσταση τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο.

Ὡς πρὸς τὴν κατεύθυνση τούτη, φαίνεται πὼς καὶ ὁ Στέφανος Βυζάντιος, μὲ βάση τὸν Ἡρόδοτο, αὐτὴ τὴ βόρεια εἶχε πάρει, ἀφοῦ τοποθετεῖ τὴ Βισαλτία παρόχθιο τοῦ Βισάλτη ποταμοῦ, ἀπὸ τὸν ὁποῖο, ὅπως εἴδαμε, λέει τὸ ἐθνικὸν Βισάλτιος, καθὼς καὶ ἡ ὀνομασία τῆς ἐπαρχίας Βισαλτίας. Γι' αὐτὸ καὶ στὰ λεγόμενά του τοῦτα, ὁ Δήμιτσας, σὲ ὑποσημείωση στὸ ἔργο του «Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις...», κάνει τὴν παρατήρηση ποὺ παραθέτουμε:

«... Παρατηρητέον ὅτι ὁ Στέφανος, τὸ τῆς χώρας ὄνομα δίδωσι, πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ Βισάλτου, υἱοῦ τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Γῆς, εἶτα δὲ ἐκ τοῦ διαρρέοντος αὐτὴν Βισάλτου ποταμοῦ...».

Ἂν ὁ ἀρχαῖος Βισάλτης εἶναι πράγματι ὁ ποταμὸς ποὺ σήμερα λέγεται Καστρόλακκας[2], στὴν ὄχθη τοῦ ὁποίου καὶ ἡ ἀρχαία Βισαλτία πόλη, τότε τὸ Καστρί, ποὺ τυχαίνει παρόχθιο, θὰ πρέπει νὰ προσελκύση περισσότερο τὴν προσοχή. Γιατὶ ἂν παρατηρήση κανεὶς καλά, ἴσως τὸ Καστρὶ νά 'ναι ἡ τοποθεσία τῆς χαμένης καὶ ποὺ ἀναζητιέται ἔτσι πόλης, ἀπὸ τὸν ἀκόλουθο συλλογισμό:

Πρῶτο: Ἡ ὀνομασία Καστρὶ μᾶς κάνει νὰ ὑποθέσουμε πὼς προέρχε-

---

πέραν τοῦ ποταμοῦ, οὐ πολὺ ἀπέχον τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ κατεφαίνετο πάντα αὐτόθεν...». Βλ. καὶ Γ. Καφταντζῆ, ὅ. π., σ. 134, γιὰ ὅ,τι γράφει καὶ διαλαμβάνει στὴν ὑποσημείωση 3. Ἀλλὰ ποὺ λέει... Μπουγιοὺκ (= ἀπάνω) καὶ Κιουτσοὺκ (=κάτω) δὲν εἶναι σωστὴ ἡ ἑρμηνεία, γιατὶ μπουγιοὺκ θὰ πῆ μεγάλο καὶ κιουτσοὺκ μικρό. Κ' ἦταν πράγματι ἔτσι τὰ Κερδύλια, μεγάλο καὶ μικρό, μὰ καὶ τὸ ἕνα ψηλότερα ἀπὸ τὸ χαμηλότερα ἄλλο, ποὺ γι' αὐτὸ καὶ ἐπικράτησε νὰ λέγωνται καὶ νὰ εἶναι τελευταῖα γνωστὰ σὰν Ἄνω καὶ Κάτω Κερδύλια.

1. Ὑπόθεση ποὺ κάνει καὶ ὁ Γ. Καφταντζῆς, ὅ. π., σ. 125, σημ. 3.

2. Ἡ ὀνομασία προφανῶς ἀπὸ τὸ καστρὶ καὶ λάκκος ποὺ μοιάζει ἡ κοίτη του, ἕνεκα τοῦ μεγάλου βάθους καὶ πλάτους, σ' ὅλο τὸ μῆκος τῆς διαδρομῆς του.

ται ἀπὸ κάποιο κάστρο - φρούριο, ποὺ βρισκόταν ἐκεῖ κάποτε, ἢ ἀπὸ ὀχυρωμένη πόλη, περιτριγυρισμένη μὲ τεῖχος μεγάλο, ποὺ τὴν φύλαγε καὶ τὴν περιφρουροῦσε σὰν κάστρο. Ἀπ᾿ τὰ κατάλοιπα δὲ μετὰ—ἐρειπωμένα, γκρεμισμένα, παραχωμένα—καὶ μὲ κάπως ὑποκοριστικὴ ἔννοια, τὸ Καστρί.

Δεύτερο : Ἀπὸ τὰ θεόρατα ἐκεῖ πετρώματα, πελώριους ὀγκόλιθους, ὁ ἕνας πάνω στὸν ἄλλο, ποὺ δίπλα περνᾶ καὶ ὁ ποταμός, γιὰ τοὺς ὁποίους ὀγκολίθους μπορεῖ νὰ φαντασθῆ εὔκολα ὁ καθένας πώς, ὄχι ἡ φύση, ἀλλὰ χέρια καὶ δύναμη Γιγάντων ἔφτιαξε τὸ τοίχωμα στὴ μορφὴ ποὺ ἔχει. Γιατὶ μὲ τὴν πρώτη ματιὰ μποροῦν νὰ χαρακτηρισθοῦν σὰν Κυκλώπεια, σὰν Πελασγικὰ τείχη, τὰ ὁποῖα καὶ χάνονται καὶ εἶναι σκεπασμένα ἀπὸ τὰ δένδρα καὶ τοὺς θάμνους καὶ τὶς ἄλλες ἐκβλαστήσεις τοῦ βουνοῦ, μὲ τὴν ἄγρια—ποὺ προκαλεῖ τὸ δέος—ὄψη, καθὼς ἔχει τώρα τὸ μέρος.

Προξενεῖται λοιπὸν ἡ ἐντύπωση ὅτι κάτι κρύβει στὰ σπλάχνα της ἡ τοποθεσία αὐτή. Ἂν μάλιστα, ἀντὶ τῆς ἄπειρης καὶ ἀδύναμης—ποὺ οὔτε κατορθώνει νὰ ἐγγίση κἂν—πέννα μας ἔπεφτε βαθειὰ καὶ ἐκτεταμένα ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη, ἔχουμε τὴν πεποίθηση πὼς πολλὰ θὰ ἐρχόντουσαν στὴν ἐπιφάνεια, ἀπὸ τὰ ἄγνωστα ποὺ κρύβονται στὰ κατάβαθα σκεπασμένα.

Αὐτὴ ἡ θέση πιθανολογεῖ τὴν ὕπαρξη τῆς Βισαλτίας, ἂν ὁ Καστρόλακκας, ξαναλέμε, εἶναι ὁ Βισάλτης ποταμός. Γιατὶ ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι ποταμοί, ποὺ θὰ τοὺς ἀναφέρουμε παρακάτω, ἐπειδὴ ἔχουν μιὰ κάποια σχέση μὲ τὸ «καθύπερθεν» καὶ τὴν ἀναζήτηση τῆς χαμένης πολιτείας.

Ὡστόσο ὁ Καστρόλακκας εἶναι ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὸ ὄρος Βερτῖσκος καὶ χύνεται στὸ Στρυμόνα, λίγο πιὸ κάτω ἀπὸ τὴν ἔξοδό του, ἀπὸ τὴν πρωτύτερα καὶ τώρα μὴ ὑπάρχουσα λίμνη Κερκινίτιδα ἢ ὅπως ἤτανε γνωστὴ περισσότερο τ᾿ Ἀχιανοῦ. Καὶ ἂν εἶναι σήμερα χείμαρρος, ἴσως τὰ χρόνια ἐκεῖνα νὰ κυλοῦσε συνεχῶς νερὸ—ὅπως φαίνεται ἐξ ἄλλου ἀπὸ τὴν κοίτη του— ἀπὸ ἀναβλύζουσα ἀενάως πηγή, ἡ ὁποία σὲ ἄγνωστη καὶ ἀμνημόνευτη ἐποχὴ στείρεψε ἢ μετατοπίσθηκε ἢ καὶ ἀφανίστηκε ἀπὸ κανένα γεωλογικὸ φαινόμενο καὶ παρέμεινε ἔτσι ὁ ποταμός, γιὰ τὰ νερὰ τῆς βροχῆς μονάχα.

Γιὰ τὸ Καστανοχώρι ποὺ ἀναφέραμε, δὲν ἔχουμε νὰ ποῦμε τίποτα τὸ ἰδιαίτερο, ἀφοῦ βρίσκεται τόσο κοντὰ στὸ Καστρί. Καὶ προχωροῦμε, παίρνοντας ἄλλη κατεύθυνση, βορειοδυτικὴ αὐτή, μὰ καὶ ἀρκετὰ ξέμακρα ἀπὸ τὴν Ἄργιλο.

Μὲ διασκελισμὸ τῆς ράχης τῶν Κερδυλίων, στὴν πλαγιὰ καὶ ριζὰ τοῦ βουνοῦ, ἀνταμώνουμε τὸ χωριὸ Δάφνη, δίπλα σὲ ποταμό. Αὐτός, καθόλου χείμαρρος σὰν τὸν Καστρόλακκα, ἀστείρευτος, ὀνομάζεται Ἐζιοβίτης, γιατὶ προηγούμενα[1] τὸ χωριὸ λεγόταν Ἔζιοβα, τοπικὰ δὲ (ἀπὸ τοὺς γύρω κατοίκους τῆς περιφερείας) Νισβᾶ.

1. Πρὶν δηλαδὴ τὴ μετονομασία του κατὰ τὸ ἔτος 1927· μάλιστα στὴν ἀρχὴ εἶχε τὸ περίεργο ὄνομα «Νεροπλατάνα».

Ἂν σ' αὐτὴν τὴ Δάφνη βρισκόταν ἡ Βισαλτία, τὸ μόνο, ποὺ μπορεῖ νὰ ὑποστηριχθῆ εἶναι ὅτι εἶναι παρόχθια τοῦ 'Εζιοβίτη, ἂν ὁ 'Εζιοβίτης εἶναι ὁ ἀρχαῖος Βισάλτης. Γιατὶ ἄλλο κανένα σημάδι σημαντικό, ποὺ νὰ προκαλῆ ὑπόνοια πάνω στὴν ἔκτασή της, δὲν ὑπάρχει ἀνάλογο, ὥστε νὰ καταμαρτυρῆ ὕπαρξη ἀρχαίας πόλεως.

Βέβαια ἡ Δάφνη ἔχει πολλὰ ἀξιοπρόσεκτα καὶ ἀξιοεξέταστα λείψανα καὶ ἄλλα δείγματα, σπουδαῖα καὶ ὑπολογίσιμα. 'Εδῶ βρίσκεται καὶ ὁ πύργος τῆς πολυθρύλητης Μάρως τῆς Κατακουζηνῆς, συζύγου τοῦ Σουλτάνου Μουρὰτ Β' καὶ μητριᾶς τοῦ Μωάμεθ τοῦ Πορθητοῦ[1]. Αὐτοῦ κοντὰ βρίσκονται καὶ τὰ ἐρείπια ἑνὸς ἄλλου πύργου, κατὰ τὰ φαινόμενα, ἀπὸ τὰ χρόνια τῶν Μακεδόνων βασιλέων[2]. Ὅμως κοντὰ στὴ Δάφνη φημολογεῖται ὅτι βρισκόταν ἡ ἀρχαία 'Ορέσκεια. Γι' αὐτὸ δὲ καὶ ὁ δεύτερος ἀπάνω πύργος ἀποκαλεῖται «Πύργος τῆς 'Ορεσκείας», στὴν ὁποία ὕστερα — στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας — τὸ χωριὸ Κιζελὶ[3] καὶ σήμερα, μὲ τὴν μετονομασία του, Νέα 'Ορέσκεια[4].

Κατὰ καιροὺς ἔχουν ἀποκαλυφθῆ καὶ συληθῆ πολλοὶ τάφοι, μὲ πάμπολλα πολύτιμα καὶ ἀνεκτίμητης ἀξίας εὑρήματα, ἀπὸ τυμβωρύχους καὶ ἀρχαιοκαπήλους, πού 'γιναν ὅλα ἄφαντα καὶ ποὺ ὅλα προέρχονταν ἀπὸ τὴν ἀρχαία 'Ορέσκεια[5].

Ὁ 'Εζιοβίτης ποταμός, ἂν καὶ ἀέναος[6], δέν μπορεῖ νὰ ἐκληφθῆ μὲ βασιμότητα ὡς ὁ ἀρχαῖος Βισάλτης, ἀπὸ τὸ ὅτι ἔχυνε τὰ νερά του στὴ λίμνη 'Αχινοῦ (Κερκινίτιδα) καὶ ὄχι ἀπ' εὐθείας στὸ Στρυμόνα (καθὼς σήμερα) καὶ στὴν ἔξοδό του ἀπὸ τὴν λίμνη, ὅπως συνέβαινε μὲ τὸ Βισάλτη, σύμφωνα μὲ τὰ λεγόμενα τοῦ Δήμιτσα, ποὺ παραθέσαμε.

'Επειδὴ ἔχουμε νὰ πᾶμε καὶ ἀλλοῦ πρὸς ἐξέταση, ἀφίνουμε τὴ Δάφνη μὲ τὰ ὅσα γράψαμε, προχωρώντας αὐτὴ τὴ φορὰ ἀπὸ τὴν πιὸ ἀπώτερη βορειοδυτικὴ ἄκρη πάλι, τῆς 'Αργίλου, ὅπου σὲ ἀρκετὰ μακρυνὴ ἀπόσταση, τῆς ἐκεῖθε πλευρᾶς τοῦ ὄγκου τῶν Κερδυλίων, φθάνουμε στὸ χωριὸ Θερμὰ (παλαιότερα περιοχὴ Λουτρῶν Νιγρίτας) κοντὰ σὲ ποταμό, λεγόμενο «Μέγα Ρεῦμα».

---

1. Σχετικὴ πραγματεία μας δημοσιεύθηκε στὸ Μακεδ. Ἡμερολόγιο 1957, σ. 225—232.

2. Ὅταν ἐπεξετάθησαν καὶ κατέκτησαν τὴν περιοχὴ ἐδῶ (ἴσως ἐπὶ 'Αρχελάου Α').

3. Τούρκικη λέξη ἑρμηνεύεται «πενήντα κορίτσια».

4. Εἶναι καὶ αὐτὴ παρόχθια τοῦ ἴδιου ποταμοῦ 'Εζιοβίτη.

5. Δὲν ἀποτελεῖ ἰδίαν Κοινότητα ἀλλὰ ὑπάγεται στὴν κοινότητα Δάφνης.

6. 'Αλλ' ἄραγε ἐξ ἀρχῆς; Γιατὶ μπορεῖ νὰ ὑποτεθῆ ὅτι ἡ πηγὴ τοῦ Καστρόλακκα ἔστριψε τὰ νερά της πρὸς αὐτόν, πιθανὸν μετὰ ἀπὸ κανένα γεωλογικὸ φαινόμενο, μιὰ ποὺ ξεκινᾶ καὶ ὁ 'Εζιοβίτης αὐτὸς ἀπὸ τὸ ἴδιο ὄρος Βερτίσκος.

Σὲ τοῦτο τὸ μέρος τοῦ χωριοῦ ὑπάρχουν σημάδια, ποὺ ἀφήνουν ὑποψία ὑπάρξεως μιᾶς κάποιας ἀρχαίας πόλεως.

Ἐδῶ δὲν ἔγινε καμμιὰ ἀνασκαφὴ καὶ οὔτε ἀκούστηκε τυμβωρυχία καθόλου. Ἴσως γιατὶ εἶναι πολὺ ξέφαντο τὸ μέρος, ἴσως καὶ γιατὶ τὰ εὑρήματα θὰ βρίσκωνται πολὺ βαθειά, καὶ θὰ χρειαζόταν χρόνος καὶ κόπος μεγάλος, γιὰ μιὰ τέτοια ἐπικίνδυνη δουλειά.

Ἀπὸ ἀνασκαφὲς θεμελίων γιὰ νὰ κτιστοῦν τὰ σπίτια τοῦ σχετικὰ νέου αὐτοῦ χωριοῦ [1], ἡ σκαπάνη ὅλο καὶ ἔβγαζε ἀπὸ τὴ γῆ διάφορα ἀρχαιολογικὰ ἀντικείμενα, ποὺ φυγαδευόντουσαν στὰ σκοτεινά, ἄλλα πάλι ἔμεναν ἀπαρατήρητα καὶ ξαναπαραχώνουνταν, χωρὶς νὰ προκαλοῦν περιέργεια ἢ ἐνδιαφέρον κανένα.

Ὅταν ὅμως κατὰ τὸ 1926 κτίστηκε ἕνα ξενοδοχεῖο στὴν περιοχή, κοντὰ σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς πολλὲς θερμὲς πηγὲς ποὺ ὑπάρχουν, κατὰ τὸ ἄνοιγμα τῶν θεμελίων του, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα (τὰ ὁποῖα βέβαια δὲν πῆρε εἴδηση κανένας, ἀφοῦ δὲν ἀκούστηκε νὰ γίνη λόγος), βρέθηκε ἕνα ζεῦγος σκουλαρικιῶν, ὁλόκληρο ἀπὸ ἀτόφιο χρυσὸ κατασκευασμένο καὶ μὲ τέτοια τέχνη καμωμένο—ἀπὸ ἐγχαράξεις διαφόρων παραστάσεων, ἀπὸ κεντήματα καὶ ἐπικολλήματα, πλῆθος μικρῶν ἀστραφτερῶν πετραδιῶν κλπ.— ποὺ μόνο μιὰ μεγιστάνα, μιὰ πολὺ τρανὴ ἀρχόντισσα ἀσφαλῶς θὰ τὸ φοροῦσε ἢ γιὰ μιὰ τέτοια θὰ ἔγινε.

Τὸ σκουλαρίκι αὐτὸ τό 'βρε ἕνας σκαφτᾶς, ἀπὸ τὸν ὁποῖο τὸ πῆρε ὁ ἐργολάβος τοῦ ἔργου καὶ τὸ ἔδειχνε παντοῦ, ἄλλωστε ἄφοβα—γιατὶ ποιὸς θὰ τὸν κυνηγοῦσε ἐκεῖνον τὸν καιρὸ—σὰν ἕνα κομψοτέχνημα, σὰν ἕνα πολύτιμο, ἀφάνταστα ὡραῖο, ἀρχαῖο ἀντικείμενο [2].

Ποιὸς ξέρει, πόσα ἄλλα παρόμοια ἀνεκτίμητα ἀντικείμενα καὶ ἄλλες σπουδαῖες ἀρχαιότητες δὲν περιμαζεύτηκαν ἀπὸ τὸν ἐργολάβο, ἀπὸ τὸ μηχανικὸ καὶ ἀπὸ τὸν ἰδιοκτήτη τοῦ ξενοδοχείου καὶ φυγαδεύτηκαν, χωρὶς κανεὶς νὰ τὸ ἀντιληφθῆ.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὰ παραπάνω, ὑπάρχει καὶ ἕνα κτίσμα πού, ἀπὸ μακρυά, μοιάζει σὰν γεφύρι καμπυλωτό, σὰν καμάρα, ἀκριβῶς στὴν ἄκρη τοῦ ποταμοῦ. Χρόνια τώρα, καθὼς τὸ περιτύλιξαν τὰ βάτα, τὰ ἀγριόχορτα, οἱ λυγαριές, πλῆθος ἄλλα χαμόκλαδα καὶ βοτάνια, μένει ἔρημο, βουβό, παραγκωνισμένο, χωρὶς νὰ τὸ πλησιάση, νὰ τὸ ἐξετάση, νὰ τὸ κυττάξη ἀπὸ κοντὰ κανένας. Κι ὅμως τὸ ταπεινὸ καὶ παραγνωρισμένο αὐτὸ κατάλοιπο, διερευνών-

---

1. Ἱδρύθηκε ἀπὸ τὸν Α΄ παγκόσμιο πόλεμο καὶ δῶθε, ἀπὸ τοὺς πρόσφυγες ποὺ ἦλθαν ἄλλοι ἀπὸ τὸ 1918 καὶ ἄλλοι μὲ τὴ Μικρασιατικὴ Καταστροφή, Καυκάσιοι καὶ Πόντιοι οἱ περισσότεροι.

2. Στὰ χέρια τοῦ κατόχου ἔτυχε νὰ τὸ δῶ κι ἐγὼ τότε, ποὺ ἂν καὶ μικρὸς στὴν ἡλικία, μοῦ 'χε κάνει ζωηρὴ ἐντύπωση καὶ χαράχθηκε τόσο στὴ μνήμη μου, ποῦ θαρῶ πὼς τό 'χω μπροστὰ στὰ μάτια μου καὶ τὸ βλέπω ἀκόμα.

τας το καλὰ καὶ μὲ μάτι ἐξεταστικό, θὰ μποροῦσε νὰ μιλήση καὶ νὰ πῆ πολλά.

Πρῶτα πρῶτα, δὲν εἶναι μονάχα τέτοιο ποὺ φαίνεται. Ἀπὸ σωζόμενα ὑπολείμματα, ὅσα τουλάχιστο φθάνουν μέχρι τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς, γίνεται ἀντιληπτὸ πὼς ἤτανε τρία ἢ καὶ περισσότερα παρόμοια κουβούκλια - καμάρες στὴ σειρά, ποὺ ἐπικοινωνοῦσαν τὸ ἕνα μὲ τ' ἄλλο, μ' ἕνα μικρὸ ἄνοιγμα σὰν πόρτα, ἀντικρυστὰ καὶ στὴ μέση τοῦ κάθε κοινοῦ τοίχου.

Στὴ συνέχεια τοῦ ἐρειπίου καὶ πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ χωριοῦ, κατὰ μῆκος τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ, ἐκτείνεται τοίχωμα, φανερὸ μόλις στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους, πάχους ἴσως περισσότερο ἀπὸ 1—1,30 μ., ποιὸς ξέρει δὲ πόσο κάτω ἀπὸ τὸ ἔδαφος καὶ στὰ θεμέλιά του κυρίως, γιατὶ ἡ ἰλὺς τοῦ ποταμοῦ τὸ ἔχει σκεπάσει, τὸ ἔχει καταπιῆ πιὰ καὶ δὲν καλοδείχνεται τίποτα.

Τὸ τεῖχος αὐτό, ὅταν ἀκόμα ἦταν εὐδιάκριτο, ἔφθανε ὥς τὴν ἄκρη τοῦ σημερινοῦ δημόσιου δρόμου ποὺ διασχίζει τὸ χωριό. Μὲ τὴν ἴδια κατεύθυνση, ἂν προχωροῦσε καὶ μέχρι ποῦ, ἢ ἂν ἔστριβε καὶ σὲ ποιὸ σημεῖο, δὲν ὑπάρχει ἴχνος.

Ὑποθέτουμε πὼς καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλος μέρος τοῦ ἐρειπωμένου κτίσματος καὶ κατὰ μῆκος πάλι τοῦ ποταμοῦ θὰ συνεχιζόταν τὸ τεῖχος, μὰ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ, μέχρι ποῦ καὶ σὲ ποιὸ σημεῖο ἐπίσης τὸ ὁπωσδήποτε στρίψιμό του, εἶναι ἄγνωστο ἐντελῶς, ἐπειδὴ τὰ βοῦρλα καὶ τὰ τέλματα τοῦ ποταμοῦ κάνουν τὸ μέρος δυσπλησίαστο γιὰ μιὰ τέτοια ἐξακρίβωση.

Αὐτὸ τὸ τεῖχος ἦταν κάποτε ἀρκετὰ ψηλὰ ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς. Οἱ χωρικοὶ ὅμως, γιὰ νὰ κτίσουν τὰ σπίτια τους καὶ τοὺς ἄλλους βοηθητικοὺς χώρους, χρησιμοποίησαν τὸ τεῖχος γιὰ λατομεῖο. Ἔτσι, ὅλο τὸ ὑλικό του, πέτρες, μάρμαρα, γωνίες πελεκητὲς καὶ ὅ,τι ἄλλο, κουβαλήθηκε καὶ χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὰ κτίσματα τοῦ καινούργιου χωριοῦ. Καὶ ἀπ' αὐτὸ τὸ λόγο (χώρια ποὺ ὁ χρόνος τὸ εἶχε καταστρέψει καὶ τὸ εἶχε κάνει ρημάδι) ἐξαφανίστηκε, μὲ ἀπομεινάρια τὰ θεμέλιά του μονάχα στὸ βάθος τῆς γῆς, τὰ ὁποῖα ἴσως εἶναι ἀνέπαφα.

Γι' αὐτὸ καὶ εὔλογα νομίζουμε ὅτι μποροῦμε νὰ τὸ ξαναποῦμε καὶ νὰ ξανατονίσουμε πώς, ἂν ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη, τὴν ὁποία μέχρι σήμερα κανένας δὲν στοχάστηκε νὰ ζητήση, δὲν ἐπιχείρησε νὰ τὴν ἐπικαλεσθῆ κἂν —μηδὲ καὶ τοῦ γράφοντος ἐξαιρουμένου—ἔπεφτε μ' ἐνδιαφέρον, μὲ ζέση, μὲ ἐπιμονὴ καὶ ὑπομονή, εἴμαστε ἀπόλυτα βέβαιοι ὅτι θὰ ἔβγαζε στὸ φανερὸ πολλὰ μυστικά, ποὺ εἶναι τριγύρω βαθειὰ θαμμένα, καὶ ἴσως αὐτὰ νὰ ἀποκάλυπταν τὴν ἐξαφανισμένη ἀρχαία Β ι σ α λ τ ί α, ποὺ προσπαθήσαμε, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, νὰ βροῦμε.

Ἀλλά, ἐρώτημα: Εἶναι τάχα τὸ χωριὸ Θερμά, ἡ πρότερη θέση τῆς Βισαλτίας;

Τὸ τεῖχος ποὺ εἴπαμε μαρτυράει ὅτι, μιὰ κάποια φορά, φρουροῦσε πόλη,

πού γιά νά 'ναι έτσι περιτειχισμένη, ἄσφαλῶς θά 'ταν καὶ μεγάλη καὶ σημαντική.

Τὸ σωζόμενο κουβούκλιο μὲ τ' ἄλλα ὑπολείμματα ἐνδέχεται νὰ ἦταν, ἂν μή τι ἄλλο, ἴσως πύλες στὴ σειρὰ τοῦ τείχους, πρὸς τὴν πλευρὰ ὅπου αὐτά.

Ὅσο γιὰ τὸν ποταμὸ «Μέγα Ρεῦμα», ἂν εἶναι αὐτὸς ὁ ἀρχαῖος Β ι σ ά λ τ η ς, παρατηροῦμε ὅτι δὲν εἶναι τρεχούμενος συνεχῶς μὰ χείμαρρος, ἀκόμα καὶ ἄν, ἐκεῖνα τὰ ἀρχαῖα χρόνια, κυλοῦσε νερὰ ἀκατάπαυτα, ὥστόσο τὰ νερά του χύνονταν κατ' εὐθεῖαν στὴν ἄλλοτε ὑπάρχουσα τ' Ἀχιανοῦ (Κερκινίτιδα) λίμνη καὶ ὄχι ἐκεῖ ὅπου τερμάτιζε ὁ Βισάλτης [1].

Τώρα ἡ γνώμη μας:

Γιὰ τοὺς τρεῖς τόπους ποὺ ἐπισημάνθηκαν μὲ τὰ γραφόμενά μας, Κ α σ τ ρ ί, Δ ά φ ν η, Θ ε ρ μ ά, διατυπώνουμε ξεχωριστὰ γιὰ τὸν καθένα τὰ ἀκόλουθα.

Κ α σ τ ρ ί: Φρονοῦμε πὼς ἔχει περισσότερες ἐνδείξεις καὶ πιὸ πολλὰ τεκμήρια, ὥστε νὰ θεωρῆται σὰν τόπος τῆς ἀρχαίας Βισαλτίας.

Πρῶτο, ἐπειδὴ βρίσκεται ἐγγύτερα μὲ τὸ «καθύπερθεν» τῆς Ἀργίλου, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τὰ λεγόμενα τῶν Στεφάνου Βυζαντίου καὶ Δήμιτσα ἀφήνεται νὰ νοηθῆ καὶ φαίνεται νὰ ἦσαν ἡ Ἄργιλος καὶ ἡ Βισαλτία, κοντὰ - κοντά.

Δεύτερο, εἶναι παρόχθιο στὸ σημερινὸ Καστρόλακκα ποταμό, ποὺ αὐτὸς ταιριάζει, πάλι μὲ τὰ λεγόμενα τῶν παραπάνω συγγραφέων, νὰ εἶναι ὁ ἀρχαῖος Βισάλτης.

Τρίτο, τὰ θεόρατα, σὰν Πελασγικὰ - Κυκλώπεια τείχη ποὺ ἀναφέραμε, ἀφοῦ μὲ αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἦσαν περιτειχισμένες οἱ πανάρχαιες πολιτεῖες, ποὺ ἀνήκουν στοὺς προϊστορικοὺς λεγόμενους χρόνους καὶ ποὺ μνημονεύεται ἡ ἐμφάνιση, ἡ ὕπαρξη καὶ ἡ ἀκμή τους ἀπὸ τὸν Ζ' π. Χ. αἰῶνα καὶ δῶθε. Ἔπειτα σὲ ἄγνωστο καὶ ἀμνημόνευτο χρόνο ἡ παρακμὴ καὶ ἡ ὁριστικὴ ἐξαφάνισή τους, καθὼς ἡ πόλη μας τούτη, γιὰ τὴν ὁποία καὶ ἀρκετὰ θαροῦμε τὰ τρία αὐτὰ δεδομένα.

Δ ά φ ν η: Ἐπειδὴ πιθανολογεῖται καὶ τοποθετεῖται κοντὰ ἐκεῖ ἡ ἀρχαία Ὀρέσκεια, ἀδύνατο νὰ ἦταν καὶ ἡ Βισαλτία αὐτοῦ, δηλαδὴ νὰ ἦσαν τόσο γειτονικὲς οἱ δυὸ αὐτὲς ἀρχαῖες πόλεις. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ὑποστηριχθῆ μὲ βεβαιότητα σὰν τόπος τῆς ἀναζητουμένης, ἐκτὸς ἂν θεωρηθῆ ἀπὸ τὸν τρεχούμενο συνεχῶς ποταμό της.

Θ ε ρ μ ά [2]: Εἶναι εἴπαμε τόπος, ποὺ συγκεντρώνει στοιχεῖα τοποθε-

---

1. Δ ή μ ι τ σ α ς, ὅ. π., σ. 5, σημ. 1.

2. Ἂν καὶ ξέμακρα πολὺ ἀπὸ τὴν Ἄργιλο καὶ τὸ «καθύπερθεν» ἀλλά, ἀφοῦ αὐτὸ ἀόριστο, γιατὶ καὶ μὴ διφορούμενο ἀπὸ τὶς ὑπονοούμενες λέξεις, ἐγγὺς καὶ μακράν; Ἤτοι «. . . αὔτη δὲ καὶ ἡ κατύπερθε ταύτης» (ἐγγύς), ἢ «αὔτη δὲ καὶ ἡ κατύπερθε ταύτης (μακρὰν) κ α λ έ ε τ α ι» κλπ.

τήσεως τῆς ἀρχαίας Βισαλτίας καὶ ἀπὸ τὴν κεντρικὴ θέση μέσα στὰ ὅρια τῆς ὁμωνύμου ἐπαρχίας δεσπόζουσα, ἐπιβλητική, ἀκόμα καὶ στρατηγική, προτερήματα, ἄς ποῦμε, καὶ προσόντα ποὺ προβλέπονταν γιὰ μιὰν ἀρχαία πρωτεύουσα ὅπως ἡ Βισαλτία. Ἔτσι μποροῦμε νὰ φαντασθοῦμε τὴ Βισαλτία νὰ ὑπάρχη ἐδῶ, μὲ τὸν Βισάλτη της ποταμὸ—σημερινὸ «Μέγα Ρεῦμα»—, μὲ τὰ τείχη της, μὲ τὶς θερμὲς πηγές της—τὰ λουτρά της—, μὲ τὸν πλοῦτο της ἀπὸ τὴν πεδιάδα καὶ γόνιμη γῆ ποὺ ἐκτείνοταν μπροστά της, ἀκόμα καὶ προφυλαγμένη ἀπὸ τὸ Στρυμόνα ποταμὸ καὶ τὴν Κερκινίτιδα Λίμνη.

Ἄρα, γιὰ μᾶς, μεταξὺ Καστρὶ καὶ Θερμὰ βρίσκεται ἡ πιθανότητα καὶ τὸ ἐνδεχόμενο, γιὰ τὸν τόπο καὶ τάφο τῆς ἐξαφανισμένης αὐτῆς ἀρχαίας Πολιτείας.

Ἡ πέννα μας, μὲ τὸ ρηχὸ ἀλλὰ κοπιαστικὸ ἀνασκάλεμά της, αὐτὰ κατώρθωσε νὰ ξεχωρίση, νὰ ξεδιαλύνη, νὰ καταγράψη[1]. Ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη πλέον, ποὺ μόνο αὐτὴ εἶναι ἱκανὴ νὰ ἐρευνήση, νὰ ψάξη, ν' ἀνασκάψη τὰ πάντα, μπορεῖ καὶ νὰ φανερώση τὸ πραγματικὸ μνῆμα, ὅπου κείτεται θαμμένη ἡ νεκρὴ Βισαλτία.

Ἂς εὐχηθοῦμε πὼς κάποτε θὰ τὸ πράξη.

Α. ΘΗΛΥΚΟΣ

1. Βέβαια ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι πιθανοὶ τόποι: Τὸ 'Αηδονοχώρι, τὸ Ζερβοχώρι, ἡ τοποθεσία «Παλιόχωρα» Νιγρίτας, ἡ ἀγροτικὴ θέση «Παλιόκαστρο» Τερπνῆς κ. ἄ.

232

ΑΔΡΙΑΝΟΥ ΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΣΑΠΟΥΝΤΖΗΣ

(1879 – 1951)

Ἐγεννήθη εἰς Κάτω Τζιουμαγιᾶν (νῦν Ἡράκλεια) Σερρῶν τῷ 1879, ἀπεβίωσε τῇ 22ᾳ Αὐγούστου 1951.

Περατώσας τὰς γυμνασιακὰς αὐτοῦ σπουδὰς εἰς τὸ ἐν Θεσσαλονίκῃ Ἑλληνικὸν Γυμνάσιον, ἀπεφοίτησεν αὐτοῦ τῇ 28ῃ Ἰουνίου 1896. Ἐν συνεχείᾳ ἐπὶ τετραετίαν (1896/97 ἕως 1899/1900) διετέλεσε δημοδιδάσκαλος εἰς

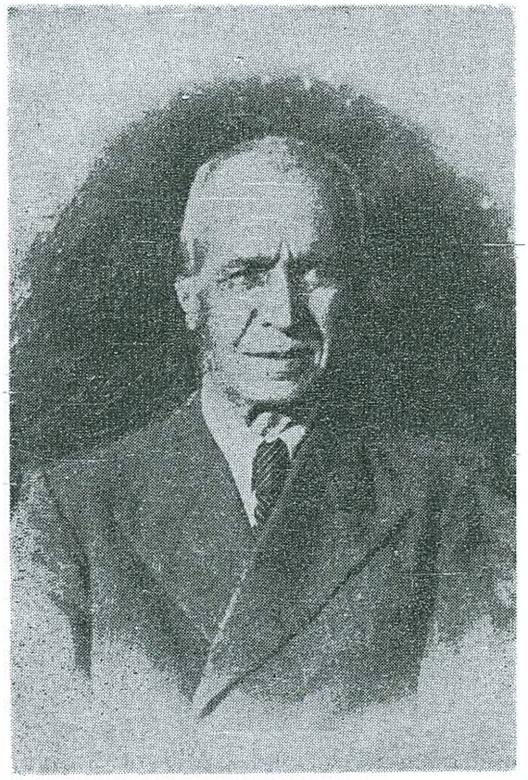

Εὐάγγελος Σαπουντζῆς

τὸ ὀκτατάξιον Ἀρρεναγωγεῖον τῆς γενετείρας του Κάτω Τζιουμαγιᾶς, μεθ' ὃ καὶ ἐν συνεχείᾳ ὑπηρέτησεν ὡς δημοδιδάσκαλος «ἐπὶ Σχολείοις τῆς πόλεως Σερρῶν», ἀπὸ τοῦ 1900 καὶ ἐντεῦθεν μέχρι καὶ τοῦ 1914. Ἐν ἔτει 1915 μετατεθεὶς ὑπηρέτησεν ὡς δημοδιδάσκαλος εἰς τὸ Α΄ Δημοτικὸν Σχολεῖον Σερρῶν, καὶ ἐν συνεχείᾳ μέχρι τοῦ 1917, ὅτε μετήχθη μετ' ἄλλων συμπολιτῶν αὐτοῦ ὡς ὅμηρος εἰς Βουλγαρίαν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατακτητῶν, καὶ

δὴ εἰς Καρναμπάτ, ὑπὸ συνθήκας τραγικῆς καὶ ἀπανθρώπου σκληρότητος. Ἐκεῖ παρέμεινεν ἀπὸ τοῦ 1917 ἕως τοῦ 1918, εἰς στρατόπεδον καταναγκαστικῶν ἔργων, ὑποβληθεὶς μετὰ τῶν λοιπῶν, ἰδίως ἐκπαιδευτικῶν συμπατριωτῶν του, εἰς μύρια βασανιστήρια καὶ ἀπάνθρωπον μεταχείρισιν ξυλοδαρμῶν καὶ καθυβρίσεων. Ἐκεῖ μετὰ τῶν λοιπῶν ὁμήρων, ἐν οἷς καὶ οἱ ἐκπαιδευτικοὶ ἀείμνηστοι Στράτης καὶ Μυσιρλῆς ὡς καὶ ὁ ἰατρὸς Πᾶνος, ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τῶν δημίων Βουλγάρων εἰς σκληρότατα καταναγκαστικὰ ἔργα ὁδοποιΐας εἰς ἐργασίαν κατατεμαχισμοῦ λίθων, ὑπὸ ἀθλιεστάτας καιρικὰς συνθήκας χειμῶνός τε καὶ θέρους. Μετὰ τῶν ἀτυχῶν συνομήρων του καὶ ὑπὸ ἀθλίας ὑγιειονομικὰς συνθήκας, ἐν μέσῳ ἀφορήτου συνωστισμοῦ, ἐστεγάζετο εἰς προχείρως διεσκευασμένα καταλείμματα, ὡς καλύβας ἢ σταύλους κλπ. Φθειριῶντες ἐθερίζοντο κυριολεκτικῶς οἱ οὕτως ἀθλίως στεγαζόμενοι δυστυχεῖς ὅμηροι ἀπὸ τὴν δυσεντερίαν καὶ τὰς λοιπὰς ἐπιδημικὰς νόσους καὶ δὴ τὸν κοιλιακὸν καὶ ἐξανθηματικὸν τύφον, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰς λοιπὰς κακουχίας καὶ παντοίας στερήσεις, ὑπὸ τὸ ἀνίλεων κνοῦτον τοῦ τυράννου δυνάστου. Ὁ Εὐάγγελος Σαπουντζῆς καὶ αὐτὸς δὲν διέφυγε τὸν κίνδυνον νὰ προσβληθῇ ὑπὸ τῆς ἐπαράτου νόσου τοῦ ἐξανθηματικοῦ τύφου, ἐν συνδυασμῷ καὶ πρὸς τὸν κοιλιακὸν τύφον. Ἐσώθη δὲ ὡς ἐκ θαύματος, χάρις εἰς τὴν διακομιδὴν αὐτοῦ εἰς νοσοκομεῖον τὴν ὑστάτην στιγμὴν μερίμνῃ τῆς ὑπὸ τὸν τέως Νομάρχην Σερρῶν Ἀνδρεάδην Ἑλληνικῆς Ἐπιτροπῆς, μεταβάσης εἰς Βουλγαρίαν πρὸς ἐπαναπατρισμὸν τῶν ἐναπομεινάντων ἀτυχῶν ὁμήρων. Εἰς τὸ ἐν λόγῳ βουλγαρικὸν νοσοκομεῖον, κατὰ καλὴν τύχην, ἔτυχεν ἐπιμελημένης ἰατρικῆς περιθάλψεως παρὰ τοῦ συνομήρου αὐτοῦ ἀειμνήστου ἰατροῦ Πάνου, ὑπηρετοῦντος εἰς τὸ ἐν λόγῳ νοσοκομεῖον, προσβληθέντος καὶ αὐτοῦ ὑπὸ ἐξανθηματικοῦ τύφου καὶ δυστυχῶς ἀποβιώσαντος ἐκ τῆς νόσου ταύτης, θύματος τοῦ ἰατρικοῦ καθήκοντος. Ἀλλ' ὁ Σαπουντζῆς καίτοι σωθεὶς ἐκ βεβαίου θανάτου, ὑποστὰς ἐπιπλοκὰς τῆς νόσου, ὡς παράλυσιν τῶν κάτω ἄκρων καὶ οἰδήματα καθ' ὅλον τὸ σῶμα, ἐπέπρωτο νὰ βασανίζεται καὶ μετέπειτα ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐκ τῶν ἐπιπλοκῶν τούτων, καὶ μετὰ τὸν ἐπαναπατρισμόν του εἰς τὴν ἐλευθέραν Πατρίδα εἰσέτι, γενόμενον ἐν ἔτει 1918. Ἐπανακάμψας εἰς τὰς κλεινὰς Σέρρας, καὶ κατόπιν μακροχρονίου ἀναρρώσεως ἐπανέλαβε τὸ ὑψηλὸν αὐτοῦ λειτούργημα τοῦ διδασκάλου, ὑπηρετήσας εἰς τὸ Α' Ἀρρένων Δημοτικὸν Σχολεῖον Σερρῶν μέχρι τῆς 2ας Φεβρουαρίου τοῦ 1933, ὁπότε παραιτηθεὶς ἐσυνταξιοδοτήθη ὑπὸ τοῦ Δημοσίου.

Οὕτως ἡ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Παιδείαν ὑπηρεσία τοῦ Εὐαγγέλου Σαπουντζῆ, τουτέστιν ἀπὸ τῆς 1ης Δεκεμβρίου 1896 μέχρι τῆς 2ας Φεβρουαρίου 1933, προσεφέρθη ἐπὶ 37 συναπτὰ ἔτη.

Ὁ γράφων ηὐτύχησε νὰ συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν πολυπληθῶν μαθητῶν τοῦ τιμωμένου διδασκάλου, ἤτοι κατὰ τὴν σχολικὴν ἐν Σέρραις περίο-

δον 1906 — 1908, ὅτε ἐφοίτα οὗτος εἰς τὴν κεντρικὴν Ἀστικὴν Σχολὴν τῆς πόλεως ταύτης.

Ὁμολογῶ ὅτι διατηρῶ ζωηρῶς καὶ μετ' εὐλαβείας, ἔναντι τοῦ λαμπροῦ καὶ σεμνοῦ τούτου διδασκάλου, τὰς ἀρίστας τῶν ἀναμνήσεων, εὐγνωμονῶν αὐτὸν διὰ τὴν βασικήν μου κατάρτισιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Γραμματείαν, τῆς ὁποίας ἦτο οὗτος ἐμβριθὴς διδάσκαλος. Οὗτος ἐμόρφωσε γενεὰς Ἑλληνοπαίδων εἰς τὰ αὐστηρὰ πλαίσια τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, ἐν μέσῳ μυρίων ἀντιξοοτήτων τοῦ χειμαζομένου τότε Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας, καὶ δὴ κατὰ τὴν σκληροτέραν περίοδον τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος, ὑπὸ Τουρκοκρατίαν ἐναντίον τῶν Βουλγάρων, ὡς καὶ ἐμπράκτως τὸ ἀπέδειξε διὰ τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ δράσεως. Ἐξεπροσώπει οὗτος τὸ ἰδεῶδες τοῦ διδασκάλου. Ὄντως ἡ διδασκαλία αὐτοῦ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν πραγμάτωσιν τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς, ἀσκοῦσα παρὰ τῷ μαθητῇ ὠθήσεις εἰς ἐκδήλωσιν καὶ καλλιεργίαν τῆς ἰδιοφυΐας αὐτοῦ, πρὸς μόρφωσιν ἰσχυρᾶς ἠθικῆς βουλήσεως καὶ χαρακτῆρος, διὰ τοῦ τρόπου καὶ τῆς μεθόδου μεταδόσεως τῆς καταλλήλου ὕλης. Ἡ δὲ προσωπικότης αὐτοῦ ὡς διδασκάλου παρεῖχεν ὄντως τὰ ἐχέγγυα τῆς ἐπιτυχίας ἐν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ. Διὸ καὶ πάντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρος ἡ Σερραϊκὴ κοινωνία περιέβαλλον αὐτὸν μὲ αἰσθήματα βαθέος σεβασμοῦ, ἐκτιμήσεως καὶ εἰλικρινοῦς ἀγάπης καὶ εὐγνωμοσύνης ἅμα ἐκ μέρους τῶν γονέων διὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ παρεχομένην μόρφωσιν καὶ διαπαιδαγώγησιν τῶν τέκνων των.

Μοχθήσας ὁ Εὐάγγελος Σαπουντζῆς καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ζωὴν πρὸς θεμελίωσιν τοῦ κρηπιδώματος τῆς ὑγιοῦς Ἑλληνοχριστιανικῆς Παιδείας, μὲ τὴν ἄσπιλον ἀρετήν, τὸ ἦθος καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ συγκρότησιν, προσέδωκε δικαίως αἴγλην καὶ κῦρος εἰς τὸ ὑψηλὸν αὐτοῦ λειτούργημα ὡς διδασκάλου τοῦ Ἔθνους καὶ παιδαγωγοῦ.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω, εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ἀποτελεῖ ὑποχρέωσιν εἰς τὸν Δῆμον Σερρῶν, ἐξ ὧν ἀκτινοβόλως ἐξέπεμψε τὰ νάματα τῆς Ἐθνικῆς παιδείας ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλος Εὐάγγελος Σαπουντζῆς μετὰ πλείστης ἀποδοτικότητος καὶ ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ φιλτάτου ἡμῶν Ἔθνους ἀλλὰ καὶ τῶν Σερραίων ἰδιαιτέρως, ὅπως τιμήσῃ ἰδιαιτέρως τὴν μνήμην του, ὡς ὀρθῶς καὶ καλῶς ἔπραξε καὶ δι' ἄλλους συναδέλφους του, ἐπὶ μακρὰ ἔτη συνυπηρετήσαντας μετ' αὐτοῦ, ὡς ὁ Τζαλόπουλος καὶ ἄλλοι.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 1ῃ Νοεμβρίου 1973

ΑΔΡΙΑΝΟΣ ΦΥΛΑΚΤΟΣ
Ὑφηγητὴς τῆς Παθολογίας
Γεν. Ἀρχίατρος ἐ. ἀ.

ΤΡΙΑΝΤ. Δ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΗ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΓΥΡΟΥ

Συμπληρώθηκαν τριάντα χρόνια ἀπ' τὸ θάνατο τοῦ Ἀθανασίου Ἀργυροῦ, ποὺ ἦταν ὁ ἐμπνευστὴς κι ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα (1903 – 1908), σοφὸς ἐπιστήμων, βαθυστόχαστος καὶ γλαφυρὸς συγγραφέας[1] καὶ δημοσιογράφος, λευκὸς καὶ μαχητικὸς πολιτικός.

Ὅλη του ἡ ζωὴ ὑπῆρξε μιὰ συνεχὴς προσφορὰ στὴν Πατρίδα. Λαμπερὸ ἀστέρι ἡ πνευματική του ἀκτινοβολία. Παροιμιώδης ἡ τιμιότητά του. Ἦταν, ὅπως τονίζει ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ πρώην πρωθυπουργὸς Παναγιώτης Κανελλόπουλος, «στρατιώτης τῆς Ἀρετῆς»[2].

Στὸ ἀνέκδοτο βιβλίο μου «Ἀθανάσιος Ἀργυρὸς—Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργον του», ποὺ τὸ συμπληρώνω ἀκόμα, ὁμιλῶ μὲ πολλὲς λεπτομέρειες γιὰ τὴν ὅλη ζωὴ καὶ τὴν πολύπλευρη δράση τοῦ μεγάλου αὐτοῦ Ὁραματιστῆ καὶ Ἀγωνιστῆ. Εἶναι μιὰ πλήρης βιογραφία. Ἐδῶ θ' ἀναφέρω μονάχα μιὰ χαριτωμένη περιπέτεια ἀπ' τὴν αἰσθηματική του ζωή, ποὺ εἶναι ἄγνωστη. Τὴ διηγήθηκε ὁ ἴδιος στὸν γράφοντα βιογράφο του.

***

Ὁ Ἀθανάσιος Ἀργυρὸς δὲν εἶχε παντρευτεῖ ποτέ. Οἱ πολλὲς πάντα πνευματικὲς καὶ πολιτικές του ἀσχολίες δὲν ἐπέτρεψαν τὴ μόνιμη εἴσοδο τῆς Ἀφροδίτης στὴν καρδιά του. Στὰ νεανικά του χρόνια, ὅταν γιὰ δυὸ - τρία χρόνια ἦταν δάσκαλος στὰ γειτονικὰ χωριὰ τῆς γενέτειράς του Νιγρίτας, εἶχε δυὸ πλατωνικὰ αἰσθήματα, ποὺ ἔσβυσαν σύντομα.

Κάποτε πῆρε, ξαφνικά, τὴν ἀπόφαση νὰ μπεῖ στὸ χορὸ τοῦ Ἠσαΐα, μὲ συνθῆκες συγκινητικές. Δὲν εἶχε χτυπηθεῖ ἀπ' τὰ βέλη τοῦ Ἔρωτα. Ἡ ψυχή του εἶχε λυπηθεῖ μιὰ Ἑλληνοπούλα τῆς Αἰγύπτου, ποὺ ἦταν τρελλὰ ἐρωτευμένη μαζί του.

Ἦταν τότε—προτοῦ πάγει στὴν Ἀμερικὴ—διπλωματικὸς ὑπάλληλος στὴν Ἑλληνικὴ Πρεσβεία τοῦ Καΐρου. Ἐκεῖ εἶχε δυὸ καλοὺς φίλους ὁμογενεῖς. Ἔκαμνε τακτικὰ μαζί τους συντροφιά. Οἱ φίλοι του ἔπαιρναν μαζὶ καὶ τὶς κοπέλλες τους. Δυὸ εὐγενικὲς Ἑλληνίδες. Τοῦτες εἶχαν μιὰ ἄλλη ἀδελφικὴ φίλη, ποὺ θαύμαζε τὸν Ἀργυρὸ γιὰ τὸ σπινθηροβόλο του πνεῦμα, γιὰ τὴ λεβέντικη κορμοστασιά του, γιὰ τὴν ἁπλότητα καὶ τὴ μετριοφροσύνη του.

---

1. Εἶναι καὶ ὁ πρῶτος συγγραφέας τῆς «Ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν», ἔκδοση Ἰ. Σαλίβερου, Ἀθῆναι 1901.

2. Βλέπε Τριαντ. Δ. Θεοδωρίδη «Ἀθανάσιος Ἀργυρός, εἰς μνήμην», σελ. 15.

Ὁ θαυμασμός της δὲν ἄργησε νὰ μεταβληθεῖ σὲ φλογερὸ ἔρωτα. Παρακαλοῦσε τὶς δυὸ αὐτὲς φίλες της νὰ τὴν παίρνουν μαζί τους, ὅταν πήγαιναν μὲ τούς φίλους τους, γιὰ νά 'ναι κοντὰ στὸ ἴνδαλμά της, νὰ εἶναι ἡ ντάμα τοῦ Ἀργυροῦ, ποὺ ἦταν πάντα μόνος.

Μὰ ἐκεῖνος δὲν ἤθελε, ὅσο συμπαθητικὴ καὶ πρόσχαρη κι ἂν τὴν εὕρισκε. Οὔτε τὰ πλούτη της τοῦ ἔκαμαν ἐντύπωση. Ἀγάπη γι' αὐτὸν ἦταν μόνον οἱ μελέτες του καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Πατρίδα.

Ἡ ἐρωτευμένη κοπέλλα θλιβότανε βαθειὰ γιὰ τὴν μὴ ἀνταπόκριση στὸ ἁγνό της αἴσθημα. Ἄρχισε νὰ μαραζώνει. Εἰς μάτην οἱ δυὸ φίλες της ἱκέτευαν, μαζὶ μὲ τοὺς καβαλλιέρους τους, τὸν Ἀργυρὸ νὰ ἐπιτρέψει νὰ τὴν πάρουν μαζί τους. Ὁ Ἀργυρὸς ἐπέμενε νἆναι μόνος. Ἦταν βράχος!...

Λίγο ἀργότερα ἡ ἀπαρηγόρητη ἀρρώστησε ἀπ' τὸν καημό της. Σὰν τὄμαθε ὁ Μακεδόνας διπλωμάτης, συγκινήθηκε. Παίρνει ἀμέσως μιὰ μεγάλη ἀπόφαση. Φορεῖ τὸ καλό του κοστούμι καὶ τ' ἄσπρα του γάντια. Τραβᾶ κατ' εὐθεῖαν στὸ σπίτι τῆς τραυματισμένης κόρης. Εἶναι ἀποφασισμένος νὰ τὴ ζητήσει ἀπ' τοὺς γονεῖς της σὲ γάμο!

Μὰ εἶναι πιὰ ἀργά! Οἱ γονεῖς γιὰ νὰ σώσουν τὴ θυγατέρα τους ἀπ' τὸν ἐρωτικό της μαρασμό, τὴν πῆγαν σὲ μιὰ εὐρωπαϊκὴ ἐξοχή, χωρὶς ν' ἀφήσουν σὲ κανένα τὴ διεύθυνση.

Ὁ Ἀργυρός, φαίνεται, «ἐκαλεῖτο» ν' ἀφιερώσει τὸν ἑαυτό του μόνο στὴν Πατρίδα.

*
* *

Μιὰ μονάχα γυναῖκα μπῆκε στὴ ζωὴ τοῦ Ἀθανασίου Ἀργυροῦ. Μιὰ γόησσα τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, ποὺ τὴ γνώρισε στὶς Σέρρες. Σύζυγος καπνέμπορου καὶ βουλευτῆ. Λίγο ἀργότερα, στὴν Ἀθήνα, συνδέθηκε στενὰ μαζί της. Ἡ γυναῖκα αὐτή, ποὺ ἔλαμπε μὲ τὴν ἀπαράμιλλη ὀμορφιά της καὶ τὸ πνεῦμα της, ἀκόμη ζεῖ. Εἶναι μιὰ ἀπ' τὶς ἀρχόντισσες τῶν Ἀθηνῶν καὶ μένει τώρα στὴν Κηφισσιά. Ἀπόκληρη πιὰ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἀλλὰ πάντα ἀφοσιωμένη στὸ μεγάλο φιλανθρωπικό της ἔργο. Τὴν ἐκτιμοῦσε καὶ ὁ πρωθυπουργὸς Δημήτριος Γούναρης. Ἡ καλλονή της εἶχε κάμει ἐντύπωση καὶ σ' αὐτὸν τὸν βασιλέα Κωνσταντῖνο. Σὰν τέλειωνε ὁ βασιλῆας τὶς ὑπογραφές του στὰ Βασιλικὰ Διατάγματα, ποὺ τοῦ ἔφερνε ὁ Ἀθανάσιος Ἀργυρός, ὡς Ὑπουργὸς τῆς Γεωργίας (1920—1922), τοῦ ἔλεγε:

—Νὰ διαβιβάσετε, παρακαλῶ, τοὺς χαιρετισμούς μου στὴν κ. Μ.

Μαρούσι, Δεκέμβρης 1975

ΤΡΙΑΝΤ. Δ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ

236

† ΝΑΤΑΛΗ ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ

Ο ΣΤΕΡΓΙΟΣ ΜΟΥ ΔΕΝ ΓΥΡΙΣΕ...

ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΜΗΡΕΙΑ ΤΩΝ ΣΕΡΡΑΙΩΝ 1917 - 1919

Στὴ μνήμη τοῦ ξαδέλφου μου
Στέργιου Κ. Κωτσανέλλη,
ποὺ ἀφῆκε τὰ κόκκαλά του
στὸ Κίτσεβο τὸ χειμῶνα τοῦ 1917.

1– 'Απ' τοὺς γκρεμοὺς τοῦ Ὄρβηλου ρέμμα κατρακυλάει
τ' ἄγριου Στρυμόνα ποταμοῦ τὰ ὁρμητικὰ νερά,
κακιὰ μοῖρα στὸν πόλεμο ἔταξε νὰ βαστάη
στὰ δυὸ τὸν κάμπο τῶν Σερρῶν, τὰ σύνορα φανερά.

2– Στὸν Γερμανὸ πουλήσανε τὴ μαύρη τὴν ψυχή τους,
δίχως κανένα δισταγμὸ οἱ γειτόνοι, οἱ Βουργάροι·
σὰν ὄνειρο τοὺς ἔκαιγε πάντα στὴ θύμησί τους
τὰ Σέρρας νὰ ἁρπάξουνε κι αὐτὸ ζητᾶνε χάρι.

3– Κι ὁ Γερμανὸς σὰν σκέφτηκε μὲ τὴν πολιτική του
τὸν Βούργαρο γιὰ σύμμαχο, ἀπὸ χαρὰ μεθάει,
τὴ Βουργαριὰ ὁλάκερη νά 'χη γιὰ δούλεψή του,
στὸ στόμα τους τὸ ἅρπαγο τὸν κάμπο Σερρῶν πετάει.

4– Τὸ Ροῦπελ σὰν ἐπήρανε οἱ Βουργαρογερμανοί,
σκεφτήκανε νὰ κατεβοῦν κάτω σὲ τόπους ἄλλους·
ἀμπριά, κανόνια, σύρματα, λακκώματα, καπνοί,
ἀνοίγουν νέο μέτωπο κόντρα στοὺς 'Αγγλογάλλους.

5– Τὰ Σέρρας τώρα ὁ Φιλιππὼφ ὁ ἄγριος ὁρίζει
κ' ἡ Σόφια στέλνει διαταγὴ γραφτὴ μὲ μοχθηρία
κι εὐθὺς μὲ τούμπανα καλεῖ, μέ κήρυκα γρυλλίζει :
– «Ὅλ' οἱ Σερραῖοι ὅ μ η ρ ο ι θὰ πᾶν στὴ Βουλγαρία.

6– Κάθε Σερραῖος ἄμεσα κι εὐθὺς παρὼν νὰ δώση
κι ὡς ὅμηρος στὴ Βουργαριὰ σ' ἐκτόπισι θὰ πάη
κι ἂν ἕνας ἀνυπόταχτος δὲ θέλει νὰ σιμώση
διαταγὴ ἔχω αὐστηρή, σφαῖρες καυτὲς νὰ φάη».

7— Σκορπιέται κλάμα καὶ κακό, φωνές, τί ἀπονιά...
χιλιάδες ἑβδομήντα δυὸ ἀπ' τὴ Μακεδονία
πυκνὰ τώρα στοιβάζονται στὰ τραῖνα σὰν ἀρνιά,
τοὺς στέλνουνε στὴ Βουργαριά...στὸ Χάρο...ὁ μ η ρ ε ί α.

8— Μονάκριβο, μοναχογυιό, μόνο παιδὶ τὸν εἶχε
καὶ μὲ λαχτάρα πρόσμενε γιὰ ν' ἀνδρωθῆ, νὰ δέση,
στὴ ζήση της, μάννα αὐτή, ἄλλο σκοπὸ δὲν εἶχε,
ἄντρα τὸ γυιὸ νὰ δῆ ψηλό, πόσο εἶχε πονέσει.

9— Στὸ μάγουλο τοῦ Στέργιου της χνοῦδι τώρα φυτρώνει
καὶ τὸ μυαλό του στέριωσε, κ' ἡ σκέψι καθαρίζει,
ἀντρίκια γίνετ' ἡ φωνὴ καὶ τὸ μουστάκι ἱδρώνει,
μικρὸς—μικρὸς σοβάρεψε, ἄνδρας, δὲν παιδιαρίζει.

10— 'Η γειτονιά μας ἄδειασε, τὰ πῆραν τὰ παιδιά της
κι ὁ Στέργιος φεύγει καὶ αὐτὸς μὲ φίλους, μὲ γειτόνους,
ζεστὸ φιλὶ στὸ μέτωπο κι ἀπὸ τὴν ἀγκαλιά της
παίρνει αὐτὸς μάννας εὐχή, νὰ μὴ γνωρίση πόνους.

11— 'Ολημερὶς στὴ Δοβρουτσὰ σιτάρι ἀλωνίζουν,
στῆς Μαύρης Θάλασσας τὰ ντὸκ βαπόρια ξεφορτώνουν,
στῆς Σιούμλας τὸ στρατόπεδο πεινᾶνε καὶ ψειριάζουν,
σ' ἀλόγων σταύλους μένουνε, σὲ ἴσμπες* μέσα λυώνουν.

12— Τὸ χιόνι πέφτ' ἀπάνω τους, μὲ βούρδουλα δουλεύουν
στὸ Κόστιβαρ, στὸ Κίτσεβο, στὸ Καρνομπάτ, στὴ Βάρνα,
πάγο τὰ πόδια τους πατοῦν, ξυλιάζουνε, πεθαίνουν,
ὁ Κ ρ ο ῦ μ ο ς μὲ ὑποκόπανο χτυπᾶ, σαρώνει σβάρνα.

13— Καὶ κάθε μέρα ποὺ περνᾶ ὁ Χάρος τοὺς θερίζει,
δέρνει ὁ Βούργαρος σκληρὰ καὶ σπρώχνει πρὸς τὴν τάφρο,
ὅποιος λυγίζ' ἀπ' τοὺς Γραικοὺς μὲ τὶς κλωτσιές τὸν βρίζει,
κι ὁμαδικὰ τούς θάβουνε, σὲ κάθε τρακόσιους τάφο...

14— Περάσαν μῆνες δεκαεφτὰ καὶ μήνυμα δὲν ἔχει,
χτυπιέτ' ἡ μάννα, θλίβεται, πονᾶ καὶ παραδέρνει,
ρωτᾶ παντοῦ καὶ μέσ' τὸ νοῦ ὁ φόβος τὴν κατέχει,
μήπως ἀρρώστησεν ὁ γυιὸς κ' ἡ ξενητειὰ τὸν δέρνει.

---

* Ἴσμπα, λέξη ρωσικὴ ποὺ σημαίνει κτισμένη ὑπόγεια καλύβα, τῆς ὁποίας μόνον ἡ στέγη ἐξέχει ἀπό τὸ ἔδαφος.

15– Ἐτέλειωσεν ὁ πόλεμος, καὶ μ' ὅλα τὰ ἐμπόδια,
ὅσους ἡ τύχη βόλεψε γλυτώσανε τὴ μπόρα,
τυλίγουν μὲ κουρέλια τους τὰ ἀχαμνά τους πόδια
καὶ νὰ γυρίσουν προσπαθοῦν πρὸς τὴν Πατρίδα τώρα.

16– ...λείπουν στὸ προσκλητήριο 'ξήντα χιλιάδες τόσοι,
τὰ κόκκαλά τους ἄφησαν στῆς Βουργαριᾶς τὰ μέρη,
λίγοι μονάχα σώθηκαν, λίγες χιλιάδες...ὅ σ ι ο ι,
στὰ σπίτι τους γυρίσαν· π ῶ ς ; ἕνας Θεὸς τὸ ξέρει.

17– Λιγνοὶ γυρνᾶν κι ἀγνώριστοι ἀπὸ τὴν ὁμηρειὰ οἱ γειτόνοι,
τοῦ Στέργιου ἡ μάννα κάθεται στὴν πόρτα καὶ προσμένει,
κρατιέται ἀκόμα στὴ ζωή, μαδιέται, μαραζώνει,
ρωτάει μὲ λιγοστὴ φωνή, μὲ μιὰ φωνὴ πνιγμένη...

18–«Εἶδε κανένας ἀπὸ σᾶς, τὸν Στέργιο, τὸ παιδί μου ;
νά 'ταν μὲ σᾶς νὰ 'ρθῆ κι αὐτὸς κιτρινισμένος,
κουρέλια ἂς εἶχ' ἀπάνω του, ἄχ ! πάει ἡ ὑπομονή μου,
ἀλί, ἀλί, δὲ φάνηκε, εἶν' ἀργοπορημένος».

19– Τώρα πιὰ ἄδικα ρωτᾶ, ἄδικα καὶ προσμένει,
τὰ μάτια της κολυμπητὰ στὰ δάκρυα θαμπώνουν.
Στῆς μάννας μέσα στὴν καρδιὰ μονάχη ἐλπίδα μένει
ἴσως καὶ ἔρθ' ἀργότερα στὶς μέρες ποὺ ζυγώνουν.

20– Σβήνει τῆς μάννας ἡ ζωὴ μὲ δάκρυα στὰ μάτια,
μ' ὅραμα γ υ ρ ι σ μ ὸ τοῦ γ υ ι ο ῦ οἱ δικοί της τὴν ἐθάψαν.
Ὁ Στέργιος καβάλλισε τοῦ Χάροντα τὰ ἄτια,
ὁ Στέργιος πιὰ δὲν γύρισε, «ἄφαντο» τὸν ἐγράψαν.

239

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Ἀ. Ξυγγοπούλου, *Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Καθολικοῦ Μονῆς Προδρόμου παρὰ τὰς Σέρρας. Ἵδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ἀρ. 136, Θεσσαλονίκη 1973, σχ. 8ον μεγ., σελ. 96, μὲ 72 πίνακες καὶ 5 σχέδια.*

Στὴ σειρὰ τῶν ἐκδόσεων τοῦ Ι Μ Χ Α κυκλοφόρησε κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1973 ἕνα σημαντικότατο ἔργο γιὰ τὴν τέχνη στὸ τόπο μας στὰ Βυζαντινὰ χρόνια. Τίτλος του «Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Καθολικοῦ Μονῆς Προδρόμου παρὰ τὰς Σέρρας» καὶ συγγραφεύς του ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος.

Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ δὲν θεωρῶ ἄσκοπο νὰ παραθέσω ἐδῶ μιὰ σύντομη βιογραφία τοῦ συγγραφέα καὶ μιὰ παρουσίαση καὶ τοῦ ἄλλου ἔργου του γιὰ τὸν τόπο μας, σὰν εἰσαγωγὴ στὸ παρουσιαζόμενο σήμερα ἔργο του γιὰ τὸ Μοναστήρι μας.

***

Ὁ κ. Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1891. Σπούδασε Φιλολογία στὸ Πανεπιστήμιο τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἔγινε κατόπιν διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς του.

Ἡ σχέση του μὲ τὴν πόλη μας ἀρχίζει κατὰ τὸ τέλος τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου, ὅταν ὑπηρετώντας τὴ στρατιωτική του θητεία ἦρθε ἐδῶ.

Ὁ ἱστοριογράφος τῶν Σερρῶν Εὐάγγελος Στράτης στὴ μονογραφία του «Διασωθεῖσαι Χριστιανικαὶ Ἀρχαιότητες τῶν Σερρῶν» σημειώνει σχετικὰ μὲ τὸ γλυπτὸ «Παναγία ἡ Πονολύτρια» τὰ παρακάτω:

«Ἐπλήσθην ὀδύνης κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1918 παλιννοστήσας ἐκ τῆς πολυστόνου ἐν Βουλγαρίᾳ αἰχμαλωσίας, δὲν εὗρον τὸ ἱερὸν εἰκόνιον καὶ ἐφοβήθην μὴ ἀπήχθη μετὰ πολυαρίθμων ἄλλων ἀρχαιοτήτων εἰς Βουλγαρίαν, ὁπότε κατ' ἀγαθὴν συγκυρίαν, ὁτότε ἐν Σέρραις τελῶν στρατιωτικήν του ὑπηρεσίαν περισπούδαστος φίλος κ. Ἀ. Ξυγγόπουλος πρὸς κοινὴν ἀμφοτέρων χαρὰν εὗρε τοῦτο ἀπερριμένον ἐν τοῖς ὑπογείοις ἐν γειτονικῷ τινι οἰκήματι...».

Τὰ ὑπολείμματα τοῦ ἀναγλύφου αὐτοῦ, ποὺ ὁ Στράτης τὸ ἀποκαλεῖ τὸ παλλάδιον τῶν Σερρῶν, τὰ βλέπει κανεὶς σήμερα στὸ Μπεζεστένι.

Ἡ κατοπινὴ δράση του, ἕνα πραγματικὸ ἀφιέρωμα στὴ βυζαντινὴ ἀρχαιολογία καὶ τέχνη, τὸν σύνδεσε ἄρρηκτα καὶ μὲ τὴν ἱστορία τῶν μνημείων τῶν Σερρῶν.

Μετὰ τὴν ἀποφοίτησή του ἀπ' τὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν στὰ 1924, διορίζεται στὰ 1926 Ἔφορος Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας καὶ δια-

τηρεῖ τὴ θέση γιὰ δυὸ χρόνια, ὁπότε στάλθηκε γιὰ μετεκπαίδευση στὸ Παρίσι, κοντὰ στοὺς σοφοὺς Γάλλους εἰδικοὺς Κόρολο Ντὴλ καὶ Γαβριὴλ Μιλλέ.

Ἀπ' τὶς πρῶτες ἐργασίες του ὡς Ἐφόρου ἦταν ἡ μελέτη, συνδυασμένη μὲ ἀνασκαφές, τῆς Ἀκρόπολής μας, ποὺ ἕνα χρόνο πιὸ μπροστὰ εἶχε κηρυχθῆ μὲ Προεδρικὸ Διάταγμα Ἀρχαιολογικὸς χῶρος.

Πορίσματα ἀπ' τὶς ἀνασκαφὲς ἐκεῖνες δημοσιεύθηκαν στὰ Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ 1929.

Βαρυσήμαντη ἦταν ἡ ἀνακοίνωσή του, μέσω τοῦ καθηγητῆ κ. Λίνου Πολίτη, στὸ εἰδικὸ περιοδικὸ τῆς Πράγας «Byzantinoslavica» τοῦ 1930, γύρω ἀπ' τὴ δεύτερη ἐπιγραφὴ τοῦ Πύργου τῆς Ἀκρόπολης (Κουλᾶ), ποὺ ὡς τότε νομιζόταν Σλαυική, ἐνῶ δὲν ἦταν παρὰ ἡ χρονολογία τῆς κατασκευῆς τοῦ πύργου, πρᾶγμα ποὺ βοήθησε ἀποφασιστικὰ τοὺς Σέρβους Solovief καὶ Deroko νὰ λύσουν τελεσίδικα καὶ τὸν γρίφο τῆς ἐπάνω ἐπιγραφῆς του.

Στὸν τέταρτο τόμο τῶν Σερραϊκῶν Χρονικῶν (σελ. 28—34) μιὰ μονογραφία του μὲ τίτλο «Σερραϊκὰ μελετήματα» ἀποτελεῖ μιὰ θετικὴ προσφορὰ στὸ κεφάλαιο τῆς τέχνης στὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας στὰ Σέρρας, ποὺ μένει οὐσιαστικὰ τελείως ἄθικτο μέχρι σήμερα, καὶ ἀποτέλεσε τὸν πρόλογο τῆς τελευταίας μελέτης του ἀπὸ ὑλικὸ ποὺ μαζεύτηκε ἐδῶ καὶ πολὺ καιρὸ ἀπ' τὸν ἴδιο καὶ ποὺ ὁ ἀδιάκοπος φόρτος δὲν τὸν ἄφινε νὰ ἐπεξεργασθῆ καὶ νὰ δημοσιεύση.

Ἡ Θεσσαλονίκη καὶ τὸ Πανεπιστήμιό της, στὸ ὁποῖο ἔγινε καθηγητὴς στὰ 1940 καὶ δίδαξε ἀπὸ τότε μέχρι τὰ 1955 ὅπου καὶ πρυτάνευσε στὰ 1952—53, τὸν ἀπερρόφησαν κυριολεκτικά.

Μετὰ τὴν ἀποχώρησή του ἀπ' τὸ Πανεπιστήμιο δίνει στὴ δημοσιότητα, ἀρχίζοντας μὲ τὸ κλασικὸ πιὰ ἔργο «Ἡ Θεσσαλονίκη καὶ ἡ Μακεδονικὴ ζωγραφικὴ» στὰ γαλλικά, μιὰ μακρὰ σειρὰ ἐργασιῶν, ποὺ οἱ περισσότερες ἀναφέρονται στὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὰ Μακεδονικὰ μνημεῖα καὶ ἀποτελοῦν ἕνα ἐπιβλητικὸ ὄγκο.

Ὁ Δῆμος Θεσσαλονίκης τιμῶντας τὸ μέχρι τότε ἔργο του ποὺ συνεχίστηκε καὶ συνεχίζεται μὲ τὴν ἴδια ἀγάπη, τὸν ἀνεκήρυξε ἐπίτιμο δημότη στὴ συνεδρία τῆς 3/8/1959. Ὅπως ἀνάφερε ὁ τότε Δήμαρχος Θεσ/νίκης κ. Παπαηλιάκις στὴ σχετικὴ εἰσήγησή του «...ὁ κ. Ξυγγόπουλος ἐμελέτησε ὅσον οὐδεὶς ἄλλος τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Θεσσαλονίκης, τὰ ὁποῖα παρουσίασε κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὸ Ἐξωτερικόν», ἀναγνωρίζοντας συγχρόνως «τὴν Ἐθνικὴν σημασίαν τῆς ἐργασίας τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ».

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1965—συντομώτερα ἀπ' ὅ,τι περιμέναμε—νοιώσαμε μιὰ εὐχάριστη ἔκπληξη.

Ἀπ' τὸ Ἵδρυμα Μελετῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου ἐκδόθηκε καὶ ὁ τόμος «Ἔρευναι εἰς τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῶν Σερρῶν», μὲ τὸν ὁποῖον

ὁ κ. Ξυγγόπουλος πλούτισε τὴ Σερραϊκὴ Ἱστοριογραφία καὶ κάλυψε τὸ κενὸ ποὺ ἔχουμε σχετικὰ μὲ τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα μας.

Γιατί, ὅπως τονίζει ὁ ἴδιος στὸν πρόλογό του : «Πολὺ ὀλίγα εἶναι πλέον τὰ μεσαιωνικὰ μνημεῖα, ποὺ διασώζονται σήμερον εἰς τὴν πόλιν τῶν Σερρῶν, καὶ τοῦτο ἐξ αἰτίας τῶν μεγάλων καταστροφῶν τὰς ὁποίας ἐπανειλημμένως αὕτη ὑπέστη κατὰ τὴν διαδρομὴν τῶν αἰώνων...

Καὶ τὰ ὀλίγα ὅμως ἀπομένοντα σήμερον μνημεῖα, οὐδόλως σχεδὸν ἐμελετήθησαν κατὰ τρόπον συστηματικὸν οὔτε καί ἔγιναν γνωστὰ εἰς τοὺς πολλούς...».

Ἔτσι ὁ τόμος αὐτός, ὅπου ἐξετάζονται τὰ τείχη τῆς πόλης καὶ τοῦ Κάστρου, ὁ ἄλλοτε ἐρειπωμένος ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Ἀκρόπολης, τὰ ἐξαφανισθέντα ἐρείπια ἄλλου ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου (κοντὰ στὴν Ἁγία Φωτίδα) καὶ ὁ Ἅγιος Γεώργιος ὁ Κρυονερίτης, ἀποτελεῖ μιὰ μοναδικὴ συμβολὴ στὸ κεφάλαιο αὐτό, ἀφοῦ τὸ Βο μέρος τῆς Ἱστορίας τῶν Σερρῶν τοῦ Στράτη, στὸ ὁποῖο θὰ καταχωροῦνταν ὅ,τι εἶχε καταφέρει νὰ περισώση ἐκεῖνος δὲν βγῆκε ποτὲ λόγῳ τοῦ θανάτου του ποὺ συνέβη στὸ τέλος τῆς ἐκτυπώσεως τῆς 2ας ἐκδόσεως τῆς Ἱστορίας του.

Ἡ διεξοδικὴ ἀνάπτυξη τῶν τεσσάρων θεμάτων μὲ ἕνα πλῆθος ἀπὸ εἴκοσι δύο εἰκόνες, μὲ ἀναπαραστάσεις τῶν μνημείων φτιαγμένες ἀπ' τὸν ἴδιο μὲ τὴ γνωστὴ ἐπιμέλειά του, ὅπως τοῦ πύργου (Κουλὰ) τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ὁ ὁποῖος ὅσο καὶ ἂν μᾶς εἶναι συμπαθητικὸς καὶ γραφικὸς ὅπως ἔγινε, ἔχει χάσει πολὺ ἀπ' τὴ λιτότητα καὶ τὴ γνησιότητα τὴν ἀρχική, ὅπως τὸν βλέπουμε νὰ ξεπηδᾶ ἀπ' τὸ βιβλίο τοῦ κ. Ξυγγοπούλου.

Ἀρχιτεκτονικὲς λεπτομέρειες, συγκριτικὰ στοιχεῖα μὲ ἄλλα μνημεῖα, πλῆθος ἀπὸ χρονολογικὲς καὶ ἱστορικὲς πληροφορίες, μὲ ἀκρίβεια καὶ μοναδικὴ διάταξη, κάνουν τὸ εἰδικὸ τοῦτο βιβλίο ν' ἀποκτᾶ γενικὸ τοπικὸ ἐνδιαφέρον καὶ νὰ ὠθῆ τοὺς νέους Σερραίους σὲ ἔρευνα γιὰ συμπλήρωμα τῶν γνώσεών μας στὴν Ἱστορία τῆς πολύπαθης γῆς μας.

* * *

Συμπληρώνονται ἑφτὰ αἰῶνες ζωῆς τοῦ Μοναστηριοῦ τοῦ Τιμίου Προδρόμου παρὰ τὰς Σέρρας, ὅπως ἐπίσημα λέγεται, γιατὶ μὲ μεγάλη προσέγγιση μπορεῖ νὰ τοποθετηθῆ ἡ ἵδρυσή του ἀνάμεσα στὸ διάστημα 1270—1276.

Τὸ σημαντικὸ αὐτὸ μνημεῖο τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας τράβηξε τὴν προσοχὴ τῶν μελετητῶν, δικῶν μας καὶ ξένων, ὕστερα ἀπ' τὴν ἀναφορὰ ποὺ ἔκανε γιὰ πρώτη φορὰ στὶς ἀρχὲς τοῦ προηγουμένου αἰῶνα στὸ βιβλίο του «Ταξείδι στὴ Μακεδονία» ὁ Γάλλος πρόξενος στὴ Θεσσαλονίκη, ὁ πολὺς Cousinery.

Ἀπὸ τότε ἕνας μακρὺς κατάλογος ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος μὲ λαμπρὰ ὀνόματα ὅπως ὁ Σάθας καὶ ὁ Παπαγεωργίου τὸν προηγούμενο αἰῶνα, ὁ Ρῶσος Κοντακόφ, ὁ Λαμπάκης, ὁ Ζησίου, ὁ Σερραῖος ἱστορικὸς Στράτης,

ὁ Γερμανὸς Βυζαντινολόγος Franz Dölger, ὁ Στίλπων Κυριακίδης, οἱ Σέρβοι Solovief καὶ τελευταῖα ὁ Pepek, ὁ Γάλλος Andre Guillou, ὁ Γερμανὸς Halensleben Horst, ὁ Βούλγαρος Ivan Duicev, ἡ Ἐλισάβετ Ζαχαριάδου—Οἰκονομίδου καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἔχουν ἀσχοληθῆ μὲ τὴ μελέτη τοῦ Μοναστηριοῦ μας χωρὶς νὰ ἔχουν ἐξαντληθῆ τὰ θέματά του.

Παράδειγμα : στὶς ἐργασίες στερεώσεως τῆς στέγης τοῦ Μακρυναρικιοῦ ποὺ ἔγιναν τὸ καλοκαίρι τοῦ 1974, ἀποκαλύφθηκαν ἄγνωστες ὥς τώρα τοιχογραφίες, γιὰ τὶς ὁποῖες περιμένουμε σχετικὴ ἀνακοίνωση ἀπ᾿ τὸν ἐρευνητή τους ἀρχαιολόγο κ. Χαρ. Πέννα.

Ἔτσι ὁ κ. Ξυγγόπουλος ποὺ προστίθεται στὸν παραπάνω κατάλογο, σημειώνει στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου του ποὺ παρουσιάζουμε ἐδῶ, τὰ ἑξῆς :

«Ὅλοι οἱ ἐρευνηταὶ ποὺ ἀνέφερα, ἠσχολήθησαν μὲ τὴν βιβλιοθήκην, τὸ Ἀρχεῖον καὶ τὸ Σκευοφυλάκιον, ἀντέγραψαν τὰς ἐπιγραφὰς καὶ ἔδωκαν περιγραφὰς τῶν κτισμάτων τῆς Μονῆς. Οὐδεὶς ὅμως καθ᾿ ὅσον τοὐλάχιστον γνωρίζω, ἠσχολήθη μὲ τὰς τοιχογραφίας ποὺ σώζονται εἰς τὸ Καθολικὸν καὶ εἰς τὰ παρεκκλήσια τοῦ Μοναστηριοῦ. Καὶ τοῦτο ἀσφαλῶς, διότι τὸ σκότος ποὺ ἐκεῖ ἐπικρατεῖ καὶ τὸ παχὺ στρῶμα τῆς αἰθάλης ποὺ καλύπτει τὰ ζωγραφικὰ αὐτὰ ἔργα, ὅπως καὶ αἱ πολλαὶ ἐπιζωγραφήσεις, ἔδιδον, φαίνεται, εἰς τοὺς ἐπισκέπτας τὴν ἐντύπωσιν ὅτι πρόκειται περὶ ζωγραφημάτων πολὺ νεωτέρων, ἄνευ σημασίας...».

Ἔτσι, μὲ προτροπὴ τοῦ μακαρίτη τώρα διευθυντῆ τοῦ ἱδρύματος Μελετῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου Β. Λαούρδα, ὁ κ. Ξυγγόπουλος ἀνέλαβε τὴ δύσκολη καὶ ἐπίπονη ἔρευνα καὶ μελέτη τῶν τοιχογραφιῶν, γιὰ τὶς ὁποῖες—ἀντίθετα ἀπ᾿ τὴ παραπάνω σημείωση τοῦ σοφοῦ συγγραφέα—εἴχαμε πολὺ μεγάλη ἰδέα, γιατὶ τὶς θεωρούσαμε ἔργα τοῦ μεγάλου Πανσέληνου.

Μὲ τὴν ἐργασία αὐτὴ τοῦ κ. Ξυγγόπουλου ποὺ περιορίζεται ἀναγκαστικὰ στὴν ἐξέταση τῶν τοιχογραφιῶν μόνο στὸν πρῶτο νάρθηκα τοῦ Καθολικοῦ (τὴν ἐνάτη) καὶ τὶς ἐλάχιστες ποὺ σώζονται στὸ δεύτερο νάρθηκα (τὸ Μεσονυκτικὸν) καθὼς καὶ στὰ παρεκκλήσια τῆς Μονῆς, γιατὶ ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἴδιος «ἡ διακόσμησις τοῦ κυρίως ναοῦ τοῦ Καθολικοῦ καὶ τοῦ Ἱεροῦ δὲν εἶναι προσιτὴ σήμερον εἰς τὴν ἔρευναν, διότι οἱ τοῖχοι καλύπτονται ἀπὸ ἓν ἢ περισσότερα στρώματα νεωτέρων ἄνευ σημασίας ζωγραφημάτων...» καὶ «δὲν εἶναι δυνατὴ πρὸ τῆς πλήρους ἀπαλλαγῆς των ἀπὸ τὰ ἐπάλληλα στρώματα τῶν βαναύσων ἐπιζωγραφίσεων καὶ τῶν ἀσβεστωμάτων, ἀπαλλαγὴν τὴν ὁποίαν διὰ πολλοὺς λόγους εὐχόμεθα ταχεῖαν», προωθήθηκε ἀκόμη ἕνα κεφάλαιο στὴ μελέτη τοῦ Μοναστηριοῦ μας.

Μὲ τὴ βαρύνουσα γνώμη τοῦ εἰδικοῦ ποὺ κινεῖται ἄνετα σὲ πολὺ γνώριμο πεδίο, ὁ σοφὸς ἀκαδημαϊκὸς ἀποφαίνεται γιὰ τίς τοιχογραφίες ποὺ ἐξετάζει, ὅτι «... παρουσιάζουν ὄχι μικρὸν ἐνδιαφέρον εἰκονογραφικὸν καὶ τεχνοτροπικὸν...» καὶ ὅτι «εἶναι δείγματα πολύτιμα τῶν διαφόρων μορφῶν

πού χαρακτηρίζουν τὴν ζωγραφικὴν τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων, μορφῶν αἱ ὁποῖαι ἀντανακλοῦν τὸ πνεῦμα τῆς τέχνης τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἰς τὴν Μακεδονίαν».

Ἀναλυτικώτερα, ἡ ἐργασία τοῦ κ. Ξυγγοπούλου περιλαμβάνει μιὰ σύντομη ἐπισκόπηση τῆς ἱστορίας τοῦ Μοναστηριοῦ, τὴν ἐξέταση τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ πρώτου νάρθηκα ὅπου διακρίνονται τρεῖς περίοδοι εἰκονογραφήσεως «...τῶν ὁποίων ἡ κατὰ προσέγγισιν χρονολόγησις δὲν παρουσιάζει πολλὰς δυσχερείας...» μὲ ἀντίστοιχους κύκλους τοιχογραφιῶν πού μποροῦμε νὰ τοὺς παρακολουθήσουμε μὲ τοὺς ὀκτὼ ἔγχρωμους πίνακες καὶ τούς ἑβδομήντα ἀσπρόμαυρους.

Ἔτσι στὶς παλαιότερες πού τοποθετοῦνται ἀπ' τὸν κ. Ξυγγόπουλο ἀνάμεσα στὰ 1300 καὶ 1333, δηλαδὴ ἀπ' τὸ θάνατο τοῦ πρώτου κτήτορα Ἰωαννίκιου μέχρι τὸ θάνατο τοῦ ἀνεψιοῦ του καὶ δεύτερου κτήτορα τοῦ Ἐπισκόπου καὶ ὕστερα Μητροπολίτη Ζιχνῶν Ἰωακείμ, περιλαμβάνονται : Ὁ Ἰησοῦς μετὰ τοῦ κτήτορος (πίν. 3), οἱ τεσσαράκοντα μάρτυρες (πίν. 4β - 8 καὶ ἔγχρ. Α - Β).

Στὴ δεύτερη ὁμάδα τοιχογραφιῶν, πού τοποθετοῦνται χρονολογικὰ ἀνάμεσα στὰ 1333 καὶ 1345, δηλαδὴ ἀπ' τὸ θάνατο τοῦ Ἰωακεὶμ μέχρι τὴν κατάληψη τῶν Σερρῶν ἀπ' τοὺς Σέρβους, περιλαμβάνονται μεμονωμένες μορφὲς ἁγίων μέσα σὲ κύκλους (μετάλλεια) ὅπως ὁ Ἅγιος Μακάριος ὁ Ρωμαῖος (πίν. 9), ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Κολοβὸς καὶ Ἅγιος Σισόης, ὁ Ἅγιος Ἀμμοῦν (πίν. 10α), οἱ Ἅγιοι Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος, Μακάριος ὁ Ἀλεξανδρεὺς καὶ Γεράσιμος (πίν. 10β) καὶ ὁλόσωμες μορφὲς ὅπως οἱ Ἅγιοι Ἐλασβαὰν (πίν. 11), Κοσμᾶς ὁ ποιητὴς (πίν. 12), Στέφανος ὁ ποιητὴς ὁ Ἁγιοπολίτης (πίν. 13) καὶ Νικόλαος (πίν. 14) γιὰ τὸν ὁποῖο διατυπώνεται καὶ μία ἀπορία.

Στὴ συνέχεια ἐξετάζονται οἱ τοιχογραφίες τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ νάρθηκα, στὶς ὁποῖες περιλαμβάνονται : ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Ἀντιφωνητὴς (πίν. 15 καὶ ἔγχρ. Γ) στὸ τυφλὸ τόξο πάνω ἀπ' τὴν πόρτα γιὰ τὸ δεύτερο ἐσωνάρθηκα ἀπ' τὶς πιὸ χαρακτηριστικές, ὁ δίκαιος Ἰακὼβ (πίν. 16α), ὁ Προφήτης Ἠσαΐας (πίν. 16β), ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος (πίν. 17α), ἡ Θεοτόκος Βρεφοκρατοῦσα ἡ Κεχαριτωμενη (πίν. 17β), ὁ Ἰησοῦς διδάσκων τοὺς Ἀποστόλους μετὰ τὸν νιπτῆρα (πίν. 18- 20), τὸ Μαρτύριον τοῦ Ἁγίου Ἰγνατίου (πίν. 21) καὶ ὁ Προφήτης Ἠλίας (πίν. 22 καὶ ἔγχρ. Η) πού κοσμεῖ καὶ τὸ ἐξώφυλλο τοῦ Βιβλίου.

Ἀκολουθοῦν : Ὁ Ἰησοῦς ὁ Ἀναπεσών (πίν. 23 καὶ ἔγχρ. Δ,Ε), ἡ Πεντηκοστὴ (πίν. 24 - 25), κατόπιν παρουσιάζονται οἱ τοιχογραφίες τῶν καμαρῶν στὶς ὁποῖες περιλαμβάνονται : ὁ Εὐαγγελισμὸς τοῦ Ζαχαρίου - Γέννησις τοῦ Προδρόμου (πίν. 26), ἡ φυγὴ τῆς Ἐλισάβετ (πίν. 27), ὁ φόνος τοῦ Ζαχαρίου (πίν. 28), ὁ Πρόδρομος κηρύσσων εἰς τὴν περίχωρον τοῦ Ἰορδά-

νου (πίν. 29), ὁ Πρόδρομος διδάσκων τοὺς τελώνας καὶ τοὺς στρατευμένους (πίν. 30), ἡ Βάπτισις τοῦ Χριστοῦ (πίν. 31 - 33), ὁ Πρόδρομος ἐλέγχει τὸν Ἡρώδην (πίν. 34), ὁ Πρόδρομος εἰς τὴν φυλακὴν (πίν. 35), τὸ συμπόσιον τοῦ Ἡρώδου (πίν. 36) καὶ ἡ Ἀποστολὴ τοῦ Προδρόμου (πίν. 37).

Ἡ δεύτερη ζώνη στοὺς Α. καὶ Δ. τοίχους τοῦ ἐξωνάρθηκα κάτω ἀπὸ τὴ ζώνη τῶν τοιχογραφιῶν μὲ τὴ ζωὴ τοῦ Προδρόμου, ἔχει παραστάσεις ποὺ εἰκονίζουν τὰ θαύματα τοῦ Χριστοῦ μὲ τὴν ἑξῆς σειράν : Ἡ ἴασις τοῦ παραλυτικοῦ εἰς τὴν Προβατικὴν (πίν. 39 - 40), ἡ θεραπεία τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα (πίν. 41), ἡ ἴασις τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ (πίν. 42 - 43), ἡ ἴασις τῶν δύο δαιμονιζομένων (πίν. 44), ἡ ἴασις τοῦ ὑδρωπικοῦ (πίν. 45), ὁ Ἰησοῦς ἐκδιώκει τοὺς ἐμπόρους ἐκ τοῦ Ναοῦ (πίν. 46), ὁ Ἰησοῦς καὶ ἡ Σαμαρεῖτις (πίν. 47), ἡ ἴασις τοῦ υἱοῦ τοῦ Βασιλικοῦ (πίν. 48).

Οἱ τοιχογραφίες τοῦ ἐσωτερικοῦ νάρθηκα (Μεσονυκτικοῦ ἢ Λητῆς) ποὺ σώζονται σήμερα καὶ ἐξετάζονται εἶναι ἕνα δεύτερο κεφάλαιο τοῦ ἔργου, στὸ ὁποῖο περιλαμβάνεται ἡ Βάπτισις τοῦ Χριστοῦ (πίν. 49 - 51) ποὺ βρίσκεται μέσα στὴν κόγχη στὸ νότιο ἄκρο τοῦ ἀνοτολικοῦ τοίχου τοῦ ἐσωνάρθηκα καὶ ἡ ὁποία κατὰ περίεργη σύμπτωση σὲ καμιὰ ἀπ' τὶς μέχρι σήμερα δημοσιευθεῖσες κατόψεις τοῦ Καθολικοῦ (N. Kondakov, Ζησίου, Horst Halensleben) καὶ τὴ δημοσιευόμενη τοῦ κ. Μουτσόπουλου στὸ τέλος τοῦ βιβλίου, δὲν σημειώνεται.

Ἡ νεκρικὴ προσωπογραφία (πίν. 52 - 53 καὶ ἔγχρ. Ζ) ποὺ πιθανολογεῖται ἀπ' τὸν κ. Ξυγγόπουλο νὰ παριστᾶ μέλος τῆς οἰκογενείας τῶν Μασγιδάδων ποὺ σχετίζεται μὲ τὴ μονή, ἐξετάζεται ἰδιαίτερα.

Εὐρεία ἀναφορὰ γίνεται ἐπίσης στὴν τοιχογραφία τοῦ Δουσὰν καὶ τῆς οἰκογενείας του, ποὺ εἶδε καὶ περιγράφει ὁ Cousinary, ἡ ὁποία καλύφτηκε σήμερα ἀπὸ ἄλλες καὶ ἐκφράζεται ἡ σκέψη ὅτι «ἐργασίαι καθαρισμοῦ τῶν πολυτίμων αὐτῶν τοιχογραφιῶν εἶναι πιθανὸν νὰ μᾶς ἀποκαλύψουν τὴν ἐνδιαφέρουσαν ταύτην παράστασιν, ἂν βεβαίως δὲν ἔχῃ καταστραφῆ».

Οἱ τοιχογραφίες τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Ἁγίου Νικολάου, πάνω ἀπ' τὸν ἐξωνάρθηκα ποὺ ἀνεβαίνει κανεὶς σήμερα ἀπ' τὸ καμπαναριὸ καὶ ἄλλοτε πήγαινε ἀπ' τὸ ἄνοιγμα ποὺ ἀργότερα ἔμεινε παράθυρο στὸ βόρειο τοῖχο τοῦ ἐξωνάρθηκα—μήπως ὁ ἐκεῖ δίπλα Ἅγιος Νικόλαος (πίν. 14) δηλώνει τὴν ἀλλοτινὴ ἐκείνη εἴσοδο τοῦ παρεκκλησίου ;—περιλαμβάνει τοὺς Ἁγίους Νικόλαο (πίν. 54) καὶ Στέφανο (πίν. 55), τὸν Ἰησοῦ (ἄκρα ταπείνωσις, πίν. 56), τὴ Θεοτόκο Βρεφοκρατοῦσα (πίν. 57 - 58) στὸ ἐπίπεδο βάθος τοῦ ἀρκοσολίου τοῦ τάφου τῆς ἀδελφῆς τοῦ Σέρβου Σεβαστοκράτορα Ἰωάννη τοῦ Οὔγκλεση.

Οἱ ἐπιγραφὲς τοῦ παρεκκλησίου, χαρακτηριζόμενες μὲ τὰ στοιχεῖα Α καὶ Β, δίνονται στοὺς πίνακες 59 καὶ 60.

Τέλος, οἱ μετὰ τὴν Ἅλωση τοιχογραφίες, ὅπως ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος (πίν. 61) στὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ πρώτου

νάρθηκα—τὴν βλέπει κανεὶς στὸ νότιο τοῖχο τοῦ καμπαναριοῦ—ὁ Ἅγιος Δαμιανὸς καὶ ἡ Μετάληψις τῆς Ὁσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας (πίν. 62) καὶ ὁ Ἅγιος Παχώμιος μετὰ τοῦ Ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ (πίν. 63) ποὺ γέμισαν τὰ τυφλὰ τόξα—ἄλλοτε ἀνοίγματα—τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ πρώτου ἐξωνάρθηκα, μαζὶ μὲ τὴ Θεοτόκο μὲ Ἁγίους καὶ προσωπογραφία (πίν. 64) σειρὰ ὁλοσώμων ἁγίων ποὺ χαρακτηριστικὰ δημοσιεύονται ὁ Γουρίας καὶ ὁ Ἄβιβος (πίν. 65) καὶ τὰ Ἑωθινὰ Εὐαγγέλια (πίν. 66 - 70) ποὺ ἀποτελοῦν ἕνα ἀξιόλογο κύκλο, κλείνουν τὴν ἐξέταση τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Καθολικοῦ, ἐνῶ παρουσιάζονται ἀκόμη δύο τοιχογραφίες τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (πίν. 71) καὶ τοῦ Ἁγίου Ζαχαρία, πατέρα τοῦ Προδρόμου, στὸ παρεκκλήσι τοῦ Γενεθλίου τοῦ Προδρόμου, τὸ γνωστό μας Προδρομούδι, ἔργα πιθανὸν τοῦ 1535.

Τὸ ἔργο κλείνει μὲ συμπεράσματα καὶ ἐπίλογο καὶ μιὰ σειρὰ ἐξωραϊσμένα σχέδια τοῦ Καθολικοῦ ἀπ᾽ τὸν καθηγητὴ στὴν Ἀρχιτεκτονικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Θεσσαλονίκης κ. Νῖκο Μουτσόπουλο.

* * *

Δὲν χρειάζονται ἴσως πολλὰ γιὰ νὰ γίνη ἀντιληπτὸ τὸ μέγεθος τῆς προσφορᾶς τοῦ κ. Ξυγγοπούλου στὸν τόπο μας, ἀλλὰ τὸ τελευταῖο του αὐτὸ ἔργο ἀποτελεῖ ἕνα ἔργο ὑποδομῆς γιὰ μιὰ προβολὴ τοῦ Μοναστηριοῦ μας, ἴσης ἂν ὄχι μεγαλύτερης ἀξίας ἀπ᾽ αὐτὸ τοῦτο τὸ δρόμο ποὺ κατασκευάζεται, γιατὶ καὶ χωρίς τὸν δρόμο τὸ σημερινὸ πήγαινε κανείς, ἀλλὰ τοῦτο τὸ ἔργο κάνει πολλοὺς νὰ πάρουν τὴν ἀπόφαση νὰ πᾶνε, χωρὶς νὰ ρωτοῦν ἂν εἶναι καλὸς ἢ κακὸς ὁ δρόμος, γιὰ νὰ χαροῦν τὴν τέχνη στὶς πηγές της, μὲ ἕνα ὑπεύθυνο καὶ ἔγκυρο βοήθημα.

Ν. Ζ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Κωνσταντίνου Γ. Σταλίδη, Οἱ συντεχνίες καὶ τὰ ἐπαγγέλματα στὴν Ἔδεσσα τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας. Ἔδεσσα 1974, ἔκδοσις Φιλοπροόδου Συλλόγου Ἐδέσσης «Μέγας Ἀλέξανδρος», ἀριθ. 6, σχ. 8ον, σελ. 165+πίν. 63.

Ἡ Ἐκκλησία, ὁ θαυμάσιος Κοινοτικὸς Θεσμὸς ποὺ ἐξελείχθη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας «Κράτος ἐν Κράτει», ἡ Παιδεία καὶ τελικὰ ἡ Ἐπαγγελματικὴ Ὀργάνωσις τῶν ὑποδούλων, ὑπῆρξαν ἀναμφισβήτητα βασικὰ στοιχεῖα καὶ ἑστίαι, ποὺ ἐβοήθησαν τὴν ἐπιβίωσιν τοῦ γένους καὶ πρὸ παντὸς τὴν συνειδητοποίησιν καὶ σφυρηλάτησιν τῆς ἀρραγοῦς ἑνότητος τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Αἱ μορφαὶ αὐταί, γύρω ἀπὸ τὰς ὁποίας συσσωρεύθησαν καὶ τελικὰ συσσωματώθηκε τὸ χειμαζόμενον Ἔθνος, ὑπῆρξαν βεβαίως καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ Προβυζαντινοὺς χρόνους, ἀλλὰ μετὰ τὴν κατάκτησιν καὶ τὴν πάροδον τῶν χρόνων, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἀδηρίτου ἀνάγκης τῆς ἀτομικῆς καὶ

Ἐθνικῆς αὐτοαμύνης, τὸ οὐσιαστικὸν περιεχόμενόν του ἤλλαξε μορφὴν καὶ στόχους, προσηρμοσμένους στὰ αἰτήματα τῶν καιρῶν.

Τοιουτοτρόπως μέσῳ αὐτῶν ὁ Ἑλληνισμὸς κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ τὴν θρησκεία του, τὴν γλῶσσα του, νὰ διαμορφώσῃ ἰδιόμορφον Ἐθιμικὸν δίκαιον καὶ νὰ ἀποκτήσῃ μίαν μορφὴν αὐτοδιοικήσεως καὶ σχετικῆς ἐλευθερίας.

Ἡ ἐπαγγελματικὴ Ὀργάνωσις τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, παρὰ τὴν οὐσιαστικὴν καὶ σπουδαίαν συμβολὴν τὴν ὁποίαν προσέφερε εἰς ὅλην τὴν προσπάθειαν τῆς ἐπιβιώσεως τοῦ γένους, συμβαλοῦσα μὲ τὴν ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν συνδρομήν της εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ συνόλου τῶν προσπαθειῶν τῆς Ἐθνότητος, δὲν ἔτυχε δυστυχῶς τῆς δεούσης καὶ ἐμπεριστατωμένης ἐπιστημονικῆς ἐπεξεργασίας, ἐν τῷ συνόλῳ καὶ δι' ὁλόκληρον τὸν χῶρον τοῦ ἐπὶ Τουρκοκρατίας Ἑλληνισμοῦ. Πτωχὴ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία καὶ ἐλάχισται καὶ περιστασιακαὶ αἱ ἐπὶ μέρους μνεῖαι εἰς εἰδικὰς μελέτας τοπικῶν ἱστορικῶν ἐρευνῶν.

Διὰ τοῦτο εἶναι σημαντικωτάτη ἡ προσφορὰ τοῦ φιλολόγου καθηγητοῦ Κωνσταντίνου Γ. Σταλίδη, τοῦ ἀκούραστου ἐρευνητοῦ τῆς ἱστορίας τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος, τῆς Ἐδέσσης, μὲ τὴν ἐν ἐπικεφαλίδι μελέτην του, περὶ τῶν Συντεχνιῶν καὶ τῶν Ἐπαγγελματικῶν Ὀργανώσεων, ποὺ ἄλλως μνημονεύονται καὶ ὡς ἰ σ ν ά φ ι α καὶ ρ ο υ φ έ τ ι α τῆς Ἐδέσσης κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν.

Μέ μέθοδον καὶ ἐπιμέλειαν ὁ συγγραφεύς, γνωστότατος καὶ ἀπὸ ἄλλας ἐνδιαφερούσας ἱστορικὰς καὶ ἱστοριοδιφικὰς μελέτας, συνέλεξε καὶ κατέγραψε ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἀρχειακὰ στοιχεῖα ποὺ περισώθηκαν ἀπὸ τὴν δίνην τῶν πολεμικῶν γεγονότων καὶ τὴν καταστροφὴν ἀπὸ τὰς ἀλλεπαλλήλους πυρκαϊὰς τῆς Ἐδέσσης, ὅπως ἐκείνας τοῦ 1935 καὶ 1944, καὶ ἀξιοποιῶντας τὴν πλούσια παράδοσι καὶ τὰς μαρτυρίας μᾶς ἐχάρισεν ἔργον ὄχι μόνον τοπικῆς σημασίας ἀλλὰ ἐργασίαν μὲ προεκτάσεις ποὺ καλύπτουν εἰς γενικὰς γραμμὰς τὸ θέμα δι' ὁλόκληρον σχεδὸν τὸν Ἑλληνικὸν χῶρον.

Διότι ἀναμφισβητήτως, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, τὰ ἐπαγγελματικὰ ἐνδιαφέροντα καὶ αἱ σχετικαὶ ὀργανώσεις τῶν ὑποδούλων δὲν διέφερον πολὺ ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, ἰδίᾳ ἐκεῖ ὅπου συμπαγὴς ὁ Ἑλληνισμὸς ὑπεγράμμιζεν ἰδιαιτέρως τὴν παρουσία του.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι λίαν κατατοπιστικὴ ἡ διὰ τοῦ Α΄ κεφαλαίου εἰσαγωγικὴ ἔκθεσις (σ. 17 - 30) περὶ τῶν Συντεχνιῶν γενικῶς, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπιχειρεῖται ἡ σύνδεσις μὲ τὰ συμβαίνοντα καὶ εἰς ἄλλας πόλεις.

Τὰ Β΄ καὶ Γ΄ Κεφάλαια ἀφοροῦν τὰς συντεχνίας τῆς Ἐδέσσης καὶ τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὴν δραστηριότητα αὐτῶν γενικά. Ἀναφερόμενα ἰδίως εἰς τὴν προσφορὰν αὐτῶν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν Κοινότητα, τὴν κοινωνικὴν

καὶ Ἐθνικὴν δρᾶσιν καὶ τὰς μεταξὺ τῶν συντεχνιῶν σχέσεις, παρουσιάζουν πολὺ ἐνδιαφέρον.

Εἰς τὸ Δ´ κεφάλαιον ἀπαριθμοῦνται τὰ διάφορα ἐπαγγέλματα, τὰ ὁποῖα εἶναι πάρα πολλὰ καὶ ποικίλα ὡς καὶ τὰ χρησιμοποιούμενα δι᾿ ἕκαστον ἐργαλεῖα (69—136).

Καὶ τέλος εἰς τὸ Ε´ κεφάλαιον (137—143) ἀναφέρει καὶ ἄλλας ἀσχολίας τῶν Ἐδεσσαίων καὶ πληροφορίας βασισμένας εἰς ἀφηγήσεις διαφόρων περιηγητῶν.

Ἡ Ἔδεσσα εἶχε καὶ παράδοσιν ἐπιδόσεως τῶν κατοίκων της εἰς τὰς καλὰς τέχνας καὶ ἰδίως εἰς τὴν ζωγραφικὴν καὶ ἁγιογραφίαν. Αἱ πληροφορίαι ὅμως ἐπὶ τοῦ τόσον ἐνδιαφέροντος τούτου σημείου εἶναι λίαν περιωρισμέναι. Νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐπεφυλάχθη νὰ ἀναπτύξῃ καὶ ἐρευνήσῃ τὸ θέμα εἰς ἰδιαιτέραν μελέτην;

Ἐν κατακλεῖδι, ἡ ἐργασία τοῦ Κ. Σταλίδη εἶναι ἀξιέπαινος καὶ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἀξιόλογος. Ἀποτελεῖ ὑπόδειγμα δι᾿ ὁμοίας μελέτας ἄλλων περιφερειῶν καθὼς καὶ δι᾿ εὐρυτέρας ἐπιστημονικὰς ἐρεύνας. Εἶναι δὲ κατὰ πάντα ἐπιτυχὴς καὶ πλήρης καὶ ἐκ τοῦ λόγου ὅτι κατὰ τὴν ἔκθεσιν καὶ περιγραφὴν τῶν ἐπαγγελμάτων καὶ τῶν ἐργαλείων, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πλουσίαν εἰκονογράφησιν, παραθέτει καὶ πλῆθος ἱστορικοῦ καὶ λαογραφικοῦ ὑλικοῦ, τὸ ὁποῖον καθιστᾶ τὸ βιβλίον πολύτιμον βοήθημα εἰς τοὺς ἐρευνητὰς καὶ ἀνάγνωσμα ἐνδιαφέρον διὰ πάντα φιλαναγνώστην.

ΠΕΤΡΟΣ Θ. ΠΕΝΝΑΣ

Πρακτικὰ Α' Συμποσίου Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου (Ἤπειρος–Μακεδονία–Θράκη). Θεσσαλονίκη 1975, σχ. 8ον, σελ. 267. Ἵδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ἀριθμ. 153.

Σημαντικῆς ἐπιστημονικῆς καὶ ἐθνικῆς σημασίας ἔργο ἀποτελεῖ ἡ καθιέρωση ἀπὸ τὸ Ι Μ Χ Α Συμποσίων Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου (Ἠπείρου-Μακεδονίας-Θράκης) ἀρχικὰ καὶ στὴ συνέχεια καὶ Συμποσίων Γλωσσολογίας τοῦ ἴδιου χώρου.

Τὸ Α' Συμπόσιο Λαογραφίας πραγματοποιήθηκε στὴ Θεσσαλονίκη ἀπὸ 18 ἕως 20 Ἀπριλίου 1974. Σ' αὐτὸ πῆραν μέρος μ' ἐνδιαφέρουσες ἀνακοινώσεις καὶ συζητήσεις πολλοὶ λαογράφοι καὶ ἄλλοι λόγιοι ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὸ λαϊκὸ πολιτισμό. Τὶς ἐργασίες τοῦ Συμποσίου, στὴν αἴθουσα διαλέξεων τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, παρακολούθησαν μ' ἐνδιαφέρον καὶ πολλοὶ ἀκροαταί.

Τὸ Β' Συμπόσιο συνῆλθε στὴν Κομοτηνὴ ἀπὸ 19 ἕως 21 Μαρτίου 1975, στὴν αἴθουσα διαλέξεων τοῦ Διοικητηρίου Ροδόπης. Σ' αὐτὸ ἔγιναν 28 ἀνα-

κοινώσεις ἐξαιρετικοῦ ἐπίσης ἐνδιαφέροντος καὶ μὲ χρήσιμες ἐπιστημονικὲς συζητήσεις πάνω σὲ κάθε ἀνακοίνωση, ὅπως εἶχε γίνει καὶ στὸ πρῶτο.

Οἱ ἐργασίες τοῦ Συμποσίου αὐτοῦ συνέπεσαν μὲ τὰ ἐγκαίνια τοῦ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης καὶ ἔτσι ὑπῆρξε ἔντονη ἡ πνευματικὴ παρουσία στὸν ἀκριτικὸ αὐτὸ χῶρο τῆς Πατρίδος μας.

Τὸ Γ' Συμπόσιο ἔχει ὁρισθῆ νὰ γίνη στὴν ἀκριτικὴ ἐπίσης Ἀλεξανδρούπολη ἀπὸ 14—18 Ὀκτωβρίου 1976, στὸν κατάλογο δὲ τῶν Συνέδρων ποὺ κυκλοφόρησε ἀναγράφονται 48 ὀνόματα μὲ ἰσάριθμα θέματα.

Τὸ Α' Συμπόσιο Γλωσσολογίας πραγματοποιήθηκε στὶς 28—30 Ἀπριλίου 1976 στὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου ἔγιναν ὁμοίως πολλὲς σπουδαῖες ἀνακοινώσεις, ἀποφασίστηκε δὲ νὰ συνέλθη τὸ προσεχὲς Συμπόσιο μετὰ διετία.

Ὁ τόμος τῶν Πρακτικῶν τοῦ Α' Συμποσίου Λαογραφίας περιλαμβάνει τὶς ἀνακοινώσεις ποὺ ἔγιναν σ' αὐτό, τὰ δὲ κείμενα συνοδεύονται ἀπὸ πολλὲς ἐκτὸς κειμένου εἰκόνες καὶ πίνακες. Ἔτσι περιλαμβάνονται στὸν τόμο οἱ πιὸ κάτω ἀνακοινώσεις, κατ' ἀλφαβητικὴ τοῦ ἐπωνύμου τῶν Συνέδρων σειρά:

1. *Γ. Ν. Αἰκατερινίδη:* Ἐαρινὰ ἔθιμα λαϊκῆς λατρείας ἀπὸ τὴν περιοχὴ Σερρῶν (σ. 11—20).
2. *Γρηγ. Γκιζέλη:* Ἠπειρωτικαὶ θρησκευτικαὶ πανηγύρεις (σ. 21—33).
3. *Δ. Γ. Θέμελη:* Τὸ «κανονάκι», ἕνα λαϊκὸ μουσικὸ ὄργανο. Ἔρευνα γιὰ τὴν προέλευσή του (σ. 35—54).
4. *Π. Καβακόπουλου:* Τέσσερα βασικὰ ποιοτικὰ ρεύματα στὰ δημοτικὰ τραγούδια τῆς Θράκης (σ. 55—70).
5. *Κατερίνας Κακούρη:* Θρακομακεδονικὰ δρώμενα. (Στὴ Λαογραφική, Ἐθνολογικὴ καὶ Θεατρολογικὴ ἔρευνα) (σ. 71—77).
6. *Κ. Καραπατάκη:* Ὁ «Δράκος». Παλιὸ ἀγροτικὸ ἔθιμο Δυτικῆς Μακεδονίας (σ. 79—124).
7. *Ἑλένης Καρασταμάτη:* Ἐθνικὲς φορεσιὲς στὸν Βορειοελλαδικὸ χῶρο (σ. 125—131).
8. *Κ. Κεφαλᾶ:* Γεώργιος Παπούλιας: Πηγὴ στοιχείων λαογραφίας καὶ τοπικοῦ ἰδιώματος τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὸν 19ον αἰώνα (σ. 133—146).
9. *Ν. Ε. Κουφουδάκη:* Μεθοδολογία διατηρήσεως τῶν οἰκισμῶν τῆς Χαλκιδικῆς. Τὸ παράδειγμα τῶν Πυργαδικίων (σ. 147—160).
10. *Θ. Π. Κωστάκη:* Θρακικὲς ἐπιδράσεις στὰ Τσακωνοχώρια τῆς Προποντίδας (σ. 161—170).
11. *Δέσποινας Β. Μαζαράκη:* Ἡ τζαμάρα. (Μιὰ ἠπειρώτικη φλογέρα) (σ. 171—175).
12. *Κ. Α. Μακρῆ:* Οἱ φεγγίτες τῶν ἀρχοντικῶν. Ἀπὸ τὸ Βυζάντιο στὸ Μπαρὸκ (σ. 177—182).
13. *Γ. Α. Μέγα:* Οἱ Ἀδώνιδος κῆποι τῶν Σερρῶν (σ. 183—189).

14. *Ν. Κ. Μουτσοπούλου:* Μελέτη καταγραφῆς καὶ ἀναβιώσεως τῶν παραδοσιακῶν οἰκισμῶν τῆς χώρας. (Προβληματισμὸς καὶ Μεθοδολογία) (σ. 191—208).

15. *'Αλεξάνδρας Παραφεντίδου :* 'Ερμηνεία ὀνείρου ποὺ συμπίπτει μὲ ἀρχαιοελληνικὲς μυθολογικὲς παραδόσεις (σ. 209—217).

16. *Θωμᾶ Μ. Προβατάκη :* Τέχνη καὶ παράδοσις τῶν προσφορικῶν σφραγίδων τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου (σ. 219—234).

17. *Γ. Κ. Σπυριδάκη :* 'Επιβιώσεις λαϊκῆς πίστεως, λατρείας καὶ τέχνης ἐκ τῆς Βυζαντινῆς περιόδου εἰς τὴν Βόρειον 'Ελλάδα (σ. 235—262).

18. *'Ελένης Γ. Φιλιππίδη :* 'Η λατρευτικὴ ἀφετηρία τῆς Θρακιώτικης Σαρακατσάνικης ποδιᾶς (σ. 263—267).

Γιὰ τὸ Σερραϊκὸ εἰδικώτερα χῶρο ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ ὑπ' ἀριθμ. 1 καὶ 13 ἀνακοινώσεις.

'Η πρώτη ἀπ' αὐτὲς (*'Εαρινὰ ἔθιμα λαϊκῆς λατρείας...)* ἔχει περιεχόμενο τὴ μελέτη ἐαρινῶν ἐθίμων στὴν περιοχὴ Σερρῶν. 'Αναλυτικώτερα, ἀναφέρεται στὸ χελιδόνισμα (βλ. καὶ στὶς σελ. 115—130 τοῦ παρόντος τόμου τῶν Σερρ. Χρονικῶν), στὴν παρασκευὴ «μαρτόπιττας», στὴν αἰώρα (κούνιες), στὴν ἀναπαράσταση τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ ἅη Γιώργη στὸ Ν. Σούλι (βλ. σχετικὰ στὸν 6ο τόμ. τῶν Σερρ. Χρονικῶν, σ. 129—147), στὸ ἔθιμο τῆς περιφορᾶς εἰκονισμάτων γύρω ἀπὸ τὰ ἀγροτικὰ ὅρια τῶν χωριῶν γιὰ ἀποτροπὴ τοῦ κακοῦ, στὸ ἔθιμο τοῦ ὑψώματος δένδρων καὶ σὲ ἄλλα ἔθιμα ποὺ τελοῦνται στὴν περιοχὴ κατὰ τὴν κρίσιμη γιὰ τὴ γεωργία ἐαρινὴ περίοδο. Συμπερασματικὰ παρατηρεῖται πὼς σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς ἐθιμικὲς ἐνέργειες τῆς περιοχῆς—ὅπως βέβαια καὶ σὲ παρεμφερεῖς ἄλλων περιοχῶν—σώζονται κατάλοιπα ἀρχαιοτάτης πίστεως καὶ δεισιδαιμονίας, ποὺ ἔχουν περιβληθῆ μανδύα χριστιανικό.

«Οἱ 'Αδώνιδος κῆποι τῶν Σερρῶν», ἀνακοίνωση ποὺ ἔγινε ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ Γ. Α. Μέγα, ἀναφέρονται στὴ συνήθεια τῶν Σερραίων γυναικῶν νὰ βγάζουν κατὰ τὴν περιφορὰ τοῦ 'Επιταφίου μπροστὰ ἀπὸ τὰ σπίτια τους πιάτο μὲ χλόη κριθαριοῦ ἢ φακῆς. 'Απὸ τὴ διαπραγμάτευση τοῦ θέματος φαίνεται καθαρὰ πὼς ἡ συνήθεια αὐτὴ ἀποτελεῖ κατάλοιπο ἀρχαιοτάτου θρησκευτικοῦ νομίμου, τῶν 'Αδωνίων.

Στὴν 'Αθήνα δηλ. καὶ σὲ ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις στὸ τέλος τοῦ καλοκαιριοῦ ἢ τὸ φθινόπωρο οἱ γυναῖκες γιόρταζαν τὰ 'Αδώνια, πρὸς τιμὴ τοῦ 'Αδώνιδος, θεοῦ τῆς βλαστήσεως, τοῦ ὁποίου ὁ μύθος συμβόλιζε τὸν ἐτήσιο θάνατο καὶ τὴν ἀναγέννηση τῆς Φύσεως. Κατ' αὐτὰ γινόταν πρόθεση εἰδώλων τοῦ θεοῦ καὶ εἰκονικὴ κηδεία, καθωσίωναν δὲ καὶ ἐπιταφίους σὲ αὐτόν, τοὺς λεγομένους «κήπους». Ἔσπερναν δηλ. σὲ κεράμεια ἢ σὲ ἄλλα ἀγγεῖα σπόρους φυτῶν ποὺ φύτρωναν σὲ μικρὸ χρονικὸ διάστημα καὶ τὴ χλόη ποὺ ἔβγαινε οἱ γυναῖκες τὴν ἔκθεταν στὶς στέγες τῶν σπιτιῶν τους,

ὅπως μαθαίνομε ἀπὸ ἀπεικονίσεις ἀγγειογραφιῶν καὶ ἀπὸ μαρτυρίες ἀρχαίων συγγραφέων.

Ἡ μελέτη κλείνει μὲ τοὺς χαρακτηριστικοὺς λόγους τοῦ συγγρ. ὅτι «ἡ ἀρχαιότης καὶ ἑλληνικότης τοῦ ἐθίμου τῶν Σερρῶν εἶναι ἀδιαμφισβήτητος, καὶ ἀποτελεῖ τρανὴν ἀπόδειξιν ὅτι ἀρχαιότατον θρησκευτικὸν νόμιμον, προσαρμοσθὲν πρὸς τὴν τελετὴν τοῦ Ἐπιταφίου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, διετηρήθη ἀμιγὲς ἐπὶ τόσους αἰῶνας ἐπιδρομῶν καὶ ἀναστατώσεων εἰς τὴν περιοχὴν τῆς περιμαχήτου Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης. Καὶ ἔχουν καθῆκον ὅσοι ἐκ τῶν κατοίκων τῶν Σερρῶν κατανοοῦν τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν καὶ ἀπὸ ἐθνικῆς ἀπόψεως ἔχει ἡ Λαογραφία, νὰ φροντίσουν μὲ ὅλους τοὺς τρόπους διὰ τὴν διατήρησιν ἐθίμου ἑλληνικωτάτου».

Ἐνδιαφέρον ἐπίσης γιὰ τὸ χῶρο τῶν Σερρῶν παρουσιάζει καὶ ἡ ἀνακοίνωση τοῦ ἀειμνήστου καθηγητῆ Γ. Κ. Σπυριδάκη (*Ἐπιβιώσεις λαϊκῆς πίστεως, λατρείας καὶ τέχνης ἐκ τῆς βυζαντινῆς περιόδου εἰς τὴν Βόρειον Ἑλλάδα*).

Σ' αὐτὴ γίνεται μιὰ γενικὴ ἀλλὰ καὶ ἐκτενὴς ἀναφορὰ σὲ σημερινὲς λαογραφικὲς ἐκδηλώσεις τῆς Β. Ἑλλάδος ποὺ ἔχουν βυζαντινὴ τὴν καταγωγή.

Ὁ συγγ. ἀνατρέχει συχνὰ καὶ στὴν περιοχὴ τῶν Σερρῶν, κάνει δὲ πλὴν τῶν ἄλλων καὶ μακρὸ κάπως λόγο γιὰ τὸ γνωστὸ θρακικὸ ἔθιμο τῶν Ἀναστεναρίων, ποὺ σήμερα συνεχίζεται κυρίως στὴν Ἁγία Ἑλένη Σερρῶν ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ ἐγκατεστημένους πρόσφυγες τοῦ Κωστῆ. Ὁπωσδήποτε ἡ ἀνακοίνωση αὐτὴ εἶναι χρησιμώτατη καὶ γιὰ τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὸ λαϊκὸ πολιτισμὸ τῆς περιοχῆς τῶν Σερρῶν.

Ὁ τόμος τῶν Πρακτικῶν εἶναι καὶ τυπογραφικῶς ἄψογος. Καθαρὸ τύπωμα καὶ κατάλληλο χαρτὶ μαζὶ μὲ εὐσυνείδητο διόρθωμα δοκιμίων ἔδωσαν καὶ ἀπὸ καθαρῶς τεχνικῆς πλευρᾶς μιὰ ὑποδειγματικὴ ἔκδοση, ὅπως ἐξ ἄλλου εἶναι ὅλες οἱ ἐκδόσεις τοῦ Ι Μ Χ Α.

Ἡ καθιέρωση τῶν Συμποσίων αὐτῶν Λαογραφίας καὶ Γλωσσολογίας θὰ συμβάλη ἀσφαλῶς ἀποφασιστικὰ στὴν προαγωγὴ τῶν λαογραφικῶν καὶ γλωσσολογικῶν ἐρευνῶν καὶ μελετῶν τοῦ βορείου ἑλληνικοῦ χώρου, ποὺ ὁπωσδήποτε βρίσκονταν σὲ κάποια καθυστέρηση.

Γι' αὐτὸ τὸ Συμβούλιο τοῦ Ι Μ Χ Α, παρὰ τὶς βαρειὲς εὐθύνες ποὺ ἐπωμίστηκε, πρέπει νὰ αἰσθάνεται μεγίστη ἱκανοποίηση καὶ γιὰ τὴ νέα αὐτὴ προσφορὰ τοῦ Ἱδρύματος πρὸς τὴν Ἐπιστήμη καὶ τὸ Ἔθνος. Ἄξιος δὲ ἰδιαιτέρων συγχαρητηρίων εἶναι ὁ διευθυντὴς τοῦ ἰδίου Ἱδρύματος κ. Κ. Μητσάκης, ποὺ ἀκούραστα ἐργάζεται γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῶν Συμποσίων αὐτῶν.

Εὐχόμεθα νὰ συνεχισθῆ ὁ ὡραῖος αὐτὸς θεσμός.

ΓΕΩΡΓ. Ν. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΙΔΗΣ

Ἀ. Ξυγγοπούλου, Τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Μελενίκου εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην Ἀθηνῶν. Θεσσαλονίκη 1975. (Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, ἀριθμ. 47).

Ὅταν στὰ 1913 ἀπελευθερώθηκε τὸ Μελένικον (γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ Μελενίκου αὐτῆς τῆς ἐποχῆς βλ. Th. Vlachos, Die Geschichte der byzantinischen Stadt Melenikon, Thessaloniki 1969, I.M.X.A. ἀριθμ. 112), ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα, τὸν ἴδιο χρόνο μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου κατακυρώθηκε στὴ Βουλγαρία. Τότε οἱ Ἕλληνες τῆς «πολυθρήνητης» πόλεως φεύγοντας ἀπὸ τὴν γενέτειρα ζήτησαν καταφύγιο οἱ περισσότεροι στὸ κοντινὸ Σιδηρόκαστρο, ἄλλοι στὶς Σέρρες, τὴν Θεσσαλονίκη καὶ τὴν Ἀθήνα.

Ὅσοι κατέφυγαν μαζὶ μὲ τὸν Μητροπολίτη Μελενίκου στὸ Σιδηρόκαστρο «μετέφεραν ἅπαντα τὰ ἀρχεῖα τοῦ "Κοινοῦ" καὶ τὰ ἱερὰ κειμήλια τῶν ἐκκλησιῶν» (βλ. Π. Θ. Πέννα, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Μελενίκου, Σερραϊκὰ Χρονικὰ τόμος Ε΄, Ἀθῆναι 1970). Πολλὰ ἀπὸ τὰ κειμήλια μεταφέρθηκαν ἀργότερα στὴν Ἀθήνα στὸ Βυζαντινὸ Μουσεῖο καὶ τὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη.

Πάνω ἀπὸ μισὸ αἰώνα ἡ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῶν Ἀθηνῶν κατέχει στὸ Τμῆμα Χειρογράφων ἕναν πολύτιμο κώδικα: τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Μελενίκου ἀρ. 2645. Ἐδῶ καὶ λίγους μῆνες ὁ καθηγητὴς καὶ ἀκαδημαϊκὸς κ. Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος στὶς ἐκδόσεις τῆς Ε.Μ.Σ. μᾶς ἔδωσε τὴν πρώτη συστηματικὴ μελέτη τῶν πολὺ σημαντικῶν μικρογραφιῶν τοῦ χειρογράφου. Θὰ προσπαθήσουμε νὰ κάνουμε μιὰ παρουσίαση τῆς σημαντικῆς αὐτῆς μελέτης στὸ φιλάρχαιο ἀναγνωστικὸ κοινὸ τῶν Σερραϊκῶν Χρονικῶν.

Ὁ συγγραφέας μὲ λεπτόλογη ἀνάλυση τῶν βιβλιογραφικῶν δεδομένων διαλύει τὴν ἐντύπωση ποὺ συχνὰ ἀναφέρεται ἐσφαλμένα στὴν διεθνῆ βιβλιογραφία ὅτι τὸ χειρόγραφο βρίσκεται στὴν Μονὴ τοῦ Προδρόμου στὶς Σέρρες· μὲ ἀδιάσειστα ἐπιχειρήματα τεκμηριώνει τὴν ἄποψη πὼς τὸ χειρόγραφο ἀριθμ. 2645 εἶναι αὐτὸ ποὺ ἀναφέρει ὁ Perdrizet, ὅτι εἶδε στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Στεφάνου τοῦ Μελενίκου, στὸ περιοδικὸ B.C.H., 31,1907,23 ὅπου τὸ περιγράφει σύντομα καὶ χωρὶς μεγάλη ἀκρίβεια.

Τὸ χειρόγραφο ἀπαρτίζουν 219 φύλλα ἀπὸ περγαμηνή· ἡ γραφὴ τοῦ κώδικα ἐπιτρέπει τὴν χρονολόγησή του πρὸς τὸ τέλος τοῦ 11ου ἢ τὶς ἀρχὲς τοῦ 12ου αἰώνα. Πρόκειται γιὰ ἕνα εἰκονογραφημένο εὐαγγελιστάριο, διότι περιέχει τὸ ἱερὸ κείμενο σύμφωνα μὲ τὴ σειρὰ ποὺ ἀναγινώσκονται οἱ περικοπὲς στὴν Ἐκκλησία, ὅπου προηγεῖται ὁ Ἰωάννης καὶ ἀκολουθοῦν ὁ Ματθαῖος, ὁ Λουκᾶς καὶ ὁ Μᾶρκος.

Ἀκολουθεῖ λεπτομερὴς περιγραφὴ τῶν μικρογραφιῶν, τέσσερις ὁλοσέλιδες καὶ πέντε ἐπίτιτλα, μὲ καίριες παρατηρήσεις καὶ ἀνάλυση τῶν σχε-

Τ.Ε.Ι. ΣΕΡΡΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

τικῶν προβλημάτων ποὺ ἀναφύονται. Ἕνα πρόβλημα εἶναι ἡ ἑρμηνεία τῆς παράστασης τοῦ Χριστοῦ ὄρθιου νὰ εὐλογεῖ, ποὺ εἶναι ἐντελῶς σπάνια· ἴσως μοναδική. Ὁ συγγραφέας ἐξηγεῖ τὴν παρουσία της συσχετίζοντας τὴν περικοπὴ τοῦ κατὰ Λουκᾶν ποὺ ἀναγινώσκεται τὴν 1η Σεπτεμβρίου· τὸ εὐαγγελικὸ κείμενο βρίσκεται στὴν ἀπέναντι σελίδα καὶ περιέχει δεήσεις πρὸς τὸν Χριστὸ νὰ ἐπευλογήσει τὸν ἐκκλησιαστικὸ χρόνο ποὺ ἀρχίζει μὲ τὴν ἔναρξη τῆς νέας Ἰνδικτιώνας τὴν 1η Σεπτεμβρίου.

Εἰκονογραφικὰ τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὰ 5 ἐπίτιτλα—τὰ τέσσερα ἀπεικονίζουν πουλιὰ ἢ ζῶα ποὺ κατευθύνονται ἀντωπὰ σὲ ἀναβρυτήρια—εἶναι τὸ πρῶτο (φ1ʳ) ποὺ ἔχει σὰν κεντρικὸ θέμα τὴν Μεγάλη Δέηση καὶ ἀναλύεται διεξοδικά. Μὲ πολλὰ παραδείγματα, συσχετισμοὺς καὶ συγκρίσεις, ὕστερα ἀπὸ λεπτομερειακὴ ἔρευνα τῶν ἐπὶ μέρους μορφῶν, τονίζοντας ἰδιαίτερα τὴν παρουσία τῶν Χερουβεὶμ καὶ τῶν Σεραφείμ, ὁ συγγραφέας καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ κατακερματισμένες εἰκόνες μὲ τὶς μικροσκοπικὲς μορφὲς προέρχονται ἀπὸ τὴν πολυπρόσωπη καὶ πολύπλοκη παράσταση τῆς Δευτέρας Παρουσίας ὅπου ἡ Δέηση ἀποτελεῖ τὸ κυρίαρχο θέμα.

Μὲ ὀξύτατες παρατηρήσεις καὶ ἐπιχειρήματα ὁ συγγραφέας ἀποδεικνύει πὼς τὰ φύλλα εἶχαν παρεμβληθεῖ στὸ χειρόγραφο κατὰ τὴν διάρκεια ποὺ γραφόταν τὸ κείμενό του, δηλ. πρὸς τὸ τέλος τοῦ XI ἢ στὶς ἀρχὲς τοῦ XII αἰώνα.

Ἀκολουθεῖ ἡ αἰσθητικὴ καὶ τεχνοτροπικὴ ἀνάλυση τῆς ζωγραφικῆς τῶν μικρογραφιῶν, ὅπου μὲ γλαφυρότητα, λεπταίσθητες καὶ σαφεῖς παρατηρήσεις ἀποδεικνύεται ἡ ἀναμφισβήτητη συγγένεια μὲ τὴν ζωγραφικὴ τῶν μικρογραφιῶν πρὸς τὸ τέλος τοῦ X καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ XI αἰώνα· ὅπως π. χ. μὲ τὸν περίφημο κώδικα ἀριθμ. 43 τῆς Μονῆς Σταυρονικήτα στὸ Ἅγ. Ὄρος ἢ τὸ Εὐαγγέλιο ἀριθμ. 56 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Ἀθηνῶν.

Ὁ κ. Ξυγγόπουλος καταλήγει πὼς «οἱ 4 πολύτιμες ὁλοσέλιδες μικρογραφίες τοῦ Εὐαγγελισταρίου τοῦ Μελενίκου ἀποτελοῦν μέρος τῆς μεγάλης ἀνανεωτικῆς κινήσεως ποὺ χαρακτηρίζει τὴν Μακεδονικὴ δυναστεία καὶ ἰδιαίτερα τὴν βασιλεία τοῦ αὐτοκράτορα Κων/νου VII τοῦ Πορφυρογέννητου 913-959) καὶ τὶς φροντίδες του γιὰ τὴν διάσωση μὲ τὴν ἀντιγραφὴ τῶν ἀρχαίων χειρογράφων ποὺ περιέχουν τὰ μεγάλα ἔργα τῆς ἀρχαιότητας καὶ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων».

Ἡ αὐστηρότητα τῆς σκέψης τοῦ καθηγητῆ καὶ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Ξυγγοπούλου θυμίζει περισσότερο τὴν ἀπέριττη δομὴ ἑνὸς κειμένου θετικῆς ἐπιστήμης καὶ ὄχι ἕνα θεωρητικὸ κείμενο ἱστορίας τῆς τέχνης.

Χ. Ι. Π.

Τριαντ. Δ. Θεοδωρίδη, Νικόλαος Κωνσταντόπουλος. Ὁ ἄνθρωπος, ὁ πολιτευτής, ὁ λογοτέχνης. Ἔκδοση τῆς «Ἑλληνο - Βελγικῆς Ἐπιθεωρήσεως καὶ Πανευρωπαϊκῆς», Ἀθῆναι 1975.

Οἱ ἄνθρωποι γενικὰ πολλὰ χρωστᾶνε στὴν Λογοτεχνία στὴν πλατύτερη ἔννοιά της. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἱστορία ἔχει ἀποκτήσει μὲ τὶς μυθιστορηματικὲς παρουσίες τῶν ἀνθρώπων ποὺ στάθηκαν στὶς ἐπάλξεις τῆς ζωῆς μαχητές, μιὰ πρόσθετη πηγὴ τεκμηρίωσής της ἀπὸ τὰ λογοτεχνικὰ κείμενα. Θυμᾶμαι πάντα ἐκείνη τὴν περίφημη «Ἡρωϊς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως» τοῦ Ξένου, σὲ ἀναπροσαρμογὴ τοῦ Καιροφύλλα, καὶ τὰ ἀνεπανάληπτα κείμενα τῆς Πηνελόπης Δέλτα, ποὺ τόσα ἔδωσαν στοιχεῖα στὸν λαό μας ἀπὸ τὸ ἱστορικό του μεγαλεῖο καὶ πόσο στηρίχτηκε καὶ σ᾽ αὐτὰ ὁ κάθε κατοπινὸς ἱστορικὸς γιὰ νὰ γράφει ἀφιασίδωτη τὴν Ἱστορία τοῦ Ἔθνους μας.

Ἕνας πραγματικὸς λάτρης τοῦ λόγου ὁ λογοτέχνης καὶ ἐκδότης τῆς «Ἑλληνο - Βελγικῆς Ἐπιθεωρήσεως» κ. Τριαντάφυλλος Θεοδωρίδης, ἐπίλεκτο μέλος τοῦ Διοικ. Συμβουλίου τῆς «Ἕνωσης Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν», ἔχει μέσα του ἕνα φλογερὸ πάθος, νὰ φέρνει στὴν ἐπιφάνεια, νὰ ξεθάβει θὰ ἔλεγα ἀπὸ τὸ μνῆμα τῆς ἀφάνειας, κάποιους Ἕλληνες ποὺ πέρασαν φωτεινὰ μετέωρα στὸν στίβο τῶν κοινωνικῶν, πνευματικῶν καὶ Ἐθνικῶν ἀγώνων, ἀλλά, γιὰ νὰ ἔχουν μέσα τους τὴν συναίσθηση τῆς εὐθύνης, τοῦ καθήκοντος ἀπέναντι στὴν πατρίδα καὶ ἐκτίμηση στὴν ἀξία τους, δὲν ἔγιναν θορυβοῦντες διαλαλητὲς τῆς ἀξίας τους καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν κινδύνεψαν νὰ χαθοῦν σκεπασμένοι μὲ τὰ σεντόνια τῆς ἀχαριστίας τῶν συνανθρώπων τους.

Ἕνας τέτοιος ἀξιόλογος ἄνθρωπος ὑπῆρξε καὶ ὁ Νικόλαος Κωνσταντόπουλος, πολιτικός, κοινωνικὸς παράγων, λογοτέχνης καὶ συγγραφεύς, ἕνας ἀληθινὰ μεγάλος Βάρδας τῶν Ἀκριτικῶν περιοχῶν τῆς Θράκης. Ὁ Θεοδωρίδης—καὶ εἶναι ἄξιος τιμῆς γιὰ τοῦτο—μὲ ἰδιαίτερη στοργὴ καὶ φροντίδα συγκέντρωσε ὅλα τὰ στοιχεῖα ποὺ συνέθεσαν τὴν ἐπιβλητικὴ φυσιογνωμία τοῦ Κωνσταντόπουλου καὶ μᾶς ἔδωσε ἀνάγλυφα τὶς διαστάσεις τῆς μεγαλωσύνης του σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς δράσης του καὶ πάνω ἀπ᾽ ὅλα τῆς πνευματικῆς. Ὁ Θεοδωρίδης συγκέντρωσε ὅλα τὰ στοιχεῖα ποὺ χρειάζονταν γιὰ νὰ δώσει κάτι τὸ ὁλοκληρωμένο καὶ τὸ ἔδωσε. Μᾶς ἔδωσε τὸν ἀκούραστο πατριώτη ποὺ ξεριζωμένος κι᾽ ἐκεῖνος ἀπὸ μιὰ ἀπὸ τὶς πολλὲς χαμένες πατρίδες βρίσκεται στὰ χώματα τῆς παλιᾶς Ἑλλάδας γιὰ νὰ μπορέσει εἴτε μὲ τοὺς πολιτικούς του ἀξιοθαύμαστους λόγους στὴν Βουλή, σὰ βουλευτής, εἴτε σὰν πνευματικὸς ἀγωνιστὴς νὰ ξαναδώσει ζωὴ σὲ χαμένα ὄνειρα καὶ σὲ λησμονημένους τόπους. Μέσα στὰ 91 χρόνια ποὺ ἔζησε, ἔκαμε τόσα ποὺ δὲν θὰ μποροῦσαν ἄλλοι νὰ κάμουν σὲ δέκα ζωές, καὶ κεῖνος τὰ στερνά του χρόνια ἔλεγε, στοὺς φίλους του, τοὺς τόσους πολλούς, ποὺ πήγαιναν νὰ τὸν συναντήσουν —Βαρέθηκα πιὰ νὰ ζῶ! Γέμισα!

Ὅμως αὐτὸ τὸ γέμισμα ἀπὸ δράση κι' ἀπὸ παραγωγὴ θὰ πήγαινε χαμένο, θὰ ἔσβηνε ἐὰν δὲν βρισκόταν ὁ Θεοδωρίδης, μὲ τὴν πεντακάθαρη στόχασή του, νὰ ἀνάψει τὶς λαμπάδες τῆς μνήμης καὶ νὰ τὶς κρατήσει αἰώνια ἀναμένες, γιὰ νὰ φωτίζουν μὲ τὸ παράδειγμα ἐκείνου τὸν δρόμο τῆς δικῆς τους ζωῆς. Καὶ ἡ Ἱστορία ἐπαναλαμβάνεται: Ὅπως ὁ Κωνσταντόπουλος στὸ διάβα τῆς ζωῆς του φρόντισε νὰ κρατήσει ζωντανὲς τὶς μνῆμες ἄλλων ποὺ θέρισαν τὰ βόλια τῶν Βουλγάρων στὸ Νέο Σκοπὸ τὸ 1941. Καὶ δῶ φαίνεται τὸ μεγάλο ψυχικὸ πνευματικὸ μεγαλεῖο του, γιατὶ ξέρει νὰ τραγουδάει, νὰ κλαίει καὶ νὰ συμπάσχει μὲ τοὺς συνανθρώπους του. Κι' ἀληθινὴ εὐγνωμοσύνη πρέπει νὰ χρωστᾶνε στὸ Θεοδωρίδη ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ Νέου Σκοποῦ, γιατὶ ξαναφέρνει στὸ προσκήνιο τὸ δρᾶμα τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὸ Βουλγαρικὸ στοιχεῖο τῶν ἐκστρεμιστῶν μὲ τὸ τραγοῦδι—θρῆνο ποὺ ἔγραψε ὁ Κωνσταντόπουλος γιὰ τοὺς 18 συμπατριῶτες του ποὺ ντουφεκίσθηκαν τὸ 1941.

«Ὦ σὰν τὰ στάχυα ποὺ σκληρὸ
(δρεπάνι τἄχει ἀντίβυθα
(στρώσει χάμου καὶ στεγνά,
ἔτσι σᾶς θέρισε καὶ σᾶς τὸ καυ-
τερὸ μολύβι
τοῦ Βούλγαρου! Μὰ τώρα νά,
κύτα λυχνάρι, φωτερό, γιὰ σᾶς
(ἄγρυπνο κλαίει
— μάνα καὶ σᾶς σᾶς κλαίει...».

Κι' εἶναι ἀλήθεια πὼς ὁ Θεοδωρίδης μὲ τὴν καθολικὴ προβολὴ τῆς προσωπικότητας τοῦ Κωνσταντόπουλου ξυπνάει μέσα στὶς καρδιὲς τὸν λυγμὸ γιὰ τὸν Νικόλαο Κωνσταντόπουλο ποὺ εἶναι λυγμὸς ὅλης ἐκείνης τῆς Ἀκριτικῆς περιοχῆς.

Ὁ Θεοδωρίδης παρουσιάζοντας ἕναν ἄξιο, παίρνει κι' ὁ ἴδιος τὴν τιμὴ τοῦ ἄξιου.

ΝΙΚΟΣ ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ

Τ.Ε.Ι. ΣΕΡΡΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

955

ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

Ἡ Γλωσσικὴ ἐν Ἀθήναις Ἑταιρεία προκηρύσσει διαγωνισμὸν πρὸς συλλογὴν δημώδους γλωσσικοῦ ὑλικοῦ ἐκ τῶν ἰδιωμάτων καὶ τῆς κοινῶς ὁμιλουμένης Νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης.

Εἰς τὸν διαγωνισμὸν δύνανται νὰ λάβουν μέρος ὄχι μόνον φιλόλογοι καὶ διδάσκαλοι, ἀλλὰ πάντες οἱ λόγιοι καὶ ὁπωσδήποτε ἐγγράμματοι.

Συνιστᾶται ἰδιαιτέρως ἡ συλλογὴ τῶν ἑξῆς γλωσσικῶν μνημείων:

1) *Τοῦ λεξικοῦ τοῦ ἰδιώματος,* ἤτοι λέξεων καὶ φράσεων ἐκ τῆς καθημερινῆς ὁμιλίας ἀναφερομένων εἰς τὸν καθ' ὅλου βίον.

2) *Τοῦ Τοπωνυμικοῦ,* ἤτοι ὀνομάτων ἀκρωτηρίων, ὅρμων, βουνῶν, ποταμῶν, τοποθεσιῶν, χωραφίων, κλπ., ὡς καὶ σχετικῶν παραδόσεων περὶ τῆς ὀνομασίας αὐτῶν.

3) *Λόγων ἢ διαλόγων* ἐν συνεχείᾳ, ἐξ αὐτοῦ τοῦ στόματος τῶν λαλούντων.

4) *Τεχνικῶν, βιοτεχνικῶν καὶ ἐπαγγελματικῶν ὅρων* (σχετικῶν μὲ τὰ διάφορα ἐπαγγέλματα καὶ ἰδίως μὲ τὴν γεωργίαν, ποιμενικήν, ἁλιευτικὴν καὶ ναυτικὴν ζωήν).

5) *Τῶν σχετικῶν πρὸς τὸ ἰδίωμα μνημείων τοῦ λόγου* (ἐγγράφων, δημοτικῶν ᾀσμάτων, παροιμιῶν, αἰνιγμάτων, εὐχῶν, παραδόσεων, παραμυθίων).

6) *Τῆς γραμματικῆς τοῦ ἰδιώματος* (ἤτοι φωνητικῆς, τυπικοῦ, παραγωγῆς, συνθέσεως, συντάξεως).

7) *Γενικῶς παντὸς μνημείου τοῦ λόγου ἐμφανίζοντος ἰδιωματικὸν ἢ φραστικὸν ἐνδιαφέρον.*

Πάντα τὰ ἀνωτέρω πρέπει νὰ καταγράφωνται ἀκριβῶς ὅπως προφέρονται ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἰδίως δὲ ὑπὸ τῶν γεροντοτέρων.

Αἱ συλλογαὶ τῶν διαγωνισθησομένων πρέπει νὰ ὑποβληθοῦν χειρόγραφοι (ἐπὶ τῆς μιᾶς σελίδος) ἢ δακτυλογραφημέναι πρὸς τὴν Γλωσσικὴν ἐν Ἀθήναις Ἑταιρείαν (Γραφεῖα Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ, Μέγαρον Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἀναγνωστοπούλου 14- Ἀθῆναι 136) μέχρι τῆς 30 Νοεμβρίου 1976).

Ἐπιτροπὴ ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας ὁριζομένη θὰ κρίνῃ τὰς ὑποβληθησομένας συλλογὰς καὶ θὰ ἀπονείμῃ εἰς τὰς προκριθησομένας χρηματικὰ ἔπαθλα.

Ἡ κρίσις τῶν ἀποσταλησομένων συλλογῶν θὰ γίνῃ μέχρι 31 Δεκεμβρίου.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 4 Ἰουνίου 1976

Ὁ Πρόεδρος
Φ. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς
ΑΝΑΣΤ. ΚΑΡΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελ.

Θεοδ. Κ. Π. Σαράντη: Οἱ Βλαχόφωνοι τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου 3–36

Χαρ. Ι. Πέννα: Παλαιοχριστιανικοὶ τάφοι στὶς Σέρρες 37–48

Ἰω. Ἀθ. Βλάχου: Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου Φιλύρας Πορροΐων Σερρῶν 49–90

Π. Θ. Πέννα: Ὁ Στρυμὼν καὶ τὰ παραγωγικὰ ἔργα τῆς πεδιάδος τῶν Σερρῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας 91–114

Γεωργ. Ν. Αἰκατερινίδη: Τὸ χελιδόνισμα στὴν περιοχὴ Σερρῶν 115–130

Ν. Ζ. Νικολάου: «Μύσται εὐσεβεῖς Σιρραῖοι» στὰ Καβείρια Μυστήρια τῆς Σαμοθράκης 131–164

Π. Θ. Πέννα: Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν στὴν περιοχὴ τῆς Ζίχνας 165–186

Καλλιόπης Παπαθανάση–Μουσιοπούλου: Ἡ ζωὴ στὶς Σέρρες τὸ 1860 ἀπὸ ἀνέκδοτα ἐπίσημα στοιχεῖα 187–194

Π. Θ. Πέννα: Ἡ ἱστορικὴ παρουσία τῆς Βισαλτίας καὶ τῆς Νιγρίτας καὶ ἡ προσφορά τους στοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνες 195–220

Ἀστ. Θηλυκοῦ: Βισαλτία. (Γύρω ἀπὸ τὴ θέση τῆς πρωτεύουσας τῆς ὁμώνυμης ἐπαρχίας) 221–230

Ἀδρ. Φυλακτοῦ: Εὐάγγελος Δ. Σαπουντζῆς 231–233

Τριαντ. Δ. Θεοδωρίδη: Ἀπὸ τὴν αἰσθηματικὴ ζωὴ τοῦ Ἀθαν. Ἀργυροῦ 234–235

Νατάλη Πέτροβιτς: Ὁ Στέργιος μου δὲν γύρισε 236–238

Βιβλιοκρισίαι (ὑπό: *Ν. Ζ. Νικολάου, Π. Θ. Πέννα, Γ. Ν. Αἰκατερινίδη, Χ. Ι. Π*[*έννα*], *Ν. Στασινοπούλου)* 239–254

Προκήρυξις διαγωνισμοῦ 255

Ἡ ἐκτύπωσις τοῦ ἑβδόμου τόμου τῶν «Σερραϊκῶν Χρονικῶν» ἐπερατώθη τὴν 22αν Σεπτεμβρίου 1976.